

Socialisme

en

Democratie

Inhoud Jaargang 3-1946

SOCIALISME EN DEMOCRATIE

I. Vraagstukken van de socialistische theorie

	Pag.
De noodzaak van internationale planning: Prof. Dr. J. Tinbergen	42
Het ideologisch probleem van het socialisme: Dr. W. Banning	161
Vraagstukken van internationale samenwerking: M. Sluysen	166
De idee van het socialisme en de machtsstrijd: Mr. Chr. A. de Ruyter de Zeeuw	225
Over de noodzaak van een nieuw socialistisch maatschappijbeeld: Dr. J. F. de Jongh	231
Enkele problemen der socialistische theorie: Dr. W. Banning	257
De katholieken en het socialisatievraagstuk: Geert Ruygers	288
Rondom een partijprogramma: J. de Kadt	363
De derde weg: Prof. Dr. J. Tinbergen	369
Kerk en klassenstrijd: Ds. J. Buskes	377

II. Socialistische partijproblemen en congressen

	Pag.
Ter inleiding: Ir. J. W. Albarda	1

Een nieuwe bladzijde: Dr. W. Banning	18
Het voorstel tot stichting van een nieuwe „Partij van de Arbeid” en Urgentieprogramma der „Partij van de Arbeid”	22
Verleden en toekomst: Evert Vermeer	47
Het 1 ^o Meifeest voorheen en straks: Mr. W. Verkade	97
Het beginselprogramma van de Partij van de Arbeid: J. Valkhoff	293
Het Cultuurcongres van de Partij: Ds. L. H. Ruitenbergh	360

III. Binnenlandse politieke vraagstukken

	Pag.
Te laat of te vroeg?: J. J. Buskes Jr.	27
Deze maand in de volksvertegenwoordiging: Mr. J. de Poole	50
De Partijprogramma's voor de verkiezingen: Mr. I. Opstelten	65
Het Beroep op de kiezers: Mr. M. v. d. Goes van Naters	78
Hervorming der sociale verzekeringen: Mr. S. Mok	85
Deze maand in de Volksvertegenwoordiging: Mr. J. de Poole	89

Naoorlogse Belastingproblemen: H. J. Hofstra	91
Het Radiovraagstuk in Neder- land: Dr. W. Banning	101
De Bedrijfschappen, de planhuis- houding en de verkiezingen: Dr. J. F. de Jongh	114
De kabinetsvorming: Mr. M. v. d. Goes van Naters	129
De verkiezingsuitslag: Mr. G. v. Walsum	132
Ordering van het bedrijfsleven of ordening der volkshuis- houding: Mr. G. H. Slotemaker de Bruine	142
Het spreken der kerk: L. H. Rui- tenberg	175
Ordering van het bedrijfsleven of ordening der volkshuis- houding: Mr. G. H. Slotemaker de Bruine	182
Kanttekeningen bij de staats- schuld: H. Ponsen	186
De molen maalt weer	193
Socialisatie en rechtsherstel: H. Ponsen	215
Loonpolitiek in de huidige over- gangsfase: Mr. Ir. B. W. Haver- man	240
Theorie en praktijk — En het geld: Mr. G. H. Slotemaker de Bruine	250
Binnenlandse notities: W. Tho- massen	273
Binnenlandse notities: W. Tho- massen	317
Binnenlandse notities: W. Tho- massen	349
Legendevorming: Mr. J. Drion	353

IV. Buitenlandse politiek

	Pag.
De Belgische verkiezingen: Prof. Dr. P. Geyl	33
De Londense conferentie, een na- beschouwing: Drs. L. de Jong	39
Drie boeken over Rusland: Z. Stokvis	146
De Russische sfinx: A. B. Cohen- Stuart	198
Palestina, het te veel beloofde land: M. Sluysen	206
Engeland en Nederland tussen Rusland en Amerika: Prof. Dr. G. J. Renier	305
De tolunie met België en Luxem- burg: H. J. Hofstra	327

V. Vraagstukken uit het buiten- landse socialisme

	Pag.
De Engelse mijnen en de natio- nalisatie: Drs. S. Meilof Yben	60
Boeken uit het Franse socialisme: Drs. J. Z. Baruch	213
Het Franse socialisme zoekt zijn weg: Mr. M. v. d. Goes van Naters	264
Het Franse presidentschap: R. Kranenburg	268

VI. Indonesië

	Pag.
Rondom de Indonesische crisis: J. E. Stokvis	30
Naar de beslissing: J. E. Stokvis	74
Een les?: J. E. Stokvis	169
De ontwerp-overeenkomst van Linggadjati in het licht der voorafgegangene onderhandelings- gen: Mr. Th. A. Fruin	337

VII. Culturele vraagstukken

	Pag.
Onderwijsschap en onderwijsraad: D. L. Daalder	55
De plaats der Intellectuelen in ons volk: Mr. J. le Poole	121
Actieve cultuurpolitiek: Prof. Dr. G. van der Leeuw	322
Het Cultuurcongres van de Parijs: Ds. L. H. Ruitenbergh	360
Katholicisme en vrijheid: Anton van Duinkerken	373

VIII. Litteratuur en literatuurschouwingen

	Pag.
De Parel: Frouwien v. d. Vooren—Kuyper	73
Wat zeggen Duitse schrijvers?: H. Wielek	81
Het lied in de nacht: Drs. J. G. Bomhoff	125
Het lied in de nacht: Drs. J. G. Bomhoff	153
Arthur van Schendel: R. Nieuwenhuis	277
Het Vlaanderen van Stijn Streuvels: Anton van Duinkerken..	280

IX. Boekbesprekingen

	Pag.
Jhr. Mr. M. van der Goes van Naters: „De Leiding van den Staat”, bespr. door G. van den Bergh	96, 136
Prof. Mr. R. Kranenburg: „De Grondslagen der rechtswetenschap”, bespr. door J. Valkhoff	217

Prof. Mr. Dr. G. van den Bergh: „Eenheid in verscheidenheid”, bespr. door R. Kranenburg ..	221
„Wij waren getuigen”, bespr. door J. G. Bomhoff	222
Mr. Jan F. de Jongh: „De Vernieuwing van ons staatkundig bestel”, bespr. door R. Kranenburg	302
Z. Stokvis: „Stalin”, bespr. door J. F. de Jongh	303
Dr. W. J. R. Thorbecke: „Zal Nederland herrijzen?”, bespr. door W. Banning	335
Dr. R. F. Beerling: „Protestantisme en kapitalisme”, bespr. door W. Banning	335
Paul Rewald: „Vom Geist der Massen” en Dr. Kurt Baschwitz: „Du und die Masse”, bespr. door W. Banning	382

X. Bibliografieën

	Pag.
Bibliografie: 191, 224, 256, 304, 336, 384	

XI. Necrologieën

	Pag.
Ter herdenking van Prof. W. A. Bonger: W. A. IJzerman....	3
Beckman's gave leven: Mr. M. v. d. Goes v. Naters	7
Prof. J. v. Gelderen: J. E. Stokvis	11
Prof. J. van Gelderen. Een persoonlijk getuigenis: Dr. J. F. de Jongh	45
Henri Polak †: W. H. Vliegen ..	105
S. R. de Miranda en E. Boekman: J. Winkler	109
In memoriam Jacob van der Wijk: Prof. Dr. J. Tinbergen	237

Ter inleiding

Van de tweede jaargang van dit maandblad waren nog slechts enkele afleveringen verschenen, toen de oorlog ons land binnenstormde. Tijdens de vijandelijke bezetting kon het blad niet verschijnen, maar het eindigde niet zijn bestaan. Als dit nummer van „Socialisme en Democratie” verschijnt, is dit dus niet een begin, maar een voortzetting. Een bewijs zoals zovele andere, dat het Duitse geweld ook in Nederland het democratisch socialisme niet heeft kunnen vernietigen en het zelfs niet heeft kunnen doen verzwakken.

Een socialistische beweging heeft een socialistisch tijdschrift nodig. Zij kan een of meer dagbladen niet missen, maar zij kan met dagbladen niet volstaan. Waar de taak van het dagblad eindigt, daar ongeveer begint de taak van het tijdschrift.

Het tijdschrift biedt de gelegenheid tot het behandelen van theoretische en practische vraagstukken uitvoeriger, rustiger en dieper dan in een dagblad mogelijk is. Het socialistisch dagblad is voornamelijk een strijd- en propaganda-middel. Het tijdschrift is, ook als het voor het goed recht van socialisme en democratie strijd voert en verbreiding van socialistische en democratische inzichten nastreeft, bovenal een studie-orgaan. Het bedoelt het onderzoek te bevorderen van de vele vraagstukken van allerlei aard, welke de socialistische beweging op haar weg ontmoet. Het bedoelt ook te onderwijzen, kennis te vermeerderen, inzicht te verdiepen en te verhelderen. Het heeft bij te dragen tot die schoone functie van socialistische wetenschap, hierin bestaande, dat zij vele socialisten de wetenschappelijke rechtvaardiging doet vinden voor een streven, dat beantwoordt aan de drang van hun gemoed.

De taak van het socialistisch tijdschrift is in de nieuwe omstandigheden, welke in zo menig opzicht van die van het begin van 1940 verschillen, gewichtiger dan ooit.

Het democratisch socialisme heeft een bredere grondslag verkregen dan het voorheen in Nederland bezat. Niet dat de sociaal-democratische beweging vroeger exclusivistisch was. Als dit uit de naam der S.D.A.P. werd afgeleid, was het slechts misverstand. Zij nam gaarne iedereen op, die haar doeleinden als de zijne wilde aanvaarden. Zij vroeg aan hen, die tot haar kwamen, niet „waar komt gij vandaan”, maar „waar gaat gij naar toe”. Maar zij bleef toch min of meer opgesloten tussen de wallen, die haar van grote volksgroepen scheidde. En al kwamen uit andere politieke gebieden en uit godsdienstige kringen van ouds wel personen tot haar, dit bleef doorgaans tot betrekkelijk kleine aantallen beperkt.

Dit is nu veranderd en het zal nog verder gaan veranderen. De doeleinden van het democratisch socialisme zijn nu aanvaard door velen, die vroeger het streven daarnaar niet heilzaam en het bereiken daarvan niet wenselijk achtten. Reeds voor de oorlog leidden vele sociaal-democraten

hun overtuiging niet meer af uit marxistische beginselen of stellingen, of daaruit alleen. Het aantal van hen, voor wie de uitgangspunten elders dan bij het marxisme liggen, neemt nu in grote mate toe. Zo wordt nu de beweging voor het democratisch socialisme breder en sterker, zoals een stroom door de samenvloeiing van rivieren, die in verschillende gebergten en uit verschillende bronnen ontspringen.

Nu de beweging voor de twee-eenheid van socialisme en democratie toeneemt in verscheidenheid, zullen de verschillende stromingen, die in haar samenvloeien, elkaar steeds beter moeten begrijpen. Daartoe is nodig, dat men zijn opvattingen voor elkaar uiteenzet, misverstanden — die zeer talrijk kunnen zijn — opheldert, het gemeenschappelijke doet uitkomen, dat allen verenigt, en dat, als het slechts voor een bescheiden gedeelte in beginselen en drijfveren kan worden gevonden, toch ten volle en duidelijk aanwezig moet zijn in middelen en doeleinden.

„Socialisme en Democratie” hoopt zo te mogen bevorderen de voltooiing van de democratie en de verwezenlijking van het socialisme, elk van beide elkaars voorwaarde. Het blad blijft trouw aan het ideaal, tot welks dienst zijn beide voorgangers „De Nieuwe Tijd” en „De Socialistische Gids”, onderscheidenlijk in 1896 en in 1916, zijn opgericht en waarvoor zij zoveel hebben gedaan. Vergelijkt men die beide tijdschriften, dan tekent zich in „De Socialistische Gids” reeds het begin af van een verbreding der basis. In de eerste jaargang van „Socialisme en Democratie”, aan welks verschijning trouwens het Herzieningscongres van 1934 en de totstandkoming van het Beginselprogram van 1937 waren voorafgegaan, is die verbreding nog duidelijker zichtbaar geworden. Thans belooft zij tot volle ontplooiing te zullen komen. Het maandblad heeft ertoe mede te werken, dat niet aan diepte wordt verloren terwijl aan breedte wordt gewonnen.

Zal „Socialisme en Democratie” aan zijn bestemming kunnen beantwoorden, dan heeft het tweeërlei hulp nodig: die van lezers en die van schrijvers.

Als zeer vele lezers het tijdschrift dragen met hun belangstelling en met hun begeerte om te leren kennen en te leren begrijpen, dan is niet alleen het voortbestaan van het blad verzekerd, maar dan zullen ook schrijvers zich des te liever inspannen om te worden gelezen en te worden begrepen.

Tot de lezers kunnen ook behoren tegenstanders van het democratisch socialisme. De schrijvers echter zullen allen moeten zijn bezielde door het verheven ideaal van een samenleving, die met recht democratisch en socialistisch mag worden genoemd. Zij zullen, te midden van een wereld, waarin menig verschijnsel een diep pessimisme zou kunnen rechtvaardigen, vervuld zijn van geloof in de toekomst en met dit geloof anderen bezielen.

Ir. J. W. ALBARDA

Ter herdenking van Prof. W. A. Bongers

(1870—1940)

W. A. IJzerman

'n Kleine veertig jaar geleden woonde ik een lezing bij van prof. Steinmetz voor het vermaarde S.L. *, waar hij poogde ons aan het verstand te brengen, dat het wetenschappelijk socialisme op de keper beschouwd zeer onwetenschappelijk was. Volgens hem had dan ook bijna geen van de werken der volgelingen van Marx en Engels iets tot verrijking van de wetenschap bijgedragen; er waren slechts twee uitzonderingen: het boek van Heinrich Cunow over de sociale organisatie van het rijk der Inka's en dat van Bongers over misdadigheid en economische omstandigheden. Uit de mond van dien hoogleraar — den eersten, in tweemaal zin, van de Nederlandse sociologen — was die uitspraak waarlijk

geen geringe lof voor het proefschrift, waarop Bongers in 1905 cum laude was gepromoveerd. Er blijkt uit, dat ook onder de tegenstanders van de sociaal-democratie — Steinmetz was destijds 'n echte socialistenvreter — de wetenschappelijke betekenis van Bongers erkend werd lang vóór ze door zijn benoeming tot professor aan de Amsterdamse Universiteit haar officiële erkenning vond.

De auteur, over wiens eersteling zo'n vleidend oordeel werd uitgesproken, had zich reeds als jong student bij de S.D.A.P. aangesloten. Anders dan men misschien van een aanstaand professor zou verwachten, had niet zijn verstandelijk inzicht, maar zijn gevoel hem tot het socialisme gebracht; hij was trouwens zelf van mening, dat dit eigenlijk van iederen socialist kan worden gezegd. Bij hem waren de drijfkrachten vooral zijn sterke, niet sentimentele, menselijkheid en zijn rechtvaardigheidzin. Ik heb eens van een partijgenoot vernomen, dat bij Bongers „alles alleen maar verstand” was. Onjuister oordeel heb ik zelden gehoord. Bongers was een zeer gevoelig en emotioneel mens. Wat hij als onrecht en verdwazing zag, vervulde hem met intense verontwaardiging en deed hem vaak uitbarsten in hevige toorn. In dit opzicht is hij altijd jong gebleven. Hij kon op gevorderde leeftijd nog doorslaan als een jeugdig student en, nimmer van zijn hart een moordkuil makend, vooral in de kring zijner oude vrienden, zijn opinie kenbaar maken in de meest drastische en uitbundige bewoordingen. Met Voltaire „verdraagzaam behalve tegenover de onverdraagzamen”, had hij een diepe afkeer van alle extremisme

en fanatisme, maar hij uitte die niet zelden op extreem-fanatieke wijze. Bewonderaar van den beheersten Spinoza — voor hem *de* filosoof —, overtuigd van de betrekkelijke waarde onzer inzichten en bij zijn studie steeds strevend naar objectiviteit, kon hij in zijn uitspraken uiterst subjectief en apodictisch zijn. Ze schenen dan geen ruimte te laten voor twijfel of tegenspraak en het woord „absoluut” lag in zijn mond bestorven. Ik herinner me hoe hij, ten tijde van de eerste wereldoorlog, eens een partijgenote, die betoogd had, dat het ene volk niet beter of slechter was dan het andere, van schrik bijna van haar stoel deed tuimelen door met een maximum van nadruk te verkondigen: „Alle Duitsers zijn morele lafaards, er is niet één uitzondering. Ik moet hierbij bekennen dat de vrienden, die toen erg om die explosie moesten lachen, na 1933 weleens tegen elkaar hebben gezegd, dat er ook in die „Bongerse overdrijving” helaas een grotere kern van waarheid school dan ze destijds meenden. Reeds als student maakte Bonger de indruk een ongemene persoonlijkheid te wezen, iemand met een diepe en stevig gefundeerde overtuiging en een zeer veelzijdige belangstelling en, bovenal, met een zeldzaam gaaf en open karakter, een man op wien men bouwen kon als op een rots. Alleen al van het feit, dat zo'n figuur sociaal-democraat was, ging op jonge intellectuelen een propagandistische invloed uit. H. Bolkestein, de latere hoogleraar, die zijn beste vriend is geworden, heeft eens verklaard, het vooral aan Bonger te danken te hebben, dat hij sociaal-democraat was geworden. Een bizondere aantrekkingskracht ging ook uit van zijn onverwoestbaar schijnend optimisme. Van de hem als student kenmerkende eigenschappen is dit de enige, die later ten dele verloren ging door de bittere teleurstellingen, die de gang van zaken tussen de beide wereldoorlogen hem bracht. Hij heeft zelfs eens tegen mij gezegd, dat hij soms bang was een mensenhater te zullen worden. Zover is het gelukkig nooit gekomen, al hebben sommigen, die hem eerst in zijn laatste jaren leerden kennen, de zeer onjuiste indruk gekregen, dat hij in zijn diepste wezen een melancholicus was.

Na voltooiing van zijn studie met de in het Frans verschenen dissertatie „Criminalité et conditions économiques” — waarin hij tot de, een uitspraak van Quetelet aanvullende, conclusie kwam: „De maatschappij bereidt de misdaden voor, de mensen met inférieure eigenschappen plegen ze” en de mensheid mag de hoop koesteren zich door verbetering van de maatschappelijke toestanden van de plaag der criminaliteit te kunnen verlossen — lag het voor de hand, dat hij een wetenschappelijke loopbaan zou kiezen. De omstandigheden, waartoe ook de politieke verhoudingen van die dagen behoorden, leidden er echter toe, dat hij van 1905 tot 1922 een werkkring vond op een assuradeurskantoor en een geregeld beursbezoeker werd. Dank zij zijn stoere werkkraft verhinderde dat hem niet zijn studies voort te zetten en tevens in en buiten de Partij (hij was o.a. een der oprichters van de Centrale Commissie voor Arbeidersontwikkeling) zijn activiteit te ontplooien. Behalve een

*) Het Socialistisch Leesgezelschap, waarvan Bonger een der oprichters was en enige jaren voorzitter is geweest. Het heeft door het organiseren van lezingen en debatvergaderingen veel bijgedragen tot het bekend maken van de socialistische, vooral van de Marxistische, denkbeelden, ook in kringen, die niet door de toenmalige partij-propaganda werden bereikt.

aantal artikelen in „De Nieuwe Tijd” — o.a. de breedopgezette polemiek met mevr. Roland Holst en J. Saks (P. Wiedijk), in 1911 en 1914 — publiceerde hij in die jaren „Geloof en misdaad” (1913), „De oorlog en de schuldvraag” (1917), „Evolutie en Revolutie” (1919). In 1915 verscheen in Amerika een Engelse vertaling van zijn intussen internationaal vermaard geworden dissertatie.

Ruimer gelegenheid tot studie bracht hem — eindelijk! — in 1922 zijn benoeming tot hoogleraar in de criminologie en sociologie te Amsterdam; hij hield zijn inaugurele rede „Over de evolutie der moraliteit”. Het jaar daarop verscheen „Vermogen en inkomen in Nederland gedurende den oorlogstijd (1913—1920)”, evenals „Geloof en misdaad” een studie van baanbrekende betekenis, waarmee hij een nog onontgonnen terrein betrad. Daarna volgden „Intellectueelen en Socialisme” (1925), „De oorlog als sociologisch probleem” (1930), „Inleiding tot criminologie” (1932) en in 1934 „Problemen der democratie”, dat, over een bij uitstek actueel onderwerp handelend, in ons land een ruimere lezerskring heeft gevonden dan een zijner oudere boeken. Bovendien publiceerde hij vele artikelen in „De Socialistische Gids” en enkele in andere tijdschriften, o.m. in „Het Tijdschrift voor Strafrecht” en „Mensch en Maatschappij”. Dat zijn wetenschappelijke arbeid ook buiten onze grenzen werd gewaardeerd, bleek uit de verlening van een eredoctoraat door de Vrije Universiteit te Brussel in 1934.

Enige jaren voor zijn overlijden had hij nog een heel werkprogram voor de toekomst ontworpen, waarop o.a. een omvangrijk boek voor sociologie stond, met de voorbereiding waarvan hij reeds jarenlang bezig was. De dood heeft die plannen verijdeld. Wellicht zouden ze toch voor een deel verwezenlijkt zijn, indien hij het type van een „kamergeleerde” was geweest, zich niet zo sterk tot practische arbeid op economisch en sociaal gebied had aangetrokken gevoeld en zijn bekwaamheden ook op dit terrein niet geleidelijk algemeen erkend waren geworden. Het aantal belangrijke functies, waarvoor hij werd aangewezen, groeide gestadig aan en wanneer hij een functie vervulde, deed hij dit met hart en ziel. Hij was lid van de Centrale Commissie voor de Statistiek, het Centraal College voor de Reclustering, de Algemene Raad voor Psychopathenzorg, de Economische Raad, de Raad van Commissarissen van de Nederlandse Spoorwegen; voorts oud-voorzitter van de Sociologische Vereniging.

Bij al die werkzaamheden wist hij steeds tijd te vinden voor zijn taak in onze beweging. Het sprak vanzelf, dat hij lid werd — en een zeer actief lid — van de commissies, die het Leidse en het Haagse Beginselprogram der S.D.A.P. ontwierpen, van de Socialisatie-commissie en van die voor de Nieuwē Organen, Het belangrijkste werk, dat hij, voor de wetenschappelijke voorlichting en scholing zijner geestverwanten, heeft verricht, heeft hij echter gedaan als redacteur van het in 1916 opgerichte maandschrift „De Socialistische Gids”. Dit werk heeft altijd zijn bijzondere liefde en zorg gehad. De opheffing van „De Socialistische Gids”, in 1938, is voor hem een buitengewoon zware slag geweest; hoe zwaar die slag hem trof, hebben zelfs zijn beste vrienden eerst langzamerhand kunnen beseffen.

Bij de strijd in de Partij was hij, naast een fel tegenstander van extremisme en sectarisme, vóór alles de man, die steeds pal stond voor de demo-

cratie, welke voor hem veel meer was dan alleen een weg naar het socialistische einddoel. Hij is daarbij in hevige botsing gekomen met Troelstra, toen deze in en na de Novembertagen van 1918, naar zijn mening, de democratische beginselen verloochend had. Hij ontzag in de strijd tegen wat hij in de beweging verkeerd achtte geen heilig huisje en hij voerde die strijd zonder aanzien des persoons. Zijn temperament leidde er toe, dat zijn oordeel — vaak treffend juist — soms zeer eenzijdig en onbillijk was en dat hij in uitlatingen over en tegen personen weleens krenkend en kwetsend is geweest zonder dat hij — wonderlijk bij iemand, die in het dagelijks leven een zeer hoffelijk mens was — het zelf bemerkte. Maar het ging bij hem steeds om de zaak en nooit om personen, laat staan om zijn eigen persoon. En hij heeft in gevallen, waar dit slechts voor een werkelijk hoogstaand mens mogelijk kon zijn, op verrassende wijze getoond „sans rancune” te wezen. Aan zijn goede bedoelingen kon niemand ooit twijfelen. Van de twee ondeugden, waarvan gezegd is, dat ze, hoeveel ellende en verwording ze overigens veroorzaakt mogen hebben, het meest tot de vooruitgang van de maatschappij hebben bijgedragen: hebzucht en ijdelheid was bij hem geen spoor aanwezig. Hij heeft, hoe hardhandig hij ook menigeen mocht hebben aangepakt, in stijgende mate de achting en waardering zijner partijgenoten verworven. In de congressen waren er weinig sprekers die men zo gaarne op het podium zag verschijnen als Bongers, en om zijn pakkende, steeds originele en soms zeer humoristische betoogtrant en omdat hij nooit sprak zonder inderdaad iets te zeggen te hebben.

In zijn laatste jaren zag hij met zorg en verbetenheid de groeiende bedreiging van zijn hoogste idealen door de opkomst van het nationaal-socialisme en de slappe, afwachtende houding, die de grote democratische mogendheden daartegenover aannamen. Fors en hartstochtelijk is hij hiertegen te velde getrokken en heeft hij „het verraad van München” gebrandmerkt. Hem gewerd dan ook de eer door de Duitse radio als oorlogshitser te worden gesignaleerd.

De overweldiging van ons vaderland heeft hij niet willen overleven. Ondanks alle leed, dat dit besluit zovelen heeft gebracht, moeten wij er in berusten en kunnen wij zelfs niet wensen, dat hij het niet had genomen. Dan toch zou hij waarschijnlijk een der eersten geweest zijn van hen, die door de Nazi-benden mishandeld en vermoord werden. En ook in het schier ondenkbare geval, dat men hem ongemoeid had gelaten, zou hij de bezettingstijd niet overleefd hebben. Voor hem, die nooit kon zwijgen als het hart tot spreken drong, ware het leven een hel geworden, indien hij zijn verontwaardiging over de rechtsverkrachting en schanddaden van de Duitsers en hun handlangers had moeten verkroppen en zelfs de mogelijkheid tot een openlijk protest hem benomen zou zijn. Hij had ook fysiek dit niet kunnen verdragen, hij zou zich in letterlijke zin dood-geërgerd hebben.

Met Bongers is een van de markantste figuren uit onze Partij heengegaan. Wat Goethe, die met Beethoven het tweetal Duitsers vormde, voor wie hij steeds een onbepaalde verering had, „het hoogste goed der stervelingen” noemde: „de persoonlijkheid”, heeft hij in ruime mate bezeten. Zijn dood heeft onze beweging een harer klaarste koppen en nobelste en trouwste harten ontnomen.

Beckman's gave leven

Aan den dichter Hoornik danken wij een ontroerend relaas van de laatste levensmaanden van Wiardi Beckman in het kamp van Dachau. Daarna heeft Hoornik in een gedicht van vier kwatrijnen het geheim van Beckman's wezen aangeduid; eenvoudig en treffend.

„Zeg mij, aan wien ik toebehoor”, vroeg Beckman hem:

„Soms, lezend in Homerus

Leef ik buiten de tijd,

Maar dan neemt weer de wereld

Mij binnen haar bereik.”

Er is hier niet sprake van een blijvend conflict. Beckman was allerm minst een gespleten persoonlijkheid. Hier was een polariteit, een spanning in het wezen van onzen groten vriend, die telkens werd opgelost. Dit was het geheim van zijn charme; dit maakte hem steeds boeiend, en daarom was een gesprek met hem, over de Partij of over Homerus, altijd zo aantrekkelijk.

In de Partijzaken zag hij de verheven socialistische idee als de motor, die ook de kleinste kwesties der apparatuur uiteindelijk bewoog. In Homerus bewonderde hij de epische wijze, waarop de bewegings-wetten der Grieks-Trojaanse maatschappij, van *iedere* maatschappij, werden beschreven en tot het algemeen-menselijke werden herleid.

Zo is Beckman altijd geweest.

Ik heb Stuuf leren kennen op het Gymnasium in Nijmegen. Het was November 1918. Op een ochtend werd er gejoeld op onze speelplaats om een jongen heen, die, bovenop een vensterbank, Troelstra stond te verdedigen. Er was niemand, die hem bijviel. Ik zei: die jongen heeft gelijk. Algemene verbazing, want ik zat in de zesde klas en die jongen was maar een vierde-klasser. Die jongen was Stuuf Beckman.

Het Socialisme heeft ons samengebracht en samengehouden. Samen zijn we op bezoek gegaan bij een socialistische „arbeidersvrouw”: nieuwe sensatie voor ons. Het was onze partijgenote Secrève—Bregman. Samen hebben wij, ieder met een rode tulp, Troelstra gehoord in Mei 1919.

Ik was achttien, Beckman zestien jaar oud. Het was de eerste maal, dat Beckman onzen groten voorman zag, die een beslissende invloed op zijn leven heeft gehad.

Het milieu van Beckman was christen-humanistisch. Zijn vader, „Doktertje” in al zijn brieven, was psychiater, en een ware vriend voor allen, die zijn hulp nodig hadden. Zijn grootvader aan moederszijde was prof. Kuenen, den leider van de moderne richting in de Ned. Herv. Kerk. Het was een uiterst begaafde familie: twee ooms hoogleraar, zijn tante de bekende voorgangster van Plato- en Dante-cursussen. Zijn moeder — het is niet goed mogelijk zijn moeder te beschrijven. Jarenlang (zolang ik haar kende) aan haar bed gekluisterd door de afschuwelijke ziekte, die onvermijdelijk tot een vreselijk einde voert — had zij iets, wat niet van deze aarde is. De invloed van Stuuf's moeder op hem is onmetelijk groot. Deze heldhaftige vrouw met haar tintelende geest voelde zich socialist in de geest der grote Engelse socialisten uit het begin der eeuw. In het ouderlijk huis van Beckman, „De hooge Hof”, was de sfeer van William Morris, van John Ruskin. Dit huis had een landhuis in Kent kunnen zijn, ook door het heerlijke glooiende land ten Zuiden van Nijmegen. Dit heeft in Beckman dat bewuste genieten van — en later het grote heimwee naar — de natuur wakker geroepen, dat uit al zijn brieven spreekt. De witte, klapwiekende molen aan de Graafse weg; de bossen en daarvoor het akkerland; de dennenbosjes, die de tuin omringden; de terrassen; de bloementuin met een overvloed van rozen.

Zo beschreef de achttienjarige Beckman in een brief kort na de dood — de eindelijke verlossing — van zijn moeder, natuur en leven: „... de wind buiten in de nacht; en ik beleeft het leven, 't grote, 't geweldige; en danken, stil en vol grote deemoed danken, doe ik God, dat Hij mij gegeven heeft, 't leven zo groot te zien; dat Hij mijn gevoel zo teer maakte, dat ik op kan gaan in 't vreugdevolle en mooie; dat ik helemaal bezeten kan zijn van mijn verdriet, dat dat alles, vreugd en verdriet en schoonheid voor mij *bestaat*. Want huilen om iets moois en groots, dat verloren is, is één van de schoonste gaven, die wij aegri-mortales (zwakke stervelingen) kregen van Zeus, kregen van de aloude Goden,

οἱ οὐρανὸν ἔρευν εἰν ἐκόντων (die de wijde hemel bewonen)

En na het beleven van diep-ingrijpende gebeurtenissen:

„Zul je deze brief *bewaren* en me er weer uit laten lezen, als ik eens ooit zou durven zeggen, dat het leven iets anders was dan van een schone, bovenmenselijke geweldigheid, als ik eens ooit zou dreigen te vergeten, dat 't mooiste wat er bestaat onze wereld is?”

Hier is het de *wereld*, die door deze dichterlijke, warme persoonlijkheid is ontdekt.

Juist de overgang naar mens en wereld lag bij de Homerus-belevingen en in de Geschiedenis: het studievak, dat altijd Beckman's liefde heeft gehad, en waarvan hij schreef, dat het niet alleen gekend, maar ook gevoeld moest worden!

Hier volgt nog een aanhaling over Homerus — treffend, nu wij weten, hoe vijf en twintig jaar later het weer Homerus was, die hem, vlak voor zijn dood, getroost heeft:

... ik ga hoe langer hoe meer van Homerus houden. De Geest ervan is dezelfde als die van de Middeleeuwen. Zie b.v. deze parallel: De tochten naar Troje — de Kruistochten."

De meeste Hellenophilen zijn ook Francophilen. Ook van Beckman was dit een kenmerk. In 1921 schreef hij: „De Fransen vormen de mooiste uitgave van het verschijnsel „mens”; ze hebben nog het meest van de Grieken, omdat ze 't meest artisten zijn.” De Engelsen kon hij wel appreciëren, maar: „half-goden zijn 't niet; dat is slechts het volk van Frankrijk.”

Die liefde voor Frankrijk strekte zich ook uit tot het Franse socialisme. Hij dweepte met de prachtige „Histoire du Socialisme en France” van Paul Louis. Hij voelde zich diep en innig verwant aan het socialisme en aan de persoon van Jean Jaurès. Uiterlijk had Beckman een merkwaardige gelijkenis met Jaurès: het vastbeslotene, en warm-menselijke lag ook over zijn trekken, en evenals van Jaurès kon men van hem zeggen: „il va toujours la tête haute, face au ciel” (Hij gaat altijd met opgeheven hoofd, het gezicht naar den hemel).

Een heerlijke tijd van zijn leven was dan ook het jaar na zijn huwelijk, toen hij (na de samenwerking met Troelstra) met zijn vrouw in Parijs het proefschrift over het Franse socialisme kon voorbereiden!

Een leraar verweet hem eens, dat hij zich bij zijn studie te veel liet leiden door zijn gevoel. Daarover schrijft hij:

„Ik heb nu maar niet brutaalweg gezegd, dat 't m'n doel was om mijn leven lang de Geschiedenis op deze wijze te bestuderen en doceren.” Zou daarom het proefschrift „Het Syndicalisme in Frankrijk” (1931) zo'n leesbaar, zo'n menselijk boek zijn geworden?” Zeker is dit het geval met zijn latere studies: zijn bijdrage in het Albarda-gedenkboek (1938) en in zijn redevoeringen, nog in het eerste jaar van de bezetting, en vooral in dat prachtige vierde deel van Troelstra's Gedenkschriften, dat door Beckman uit de voorhanden gegevens is opgebouwd en is afgemaakt.

Bleek deze grote, soms verheven menselijkheid ook niet uit de meesterlijke hoofdartikelen in „Het Volk”, tijdens zijn hoofdredacteurschap? De overgang van wordend mens tot historicus en tot socialist is volkomen harmonisch geweest.

In een revolutionnair schoolblaadje „De nieuwe gedachte” schreef hij, zestien jaar oud, een opstel, getiteld: „Sterft, gij oude vormen en gedachten.” En van de Kapp-putsch in 1920, de Berlijnse contra-revolutie, was hij vol fel verzet. Hij keurde de slappe houding van de Weimarr regering scherp af.

„En dan, ja dan komen de arbeiders met geweren, en gaan op die kerels schieten, en ik schiet in gedachten mee.”

Maar drie jaar later moet hij in een jeugd-tijdschrift „Regeneratie” een karakteristiek geven van Wibaut, die in een kamp voor ons zou komen spreken, en dan schrijft hij:

„Wibaut is een van de meest typische vertegenwoordigers van een stroming, waar o.i. de toekomst van Europa van afhangt; de stroming, die wel wordt aangeduid als die van het *constructieve socialisme*”. En ook deze zin voor het constructieve is verder een kenmerk gebleven

van Beckman's politieke werk. Deze lijn loopt door dit leven tot de dood toe. Zijn levensdoel moest worden gevolgd, in welke omstandigheden ook, en wat de gevolgen ook konden zijn.

Deze kwaliteit kwam hem voortreffelijk te pas, toen hij, na zijn doctoraal examen in de geschiedenis te Leiden, secretaris van Troelstra werd, en medewerker aan de Gedenkschriften. Hij was de eerste secretaris, met wien Troelstra het kon uithouden en die het bij Troelstra kon uithouden. In de Voorrede van „Storm”, geschreven na Troelstra's dood, spreekt hij van hem als van den mens, „voor wien ik meer en beter dan gewone vriendschap en bewondering voel”. Met zijn evenwichtigen, harmonischen geest heeft hij den impulsieven Troelstra voortreffelijk aangevuld. In zijn gehele latere leven als synthetisch politicus, aan „Het Volk”, in de Eerste Kamer, als invloedrijk lid van de Program-commissie, als deelnemer aan de Partijbestuurs-vergaderingen, vooral ook als begenadigd spreker, was deze vaste opbouwende lijn helder en zuiver zichtbaar.

Met Vorrink was hij bij de allereerste illegalen. Samen hebben zij in de eerste Parool-leiding gezeten, en hun samenwerking is hecht en innig gebleven tot het gewelddadig einde. Na zijn arrestatie is hij in de kampen, als „Nacht und Nebel-häftling”, de leider en de liefdevolle helper gebleven van wie met hem waren.

Zijn stralende persoonlijkheid trok ieder aan. Ongemakkelijke en onaangename mensen werden opgewekt en hulpvaardig, wanneer zij met Beckman konden werken. Hij zag de mensen, zoals zij onder zijn invloed werden; daarom is hem gebrek aan mensenkennis verweten. Het gebrek siert hem.

Beckman heeft zijn leven waar gemaakt. Van hoe weinigen kan men dit zeggen? Met Kerstmis 1920 schreef hij:

„Ik vier mijn Kerstfeest van de toekomst; van mijn ook „roode” leven; hoe ik werken zal voor 't geestelijke, voor het rechtvaardige, voor de Liefde, zolang ik adem, zolang ik kan.”

Dit gave leven is geëindigd in een afschuwelijke ziekte, in de verpeste sfeer van het concentratie-kamp. Het is harmonisch geëindigd. De triomf van de Dood.

Mr. Dr. M. van der Goes van Naters

Prof. J. van Gelderen

Ter Nagedachtenis

Toen het Duitse onheil ons overviel, verkozen smartelijk velen de dood boven de greep der satanshanden. Onder hen ook prof. J. van Gelderen. Van de zware slagen, welke toen onze partij teisterden, was Van Gelderen's dood een der zwaarste. Hem te mogen herdenken in het tijdschrift, waarover hij zo eminent en met gehele overgave leiding voerde, waarin hij op de nadering onzer rampen nog een „save our souls” had doen klinken, is een droevig voorrecht.

Jacob van Gelderen werd 10 Maart 1891 te Amsterdam geboren, kind uit een Joods middenstandsgezin. Met het einddiploma van de bekende Amsterdamse Handelsschool in de zak, werd hij, na korte tijd in een

grote manufacturenzaak te hebben gewerkt, in 1911 aangesteld op het Statistisch Bureau van de gemeente Amsterdam. Het jaar tevoren had hij, 19 jaar, de akte M.O. Staathuishoudkunde behaald.

In de nieuwe werkring vond hij zijn sfeer. Hij kreeg de leiding van een op zijn initiatief gehouden enquête naar de levensduurte in de oorlogsjaren 1916—'18 en een ander bewijs, dat de jonge statisticus werd gewaardeerd, was de opdracht, een overzicht van de Amsterdamse handelsbeweging saam te stellen; resultaat was het bekende werk „The Port of Amsterdam”. Hij won spoedig de aandacht en de belangstelling van Wibaut, in die jaren Amsterdam's „Machtige”, en er ontwikkelde zich tussen deze beiden een vriendschap en een wederzijdse hoogschatting, welke tot het laatst hebben geduurd.

Van Gelderen begaf zich al heel jong in de S.D.A.P. en dan rechtstreeks naar de linkervleugel, Hij liet het dan niet bij de rondvraag op onze vergaderingen. In 1913 verscheen van zijn hand — onder het pseudoniem J. Fedder — in de „Nieuwe Tijd” een studie over de conjunctuurbeweging, „Springvloed, beschouwingen over de industriële ontwikkeling en prijsbeweging”. Voor de eerste maal werd daarin de dubbele periodiciteit in de conjunctuurbeweging ontleed: de over langere perioden werkende economische springvloed en eb naar de bekende acht- à tienjarige golfbewegingen. Met dit debuut in de wereld der wetenschap vestigde de 22-jarige een hoog en blijvend aanzien.

Het zullen wel geen Marxistische overwegingen zijn geweest, welke de ruim denkende president-commissaris van de „Senembah-Tabak-Maatschappij”, de bekende P. W. Jansen, er toe brachten, Van Gelderen uit te verkiezen voor het secretariaat der Deli-Plantersvereniging te Medan. Ondanks de meer dan redelijke financiële voorwaarden, werd het aanbod van de hand gewezen. Toch zou de Oost hem hebben, want in 1919 dong Van Gelderen met welslagen naar het ambt van Hoofd der statistische afdeling van het Buitenzorgse Landbouwdepartement. Hij kwam mij in die dagen om inlichtingen vragen over leven en werken in Indonesië. Dat was de eerste kennismaking. De stille verschijning met de fijne Joodse denkerskop maakte indruk. Het sterke voorhoofd met de vluchtende hoeken; de breed getekende zwarte wenkbrauwen, die het gelaat markeerden; die ruime bruine ogen in diepe waarneming achter de glanzende bril. Wijsheid en spot tegelijk leefden op dat gezicht; klaarheid en weemoed.

Voor de nieuwe taak was hij geroepen en uitverkoren. Onder het vernieuwend en scheppend bewind van Van Limburg Stirum was Indonesië tot staatkundig leven gewekt. Vooral de Indonesische wereld kwam tot wedergeboorte, zocht hoger leven dan lijden, klagen en verlangen, wilde eindelijk zeggenschap winnen bij bepaling en verheffing van eigen lot. Zij had dan in de eerste plaats behoefte aan een steviger en rendabeler zelfkennis; ze wenste de harde, klare spiegel van feiten en cijfers. Het grote praktische werk van Van Gelderen is geweest, dat hij den Indonesiër die zelfkennis als een bron van kracht en verheffing heeft bijgebracht.

Als statisticus leverde hij drie monumentale werkstukken. Hij schiep en leidde het ook in het buitenland hoog aangeschreven Centrale Kantoor van de Statistiek; hij vernieuwde de architectuur van het verouderde „Koloniaal Verslag”; hij organiseerde — kroon op het werk — de grote Volkstelling van 1930.

Hij was dan geen ontdekker. Elk beschaafd land kan op zulk werk wijzen en ook op knappe, geoefende statistici. Toch was Van Gelderen een pionier, want hij stond bij de aanvaarding van zijn taak als het ware voor een „rimboe”, een onontgonnen woud, waar hij de vruchtbaarheid tot vrucht moest brengen.

Er was in Indonesië tevoren wel statistisch werk verricht, maar op elk departement naar eigen stelsel en believen; goed liefhebberij-werk. Hij moest het afbreken, herbouwen, centraliseren. Zijn talrijk personeel moest hij kweken uit een mensenmateriaal, meest gebrekkig onderwezen, zwak gedisciplineerd en dikwijls — echt-Indisch — eigengereid. Het wemelde in deze „rimboe” van het onkruid der ijdelheidjes, het kreupelhout der betweterij.

Van Gelderen had het dus niet gemakkelijk, maar naar zijn zin. Hij was niet alleen groot in de hantering van zijn cijfers, die hij sleep en koesterde als een diamantbewerker zijn briljantjes; maar een meester was hij ook in het werken met zijn mensen-materiaal. Het een en het ander was hem waarlijk zijn lust en zijn leven. Als mensenkenner en mensen-temmer was hij een tovenaar. Van den moeilijksten klerk op zijn kantoor maakte hij een eerbiedigen volgeling; de stugste suiker-magnaat werd tot een

bijna-bewonderaar gemasseerd. En dat ging alles minzaam, redelijk, met peiling der cijfers en der ziel.

De Volkstelling was ook in dit opzicht een meesterwerk. Over heel de Archipel moest hij het meest moderne telling-stelsel toepassen, was daarbij ook aangewezen op duizenden analfabete medewerkers.

Maar ook daar deed zijn „heil-massage” wonderen. Met welk een geestdrift, humor en waarachtige zelfvoldoening kon hij van die reizen vertellen. Hij heeft toen de volken der Archipel, die hem zo na aan het hart gingen, als geleerde en als artist gepeild en de grote volkstelling werd als een röntgen-beeld in cijfers van het ethnografische en sociale bestel van dit boeiende, bonte geheel.

Als leider van zijn organisatie lag zijn kracht in rust, recht en fantasie. Hij trok vol rendement uit de eenvoudigste bruikbaarheden en geen werker heb ik gekend, zó gehoorzaam, zó geliefd.

In 1926 ging Van Gelderen met verlof naar Nederland, waar hij voor het Leidse Universiteitsfonds de voordrachten hield, welke werden uitgewerkt en gebundeld als „Voorlezingen over tropisch-koloniale staathuishoudkunde”, een enkel-economische analyse van de koloniale ontmoeting. Hij peilde dat bestel tot in de diepste nerven en gaf hiermee een wetenschappelijk pionierswerk, dat hoog bleef aangeschreven.

De koele geleerde blijft steeds de warme mens; dat is wat in Van Gelderen's werk zo weldadig aandoet. In zijn „Voorlezingen” weet hij voor elk verschijnsel een economische verklaring, maar daarmee geen maatschappelijke rechtvaardiging. De veel veroordeelde koloniale „drainage” vindt hij economisch onberispelijk, maar in koloniaal en daarom ook in nationaal opzicht vindt hij de winst-uitstroming een kwaad. Doordat kapitaal en kapitaalwinst overwegend uitheems zijn en de koloniale mens alleen met arbeidsloon aan het productieproces deelneemt, maakt de uitheemse bedrijfsontwikkeling de inheemse bevolking „tot een natie van loontrekkers en daarmee van Indië een loontrekker onder de naties.” De uitweg is, dat de tropenvolken de weg naar directe deelneming aan het internationale ruilverkeer moeten hervinden. In de stijgende ontwikkeling der inheemse export-cultures — door hem zo van harte en vruchtbaar bevorderd —, ziet hij dan een gelukkig begin van ver-strekende betekenis. Het werk is opgebouwd als een symphonie, waarin de droefste aandoeningen in een slot van troost en zege verklinken.

Deze studie heeft veel bijgedragen tot zijn benoeming in 1928 als buitengewoon hoogleraar aan de Bataviase Rechtshogeschool. Hij aanvaardde het ambt met een inaugurale rede „Het object der theoretische staathuishoudkunde”, waarvan het hoofdmotief is, dat in de economie denk-object en ervarings-object elkaar behoren te naderen; dat wetenschap en empirie, leer en leven niet gescheiden mogen gaan. In dit teken stond heel zijn arbeid. Uit de „Voorlezingen” ontbloeit een nationaal program voor de Indonesische gemeenschap. Uit zijn geschrift (1921) tegen Treub's proportionele winstbelasting voor het Indisch grootbedrijf („De theoretische grondslagen van de progressieve winstbelasting”) ontwikkelt zich een gereed en bruikbaar eigen systeem. Als hij (1924) in „Koloniaal Studiën” over „De oorlog en de Indische Valuta” schrijft, doorlicht hij met een boeiende uiteenzetting van de theorie der „koop-

kracht-pariteit" de oorzaken van de lage koers van de Indische gulden ten opzichte van de Hollandse.

Ik ken geen wetenschappelijke studie van zijn hand, waarin de geleerde niet tevens de staatsman is, de kennis niet onmiddellijk de mens dient, de wijze niet vereend staat met het volle leven. Die liefde gelijkelijk voor de wetenschap en de mens, voor het „denk-object" en „ervarings-object" is het grote in Van Gelderen's figuur.

Het sluitstuk op de Indische loopbaan was de voorbereiding en later (1932) de verdediging in de Volksraad van het staatsingrijpen, een stuk „geleide economie", ten opzichte van de Java-suikerindustrie, welke door de grote economische crisis van de hoge troon was gestoten. Het ging om een gedwongen centrale productie-regeling, als enige mogelijkheid om Java's overrijke industrie van de ondergang te redden. De veel geschakeerde bedrijfspvormen, de mozaïek van strijdige belangen maakten de regeling tot een zwaar probleem, waarvoor Van Gelderen met zijn sterke kennis van feiten en mensen de oplossing gaf. Hij was ziek, toen de zaak in de Volksraad moest worden verdedigd, maar hij week niet en verscheen op een zieken-baar voor het college, waar hij het zware pleit glansrijk won.

In 1933 de terugkeer. Het was de tijd der contingenteringen, restrictie-overeenkomsten en ook van de door de crisis bloot gekomen strijdige economische belangen tussen Nederland en Indonesië.

Van Gelderen werd door Colijn (toen minister van Koloniën), men kan gerust zeggen te hulp geroepen en werd chef van de Afdeling Crisis-zaken van het Indisch Commissariaat van het departement. Zijn invloed was ook daar diepgaand en centraal. Hij had niet alleen de economisch uiterst labiele verhouding Nederland-Indië in het lood te houden, maar vertegenwoordigde ook meermalen de Regering bij het sluiten van handelsverdragen, waarbij voor Indonesië profijt was te halen. Hij was onder meer vice-voorzitter van het Intern. Rubber-comité, en kon daar menig voordeel voor de inheemse rubber-cultuur verkrijgen. Een zijner moeilijkste en politiek belangrijkste opdrachten was het lidmaatschap van de Nederlandse delegatie bij de Bataviase onderhandelingen voor een handelsovereenkomst met Japan (1934).

Een bijzondere onderscheiding was de benoeming in de Geneefse Internationale Grondstoffen-commissie, welke op een bevrediging van de „have-nots" Duitsland en Italië moest aansturen. De conclusie der Commissie was, dat voor ieder de koloniale grondstoffen tegen betaling beschikbaar konden worden gesteld zonder verkaveling van koloniaal grondgebied. Uit een in 1936 verdedigd prae-advies voor de Ver. tot Best. van Maatsch. Vraagstukken weet men, dat Van Gelderen er persoonlijk niet anders over dacht.

In 1937 — Kamerlid geworden — vroeg en verkreeg Van Gelderen eervol ontslag uit de Indische dienst, „onder dankbetuiging voor de belangrijke diensten". Colijn schreef hem een afscheid met warme en spontane waardering.

Bij zijn definitieve terugkomst vond Van Gelderen de partij op het hoogtepunt der „Plan-Actie" en onmiddellijk werd hij er in opgenomen

als curator van het Wetenschappelijk Bureau. Het Indische hoofdstuk van het „Plan” is van zijn hand.

Gretig, gulzig bijna, legde de partij beslag op hem; men zou ook kunnen zeggen, dat hij beslag legde op de partij. Hij stortte zich in ons volle leven. Ofschoon overbelast met arbeid in de top-instanties, kon ook de kleinste onzer afdelingen op hem rekenen. Maar tegelijkertijd zocht en vond hij contact met wetenschappelijke genootschappen en met wat men „de politieke buitenwereld” kan noemen. Het was zijn lust, op te treden voor jonge intellectuelen, die gaarne door het venster van ons huis naar binnen keken, maar nog niet aanklopten. Hij schuwde ook de ondernemerssfeer niet en paste daar met beleid en zonder pijn zijn heil-massage toe. Hij was met zijn technische eerbied voor het kapitalistisch apparaat de waarlijk moderne socialist. Het moest anders worden gericht, maar nimmer vernietigd of ontwricht. En de „captains of industry” waren voor hem als groot wild, dat hij rustig kon strelen, zonder dat het dadelijk beet.

Het sprak vanzelf, dat Van Gelderen bij de eerstvolgende verkiezingen (1937) in de Kamer kwam. Hij twijfelde lang, vreesde in de politiek de wetenschap te zullen verliezen. Inderdaad kon hij een tweede druk van zijn „Voorlezingen”, welke sterk werd verlangd, niet meer verzorgen. In de Kamer won hij het snel. Bij het cynische afwegen van ieders soortelijk gewicht in deze moordkuil voor te snelle reputaties, had Van Gelderen niet te vrezen. Hij werd er bijna op slag een figuur van invloed. Bij de Indische begroting gaf hij zijn jaarlijkse grote rede over het economisch en financieel beleid. Op het gebied van de algemene politiek hield hij voor ons de grote interpellatie over de werkeloosheid, een aanzienlijk proefstuk. Bij het moeilijke ontwerp over de verdeling der goudwinsten van de Ned. Bank moest hij op 't onverwachtst, v. d. Waerden, die ziek was, vervangen, en wekte hiermee de bewondering van heel de Kamer. Hij werd ook lid van de Kamer-Commissie voor herziening van het statuut der Ned. Bank, schreef voor de Amsterdamse Bank een der grote kwartaal-overzichten. Ja, zelfs onzerzijds werd zijn wetenschappelijk bankiers-talent erkend door de benoeming tot commissaris der „Centrale”. Na R. Kuyper's dood was hij de aangewezen voor de Utrechtse hoogleraarsstoel onzer wetenschappelijke vereniging. Natuurlijk stond hij ook in onze Kamerfractie hoog en toen in 1939 Albarda in het ministerie werd opgenomen en Drees hem als fractievoorzitter verving, was zijn benoeming tot tweeden-voorzitter vanzelfsprekend.

Van Gelderen was geen eigenlijke redenaar, niet de man van stemverheffing en monumentale peroraties. Maar toch, welk een diepe indruk wekte hij met die fijne stem. Wat rustig en gaaf liepen zijn zinnen, hoe raak waren zijn termen, hoe gewogen zijn woorden. En dan de stille humor. Een zijner laatste redevoeringen was die over de door hem verafschuwde München-politiek. Hij ontroerde toen door een beheerste hevigheid. Hij voelde de ramp komen — zoals die gekomen is. Als sociaal-democraat stond Van Gelderen ter rechterzijde. Ik zei hem wel eens: je ankert nog in het proletariaat, maar het ankertouw wordt wat lang. Van het economisch en het wijsgerig Marxisme had hij reeds

lang afscheid genomen. In zijn „Voorlezingen” wordt de naam Marx niet genoemd; in zijn Indische inaugurale rede heeft hij nog slechts waardering voor Marx den socioloog en historicus. Hij was geheel opgegaan in de Austro-Amerikaanse economische psychologische school.

Van Gelderen was bij uitstek de sociaal-democraat der toenadering. Reeds in Indonesië. Hij behoorde van harte tot onze kleine, maar invloedrijke groep der Ind. Soc.-Dem. Partij, was later ook haar voorzitter. Hij voelde echter ook sterk voor samengang met wat burgerlijk-links stond. Daarom werkte hij nauw samen met de radicale groep van „De Taak”, het blad, waarin hij bijzonder in de jaren 1922—1927 artikelen schreef van een schitterend journalistiek gehalte. Zijn beschouwingen over de jaarverslagen van de Jav. Bank vinden in dit opzicht geen weerga.

Sedert 1928, d.i. sedert zijn voorzitterschap, trad hij weer dichter tot de I.S.D.P en „Het Ind. Volk” genoot ten volle van zijn kracht.

In Nederland behoorde hij tot de belangrijkste figuren onzer transitoire periode. Het best is zijn opvatting te kennen uit de (door hem gekeurde) notulen van de bijeenkomsten, welke hij geregeld en gaarne met een groep onzer jongeren bij hem thuis hield. De jonge en talentvolle Jan Carmiggelt, óók slachtoffer van de Duitse furie, was de secretaris en gaf me de voortreffelijke notulen eens ter inzage. Op de bijeenkomst van 21 Juli '33 hield Van Gelderen zelf een inleiding over „De positie der socialistische arbeidersbeweging”. Hij kwam daarbij tot enkele gevolgtrekkingen, welke thans meer dan ooit actuele waarde hebben en van een scherpe visie getuigen op wat toen nog enkel toekomst was.

Hij erkende wel fundamentele belangentegenstellingen, maar geen klasse-tegenstelling bourgeoisie-proletariaat. De klasse-strijd-ideologie paste op de periode van opkomst van het kapitalisme, maar deze is thans tot staan gekomen. Elk dogma is een rem op de ontwikkeling; wij moeten daarom een ideologische omzetting aandurven. Voor alle partijen en groepen geldt, alle dogma's te doorbreken en alle problemen realistisch te bezien. Wij hebben nodig: een constructief reformisme en een weerbare democratie.

Zij, die thans de oude klasse-constructie handhaven — betoogt hij verder — verenigen de grondslag der beweging; maar wie het verband tussen de arbeidende klasse en het socialisme ontkennen, doen aan de historisch gegroeide werkelijkheid tekort. De arbeidersklasse moet zich niet isoleren, maar één front vormen met boeren, intellectuelen, oude en nieuwe middenstand en dan op een ruim gezien socialistisch program. Zulk een groepering zal er een, tegen het socialisme gekeerd, voorkomen. Maar hiermee wil v. Gelderen niet zeggen, dat zo'n volkspartij het klassekarakter prijs zou moeten geven. Onze beweging, zegt hij, vindt immers haar raison in de bestrijding van een bepaalde klasse-structuur, maar zou deze raison verliezen met de opname van uitgesproken burger-elementen. Een dergelijke heroriëntering op korte termijn zou ons verliezen brengen; nationalist, agrariërs, middenstanders zouden ons niet vertrouwen. Tenslotte moeten wij niet uit zijn op reconstructie van het arbeidersbelang, maar van het landsbelang.

Van Gelderen was niet alleen de geleerde en de socialistische strijder. Zijn begaafdheid was merkwaardig veelzijdig. Groot was zijn belezenheid

en hoe hij las, bleek uit de jammer genoeg te weinig verspreide studie over Goethe, een te Batavia gehouden lezing bij de honderdste sterfdag van den dichter, een karakteristiek, welke naast het beste uit de Goethelitteratuur kan worden geplaatst. Lezingen over de vrouwen-figuren uit Shakespeare en ook over de Javaanse Wajang zijn helaas niet in druk verschenen. Het vermogen om zich aan deze beide toch waarlijk uiteenlopende onderwerpen te wijden — en niets lag hem verder dan een onverantwoord dilettantisme — getuigt van diepe cultuur en diepe kennis beide.

Het was binnen het gegeven bestek ondoenlijk, een volle indruk te geven van zijn werk; dat zij een latere taak. Ik wilde met dit overzicht alleen ware eerbied uiten en wekken voor hem, die in zijn leven, dat in de volbloei brak, socialisme en mensheid als een Ridder van de Arbeid heeft gediend.

Ik zie hem weer voor mij in de huiskamer temidden van zijn gezin. Daar liet hij zo graag de ernst varen en was de wijze Van Gelderen soms opeens de jolige kwajongen met een onverbidde spot. Hij had een borende kijk op mensen en stelde maar weinigen hoog. Maar voor allen, die hij helpen kon, was hij toegankelijk; voor allen had de overbelaste werker tijd.

Ik zie hem ook weer de Tweede Kamer binnenkomen, altijd rustig, iets peinzend bezorgd op het gezicht, de hand telkens even aan de bril. De laatste maal, dat we elkaar daar zagen, was op die fatale 10e Mei 1940. De spoorverbindingen waren al verbroken; slechts enkele leden hadden Den Haag nog kunnen bereiken. Duitse bommenwerpers raasden boven het Binnenhof. Een wetsontwerp tot verscherpt optreden tegen rechtsrevolutionaire excessen zou verder worden behandeld: het kwam er niet meer van. We gingen samen de straat op. „Het is uit”, zei hij met zijn gevoelige stem. Ik heb hem daarna niet meer gezien.

Op de ochtend van de 14e kwam ik aan zijn woning, kreeg geen gehoor. De ramp was geschied.

Ik heb in hem een waarachtigen vriend en meester verloren. De benarde gemeenschap derft een grootsen werker, een bouwende kracht.

J. E. STOKVIS

Een nieuwe bladzijde

Als de voortekenen niet bedriegen, staan wij met de oprichting van de Partij van de Arbeid als nieuwe socialistische partij, waarin oude en nieuwe socialistische stromingen samenkomen, voor een uiterst belangrijke politieke gebeurtenis in Nederland. Onze lezers vinden hierachter de tekst van het officiële voorstel afgedrukt, dat rustige bestudering vraagt*). Ik moge thans met een kort woord ter belichting van de betekenis van dit voorstel volstaan.

Kerngedachte van het socialisme in de laatste eeuw — zeg: sedert het Kommunistisch Manifest — is de overtuiging, dat ter wille van de sociale rechtvaardigheid vermaatschappelijking der voornaamste productiemiddelen moet worden nagestreefd. Ziet men naar de geschiedenis der proletarisch-socialistische beweging, en analyseert men haar naar program en motieven, dan valt op:

dat deze beweging gedragen werd door het bevrijdingspathos van een miljoenenmassa, die aan de schaduwkant van het leven geboren, daar ook opgroeide en stierf in dikwijls ten hemel schreiende armoede en ontrechting;

dat zij vooral door de invloed van het Marxisme — waarin niemand de hartstocht naar gerechtigheid, menselijkheid en vrijheid kan miskennen — een beslissende betekenis toekende aan economische factoren, zowel in de maatschappij als geheel als in haar eigen concrete strijd en doelstelling;

dat zij zich ideologisch wapende zoal niet met een complete wetenschappelijke filosofie dan toch met elementen van levensbeschouwing, waarin het onvoorwaardelijk vertrouwen in de macht van het verstand en de proletarische heilsverwachting de overheersende krachten zijn geweest.

In korte formule gebracht: het „oude” socialisme heeft de zedelijke idee der sociale rechtvaardigheid verbonden met rationalisme en heilsverwachting, en voortdurend sterk economisch geargumenteed. Ik heb er een behoefte aan om het grote beschavingswerk der socialistische arbeidersbeweging *hier* nog eens in het licht te stellen — de S.D.A.P. leeft daaruit. Tijdens mijn gijzeling heeft een R.K. priester, die wel eens geruchten had opgevangen over discussies inzake de vraag of de S.D.A.P. zou moeten verdwijnen, mij gezegd: maar dat mag toch niet — dáárvoor heeft zij te belangrijk werk verricht! Ik laat thans óók ter zijde, welke critiek er vroeger wel van buiten af en van binnen uit op deze verschijningsvorm van het socialisme geoeffend is — het gaat mij hier om iets anders.

*) Wij hebben daaraan thans nog toegevoegd het inmiddels ook gepubliceerde ontwerp urgentie-program. — Red.

Wat theoretisch reeds gesteld kon worden, blijkt na de oorlog werkelijkheid te zijn: dat n.l. een ander type van socialisme mogelijk is. De sociale, politieke en geestelijke situatie van onze Westerse beschaving heeft er toe geleid, dat ook andere bevolkingsgroepen dan het proletariaat zich onomwonden voor een ordening van het productieproces op de grondslag van gemeenschapsbezit en -beheer uitspreken, zij het dat daartoe andere motieven dan de proletarische hebben geleid. Wij mogen zonder zelfverheffing zeggen, dat het program 1937 der S.D.A.P. hiermee reeds rekening hield — al moet daarnaast worden erkend, dat het niet is gelukt om allen wier denken in bewust socialistische richting gaat, binnen de S.D.A.P. te verenigen.

Dit andere type van socialisme dient zich aan als „personalistisch”. Het gaat zeer bewust niet uit van een allen verbindende levens- en wereldbeschouwing, maar wel van enkele grondgedachten omtrent mens en maatschappij, die Rooms Katholieken, orthoxe- en vrijzinnig-Protestanten en niet-Christelijke humanisten met elkaar gemeen blijken te hebben, en die voldoende zijn voor een gemeenschappelijke activiteit tot radicale omvorming der maatschappelijke structuur. Deze grondgedachten kan men als volgt formuleren:

dat de mens in alle levensverhoudingen waarin hij is geplaatst — gezin, arbeid, volk, staat, internationale samenleving — staat in verantwoordelijkheid, en dat hij, daaraan gehoorzame, groeit tot persoon;

dat maatschappij en staat tot doel hebben de bescherming en ont-plooiing van het persoonlijke, d.w.z. van het lichamenlijk-geestelijk leven van allen die tot deze groep behoren;

dat de vloek van het kapitalisme hierin ligt, dat het persoonlijk leven van millioenen, proletariërs in de eerste plaats, maar ook van talloze anderen, wordt geschonden en geminacht, omdat bezit en macht tot de beheersende waarden van het leven worden gesteld;

dat derhalve de strijd voor een socialistische samenleving moet worden gevoerd — economisch, sociaal, politiek en geestelijk — opdat een mensengemeenschap groeie, waarin het wezen der persoonlijkheid worde geëerbiedigd.

Uit deze omschrijving kunnen twee dingen duidelijk zijn. Ten eerste: dat in het proletarische socialisme een ander beginpunt is gekozen, en ook dikwijls een andere argumentatie wordt gevolgd dan in het personalistisch socialisme: b.v. een veel sterkere nadruk op economische krachten en op het proletarisch belang, soms (gedurende lange jaren) met de overheersende gedachte, dat alleen het proletariaat de socialistische maatschappij zal moeten brengen. Ten tweede: dat bij verschil in uitgangspunt er toch een gemeenschappelijk doel wordt gesteld: de vermaatschappelijking der productiemiddelen, de bestrijding en overwinning van kapitalisme en kapitalistische geest.

Wie de geschiedenis der socialistische arbeidersbeweging van voor 1940 kent, weet dat in haar „personalistische” motieven en krachten steeds een rol hebben gespeeld, zodat van volstreckte tegenstellingen niet kan worden gesproken. Met name sedert de aanvaarding van de democratie als beginsel heeft het proletarisch socialisme een opvatting omtrent den mens gehuldigd, die aan het personalisme eigen is. Of dan alle reden vervallen is om van personalistisch socialisme te spreken? Of het alléén

maar is een forcering van in wezen onwerkelijke tegenstellingen, een zoeken van spijkers op laag water, wanneer bewust van een ander type van socialisme wordt gesproken? Naar mijn stellige overtuiging niet. Wie in Europa en Nederland op de „ideeën-geschiedenis”, op de geestelijke stromingen let, zal moeten erkennen, dat het proletarisch socialisme der 19e en 20e eeuw ook hierin zijn plaats had; dat waarlijk niet ten onrechte werd gesproken van en vurig geloofd in een „proletarische levensbeschouwing”, waarvan ik boven reeds de voornaamste kenmerken noemde: een hartstochtelijke heilsverwachting verbonden aan een scherp rationalisme.

Men zal dan ook moeten erkennen, dat deze levensbeschouwing evenzeer bindend heeft gewerkt binnen een deel van het proletariaat — het buitenkerkelijke — als afsluitend naar andere bevolkingsgroepen. En tevens: dat de vraag zin heeft, of deze levensbeschouwing, gegeven de huidige stand van wetenschap en wijsbegeerte, houdbaar is. Een poging voor het socialisme als idee — de vermaatschappelijking der voornaamste productiemiddelen — los te maken van verouderde en onhoudbare levensbeschouwing en het leven te binden aan enkele fundamentele geestelijke inzichten — in het begrip personalisme samengevat — blijkt in elk geval voor het bewustzijn van zeer velen zinvol, ja meer dan dat: ter wille van de toekomst van het socialisme volstrekt noodzakelijk. Onze oude socialistische beweging was steeds sterk door haar realisme. Welnu: de realiteit laat zien, dat er naast een proletarisch socialisme, ten dele daar door heen, ten dele los daarvan, een personalistisch socialisme optreedt. Bij alle waarlijk niet onbelangrijke, soms diepgaande geestelijke verschillen bleken twee fundamentele doelstellingen gemeenschappelijk: democratie als beginsel en de vermaatschappelijking der productiemiddelen. Ik verwaarloos in mijn tekening opzettelijk zeer belangrijke bij-elementen: wederzijdse sentimenten of ressentimenten, misverstanden, na-oorlogse verwachtingen en illusies. Met al deze dingen hebben wij wel te maken, zij zijn nochtans niet wezenlijk. Gegeven nu de realiteit, dat er naast een proletarisch socialisme een personalistisch socialisme aanwezig bleek — dat althans op één punt reeds tot stand bracht wat in het proletarisch socialisme tot heden niet was gelukt, n.l. de samenwerking van Christenen (Protestanten en R. Katholieken) en niet-Christenen — moest er naar gestreefd worden om deze verwante stromingen tot elkaar te leiden, opdat de stuwing naar een radicale socialistische politiek zo sterk mogelijk zou kunnen zijn. Ik beschrijf hier niet de daartoe ondernomen pogingen, ik volsta met het voorlopig resultaat: aan onze lezers voor te leggen.

Daarbij nog twee opmerkingen. Ook als de hierachter staande voorstellen worden aangenomen en de Partij van de Arbeid tot stand komt met medewerking van allen, die in de voorbereiding elkaar vonden, blijft nog een deel der personalistische socialisten voorlopig in ander partijverband n.l. een Groep R. Katholieken, die de vernieuwing der Staatspartij tot Volkspartij mede hebben gestuwd. M.a.w. wij zijn nog niet waar wij wezen moeten. Verder moge reeds bij voorbaat worden gewaarschuwd tegen de valse beschuldiging, alsof de nieuwe Partij van de Arbeid een verloochening van het verleden en een verwatering van het socialisme zou zijn. Voor wie historisch denkt, spreekt het

vanzelf, dat ook in een nieuw begin het oude meedoet, zelfs wanneer mensen zo eigenwijs-hoogmoedig zouden zijn om het te ontkennen. Maar bovendien: de S.D.A.P. als partij, en wat meer is: de door haar politiek geschoolde arbeidersmassa heeft in de loop van een halve eeuw strijd en opbouw een en ander veroverd en tot stand gebracht, waarvan verloochening nationale misdaad zou zijn. En wat betreft de verwatering: men leze de stukken onbevungen, en bevrijde zichzelf van oogkleppen. Er is een mondradicalisme, dat zich van verouderde schema's bedient, maar bij alle emotionele felheid volkomen onvruchtbaar is. Men zal deze Partij van de Arbeid wel karakteriseren als „op-schuiving naar rechts”. Bedoelt men, dat zij sterker aantrekkingskracht zal hebben op arbeiders van christelijken huize en op intellectuelen, accoord. Bedoelt men een verzwakking van de wil tot radicale socialistische politiek, dan vergist men zich, omdat men in verouderde schema's denkt: Zoals de velen zich vergissen, die menen dat het communisme in Nederland radicaal zou zijn. . . . het is in menig opzicht steriel.

De voorstellen voor de Partij van den Arbeid liggen er nu. Ik heb mij bij de toelichting de uiterste soberheid opgelegd, mij onthouden van lyrische ontboezeming en hartstochtelijke aanbeveling. Men leze zakelijk, nuchter, critisch. Maar vergete niet: het gaat om een wezenlijk nieuwe bladzijde in de geschiedenis van het socialisme, om een nieuw begin in de Nederlandse politiek. Daarbij zijn óók nodig: een sterke verbeeldingskracht, een stoere durf en een warm geloof.

Dr. W. BANNING

Het voorstel

tot stichting van een nieuwe „Partij van de Arbeid”

De politieke studiec commissie inzake de mogelijkheid tot stichting van een nieuwe brede volkspartij met socialistische doelstelling, legt aan de samenwerkende partijen en groepen het hierachter volgende voorstel ter beslissing voor. Teneinde deze beslissing, die zij van zeer grote betekenis acht voor de toekomst der democratisch-socialistische beweging en van de gehele bevolking van Nederland en de overzeese gebiedsdelen, ten volle geestelijk verantwoord te doen zijn, formuleert zij afzonderlijk de uitgangspunten, die tot het voorstel en daarin opgenomen hoofdzaken van een program van beginselen hebben geleid.

1. In en door het verzet tegen de nationaal-socialistische onderdrukking en in aansluiting aan de ontwikkeling der staatkundige opvattingen, die reeds vóór de oorlog in Nederland had plaats gehad, zijn bij tallozen, uit verschillende godsdienstige en politieke kampen, de vurige begeerte en wil gegroeid, naar een waarlijk nieuw begin in het Nederlandse politieke leven, in het bijzonder ook in de partijformaties, opdat de hoog nodige arbeid tot omvorming der maatschappij in democratisch-socialistische richting door een zo sterk mogelijke groep uit het Nederlandse volk zou worden gedragen en verricht. Tegenover de krachten van steriel conservatisme en reactie, moet aan de vernieuwingswil klaar en duidelijk leiding worden gegeven.

2. De te stichten Partij van de Arbeid erkent het innig verband

voor personen en groepen tussen levensovertuiging en politiek inzicht, doch verwerpt principieel en voor de tegenwoordige verhoudingen ook practisch, de organisatie van het politieke partijleven op de grondslag der godsdienstige belijdenis. (antithese).

3. Zij wil derhalve in zich verenigen allen, die bij welk diepgaand verschil in levensovertuiging ook, eenzelfde economisch, sociaal en politiek program willen verwezenlijken. Uitgangspunt is daarbij de erkenning, dat de mens met persoonlijke verantwoordelijkheid geplaatst is in de gemeenschap; hierin ligt tevens het richtsnoer ener rechtvaardige, socialistische maatschappij. Binnen haar verband geeft zij aan groeperingen op de grondslag van een gemeenschappelijke levensovertuiging ruimte tot bezinning en eigen activiteit; zij acht deze een verrijking en versterking van het leven in eigen kring en in het gehele volk.

4. Zij zal het thans in ons volk nog verspreide verzet tegen de kapitalistische maatschappij en de kapitalistische geest, dat openbaar werd onder arbeiders, boeren, oude en nieuwe middenstand, intellectuelen e.a., godsdienstigen en ongodsdienstigen, in naam der sociale gerechtigheid en van de persoonlijke waarde van iederen mens, samenbundelen en een positieve inhoud geven, door het dienstbaar te maken aan de komst van een rechtvaardige, nieuwe socialistische samenleving op democratische grondslag.

De commissie is van mening, dat in deze uitgangspunten, nader uitgewerkt in een voorlopig program van beginselen, het wezenlijke is gezegd, dat tot een doorbreking van de voor-oorlogse politieke partij-verhoudingen kan leiden, en tevens een nieuwe geestdrift bij ouderen en jongeren kan wekken. Daarom legt zij het hierna volgende voorstel aan de partijen en groepen voor met welke zij is verbonden, in het vertrouwen dat alle de betekenis daarvan ten volle zullen verstaan en daaraan hun medewerking zullen geven.

Voorstel.

I. De partij besluit, met ontbinding van eigen politieke organisatie, op te gaan in een nieuw te stichten „Partij van de Arbeid”.

II. In het nader uit werken program van beginselen zullen behalve de tevorens genoemde uitgangspunten, de volgende punten, althans wat de inhoud betreft, moeten voorkomen:

1. De Partij plaatst zich op de grondslag der democratie, die als beginsel, niet uit opportunititeit wordt aanvaard. Als kern der democratie beschouwt zij de eerbied en de verantwoordelijkheid voor de persoon van de medemens, waaruit voortvloeit de principiële gelijkgerechtigdheid van alle leden der gemeenschap. Zij verwerpt derhalve elke vorm van staatsabsolutisme, dictatuur of één-partijstelsel, met erkenning van de eigen waarde van het gezag als een waarborg voor het recht en de vrijheid der burgers. De Overheid is verantwoording schuldig aan het volk, dat zich op zijn beurt verantwoordelijk behoort te weten voor het gebruik, dat het van zijn rechten maakt.

2. Het economisch leven behoort gericht te zijn op een rechtvaardige en doelmatige voorziening in de behoeften, stoffelijke en geestelijke, van allen. De Partij verwerpt derhalve het winstmotief als uitsluitend richtsnoer voor het economisch leven, niet het minst om de massale ont-

rechting en geestelijke krenking, die daarvan onder het kapitalisme veelal het gevolg zijn. Zij streeft naar planmatige leiding en ordening van voortbrenging en verdeling; socialisatie van de beschikkingsmacht of van de eigendom der voortbrengingsmiddelen behoort te worden toegepast, met het algemeen welzijn als richtsnoer. Ook andere methoden, die de particuliere beschikkingsmacht beperken, worden op hun betekenis voor het algemeen welzijn getoetst. Gevaren van bureaucratie dienen te worden bestreden door toepassing van het beginsel der persoonlijke verantwoordelijkheid en van de functionele decentralisatie.

[Iedere arbeidende mens worde een minimum aan eigen bezit gewaarborgd, nodig voor en bevorderlijk aan de ontplooiing van zijn persoonlijkheid.] *)

3. Noodzakelijk is een rechtsorde van de Arbeid, waarbij de arbeid als zedelijke factor van de eerste rang en het centrale element in het voortbrengingsproces wordt erkend. Aan alle werkers dienen arbeidsverhoudingen gewaarborgd te worden, waarin de ontplooiingsmogelijkheden der persoonlijkheid zoveel mogelijk tot haar recht komen, en medezeggenschap wordt toegepast in sociale en economische aangelegenheden, gegrond op hun medeverantwoordelijkheid.

4. De Staat moet zijn een rechtsstaat, die zijn taak vindt in het verwezenlijken en krachtig handhaven van het recht. Van de Staat kan en mag niet worden gevraagd, dat hij zich stelt op de grondslag van een kerkelijke belijdenis. Wel is hij mede verantwoordelijk voor ons geestelijk erfgoed, behoort hij zich gebonden te achten aan zedelijke normen, en is het mede de roeping der Overheid de gehoorzaamheid aan deze normen in het volksleven tot gelding te brengen.

5. Op grond van de eerbied en de verantwoordelijkheid voor de persoon van den medemens erkent de Partij de gelijkgerechtigdheid op politiek en economisch gebied van alle leden der gemeenschap, ongeacht sexe, ras of levensovertuiging. Vrijheid van geweten en van godsdienst en gelijkheid voor de wet, moeten verzekerd zijn, evenals vrijheid van spreken, drukpers, vereniging en vergadering, onder verantwoordelijkheid volgens de wet.

6. De Overheid is geroepen het zedelijk en geestelijk leven van het volk te beschermen en te bevorderen, doch is gehouden daarbij de verdraagzaamheid te betrachten, de geestelijke vrijheid te eerbiedigen en rekening te houden met de verscheidenheid van levensovertuiging. Aan de kerken wordt de vrijheid gewaarborgd haar roeping te vervullen, zowel met betrekking tot de verkondiging van haar boodschap als ten aanzien van de betoning van haar dienst aan de wereld. Erkend wordt dat de kerken het haar taak kunnen achten, ter wille van het geestelijk en zedelijk heil van het volk, haar woord te spreken met betrekking tot het staatkundige en maatschappelijke leven. De Overheid behoort, voor zover dit binnen haar bevoegdheid ligt, mede te werken de verhoudingen te scheppen, die de kerken in staat stellen haar taak te vervullen.

*) In de aanvankelijke publicatie kwam voor deze alinea: „[]”. Daar misverstand is gerezen wordt een nieuwe formulering nog overwogen.

7. De Partij erkent de grote waarde van huwelijk en gezin voor een gezonde opbouw van de samenleving. De sociale en fiscale politiek behoort mede op de bescherming en verheffing van het gezin gericht te zijn.

8. De Partij acht handhaving van de rechten en plichten der ouders inzake onderwijs en opvoeding der kinderen noodzakelijk. De Overheid heeft ten aanzien van het onderwijs een regelende bevoegdheid, omdat en in zover zij optreedt ter behartiging van de belangen van de gemeenschap als geheel. Algemeen worde het beginsel doorgevoerd, dat de ouders nauw bij de inrichting der school worden betrokken en de geest bepalen, waarin het onderwijs wordt gegeven, zodat hun zeggenschap inzake de opvoeding van hun kinderen worde erkend en de geestelijke schakering in ons volk op dit terrein tot haar recht komt.

III. Teneinde de invloed van de Partij van de Arbeid — waarvan organisatie (Statuten en Huish. Reglement enz.) eerst na de verkiezingen definitief kan worden geregeld — reeds bij de a.s. verkiezingen zo sterk mogelijk te doen zijn, wordt besloten:

1. een voorlopig Partijbestuur in te stellen, waarin vertegenwoordigers worden opgenomen van die partijen en groeperingen, die dit voorstel zullen hebben aanvaard. Dit bestuur leidt de verkiezingsactie in het gehele land, gebruikt daartoe de apparaten der fuserende partijen en groepen, en roept waar mogelijk nieuwe in het leven.

2. een kandidatenlijst der Partij wordt voor dit maal samengesteld door de vergadering van het voorlopige Partijbestuur met een vertegenwoordiging der fuserende partijen en groepen. Er wordt naar gestreefd elk van de partijen en groepen een redelijke vertegenwoordiging op deze lijst te verschaffen. Men maakt gebruik van de mogelijk reeds vastgestelde lijsten van kandidaten.

3. Voor de kamerverkiezingen wordt een later te publiceren urgentie- en verkiezingsprogram vastgesteld.

4. Nadrukkelijk wordt uitgesproken, dat ook andere dan de thans fuserende partijen en groepen, worden uitgenodigd zich hetzij vóór, hetzij ná de verkiezingen, bij de Partij van de Arbeid, op de grondslag der hier geformuleerde uitgangspunten en beginselen, aan te sluiten.

IV. De congressen der partijen en groepen, die tot stichting van de Partij van de Arbeid besluiten, worden zo mogelijk gehouden op éénzelfde dag. Zo spoedig mogelijk daarna vindt het oprichtingscongres van de nieuwe partij plaats.

V. Onmiddellijk na de verkiezingen wordt de arbeid voor de interne organisatie van de Partij van de Arbeid ter hand genomen. Deze wordt aan het voorlopige Partijbestuur opgedragen.

Urgentieprogram *der Partij van de Arbeid*

De secretaris van het politiek Overleg schrijft aan het A.N.P.:

De Politieke Studiecommissie heeft het ontwerp gereed van het Urgentieprogram, dat aan het Partijbestuur van de te stichten Partij van de Arbeid zal worden voorgelegd. Het program, dat t.z.t. door een oproep zal worden voorafgegaan, luidt:

1. Inzet van alle krachten tot herstel van de door de oorlog aangerichte schade. Krachtige voortzetting van de wederopbouw en de vernieuwing op economisch, sociaal en cultureel gebied.
2. Herstel en uitbouw van de rechtsstaat. Overdracht van bevoegdheden naar nieuwe organen voor het beroeps- en bedrijfsleven, op democratische grondslag, zodanig, dat de leiding berust bij de overheid, ondernemers en arbeiders gezamenlijk. Wettelijke waarborgen voor de openbaarheid van werkzaamheid der politieke partijen, het beheer van haar geldmiddelen en van de democratie binnen de partijen.
3. Erkenning van het zelfbeschikkingsrecht der bevolking van de overzeese gebiedsdelen. Voor de naaste toekomst, ter liquidatie van de koloniale verhoudingen, het snel tot stand brengen, in vrijwillige samenwerking, ener staatkundige hervorming, op de grondslag van zelfregering, op voet van gelijkwaardigheid, in gecoördineerd Rijksverband, met andere gebiedsdelen van het koninkrijk.
4. Bescherming tegen ambtelijke willekeur; tegengaan van bureaucratie; krachtige bestrijding der corruptie. Snelle en rechtvaardige afhandeling van de berechting van politieke délinquenten en van de zuivering.
5. Nationaal welvaartsplan ter bevordering van bestaanszekerheid bij een behoorlijk bestaanspeil voor allen. Socialisatie van het mijnbedrijf, van de circulatiebank, van openbare nutsbedrijven, zo mede van daarvoor in aanmerking komende monopolistische bedrijven. Overheidscontrôle op het credietwezen.
 Democratisering van de onderneming.
 Bescherming van het consumentenbelang.
 Binnen het raam der op het algemeen belang gerichte welvaartspolitiek, speciale zorg voor de bescherming en bevordering van het gezonde kleinbedrijf.
6. Planmatige productie- en afzetpolitiek in de landbouw. Bevordering van lonende prijzen voor boer en tuinder; redelijke beloning van den landarbeider; een grondpolitiek, die de grond- en pachtprizen stabiliseert, die zorgt voor een goede verdeling van de grond over de bedrijven en die in handen van de gemeenschap brengt ontginningen en nieuwe inpolderingen, zomede ongebruikte gronden en gronden van grote verpachters voor zover het algemeen welzijn dat vereist. Intensieve bebossings- en herbebossingspolitiek. Bevordering van culturele uitwisseling tussen stad en platteland.
7. Invoering van een het gehele volk omvattend stelsel van sociale verzekering.
 Een toereikend ouderdomspensioen.
 Bevordering van werkgelegenheid voor alle daarvoor geschikte mannen en vrouwen.
 Gelijkgerechtigdheid voor mannen en vrouwen.
 Spoedige en bevredigende financiële en maatschappelijke voorziening voor de slachtoffers van oorlog en verzet.
 Blijvende regeling van het ontslagrecht.
 Verplichte vacantieregeling.
 Verbetering van de zorg voor de volksgezondheid.
8. Nationaal plan voor de ruimtelijke ordening, mede gericht op bevordering van landschapsschoon. Bijzondere maatregelen tot hulpverlening

- en wederopbouw der geteisterde gebieden. Woningbouw op grote schaal. Ordening van het bouwbedrijf.
- Bescherming van huurders, onderhuurders en kamerbewoners.
9. Vermogensheffing alsmede heffing van gedurende de oorlog verkregen vermogensaanwas. Progressieve belastingpolitiek, welke rekening houdt met grote gezinnen. Verlaging van de belastingen en de eerste levensbehoeften.
- Verhoging en herziening van het successierecht.
- Vergroting van de financiële bewegingsvrijheid der gemeenten.
- Vergoeding van geleden oorlogsschade binnen het bereik der mogelijkheden.
10. Morele en materiële bescherming van het gezin.
- Staatsburgerlijke vorming in onderwijs, jeugdorganisatie, leger en volkshogeschool.
- Instelling bij de wet van een onderwijsraad met verordenende bevoegdheid, waarin vertegenwoordigd behoren te zijn alle takken en richtingen van het onderwijs, de overheid en de ouders. Vernieuwing van ons onderwijs, zodanig, dat dit dienstbaar wordt gemaakt aan de karaktervorming en het vinden van de juiste plaats in de maatschappij.
- Versterking van de aesthetische vorming in het onderwijs; groter plaats voor de lichamelijke opvoeding. Rechtstreekse invloed van de ouders, ook bij het openbaar onderwijs.
- Hervorming van de opleiding en verbetering van de bezoldiging der onderwijzers.
- Krachtige bevordering van het nijverheidsonderwijs en het lager landbouwonderwijs. Uitbreiding van het leerlingstelsel.
- Eigen bestuursorganen voor de universiteiten.
11. Actieve cultuurpolitiek bij vrije ontwikkeling der kunst-richtingen.
- Bevordering van het culturele leven in de gewesten met inschakeling van alle gewesten in het nationale culturele leven. Nationale radio-omroep met zelfstandige uitingsmogelijkheid voor de belangrijke geestelijke en maatschappelijke stromingen.
- Stimulering van en steun aan de jeugdorganisaties.
- Raadpleging van de kerken in zaken, die tot haar bevoegdheid behoren en eventueel ook van andere daarvoor in aanmerking komende organisaties.
12. Versterking van het bestel der Verenigde Naties, op de grondslag van het internationale recht, als orgaan der internationale rechts-ordening en tot uitbanning van de oorlog.
- Bevordering van de ontwikkeling naar een internationaal orgaan op democratische grondslag.
- Bereidheid tot het sluiten van regionale verdragen met landen die tot dezelfde cultuurkring behoren.
- Democratisering van de diplomatieke dienst.
- Democratisering van het militaire apparaat, dat bescherming van de nationale veiligheid en van de internationale rechtsorde ten doel heeft. Efficiënt en financieel verantwoord beheer van dit apparaat.
- Herstel van geleden oorlogsschade binnen het kader van de economische wederopbouw van Europa; krachtige bevordering van de terugkeer van door Duitsland geroofde goederen.

Te laat of te vroeg?

Naar aanleiding van „Wat bezielt ze?“

De brochure, waarin de zeven Amsterdamse predikanten, die lid van de S.D.A.P. werden, rekenschap geven van wat hen tot deze stap bewoog, is, voorzover wij kunnen nagaan, welwillend ontvangen.

Er zijn natuurlijk geestelijke scherpstijpers, die op deze stap niet anders weten te reageren dan met het getuigenis, dat deze daad een symptoom is van de verwarring der geesten: „Men zou verwachten, dat, indien orthodoxe predikanten achter een banier optrekken, dit niet de rode vlag, maar de banier des kruises zou zijn.“ Een dusdanige formulering van het probleem is o.i. een overtuigender bewijs van de verwarring der geesten dan het feit van ons toetreden tot de S.D.A.P. Alsof wij de rode vlag ook maar op enigerlei wijze waarden als remplaçant van het kruis. Maar misschien dringt de gedachte zich op aan hen, die het kruis maken tot een banier, waarachter men optrekt in de politieke strijd.

Deze polemiek is niet belangrijk, al zal zij zeker niet nalaten invloed te hebben op eenvoudigen, voor wie het kruis het hart van het evangelie is en die in hun eenvoud niet doorzien, hoe het evangelie door deze wijze van probleemstelling verwereldlijkt wordt.

Belangrijker is het bezwaar, dat van verschillende kanten tegen ons wordt ingebracht: U bent te laat en te vroeg!

Te laat! U hebt de socialistische predikanten, die er waren, in hun moeilijke strijd alleen laten staan en u hebt op het ogenblik, waarop het nodig was voor het socialisme te kiezen, niet voor het socialisme gekozen en zodoende de onwaarachtige antithese-politiek en de noodlottige reactie gesterkt en gesanctionneerd.

Te vroeg! De S.D.A.P. staat voor de beslissing de partij te blijven, die zij was, de partij van de onkerkelijke arbeiders, of de partij te worden, die zij tot nog toe niet was, de socialistische volkspartij, die de socialisten uit de geestelijk en maatschappelijk zeer verschillende kringen van ons volk verenigt. In de S.D.A.P. is een sterk partij-conservatisme en tengevolge daarvan een geestelijke onmacht, om tot bevrijdende beslissingen te komen. Dit partij-conservatisme heeft door de stap van de zeven predikanten de wind in de zeilen gekregen. Het ware beter geweest, indien deze predikanten hadden afgewacht, hoe de S.D.A.P. op de N.V.B. reageerde.

Achteraf betreur ik het, dat wij in onze rekenschap van gevoelens niet openlijk hebben erkend, dat wij onze stap jaren vroeger hadden behoren te doen.

Twintig jaar geleden zou onze stap waarschijnlijk minder effect hebben gehad, maar zij zou als demonstratie zeker sterker gesproken hebben. Het zal ons wel aan moed hebben ontbroken. Toch was het dit niet

alleen. Ieder mens heeft tijd nodig om tot bepaalde beslissingen te komen. Achteraf zeggen wij: wij hadden twintig jaar geleden voor de S.D.A.P. moeten kiezen. Twintig jaar geleden waren wij echter niet zo ver. Allerlei bezwaren tegen de geestelijke sfeer van de S.D.A.P., die, zij het in veel mindere mate ook nu nog gelden en b.v. door „De Nieuwe Nederlander” (Mr. v. Walsum) als even zovele argumenten tegen onze stap werden ingebracht, hielden ons terug. Toch staat het voor mij vast: Wij, die in onze jonge jaren het woord van Kutter, Blumhardt en Barth als water dronken, horen, hoe begrijpelijk ook, te laat. Niemand denke dan ook, dat wij onze stap een prestatie vinden. Te zeer zijn wij overtuigd, dat wij en velen met ons, haar veel eerder hadden moeten doen.

Wanneer men echter behalve „te laat” ook nog „te vroeg” zegt, protesteren wij. Indien het waar is, dat wij al jaren geleden voor de S.D.A.P. hadden moeten kiezen, dan is het ook waar, dat elke dag uitstel de tijd van onze schuld tegenover ons volk zou hebben vergroot. Alle bezwaren, die nu tegen ons geopperd worden, golden twintig jaar geleden in veel sterker mate. Indien het „te vroeg” waarheid bevat, bevat het „te laat” geen waarheid. Ik ben er dan ook zeker van, dat zij, die nu tot ons zeggen: „te laat en te vroeg”, twintig jaar geleden op z'n best „te vroeg” en waarschijnlijk „volkomen fout” zouden hebben gezegd.

Voor een demonstratie als van Kutter en Blumhardt is er geen plaats meer. Het is zelfs de vraag, of er plaats is voor een getuigenis van Barth in 1919.

Maar onze stap betekent toch in elk geval, dat wij ernst willen maken met het verzet tegen het bestaande, door ons te scharen aan de zijde van hen, die het socialisme propageren als eis van gerechtigheid tegenover het bestaande onrecht.

Dat was het echter niet alleen.

Kort na de bevrijding zagen wij tot onze ontsteltenis, dat van bepaalde zijde krachtige pogingen werden gedaan, om de antithese op politiek terrein weer in het leven te roepen, de politieke antithese, die voor kerk en wereld zulke noodlottige gevolgen heeft gehad. In Amsterdam werden wij als belijdende christenen opgeroepen, ons ook politiek „christelijk” te organiseren. Dit betekende een herleving van de antithese, welke — hoe oprecht ook gepropageerd — op niets anders kan uitloopen dan op een versterking van de reactie en een hernieuwde vervreemding van kerk en moderne arbeiderswereld. Wij wisten, dat de S.D.A.P. voor grote beslissingen zou komen te staan. Dit kon en mocht echter geen reden voor ons zijn, daar zeer grote belangen op het spel stonden, te wachten. Integendeel, wij hadden de overtuiging, dat het goed zou zijn, indien wij aan de voorbereiding van deze beslissingen actief deelnamen en ook mede-verantwoordelijkheid voor de ontwikkeling van de S.D.A.P. op ons namen. Wie van deze ontwikkeling op de hoogte is, zal vreemd opzien, wanneer gezegd wordt, dat het partij-conservatisme door onze stap de wind in de zeilen kreeg. Er is geen sprake van. Op veel korter termijn dan de grootste optimist het verwachtte, zullen de voorstellen tot de oprichting van de Partij van de Arbeid op het Congres van de S.D.A.P. aan de orde komen als voorstellen van het Partijbestuur. En één ding staat vast: in orthodox Hervormde kringen kan men niet meer, gelijk voorheen, zeggen, dat een christen geen socialist en geen S.D.A.P.-er kan

zijn. Mede door onze stap zijn voor het bewustzijn van velen bepaalde tegenstellingen doorbroken. Dat is winst.

Na vijf jaren oorlog staat de S.D.A.P. voor grote beslissingen.

Wij konden echter niet wachten tot na deze beslissingen. Wij wilden zelf mee beslissen en mee verantwoording dragen. Wij wilden niet langer toeschouwers zijn, maar deelnemers worden. Daarom is het onze overtuiging: te laat, helaas ja, maar in geen geval te vroeg.

J. J. BUSKES Jr.

Rondom de Indonesische crisis

Het kan geen kwaad, het Indonesische probleem eens uit het vuur der twisten en hartstochten te lichten en even binnenskamers te bekijken.

Er moet goed worden onderscheiden tussen de mogelijkheid van de Indonesische opstand en de bestaansreden. De mogelijkheid werd geboren uit een reeks van internationale nalatigheden en incidenten, welke de weerloosheid van Nederland veroorzaakten en tegelijk Indonesië's militaire weerbaarheid schiepen.

Voorop staat, dat geen der Geallieerden op een revolutie in Indonesië was bedacht; ook Nederland niet. Ieder gaf zich over aan de idylle van een onmiddellijke opruiming van de geslagen Japanners en een vlot herstel van het Nederlandse gezag onder een geestdriftig welkom van de bevrijde Indonesiërs.

De militaire voornemens van Nederland waren hoofdzakelijk gericht op de beschikbaarstelling van een redelijke troepenmacht voor de Geallieerden om dadelijk na Nederland's bevrijding de oorlog tegen Japan met kracht te kunnen helpen voortzetten. Een deel van de beschikbare mankracht zou in Engeland worden voorbereid, een deel in Amerika, een deel in Australië. Uitrusting der troepen, hun opleiding, hun vervoer lagen buiten onze mogelijkheden en ook moest er rekening mee worden gehouden, dat het optreden der Nederlandse militairen geheel moest passen binnen verband en strategie der Geallieerden. Alles liep echter mis. Doordat het Noorden ruim een half jaar later dan het Zuiden werd bevrijd, konden we pas te laat aan de slag. Anderzijds werd de atoombom, die vroeger dan berekend was aan Japan de genadeslag toebracht, voor ons een teleurstelling in plaats van een zege. McArthur kreeg plotseling de handen vol met de bezetting van Japan, belastte daarom Mountbatten op het allerlaatste ogenblik met de Japanse liquidatie in Indonesië. Maar de Brit was al evenmin op deze ernstige karwei voorbereid. Hij beschikte, na Birma, Malakka en Indo-China, nog slechts over een minimale militaire kracht, terwijl in Indonesië — dat slechts aan de randen in de grote Amerikaanse campagne in de Pacific was betrokken — de Japanners nog bij vele geheel gewapende tienduizenden waren verspreid en allerminst bereikbaar waren. De Britten stonden dus voor een onmogelijke taak en Nederland had zich tot toezien te bepalen. Van al de mooie plannen kwam dus nauwelijks iets terecht.

Na de Japanse nederlaag, na het einde dus van de grote oorlog, drong het Engelse volk hartstochtelijk naar demobilisatie. Onze schepen waren in geallieerd verband opgenomen; van vervoer onzer troepen kwam hierdoor niets, van uitrusting en opleiding nagenoeg niets. Australië liet de toezeggingen onvervuld, gaf op een Nederlandse aandrang niet eens een antwoord.

Toen sloeg het geslagen Japan nog eens hard terug. De in de toekomst voorgespiegelde Indonesische onafhankelijkheid werd een zaak van actueel beleid. Bij duizenden had de Japanse bezetter de Indonesische jeugd gewapend, geoefend, doorzegen met fascisme en Aziatisme. Toen

nu de doodsklok over Nippon luidde, riep men Indonesië's onafhankelijkheid uit, de Indonesische republiek onder Soekarno en Hatta, die uit verbetering jegens Nederland Japan's gunsten hadden aanvaard. Die Republiek kon zich handhaven, doordat ze over een fanatiek, modern gewapend en geoefend nationaal jeugdleger beschikte. Nederland stond weerloos, de Brit zo-goed-als.

Van de buitenkant bezien, is deze opstand een geraffineerd en geslaagd Japans maaksel. Bekeken vanuit de moraal van een samenleving-in-ruste, gaven de Indonesiërs zich aan een kwalijk gedrag over. Maar in de opstandigheid — wij hebben het vijf jaren lang zelf ervaren en betoond — gelden andere normen. Dan werkt er een nationaal noodrecht, óók een nood-moraal. De Indonesiërs verkregen een kans op nationale vrijheid, althans op kostelijke nationale oorlogswinst, en die kans grepen zij, Wij vinden, terecht.

Elk koloniaal bewind is een nationale vernedering, welke alleen krachten weerloosheid wordt geduld. Wij ontkennen hiermee niet, dat de koloniale figuur ook op diepere fundamenten rust, evenmin, dat zij ook goeds voor de zwakste partij kan opbrengen, maar ongebreideld opgelegd, trapt zij de nationale waardigheid. De Indonesiërs mochten de kans dus nemen; de naaste toekomst zal leren, tot welke grenzen die kans kan en mag worden benut.

De Britten — en wij niet minder — zitten intussen met het geval. Zonder voldoende militaire tegenkracht zochten zij de kracht van het overleg en daar de Nederlandse souvereiniteit internationaal bleef erkend, moesten zij ook de Nederlanders er in betrekken. Trouwens, wij stonden er eigenlijk niet anders voor. Ook al zou onze Regering niet uit volle overtuiging de juiste en zuivere politiek van overleg boven geweld hebben gekozen, dan nóg zou de vuist voor een kracht-optreden hebben ontbroken. De reactie spektakelt wel, maar heeft dan ook geen ander wapen dan dit spektakel. Men hoopt in die vermolmdde sfeer, dat er dan toch over een half jaar of zo, wel een Koloniaal leger op de been zal zijn gebracht. Misschien wel. Maar dan zou er toch een tweede Java-oorlog worden ontketend, die niet alleen jaren zou duren — want de Diepo Negoro's van heden kennen en hebben de moderne wapenvoering — maar het is bovendien ondenkbaar, dat de internationaliteit een woeling in het in elk opzicht zo gevoelige gebied van de Archipel zou dulden. Ook dan zou dus overleg het laatste wapen moeten zijn, maar onherstelbaar de verbittering, niet te overbruggen de kloof; met hoeveel Koninginneredevoeringen ook.

De opstand heeft ook een binnenkant. Hoe hoog ook thans de harts-tochten laaien en hoe gruwelijk soms de Japanse school der blanken-haat heeft gewerkt — ook anderzijds werd wreed toegeslagen — de Indonesiërs zijn nog steeds een redelijk volk. Zó redelijk zijn zij geweest, dat de koloniale overheid scheen te veronderstellen, dat die redelijkheid geen grenzen kende. De Indonesiër, „zachtste volk der aarde”, is zo gemakkelijk te regeren, werd gezegd. Zeker, hij is volgzzaam, weinig eisend, veel gevend. Te weinig, of te laat echter heeft die overheid, heeft vaak ook de koloniale Nederlander er zich rekenschap van gegeven, dat die redelijkheid ook haar grenzen heeft. Maar worden deze overschreden,

dan is die zelfde rustige en berustende man een gevaarlijk wezen. Wij kennen allen in onze omgeving van die goeierds, zó goed, dat „je over hen kunt lopen”; maar — volgt er dan op — wórdt hij eenmaal driftig, neem dan de messen van tafel. Zo'n goeierd nu is ook de Indonesiër. Ongetwijfeld, hij is gemakkelijk te regeren, maar — om het paradoxaal uit te drukken — daarom juist is hij zo moeilijk te besturen.

De felle, bijna ontstellende anti-Nederlandse stemming, en dan niet alleen bij de „extremisten”, moet in de eerste plaats worden verklaard uit een jarenlang gekweekte ontevredenheid, bitterheid over politieke achteruitzetting, miskennis van eigen, zeer wezenlijke en grote volkswaarden. Reeds vanaf het bestaan van de Volksraad (1918), toen men zich eindelijk ongestraft kon uiten over diepe grieven en verlangens, werd gevraagd, gesmeekt om politieke zeggenschap in eigen lot. Beloften volgden op beloften, maar de vervulling bleef onwezenlijk, een streling met schone termen, geluidspolitiek. Dat is zó waar, dat gedurende de jaren der economische crisis Nederland met de volle kracht der wet Indonesië bijna als van ouds tot eigen baat vermocht te exploiteren. Nog in 1940, dus onder de dreiging der rampen, werd een bede om politieke bevrediging tegen alle redelijkheid en alle Nederlands belang in afgewezen zonder meer. Is het wonder, dat, nu de remmen, nu de vrees wegvielen, de verbittering jegens Nederland tot hoogtij kwam?

Dat is de binnenkant van de opstand.

Minister Logemann heeft het verleden verstaan en verstaat ook daarom de toekomst. Maar vele nevelen belemmeren nog het vrije zicht. Het Indonesische probleem is — dynamische storm — zodanig opgenomen, verward in de internationale sfeer, dat de Nederlandse behoefte aan zelfbeschikkingsrecht die van Indonesië al aardig benadert. Ontleding van die internationale sfeer zou een afzonderlijke beschouwing vereisen. Ondanks tragische tegenslagen, zie ik de ontwikkeling der dingen voor ons land niet donker in. De internationaliteit blijft Nederland als het wettig gezag erkennen, maar zal niettemin het land bezigen voor een experiment met het „Atlantic Charter”, een verkondiging, welke vooral in het toch zeer ras-driftige Amerika — Amerika met zijn negerhande — de scherpste anti-koloniale propaganda heeft gekweekt. Wij zullen dus stellig de oude koloniale verhouding moeten prijsgeven. Dat moge velen koloniaal-patriotten zeer doen, het is goed en een gezonde vooruitgang. Ons voorrecht is, dat wij er blijkens de Koninginne-rede toe bereid zijn en er op voorbereid. Die rede moge dan geen concrete zekerheden bieden, er kunnen de beste zekerheden uit worden gekristalliseerd. Door zedelijk gezag gesterkt, kan de regering goeds bieden bij het overleg. Zij beschikt daarbij over een figuur van de eerste-rang als dr. Van Mook, die de geweldige moeilijkheden weet te peilen, te beheersen en te verwerken. Maar ook Sjahrir staat, ondanks een gunstiger internationale conjunctuur, naar binnen en naar buiten voor sterke spanningen. Als hij zijnerzijds het gezond verstand weet te ontwikkelen, dat Van Mook's kracht is, dan is er een nieuwe verhouding in de maak, welke gezonder, rechtvaardiger, dus beter en duurzamer zal kunnen zijn. Netto-winst aan beide kanten.

J. E. STOKVIS

De Belgische verkiezingen

Voor ons geestelijk leven is culturele uitwisseling met België, en dat wil natuurlijk in het bijzonder zeggen met Vlaanderen, een belang van de eerste orde. Iedereen erkent dit tegenwoordig; en in België, vooral natuurlijk weer in Vlaanderen, is de ijver ervoor zeker niet minder dan hier te lande. Wat vroeger de hartstocht was van een kleine voorhoede van het leger der Flaminganten, beantwoord door een vaak als ietwat zonderlinge stokpaardruiters beschouwd groepje bij ons, is nu een algemeen streven geworden aan weerszijden van de grens, aangemoedigd en bevorderd door autoriteiten en regeringsdepartementen. Die verandering hangt op de natuurlijkste wijze samen met de ommekeer, men zou haast van een omwenteling kunnen spreken, die zich in Vlaanderen heeft voltrokken. De tijd dat daar de leidende klasse de volkstaal verwaarlozen en verachten kan, is voorbij; de Nederlandse cultuur is in Vlaanderen niet meer een bedreigd erfstuk voor het behoud waarvan een wanhopige strijd gestreden moet worden; het onderwijs en de ambtenarij staan er niet meer in dienst van de verfransing. Vlaanderen is zichzelf geworden, dat wil zeggen dat zijn cultuurleven zo goed als heel zijn openbaar leven door middel van het Nederlands worden gevoerd. Het spreekt evenzeer vanzelf dat dit nieuwe Vlaanderen zich algemener dan in vroeger generaties het geval kon zijn van zijn verwantschap met Nederland bewust is, als dat men bij ons de oude houding van arrogant meerderheidsgevoel getemperd door onverschilligheid niet meer kan volhouden.

Ondertussen wil dit niet zeggen dat nu in de cultuurverhouding Nederland—Vlaanderen de problemen opgelost zijn. Ver vandaar! Ten eerste zijn er de afzonderlijke economische en financiële stelsels van de twee staten, die tussen de bevolkingen van elk slagbomen opwerpen. Een beschouwing hierover zou de plaatsruimte van een geheel artikel dra vullen. Zij zou een vrij deprimerend commentaar kunnen leveren op de stelling dat het geestesleven zich toch waarlijk niet vrij van materiële omstandigheden ontplooiën kan. Niet dat die stelling op zichzelf meer deprimerend is dan welke andere wet ook, waaraan de mensheid nu eenmaal onderworpen is; maar in dit bijzondere geval voelt men zich, temidden van alle verblijdende tekenen van ontwaakt begrip voor het belang van cultuurgemeenschap over de grenzen heen, bekropen door een besef van onmacht. Wie kan, zolang de naoorlogse staathuishouding hier en ginder de bevolkingen vasthoudt, de belemmering van het geestelijk verkeer doorbreken? De intellectuelen kunnen dat in ieder geval niet, en vooralsnog laten de economen hen wachten.

De grote politieke toenadering, in het kader waarvan de economische en financiële problemen gemakkelijker opgelost zouden kunnen worden, en de problemen van culturele uitwisseling in hun gevolg erbij, — ook die krijgt zo vlot haar beslag niet. Allermint een eenvoudige zaak ook

Koning Leopold

Spaak

dit; men zou er Rusland en Indonesië — en wat niet méér? — bij moeten halen om een denkbeeld van de moeilijkheden te geven. En ook dat is niet het onderwerp van dit artikel.

Ik wil de binnenlandse politiek van België bespreken, de verkiezingen en de regeringscrisis. De betrekkingen tussen de twee landen zijn nu wel zo nauw, en er bestaan wederzijds zo grote mogelijkheden van beïnvloeding, dat het zaak is aandacht te besteden aan wat daarginder omgaat. Als wij dat doen, volgen wij slechts het voorbeeld van de Vlaamse pers, die haar lezers niet alleen over letterkunde en schilderkunst in ons land gedurig onderhoudt, maar ook tracht hen wegwijs te maken in de doolhof van de Nederlandse politiek. Over en weer is de binnenlandse politiek moeilijk te begrijpen. Elk van de twee landen heeft zijn eigen problemen, wortelend in de eigen geschiedenis; er bestaat hier tussen beide een aanmerkelijk „klimaatverschil”.

De Belgische verkiezingen tonen in de eerste plaats de verbazende stabiliteit der verhoudingen binnen het kiezersvolk, althans in Vlaanderen. De grote aanwas van de communisten toch, van 9 op 23 zetels, is een Waals verschijnsel. Van die 23 zijn er maar 3 in Vlaanderen te vinden. Ik sprak zoëven van een klimaatverschil tussen onze politiek en de Belgische, maar hier heeft men er een, nog wèl zo scherp, tussen Wallonië en Vlaanderen. In Vlaanderen in ieder geval is de vastheid der verhoudingen, na alle schokken van bezetting en bevrijding, opmerkelijk, en misschien ligt daarin met de toestand bij ons te lande meer overeenkomst dan verschil. De Liberalen (die eigenlijk anti-clericale conservatieven zijn) waren in Vlaanderen al lang niet meer sterk en zijn nog zwakker geworden. De socialisten hadden in het Vlaamse land

(buiten Wallonië en Brussel) 26 zetels, zij krijgen er nu 27. De katholieken hadden er 38, zij krijgen er 51; maar als men op de Vlaams-Nationalisten let, die bij deze verkiezingen natuurlijk uitgeschakeld waren, zal men zien dat bijna arrondissement voor arrondissement hun stemmen op de C.N.P. (zoals de katholieken zich thans noemen: Christelijke Volkspartij) zijn overgegaan; en inderdaad kwamen de Vlaams-Nationalisten hoofdzakelijk uit katholieke milieus voort en droeg hun partij een positief katholiek stempel.

Wat is nu met onze politieke atmosfeer het diepst gaand onderscheid? Dat is de bittere tegenstelling tussen katholiek en socialist. Een allerbedenkelijkste ontweekeling, die men de laatste tijd niet zonder bezorgdheid kon gadeslaan. Wat werd er in de hitte van de strijd, over en weer, niet een bittere taal uitgeslagen! Als men de socialistische pers las, leek het wel of de C.V.P. weinig anders meer dan een vergaarbak van voormalig collaborationistische („incivicke”) elementen was geworden; terwijl de katholieken de socialisten voorstelden als in het Volksfront geheel opgegaan en bestuurd door hun bondgenoten de communisten. Het één zowel als het ander is onzinnige overdrijving, en toch kan men bij een voortduren van deze vete het gevaar zien dreigen, dat onder de socialisten een ons verouderd aandoend anti-clericalisme en een al te sterke neiging tot het communisme zou gaan heersen, terwijl in de C.N.P. de vroegere Vlaams-Nationalisten, of hun geest, werkelijk weer een hoge toon zouden durven voeren. Dit zijn misschien maar schrikbeelden. Ook hier kan men zijn vertrouwen stellen in de tradities van evenwichtigheid en democratie die in Vlaanderen althans zo sterk zijn. Als b.v. de katholieken reeds nu aandringen op matiging bij de zuivering, kan men dikwijls niet anders dan hun gelijk geven, en het is wat heel goedkoop hen deswege voor „de partij der incivieken” uit te maken. Maar het is duidelijk dat de ongezonde tendenties aan weerskanten door de partij-onenigheid bevorderd zijn, en dat het meest effectieve middel ertegen in samenwerking zou liggen.

Wat in de situatie het verdrietigst stemt, dat is dat deze heilloze twist is aangekomen over iets van zo weinig intrinsiek belang als de koningskwesitie, en dat die ook nu nog, na de uitslag der verkiezingen, een samenkomen van B.W.P. en C.N.P. het meest in de weg staat. Nuchter beschouwd zou men zeggen dat dit een heel eenvoudig geval is. Het is onnodig om diep op de bedoelingen of kwaliteiten van Leopold III in te gaan, of zijn mislagen heel nauwkeurig te schatten. Het is immers genoeg dat hij mislagen begaan heeft en dat drie van de vier Belgische partijen van oordeel waren dat het beter was als hij niet terugkwam. Zijn eigen onwil om het veld te ruimen, toen Van Acker, als hoofd toen nog van een nationale, ook katholieken bevattende regering, hem daar zonder zijn eer in het geding te brengen toe uitnodigde, pleit niet voor hem; hij heeft met zijn zich vastklampen aan zijn troon het land in ieder geval een slechte dienst bewezen.

Maar ook de tactiek der katholieken, die van deze zaak de inzet van de verkiezingen gemaakt hebben, kan men moeilijk bewonderen. Hun leiders moeten zo goed als wie ook begrepen hebben, dat voor een man die drie van de vier partijen tegen zich had, geen toekomst als constitutioneel koning meer denkbaar was. Politici die zo'n hoog woord voer-

De Schrijver

Van Acker

den over de eenheid van België (want dat is in weerwil van het feit dat de voormalige Vlaamse extremisten bij de C.V.P. een toevlucht zoeken, de stijl van katholieke sprekers en kranten tegenwoordig), kunnen toch ook niet blind geweest zijn voor het gevaar dat de separatistische neigingen in Wallonië, waar de drie „linkse” partijen samen bijna dubbel zo sterk zijn als de C.V.P., door een terugkeer van Leopold geprikkeld zouden worden. In weerwil van dat alles is er op de meest onverantwoordelijke manier met de naiefste en primitiefste gevoelens van vorstenverering en loyaliteit gewerkt. Leopold is voorgesteld als de verdrukte onschuld niet alleen, maar als de verpersoonlijkte vrijheid, en het scheen wel alsof geen zwaarder ramp het land kon treffen dan wanneer zijn broer, straks zijn zoon, in zijn plaats de taak van den constitutionelen koning waarnam.

Van socialistische en liberale zijde werd steeds verzekerd, dat men de persoonswisseling noodig oordeelde om de dynastie en de monarchie (in het tweeledige België inderdaad onmisbaar) te bevestigen. Het onverantwoordelijkst in de katholieke koningscampagne is nog geweest, dat men die toch werkelijk zeer aannemelijke verzekering verwierp en van de daken schreeuwde, dat het alles een communistisch complot tegen het koningschap als zoodanig was, waarvoor socialisten en liberalen zich lieten gebruiken.

Men heeft in het afgelopen halfjaar op ogenblikken haast kunnen vrezen dat dit beroep op blind sentiment in het Vlaamse land een indruk maken zou, waartegen de socialisten daar niet zouden op kunnen. Dat is anders uitgevallen. Zij hebben er zich volledig gehandhaafd. In Van Acker heeft de B.W.P. een figuur gevonden, die op een merkwaardige wijze tot de volksverbeelding heeft kunnen spreken. Maar het gaat

dieper dan dat. In de nieuw opbloeiende Vlaamse cultuur neemt het „linkse” element — en in Vlaanderen wil dat hoofdzakelijk zeggen: het socialistisch georiënteerde — een zeer voorname plaats in. Men lette maar eens op een weekblad als de *Zondagspost*, naast de katholieke *Spectator*; en er bestaan plannen voor nog twee socialistische Vlaamse weekbladen, in een land waar dit 15 of 20 jaar geleden volslagen onmogelijk geacht zou zijn. Het abonentental van de socialistische dagbladen, *Volksgazet* en *Vooruit*, is op ongelooflijke wijze gestegen.

Zo heeft dan de uitslag van de verkiezingen de katholieken, in weerwil van hun triomfgeschrei, nog wel teleurgesteld, en in ieder geval heeft hij nu ook aan de massa duidelijk moeten maken, dat de Koning niet weer in België regeren zal. Maar daarmee is de koningskwestie nog niet opgelost; en daarmee zijn de naweeën van de vinnige strijd erover nog niet overwonnen.

Spaak heeft vlak vóór de verkiezingen het verkrijgen van een stevige „linkse” meerderheid het doel genoemd. Hier sprak de Frans-talige Brusselaar. In het Vlaamse land kan men zo niet over het hoofd zien, dat de andere leden van zo'n linkse coalitie overwegend buiten Vlaanderen hun aanhang hebben, de Liberalen, bovendien in sociaal opzicht heel wat minder na aan de Socialisten verwant zijn dan een groot deel van de C.V.P., en de Communisten weinig betrouwbaar als het op parlementaire samenwerking aankomt. Spaak's uiting toont aan wat een kwaad bloed de laatste maanden tussen socialisten en katholieken gezet hebben, maar ondertussen is het doel dat hij stelde nauwelijks bereikt. Socialisten en Communisten samen hebben geen meerderheid. Met de Liberalen erbij is de meerderheid zo klein, dat zij bij de diepgaande verdeeldheid op politiek en sociaal gebied, in het daarenboven ethnisch tweeledige België, zeker geen vaste grond voor een regering oplevert. De uitslag voor de Senaat, die nog maar voorlopig is, doch die tot een volstreckte katholieke meerderheid zou kunnen leiden, compliceert de toestand nog.

De Katholieken geven te verstaan, dat zij samenwerking met de socialisten begeren. Maar hun pas gevoerde campagne verplicht hen bijna om daarbij ten aanzien van den Koning voorwaarden te stellen, die de anderen moeilijk zullen kunnen inwilligen. Om terugkeer zal het in werkelijkheid niet meer gaan, slechts om *face-saving* (van den Koning en van de C.V.P.) De verhoudingen worden door verbittering aan weerskanten nog vergiftigd. Ik heb gesproken van het demagogisch karakter van de katholieke verkiezingscampagne. In katholieke kringen heeft men het meer over de ongrondwettigheden en trucs, die de regering zich veroorloofd zou hebben om de uitslag te beïnvloeden. Het opschorten van het vrouwenkiesrecht, de ontkiezing op grote schaal en tamelijk wel in het wilde, het oproepen voor de militaire dienst zelfs van ongewenste kiezers, over al dergelijke zaken wordt scherp geklaagd.

Tegen Van Acker is een toon gevoerd, die het een ietwat vreemde ontknoping zal maken als hij straks met De Schrijver in één regering komt te zitten. Onlangs nog zei men in katholieke kringen dat Spaak een aannemelijker figuur zou zijn als eerste-minister dan Van Acker. Het is onwaarschijnlijk dat de socialisten zich op dit punt de wet zullen laten voorschrijven. Trouwens, Spaak is ook vaak genoeg doorgehaald in de katholieke pers, bijvoorbeeld om zijn houding in Londen in 1940, die

hem volgens haar alle zedelijk recht ontnemt om rechter over den Koning te spelen. En zijn jongste „Volksfront“-uiting zal hem bij de katholieken verdacht gemaakt hebben.

Aan voorspellingen zal ik mij niet wagen. Een combinatie waarin de C.V.P. meedoet, al of niet met de communisten erbij, schijnt wel haast onvermijdelijk. Uit veel oogpunten zou zij heilzaam zijn ook. Maar er zal heel wat geven en nemen, heel wat zoeken naar formules, nodig zijn vóór zij verwezenlijkt kan worden. Wat men België dan zou toewensen, is dat de misverstanden en boze gevoelens in de laatste tijd gewekt, dan mochten uitslijten, en de verhouding tussen socialisten en katholieken zich in harmonie met onze toestanden ontwikkelen.

Prof. Dr. P. GEYL

Rectificatie

Zeer tot onze spijt zijn in de kop van het artikel „Ter Herdenking van prof. W. A. Bongers” twee drukfouten blijven staan. Als geboortjaar van Bongers is aangegeven 1870 in plaats van 1876, terwijl als auteur W. A. IJzerman is genoemd in plaats van A. W. IJzerman. — Redactie.

De Londense conferentie

Een nabeschuiving

Op 10 Januari 1920 werd het Verdrag van Versailles geratificeerd en kwam daarmee ook de eerste Volkenbond officieel tot stand. Op 10 Januari 1946 verzamelden zich afgevaardigden van 51 staten te Londen voor de eerste Algemene Vergadering van de tweede Volkenbond. Een reeks van voorname staatslieden was aanwezig toen de Engelse premier Attlee in zijn openingstoespraak de volken wees op de noodzaak, een deel van hun souvereiniteit over te dragen aan een gemeenschappelijk lichaam. Slechts de Russische delegatie was zwak van samenstelling. Molotow bleef in Moskou. Een van zijn assistenten, Wisjinski, die als leider der delegatie zou optreden, zou nog tien dagen op zich laten wachten. Toeval was dat niet.

Aanvankelijk verliep de conferentie vrij vlot. Spaak werd tot voorzitter gekozen, de zes niet-permanente leden van de Veiligheidsraad werden na enig geharrewar benoemd. Hoger sloegen de golven eerst op toen de Perzische regering — na lange aarzeling — besloot, een klacht tegen de Sowjet-Unie in te dienen wegens het ingrijpen van den machtigen nabuur in de Noordelijke provincie Azerbeidsjan. De Russen meenden — ten onrechte — dat het *Foreign Office* de Perzen die stap had aangeraden. Zij zouden zich wreken! Triomfantelijk stelden zij twee dagen na het indienen van de Perzische aanklacht de eis, dat de Veiligheidsraad zou uitspreken, dat de aanwezigheid van Engelse troepen in Griekenland en Indonesië een gevaar vormde voor de wereldvrede. De Russen, die er geen voorstanders van zijn, dat de grote mogendheden hun vuile was in het openbaar doen, hoopten, dat de Engelsen, een openbare behandeling van de Griekse en Indonesische kwestie wensend te vermijden, de Perzen zouden bewegen, hun aanklacht inzake Azerbeidsjan in te trekken. De bom barstte verkeerd.

Het was Bevin een kolfje naar zijn hand. De felle propaganda, die Moskou in de afgelopen maanden gericht had op het „reactionnaire, kapitalistische” Engeland, had hem diep gestoken. Dat moest dan maar eens in het openbaar behandeld worden! De Russische uitdaging werd maar al te graag aanvaard. Dat had voor de Russen het kwade gevolg, dat zij zich plotseling moesten voorbereiden op het debat, dat zij juist hadden wensend te vermijden.

Bij de discussie over de kwestie-Azerbeidsjan hadden de Russen het voordeel, dat de regering-Hakimi onmiddellijk na het indienen van de aanklacht, aftrad. Zij had zich al bereid verklaard, met de Russen te onderhandelen. Bovendien wisten de Russen, dat de volgende Perzische regering nog sterker onder hun invloed zou staan. Zij konden zich dus met een ruim gebaar bereid verklaren tot het voeren van directe onderhandelingen met de Perzische regering — iets, waartegen de Veiligheidsraad moeilijk bezwaren kon hebben —, wetend, dat zij bij die onderhandelingen Perzië grote concessies zouden kunnen afdwingen. Bevin's

frontaanval op de Russische politiek — „de zenuwoorlog tegen Perzië” — mislukte zodoende door de aarzelende houding van de Perzen en de geringe belangstelling van de Amerikanen. Op de dag dat in de Veiligheidsraad die eerste krachtmeting zou plaats vinden, vertrok de Amerikaanse staatssecretaris Byrnes weer naar Washington. Bevin vocht *a lonely battle* . . .

In de „tweede ronde” kwamen de Russen er slechter af. Er is op het Engelse beleid in Griekenland heel veel aan te merken, maar door de haastige voorbereiding was de Russische aanklacht verre van overtuigend. Wisjinski wist niet veel meer aan te halen dan enkele ongesigneerde en ongedateerde documenten, benevens de brief van een Grieks bisschop in een obscuur Birminghams blad. Het viel Bevin niet moeilijk, een zo zwak gefundeerde aanklacht aan stukken te rijten. Hij deed het met zichtbaar genoegen. De Russen, gepiqueerd, poogden toen nog enkele dagen een duidelijke uitspraak van de Veiligheidsraad te blokkeren. Tenslotte werd een compromis bereikt waarmee de Russen naar de vorm en de Engelsen naar de inhoud genoegen konden nemen. Geen wonder dat de vertegenwoordigers van de Sowjet-Unie in de „derde ronde” voorzichtiger waren geworden. Manoeilski, volkscommissaris van buitenlandse zaken van de Oekraïne, eiste niet dat de Engelse troepen zich uit Indonesië zouden terugtrekken. Bescheiden stelde hij voor, dat de Veiligheidsraad er een commissie van onderzoek heen zou zenden. De Russische bedoeling was natuurlijk, ruggesteun te geven aan de Indonesische vrijheidsbeweging en deze op zijn minst een gelegenheid aan de hand te doen om tijd te winnen. Het voorstel werd verworpen. Alleen Polen — dat niet tegen de buitenlandse politiek van de Sowjet-Unie in durft gaan — steunde Moskou.

Tenslotte kwam — nadat ook een niet zo hecht gefundeerd Russisch voorstel om Albanië in de tweede Volkenbond op te nemen, verworpen was — het verzoek van Syrië en Libanon in behandeling, dat de Engelse en Franse troepen deze beide Levantstaten zouden ontruimen. Bevin en Bidault stonden vrij zwak. Zij stapelden verontschuldiging op verontschuldiging. Tenslotte sprak de Veiligheidsraad de wens uit, dat de Engelse en Franse troepen de twee genoemde republieken zo spoedig mogelijk zouden verlaten. Syrië en Libanon gingen er accoord mee. De *clou*: de Sowjet-Unie veteert het voorstel; er is niets bereikt . . .

En de Veiligheidsraad gaat uiteen.

De Algemene Vergadering heeft intussen nuttig werk verricht.

Na veel touwtrekken is Trygve Lie gekozen als algemeen secretaris der organisatie. Er is een atoomcommissie ingesteld (Amerika noch de Sowjet-Unie zijn overigens bereid, voor de gemeenschappelijke beheersing der atoomenergie iets van hun soevereiniteit op te geven). Er is een resolutie aangenomen over het voedseltekort over de gehele wereld. Er zijn enkele andere besluiten genomen op sociaal, humanitair en cultureel gebied. De organisatie *liep*.

Maar heeft zij de wereld veel verder gebracht ?

Wat het praktische betreft, is het teleurstellend, dat de plaatsvervangend-ministers van buitenlandse zaken geen stap verder zijn gekomen ter voorbereiding van het vredesverdrag met Italië — dat n.b. op 1 Mei klaar moet zijn voor de Vredesconferentie te Parijs. De tegenstellingen

tussen de Russen enerzijds en de Engelsen en Amerikanen anderzijds bleken op dit punt onoverbrugbaar te zijn.

Welk oordeel men wenst te vellen over de verrichtingen van de conferentie als geheel, zal afhangen van aard en instelling. De gevoelsmens, die voor zijn geestesoog de stoeten voorbij zag schuifelen van de honderd millioen slachtoffers van de Tweede Wereldoorlog (1931—1945), moet wel met weezin kennis genomen hebben van het geharrewar en gehakketak in een Babel van diplomaten, die er, stuk voor stuk, in wezen toch op uit waren om de belangen van *hun* land en *hun* staat te dienen. Niets nieuws onder de zon. Na Versailles: Londen. De mensheid is er niet op vooruitgegaan . . .

De nuchtere realist, die er vrede mee kan hebben, dat die mensheid nu eenmaal is zoals zij is, zal met genoegdoening hebben geconstateerd dat, anders dan in 1919, toen de Sowjet-Unie en de Verenigde Staten op het appèl ontbraken, ditmaal alle waarlijk grote mogendheden in de Volkenbond zijn vertegenwoordigd. Deze Bond heeft zich ten doel gesteld, de wereldvrede te handhaven. Hij kan in de practijk, als gevolg van de veto-regeling, alleen conflicten tussen kleine mogendheden voorkomen. De Uno rust op de blijvende samenwerking tussen, in hoofdzaak, de Sowjet-Unie, de Verenigde Staten en Engeland. Verdwijnt die samenwerking, dan verdwijnt de Uno. Er is geen reden voor de illusionistische verwachting of hoop dat de Uno *vanzelf* de vrede waarborgen zal.

Is die samenwerking door de Londense conferentie uitgebreid? Nauwelijks. Vergemakkelijkt of bemoeilijkt? Dat is nog niet uit te maken. Diplomatiek hebben de Russen er, meestal verdiend, soms onverdiend, stevig van langs gekregen. Wisjinski had grote ervaring als openbaar aanklager, maar hij miste die *feeling* voor het publieke debat als in de Veiligheidsraad gevoerd werd, welke een man als Bevin zich eigen heeft gemaakt in de Britse vakbeweging en het Britse Parlement. De Amerikanen hebben in Londen geen grote rol gespeeld. Zij weten nog steeds niet wat zij met hun gigantische macht eigenlijk moeten beginnen, en Truman is er zeker de man niet naar om ten deze het Amerikaanse volk voor te gaan, laat staan de oppervlakkige Stettinius. De Engelsen zijn over het verloop der conferentie niet ontevreden. *The man in the street* was over Bevin's aggressief optreden best te spreken. Er waren echter critische stemmen, die zich afvroegen of door die agressiviteit niet een Engels belang van nog hoger orde geschaad is: het handhaven van goede betrekkingen met de Russen. Engeland is wel de laatste grote mogendheid, die zich een nieuwe bewapeningswedloop of een derde Wereldoorlog kan permitteren.

Alles draait om de reactie van de Russen. Erkend moet worden, dat zij de toegebrachte slagen sportief hebben geïncasseerd. Maar hoe zullen de gevoelens zijn op het Kremlin? Zal het gebeurde een les zijn, dat de Sowjet-Unie bij het waarborgen van haar veiligheid toch een zekere matiging moet betrachten? Of zal zij het uit gepiqueerdheid en gekwetste ijdelheid haar rivalen nog moeilijker maken? Slechts de toekomst kan het leren. De ontwikkeling der Russische politiek ten aanzien van Turkije — zoveel moderner, homogener en weerbaarder dan het feodaal-achterlijke, corrupte Perzië — zal vooral verhelderend werken.

Drs. L. DE JONG

De noodzaak

van internationale planning

De oorlog heeft grote delen van de wereld nog armer gemaakt dan zij waren en een aantal landen die vóórdien een redelijke welvaart genoten op de rand van de nooddrift gebracht. Het gehele Verre en Nabije Oosten, benevens Rusland waren gebieden die voor de oorlog reeds slechts een zorgelijk bestaan aan hun inwoners konden bieden. Door de ontzaglijke verwoestingen van de oorlog en door de enorme krachtsinspanning om de oorlog te winnen werden deze landen niettemin op een lager peil geschroefd. Doch ook West-Europa, dat een redelijk bestaanspeil voor de meesten zijner inwoners had weten te bereiken, heeft ernstige klappen gehad, die wij allen dagelijks ondervinden. Alleen het Amerikaanse continent heeft wellicht geen welvaartsvermindering als gevolg van de oorlog te boeken. Alles tezamen genomen heerst er over grote delen van de wereld een afschuwelijke armoede. Alle productieve krachten van de aarde zullen nodig zijn, als men hierin spoedig verandering wil brengen. En voor velen zal alleen spoedige hulp nog in aanmerking komen; spoedig dan bezien in het licht van de wereldgeschiedenis: dat wil zeggen binnen een periode die in jaren en niet in decennia te tellen is. Opdat echter de productiever krachten van de wereld doelbewust voor dit doel — hun natuurlijke doel! — kunnen worden ingeschakeld, moet er een richtlijn zijn volgens welke gewerkt moet worden. Er moet voor gezorgd worden dat de verschillende landen op doelmatige wijze samenwerken. Er moet voor gezorgd worden dat de productieprocessen op elkaar afgestemd zijn; dat consumptie en productie in elkaar grijpen. Kortom: er moet een plan zijn dat de wereld omvat.

Er zijn andere redenen waarom „planning” op een internationale schaal nodig is. De oorzaken van de oorlog zijn zeker niet alleen van economische aard. We hebben integendeel ditmaal duidelijk heel andere factoren gezien, die de boventoon voerden. Doch economische oorzaken hebben ook meegewerkt. En zij zullen, wanneer wij niet oppassen, opnieuw kunnen meewerken tot het ontstaan van conflicten. De crisis van 1929 is een der duidelijkste voorbeelden van de economische oorzaken, die mede tot de oorlog hebben geleid. De massale werkloosheid in Duitsland, die daarvan het gevolg was, maakte dit land toegankelijker dan ooit voor de theorieën van Hitler. Het gebrek aan een goede economische wereldpolitiek na 1929 heeft daartoe zeker bijgedragen. Op volkomen anarchistische wijze hebben de landen elkaars economische belangen geschaad. Nationale willekeur in de handelspolitiek vierde hoogtij. Het afwentelen van moeilijkheden op eens anders rug was aan de orde van de dag.

De vraag is gewettigd of niet in de toekomst opnieuw conflicten kunnen ontstaan uit economische oorzaken. Er is een ontzaglijk verschil in welvaart tussen oosten en westen. Door de laatste twee oorlogen is dit nog geaccentueerd. Het leidt er toe — als wij niet oppassen — dat een zeer rijk Amerika de schuldeiser wordt van een uitgemergeld Europa en Azië, waar men de lasten van die schulden moeilijk zal kunnen dragen. Is het niet in ons aller belang, dat deze gaping in de welvaartsniveau's gedempt wordt? En zal men, indien dit juist is, niet systematisch, d.w.z. volgens een weloverwogen plan, de productieve krachten op dit doel moeten richten? Het zou wijs staatsmansbeleid zijn.

Er is op kleinere schaal, maar voor de betrokkenen weldra veel zichtbaarder, een verschil in levenspeil aan het groeien tussen het verslagen Duitsland en de rest van Europa. Indien men althans doorgaat, de productiemiddelen te demonteren, is het niet goed in te zien, hoe het Duitse volk nog zal kunnen produceren. En of het wijs beleid zal zijn, in naam der democratie Duitsland in een land van grauwe armoede te veranderen, valt te betwijfelen. Ook hier kan men niet anders zeggen dan dat het eerst nodige is een economisch plan voor Duitsland.

Men begrijpe mij goed. Men kan Duitsland niet als een gewoon land behandelen. Militair zal het onder een streng regime moeten worden gehouden. Doch dat is niet in strijd met een goed economisch regime. En, wil men laten zien wat democratie kan, dan moet men, zolang het volk zelf niet rijp voor democratie mocht zijn, toch een levenspeil organiseren dat de democratie waard is. Ook al is het juist om dat peil bv. een 20 pct. onder normaal te houden en uit die 20 pct. herstelleveranties te trekken ten bate der verwoeste streken in de geallieerde landen.

Er is dus alles te zeggen voor een „planning” op internationale schaal. Wat moet deze nu inhouden? Moet zij elke geste van elken ondernemer voorschrijven tot in details? Betekent „planning” het overbodig maken van den ondernemer? Naar mijn inzicht in het geheel niet. Een dergelijke oplossing is in strijd met de graad van ontwikkeling van de westerse landen en met de eisen, die aan een fijn gedifferentieerde behoeftenvoorziening kan worden gesteld. Het gaat om het aangeven van de grote lijnen. Binnen het raam dezer grote lijnen is er ruimte voor veel persoonlijk initiatief. Dat kan nergens gemist worden. In Rusland heeft men een beroep gedaan op het persoonlijk initiatief door de Stachanoff-beweging; en indertijd reeds door het uitbreiden van de vrije sector bij de N.E.P. In de westelijke democratieën is het vrije initiatief altijd als een belangrijk element in de economie gevoeld. Het zal zo blijven bij „planning” van de grote lijnen. Deze heeft heus haar handen vol aan die grote lijnen zelf.

Dit over wat planning dan m.i. niet moet zijn. Wat echter wel? Laten wij enkele der voornaamste onderwerpen noemen.

In de *monetaire sfeer*, het gebied van de geldcirculatie en de wisselkoersen, zal er voor moeten worden gezorgd, dat we niet de anarchie van na 1930 terugkrijgen. De overeenkomsten van Bretton Woods willen dit bereiken. Het Internationale Egalisatiefonds zal als een reserve voor zwakke valuta's kunnen worden gebruikt. Het is een soort invaliditeitsverzekering voor valuta's. Het ziet er naar uit dat we hier een heel eind verder zijn dan na de vorige oorlog. — Al zal ook een goed econo-

misch beleid *binnen* de afzonderlijke landen het voornaamste remedie blijven: het in de hand houden van prijs- en loonpeil en het voeren van een goede *werkgelegenheidspolitiek*.

Een zekere coördinatie van deze laatste is een tweede punt van internationale planning. Er moet naar gestreefd worden dat, indien er in het ene land een goede conjunctuurpolitiek — bv. van compenserende overheidsuitgaven — wordt gevolgd, deze niet doorkruist wordt door een deflatie-politiek van anderen. Ofschoon ook hier weer het hoofdaccent moet liggen op de juiste binnenlandse politiek, vooral in de grote landen, zijn overleg en coördinatie hier toch gewenst.

Daarbij kan steun uitgaan van een ordening van bepaalde internationale *grondstoffenmarkten*. De wijde prijsschommelingen die daar vaak optreden, doen veel kwaad. Zij kunnen worden vermeden op meer dan een manier, waarbij echter internationale samenwerking onvermijdelijk is. Evenzeer om daarbij te voorkomen dat door grote trusts uitbuiting der consumenten zou plaats vinden.

Als wij eenmaal zover zijn, dat er een zekere stabilisering van de conjunctuur is bereikt op een peil van volle bezetting der productieve krachten, zal er naar gestreefd moeten worden, deze krachten zo doelmatig mogelijk aan te wenden in deze zin dat de internationale arbeidsverdeling de best bereikbare is. Ook hier is, in de huidige ontwikkelingsfase, bewust overleg nodig. In de tijd van de vrijhandel — zo deze ooit heeft bestaan — ging dat onbewust. Nu zal het alleen door bepaalde internationale voorschriften gaan die de regeringen beletten allerlei willekeurige belemmeringen tegen de internationale handel te ondernemen. Ordening dus, met het doel... vrijhandel te verkrijgen. Althans naar de hoofdlijnen.

Als laatste belangrijk voorbeeld zij gewezen op de *verlening van kredieten* door de kapitaalrijke landen aan de kapitaalarme. Daardoor, en waarschijnlijk op geen andere wijze, kan op de duur een verdere nivellering worden bereikt in de levensstandaarden. Een nivellering die als stabiliserend voor de internationale politieke verhoudingen zal kunnen werken.

Er zijn dus enige zeer belangrijke onderwerpen van planning op internationaal terrein aan te wijzen. Wat wij alleen maar moeten hopen is, dat de Organisatie der Verenigde Naties deze onderwerpen niet alleen zal zien, maar ook zal aanvatten op een voldoende krachtige wijze.

Prof. Dr. J. TINBERGEN

Prof. J. van Gelderen

Een persoonlijk getuigenis

Nimmer zal ik vergeten, wat er door mij heen ging op het moment waarop ik hoorde, dat ook Van Gelderen dood was. Niet de oorlogsverklaringen in September 1939, niet de bliksemoorlog tegen Polen, niet de Noorse tragedie en niet de Duitse invasie der lage landen en onze eigen capitulatie, nee, pas de zelfgekozen dood van Van Gelderen op die avond van de 14de Mei 1940 gaf mij de schok: dit is het einde van een tijdperk, dit is een breuk in de tijd. En tegelijkertijd wist ik instinctief — ook al hield het verstand nog lang de hoop wakker, dat het anders zou zijn —: wij gaan een waanzinnige wereld tegemoet, want een wereld, waarin deze mens niet kan leven, is een waanzinnige wereld.

Zo is de mens: van de grote gebeurtenissen in de wereld ontgaan hem vaak de zin en de betekenis — en in het persoonlijk lot van één mens kunnen zij hem openbaar worden. Hoevelen van ons is de tyrannie pas waarlijk bewust geworden door het verlies van één, die hem bijzonder dierbaar was? Zo ging het mij bij de dood van Van Gelderen: toen wist ik: een systeem, dat deze zachtmoedige in de dood jaagt, is des duivels. Daarmee is een *modus vivendi* onmogelijk.

Want Van Gelderen was een zachtmoedige. Wie hem alleen kenden uit zijn geschriften en redevoeringen, zullen vaak vooral den genadelozen criticus hebben gehoord. Maar wie hem persoonlijk kenden, wisten meer — en beter. Zij wisten, dat zijn wezen een diepe, alzijdige en vreesloze menselijkheid was en dat bij hem — als bij al diegenen, die waarlijk om den mens bewogen zijn — ook de scherpe critiek op mensen en wereld dááruit voortkwam.

Maar Van Gelderen was meer dan alleen zachtmoedig. Hij was ook: brillant. In de Nederlandse socialistische beweging kenden eigenlijk weinigen hem. Zijn levenswerk ligt goeddeels in Indië, zoals zijn vriend en medewerker Stokvis in het vorig nummer van dit blad al uiteengezet heeft. Maar voor de kring jonge socialistische intellectuelen, die in de dertiger jaren geregeld contact met hem hadden, was hij, in die vaak onvruchtbare en armzalige jaren, een van de zeer weinige ouden, die aan de socialistische beweging nog een zekere glans gaven. Hij had waarlijk gezag. Een gezag, waarnaar hij niet streefde, maar dat hij bezat, niet door zijn hogere leeftijd of zijn veel grotere ervaring, maar door zijn wezen en de structuur van zijn geest. Hij was geestelijk volstrekt integer: elke fraseologie, van welke kant die ook kwam, wees hij af. Hij was volstrekt ondogmatisch en scheen zonder ressentiment. Hij kende elk detail, maar wist de grote lijnen vast te houden en aan te geven met de blik van een ziener. En hij was ook nog een begenadigd docent.

In die kring van jonge intellectuelen zocht hij, even hartstochtelijk als

wij, naar een vernieuwing van het socialisme en van de socialistische beweging. Hij wou daarbij evenzeer van ons leren, als wij van hem. Maar wij, die om hem stonden, zullen allen hebben geweten, wie gaf en wie ontvingen. Een van de vruchtbaarste analyses, die hij ons naliet, was die waarbij hij, onder afwijzing van de oude klassen-tegenstelling, het begrip der „usurpatorische groepen” ontwikkelde. Hoe vaak heeft hij niet, door zo'n enkel woord, een geheel nieuw licht geworpen, klaarheid geschapen, mogelijkheden gewezen?

En dit alles niet alleen op het terrein van de economie en de statistiek. Want hij was van een zeldzame veelzijdigheid. Stokvis heeft er al op gewezen, dat hij in Batavia, bij een Goethe-plechtigheid, eens de herdenkingsrede heeft gehouden. En ik heb hem eens meegemaakt op eert avond — een lange avond, na een herhalingscursus van de Troelstrakaderschool — in een gesprek met wijlen Nehemia de Lieme, wijlen Prof. Van Meurs en, naar ik meen, Dr. J. Hemelrijk. Het gesprek flitste heen en weer; van de Joodse klassieken, waarin De Lieme een geleerde was, naar de rechtsfilosofie, die Prof. Van Meurs aan het hart ging, van de Duitse idealistische wijsbegeerte naar de grondslagen der sociologie — en verder. En de twee aanwezige jongeren — Drs. G. Nederhorst en ik — zwegen, want wij voelden beiden: hier spreekt een waarlijk zeldzame eruditie. Sterft dat soort eruditie uit? Misschien niet. Maar deze wereld, met haar geestelijke massa-productie en specialisatie, haar onrust en spanningen, haar jacht en levensgevaar, is er zeker ongunstig voor. Toch hebben wij juist die eruditie nodig — bij de toch weer noodzakelijke binding van de versplinterende levensgebieden. Zo, in alle opzichten, die men bedenken kan, was Van Gelderen een uitzondering op de gezonde stelregel, dat niemand onmisbaar is. *Hij* was wèl onmisbaar. Wij, jongeren, konden hem nog niet missen. Het socialisme kon hem nog niet missen. Nederland kon hem nog niet missen. Indië kon hem nog niet missen. Wij allen zijn, nu hij weg is, armlager komen te staan tegenover de problemen van deze tijd. En wij weten opnieuw, dat Duitsland over ons heeft geheerst en ons het beste bloed heeft afgetapt.

Dr. J. F. DE JONGH

*) Het was de bedoeling van de Redactie geweest dit stuk in het vorig nummer op te nemen, direct na het artikel van J. E. Stokvis over prof. Van Gelderen. Plaatsgebrek maakte dit onmogelijk. Aangezien hier een van de jongere leerlingen van Van Gelderen aan het woord is, meent de Redactie alsnog tot plaatsing te moeten overgaan.

Verleden en toekomst

De congressen van een aantal politieke partijen, gehouden in de eerste week van Februari, hebben niet alleen betekenis voor de betrokken groepen. De beslissingen op deze congressen genomen raken de toekomst van ons gehele volk. Een nieuwe periode in ons politieke leven is ingeluid. Dat was dringend nodig.

Dr. Wiardi Beckman schreef in het gedenboek ter gelegenheid van het 25-jarig lidmaatschap van Albarda als lid van de Tweede Kamer (in 1938): „Steeds zwaarder drukt de last van de onzuivere partij-indeling op de politieke ontwikkeling van ons land. Steeds minder toont ons politiek bestel, aan deze partij-indeling geketend, zich in staat, om politieke vorm te geven aan de veranderingen in de volksovertuiging en aan de snelle sociaal-economische ontwikkeling van onze dagen.”

In de toestand, zoals Beckman deze schetst, lieten de verkiezingen geen ruimte voor fantasie, vooraf stond vast, dat slechts kleine verschuivingen mogelijk waren. De grote oorzaak van de verstarring was de politieke indeling van ons volk naar geloofsovertuiging. In het bijzonder de R.K. Staatspartij draagt hiervan de schuld. Zij probeerde in zich te verenigen een conservatief en een vooruitstrevend element en vastgesteld moet worden, dat het eerste vrijwel altijd de toon aangaf.

Het democratisch socialisme, een term, die men reeds vindt in het oprichtingsmanifest van de S.D.A.P. van 1894, had in het beginselprogramma van de S.D.A.P. van 1937 consequent gebroken met al te schematische voorstellingen van het maatschappelijk gebeuren. Het programma stelde nadrukkelijk vast, dat het democratisch socialisme zijn kracht put uit de eerbied voor de menselijke persoonlijkheid. Hier raakt het beginselprogramma het kernpunt van de Westeuropese beschaving.

In de overtuiging, dat uit de politieke impasse, waarin wij vóór 1940 verkeerden, een uitweg moest worden gezocht, werd in de jaren van de bezetting een aanvang gemaakt met een politiek gesprek. „De doorbraak” was de inzet van dat gesprek. Het verlangen naar nieuwe verhoudingen leefde niet alleen in de S.D.A.P. Wij herinneren b.v. aan de houding van een aantal christelijk-historici ten opzichte van het Plan van de Arbeid. Zij beoordeelden het Plan als een bijdrage in de strijd tegen crisis en werkloosheid.

Hun optreden was één van de symptomen van de anti-kapitalistische geest, die ook buiten de S.D.A.P. leefde. De oorlogsjaren hebben deze geest versterkt. Twee wereldoorlogen en een ontzettende crisis binnen een korte mensenleeftijd overtuigden duizenden buiten de rijen van de sociaal-democratie van de onmacht van het kapitalisme.

In de oorlogsjaren hebben velen in het gesprek over de toekomst van ons volk geleerd misverstanden uit de weg te ruimen. Na de bevrijding

meenden sommigen, dat voor de voortzetting van het politieke gesprek terugkeer van de partijen niet nodig was.

Anderen achtten terugkeer nodig. Zij hadden gelijk. Men had daardoor na 5 Mei 1945 gelegenheid in eigen partij de meningen te peilen en deze te gebruiken als grondslag bij het politieke gesprek met anderen.

Dit gesprek is geslaagd. Sommigen beweren ten dele, wij menen geheel. Niemand mocht o.i. verwachten, dat de anti-these zo radicaal doorbroken zou zijn, dat alle kerkelijke partijen zouden verdwijnen.

Men poogt in de kring van het politieke christendom voort te gaan op een weg, die reeds lang onbegaanbaar is. De verklaringen in Kamer en pers laten ons over het karakter van deze politiek geen twijfel. Antithesepolitiek betekent conservatieve politiek, daar helpt geen radicaal Rooms program tegen.

De Partij van de Arbeid is er. Met name in de S.D.A.P. is het vraagstuk grondig besproken. Sommige congresafgevaardigden klaagden over tijd-nood. Wij geloven niet, dat daarom de zaak in de S.D.A.P. minder gróndig behandeld zou zijn.

Het congres van de S.D.A.P. heeft de voorstellen aanvaard, met enthousiasme. De jubel, die Vrijdag 8 Februari j.l. losbarstte, toen het besluit tot opheffing met algemene stemmen werd genomen was ontroerend. Waren er geen bedenkingen? Zeker. Was er geen wantrouwen? Natuurlijk. Men staat niet ongestraft jaren in verschillende kampen.

Er was ook een begrijpelijke weemoed om de partij, die vijftig lange jaren het tehuis van duizenden was geweest. Op het verleden van de S.D.A.P. mag met trots worden teruggezien. Wie de congreszaal voor zich zag en naar de sprekers luisterde, kwam diep onder de indruk van deze manifestatie van wat vijftig jaren vaak bittere, maar altijd mooie strijd aan het arbeidende volk van ons land hebben verricht. Boven alles was dit congres een getuigenis van trouw. Trouw aan het beginsel van het democratisch socialisme. Trouw ook aan en vertrouwen in de leiding, die dit alles voorbereidde en voltooide.

Met dit kostbare bezit treedt de S.D.A.P. in de Partij van de Arbeid. Mogen de anderen en mogen wij zelf telkens weer indachtig zijn welk een grote waarde deze aanhankelijkheid heeft. Zij is een van de voor-naamste pijlers waarop de nieuwe partij rust.

9 Februari 1946: Hier is de Partij van de Arbeid.

Een congres met vele emoties. Geen wetenschappelijke formules, geen redevoeringen, die technische vragen behandelden, maar getuigenissen, die opwelden uit mensenharten, die het socialisme beleden als een eis van recht en gerechtigheid.

Dat hier naast elkaar stonden een sociaal-democraat, een vrijzinnig-democraat en een politiek-dakloze, was niet zo verwonderlijk. De kampioenen van de anti-these dreven hen reeds vele malen tot elkaar. Het grote feit was, dat hier voor het eerst in de politieke geschiedenis van ons land ex-leden van kerkelijke partijen, een socialistische getuigenis aflegden en dat zij blijk gaven de strijd voor socialisme en democratie te willen voeren met hen, die vroeger aan de andere kant van deze scheidingslijn stonden. Geert Ruygers zei zo kernachtig, dat conservatief en katholiek zijn, niet hetzelfde is. Als dit in zijn volle omvang door Nederland wordt begrepen, zal hierop de anti-these kapot slaan.

Ziet men in, dat de scheiding niet is rechts tegen links, maar conservatief tegen vooruitstrevend, dan is de doorbraak in volle omvang een feit. Het herstel van de christelijke partijen is de instandhouding van de anti-these. Het radicale program van de Katholieke Volkspartij verandert daar niets aan.

De Partij van de Arbeid is de doorbraak. Een doorbraak waarvoor met name Troelstra jaren heeft geijverd. Zij zal in deze doorbraak volledig slagen als vertrouwen haar aanhang bezielt, als de strijd met elan wordt ingezet en als haar politiek radicaal-anti-kapitalistisch en doelbewust democratisch socialistisch is.

EVERT VERMEER

Deze maand in de volksvertegenwoordiging

Van de wetgevende arbeid van de Tweede Kamer in de laatste maanden is wellicht het belangrijkste geweest, het ontwerp tot aanvulling en wijziging der Kieswet. Op 30 Januari 1946 werd dit, na een ingrijpende wijziging te hebben ondergaan, door de Tweede Kamer aanvaard. Afgezien van een aantal voorzieningen van technisch-administratieve aard, verband houdende o.a. met de evacuaties, bevatte het ontwerp enige belangrijke principiële wijzigingsvoorstellen: een verlaging van de kiesgerechtigde leeftijd tot 23 jaar en een afschaffing van de opkomstplicht (in het ontwerp „stemplicht” genoemd). Bij de schriftelijke en openbare behandeling bleek een belangrijke meerderheid in de Kamer in te stemmen met een verlaging van de leeftijdsgrens. Het laat zich aanzien, dat, wanneer een Grondwetswijziging aan de orde komt, een verdere verlaging tot 21 jaar gerealiseerd zal kunnen worden. Wat betreft de afschaffing van de opkomstplicht bleek de R.K. Staatspartij zaliger weinig vertrouwen te hebben in het politieke bewustzijn van haar kiezers. De heer Ruys de Beerenbrouck diende een amendement in ten einde te verzekeren, dat op dit punt de bestaande toestand gehandhaafd zou blijven. Dit amendement werd met 37 tegen 36 stemmen aanvaard. Een betere opkomst van de linkerzijde had deze uitslag een andere doen zijn.

Overigens heeft de op 11 December 1945 door de Regering ingediende Nota omtrent een aantal punten van regeringsbeleid de hoofdschotel gevormd van de beraadslagingen van de Tweede Kamer.

Het is niet mogelijk in het bestek van deze beschouwing een volledig overzicht te geven van de behandeling van deze nota, zowel door het grote aantal onderwerpen als door de stroom van sprekers. De oude leden moeten laten horen, dat zij, zuiver bevonden, vernieuwd zijn — de nieuwe leden moeten doen blijken, dat hun aanwezigheid de representativiteit der Kamer verhoogt. Inmiddels zal een winst van deze zeer uitvoerige debatten kunnen zijn, dat straks (volgens mededeling der Regering vóór 1 Maart) wanneer de begroting zal zijn ingediend, de behandeling bekort zal kunnen worden.

Tijdens deze debatten zijn enkele malen moties ingediend; ik zou dit verslag in hoofdzaak tot een bespreking van deze moties willen beperken. Allereerst de kwestie van het staatsnoodrecht. In hoofdstuk V der Nota, getiteld: „De rechtskracht van de wetsbesluiten”, zegt de Regering hieromtrent: „De Regering neemt het standpunt in, dat de Koninklijke besluiten, welke onderwerpen regelen, die in normale omstandigheden bij de wet geregeld zouden zijn, rechtsgeldig zijn tot stand gekomen, gezien de noodtoestand, waarin het Koninkrijk verkeerde, en nadere bekrachtiging niet behoeven.”

Zowel van rechts als links werden bedenkingen tegen het standpunt der Regering naar voren gebracht, welke tenslotte hebben geleid tot de

indiening van twee moties, resp. door Mr. Donker en Mr. Joekes, beide uitsprekend, dat bekrachtiging bij de wet alsnog noodzakelijk zou zijn. Mr. Donker wees er in eerste termijn op, dat op de wetsbesluiten niet het adagium van art. 124 der Grondwet („De wetten zijn onschendbaar”) van toepassing is, zoodat deze kunnen worden getoetst door den rechter aan de Grondwet en onverbindend kunnen worden verklaard, wanneer de grenzen, welke het staatsnoodrecht trekt, overschreden zijn (dus b.v. wanneer een bepaalde regeling is gemaakt, zonder dat de noodzaak daartoe bestond). Daarnaast merkte hij op, dat een aantal der Londense besluiten zeer diep in de rechtsovertuiging ingrijpt (b.v. die betreffende het bijzondere strafrecht en de toepassing van de doodstraf), terwijl andere Grondwetsbepalingen opzij zetten (b.v. Koninklijk Besluit van 22 Juni 1944, Staatsblad E 45, dat uitzending van dienstplichtigen naar de overzeese gebiedsdelen mogelijk maakt). Deze regelingen behoorden z.i. in de eerste plaats en zo snel mogelijk aan de Kamer te worden voorgelegd. Om aan alle onzekerheid een eind te maken, stelde hij de regering voor een wetsontwerp in te dienen, krachtens hetwelk alle wetsbesluiten tot een bepaalde datum kracht van wet zouden krijgen. Vóór die datum zou dan, indien de regering de desbetreffende regeling wilde handhaven, een ontwerp van wet bij de Staten-Generaal moeten worden ingediend. Ten aanzien van een aantal met name genoemde wetsbesluiten zou deze termijn aanmerkelijk korter moeten zijn, opdat de Staten-Generaal zich zo spoedig mogelijk hierover zou kunnen beraden. Ook bij den heer Joekes, die, zoals uit de motie blijkt, een ander systeem voorstond, speelden deze argumenten een doorslaggevende rol.

Minister Kolschoten verdedigde hardnekkig het door de regering ingenomen standpunt, dat bekrachtiging niet nodig was (hetgeen mij juist voorkomt) en merkte voorts o.a. op: „Door de beide afgevaardigden wordt ontkend, dat de werkzaamheid van de bijzondere gerechtshoven en de tribunalen van de thans voorgestelde procedure te lijden zou hebben. Dit oordeel van de afgevaardigden — zij zullen mij ten goede moeten houden, dat ik het aldus uitdruk, doch ik meen in een zo ingrijpend belang verplicht te zijn duidelijk te zeggen, hoe ik de zaak zie — staat los van de werkelijkheid. Ik persoonlijk zou als minister van Justitie mij niet langer moreel gerechtigd achten Hare Majesteit de Koningin te adviseren gratie met betrekking tot doodvonnissen af te wijzen, . . . indien ik ernstig rekening zou moeten houden met de mogelijkheid, dat de doodstraf in een nabij stadium in de volksvertegenwoordiging zou moeten worden afgewezen. Niet minder groot zijn de moeilijkheden voor de raadsheren in de bijzondere gerechtshoven. Hij stelde de Kamer de vraag, of zij meende, dat de raadsheren in de bijzondere gerechtshoven nog doodstraffen en andere zeer in het leven, in de vrijheid en in het eigendom van de individuen ingrijpende straffen zouden kunnen opleggen, wanneer zij zouden weten, dat het recht, op grond waarvan die oplegging plaats zou vinden, alsnog op zijn morele waarde en gewenstheid in de volksvertegenwoordiging zou moeten worden onderzocht. Dit laatste betoog maakte sterke indruk. De moties-Joekes werden dan ook met 49 tegen 17 en de motie-Donker met 42 tegen 24 stemmen verworpen. Inmiddels wil het mij voorkomen, dat,

wanneer uitsluitend door de Kamer gevraagd zou zijn, binnen een termijn, welke op 2 of 3 jaar gesteld had kunnen zijn, de verschillende wetsbesluiten als een ontwerp van wet aan de Kamer voor te leggen, de regering daartegen geen bezwaren gemaakt zou hebben. Op zichzelf meen ik, dat de wenselijkheid daartoe is blijven bestaan.

Afgezien van het feit, dat de Minister van Justitie heeft erkend, dat er regelingen zijn, waarvan met reden kan worden aangenomen, dat haar rechtsgeldigheid, gemeten aan de algemene beginselen van het noodrecht, twijfelachtig is, — men overdrijve hier overigens niet — is er naar mijn mening een doelmatigheidsoverweging, die daarvoor pleit. De gehele besluitwetgeving heeft met de „Verordnungen” van den bezetter gemeen, dat een toelichting ontbreekt. Deze voor interpretatie dikwijls haast onmisbare toelichting zal in geval van een hernieuwde vaststelling bij de wet alsnog worden verkregen.¹⁾

Ongeveer een week na de verwerping van deze moties was bij de behandeling van hoofdstuk II der Nota „Overzicht van de ontwikkeling der gebeurtenissen in Nederlands-Indië opnieuw een motie aan de orde, welke werd aangenomen. De bekende motie-Van Poll luidende:

„De Kamer

van oordeel, dat uit de gevoerde debatten is komen vast te staan, dat zij niet over voldoende gegevens beschikt om zich over het door den Minister van Overzeese Gebiedsdelen en den Luitenant-Gouverneur-Generaal gevoerde beleid een zelfstandig oordeel te kunnen vormen; spreekt de wens uit, dat de Regering zal bevorderen, dat ten spoedigste een door en uit de beide Kamers der Staten-Generaal benoemde Commissie naar Nederlands-Indië zal worden afgevaardigd.”

Na de uitvoerige commentaren in de pers²⁾ had ik deze motie en wat daaraan is voorafgegaan verder onbesproken willen laten, ware het niet, dat in „Christofoor” van 23 Februari j.l. het betoog van den heer Van Poll, dat aan de indiening van zijn motie voorafging, met instemming wordt aangehaald. Het gaat hier om het principiële standpunt van den heer Van Poll ten aanzien van de verhouding Nederland—Indonesië en staat los van de motieven, welke hem tot indiening der motie leidden, motieven, welke, n'en déplaise zijn verklaringen in de buitenlandse pers, voortkomen uit een door hem met vele andere rechtse leden der Kamer gedeeld wantrouwen tegen den Luitenant-Gouverneur-Generaal Van Mook.

Ik laat nu eerst den heer Van Poll, zoals deze ook in Christofoor wordt geciteerd, aan het woord:

„In de door mij met zeer veel belangstelling beluisterde rede van den heer Palar heeft deze de gezagsquaestie aan de orde gesteld; en daarbij is weer gebleken, dat hij op onze universiteiten en in onze vrijzinnige lectuur bepaalde denkbeelden heeft ingezogen, maar ook, dat het „catholica non legendur” nog altijd geldt. Voor ons staat het vast, dat alle gezag van God

¹⁾ Met machtiging van den schrijver is het eerste gedeelte van dit artikel door ons bekort. — Redactie.

²⁾ Voor de van onze zijde bestaande bezwaren tegen deze motie moge ik verwijzen naar de in „Het Vrije Volk” van 15 Februari j.l. gepubliceerde brief van de Tweede Kamer-fractie.

komt en dat het gezag is een in wezen weldadige, weldoende en dienende macht, een macht, die iederen enkelen mens daardoor dient, dat zij de samenleving tot een zo grote graad van perfectie brengt, dat de enkele mens daardoor op de beste wijze wordt gediend in zijn opklimming tot volledige ontplooiing van zijn persoonlijkheid, in zijn opgang tot God. Dezé gezagsopvatting wordt gesteund door een bepaald inzicht in de historische gezagswording. Voor ons is de historische gezagswording geen toeval, maar ook een vingerwijzing Gods; en voor ons is dus ook het gezag, dat Nederland in Nederlands-Indië uitoefent, een door God gewild gezag, dat een bepaalde taak en een bepaalde opdracht heeft, een dienende opdracht ten opzichte van de bevolking van Nederlands-Indië. In het licht van die dienende opdracht noemt het hoogste gezag, dat wij op aarde kennen, zich „dienaar van de dienaren Gods”. En zo zien wij het Nederlandse gezag als een dienende macht voor het volk, dat onder ons is gesteld; en juist omdat het is een dienende macht en omdat wij ook weten, dat God de volken onderscheiden heeft gemaakt en het genade is, als soort over soort regeert, daarom achten wij dit gezag geroepen om de eigen ontplooiing van het eigen volkskarakter van de Indonesische volkeren steeds hoger op te voeren, totdat zij tot een volledige staat van zelfbestuur en zelfregering zullen komen.”

Het is in het kader van dit overzicht ondoenlijk uitvoerig in te gaan op dit op de Thomistische wijsbegeerte stoelende betoog. Ik meen overigens aan te mogen nemen, dat ook vele geloofsgenoten van den heer Van Poll hem hierin niet zullen kunnen volgen.

Ik vermoed, dat de heer Van Poll bedoeld heeft te zeggen, dat gezag als instituut van God afkomstig is. Daarmee staat echter geenszins vast, dat aan elken feitelijken gezagsdrager gezag toekomt en dat elke feitelijke gezagsdrager dit instituut hanteert volgens Gods wil. Anders gezegd voor de uitoefening van gezag is een zedelijke grondslag nodig. In beginsel zal ieder door geweld verkregen gezag deze grondslag missen. Ons gezag in Indonesië is gevestigd door geweld en uit winstbejag. De zedelijke norm ontbreekt dus (in het Christoffoor-artikel maakt men zich hiervan met een Jantje van Leiden af). Gedurende eeuwen zijn deze gebieden een exploitatie-object geweest; dus ook de historische gezagsontwikkeling mist de noodzakelijke zedelijke grondslag en kan dan ook niet een vingerwijzing Gods genoemd worden.

Een zeer uitvoerige discussie ontspoon zich over hoofdstuk XX der Nota: De zuivering. In het bijzonder werden hierbij door den heer Kortenhorst een aantal belangrijke vragen aan de orde gesteld, o.a. met betrekking tot de betekenis van de z.g.n. „Aanwijzingen der Regering van 1937”. Hierop en op het antwoord van minister Beel hoop ik terug te komen, wanneer de resultaten van het onderzoek naar het beleid van de Secretarissen-Generaal gedurende de bezetting gepubliceerd zullen zijn, welke publicatie door de Regering na aandrang uit de Kamer werd toegezegd. Een op zichzelf goed opgezette actie van de studenten-tekenaars vond weerklank in de Kamer. In navolging van deze studenten werd door verschillende leden geheel uit het oog verloren, van welk een eminent belang het is geweest voor de stimulering van het verzet in het algemeen, dat destijds door een grote groep studenten geweigerd is de z.g.n. loyaliteitsverklaring te tekenen. Het liberale lid Wendelaar ver-

galoppeerde zich door te stellen, dat aan de loyaliteitsverklaringen niet al te grote betekenis mocht worden toegekend, omdat het initiatief van Nederlandse zijde was gekomen. Ik denk, dat niemand in den lande het initiatief van Mussert en Van Dam als een Nederlands initiatief zal willen bestempelen.

Inmiddels kwam ook bij dit debat een motie aan de orde, en wel ter zake van de regeling, dat aan door of vanwege den bezetter ontslagen ambtenaren slechts 70 % van het gederfde salaris zal worden uitgekeerd (K.B. van 20 November 1945, St.bl. F. 298). Mr. Burger diende een door leden van verschillende fracties ondersteunde motie in, luidende:

„De Kamer, gehoord de beraadslagingen over het rechtsherstel van tijdens de bezetting ontslagen ambtenaren spreekt als haar gevoelen uit, dat voor zover zodanige ontslagen hiet gevolg zijn van de verzetshouding dier ambtenaren, deze ontslagen in hun materiële gevolgen als nimmer verleend behoren te worden beschouwd.”

Ik vraag mij af, of bij de ondertekenaars niet te sterk het sentiment heeft gesproken en teveel de werkelijkheid uit het oog verloren is. Het was een gewetenszaak, of men tijdens de bezetting zijn ambt meende te kunnen blijven uitoefenen, het was door een vanzelfsprekende afwijzende houding t.o.v. de nazi-ideologie, dat ontslag werd verleend. Wanneer het a.r. lid Smallegenbroek deze 70 %-maatregel qualificeert als „het stellen van een premie op een slappe houding”, dan is dat een onjuist argument. Zij, die alleen wensten heen te gaan, wanneer t.z.t. de materiële gevolgen ongedaan zouden worden gemaakt, acht ik nauwelijks „princiepief” te noemen. Wat de restitutie van niet genoten salaris betreft is m.i. beslissend, of de betrokkene op dit moment kan aantonen, dat hij materieel ernstig getroffen is, b.v. zijn spaargeld op heeft moeten maken, leningen heeft moeten sluiten. Is dit niet het geval, dan heeft men moreel tegenover de Staat geen aanspraken, dit te minder in een tijd, waar de overheid met man en macht een uitbreiding van geldcirculatie moet tegengaan. Juister ware dan ook geweest, dat men de uitkering van gederfd salaris van geval tot geval zou hebben beoordeeld. Inmiddels is het te begrijpen, dat de overheid om administratieve redenen de voorkeur heeft gegeven aan een compromis. Intussen heeft minister Beel toegezegd de kwestie nog eens in het Kabinet te zullen bespreken, waarop mr. Burger zijn motie introk.

Andere belangrijke onderwerpen kwamen nog aan de orde vóór de Kamer op 1 Februari voor ca. veertien dagen uiteenging, zoals de bedrijfsorganisatie, de vergoeding der oorlogsschade e.a. T.z.t., wanneer de wettelijke regeling aan de orde komt, zal zich de gelegenheid voordoen hierop terug te komen.

Ik wil dit verslag eindigen met een algemene opmerking. Wil er na de verkiezingen sprake zijn van een vruchtbare samenwerking met de Katholieke Volkspartij, dan zullen andere vertegenwoordigers van deze partij de banken in de Kamers moeten bezetten. Bij de verschillende debatten was het conservatieve geluid uit deze hoek overheersend.

Mr. J. LE POOLE

Onderwijsschap en onderwijsraad

1907: Troelstra richt een memorie tot het congres der Internationale te Stuttgart, waarin hij, met het „waterschap” als model, pleit voor een door de Staat gecontroleerde eigen politiek van de rechtstreeks bij bedrijven betrokkenen; in „Het Volk” van 17 September 1917 bespreekt hij de kwestie uitvoerig, komt er in 1919 in „De Socialistische Gids” op terug en in 1920 opnieuw in zijn „Anregungen” voor het Internationale Congres te Genève. In datzelfde jaar stelt de S.D.A.P. een commissie in ter bestudering van dit vraagstuk, dat ook anderen ernstig bezig hield, o.a. Veraart in „Vraagstukken der economische bedrijfsorganisatie”.

1922: Onder suggestie en met medewerking van Troelstra worden in de Grondwet de artikelen 78 en 194 (sinds 1938 art. 80 en 155) opgenomen, bepalende, dat „de instelling van vaste colleges van advies en bijstand aan de regering geschiedt krachtens de wet”, terwijl „aan andere dan in de Grondwet genoemde lichamen verordenende bevoegdheid kan worden gegeven.” Het jaar daarop verschijnt het rapport „Bedrijfsorganisatie en medezeggenschap” van S.D.A.P. en N.V.V., in het „Strijdprogram der Partij” van 1925 eist men uitvoering van de grondwettelijke bepalingen omtrent toekenning van verordenende bevoegdheid aan nieuwe bij de wet in te stellen organen.”

1931: Het rapport „Nieuwe Organen” der commissie, die deze bepalingen had uit te werken voor de S.D.A.P., ziet het licht en in April 1935 neemt het congres de resolutie aan, waarin de voornaamste denkbeelden uit het rapport worden aanvaard.

1937: Grondwetsherziening bereidt de mogelijkheid tot het instellen van „Nieuwe Organen” voor; het Beginselprogram der S.D.A.P. erkent de noodzaak ervan, regelt het bestuur en vraagt controle van het centrale gezag en de volksvertegenwoordiging.

1946: In verband met de stichting der „Partij van de Arbeid” vraagt de S.D.A.P. aan haar laatste congres onder meer te erkennen, dat „gevaren van bureaucratie dienen te worden bestreden door toepassing van het beginsel der persoonlijke verantwoordelijkheid en van de functionele decentralisatie”, terwijl het „Urgentieprogram” van de nieuwe partij onder 2 vermeldt: „Overdracht van bevoegdheden naar nieuwe organen voor het beroeps- en bedrijfsleven op democratische grondslag, zodanig, dat de leiding berust bij de overheid, ondernemers en arbeiders gezamenlijk”; tevens beginnen alom in den lande de discussies over het voorontwerp van wet op de bedrijfsschappen van minister Vos.

Feiten, die de groei ener idee tot haar eindelijke verwezenlijking voldoende demonstrenen: de „Nieuwe Organen” worden van principe tot daad.

Voor hen, die naast het economische en sociale het culturele aspect der samenleving niet uit het oog willen verliezen, rijst de vraag: willen de verdedigers dezer organen zich beperken tot de beide eerste sectoren of vragen zij ook voor de laatste constituering en ver-

ordenende bevoegdheid? Onderzoek van uitspraken en publicaties leidt tot de conclusie, dat in ieder geval het accent ligt op de regeling der stoffelijke productie en de positie van hen, die daarbij worden betrokken; de mogelijkheid van ordening der culturele verschijnselen wordt evenwel niet uitgesloten en hier en daar vluchtig erkend. Het rapport „Nieuwe Organen” noemt als adviserend college o.a. de *Onderwijsraad*, ingesteld bij de wet van 21 Februari 1919 en de *Radioraad* van 12 Mei 1928; in het rapport van 1935 wordt gesproken van nieuwe organen op *het gebied van het cultuurleven*; „hier is aan een Cultuurraad gedacht, waarin Raden op de verschillende gebieden van het onderwijs en van volksontwikkeling zouden samen komen”¹⁾; de resolutie van 1935 vraagt nieuwe organen ter verzorging van verschillende economische en *andere maatschappelijke belangen*. Daarnaast zijn van betekenis een artikel van Banning in „de Socialistische Gids” van Januari 1932, waarin op blz. 57 wordt gepleit voor de instelling van „een Onderwijsparlement met vrij ver gaande bevoegdheden”, de beroemde beschouwing over een „Onderwijsschap” van dr. G. Bolkestein in de „Opbouw” van Aug./Sept. 1939: „Decentralisatie in onze Onderwijswetgeving”, gevolgd door een studie van dr. P. J. Bouman: „Nieuwe Organen in het Belang van onze Onderwijsorganisatie” (Weekblad voor Gymnasiaal en Middelbaar Onderwijs, 16 November 1939), die een scherpe analyse bevat van ons uiterst gecompliceerde en weinig gecoördineerde onderwijsbeheer en een voorstel tot verbetering van de toestand door de schepping van een onderwijsorganisatie, die aan de leerkrachten, dus met uitsluiting van de ouders, een grote invloed wil geven op de gang van zaken in de Nederlandse scholen; een praeadvies voor de S.V.M.V. van mr. A. de Roos: „Voor ordening naar een nieuwe onderwijsorganisatie” (Socialisme en Democratie” 15 Januari 1940) met zeer concrete adviezen en, tenslotte, het rapport van Volksonderwijs: „Bevrediging door Nieuwe Organen in het Onderwijsbeheer” (Juli 1945), dat uitmunt door objectiviteit en degelijkheid en praktische voorstellen geeft, die onmiddellijk zijn te verwerkelijken.

Moge het vraagstuk hier opnieuw worden beschouwd.

Over de noodzaak van nieuwe organen bij het onderwijs kunnen wij kort zijn. Ook hier geldt de overweging uit de resolutie van 1935, dat „de taak van de regering en vertegenwoordigende lichamen zo omvangrijk en zo gedetailleerd is geworden, dat de behoefte is ontstaan aan nieuwe staatsorganen, die, onder waarborgen voor het algemeen belang, tot medewerking aan die taak kunnen worden geroepen, en waaraan gedeelten van die taak door de wet kunnen worden overgedragen.” Het inzicht van deskundigen, de kracht en de belangstelling van leerkrachten en ouders zullen het onderwijs ten goede komen; waar het de verordenende bevoegdheid betreft, mag worden herinnerd aan Krabbe's woord: „de territoriaal georganiseerde rechtsvormende organen worden (bij functionele decentralisatie) ontheven van rechtszorg voor belangen, die hun innerlijk vreemd zijn, terwijl deze ter behartiging worden toevertrouwd aan personen, welke, door hun maatschappelijke samenhang met die belangen het best in staat zijn, de rechtswaarde daarvan te be-

¹⁾ Dr. M. van der Goes van Naters: *Ordening door Nieuwe Organen*, 1935, p. 12.

palen." 2) En ongetwijfeld zal er een einde kunnen komen aan de „organisatorische versplintering en de onderlinge verdeeldheid van een aantal personen en instanties”, waarop dr. Bouman heeft gewezen. Terwijl tenslotte de volgende overweging de noodzaak van nieuwe organen juist bij het onderwijs, buiten critiek stelt. In een democratische gemeenschap wordt rekening gehouden met individuele ontwikkeling en de vele geestelijke en maatschappelijke stromingen, waardoor haar rijkdom en levenskracht worden geopenbaard. Tengevolge daarvan wordt de netstructuur der schoolorganisatie verfijnd: het aantal horizontale scheidingsvlakken neemt toe door scherper psychologische verkenning van persoonlijke en collectieve groeistadia, het aantal verticale door het voortgaand kristallisatieproces der levensbeschouwingen en de steeds geschakeerde beroepsmogelijkheden. Niemand zal evenwel kunnen ontkennen, dat hierdoor het gevaar van atomisme ontstaat, waardoor de gemeenschap wordt ondermijnd, een gevaar, dat alleen bezworen kan worden door eendrachtige samenwerking van vertegenwoordigers uit alle onderdelen en richtingen in de bonte wereld van het onderwijs bij de oplossing van de honderden praktische vraagstukken, die voor heel het volk van betekenis zijn. In de „nieuwe organen” vinden deze representanten elkaar; ze leren elkaar begrijpen en waarderen en beseffen, dat zij deel uitmaken van de gemeenschap, die door ieder, zij het op eigen wijze, moet worden gediend. Een „onderwijsschap” dus. In overeenstemming met de definitie in „Nieuwe Organen” p. 37: „Een schap is een bepaald aangewezen complex van behoeftenvoorzieningen, dat in zijn werking niet gebonden behoeft te zijn aan een bepaald gedeelte van het territoir van de Staat en dat gerealiseerd wordt door een eigen orgaan met zelfstandig verordenende bevoegdheid onder contrôle van het hoger gezag en welks leden uit of door bepaalde categorieën benoemd of gekozen worden.” Daarbij wordt uitdrukkelijk vastgesteld, dat men bij „behoeftenvoorzieningen” moet denken aan „behoefte in de meest uitgebreide zin, dus zowel in stoffelijke als onstoffelijke”. Bij het onderwijsschap betreft het de behoefte aan onderwijs, dus aan de vorming van harmonisch ontplooiende persoonlijkheden, ingeeld in de moderne cultuur en bereid tot dienst aan de gemeenschap. De „werking” omvat heel het volk; de „realisering” geschiedt door een Onderwijsraad, niet als nu een adviserend lichaam, maar een instantie met verordenende bevoegdheid, gecontroleerd door het hoger gezag en met leden benoemd of gekozen uit deskundigen, belanghebbenden („bedrijfs-genoten”) en vertegenwoordigers van het algemeen belang. De beide laatste punten eisen nadere bezinning.

Doel van alle onderwijs is naast cultuur-overdracht, ontwikkeling tot evenwichtige, uitgegroeide mensen, die hun gaven en talenten wijden aan de gemeenschap, vrijwillig en doelbewust. „Deskundigen” zijn hier dus zij, die beschouwd kunnen worden als de hoogste dragers der cultuur; bovendien degenen, die kinderen en mensen kennen en begrijpen en de wegen kunnen wijzen, waarlangs ieder moet gaan om het doel der opvoeding te bereiken: psychologen en paedagogen en tenslotte de kenners van de maatschappij en haar behoeften: sociologen, psychotechnici, be-

2) Krabbe: De moderne Staatsidee blz. 134 (uit Nieuwe Organen p. 22).

roepsadviseurs, vertegenwoordigers uit de leidende kringen der samenleving. Tot de „bedrijfsgenoten” behoren hier de „werkgevers”, dat zijn bij het bijzonder onderwijs de schoolbesturen, bij de openbare scholen gemeentebesturen of rijksregering. Persoonlijk deel ik de mening van Thorbecke, dat het bijzonder onderwijs regel, het openbaar onderwijs uitzondering dient te zijn; ik meen, dat ook „openbare” scholen moeten worden bestuurd door de ouders, dus dienen te worden omgezet in scholen, gedragen door de levensbeschouwing van een groep „christen-humanistische” of „modern-humanistische” vaders en moeders — de onderscheiding is van Banning³⁾ —, die voor „hun eigen school” kunnen opkomen, de leerkrachten voor hun kinderen zelf benoemen en dus even sterk gebonden worden aan de school als dat bij de ouders der bijzondere scholen het geval. . . . dient te zijn. Indien die toestand wordt bereikt — wij gaan in ieder geval in een richting, die ook op de openbare school wijst naar diepere fundering en inniger contact met de ouders⁴⁾ — zullen dus vrijwel uitsluitend de ouders als „werkgevers” fungeren.

„Werknemers”, producenten, wanneer u die term wilt handhaven, zijn in de school de hoogleraren, leraren en onderwijzers — min of meer ook de beampten, die het onderwijs dienen. Bovendien zijn er de „consumenten”, dat zijn de kinderen en jonge mensen, aan wie onderwijs wordt gegeven; al maken ook zij deel uit van het „schap”, men zal hen, met uitzondering van de studenten, wel niet in de „Raad” willen betrekken. Wel behoren daarin hun ouders, dus die ten tweedenmale in onze gezichtskring verschijnen: zij zijn „werkgevers” en „consumenten” tegelijk en vertegenwoordigen in de „Onderwijsraad” van de toekomst beide categorieën. Tenslotte behoren vertegenwoordigers van het algemeen belang aanwezig te zijn: zij dienen er tegen te waken, dat de „bedrijfsgenoten” het doel van het onderwijs uit het oog verliezen, het evenwicht met de overige cultuur-organen verstoren en de school nòch „weltevreemd” noch „selbstherrlich” kunnen doen worden. En eindelijk zal de contròle door het hoger gezag in overeenstemming moeten zijn met de functie van het onderwijsschap als gemeenschapsorgaan, waar dus geen sprake is van zelfbestuur, maar van integratie⁵⁾. „Bedrijfsgenoten èn centrale overheid moeten tezamen de beslissingen opbouwen, van den beginne af aan àlle aspecten bezien en trachten bedrijfsbelangen en algemene belangen beide harmonisch te behartigen; de gezichtspunten der centrale overheid moeten dus uitgesproken kunnen worden binnen de organen zelf, die met het beleidswerk belast zijn; de centrale overheid zelf moet in de besturen dier organen vertegenwoordigd zijn en haar zwaarwegend woord kunnen spreken”⁶⁾).

In de „Onderwijsraad” dienen dus plaats te nemen; deskundigen, door de Overheid aangewezen, evenals de vertegenwoordigers van het algemeen belang; ouders (als „werkgevers” èn „consumenten”) en leerkrachten gekozen door hen, die ze vertegenwoordigen; als vertegenwoordiger

³⁾ De strijd van de openbare school, Socialisme en Democratie, 2e jaargang, no. 1, p. 46.

⁴⁾ Zie het rapport 1945 van Volksonderwijs in het Urgentieprogram van de Partij van de Arbeid.

⁵⁾ Zie de onderscheiding in mr. J. F. de Jongh: De organen der sociaal-economische ordening, p. 77 ev. ⁶⁾ p. 88.

van de Overheid zou op kunnen treden de voorzitter-regeringscommissaris⁷⁾.

Gecomplieerder wordt het beeld door de drie-deling van het Nederlandse onderwijs in verticale zin: Rooms-Katholieken, Orthodox-Protestanten en „Humanisten”, hebben recht op gelijke vertegenwoordiging⁸⁾. Terwijl de horizontale vier-deling de vorming van secties voor hoger, voortgezet, lager, en voorbereidend onderwijs eist, naast die voor de vakscholen. Wenst men al deze groepen in de Onderwijsraad opgenomen te zien, dan zou dit orgaan bestaan uit:

15 vertegenwoordigers van het algemeen belang en deskundigen (hierbij inbegrepen de voorzitter);

15 ouders;

15 leerkrachten.

Het besluit zou dan kunnen worden genomen, dat voor iedere positieve beslissing nodig is 2/3 van het aantal stemmen, terwijl steeds de meerderheid der gemeenschapsvertegenwoordigers moet hebben voorgestemd.

Acht men een aantal van 45 leden te groot, dan zou men of een deel der richtingen of een deel der onderdelen van het onderwijs moeten negeren: vooral het eerste is in Nederland een gevaarlijk bedrijf. Het laatste wordt eenvoudiger, wanneer men als „lagere” organen in het onderwijs-schap districts- en eventueel rayonraden vormt, en daardoor de mogelijkheid openlaat voor een getrapte verkiezing van de leden in de Onderwijsraad.

Wil men het openbaar onderwijs onder het bestuur der gemeenten laten, dan moet een deel der ouders door vertegenwoordigers der gemeentebesturen worden vervangen. Het spreekt vanzelf, dat de Onderwijsraad moet kunnen beschikken over een paedagogisch-psychologisch centrum, dat een Centraal Bureau onder leiding van een Dagelijks Bestuur de lopende zaken regelt, dat in ieder geval een deel der leden volledig wordt gesalarieerd en de taak van de Raad, evenals die der eventuele Districts- en Rayonraden, nauwkeurig wordt omschreven.

De benoeming der leerkrachten wordt aan de schoolbesturen (en gemeentebesturen) overgelaten; de kosten van het onderwijs worden door Rijk en Gemeenten gedragen; de Inspecteurs zien toe op de handhaving der wettelijke bepalingen; zij maken als deskundigen deel uit van de verschillende districts- en regionale raden.

Tenslotte zou er te mediteren zijn over de vorming van een Algemene Cultuurraad, die ook de Onderwijsraad omvat. Er zou daarbij rekening gehouden kunnen worden met de drie-deling van het Departement van Onderwijs, dat onder drie directeuren-generaal het beheer voert over onderwijs, kunsten en wetenschappen en de jeugdvorming buiten schoolverband. Ongetwijfeld is het nodig, contact te leggen tussen de school, de jeugdzorg en de jeugdbeweging. Ik ben er van overtuigd, dat uit de samenwerking van het Departement, de Onderwijsraad en de Jeugdraad, de beide laatsten als „realisering” van twee „schappen”, een sterke, stuwende kracht zal kunnen ontspringen, die een eind maakt aan ambtelijke sleur en eng hartig conservatisme en vorm geeft aan de drang naar vernieuwing in opvoeding en onderwijs.

D. L. DAALDER

⁷⁾ Zie over zijn functie en betekenis De Jongh p. 89 e.v.

⁸⁾ Zie overigens: De Jongh p. 138 en 139.

De Engelse mijnen

en de nationalisatie

De Britse Labour-regering, die theoretisch vijf jaar de tijd heeft voor de verwezenlijking van haar program, dat de vestiging van een socialistisch gemenebest beoogt, heeft begrepen, dat mede door de nood waarin het land verkeert, verreikende sociale en economische veranderingen vlug uitgevoerd dienen te worden. Attlee smeedt het ijzer terwijl het heet is. Waar in 1945 reeds de nationalisatie van de Engelse banken voltrokken werd, wil hij dit jaar het program van de nationalisaties van de sleutel-industrieën afwerken. Vandaar dat het begin van het nieuwe jaar Engeland reeds een wetsontwerp bracht zowel voor de nationalisatie van de mijnen als een groots opgezet plan ter verkrijging van een sociale bestaanszekerheid.

De kolenmijnen waren in de jaren tussen de beide wereldoorlogen niet alleen het zorgenkind van de Engelse regering, maar zij vormden gedurende de gehele oorlog het zwakke punt in het Engelse thuisfront. De dreiging van een tekort aan steenkolen, met al de daaraan verbonden gevaren voor de oorlogsindustrie en de verdediging van het land, hing voortdurend over Engeland. Momenteel is de productie nauwelijks voldoende voor de directe behoefte van de industrie en de huisbrand. Wanneer men bedenkt dat er nog 3.500.000 man gedemobiliseerd moet worden, waarvan een groot deel in het industriële proces opgevangen zal moeten worden, waarvoor weer de uitbreiding van de industriële activiteit vereist is, dan is het duidelijk dat het gehele economische leven dreigt vast te lopen met al de gevolgen van dien. Aangezien de productie nauwelijks voldoende is voor de binnenlandse behoefte kan aan export zelfs niet gedacht worden. Waar er echter in vele landen van Europa een schreeuwende behoefte aan kolen bestaat, zullen bij een export niet alleen deze landen gebaat zijn, maar zal bovenal het verarmde Engeland, dat evenals ons land worstelt met een deviezen-tekort, geholpen worden. Een uitvoer van 50 miljoen ton, die het voor de oorlog nog bezat, bij een prijs van £ 2 per ton, zal £ 100 miljoen aan deviezen per jaar opleveren.

Voor het gehele complex van oorzaken dat een daling van de productie van 231 miljoen ton in 1939 tot 181 miljoen ton in de 1945 tengevolge had, zijn vele oorzaken genoemd. Het voedsel, de vermoeidheid, de lage lonen, de hoge lonen, het conservatisme van de industrie, de controle en het gebrek aan controle zijn zo al de schuld gegeven.

De leiders van de vakbonden en verschillende parlementsliden wezen reeds gedurende de oorlog op de psychologische factor, veroorzaakt door de onzekerheid die de mijnwerkers gevoelen omdat deze begrepen, dat hun oorlogswelvaart niet zou kunnen voortduren en derhalve vreesden na de oorlog opnieuw voor de wolven te zullen worden geworpen

en opnieuw tot werkeloosheid en lage lonen, die zo bitter in hun geheugen gegrift stonden gedoemd te zijn.

De directe aanleiding tot de onrustbarende achteruitgang in de productie ligt in de daling van het aantal mijnwerkers van 736.300 in 1939 tot 697.300 in het laatste kwartaal van 1945. Op grond van de cijfers van genoemd kwartaal kan men zelfs zeggen dat er een vlucht van ongeveer 74.000 mijnwerkers per jaar van de mijn is. Wanneer men nu nog in rekening brengt het aantal van diegenen, die om welke reden dan ook gedurende een week absent zijn, bedraagt het aantal werkenden niet meer dan 632.000 man.

De diepere oorzaak van de dreigende industriële catastrofie moet echter gezocht worden in de ontwikkeling van de Engelse mijnen, die duidelijk vertonen wat prof. Romein eens de werking van de remmende voorsprong genoemd heeft. Door de in wisselwerking met de industriële revolutie vroegtijdig ontwikkelde kolennijnen kreeg Engeland in de 19de eeuw een grote industriële opbloei, die zich in de economische en politieke macht van het land weerspiegelde.

Omstreeks 1870, juist een eeuw na het begin van de industriële revolutie had deze voorsprong zijn hoogtepunt bereikt. Van de wereldproductie aan steenkool in de jaren 1868—'70, welke 130 miljoen ton bedroeg, leverde Engeland er 80, de Verenigde Staten 14 en Duitsland 12 miljoen.

De economische hegemonie van het eilandenrijk leek onaantastbaar en misschien was Stanley Jevons destijds de enige Engelsman, die begreep, dat deze positie niet eeuwig kon duren. In zijn in 1866 verschenen boek „The Goal question” uitte hij reeds de vrees, dat de kolenvoorraden uitgeput zouden raken en dat het einde van Engeland's heerschappij zou beteekenen. Evenmin als hij het aanboren van nieuwe energie-bronnen, zoals de petroleum- en de witte steenkool vermocht te voorzien, kon Jevons vermoeden, dat ondanks een aanzienlijke rijkdom aan kolen, de productie zou dalen tengevolge van een tekort aan arbeiders.

De voorsprong van de Engelse mijnen werd een rem voor iedere vernieuwing van het productie-apparaat, met zijn rationalisatie en mechanisatie, waardoor zij in een achterstand verkeerde. Eind 1943 produceerden 1700 mijnen 194,49 miljoen ton kolen. Een groot aantal van deze mijnen zijn uitermate klein en niet meer dan daggroeven.

Meer dan een kwart van de mijnen, 466 n.l., werken met minder dan 20 man, oftewel met 4.059 van de 710.000 arbeiders. Bijna de helft van de mijnen, 807, werken met minder dan 100 man, met een totaal aantal van 19.000 arbeiders en een jaarlijkse productie van 4,66 miljoen ton. Dus 46 pct. van het aantal mijnen werkt met minder dan 3 pct. van het aantal mijnwerkers en levert slechts een jaarlijkse productie van nog geen 2 pct. van het geheel op. Anderzijds hebben 13 pct. van de mijnen 51 pct. van alle arbeiders in dienst en brengen 53 pct. van de totale productie voort. Bovendien is de productiviteit van de grotere mijnen aanzienlijk hoger. Bij een gemiddelde opbrengst per jaar per man van 244 ton in de mijnen met minder dan 100 arbeiders, bedraagt dit cijfer 296 ton voor de mijnen met meer dan 1000 arbeiders.

Het achterop raken van de Engelse mijnen blijkt duidelijk bij een vergelijking van de toegenomen bedrijfsefficiency in de andere landen.

	België	Frankrijk beh. Saargeb.	Roers geb.	Oppers Silezië	Neders land	Enges land	Vers Staten
1913	100	100	100	100	100	100	100
1923	87	78	—	54	86	88	124
1933	123	119	177	152	190	111	133
1936	148	122	181	165	223	116	128
1938	140	119	164	162	201	113	136

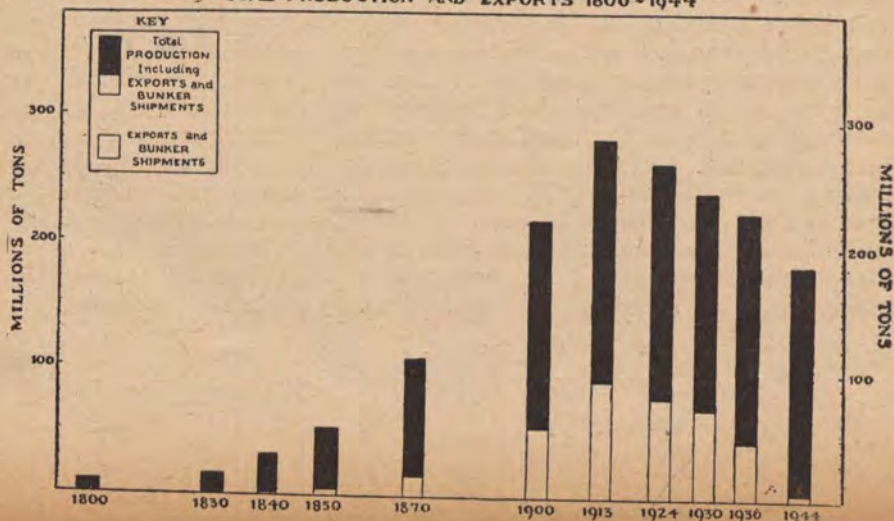
Terwijl dus vergeleken met 1913 de Engelse mijnen hun efficiency met slechts 13 pct. vermeerderden, bedroeg dit in het Roergebied 64, in Opper-Silezië 62 en in de Nederlandse Staatsmijnen zelfs 100 pct.

Al had men de grootste voorsprong omstreeks 1870 bereikt, toch ont plooide in de halve eeuw die aan 1913 voorafging de industrie zich nog in een fenomenale omvang. Terwijl het aantal mijnwerkers zich vierdubbelde, verdrievoudigde zich de productie. Tussen 1870 en 1913 verzesvoudigde zich zelfs de export. Zo vormde in 1913 de mijnen nog de grootste Engelse industrie. Zeven jaar later bereikte men, hoewel met een lagere productie, een nog hoger record van 1.227.000 man. Daarna ging de industrie snel bergafwaarts. Waar de uitvoer voor de eerste wereldoorlog meer dan 100 miljoen ton bedroeg was dit in 1938 reeds tot 47 miljoen ton gedaald en bezit men momenteel zelfs geen voldoende voorraden meer voor het eigen land.

Zolang Groot-Brittannië op basis van zijn politieke machtspositie de wereld-kolenmarkt beheerste en daardoor ook de prijzen kon dicteren, was voor de Engelse mijnen een rendabele arbeid verzekerd. Met een toenemende concurrentie van de Europese en Noord-Amrikaanse kolen, vooral na de eerste wereld-oorlog, veranderde ook de positie op de wereldmarkt voor de Engelse kolen meer en meer.

De zorgbarende achteruitgang van de productie riep in toenemende mate overheids-maatregelen in het leven. Aan het einde van de eerste wereld-oorlog, die de mijnen reeds onder de financiële contrôle van de regering gebracht hadden, werd al vurig voor een nationalisatie gepleit. Toch werden de mijnen in 1921 aan de eigenaars teruggegeven. Waar deze zich geplaatst zagen enerzijds tegenover een verminderde export-mogelijkheid en de verarming van het eigen land, en anderzijds productiekosten aantreffen die onevenredig ten opzichte van de wereld-prijzen gestegen waren, namen de eigenaars het middel van een drastische loonsverlaging te baat.

COAL PRODUCTION AND EXPORTS 1800-1944

Tengevolge van de voortdurende exportcrises en de sociale onrust werd in de volgende jaren de technische vooruitgang en vernieuwing van het productie-apparaat geremd. Vele jaren duurde het bijv., voordat de in de oorlog door de roofbouw onstane schade enigszins hersteld was.

De ongunstige positie van de mijnen lokte geen nieuwe investatie aan. Een leger van een 150—200.000 werklozen veroorzaakte dat de arbeidskrachten betrekkelijk goedkoop waren. Hierdoor ontbrak weer een prikkel tot modernisering. Zo raakten de mijnen steeds meer achterop, wat weer terugwerkte op de gehele sociale toestand. De werloosheid bedroeg in 1932 34 %, terwijl zij vanaf 1924 voortdurend boven het gemiddelde bleef. Ongevalen en ziekte eisten een verschrikkelijke tol, en ondanks alle technische verbeteringen daalde zij na 1924 maar niet. De lonen van de mijnwerkers stonden op de 20ste plaats op de loonranglijst van de zware industrie. De sociale misstanden en het lage loonpeil hadden weer tengevolge dat de kwalitatief beste arbeidskrachten naar andere beroepen over gingen. Bovendien werden de jonge arbeiders afgeschrikt met als gevolg, dat bij het begin van deze oorlog men over geen behoorlijke arbeidsreserves beschikte.

Meer dan 20 % oftewel 150.000 arbeiders zijn momenteel boven de 50 jaar.

Het steeds verder ingrijpen van de staat na het begin van de vorige oorlog moest onontkoombaar leiden tot een nationalisatie van de industrie. Zolang het privaat-bezit van de mijnen voortbestond was een rationalisatie van het bedrijf niet te verwachten. Waar de gehele opbloei van het Engelse economische leven afhankelijk was van een krachtige stijging van de kolenproductie heeft de Labour-regering de consequenties getrokken en het grote besluit tot de nationalisatie van de mijnen genomen.

De nieuwe mijnwet van minister Shinwell opent een nieuw hoofdstuk in de industriële geschiedenis van Engeland. Toch is de wet niet meer dan een eerste stap naar een „new deal” voor de kolen. Zij vormt een uitgangspunt voor een nieuwe ontwikkeling. De wet spreekt niet over de methoden en de politiek, die gevolgd zal worden. De tegenstanders hebben ogenblikkelijk verklaard, dat deze wet een blanco chèque is die het land geweldige financiële lasten zal opleggen. Maar terecht wees de Manchester Guardian erop, dat het niet uitwerpen van de toekomstige gedragslijnen juist een deugd is. Immers het probleem van de kolenindustrie is hoofdzakelijk een technisch vraagstuk. Het gaat om niets minder dan om de opbouw van een industrie op de meest moderne grondslagen. De nieuwe organisatie wordt slechts in enkele trekken aangeduid. De exploitatie zal geschieden door een „nationale kolenraad”, bestaande uit 9 door den minister te benoemen leden.

De regering zal in deze organisatie slechts aanwijzingen van algemene aard kunnen geven, doch in aangelegenheden van nationaal belang, en in het opstellen van het program der reorganisatie zal zij zich dienen te houden aan de door den minister goedgekeurde regelen. Anderzijds is de raad vrij te handelen overeenkomstig strikt zakelijke beginselen. De leden zullen niet bestaan uit vertegenwoordigers van de arbeiders, directeuren of bezitters maar uit personen die gekozen worden om hun speciale capaciteiten. Deze Nationale Kolenraad wordt gemachtigd ook

bij-producten te vervaardigen en beide, zowel de kolen als de bij-producten op de markt te brengen. Voor de eerste vijf jaar heeft de Raad een crediet van de schatkist gekregen van 150.000.000 pond. Twee raden, die resp. vertegenwoordigen de huisbrand- en de industriële gebruikers, zullen den minister van advies dienen omtrent de prijzen en de vereiste hoeveelheden en kwaliteiten.

De vergoeding voor de genationaliseerde mijnen zal worden vastgesteld door een tribunaal, bestaande uit twee rechters en een accountant en zal worden uitgekeerd in staatsfondsen. Overigens zal de vergoeding afhangen van de jaarlijkse inkomsten, welke redelijkerwijze verwacht zouden mogen worden, indien het bedrijf niet was overgenomen. Om de bezitters van verdere verbeteringen niet af te schrikken heeft men bepaald dat alle kosten van het investeren van nieuw kapitaal in de bedrijven in de tussenliggende periode voordat de mijn wordt overgenomen, vergoed zullen worden.

Momenteel zijn er ongeveer 2000 directeuren van mijnmaatschappijen, die 604 ondernemingen met 1406 mijnen controleren. Bijna de helft van deze directeuren bezitten niet meer dan een mijn en een kwart van hen heeft niet de minste technische opleiding of ervaring. De tijd is rijp, zoals de „Manchester Guardian” schrijft, om deze amateurs te vervangen door beroepsbedrijfsleiders. Hier ligt de grote kans voor de toekomst van de industrie, temeer waar het land beschikt over enige van 's werelds beste mijn-ingenieurs, wier capaciteit zich nimmer ten volle heeft kunnen ontplooiën. Slechts bij een efficiënte bedrijfsvoering zullen de arbeiders niet langer het gevoel hebben dat hun werk en inspanning verspild worden door een ondeskundigheid. Nationalisatie mag het wantrouwen bij de arbeiders verminderen, maar zij vermag geen duurzaam enthousiasme te verwekken, indien er geen nieuwe geest van stuwkracht en bekwaamheid van het nieuwe beheer uitgaat. De klassebewuste solidariteit van de mijnwerkers met de regering, die zij als hun regering beschouwen, blijkt wel daaruit, dat eind 1945 ten opzichte van 1944, ondanks het feit dat er 50.000 arbeiders boven de 50 jaar zijn, en het voedsel voor deze zware arbeid nog onvoldoende is en de vermoeidheid na de oorlog, de productiviteit verhoogd, aanmerkelijk is gestegen. Zelfs de leider van de Conservatieve partij, Eden, heeft in het parlement het grote belang van een nieuwe psychologische gesteldheid en een nieuwe arbeidsvreugde bij de mijnwerkers, toegegeven. De rechtvaardiging voor de regering is, dat, ofschoon niemand geloofde dat de overgang vanuit een private in een publieke eigendom een wonder in de productie veroorzaken zal er een reële kans is op verbetering van de sfeer op de kolenvelden en zij bovendien de gunstige omstandigheden schept voor het uitvoeren van een groot reorganisatieplan waaraan de industrie zulk een behoefte heeft. Nuchter heeft minister Shindell de mijnwerkers gewaarschuwd niet voor vandaag of morgen de invoering van een vijf-daagse werkweek, een langere vakantie of een hogere levensstandaard te kunnen verwachten. Dit zal pas geleidelijk aan, naarmate de reorganisatie vooruitgang vindt, verwezenlijkt kunnen worden. Met het oog op de nood van het gehele land geldt ook daar het woord van minister Drees „werken, werken, werken”.

Drs. S. MEILOF YBEN.

De partijprogramma's

voor de verkiezingen

De onoverzichtelijke situatie waarin ons politieke leven zich sinds de bevrijding gedurende geruime tijd bevond, heeft zich zo langzamerhand met het naderen der verkiezingen gewijzigd. De politieke groeperingen in ons volk hebben de gelegenheid gehad zich rekenschap te geven van de enorme vraagstukken waarvoor zij in de eerstvolgende jaren zullen komen te staan. Zij hebben zich kunnen bezinnen of hun geestelijke bagage en hun plaats temidden der anderen nog wel pasten voor de tijd, waarin wij thans leven. Hun bezinning heeft een wijziging in het politieke tableau zoals wij dat voor de oorlog kenden, ten gevolge gehad. Al heeft deze niet in alle opzichten tot een verheldering van de politieke hemel geleid, over het algemeen zijn toch de scheidslijnen waarlangs de partijen uiteen gaan duidelijker komen vast te staan. Nu ook vrijwel alle programma's voor de komende verkiezingen zijn opgesteld en gepubliceerd, is het mogelijk een globaal overzicht te geven van de stellingen, die de politieke partijen betrokken hebben en van waaruit in de eerstvolgende weken de strijd aan het kiezersfront zal ontbranden. Meer dan een blik in vogelvlucht over de verschillende urgentie- en verkiezingsprogramma's beoogt dit artikel niet te geven. In kort bestek is het nu eenmaal niet mogelijk volledig recht te doen aan programma's, waarvan toch eigenlijk ieder punt weer een programma op zichzelf is. Wij zullen ons dus moeten beperken tot enkele grote lijnen en slechts de meest actuele punten kunnen vermelden, waarbij zoveel mogelijk de letterlijke tekst der programma's gevolgd wordt. Oorspronkelijkheid zoeken men niet in dit artikel doch in de punten der programma's zelve!

Als uitgangspunt dient het program van de *PARTIJ VAN DE ARBEID*, gedragen door het beginsel der democratie, gestuwd door het verlangen naar een rechtvaardige, socialistische maatschappij. Als kern der democratie: de eerbied en de verantwoordelijkheid voor de persoon van den medemens met daaruit voortvloeiend de principiële gelijkgerechtigdheid van alle leden der gemeenschap. Als kern der socialistische maatschappij: planmatige leiding en ordening van voortbrenging en verdeling, socialisatie van de beschikkingsmacht of van de eigendom der voortbrengingsmiddelen met het algemeen welzijn als richtsnoer en een rechtsorde van de arbeid, waarbij deze als zedelijke factor van de eerste rang en als het centrale element in het voortbrengingsproces wordt erkend en die op grond hiervan medezeggenschap in sociale en economische aangelegenheden met zich meebrengt. Daarnaast ook erkenning van de eigen taak der kerken, van de waarde van het huwelijk en gezin voor een gezonde opbouw van de samenleving en van de rechten en plichten der ouders inzake onderwijs en opvoeding der kinderen.

Tegen deze achtergrond tekent zich het urgentieprogram van de P.v.d.A. af waarop zij allen, die bij welk diepgaand verschil in levensovertuiging

ook, eenzelfde economisch, sociaal en politiek program willen verwezenlijken, zal trachten te verenigen. Zij verwerpt daarbij dus principieel de antithese, de organisatie van het politieke partijleven op de grondslag der godsdienstige belijdenis. Twee sleutels zal de P.v.d.A. gebruiken om voor ons volk de poort naar de toekomst te openen: het herstel en de vernieuwing. Allereerst herstel van de zedelijke waarden, welke in de afgelopen jaren zo zeer werden vertrapt en verloochend en welke van oudsher onze Europese cultuur hebben gericht en bepaald. In concreto is dit terug te vinden in een punt als herstel, maar ook uitbouw, van de rechtsstaat. Nauw hangen daarmee samen het stelling nemen tegen ambtelijke willekeur, bureaucratie en corruptie en het zich uitspreken voor een snelle en rechtvaardige afhandeling van de berechting van politieke delinquenten en van de zuivering. Krachtige voortzetting van de wederopbouw, gezondmaking van de overheidsfinanciën, vergroting van de financiële bewegingsvrijheid der gemeenten en vergoeding van geleden oorlogsschade naar billijkheid binnen de grens der mogelijkheden, zijn andere voorbeelden waarbij het herstel noodzakelijk aan de vernieuwing vooraf moet gaan.

Dat een partij, wier verschijning reeds op een vernieuwing in het politieke bewustzijn van haar leden duidt, in haar program, die vernieuwing uitwerkt voor alle terreinen van het maatschappelijk leven behoeft wel geen betoog. Voor het sociaal-economische leven drukt zij dit uit door haar streven naar een nationaal welvaartsplan ter bevordering van bestaanszekerheid bij een behoorlijk bestaanspeil voor allen. Dit plan-socialisme vindt zijn verdere uitwerking in de socialisatie van het mijnbedrijf, van de circulatiebank, van openbare nutsbedrijven en van de daarvoor in aanmerking komende monopolistische bedrijven. De overheidscontrole op het credietwezen wordt daarbij uiteraard niet vergeten. De grote knoop der bedrijfsorganisatie, die bij de verkiezingen zal moeten worden doorgehakt, ontwart de P.v.d.A. als volgt: Overdracht van bevoegdheden naar nieuwe organen voor het beroeps- en bedrijfsleven, op democratische grondslag, zodanig, dat de leiding berust bij de overheid, ondernemers en arbeiders gezamenlijk. De onderneming zal bovendien gedemocratiseerd worden. Een het gehele volk omvattend stelsel van sociale verzekering en een toereikend ouderdomspensioen zullen ook voor ons volk de „freedom from want” waarborgen. Ook de voorgestane belasting-politiek wordt door het streven naar sociale gerechtigheid gedragen.

Op staatkundig terrein overheerst de oplossing van het Indonesische vraagstuk alle andere problemen. De P.v.d.A. erkent het zelfbeschikkingsrecht der bevolking van de overzeese gebiedsdelen en wil voor de naaste toekomst, ter liquidatie van de koloniale verhoudingen, in vrijwillige samenwerking snel een staatkundige hervorming tot stand brengen op de grondslag van zelfregering van de delen van het Koninkrijk, op voet van gelijkwaardigheid, in gecoördineerd Rijksverband.

Morele en materiële bescherming van het gezin, onderwijsvernieuwing, actieve cultuurpolitiek bij vrije ontwikkeling der kunst-richtingen en raadpleging van de kerken in zaken, die tot haar bevoegdheid behoren, vormen slechts enkele onderdelen van het program waar dit zich bezighoudt met de vernieuwing van ons culturele en geestelijke leven. De

nationale omroep met zelfstandige uitingsmogelijkheid voor de belangrijke geestelijke en maatschappelijke stromingen is de uitweg, die de P.v.d.A. voor het netelige probleem van de radio wijst. Door de bevordering der zelfwerkzaamheid op staatkundig, sociaal-economisch en cultureel gebied, in gewesten en gemeenten, binnen het kader der nationale eenheid, aanvaardt de P.v.d.A. haar verantwoordelijkheid voor de levenskringen waar de kracht van ons volk ligt. In wijder verband, door versterking van het bestel der Verenigde Naties en bereidheid tot het sluiten van regionale verdragen met landen, die tot dezelfde cultuurkring behoren, wijst zij op de rechten, die ook de wereld en West-Europa op onze medewerking kunnen doen gelden.

Het is een program, gedragen door verantwoordelijkheidsbesef voor de toekomst van ons volk, gespeend van leuzen en lichtvaardige verlangens. Het is een werkprogram waarvan de verwezenlijking in de komende parlementaire periode niet gemakkelijk zal zijn, maar dat door de kracht van overtuiging van hen, die het onderschrijven, tot uitvoering gebracht kan worden. Wat stellen nu de andere partijen hier tegenover?

De *ANTI-REVOLUTIONNAIRE PARTIJ* roept op tot gehoorzaamheid aan Gods geboden. In een terugkeer tot die gehoorzaamheid ziet zij de enige mogelijkheid tot redding uit de nood waarin ons volk verkeert. Het is niet voldoende, dat de Christen individueel zich van zijn verantwoordelijkheid bewust is. De stuwkracht van een Christelijke partij is daartoe noodzakelijk. De A.R.P. plaatst zich dus op de grondslag der antithese, die de P.v.d.A. juist verwerpt. De Overheid, als dienaar des Gods, heeft de roeping en plicht het gezag, dat haar is toevertrouwd, te handhaven en te herstellen, waar het niet wordt geëerbiedigd. Zo stelt de A.R.P. het gezag centraal en daar zij sterk formalistisch redeneert (Trouw: gezag is gezag en rebel is rebel!) betekent dit holderdebolder terug naar de toestand van vóór 10 Mei 1940. Het herstel is aanwezig maar de vernieuwing is ondanks alle beweringen van het tegendeel over het algemeen ver te zoeken. Indonesië is er een voorbeeld van: herstel, met kracht en beleid, van het wettig gezag. Het zelfbeschikkingsrecht der bevolking wordt niet erkend, al moge dan gestreefd worden naar het zo spoedig mogelijk tot stand brengen van volledige autonomie. De eenheid van het Koninkrijk moet beslist gehandhaafd blijven.

Tot het herstelprogram van de A.R.P. behoort ook de terugkeer tot de rechtsstaat en de democratie. Bijzondere nadruk wordt hier gelegd op de verplichting van de niet-neutrale, de Christelijke Staat, om de geestelijke vrijheid te handhaven en te bevorderen, de geestelijke verscheidenheid te eerbiedigen. Als uitvloeisel hiervan stelt zij inzake de radio terugkeer tot het wettelijk bestel als eis. Een wijziging hierin moet het resultaat zijn van het gemeen overleg tussen Regering en Staten-Generaal. Sterk komt het oude beginsel van de souvereiniteit in eigen kring naar voren in de bepaling, dat ter herwinning van de zedelijke volkskracht de Overheid het eigen recht van personen, gezin, Kerken, scholen en de zelfstandige kringen in het maatschappelijke leven moet hooghouden. Ook het herstel van de gemeentelijke autonomie past in dit kader.

De A.R.P. is anti-socialistisch. Uit de sociaal-economische maatregelen,

die zij in haar program voorstelt komt dit duidelijk naar voren. Zij wijst socialisatie af als de geleidelijke algemene opheffing van de private eigendom op de grond en de productiemiddelen en wenst noch een blijvend door de Overheid gedirigeerde economie, noch een bedrijfsorganisatie, gedacht als zuivere Overheidsorganisatie of als verlengstuk van de bestuursorganen der Overheid, met name belichaamd in het voorontwerp-Vos. Als positieve bijdrage stelt zij daartegenover een bedrijfsorganisatie, welke vrucht is van de samenwerking van vrije patroons- en vrije arbeidersorganisaties. De Overheid zou hiervoor de nodige wettelijke voorzieningen moeten treffen en over de arbeid der organisatie toezicht en contrôle moeten uitoefenen. Deze bedrijfsorganisatie zou tot taak hebben de regelingen tot stand te brengen, waaraan het arbeids- en bedrijfsleven behoefte heeft en tevens de uitvoering van de daarvoor in aanmerking komende wettelijke regelingen moeten behartigen. Bepalingen over conjunctuurpolitiek, werkloosheid, invaliditeits- en ouderdomsverzekering en landbouw geven alle hetzelfde beeld: wat in het vrije spel der maatschappelijke krachten tot stand is gekomen behoeft slechts de correctie van de Overheid. Iedere gedachte aan een constructief plan, dat alle anti-kapitalistische krachten inschakelt voor de totstandbrenging van een socialistische maatschappij, ontbreekt. Ondanks de poging het socialisme af te doen als een systeem van louter staatsbemoeiing en de eigen denkbeelden te camoufleren met een kled van sociale gerechtigheid is de scheidslijn tussen P.v.d.A. en A.R.P. duidelijk: een tegen staatsabsolutisme gekant socialisme en een geleide economie tegenover een getemperd kapitalisme en vrije economie. Uit het verdere program der A.R.P. noemen wij nog weinig nieuws biedende onderwijs- en financiële paragrafen. De gemeentelijke paragraaf verlangt o.m. een herziening van de verdeling van de bestuurstaak over Raad, B. en W. en Burgemeester. Van culturele en geestelijke vernieuwing blijkt uit het program practisch niets. Opmerkelijk is het ontbreken van een paragraaf over de buitenlandse politiek. Wel wordt de opbouw van een kwalitatief sterke en modern uitgeruste krijgsmacht verlangd, maar een bepaling als in het program van de P.v.d.A., dat het leger de bescherming van de nationale veiligheid en van de internationale rechtsorde ten doel heeft, ontbreekt.

De *CHRISTELIJK-HISTORISCHE UNIE* gaat evenals de A.R.P. uit van het geloof, dat God Souverein is over al het geschapene. De Overheid, wier gezag zijn oorsprong vindt in God, heeft dus de doorwerking van het Evangelie in het volksleven te bevorderen. Daarom verwerpt de C.H.U. de gedachte van de neutrale staat. Maar juist omdat geheel het volk zich aan de ordeningen Gods heeft te onderwerpen verzet zij zich tegen een groepering van het volk in twee delen naar godsdienstige onderscheiding. Al is haar standpunt t.a.v. de antithese dus anders dan dat van de A.R.P. en is zij ook veel minder een isolementspartij, door de recente ontwikkeling, die o.a. de groep-Van Walsum en de groep-Van Rhijn—Krijger deed uittreden, is de C.H.U. zeer sterk naar de A.R.P. toegegroeid, met wie zij ook organisatorisch tot samenwerking gekomen is. Het klimaat meer dan de beginselen staat hier een fusie in de weg. Het reeds in September 1945 gepubliceerde urgentieprogram

biedt weinig houvast. De democratie wordt als beginsel aanvaard. Een interkerkelijk instituut zal zijn woord tot de Overheid moeten kunnen spreken met betrekking tot vragen, die het geestelijk en zedelijk welzijn van ons volk raken. Op radiogebied wordt geen uitspraak gedaan, maar ook „laat men de kerk niet in het midden”, haar recht op een aantal zenduren dient erkend te worden. De Indonesische paragraaf brengt het wat de kern van de kwestie betreft niet verder dan de constatering, dat de inwendige aangelegenheden van de overzeese gebiedsdelen zoveel mogelijk ter behartiging moeten worden overgelaten aan bevoegde organen in die gebiedsdelen. Naast de uitbouw, verbetering en vereenvoudiging van de sociale verzekering staat de C.H.U. doelbewuste leiding van Overheidswege van het economische leven voor. Hoe veelbelovend dit ook klinkt, in de praktijk blijft deze leiding beperkt tot de behoeften van het eigen volk, de export- en importmogelijkheden, de verzekering van arbeidsgelegenheden en de voorkoming van werkloosheid. Voor haar standpunt t.a.v. de bedrijfsorganisatie moet men, nu dit niet vermeld is in het urgentieprogramma, teruggrijpen naar het ook nu nog geldende Sociaal Program van Maart 1940: Erkenning, bij de wet, van uit de maatschappij groeiende organisaties, waaraan bevoegdheden kunnen worden toegekend, doch slechts onder zodanige controle van de Overheid, dat het algemeen belang gewaarborgd blijft. Wanneer de voorzitter van de C.H.U., Tilanus, over het Urgentieprogramma en het Sociaal Program schrijft, dat het hier gaat om opbouw en organisatie der samenleving van het volkswelvaart, dan moge dit streven erin aanwezig zijn; concreet gesteld is het echter niet, socialistisch is het nog minder.

De *KATHOLIEKE VOLKSPARTIJ* meldt zich als beginsel- en programma-partij die gebaseerd is op de zedelijke normen, verankerd in de door God geschapen wereldorde en de Openbaring, zoals deze door het Kerkelijk leergezag wordt vertolkt. Op grond van deze normen acht zij het noodzakelijk, in het bijzonder op sociaal-economisch terrein, een vooruitstrevende politiek te voeren, die omwille van haar redelijkheid niet alleen door het katholieke volksdeel aanvaard zal worden, maar ook voor niet-katholieken aanvaardbaar is. Toetreding van deze laatste tot de K.V.P. op grond van hun aanvaarding van haar programma is daarom gemaakt, al blijft zij voorshands nauwelijks waarschijnlijk.

In de 70 punten, die het zeer gedetailleerde ontwerp-urgentieprogramma rijk is, staat de versterking der geestelijke en zedelijke grondslagen van ons volksleven voorop. Duidelijk wordt gesteld, dat de openbare school moet worden beschouwd als een aanvulling van de bijzondere. Zowel op economisch-sociaal als cultureel-sociaal terrein dienen eigen publiekrechtelijke organisaties te worden gevormd, welke niet alleen het gemeenschappelijk belang der betrokkenen binnen het kader van het algemeen welzijn behartigen, maar ook strekken tot versterking van hun zedelijk besef en sociale verantwoordelijkheid. Een nationaal omroepbestel wordt voorgestaan, als publiekrechtelijk lichaam opgebouwd, uit zelfstandige particuliere organisaties der verscheiden levensbeschouwingen. Aan ieder dezer organisaties moet voldoende zendtijd worden toegekend, waarover zij autonoom kan beschikken voor het uitdragen

der eigen beginselen en de door deze beginselen beïnvloede levens-
uitingen en cultuurgooederen.

Op sociaal-economisch terrein streeft de K.V.P. naar de spoedige ver-
wezenlijking van autonome publiekrechtelijke lichamen voor het bedrijfs-
leven, zonder dat deze ontaarden in staatsorganen. In deze lichamen
moeten de verschillende groepen van medewerkers in het productie-
proces zijn vertegenwoordigd. Aan de vertegenwoordigers der arbeiders
dient ook ten aanzien van economische aangelegenheden medezeggen-
schap te worden toegekend. De bedrijfslichamen moeten — binnen het
kader van het algemeen regeringsbeleid — onder toezicht der Overheid
het bedrijfsbelang behartigen. De medezeggenschap der werknemers in
de ondernemingen zal worden verzekerd, onder herziening van het
vennootschapsrecht, waardoor de leiding van de onderneming ook tegen-
over de werknemers verantwoordelijk wordt. De uitbreiding van het
privaatbezit over de massa van het volk, met name ook door deelneming
in de eigendom der productiemiddelen, moet worden bevorderd. Op het
bankwezen, zomede het kartel- en concernwezen zal bijzonder toezicht
uitgeoefend worden, terwijl in die bijzondere gevallen, waarin socia-
lisering van de eigendom in het algemeen belang is, hiertoe moet wor-
den overgegaan. De aan Indonesië gewijde paragraaf neemt de formu-
lering van het desbetreffende punt uit het urgentieprogram van de
P.v.d.A. over met weglating van de zinsnede, waarin het zelfbeschik-
kingsrecht erkend wordt, en onder toevoeging van een verwijzing naar
het Koninklijk woord van 6 December 1942.

Waar ligt nu de scheidslijn tussen K.V.P. en P.v.d.A.? Meer nog mis-
schien dan in het program — ofschoon ook hier verschillen aanwezig
zijn — vindt de scheiding zijn uitgangspunt in de doorbraak van de
antithese bij de P.v.d.A. en de mislukking daarvan bij de K.V.P. Ondanks
de openstelling van het lidmaatschap voor niet-Katholieken bindt de
K.V.P. hen toch aan de Katholieke beginselen en maakt zich daarmee
in feite tot een confessionele partij, waarin bovendien het samengaan
van vooruitstrevende en conservatieve Katholieken — want ondanks
alle beweringen van het tegendeel zijn die toch beiden in de K.V.P. te
vinden — wel eens doet twifelen aan de wijze van uitvoering van het
program, al moge dat dan nog zo vooruitstrevend genoemd worden. De
Katholieken in de P.v.d.A. hebben de consequentie van hun socialistische
gezindheid getrokken. Zonder hun Katholieke beginselen te verzaken,
werken zij tezamen met alle anderen, wien het socialisme ter harte gaat,
aan de opbouw van een socialistische maatschappij.

De *PARTIJ VAN DE VRIJHEID*, opvolgster(?) der Liberale Staats-
partij, heft niet één, maar twee vingers op tegen de socialistische
systemen, welke volgens haar onvermijdelijk leiden tot dwang en tot
heersen van weinigen over velen. De doorbraak, die zij op het midden-
veld der politiek vrijzinnigen beoogt tot stand te brengen, gaat uit van
een op Christelijke grondslag berustende samenleving, waarvan de pijlers
gevormd worden door vrijheid, verantwoordelijkheid en sociale gerech-
tigheid. De laatste wil zij in het bedrijfsleven betrachten door samen-
werking van werkgevers en werknemers. De staat moet bevorderen, dat
ieder in de maatschappij werk kan vinden tegen een loon dat

den werknemer veroorlooft in het onderhoud van zich en zijn gezin te voorzien en hem tevens in staat stelt te sparen. Gestreefd moet worden naar uitbreiding van het privaatbezit over de massa van het volk, mede door deelneming in de winst van de onderneming. De organisatie van het bedrijfsleven dient het resultaat te zijn van de samenwerking van de vrije organisaties van werkgevers en werknemers. De hoofdbeginselen daarbij dienen te zijn: het medebetrekken van de arbeiderswereld in het dragen van verantwoordelijkheid, het handhaven zo lang en zoveel mogelijk van het beginsel der autonomie en de uiteindelijke zeggenschap van de overheid. Socialisatie wordt verworpen als leidende tot een machtspositie, die daardoor alle gebieden des levens onderwerpt aan dwang, welke de geestelijke vrijheid en de rechtsstaat ondermijnt. Monopolies moeten echter bestreden worden ter waarborging van de vrijheid van bedrijf en van de veiligheid van de staat. De P.v.d.A. staat de eenheid van het Koninkrijk voor met daarbinnen eigen meesterschap der delen. Op de openbare school moet de leerlingen kennis van de Bijbel worden bijgebracht. Een nationale omroep, die geen staatsomroep is, staat ook op het program. Hij moet bij de wet worden geregeld, ieders godsdienstige en staatkundige begrippen eerbiedigen en onder vrij beheer van een uit het maatschappelijke leven opgekomen orgaan staan. Daarnaast moet er voor de verschillende richtingen gelegenheid bestaan om zich te uiten.

Duidelijker dan bij enige andere partij is in de P.v.d.A. de tegenstelling tot de P.v.d.A. aanwezig. Deze laatste stelt zich met zoveel woorden op het standpunt, dat de persoonlijke vrijheid en de persoonlijke verantwoordelijkheid tegen de gevaren van ieder staatsabsolutisme voldoende moeten zijn gewaarborgd, zij erkent echter ook, dat de mens met persoonlijke verantwoordelijkheid geplaatst is in de gemeenschap en ziet daarin tevens het richtsnoer van een rechtvaardige, socialistische maatschappij. Nadrukkelijk stelt de P.v.d.A. daartegenover, dat de mens alleen in vrijheid zijn persoonlijkheid kan ontwikkelen. Wanneer de sociale gerechtigheid volgens het manifest van de P.v.d.A. onverbreekelijk verbonden wordt aan de vrijheid, is en blijft zij slechts een correctiemiddel om uitwassen van een kapitalistisch stelsel tegen te gaan.

De *COMMUNISTISCHE PARTIJ VAN NEDERLAND (De Waarheid)* verdedigt en propageert het wetenschappelijk socialisme, gegrondvest op de leer van het dialectisch materialisme van Marx en Engels, verrijkt en verder ontwikkeld door Lenin en Stalin. Als einddoel stelt zij zich voor de productie-middelen en de verdeling der goederen te socialiseren, d.w.z. de kapitalistische maatschappij in een communistische om te vormen. Voor dit doel is het veroveren van de macht door de arbeidersklasse onontbeerlijk. De democratie voor de gehele werkende massa moet belangrijk worden uitgebreid, de vrijheid voor uitbuiters en onderdrukkers worden beperkt. Deze dictatuur van het proletariaat zal de weg banen naar een socialistische maatschappij, waar de hoogste vorm van democratie heerst, een bestuur door het volk, voor het volk. Hetgeen in de 66 artikelen van het verkiezingsprogram het meeste opvalt is de volstrekt materialistische mentaliteit en het al dan niet bewuste gebrek aan werkelijkheidszin. Het eerste blijkt b.v. uit de bepalingen

gen, die aan de bescherming van onze jeugd gewijd zijn: extra distributie van levensmiddelen, versnaperingen en kleding; steun aan jeugdorganisaties, bevordering der gelegenheid tot het beoefenen van de sport, steun aan instellingen voor culturele en kunstzinnige ontwikkeling; actief kiesrecht op 21-jarige leeftijd en passief kiesrecht op 23-jarige leeftijd. Zo bloedeloos als hier de verlangens eruit zien, die de geestelijke waarden moeten vertegenwoordigen, zijn ook de punten, die aan de beschaving, kunsten en wetenschappen gewijd zijn. Het zijn woorden, maar er spreekt geen gedachte uit, laat staan enig vuur. Het gebrek aan werkelijkheidszin komt eigenlijk pas goed naar voren wanneer men het gehele program achter elkaar doorleest. Het is uitgesloten, dat dit allemaal in één parlementaire periode verwezenlijkt zou kunnen worden. Het is als met het vooroorlogse verlanglijstje waarmee men nu zijn inkopen zou willen doen.

Het socialisme spreekt duidelijk uit de plannen tot nationalisatie van banken, mijnen, verzekeringsmaatschappijen en een groot aantal bedrijven. Op het punt der bedrijfsorganisatie wordt de vorm der in te stellen organen onbesproken gelaten; wel wordt vastgesteld, dat geen verordenende bevoegdheid aan organen, die niet direct of indirect aan de volksvertegenwoordiging verantwoording schuldig zijn, mag worden gegeven. De dictatuur van het groot-kapitaal moet worden teruggedrongen en aan de arbeiders moet medezeggenschap in het bedrijfsbeheer worden toegekend. Het recht van Indonesië op staatkundige zelfstandigheid wordt erkend, terwijl daarnaast gesteld wordt het streven naar vrijwillige samenwerking tussen Indonesië en Nederland in een gemeenbest met gelijke burgerrechten voor Indonesiërs en Nederlanders in beide landen. Ten aanzien van de radio wordt een nationale omroep voorgestaan met verzekerde uitingsmogelijkheid voor alle geestelijke, sociale en politieke stromingen, onder leiding van een omroepbestuur, waarin deze stromingen naar evenredigheid van hun invloed zijn vertegenwoordigd.

Tegenover de P.v.d.A. staat de C.P.N. door een volstrekt andere fundering van de begrippen democratie en socialisme. Het eerste aanvaardt zij niet uit beginsel maar uit opportuniteit. De persoonlijke verantwoordelijkheid van den in de gemeenschap geplaatsten mens vindt noch in de democratie noch in het socialisme van de C.P.N. haar erkenning. Tenslotte is er nog de duidelijke tegenstelling, die de P.v.d.A. West-Europa, de C.P.N. Sowjet-Rusland als geestelijke voedster doet beschouwen.

Zo zijn wij aan het einde gekomen van onze tour langs de politieke horizon. De strijd staat op het punt te ontbranden, want ondanks de hier en daar te constateren overeenstemming ten aanzien van het herstel, verschillen de verlangens naar vernieuwing te zeer in vorm en intensiteit om niet een felle strijd te doen verwachten. Het ziet er naar uit, dat de tijd van politieke onvruchtbaarheid, die de jaren voor de oorlog kenmerkte, ten einde spoedt. Ons volk zal zijn keuze moeten doen en de richting voor het beleid der komende vier jaren moeten aangeven. Het zal een verkiezing worden waarbij minder dan vroeger traditie de keus zal bepalen.

Mr. I. OPSTELTEN

De Parel

*Zo zich een oester weert, die, schaal-omsloten,
hècht aan haar eigen bank en bodem kleeft,
omspoeld van stromingen, onder een grote,
dreigende hemel — en haar leven leeft...*

*Zo weerde ons volk zich, zwijgend en besloten,
toen bruto geweld het overrompeld heeft:
een bijtend zuur — 't verzet — wordt, uitgestoten
de louf'ring, die naar zijn of niet-zijn streeft.*

*En waar in d'oesterschelp uit wonde en weren,
het wonder van de parel zich voltrok,
ook Holland's erf draagt, na geheeld bezeren,*

*niet zonder glans het teken van de schok:
uit bloed en tranen stolde als kost'lijk brok,
de parel — van het wederzijds waarden.*

FROUWIEN v. d. VOOREN—KUYPER

Opgedragen aan de Partij van de Arbeid

Naar de beslissing

In de politieke sfeer van Indonesië groeit de spanning met de dag. Vanuit de conferentie-kamer wordt er naar buiten weinig bekend en men houdt zich daar aan de overeengekomen verstandige gedragslijn van een sobere berichtgeving. Een stel voorbereidende sub-commissies remt uiteraard de eigenlijke onderhandelingen en men onttrekt zich maar moeilijk aan de indruk, dat het driemanschap Van Mook—Sjahrir—Sir Archibald zich menigvuldiger aan de middagdis ontmoet dan aan de conferentietafel; hetgeen overigens zeer wel een bate kan zijn voor de goede verstandhouding.

Dat er ondanks de stilte naar buiten spanning leeft in de onderhandelingen, staat vast.

Tot goed begrip van de strijd-kernen in de Nederlandse voorstellen geven we eerst het Plan van het Plein zeer kort weer.

De Nederlandse regering stelt, naar de geest van het „Atlantic Charter”, het volle zelfbeschikkingsrecht, dus eigenlijk de onafhankelijkheid, in het vooruitzicht, maar dan na „een periode van begrensde duur”, waarin ter voorbereiding tot de vrijheid een ruime mate van zelfstandigheid binnen het Rijksverband zal worden toegemeten. Die zelfstandigheid zal in tweeërlei tot uiting komen. Eerstens door eigen bewind in eigen land; tweedens door medezeggenschap in centrale Rijksbelangen op voet van gelijkwaardigheid met de overige Rijksdelen: Nederland, Suriname en Curaçao.

Nederland heft zich dus zelf op als moederland en treedt als gelijkwaardige in de rij der deelgenoten, die gemeenschappelijk het centrale bewind zullen voeren onder een Rijkskabinet, waarin alle vier vertegenwoordigd zullen zijn. Er komt ook een Rijkswetgeving, waarvan de staatsrechtelijke structuur nog in het vage wordt gehouden. Hier, of liever óók hier doemen allerlei vragen van bevoegdheid en consequenties op — consequenties ook voor het Nederlandse parlementaire stelsel — maar die laten we thans rusten.

Omtrent de architectuur van het eigen bewind, van de autonomie, wordt er meer duidelijkheid gegeven. In plaats van het oude al-bestuur van den Gouverneur-Generaal met zijn Raad van Indië en zijn departements-directeuren, treedt een „ministerie” op, dat in „politieke harmonie” met de geaardheid van het parlement moet zijn saamgesteld. De taak van den G.G. krijgt dus een meer regulerend dan bestuurlijk karakter. Of binnen deze parlementaire sfeer nu ook de volle parlementaire praktijk tot leven zal mogen komen, staat nog te bezien.

De zelfstandigheid in de eerste plaats aan de autochtone Indonesiërs worden toegekend onder rechtswaARBorgen voor de minderheden (Nederlanders, Indo-Nederlanders, Chinezen, enz.), ofwel aan het gemengde ethnografische complex Indonesië. In dit belangrijke alter-

natief kiest de regering het laatste. Er zal immers een „Indonesisch burgerschap” worden ingesteld voor *allen*, die in Indonesië zijn geboren en getogen; *allen* met gelijke burgerschapsrechten. Ook Nederlanders vallen onder dat genot, omdat het wederkerig aan Indonesische burgers in Nederland zal worden toegekend. Aan alle Rijksgenoten dus gelijke burgerrechten in gans het Rijk.

Nu de samenstelling van parlement en regering. Op dit punt zijn de voorstellen niet zonneklaar. Het parlement zal een „substantiële Indonesische meerderheid” bevatten. Een meerderheid van autochtone Indonesiërs, of van „Indische staatsburgers”? Reeds thans kreeg de Volksraad, krachtens noodrecht, een drievijfde-meerderheid van „Indonesiërs” naar de oude opvatting; maar in het publieke recht der toekomst zal die terminologie naar het verleden worden verwezen. Er is dus nog een en ander op te helderen. Ook wat de samenstelling der regering betreft, want of ook deze „een substantiële Indonesische meerderheid” zal krijgen, is uit de voorstellen niet op te maken. En men gevoelt ook, dat is een punt van belang.

Voor den Gouverneur-Generaal is nog een afzonderlijke taak bestemd en wel in verband met internationale verplichtingen, opgelegd aan landen, die verantwoordelijk zijn voor het beheer over nog niet volledige zelfstandige volken. Krachtens art. 73 van het „Handvest behoren tot die verplichtingen onder meer: bevordering van de internationale vrede en veiligheid en van de internationale samenwerking op sociaal, economisch en wetenschappelijk gebied. Om die internationale belangen nu te kunnen behartigen en te beschermen, krijgt de Gouv.-Generaal „bijzondere bevoegdheden”. Dat is een simpele formule voor een onvermijdelijk zeer uitgebreide taak, welke zonder een veel geschakeerde staf bezwaarlijk goed zal zijn te vervullen.

Hiermee is een karakteristiek, en niet meer, van de voorstellen gegeven. Er zit spanning in. Op de voorgrond staat dan de „periode van begrensd duur”, waarna het volle zelfbeschikkingsrecht zal worden verkregen, behoudens meningsverschillen, welke — diep-ingrijpende bepaling — door een verzoeningsprocedure of arbitrage moeten worden opgelost. De regering heeft reeds dadelijk gepeild, dat met deze eigenlijk even begrensd als onbegrensd duur geen vrede zou worden genomen en dr. Van Mook gaf dan ook een opluchtende interpretatie. Eerst, dat die vrijheid zou worden gewonnen „in our time”, later ging hij een stapje verder en sprak van een verkrijging binnen het werkzame leven van de thans opgroeiende generatie. Het is nauwelijks anders te verwachten, of Sjahrir en de zijnen zullen op dit punt, voor hen een nationaal levensbelang, contanten vragen in een voorafbepaald aantal jaren. In elk geval: contanten.

Ook de „bijzondere bevoegdheden” van den Gouverneur-Generaal zullen een kern van strijd vormen. De letter van Art. 73 van het „Handvest” laat een zó vrije ruimte aan interpretatie, dat grote bevoegdheden op economisch, sociaal en militair gebied aan het eigen bewind zouden kunnen worden onttrokken ten gunste van den Gouv.-Generaal.

Op de derde plaats is er de opnemings in het Rijkverband. „Gelijkwaardigheid” in het deelgenootschap is nog geen „gelijkheid” en zou het dan

niet kunnen gebeuren, dat in feite tóch Nederland nog het overwicht in de Rijksleiding zal verkrijgen?

Reeds deze drie punten kunnen een bron van spanning worden, als de voorstellen inderdaad als kern voor een accoord worden aanvaard. Maar dat staat nog ernstig te bezien. Sjahrir c.s. hebben tegenvoorstellen aangekondigd, welke misschien reeds zijn overgelegd, maar nog niet bekend werden. Het minimum-program, waarop de volmacht tot onderhandelen werd verkregen, stelt de onafhankelijkheid als grondslag voorop. Als „grondslag”, dus nog niet als concrete eis; er valt dus nog over te praten. Van meer penibele aard is echter, dat Sjahrir er in zijn verkondigingen en protesten vanuit gaat, dat de Republiek een *feit* is, dat de onderhandelingen dus worden gevoerd tussen twee vrije mogendheden met den Brit als bemiddelaar. Dr. Van Mook daarentegen pleegt overleg als vertegenwoordiger van een land met internationaal erkende soevereine rechten, bereid om hiervan gedeeltelijk afstand te doen. Het staat dus zo, dat beide partijen een volle souvereiniteit inzetten, beide elkaars rechten betwisten en beide even hartgrondig naar een accoord hunkeren. Alleen een ongewoon gezond verstand en een maximum aan goed humeur kunnen hier redding geven. Van den aanwezigen Brit wordt dan veel gevergd en verwacht.

Er heerst hier en daar zeker optimisme ten opzichte van de resultaten. Een officieuze stem uit het republikeinse kamp geloofde in gunstige mogelijkheden en ook de „Times” bracht het onlangs tot bemoedigende inzichten. Het kan zijn, dat deze blijmoedigheid berust op bekendheid met wat er in de politieke keuken wordt bereid. De oningewijde vindt echter nog weinig zon in hetgeen zich naar buiten afspeelt.

Dat landing van Nederlandse troepen te enigertijd geboden is, nu de Engelsen zich gaan terugtrekken, kan men betreuren, maar niet betwisten. Indien de regering er echter op gesteld is — en natuurlijk is ze dat — om een zo gunstig mogelijke sfeer te scheppen voor het eindelijk verkregen moeilijke overleg, dan kon er voor de troepenlanding geen ongunstiger oogenblik worden gekozen. Een vraag uit de Tweede Kamer stelt haar in staat, het opluchtende woord te spreken.

Nog een andere maatregel, aannemelijk op zichzelf, bracht de atmosfeer tot hoger spanning. Het voze Japanse geld werd door het betere Nederlandse vervangen; dat is economisch juist en noodzakelijk. Het gekozen oogenblik was echter in politiek opzicht weer weinig gelukkig. Het betere Nederlandse geld werd door de republikeinen geboycot onder strafbedreiging en intimidatie, waardoor de geldomloop in verwarring geraakte en de atmosfeer nog meer geladen. Bevordering van het welslagen der onderhandelingen tot het uiterste is thans eerste voorwaarde om met de daad en met ere uit deze ellendige crisis te geraken, maar is dan een opdringen van het Nederlandse geweld-apparaat, juist nu, politiek rendabel?

Deze vraag mag ook uit andere overwegingen worden gesteld. Sjahrir en andere even even oprechte als politiek-verstandige mannen zijner omgeving verlangen naar een eervolle en winstgevende overeenstemming. Zij maken, wat hun nationale plicht is, daarbij gebruik van een internationale

conjunctuur, welke hun tot nu inderdaad gunstig ligt. Zij zien natuurlijk in, dat zulk spel ook gevaren bergt, want de internationale machten met hun strijdige driften kunnen een groeiende en blijvende oorlogstoestand op deze economische en strategische gevoelige wereldplek moeilijk verdragen. Het doorzetten van de onderhandelingen tegen het weerstreven van de uiterste linker-groepen, *welke tevens de Indonesische militaire kracht vormen*, bewijst, dat de groep-Sjahrir, ondanks zekere geluidspolitiek, de nuchterheid behoudt. Het heeft er veel van, alsof onzerzijds in de kritiekste fase van het conflict, die nuchterheid juist dreigt verloren te gaan. Niets liever, dan dat we ons hierin vergissen.

Allen, die bij een scheef-lopen der onderhandelingen zekere belangen hebben, spelen thans hoge troeven uit. De extremistische jeugd en een nog steeds woelend Japans leger voeren na de landing een verscherpte krijg tegen Britten en Nederlanders, tienduizenden Nederlanders worden nog als gijzelaars in onbereikbare kampen vastgehouden. Communistische invloeden doorwroeten de nationale beweging en radio Moskou blaast het vuur aan. Dat zijn de kwade en bezige krachten, welke Sjahrir en zijn makkers hebben te bezweren. Zij doen, bijzonder in de laatste dagen, hun best. De communist Tan Malaka, de motor in de opstand van '26/'27, is thans de stuwende kracht van het uiterst-linkse Volksfront. Samen met andere kwade elementen is hij door de republikeinen gevat en hiermee politiek buiten gevecht gesteld. Met de bijstand van een aan Sjahrir verwante socialistische jeugdgroep wordt er nu ook scherper tegen de extremisten opgetreden. Alles wijst er dus op, dat de regering-Sjahrir met helder inzicht werkt en met goede wil. Die leiding zal echter eerst voor de zwaarste taak komen te staan, als er eindelijk een *accord-Van Mook*—Sjahrir zal zijn bereikt, want de uitvoering van dat *accord* zal van het extremistische verzet moeten worden afgedwongen. Als dan niet ook aan onze zijde het beleid krachtiger blijft dan het geschut, zou heel de morele winst weer teniet kunnen gaan. Ook daarom wekt de sfeer, om deze onderhandelingen geschapen, enige bezorgdheid.

J. E. STOKVIS

Het beroep op de kiezers

Wanneer de regering binnenkort met een voorstel tot Grondwetswijziging komt, zal de inhoud vermoedelijk zo zijn, dat velen zullen vragen: is dát nu alles? Neen, dat is *niet* alles; dat is het begin. Dat is alleen het openen van de weg, om verdere Grondwetsherzieningen mogelijk te maken, zonder dat telkens de Kamers ontbonden en nieuwe verkiezingen uitgeschreven worden. Kamer-ontbindingen en -verkiezingen werken storend op de werkzaamheden niet alleen van het parlement, maar ook van de regering; deze zal telkens ernstig rekening moeten houden met aftreden. En in ieder geval houden de ambtenaren er rekening mee. De laatste maanden voor de verkiezingen weten de ambtenaren meesterlijk de maatregelen te remmen, waarmee zij zelf niet op hebben. De minister trekt wel aan het langste eind — maar dan moet dat eind toch langer dan een half jaar zijn!

Wat zou er nu in een normaal geval gebeuren? Kamer-ontbinding en -verkiezingen in Mei 1946 (I). Maar hopelijk — en dat is de aanleiding, hoewel niet de oorzaak, van het regeringsvoorstel — zal in de loop van dit jaar een herziening van de grondwettelijke bepalingen omtrent de structuur van het Koninkrijk en de gebiedsdelen overzee kunnen tot stand komen. Dat geeft aanleiding tot een nieuwe ontbinding en nieuwe verkiezingen (II). Eveneens zal in dit jaar wel een Staatscommissie worden benoemd ter voorbereiding van een algehele constitutionele hervorming. (De thans benoemde commissie had zulk een opdracht niet.) De dan uitgewerkte herzieningsvoorstellen zullen wellicht in 1947 in behandeling kunnen komen; zeker niet eerder, zodat het probleem-Indonesië er niet op kan wachten. Er komt dan dus wederom een Kamer-ontbinding en -verkiezingen (III). Maar wij zijn er dan nog niet. Het is zeer goed mogelijk, dat die voorstellen verandering aanbrengen in de samenstelling der Staten-Generaal. Wanneer de in 1947 gekozen Kamers die voorstellen hebben aanvaard, zullen zij moeten worden ingevoerd, waarvoor een nieuwe Kamer-ontbinding en nieuwe -verkiezingen nodig zijn! (IV).

In drie jaar tijds viermaal stagnatie en instabiliteit — en dat in een periode van wederopbouw! Bovendien is het duidelijk, dat een verkiezingsstrijd niet de eenheidsgedachte onder het Nederlandse volk versterkt. Het is absoluut noodzakelijk, dat men zich nu eenmaal over en weer uitspreekt, maar dán is het voor vier jaar weer genoeg. Dat er dan nog drie electorale worstelingen in het psychisch nog niet op krachten gekomen land zouden moeten volgen, is voor niemand een sterkende gedachte!

Nu is het denkbeeld naar voren gekomen — het eerst geuit door mr. P. J. Oud in het „Weekblad voor Gemeentebelangen” — om wel Grondwetsverkiezingen te houden, maar geen Kamer-ontbinding. Dit zou dan mogelijk zijn, door de kiezers een afzonderlijke Constituante te laten kiezen, die zich alleen met de nieuwe Grondwet bezighoudt, en daarna

aftreedt. Intussen en daarna zouden de gewone Kamers rustig met hun taak doorgaan. Behalve dat hiermee de continuïteit is gewonnen (behalve wanneer de politieke samenstelling tussen oude Kamers en nieuwe Constituante te zeer verschilt, in welk geval de Kamers ontbonden kunnen worden), wordt hiermee ook tijd gewonnen, en dat is, ook in het geval van Indonesië, zeer belangrijk! Op het denkbeeld, dat voor ons land volkomen nieuw is, ga ik hier niet verder in; daarvoor komt nog wel gelegenheid.

Echter streeft de regering er naar, niet onder alle omstandigheden een beroep op de kiezers te moeten doen, waarvan immers de nadelen — al is het nadeel van Kamer-ontbinding tevoren uitgeschakeld, en zal Kamer-ontbinding er ná niet altijd politiek noodzakelijk zijn — blijven bestaan. Er zijn verschillende systemen denkbaar, om de uitspraak der kiezers uit te schakelen. Ik bespreek ze hier niet; dat kan beter na publicatie van het rapport der Staatscommissie en van het wetsontwerp geschieden. Zij zullen alle wel gemeen hebben, dat een gequalificeerde meerderheid in het parlement wordt vereist, wil de tweede instantie (der Constituante) achterwege kunnen blijven. Immers men kan aannemen, dat bij ernstige bezwaren onder het Nederlandse volk tegen het voorstel, daartegen in het parlement zij 't ook geen meerderheid, dan toch wel een sterke minderheid is te vinden; en in dat geval wordt het voorstel niet tot wet.

In de practijk zullen weinig Nederlanders dit tegenspreken. En ieder zal het op zich zelf aantrekkelijk vinden, dat een Grondwetsherziening in het geval van grote eenstemmigheid vlot kan verlopen. Echter, bij sommigen komt hier een beginsel in het geding. Het mag niet mogelijk zijn, zeggen wij, dat in de Nederlandse Grondwet ingrijpende veranderingen worden aangebracht, zonder dat de kiezers daarover een uitspraak doen; dat is niet democratisch.

Het is mogelijk, dat er over dit punt: eventuele uitschakeling van het beroep op de kiezers, grote politieke discussies komen, en daarom wordt het hier afzonderlijk onderzocht.

Nu valt het allereerst op, dat bij alle Grondwetsherzieningen sinds 1917 de kiezers eigenlijk geen uitspraak over de herziening zelf hebben gedaan! De Grondwetsontbinding is altijd samengevallen met de gewone periodieke ontbinding, en de kiezers hebben een uitspraak gedaan, aan welke partijen en vertegenwoordigers zij hun vertrouwen schonken. In het algemeen doen de kiezers geen uitspraak over zakelijke, dikwijls technische, kwesties. Kiezen is steeds het kiezen van personen; en daartoe is de kiezer ook zeer goed in staat. De nieuwe vertegenwoordigers toetsen aan hun rechtsgevoel de voorgestelde Grondwetswijzigingen en nooit is gebleken, dat dit spanningen in het kiezersvolk heeft veroorzaakt!

Maar, zal men zeggen, in ieder geval kunnen de kiezers nu zélf een uitspraak doen, en het hun ontnemen van die gelegenheid is niet democratisch. Ik deel die mening niet. De laatste Grondwetswijzigingen, waarbij de Kamers ontbonden werden, waren van oneindig geringer belang dan vele diep ingrijpende wetten, die de laatste jaren zijn aangenomen — en daarvoor vindt *nooit* een beroep op de kiezers plaats.

Ja, wordt geantwoord, maar het is ook een kwestie van vorm: de Grondwet is iets heiligs....

Mij is niet duidelijk, waarom de Grondwet heiliger is dan de wet. De Koning en de leden der Staten-Generaal leggen de eed af op de Grondwet, maar die zelfde Grondwet verklaart de wetten voor onschendbaar. Ik ga niet zover als Krabbe in 1913 deed, door de vraag te stellen: „Is het nodig, voor onze tijd de onredelijkheid ener Grondwet te betogen?” Maar het is wel goed er aan te herinneren, dat en Grondwet en Wet op dezelfde wijze en in dezelfde mate hun zedelijke kracht ontlene aan de Rechtsnormen, waarvan zij de uitdrukking zijn. Het is goed, dat de Wetgever en niet alleen de Grondwetgever dit steeds indachtig blijft. Op de Interparlementaire Conferentie van 1938 in Den Haag heeft de Poolse professor Makowsky ons „le respect dû à la loi” voorgehouden, „son caractère sacré, sa grandeur et sa gravité sociale”. Naar mate er meer decentralisatie ook naar nieuwe functionele organen komt, zal de Wet meer het karakter van Mantelwet, ja..... van Grondwet krijgen. Maar een referendum onder de kiezers over de wetten zal ook dan geen verdédigers krijgen. De referendum-gedachte heeft afgedaan; zij verwaarloost het in de democratie zo belangrijke element van selectie en is dus on-democratisch. Maar, vraag ik, waarom geen referendum bij de allerbelangrijkste wetten: nationale omroep, bedrijfsorganisatie, en wél een bij een Grondwetsherziening, waaromtrent een grote mate van overeenstemming in het parlement bestaat?

Democratisch is het, dat periodiek de kiezers hun goed- of afkeuring uitspreken over de gevoerde politiek van hun afgevaardigden, of hun vertrouwen of wantrouwen tot uiting brengen over de te voeren politiek. Maar democratisch is het ook, dat de afgevaardigden, gesterkt door die uitspraak, in de volgende periode naar eigen overtuiging zowel hun wetgevende als hun grondwetgevende functie vervullen, wetende, dat zij ook daarvan rekenschap zullen moeten afleggen, en, wat de grondwetsherzieningen betreft, onder de voorwaarde van een vrij sterke homogeniteit in hun vergadering. Het democratisch beginsel van critiek en contrôle lijdt dan geen schade, en aan dat andere beginsel, dat democratie georganiseerd vertrouwen is, wordt recht gedaan.

Mr. M. v. d. GOES VAN NATERS

Wat zeggen Duitse schrijvers?

Toen enkele maanden geleden de „Kulturbund zur demokratischen Erneuerung Deutschlands” onder leiding van den communistischen dichter Johannes R. Becher, den romancier Bernhard Kellermann en den acteur Paul Wegener werd opgericht, ontving het bestuur van deze bond deze geestdriftige adhaesiebetuiging:

„Ik begroet de doeleinden van de „Kulturbund” en hoop, dat hij er in zal slagen zijn hoge taak te vervullen en een geestelijke herrijzenis van het Duitse volk tot stand te brengen. Ik ben met mijn gedachten en wensen bij u.

Agnetendorf, 6 October 1945.”

Deze „Botschaft” droeg de handtekening van... Gerhart Hauptmann. Van denzelfden Gerhart Hauptmann, die na de eerste wereldoorlog zich bijzonder gaarne samen met Friedrich Ebert liet fotograferen, die tijdens de Weimarer Republiek telkens weer betoogde, hoe onblusbaar zijn democratisch vuur was, die zich in 1933 even terugtrok, om daarna met een kwik „Heil Hitler!” zijn nieuwen heer en meester te begroeten. Wanneer was deze 83-jarige eerlijk? Nu beweert hij, dat hij „voor de schijn” den nazi heeft gespeeld. Ons dunkt, dat — behalve zijn jeugd-jaren en zijn jeugdwerk „Die Weber” — alles van en in dezen man *schijn* is; één kritikus heeft, temidden van alle Hauptmann-propaganda, al veertig jaar geleden gewaarschuwd: „Hij is niet eerlijk, niet als mens, en niet als kunstenaar.” Naar de waarschuwend stem van *Franz Mehring*, den belangrijkste marxistischen literatuurkritikus (en auteur van de „Geschichte der deutschen Sozialdemokratie”) werd echter niet geluisterd.

Na 1933 ontdekte ook *Hans Fallada* — wiens werklozen-roman „Kleiner Mann, was nun?” in heel de wereld bekend is geworden — zijn grote sympathie voor het nationaal-socialisme. Zijn in het Derde Rijk geschreven werk vormt een merkwaardig mengsel van fantasie en realiteit, een mengsel ook van kleuren; wie een goed oog heeft, erkent dat *bruin* de beheersende kleur is. Nazi-manifestaties droegen een enkele keer de handtekening van Fallada. Thans stelde hij zich ter beschikking als medewerker van de „Kulturbund zur demokratischen Erneuerung Deutschlands”. Typend is, dat het bestuur hem moest aanvaarden. Móest aanvaarden — want afwijzen van Fallada zou betekenen: afwijzen van negentig procent van alle Duitse schrijvers. Met deze woorden accepteerde het bestuur Hans Fallada: „Wij moeten constateren, dat het maar heel weinig mensen tijdens de fascistische heerschappij in Duitsland door inspanning van al hun psychische en geestelijke kracht is gelukt, het fascistische vergif van zich verre te houden. Hans Fallada behoort niet tot deze uitverkorenen. Desondanks begroeten wij hem als een eerlijk medestrijder....”

De Noorse schrijfster en Nobelprijswinnares van 1928, Sigrid Undset, die in tegenstelling met haar landsman Knut Hamsun, het Derde Rijk verfoeid en bestreden heeft, verklaarde enkele weken geleden in een felle manifestatie, dat de „oorsprong van het nationaal-socialisme in de Duitse gedachtenwereld en in de Duitse mentaliteit — zoals zij zich reeds in het verleden openbaarde — gezocht moet worden”. Enkele Duitse geleerden en schrijvers, als prof. Jaspers-Heidelberg en Bernhard Kellermann, dienden van repliek.

Interessant is een artikel van Bernhard Kellermann (auteur van de roman „De tunnel”), die tot een tegenovergestelde conclusie komt: dat het Duitse volk verworden is, omdat het zijn verleden niet meer als voorbeeld heeft gezien. „Onze nijverheid ontaardde tot hebzucht, ons nationale bewustzijn tot zelfoverschatting, onze soldateske deugden tot militarisme, kadaverdiscipline en aanbidding van het geweld.”

Het hele stuk van Kellermann, die zich de voorafgaande jaren niet heeft gecompromitteerd, is, ofschoon wij het met zijn conclusie niet eens zijn, sympathiek; want het is eerlijk. En dit kan men van veel wat tegenwoordig door „bekeerde” Duitse schrijvers wordt betoogd, *niet* beweren. Men krijgt veeleer de indruk, dat menigeen zijn „*mea culpa*” met een zekere koketterie de wereld in schettert, voor de spiegel staande en zich zelf bewonderende, net zoals korte tijd geleden, toen uit zijn hart en mond het „Sieg Heil!” kwam.

Daar hebben wij bij voorbeeld het geval Ernst Glaeser, ten onzent geen onbekende. Zijn „Gewas 1902” en „De laatste man in burger” waren veel gelezen en veel besproken boeken in Nederland. Hij was na 1933 geëmigreerd; zijn proza was ondubbelzinnig antifascistisch. „De laatste man in burger” wilde ons leren, dat onze hoop en ons geloof in een „ander”, een „burgerlijk”, een humanistisch Duitsland een valse hoop, een illusie was.

Een jaar nadat Glaeser (in ballingschap) deze roman had geschreven, ging hij... vrijwillig terug naar Duitsland, om het Derde Rijk zijn hulp aan te bieden. Nu schrijft hij wéér; zijn allernieuwste roman wil „de catastrofe van het Duitse volk schilderen”.

In Bayern werkt, actief en vitaal als vóór 1933, *Erich Kästner* aan de opbouw van democratische kranten; typerender en sterker dan zijn verschillende, zeer uiteenlopende romans en kinderboeken „Drie mannen in de sneeuw”, „Emiel en de detectives”, „Fabian” zijn nog steeds zijn voor '33 geschreven satirische verzen, waarvan de strekking consequent antimilitaristisch en anti-pruisisch is, en die door de Duitse radio-omroep, voornamelijk de Berlijnse zender, vaak ten gehore worden gebracht.

Uit Moskou is naar Berlijn teruggekeerd Johannes R. Becher, die ginds een der leiders van het comité „Freies Deutschland” was geweest. Tot de eerste publicaties van een nieuwe Berlijnse uitgeverij („Aufbau-Verlag”) behoort een verzenbundel van Becher „Deutsches Bekenntnis”. Zijn gedicht „Heimkehr” sprak hij voor Berlijnse arbeiders; het is — ondanks alles en ondanks het Derde Rijk — een hymne van den balling aan het volk, in wiens midden hij weer terugkeert; maar het is ook klacht en aanklacht:

„Ik haatte zo jouw vloek en zo jouw smaad,
En toen mijn volk het schandteken niet brak
Uit eigen kracht — o smaad —, toen overviel
Terwil' van jou, Duitsland, mij schaamte en verdriet.”

J. R. Becher maakt, naast de communistische schrijvers Theodor Plivier (auteur van „Der Kaiser ging, die Generäle blieben”), Bert Brecht („Dreigroschenroman” en „Dreigroschenoper”), Willi Bredel, Georg Lukacs, naast vertegenwoordigers van burgerij en kerk (Kellermann, prof. Holzmann, prof. Henselmann en „Oberkonsistorialrat” dr. theol. F. W. Krummacher) deel uit van de redactie van het tijdschrift van de „Kulturbund”, het maandblad „Aufbau”.

Met blijdschap hebben wij vernomen, dat Ernst Wiechert nog in leven is. Hij behoorde al voor 1933 tot de meer conservatieve schrijvers. Groots zijn zijn natuurschilderingen, overtuigend zijn karakterschilderingen, helder en eenvoudig zijn stijl. Zijn romans en novellen speelden veelal in een milieu van ongecompliceerde mensen; met de liefde van den eerlijken kunstenaar tekende hij het „eenvoudige leven”. Deze man verzette zich, samen met enkele studenten van de Universiteit München — wier woordvoerder P. Scholl was — tegen het nazi-regime. De studenten, die anti-fascistische redevoeringen hadden gehouden en pamfletten hadden verdeeld, werden terechtgesteld; Ernst Wiechert kwam in een concentratiekamp terecht. De geallieerden bevrijdden hem in Buchenwalde. Een boek van Wiechert over dit kamp — „Der Totenwald” — is in Zwitserland verschenen. Wij kijken met verlangen naar deze getuigenis van een groten dichter uit.

Over het noodlot van *dr. Dietrich Bonhoeffer*, die theoloog en dichter was, is al een en ander bekend geworden. Hij die in een vergadering van een oecumenische groep in Genève, 1941, zeide „Ik bid voor de nederlaag van mijn volk. Slechts in en door een nederlaag kan het de vreselijke schuld boeten, die het heeft tegenover Europa en de rest van de wereld”, werd na de mislukte aanslag op Hitler in Juli 1944, opgehangen.

Nog één gedicht schreef hij in de gevangenis; hij spreekt hierin van zijn geloof en hij eindigt met de woorden:

„Languit op mijn brits
staar ik op de grauwe wand.
Buiten gaat een zomerochtend
die nog niet van ons is,
stralend in het land.
Broeder, tot lange nacht
onze dag aanbreekt,
houden wij stand!” —

Wegens illegale propaganda werd de dichter *Adam Kuckhoff* op 5 Augustus 1943 in Berlijn ter dood gebracht. Enkele minuten voor zijn laatste gang uit de gevangenis Plötzensee naar het schavot schreef hij deze regels voor zijn kind:

„Mijn lieve zoon, mijn groot, mijn laat geluk —
zo laat ik vaderloos jou nu terug?
Een heel volk, neen — neen, dat is veel te klein:
het mensenvolk, het zal jouw vader zijn.” —

Tegen den vriend en medewerker van Kuckhoff, den schrijver *Günther Weisenborn* (wiens kleurige en spannende „Gran Chaco”-roman in Nederland enthousiaste lezers heeft gevonden) werd eveneens het doodvonnis uitgesproken; op het laatste ogenblik werd het echter gewijzigd. Het Rode Leger verlostte hem uit het tuchthuis. Toen hij ter dood veroordeeld werd, schreef hij:

„Weet jij, wat tot jou komt
straks in 't morgenrood?
De kolonel sprak: voor die daar
eis ik de dood.

Ieder mens moet sterven —
wannéér?, is slechts de vraag.
Ja, daar helpt geen schreien,
en geen mán die schreit en klaagt.

Sta jij in de hoek, jij
donkre dood, kom zonder schroom.
Ik wil zwijgzaam sterven,
bleek en ietwat vroom.” —

Duitse schrijvers... wat zeggen zij? Enkelen die hun volk en heel de wereld véél zouden kunnen zeggen, kunnen geen enkel woord meer spreken; zij zijn door de nazi's vermoord. (Vóór 1933 reeds mannen als Landau en Theodor Lessing, dadelijk ná '33, toen de „officiële” wereld „niet-inmenging” en „neutraliteit” verkondigde, mannen als Carl von Ossietzky en Erich Mühsam.) Anderen — weinigen — die moedig en méns gebleven zijn temidden van lafheid en onmenselijkheid, en die ontsnapt zijn aan de greep van den beul, zullen niet zo gauw met „Begrüßungsbotschaften” bij de hand zijn als de geroutineerde Gerhart Hauptmann. De méésten der Duitse schrijvers zullen wij nog met wantrouwen moeten bejegenen, ook al zijn zij aan 't biechten geslagen. Vergeten wij niet, dat juist de Duitse „intelligentia”, de „geestelijke élite”, steeds en steeds weer in gebreke is gebleven.

Respekt moeten wij hebben voor die *geëmigreerde* schrijvers, die het nóg een keer met het Duitse volk willen proberen en teruggekeerd zijn naar Duitsland — Becher, Plivier, Döblin —, of van plan zijn terug te gaan, om mede te werken aan de heropvoeding van dit volk. Maar wij moeten ook diegenen kunnen begrijpen, die, zoals *Thomas Mann*, zeggen, dat een terug voor hen onmogelijk is. Het oerwoud is niet bepaald aantrekkelijk....

H. WIELEK.

Hervorming der sociale verzekering

Tijdens de oorlog heeft minister Van den Tempel in Londen een commissie ingesteld, aan welke was opgedragen richtlijnen voor de toekomstige ontwikkeling der sociale verzekering in Nederland en de daarmede verband houdende sociale voorzieningen, inbegrepen de genees- en heelkundige zorg, op te stellen. Aan de commissie werd uitdrukkelijk opgedragen rekening te houden met de tegenwoordige inzichten omtrent de noodzakelijkheid van het vergroten van de zekerheid van het bestaan. Voorzitter van de commissie werd Mr. Dr. A. A. van Rhijn. Het rapport van deze commissie is in twee delen verschenen. Het bevat in het eerste deel een instructief, zij het niet feilloos overzicht van het bestaande stelsels in Nederland en in een aantal andere landen en van plannen tot herziening en uitbreiding der bestaande regelingen in verschillende landen.

Het tweede deel geeft algemene richtlijnen voor de toekomstige ontwikkeling der sociale verzekering in Nederland. Het is dit deel, dat onze bijzondere aandacht verdient.

In tegenstelling met vroegere rapporten is het thans verschenen, zowel uiterlijk als innerlijk, sterk beïnvloed door Engelse denkbeelden. Dit heeft het voordeel, dat wij een voortreffelijk leesbaar boekje hebben gekregen, maar daartegenover staat, dat niet in elk opzicht rekening is gehouden met in Nederland gangbare gedachten. Op zich zelf kan het geen kwaad, dat wij kennis nemen van buitenlandse plannen en daarmede ons voordeel doen. De Nederlandse sociale verzekering heeft echter in de loop der jaren een eigen karakter gekregen en het zal niet altijd mogelijk zijn vreemde takken op de oude boom te enten.

De sociale zekerheid, welke de commissie wil bereiken, bestaat in het verzekeren van middelen om aan individuen, die door min of meer normale oorzaken (ongeval, ziekte, ouderdom, invaliditeit, moederschap en werkloosheid) geen of onvoldoende inkomen hebben, te vrijwaren voor gebrek. Het zal niet altijd mogelijk zijn dit in één land te verwezenlijken. De werkloosheid immers is meestal niet alleen het gevolg van nationale, maar van een samenstel van nationale en internationale factoren. Een algemene nationale crisis zal de financiële en economische toestand van een land zodanig beïnvloeden, dat de sociale zekerheid niet tot werkelijkheid kan worden gemaakt.

De sociale zekerheid, welke gewenst wordt, dient niet alleen de loonarbeiders te omvatten. Tot nu toe werd de loondienstverhouding als rechtsgrond voor de sociale verzekering algemeen aanvaard. Reeds lang was men overtuigd, dat ook de kleine zelfstandigen, die economisch vaak in een slechtere positie verkeren dan een deel der loonarbeiders, onder de sociale verzekering moeten worden gebracht. Enkele weken voor de inval in ons land had eveneens minister Van den Tempel een staatscommissie in het leven geroepen, welke dit vraagstuk zou moeten

onderzoeken. Haar arbeid heeft zij tijdens de bezetting ten dele volbracht, maar die heeft niet de resultaten afgeworpen, welke men in normale tijden er van had kunnen verwachten. De commissie-Van Rhijn gaat verder. Zij beperkt zich niet tot de kleine zelfstandigen, maar komt tot een algemene volksverzekering. Zij doet dit op grond van de volgende rechtsgrond:

„De gemeenschap, georganiseerd in de staat, is aansprakelijk voor de sociale zekerheid en vrijwaring tegen gebrek van al haar leden, op voorwaarde, dat deze leden zelf het redelijke doen om zich die sociale zekerheid en vrijwaring tegen gebrek te verschaffen.”

Discussie over rechtsgronden kan zeer belangrijk zijn voor de theoretische verheldering van een bepaalde zaak. Voor de praktijk hebben zij meestal minder betekenis. Als men een bepaald doel wil bereiken, vindt men daarvoor ook wel een rechtsgrond, terwijl het voor de tegenstanders altijd gemakkelijk is zich te beroepen op het ontbreken daarvan. De commissie wil verzekering, geen verzorging. Dit betekent, dat er geen uitkering zal worden gedaan, waarvoor geen premie wordt betaald. Rechtstreeks verband tussen premie en prestatie, zoals dat bij de particuliere verzekering bestaat, wordt voor de sociale verzekering nooit geëist. Zou men echter elke premie loslaten, dan komt men tot een systeem van volkomen staatsverzorging, hetgeen financieel uiterst moeilijk en psychologisch in het geheel niet aanvaard kan worden. De commissie wil dan ook terecht vasthouden aan het bij ons ingeburgerde systeem van een met het loon evenredige premiebetaling, waarbij staatsbijdragen niet altijd zullen kunnen worden gemist, (in het bijzonder niet bij de ouderdomsverzekering).

De Nederlandse sociale verzekering heeft sterk geleden onder een twistvraag, welke in andere landen van veel minder betekenis is geweest, nl. die over de uitvoeringsorganen. Reeds bij de behandeling van de eerste Ongevallenwet is deze strijd begonnen en tot op de huidige dag is hij niet beslecht. Hoe nadelig dit voor de verzekering is geweest, moge blijken uit de geschiedenis van de ziekteverzekering. De uitvoering daarvan is ten minste tien jaar vertraagd ten gevolge van de door het onzalige plan Posthuma—Kupers ontketende strijd. In wezen verschilt deze strijd niet van die, welke uitgebroken is naar aanleiding van het voorontwerp-Vos inzake de bedrijfschappen. Begrijpelijk is, dat de georganiseerde arbeiders en werkgevers medezeggenschap willen hebben in de uitvoering van de sociale verzekering. De bestaande overheidsorganen, in het bijzonder de Raden van Arbeid, zijn op dit beginsel gebouwd. Dat zij met een hypotheek uit het verleden belast zijn, is niet hun schuld. Zij moesten in 1919 beginnen met de uitvoering van een impopulaire verzekering, welke weinig gaf en veel kosten en omslag eiste. In de loop der jaren hebben zij evenwel getoond de sociale verzekering op bevredigende wijze te kunnen uitvoeren. De decentralisatie van de ongevallenverzekering is geslaagd. De uitvoering van de Ziektewet, waarvoor de Raden van Arbeid dienen als vergaarbak van alle risico's, welke de bedrijfsverenigingen niet op zich nemen, is een succes geworden, ook financieel, wanneer men de oorlogsmoeilijkheden buiten beschouwing laat. Algemeen wordt erkend, dat territoriale uit-

voering van de sociale verzekering verre de voorkeur verdient boven bedrijfsgewijze uitvoering. Het rapport Sociale Verzekering, dat een commissie uit N.V.V. en S.D.A.P. in 1938 uitbracht, heeft het territoriale beginsel aanvaard en in een Leids proefschrift van November 1945 is dit beginsel op heldere wijze verdedigd.

Thans is het zo, dat het voor de bedrijven en voor de verzekerden moeilijk is te weten, wie de sociale verzekering in een bepaald geval regelt. Er is een oneconomische versnippering en veelvormigheid van uitvoeringsorganen en bepalingen. Ik geloof, dat hoe men de sociale verzekering ook wil regelen, voorop zal moeten staan, dat unificatie en vereenvoudiging nodig zijn. Wanneer men daarbij vasthoudt aan het dogma van „zelf doen”, zal men niet tot een bevredigend resultaat komen. Minister Drees heeft op 21 Februari j.l. in de Tweede Kamer terecht gezegd:

„Het spreekt van zelf, dat noch alleen de overheid, noch alleen het bedrijfsleven met de uitvoering zal zijn te belasten.” Wanneer men werkelijk tot een algemene volksverzekering komt, kan men de uitvoering der verzekering niet overlaten aan organen, welke slechts voor een klein deel van het volk representatief zijn. De overheid als vertegenwoordigster van het algemeen belang zal hierin aandeel moeten hebben.

De commissie-Van Rhijn ziet de oplossing in de vorming van sociale raden, welke aan deze eisen voldoen.

Deze sociale raden zijn gewestelijke organen, welke onder toezicht staan van een centrale sociale raad. In beide lichamen zullen de belanghebbenden een overwegend aandeel hebben. Doch ook de overheid zal hierin haar vertegenwoordigers afvaardigen. Slechts op deze wijze komt men tot een evenwichtig stelsel van sociale verzekeringsuitvoering.

De regeling van de organisatie zou maar al te zeer doen vergeten, dat het voor de verzekerden in de eerste plaats aankomt op de materiële hulp. De commissie-Van Rhijn heeft daaraan dan ook het belangrijkste deel van haar rapport gewijd. Dringende behoefte bestaat er in ons land aan een verbetering der ouderdoms- en invaliditeitszorg. De bedragen, welke thans worden gegeven, zijn volstrekt onvoldoende, terwijl bovendien vele duizenden in het geheel geen uitkering ontvangen. De regering ziet dit volkomen in en men mag wel aannemen, dat een van de eerste voorstellen, welke aan de nieuwe volksvertegenwoordiging zullen worden voorgelegd, een incidentele verbetering van de zorg voor invaliden en ouden van dagen zullen betreffen.

Voor een blijvende regeling stelt de commissie voor een algemene volksverzekering. De grote moeilijkheid van elke ouderdoms- en invaliditeitsverzekering ligt in de financiering. Het is niet mogelijk in dit bestek nader in te gaan op de uitvoerige beschouwingen, welke de commissie hieraan wijdt. Wel meen ik, dat vastgehouden moet worden aan het fondsvormingstelsel, dat van sociaal-democratische zijde om zijn economische en sociale waarde steeds is verdedigd. Fondsvorming betekent, afgezien van ander voordelen, dat het grootste deel der uitkeringen door rente wordt gedekt.

Een van de grote bezwaren tegen onze ziekteverzekering, welke wat het uitkeringspercentage betreft (80 pct.) een grotere prestatie geeft

dan in andere landen gebruikelijk is, vormt de terugval op een zeer lage invaliditeitsuitkering na een half jaar ziekte. De commissie komt te deze aanzien niet tot een concreet voorstel; ze meent, dat aanpassing van de invaliditeitsvoorziening aan de ziekteverzekering onontbeerlijk is te achten. In dit verband verdient vermelding het denkbeeld der commissie om de z.g. kleine ongevallen, welke slechts tijdelijke arbeidsongeschiktheid veroorzaken, met ziekte gelijk te stellen. De uitkering zal dan kunnen voortduren tot het einde der arbeidsongeschiktheid, of tot dat de tijdelijke toestand in blijvende invaliditeit is overgegaan.

Wat de werkloosheidsverzekering betreft voelt de commissie voor uitkeringen van onbepaalde duur. Dit denkbeeld lijkt mij voorshands onaanvaardbaar. De regering heeft blijkbaar het plan de werkloosheidsverzekering geheel bedrijfsgewijze op te bouwen. Het voordeel hiervan is, dat een einde komt aan de onbillijke toestand, welke krachtens het Werkloosheidsbesluit 1917 heerste, toen de kosten van de uitkeringen uitsluitend drukten op arbeiders, Rijk en gemeenten. Ook in de kringen der werkgevers wordt sinds lang erkend, dat medebetaling van deze groep aan de werkloosheidsverzekering billijk is. Of men tenslotte bij een enigszins langdurige werkloosheid, welke onder het kapitalisme toch periodiek zal optreden, het zonder overheidshulp aan de werklozen zal kunnen doen, moet sterk worden betwijfeld.

De commissie stelt een aantal kleinere maatregelen voor, welke tot sociale zekerheid naar haar mening kunnen bijdragen. Daartoe behoren een algemene voorziening voor vrouwen in de weduwenstaat en tegemoetkomingen in de extra-uitgaven, veroorzaakt door geboorte, huwelijk en dood. Of de opvattingen in ons land ten aanzien van de eigen zorg bij normale gebeurtenissen in het gezin, welke extra-uitgaven vorderen, in overeenstemming zijn met de denkbeelden van de commissie, betwijfel ik.

De commissie bepleit, als essentieel onderdeel van het stelsel van sociale zekerheid, ook een minimum-loon, opdat in normale gevallen een lid der werkende bevolking, dat zijn plicht doet, verzekerd kan zijn van een inkomen, dat groot genoeg is om in zijn onderhoud en dat van zijn gezin op behoorlijke wijze te voorzien. De wenselijkheid hiervan valt niet te betwisten. Of en wanneer de economische en internationale positie van Nederland zal toelaten, dat deze wens ook werkelijkheid wordt, is niet te voorspellen. In dit verband bepleit de commissie ook kindertoelagen ten behoeve van ieder gezin, dat uit meer dan één kind bestaat.

De voornaamste hoofdzaken van het rapport zijn hiermede in beknopte vorm weergegeven. Als basis voor een discussie niet alleen, maar als uitgangspunt voor een hervorming en uitbreiding der bestaande sociale verzekering, is het rapport-Van Rhijn van grote waarde. Het verzet, dat er tegen rijst, lijkt, zoals reeds gezegd is, veel op het verzet tegen het voorontwerp-Vos. Men oefent voornamelijk critiek op de vorm, maar in wezen gelden de bezwaren de inhoud. Men behoeft zich geen illusie te maken over de zware taak, welke deze en de volgende regering zullen hebben om het rapport-Van Rhijn of enige andere verbetering in de sociale verzekering tot stand te brengen.

Mr. S. MOK

Deze maand in de volksvertegenwoordiging

Nadat de Tweede Kamer op 1 Februari uiteen was gegaan, kwam zij op 19 Februari — tussentijds had nog een Comité-Generaal plaats gevonden — weer bijeen voor de voortzetting van de behandeling van de Nota omtrent een aantal punten van Regeringsbeleid.

Op 20 Februari werd het wetsontwerp Zuivering van de kunstenaars door de Tweede Kamer aangenomen. Zoals bekend mag worden verondersteld, had het Militair Gezag na de bevrijding aanstonds ook de zuivering der kunstenaarswereld ter hand genomen. Op de niet-naleving van de uitspraken van de daartoe in het leven geroepen ereraden bestonden geen sancties (behoudens een indirecte — via de Gemeentewet: verbod van optreden wegens gevaar voor ordeverstoring), terwijl voorts in verschillende gevallen het onderzoek nog wel het een en ander te wensen had overgelaten.

In het ontwerp zijn in de eerste plaats normen voor de zuivering vastgelegd, terwijl daarnaast een aantal voorschriften voor de door de ereraden te volgen procedure zijn gegeven en tenslotte is voorzien in een beroepsmogelijkheid (Centrale Ereraad, waarin uitsluitend juristen benoemd kunnen worden).

Art. 1 luidt als volgt:

1. Ten aanzien van de kunstenaars, die opzettelijk of door schuld gedurende de vijandelijkheden in of tijdens de vijandelijke bezetting van het Rijk in Europa zich in dienst hebben gesteld van de vijandelijke propaganda of die hebben bevorderd, of hun beroep op zodanige wijze hebben vervuld, dat mede daardoor nationaal-socialistische beginselen of denkbeelden ingang zouden hebben kunnen vinden, dan wel den vijand op andere wijze als kunstenaar hulp hebben verleend, kunnen een of meer van de navolgende maatregelen worden genomen:

- a) afkeuring van de houding;
- b) oplegging van een geldboete van ten hoogste tweeduizend gulden;
- c) verbod van beroepsuitoefening voor een bepaalde tijd of voor het leven; het verbod kan beperkt worden tot bepaalde wijzen van beroepsuitoefening.

Onder beroepsuitoefening is lidmaatschap of bestuurslidmaatschap van beroepsverenigingen begrepen.

2. De ereraden, belast met het nemen van deze maatregelen, kunnen openbaarmaking van de uitspraak gclasten.
3. De ereraden beslissen, of men als kunstenaar in de zin van deze wet moet worden beschouwd.
4. Geen maatregelen worden genomen, indien de kunstenaar uit noodzaak heeft gehandeld of met het oogmerk en in de redelijke veronderstelling daardoor uiteindelijk een zodanig Nederlands belang te dienen, dat verdere beroepsuitoefening gerechtvaardigd kon worden geacht.

Men heeft hier zoveel mogelijk aan willen sluiten bij de normen van het Besluit op de bedrijfszuivering (St.bl. F 160). Een belangrijke afwijking is, dat op voorstel van de Kamer de oplegging van een geldboete mogelijk is gemaakt. Ik betreur het nog steeds, dat deze mogelijkheid bij de bedrijfszuivering ontbreekt. Minister Vos heeft destijds aangevoerd, dat hij als de winst van deze zuivering beschouwde, dat de bedrijfsleiders hun functie niet langer zullen zien als in het belang van het bedrijf of in het eigen belang, doch als een van publieke aard. Niettemin staat vast,

dat vele bedrijfsleiders door angst voor de aantasting van hun bezit te veel aan den bezetter hebben toegegeven. Voor hen acht ik nog steeds een gevoelige boete (naast de fiscale maatregelen, zoals de vermogensaanwasbelasting) een juiste straf, ook al zou in vele gevallen het bedrijf deze boete voldoen (gewoonlijk is bovendien de ongeoorloofde inschikkelijkheid aan de dag gelegd in het belang van het bedrijf).

Bij de behandeling van lid 4 van art. 1 kwam ter sprake, hoe de woorden „uit noodzaak heeft gehandeld” uitgelegd zullen moeten worden, met name of dit beperkt blijft tot bedreiging met lijfsgeweld of dat ook dreiging van materiële schade daaronder begrepen is. Minister Van der Leeuw verklaarde, dat in bijzondere gevallen ook dit laatste als strafuitsluitingsgrond zal kunnen gelden. Dit lijkt mij juist. Mijn grote bezwaar tegen de zuivering is, dat naast het streven naar perfectionisme ¹⁾ de sociale zijde veelal uit het oog verloren is. Om een extreem voorbeeld te noemen: van een ziekelijk, op een minimumbestaanspeil levend vader van 8 kinderen kan men vele handelingen, welke op zichzelf afkeurenswaardig zijn, beter begrijpen en aanvaarden dan van een jong vrijgezel zonder materiële zorgen. In dit verband zou ik op een m.i. volkomen onjuist standpunt ter zake van de zuivering willen wijzen, dat door prof. Jan Romein wordt verdedigd in „Het Parool” van 24 Februari 1946. Hij schrijft in verband met het hier op zichzelf niet ter zake doende geval-Wibaut:

Het gaat hier en bij de hele zuivering (wel te onderscheiden van de strafgevallen voor de tribunalen en gerechtshoven) noch om een juridische overtreding noch om een moreel tekort..... Het gaat bij de zuivering om politieke fouten en ter beoordeling daarvan is het in het geheel niet nodig op de hoogte te zijn van de motieven, die iemand er toe brachten een dergelijke fout te begaan.

Dit betekent niet meer of minder dan dat men slechts met de feiten (die op zichzelf overigens reeds voor verschil in waardering vatbaar zijn) te maken heeft en niet met de persoon en maatschappelijke positie van hem, wien deze feiten ten laste worden gelegd, noch met de omstandigheden, waaronder en waardoor een bepaalde handeling is verricht. Het is inmiddels duidelijk, dat dit niet het systeem van het hierboven besproken wetsontwerp is.

Tenslotte zij nog medegedeeld, dat de Minister bij de mondelinge behandeling uitdrukkelijk heeft verklaard, dat ook de enkele aanmelding als lid van de Kultuurkamer (welke gepaard ging met ondertekening van een zgn. Ariër-verklaring) een laakbare handeling kan opleveren.

Bij de behandeling van enige wetsontwerpen tot regeling van de rechtskracht van bezettingsmaatregelen (d.w.z. gedurende de bezetting afgekondigde besluiten van de Secretarissen-Generaal, waarvan de werking ingevolge art. 15 van het Besluit bezettingsmaatregelen — St.bl. E 93 — was geschorst) kwam o.a. nogmaals (zijdelings) de legalisatiekwestie ter sprake, waarover ik in het vorige verslag reeds het standpunt der Regering mededeelde.

Mr. J. LE POOLE.

¹⁾ Om geen misverstand te wekken wijs ik er op, dat dit niet slaat op de wijze van het onderzoek, doch op het veel te grote aantal zaken, dat aanhangig is gemaakt. Hierdoor wordt het onmogelijk in eerste instantie en in hoofdzaak aandacht te wijden aan de gedragingen van hen, die verantwoording droegen, van wie verwacht mocht worden, dat zij het voorbeeld hadden gegeven.

Na-oorlogse belastingproblemen

Ondanks de hevige debatten, waartoe bepaalde fiscale maatregelen in het verleden hebben geleid, komt men bij een beschouwing achteraf wel zeer sterk onder de indruk, hoe betrekkelijk geleidelijk, alle omstandigheden in aanmerking genomen, de ontwikkeling van het Nederlandse belastingwezen zich gedurende de periode van bijna een halve eeuw, diè ligt tussen de grote belastinghervorming van minister Pierson van de jaren 1892—1896 en de 10de Mei 1940, heeft voltrokken.

Met de nieuwe wetten op de bedrijfsbelasting, de vermogensbelasting en de personele belasting, en met de herziening van de accijnswetgeving, was het Nederlandse belastingstelsel door minister Pierson gebracht in overeenstemming met de eisen, die de toenmalige belastingtheorie stelde, en met de mogelijkheden, die de toenmalige belastingtechniek bood. Het oude patentrecht en de vroegere personele belasting, die nog sterk onder de invloed stonden van de regelingen, welke in Frankrijk waren ingevoerd gedurende de grote revolutie, en die tezamen een onvoldoende deel van de totale belastingdruk op de beter-geïtueerden legden, waren daarbij vervangen door een samenstel van heffingen, dat beoogde, de lasten in verhouding tot de individuele draagkracht der belastingplichtigen te verdelen, en dat, overeenkomstig de opvattingen van de beide gezaghebbende deskundigen van die tijd, Cort van der Linden ¹⁾ en Pierson ²⁾ zelf, het beginsel van een progressieve belastingheffing aanvaardde. Over het feit, dat een rechtvaardig belastingstelsel slechts kon worden opgebouwd op de beide genoemde grondslagen van draagkracht en progressie-begrippen — welke overigens herhaaldelijk door elkander werden gebruikt — bestond, sinds de conservatieven de onhoudbaarheid van hun verzet tegen de progressie hadden ingezien, algemene overeenstemming van gedachten. Ook het socialisme maakte in theorie en praktijk de draagkrachtgedachte tot de zijne.

Het is nu deze overeenstemming ten aanzien van de grondslagen voor de belastingheffing, welke een betrekkelijk geleidelijke ontwikkeling van het aldus in het leven geroepen stelsel mogelijk heeft gemaakt. Uiteraard hebben wij op het ogenblik niet meer precies dezelfde belastingen als in 1896, en evenmin zijn de tarieven, en de verdeling van de belastingdruk over de verschillende groepen der bevolking, gelijk gebleven. Naarmate echter wijzigingen in het belastingstelsel en verzwaringen van de belastingdruk nodig waren, bleek ook telkens weer binnen het raam van het geldende stelsel een oplossing mogelijk. Zo is het stelsel van Pierson geleidelijk aan bij de steeds stijgende behoeften van de schatkist aangepast kunnen worden, zonder dat de grondslagen zelf daarvan ernstig behoeften te worden aangetast. Het belangrijkste

¹⁾ Prof. mr. P. W. A. Cort van der Linden, *Leerboek der Financiën*, 's-Gravenhage, 1887, speciaal blz. 89 e.v.

²⁾ Mr. N. G. Pierson, *Leerboek der Staathuishoudkunde*, Haarlem, 1913 (derde druk), deel II, blz. 509 e.v.

punt van de praktische belastingpolitiek was de verhouding tussen de directe en de indirecte belastingen, waarbij het socialisme steeds op krachtige wijze de progressieve belastingen naar inkomen en vermogen heeft verdedigd en de indirecte verbruiksbelastingen, met name die op artikelen van massaverbruik, heeft bestreden. In wezen was dit geschilpunt echter slechts van secundaire betekenis, nu over de theoretische grondslagen zelf — draagkracht en progressie — tussen alle partijen overeenstemming bestond. Ook de omstandigheid, dat de directe belastingen veel meer zijn gaan ingrijpen dan Pierson zich had voorgesteld, doet hieraan niet af.

Op het ogenblik echter dient de vraag te worden gesteld, of het stelsel van Pierson ook voor de toekomst nog de grondslag voor de belastingheffing hier te lande kan vormen. Ditmaal n.l. is Nederland niet zo gelukkig geweest, de oorlog langs zijn grenzen te zien voorbij trekken; en al moge dan de strijd met de wapenen hier te lande slechts kort hebben geduurd, de financiële gevolgen van de bezetting zijn niet minder ingrijpend geweest dan wanneer het volledige Nederlandse leger gedurende de volle vijf jaren in de oorlog zou hebben gestaan.

Er bestaat een nauwe samenhang tussen overheidsfinanciën en belastingheffing enerzijds en de grote gebeurtenissen in het leven der volkeren — oorlogen en revoluties — anderzijds. Historisch zijn de belastingen ontstaan, althans mede ontstaan, uit de „beden” der vorsten om bijzondere bijdragen in de kosten van door hen te voeren oorlogen. Omgekeerd zijn misbruiken bij de belastingheffing herhaaldelijk aanleiding geweest tot revoluties en opstanden — men denke aan de rol van de „tiende penning” bij het uitbreken van de Nederlandse opstand tegen Spanje —, en hebben ook vorsten de binnenlandse ontevredenheid over hun fiscale afpersingen meermalen pogen af te leiden door agressie naar buiten.

Op deze samenhang is in het bijzonder gewezen door den Oostenrijkschen schrijver Rudolf Goldscheid.³⁾ Deze heeft daarbij echter niet onbelangrijk overduven. Niettemin kan de belangrijke betekenis van oorlog en oorlogstoerusting voor het publieke financieelwezen en voor de belastingheffing bezwaarlijk worden ontkend. Herhaaldelijk zijn nieuwe belastingvormen noodzakelijk geworden tot dekking van de financiële behoeften, welke waren ontstaan door een uitgebroken of dreigende oorlog; herhaaldelijk ook zijn andere financiële hervormingen een gevolg van dezelfde oorzaken geweest.⁴⁾

Wat elke oorlog te zien heeft gegeven, is voorts geweest een sterke toeneming van de staatsschulden, tengevolge van het feit, dat de belastingtechniek het niet klaarspeelt, de totale oorlogskosten gedurende de oorlogsjaren zelf uit belastingen te dekken⁵⁾, en een belangrijke

³⁾ Onder meer in Handbuch der Finanzwissenschaft I, blz. 141 e.v.

⁴⁾ Opmerking verdient in dit verband, dat de beide belangrijkste Nederlandse belastingen, de inkomstenbelasting en de omzetbelasting, beide zijn ingevoerd zonder directe samenhang met oorlog of oorlogsvoorbereiding. Dat de Wet op de Inkomstenbelasting 1934 kort na het uitbreken van de oorlog werd aangenomen, was toevallig.

⁵⁾ Men zie b.v. enkele cijfers met betrekking tot de laatste oorlog bij dr. M. W. Holtrop, Inleiding voor de Vereniging voor de Staathuishoudkunde en de Statistiek, gehouden op 12 December 1942, 's-Gravenhage, 1943.

stijging van het overheidsbudget ten behoeve van de dienst der leningen gedurende de jaren na de oorlog. Ondanks alle goede voornemens is het dan trouwens meestal zo gegaan, dat op een gegeven ogenblik — bv. met het oog op noodzakelijke uitgaven voor de voorbereiding van of het voeren van een nieuwe oorlog — de aflossingen op de oude schulden werden stopgezet, waarna de rentebetalingen daarop verder als een looden last de toekomstige budgetten blijven bezwaren. Zo werd ook van de Nederlandse staatsschuld van plm. 1900 een belangrijk gedeelte gevormd door erfenissen van reeds lang vergeten oorlogen. In deze zin bevat dus het betoog van Goldscheid een belangrijke kern van waarheid. Inderdaad kan men de financiële structuur en de belastingheffing van een land niet begrijpen, wanneer men uitsluitend op de normale overheidsuitgaven let. Met angstwekkende regelmaat treden in een kapitalistische samenleving de oorlogen op met hun catastrofale gevolgen van verwoesting, verwildering en verarming, en telkenmale leiden zij tot belangrijke verstoringen in de financiële huishoudingen van de staten, die er rechtstreeks of indirect bij waren betrokken. Zo blijkt ook het vredesbudget in welhaast beslissende mate te worden beïnvloed door de buitengewone uitgaven, welke het gevolg zijn van in het verleden gevoerde oorlogen; en tegen de tijd, dat de financiële achteruitgang ongeveer is ingehaald, zorgt wel weer een volgende oorlog voor een hernieuwde verstoring van het evenwicht. Een en ander is op dit ogenblik mede voor ons land van toepassing. Hoe benauwend de financiële toestand van de overheidsfinanciën op het ogenblik is, is maar al te zeer bekend; cijfers daaromtrent laat ik dus korthedshalve achterwege. Het gehele financiële overheidsbeleid van de naaste toekomst zal dan ook door deze financiële gevolgen van de oorlog worden beheerst.

Nu is het niet voor twijfel vatbaar, dat een belastingstelsel dat — zoals ook Piersons bedoeling was — er op uit is, de totale belastingdruk naar verhouding van hun draagkracht over de afzonderlijke individuen te verdelen, niet in staat is, deze geweldige taak tot een goed einde te brengen. Een afdoende oplossing van de moeilijkheden is slechts mogelijk, wanneer, na een drastische verlaging van de overheidsschulden uit de opbrengst van twee bijzondere belastingen, t.w. een vermogensaanwasbelasting, die wegbelast de toeneming van vermogen gedurende, of tengevolge van de oorlog, en bovendien een heffing in eens, zijnde een eenmalige heffing tot belangrijke percentages van de vermogens, zoals zij na de heffing van de vermogensaanwasbelasting zijn overgebleven, de grondslagen van de belastingheffing hier te lande volledig worden herzien. De stijgende behoeften van de schatkist hebben gedurende de oorlogsjaren tot een aantal nieuwe maatregelen op belastinggebied geleid, die de toch reeds losse samenhang tussen de verschillende afzonderlijke belastingen hebben verstoord, en die het ook voor de niet-ingewijde wel duidelijk hebben gemaakt, dat het samenspel van belastingen, dat wij thans hebben, niet meer door één centrale gedachte wordt beheerst en bijeengehouden. Met name geeft Piersons uitgangspunt, dat de belastingheffer moet trachten de in totaal op te brengen sommen zodanig over de individuele belastingplichtigen om te slaan, dat ieder hunner tenslotte naar verhouding van zijn indivi-

duale draagkracht meebetaalt, een onvoldoende grondslag voor de opbouw van het toekomstige belastingstelsel. De enorme sommen, die voor de opbouw van een rechtvaardige samenleving na de oorlog nodig zullen zijn, kunnen niet worden opgebracht, wanneer niet van het belastingstelsel deel uitmaken tamelijk hoge indirecte belastingen (invoerrechten, accijnzen, en niet te vregeten omzetbelasting), of wanneer worden afgeschaft de grondbelasting (jaarlijkse opbrengst plm. f 85.000.000.—) en de vennootschapsbelasting (jaarlijkse opbrengst wellicht f 200.000.000.—). De zeer belangrijke indirecte belastingen echter — dit staat wel vast — zijn in strijd met het draagkrachtgedeelte, omdat zij naar verhouding meer nemen van de mindergesitueerden dan van de welgestelden, en omdat zij ook de allerarmsten herhaaldelijk niet ontzien (zoutaccijnzen, omzetbelasting op eerste levensbehoefte). Met de grondbelasting zit de draagkrachttheorie helemaal in haar maag; zij kan haar niet rechtvaardigen, doch er zijn bepaalde theoretische overwegingen, dat zij ook niet kan worden afgeschaft, en zo blijft de belasting, los van het stelsel, haar bestaan doorslepen. Ook voor de speciale belasting van de lichamen heeft de draagkrachttheorie nooit een behoorlijke motivering kunnen vinden. Maakt men ernst met de draagkrachttheorie, dan blijven er slechts zo weinig „goede” belastingen over, dat het volmaakt buitengesloten moet worden geacht, daaruit meer dan een fractie te halen van hetgeen na de oorlog — ook na de schuldaflossing uit de opbrengst van vermogensaanwasbelasting en van heffing in eens — nodig zal zijn. Piersons stelsel heeft dan ook zijn ontwikkelingsmogelijkheden uitgeput, zo niet overschreden. Reeds de feitelijke ontwikkeling van de omstandigheden heeft er toe geleid, dat er op het ogenblik slechts twee mogelijkheden zijn: of doormodderen met een theorie en een stelsel, die hun waarde hebben gehad, doch die thans onbruikbaar zijn geworden, of zoeken naar een nieuwe theorie en een nieuw stelsel. Dat uitsluitend de tweede oplossing de mogelijkheid tot een doeltreffende sanering van de overheidsfinanciën biedt, spreekt wel vanzelf.

Voor het democratisch socialisme heeft de gedachte, dat een vernieuwing van de belastingtheorie onvermijdelijk is, en dat deze theoretische vernieuwing ook in een nieuw belastingstelsel tot uiting moet komen, niets afschrikwekkend. Essentieel voor alle socialistisch denken na de grote utopisten — dat wil dus zeggen sinds 100 jaar — zijn het begrip voor de relativiteit van maatschappelijke instellingen en theoriën, en de gedachte van de maatschappelijke ontwikkeling. Het socialisme weet, dat elke concrete verschijning zijn tijd heeft van opkomst en zijn tijd van ondergang; aangezien het de ogen gericht houdt op de toekomst, kan het niet blijvend treuren om de bladeren, die vallen omdat zij verwelkt zijn. Daar komt bij, dat bij een nauwkeurige analyse van de feitelijke verhoudingen het inzicht moet groeien, dat de draagkrachttheorie, welke verdiensten zij ook moge hebben gehad, ook voor de socialistische strijd tegen de indirecte belastingen en vóór de sterke progressieve persoonlijke inkomstenbelasting, in wezen een individualistische theorie is, die behoort bij een bepaalde fase in de ontwikkeling van het kapitalistische stelsel, en dat zij derhalve op de duur toch niet een grondslag geeft, die stevig genoeg is voor een consequente socialisti-

sche, dat is anti-kapitalistische, belastingpolitiek. Voor wie zich zijn socialistische beginsel goed realiseert, moet het immers duidelijk zijn, dat het geheel verschillende uitgangspunt ook op het gebied van de belastingheffing tot een belastingtheorie moet leiden, die van de gangbare individualistisch-kapitalistische theoriën principieel verschilt. Tenslotte leidt ook de overtuiging, dat na de oorlog een blijvende ordening van het productieproces onvermijdelijk is, er toe, een nieuwe belastingtheorie noodzakelijk te achten; reeds de geheel gewijzigde maatschappelijke omstandigheden zullen het verder handhaven van een belastingtheorie, welke gedurende de bloeitijd van de kapitalistische productiewijze werd opgesteld, onmogelijk maken.

Bij de grondige herziening van het Nederlandse belastingstelsel, die voor de deur staat, kan en moet het democratische socialisme een krachtig eigen geluid laten horen. Het moet dit doen, omdat het overtuigd is de toekomst te bezitten; het is daartoe in staat, omdat het door zijn kritische houding tegenover het kapitalistische denken de fouten kan vermijden waarin de gangbare theoriën telkens weer vervallen, en omdat het een politiek ideaal heeft — de socialisatie, als weg naar een gesocialiseerde maatschappij —, dat concreet genoeg is om ook consequente en specifiek-socialistische belastingtheorie mogelijk te maken. Wat dit laatste punt betreft: belastingpolitiek en algemene politiek hangen onverbrekkelijk samen, en een belastingtheorie mag eerst dan socialistisch worden genoemd, wanneer zij wortelt in de fundamentele grondbeginselen van het algemene socialistische denken.

Uitvoerige beschouwingen omtrent de verschillende problemen, waarvoor het belastingvraagstuk ons stelt, hoop ik binnenkort elders te geven. Voor het ogenblik is het mij voldoende, indien ik enige belangstelling voor deze zeer belangrijke aangelegenheid heb mogen wekken. Naarmate de verschillende vraagstukken actuele betekenis krijgen, hoop ik gelegenheid te hebben ze ook in dit tijdschrift te behandelen.

H. J. HOFSTRA

Boekbespreking

DE LEIDING VAN DEN STAAT, door Jhr. Mr. M. van der Goes van Naters. Tjeenk Willink, Haarlem 1945.

Te midden van de na-oorlogse stroom van brochures en boeken met plannen tot reconstructie van de Nederlandse Staat vormt dit voortreffelijke boek een weldadig rustpunt. Het is de droeve plicht van den recensent geweest deze stroom te doorworstelen. Hij is daarbij herhaaldelijk getroffen door de ondeskundigheid en zelfs onwetendheid van hen, die zich nochtans geroepen achten het Nederlands Staatsbestel op gedeeltelijk of zelfs geheel nieuwe grondslagen op te trekken. Verscheidene dezer brochures, zelfs een enkel „prae-advies” zijn het doorbladeren niet waard.

Maar de schrijver van dit prachtige werk is uitverkoren. Het is niet te veel gezegd, wanneer ik verklaar, dat hij zich met dit werk, nationaal en internationaal, een ereplaats onder de schrijvers over Staatsrecht heeft veroverd. Hij koestert geen wilde hervormingsplannen, hij weet, dat de grondslagen van ons Staatsgebouw goed en deugdelijk zijn bevonden. Maar nochtans zweert hij allerminst bij het oude — „tot een wetenschappelijke reconstructie van de leiding van den Staat wil deze studie een eerste na-oorlogsche poging zijn.”

Ik aarzel niet deze poging volledig geslaagd te noemen. Geen beoefenaar, ja geen docent van het Nederlandse Staatsrecht mag verzuimen dit boek te lezen en op zich in te laten werken.

De redactie van dit tijdschrift heeft mij verzocht dit boek voor haar te willen recenseren. Zij heeft mij daarmee voor een mooie, maar tevens voor een zeer zware taak gesteld. Dit werk is zo heerlijk-ondogmatisch en zo prachtig-realistisch, en juist daardoor zo rijk en veelzijdig van inhoud, dat het zich voor een beknopte beoordeling eigenlijk niet eigent.

Daarom wil ik thans met deze weinige woorden, die dus niet veel meer dan een aankondiging zijn, volstaan. Ik stel mij voor — en roep daarvoor de medewerking van de redactie in — in een uitvoerig artikel op deze doorwrochte studie terug te komen. Hierbij zal dan kunnen blijken, dat ik bij volledige instemming met 's schrijvers opzet en met bijna al zijn conclusies, toch hier en daar een vraagteken wil plaatsen en op een enkel punt een woord van bescheiden kritiek zal doen horen. Maar voorshands moge ik met dit „summa cum laude”-testimonium volstaan.

Moge dit boek in vele, vele handen komen en de gedachten van den schrijver in wijde kring doordringen!

G. VAN DEN BERGH

Het 1 Mei-feest

voorheen en straks

Reeds meer dan een halve eeuw behoort de eerste Mei tot de hoogtijdagen voor de socialistische beweging. Het denkbeeld is afkomstig uit de Amerikaanse vakbeweging (American Federation of Labour), maar zijn internationale verbreiding verkreeg het door de aanbeveling van het Parijse congres van 1889, dat als voorloper der „Tweede Internationale” mag worden beschouwd: jaarlijks zou op een vaste dag gelijktijdig over de gehele wereld een manifestatie worden gehouden ten bate van de verwerkelijking der op dit congres geformuleerde eisen, waarvan die van de wettelijke beperking van de arbeidstijd tot acht uur per dag de belangrijkste was.

Deze gedachte vond in de socialistische arbeidersbeweging een ongekende weerklank en de demonstratie voor een bepaald doel groeide zeer spoedig uit tot een feestdag van een sterk symbolisch, ja bijkans religieus karakter. Niet alleen beleefden de 1 Mei-vierders aldus in een grotendeels vijandige omgeving hun sociaal-revolutionnaire gezindheid en hun internationale verbondenheid, waardoor een kudde afgestompte en vernederde werkdieren uitzicht uit hun wanhoop, moed voor de toekomst en besef van hun macht door eendracht verkreeg, maar ook werden oude herinneringen aan vóór-christelijke religieuze voorjaarsfeesten weer tot nieuw leven gewekt of daar uit voortgekomen Mariafeesten omgebogen tot een feest voor het voorjaar der mensheid, dat door het socialisme werd gebracht: de rode tulp en de rode meidoorn werden meegedragen in de triomftocht van het nieuwe en het jonge groen, dat de zegepraal over het afgestorvene en oude verbeeldde. Van welk een betekenis deze demonstratie ook voor niet-arbeiders kon zijn blijkt uit het conflict, dat Troelstra met zijn vader kreeg, toen deze van de eerste Meidemonstratie in Friesland niets anders wist te zeggen dan „Ik heb geen dronken mensen gezien”; Troelstra plaatste daarop een onhebbelijke opmerking aan het adres van één zijns vaders mede-notabelen, die alles behalve geheelonthouder was en hieruit volgde een verwijdering, die lang heeft geduurd en die er zeker toe heeft bijgedragen, dat Pieter Jelles zich volledig aan de strijd voor het socialisme is gaan wijden.

In de loop der jaren kon aan de Meiviering ook de groei van de socialistische beweging in getal en invloed worden afgemeten. In den beginne kon op de 1e Mei overdag vaak slechts een kinderfeest georganiseerd worden en vond een „optocht” — meestal een zeer ongeordende gezamenlijke wandeling — ’s avonds of op de eerstvolgende Zondag plaats. Eerst bij de stijging van invloed kon „vrijaf” op deze dag worden gevraagd of worden genomen, zonder dat men bevreesd behoefde te zijn voor ontslag. Welk een trots voorts als de Meistoet ieder jaar langer werd, als vooraanstaande politieke figuren „in de kop” van de stoet meeliepen, als een eigen muziekkorps of zangkoor het feest kon opluisteren! Allengs werd de 1 Meidag in vele streken tot in de kleinste dorpen

gevierd, en het werd uiterst moeilijk voor elk plaatsje een eigen feestredenaar te vinden. Mede dank zij de medewerking van de A.J.C. werd de Meidag ook steeds stijlvoller gevierd; met vaandels, met fakkels werd in wijd gespreide rijen gemarcheerd; in de grote steden werd soms met behulp van vooraanstaande kunstenaars een symbolisch spel ingestudeerd. Tegenover deze toenemende verzorging van de uiterlijke vorm der Meiviering stond echter een langzamerhand vager worden der leuzen, met name na het bereiken der wettelijke achturedag in 1922. Een belangrijke rol bleef echter op de spandoeken, in de liederen en gecolporteerde lectuur de internationale verbondenheid spelen. Wat bleef, was ook de optimistische toekomstverwachting, die vooral na de rampen van 1914-'18, tot een zekere weerstand bij de religieus-socialistische groepen leidde; iets wat mede tot uiting kwam in de religieus-socialistische wijdingsavonden aan de vooravond van de Meidag.

Het nationaal-socialisme heeft de 1 Meidag als feest van de Arbeid overgenomen, maar de betekenis daarvan tevens vervalst, zoals alles wat het aanraakte. Het feest van internationale verbroedering werd tot een propagandadag voor nationalistische verdwazing en militaristische dril: SS, SA en Arbeidsdienst marcheerden in eindeloze rijen door de Duitse — en later door de meeste Europese — steden met hakenkruisbanieren en militaire laarzen. Hitler en Ley, Mussert en Woudenberg hielden hun redevoeringen. Maar de enorme kosten die aan deze „feesten” werden besteed en de laatste snufjes van moderne reclame-techniek waarmee zij werden opgeluisterd, waren niet in staat in Nederland indruk op het publiek te maken. Ook niet het verklaren tot officiële feestdag, waardoor tevens de eigenaardige prikkeling wegviel van het risico van het vrij *nemen* of die van de proef waaraan de gezindheid van den werkgever tegenover de moderne arbeidersbeweging werd onderworpen.

De getrouwen aan de socialistische beweging hebben deze vervalsing doorzien en hebben begrepen, dat in een bezet land geen werkelijke openbare één-Meiviering mogelijk was. In kleine kring, zo nodig zelfs alleen met hun gezin, of in de afzondering van de gevangenis hebben zij echter de idealen van de oorspronkelijke Meiviering herdacht en deze vaak zelfs intenser beleefd dan in de massale manifestaties voor de oorlog.

En de mooiste 1 Mei van deze bezettingstijd was die van het jaar 1943 toen zij, die de verjaardag van onze kroonprinses met oranje en die de socialistische feestdag met rood plachten te vieren op het platteland en in de steden gezamenlijk het hoogtepunt van het spontane verzet beleefden: de grote proteststaking tegen het in krijgsgevangenschap terugvoeren der Nederlandse mannen als eerste stap om ons land voor de nederlaag in een woestenij te veranderen. Niet alleen arbeiders, maar ook deftige ambtenaren en conservatieve boeren hanteerden toen het stakings- en sabotage-wapen in dienst van het nationale verzet tegen het stelsel dat alle waarden — zowel de godsdienstige als de idealistische — vertrapte. De bezetter, in volkomen verwarring, wist niet beter te doen dan het standrecht afkondigen, tientallen onschuldigen neerschieten en in pers en radio de schijn aannemen alsof deze protest-

staking een Mei-viering in nationaal-socialistische zin was en er misverstand heerste over het feit, dat daarvoor in verband met de oorlogs-inspanning tegen het bolsjewisme ditmaal geen vrije dag was gegeven!

Kunnen wij na deze jaren de eerste Mei nog weer vieren als van ouds? Daarvoor is er te veel gebeurd.

Natuurlijk: wij kunnen weer grote samenkomsten houden in vrijheid en wij zullen dankbaar daarvan gebruik maken.

Natuurlijk zal de internationale verbondenheid met geestverwanten buiten onze grenzen weer in het centrum staan.

Natuurlijk zullen wij meer dan ooit opkomen voor socialisme en voor democratie in ons eigen land en in de volkerenwereld.

Maar een manifestatie die alleen maar een protest is tegen het bestaande en tegen de traditie zijn wij ontgroeid.

Een tegenstelling tussen het rood van de 1ste Mei en het oranje van de 30ste April, zoals die vroeger werd geconstrueerd, hebben wij overwonnen in de gemeenschappelijke strijd tegen het nationaal-socialisme. In de rijen van de socialistische beweging staan overtuigde voorstanders van het koningschap der oranjes; en zij zijn er hartelijk welkom geheten. Onder hen die rood dragen, zijn er ook, die in een militaire parade in Moskou de ideale Meiviering zien. Wij willen voor niemand onderdoen in dankbaarheid voor het aandeel van de Russische legers in de nederlaag van de doodsvijanden van ons volksbestaan en van de socialistische beweging, maar dat behoeft niet mee te brengen dat met tanks en parachutetroepen het socialistisch ideaal wordt gesymboliseerd.

Wij zijn ook veel waakzamer geworden tegen een zodanige verheerlijking van de ontluikende natuur, dat bloed en bodemtheorieën er het logische gevolg van zijn. De vervalsing van het socialistisch ideaal door de nazi's heeft ons de woorden van de geestelijke grondslagen van de westerse beschaving zoals Christendom en humanisme die hier hebben gebracht beter dan ooit doen beseffen, ook hun onmisbaarheid voor de opbouw van ons eigen leven; ook hun onmisbaarheid als grondslag voor ons socialisme.

En wanneer thans als parolen voor de één-Mei-viering „vernieuwing van socialisme en democratie” zijn uitgegeven zal bij deze viering duidelijk moeten spreken, welke ervaringen in de afgelopen jaren deze vernieuwing hebben noodzakelijk gemaakt, welke geestelijke krachten deze vernieuwing zullen stuwen en daarbij zullen zij die voor deze vorm van socialisme als martelaren zijn gevallen niet vergeten mogen worden.

Op deze wijze zal men het hen, die in deze oorlogsjaren voor het socialisme hebben gekozen, maar nog wat onwennig zullen staan tegenover de traditie van het Meifeest, ook gemakkelijk maken daaraan deel te nemen. Omgekeerd zullen zij — juist op dit Meifeest — ook geen bezwaar mogen hebben tegen een aantal symbolen die door vijftig jaren van socialistische strijd aan de oude strijders dierbaar zijn geworden en zeker niet tegen het „rood”, dat op deze dag bij uitstek de internationale verbondenheid uitdrukt; juist in deze betekenis is dit symbool ook door de Partij van de Arbeid aanvaard.

In de hooggespannen verwachtingen van de bezettingstijd is er wel eens gedacht aan de mogelijkheid dat de eerste Mei tot een *nationale*

viering van de arbeid zou worden, waaraan de werkers van alle kleur en stand de eenheid van hun gemeenschappelijke taak zouden kunnen beleven. De splitsing tussen de verschillende richtingen in de vakbeweging en de tegenstelling tussen leiders en geleiden in het bedrijfsleven en tussen zelfstandige en ondergeschikte werkers is nog te scherp gebleven om iets dergelijks op korte termijn te verwachten. Maar in een jaar dat de politieke tegenstellingen niet zo in het centrum staan als in dit verkiezingsjaar zou de Partij van de Arbeid toch wel alle organisaties van werkenden, die zich zouden willen verenigen om het ideaal van een „Rechtsorde van de Arbeid”, kunnen oproepen voor een gemeenschappelijke demonstratie. Al naar de actuele mogelijkheden tot verwerkelijking zou dan de nadruk kunnen worden gelegd op de algemene werkgelegenheid, de beëindiging van willekeur bij ontslag, de medezeggenschap op sociaal en economisch gebied, de algemene sociale verzekering, de socialisatie van bepaalde sleutelindustrieën of een ander onderdeel van dit begrip.

Dit is echter toekomstmuziek. Dit jaar zal het 1 Meifeest, voorzover het door de Partij van de Arbeid wordt georganiseerd, ongetwijfeld in het teken van de komende verkiezingsstrijd staan. En inderdaad daarbij staat er voor de vernieuwing van socialisme en democratie zeer veel op het spel. Krijgt de kern van het huidige kabinet steun door de verkiezingsuitslag dan zal meer nog dan tevoren geregeerd kunnen worden op de basis van een vernieuwde democratie en in de richting van een modern socialisme. En dit alleen reeds maakt het waard het komende Meifeest met opgewektheid en vol strijd lust te vieren.

Mr. W. VERKADE

RECTIFICATIE

In het artikel „De programma's voor de verkiezingen” van de hand van Mr. I. Opstelten, dat in het Maart-nummer was opgenomen, zijn enkele storende zetfouten blijven staan. Op blz. 69 voege men op regel 24 van boven na samenleving de woorden in: gebaseerd op sociale gerechtigheid en gericht op de bevordering etc. Op dezelfde blz. moet op regel 15 van onder achter daar, het woord mogelijk toegevoegd worden. Tenslotte leze men op blz. 71 op de regels 14, 23, 30 en 32 van boven P. v. d. V. in plaats van P. v. d. A.

Het Radiovraagstuk

in Nederland

We zitten er mee, meer dan ons lief is. We mopperen en kankeren er over. Er worden felle en ook wel eens minderwaardige artikelen over geschreven. In de verkiezingsredevoeringen zal het een rol spelen. Er is niet alleen een radiovraagstuk naast vele andere in het na-oorlogse Nederland, maar: het oefent zijn invloed in de sfeer der sentimenten, zodat een zakelijke behandeling moeilijk schijnt. Dit feit behoort ons te waarschuwen: er zijn kennelijk gevoelens gekrenkt, daardoor zijn verzet en verontwaardiging gewekt en is de atmosfeer geladen. Wie naar een verantwoorde oplossing zoekt, mag vooral aan dit feit niet voorbijgaan. Ik wil daarom beginnen met een analyse van deze gekrenktheid.

Zij is er aan de kant der omroepverenigingen, maar niet bij elke gelijk. Gemeenschappelijk bij alle leeft het besef: wij hebben in jarenlange harde en toegewijde arbeid iets opgebouwd, dat er wezen mag, de prachtige moderne gebouwen zijn er het zichtbaar bewijs van. Maar meer dan het uitwendige is het geestelijke: wij hebben een corps werkers — b.v. artisten — voor de microfoon gebracht en daardoor een stukje cultuurleven mee opgebouwd, dat wij niet verloren willen laten gaan. Wij hebben — zie naar onze ledenaantallen — een stuk vrouwen weten te organiseren, wij hebben een levend contact tot stand gebracht met die luisteraars, die geestelijk aan ons verwant waren; wij hebben geleerd behoeften te bevredigen, ook wel te wekken of op hoger plan gebracht. Dit alles is waardevol, wij laten het ons niet ontnemen, niet om onze particuliere liefhebberij, maar terwille van het geestelijk peil van ons volk. De principiële omroepverenigingen — alle dus behalve de „algemene” AVRO — kunnen daaraan met recht toevoegen: dat zij *beginselen* vertegenwoordigden, en dat een volk alleen sterk is, wanneer het uit beginselen leeft. Men vreest van een andere opzet zeer belangrijke geestelijke devaluatie en daarmee verlies voor het gehele volk. De gekrenktheid aan de kant van de omroepverenigingen gaat vooral tegen het feit, dat na de bevrijding de oude toestand niet is hersteld, althans dat de Regering niet aan de omroepverenigingen die ruimte en armslag heeft gegeven, die zij op grond van hun prestaties in het verleden en op grond van de beginselen meenden te mogen opeisen.

Gekrenktheid was en is er ook aan „de andere kant”. Reeds voor 1940 was er diep onbehagen over de verhoudingen. Practisch: om de belachelijkheden van r.k., prot., socialistische en algemene tuinbouwkwartiertjes enz. Maar vooral principieel: omdat aldus het volk werd gesplitst in blokken met alle narigheid van „demonstraties” daaraan verbonden. De situatie was „principieel” ook nog al ingewikkeld: welk „principe” vertegenwoordigde de „algemene” AVRO voor het bewustzijn der anderen? Bovendien stond de socialistische VARA op één lijn met KRO, NCRV, VPRO, m.a.w. werden politiek en godsdienstig beginsel gelijkgesteld. Van enige verantwoordelijkheid voor elkaar wilde men „principieel” niet weten, van een gemeenschappelijke verantwoordelijkheid voor

het nationale leven kon bij deze organisatie niets terecht komen: elk voelde zich alleen verantwoordelijk voor het eigene.

Daar is nu, na '40, bijgekomen het verzet van de kant der Herv. Kerk, die zich haar verantwoordelijkheid bewust gaat worden en niet aan richtingsverenigingen overlaat wat der Kerk is. Zij wil nadrukkelijk de oude richtingsblokken doorbreken, in de eerste plaats omdat zij de kerk kapot maken, maar ook omdat zij ons volk als geheel schaden, en spreekt zich derhalve uit tegen een herstel van de toestand van vóór 1940.

De vraag is nu, of een zodanige oplossing van het radiovraagstuk mogelijk is, waarbij aan wezenlijke geestelijke waarde niet wordt verloren en tevens aan gerechtvaardigde gegriefdheid wederzijds wordt tegemoet gekomen. Wat ik daaromtrent voorsla heeft geen andere pretentie — maar die is al niet gering — om de discussie wat te halen uit de sfeer der troebele hartstochtelijkheid; het wil tevens een poging zijn tot concretisering van wat men noemt een nationale omroep. Want déze visie deel ik zonder reserve: het herstel van de verhoudingen van voor '40 is een karikatuur van wat een volk is. Een volk is méér dan de som der delen; en al mag nimmer aan de beginselwaarden, die in de delen leven, geweld worden aangedaan, het meerdere is het samenbindende. Anders gezegd: het nationale geestesbezit is niet de uitkomst van de optelsom: KRO+NCRV+VARA+VPRO+AVRO; het nationale geestesbezit functionneert in de delen en bindt ze samen — de bezettingstijd heeft het proefondervindelijk getoond.

Laat mij, eer een poging tot concretisering wordt gewaagd, de beginselen formuleren, die naar mijn mening de omroep behoeven te leiden:

1. aan de geestelijke overtuigingen, die in het volk leven, behoort ruimte te worden gegeven, óók onder verantwoordelijkheid en praktische leiding van hen, die deze overtuigingen delen. Dit is niet anders dan eenvoudige eis van democratie;
2. terwijl men niet mag eisen, dat ieder voor alles verantwoordelijk zal zijn, behoort er naar gestreefd te worden, dat een zo groot mogelijke gemeenschappelijke verantwoordelijkheid wordt bereikt voor het geheel van het volksleven;
3. er behoort onderscheid te worden gemaakt tussen levensbeschouwing en politiek. Terwijl ook aan de politieke en maatschappelijke idealen in de omroep ruimte moet worden gewaarborgd, is het toch onjuist deze zonder meer met levensbeschouwing gelijk te stellen;
4. aan de kerken en aan organisaties op grond van levensbeschouwing (b.v. het Humanistisch Verbond) worde behalve tijd voor eigen uitzendingen, invloed en verantwoordelijkheid voor het gehele programma naar de geestelijke zijde gegeven.

Voor den goeden verstaander is in deze uitgangspunten zowel de Staatsomroep als een z.g. neutrale omroep afgewezen. Men vergeve mij, dat ik dit niet uitwerk; een positieve uiteenzetting lijkt mij vruchtbaarder. Hoe kan nu, uitgaande van deze inzichten, de omroep worden opgebouwd? Zie ik wel, dan zijn het vooral drie punten, die de meeste gevoeligheden wekken. 1. de samenstelling der programma's en hun totstandkoming; 2. de bestuursvorm; 3. de positie van omroepverenigingen en omroepbladen. Over elk enkele concrete voorstellen.

1. *De programma-inhoud.* Men moet hier de zeer grote gevarieerdheid van het moderne omroepbedrijf tot haar recht laten komen en bij de dynamiek der tegenwoordige maatschappij, de mogelijkheid van nieuwe technische vondsten, de grootst mogelijke soepelheid betrachten en speling laten voor persoonlijk initiatief. Het heeft voor ons, het grote publiek, verder weinig zin om tot in onderdelen een organisatie uit te denken, maar enkele voor een democratisch en cultureel opgezet bedrijf onvermijdelijke dingen moeten des te duidelijker worden gesteld. Aansluitend bij het zo-even onder 3. gezegde, zou ik willen bepleiten:

a. dat door instanties, die de levensbeschouwing vertegenwoordigen, niet alleen autonoom bepaalde programma-stof wordt ingebracht, maar ook dat alle waarborgen worden verstrekt voor de uitvoering, die de sfeer van deze stof en de groep waarvoor zij in de eerste plaats is bestemd, eisen. Ik denk mij dus een R.-Katholieke, Protestantse, Humanistische commissie, ingelijfd in het bedrijf, die dit gedeelte van de stof voortdurend verzorgt. Dat men daarbij met elkander contact houdt en overleg pleegt, spreekt vanzelf. Ook, dat in onderling overleg voor deze stof een bepaalde tijd wordt gegarandeerd.

b. voor de uitzendingen, die de politieke en sociale idealen tot uitdrukking brengen, worde een afzonderlijke instantie in het leven geroepen, die eveneens autonoom stof inbrengt. Het is duidelijk, dat de hier aangebrachte splitsing nog al wat weerstanden zal oproepen. Men geve er zich rekenschap van, dat de ontwikkeling der gedachten in meer dan één kring van ons Nederlandse volk deze gang van zaken onvermijdelijk maakt. Socialistische idealen b.v. zijn niet meer aan één levensbeschouwing gebonden. Zij hebben er recht op, om door de omroep tot ons volk te worden gebracht, maar moeten dan in hun verscheidenheid van fundering worden gesteld. Zoals de socialistische kring verscheidenheid van levensbeschouwing vertoont, zo de R.K. en Protestantse kring verscheidenheid van politieke partijkeuze en maatschappelijke idealen. Wil men deze realiteiten geen geweld aan doen, maar hun innerlijk recht geven, dan is de hier voorgestelde splitsing m.i. aangewezen.

c. Te overwegen ware, of men voor de uitzending van stof voor de Jeugd niet eveneens een eigen instantie in het leven zou kunnen roepen. Een half jaar geleden zou een pleidooi hiervoor mij gemakkelijker zijn gevallen dan thans, nu de Ned. Jeugd Gemeenschap kennelijk niet de georganiseerde jonge generatie zal omvatten. Of daaruit de conclusie moet worden getrokken, dat de grondgedachte dus onjuist is gebleken? Zij komt mij nog wat voorbarig voor, en dus geef ik de suggestie nog ter overweging.

Dat verder allerlei commissies van deskundigen (b.v. voor muziek, hoorspelen enz.) nodig zijn, worde ten overvloede vermeld.

2. *De bestuursvorm.* Aan het hoofd van het omroepbedrijf behoort een bestuur te staan, dat uit het volk is opgekomen, m.a.w. niet een regeringsapparaat, maar een groep mensen, in wie het volk zijn geestelijke en maatschappelijke stromingen herkent, en die van een zodanig formaat zijn, dat zij niet alleen het vertrouwen der eigen, maar ook die van andere groepen hebben. Deze mensen behoren te worden voorgedragen door de lichamen, die de geestelijke en maatschappelijke stromingen vertegenwoordigen, en worden benoemd door den minister. In de wet behoort de

bevoegdheid van het bestuur tot zelfstandige autonome regeling van het bedrijf te worden vastgelegd. Er is hier een parallel te trekken met de door velen wenselijk geachte autonomie der universiteit: het enorme belang van de omroep voor de beïnvloeding van het gehele volk wettigt deze parallel. Zo zijn er tevens de waarborgen, dat de Regering — die telkens wisselt, terwijl het radiobedrijf continu en onafhankelijk van de regeringspolitiek behoort te zijn — geen overmatige invloed kan uitoefenen. Is in deze gedachtengang een Radioraad mogelijk of wenselijk? Mogelijk wel, n.l. als toezichhoudend en adviserend college. Wenselijk? Dat hangt er van af, welk gewicht men toekent aan het bestuur, welke personen men daarin benoemt. Er is ook een constructie denkbaar, waarbij men in het bestuur de mensen benoemt van de dagelijkse leiding, in de Radioraad als een soort curatorium de meer representatieve figuren zet. Ik acht dit een kwestie van opportuniteit.

3. *De positie van omroepverenigingen en omroepbladen.* Dit punt is het teerste, niet alleen omdat wij te maken hebben met instituten, die een grote mate van zelfhandhavingsdrift bezitten — een bekend sociologisch verschijnsel — maar vooral, omdat in de verenigingen zoveel liefde en trouw der leden georganiseerd is. Uit een oogpunt van goed functioneren van het bedrijf vertegenwoordigen zij een waardevol contact met het luisterend publiek. Daartegenover staan de in de aanhef genoemde zeer ernstige bezwaren.

Laat mij beginnen met de omroepbladen. Het is van geestelijk belang, dat het radioprogramma — binnenland, buitenland — van principieel kritisch commentaar wordt voorzien, dat ook principiële artikelen los van het programma kunnen verschijnen. Daarom is de verschijning van verschillende omroepbladen gewenst. Waarbij gestreefd moet worden naar de grootst mogelijke samenwerking. In deze bladen kan het contact met de luisteraars volkomen tot zijn recht komen. Ik zou voor deze omroepbladen verantwoordelijk willen stellen de onder 1. genoemde instanties, die de omroepstof aanbrengen: zij zijn de best ingewijden.

In deze gedachtengang heb ik aan aparte verenigingen, die strijdverenigingen zijn, géén behoefte. Men zou kunnen zeggen: zij hebben zichzelf overbodig gemaakt — al is het proces ook door andere sociale en geestelijke krachten gestuwd. Wat is er eervoller dan te verdwijnen, indien de geestelijke belangen, waarvoor men op de bres stond, geen opzettelijke verdediging meer behoeven? Om bij de VARA te blijven: waarom zou zij nog nodig zijn, als een sterke Partij van de Arbeid waarborg is voor de plaats van het socialisme in de aether?

Duidelijker: aan de aparte omroepverenigingen heb ik geen behoefte, ik acht ze voor de gezonde ontplooiing van een sterk nationaal leven een sta in de weg. Dat geldt voor alle vier, zij het op verschillende wijze — hetgeen ik nu niet nader uitwerk. In de verhoudingen van thans zijn zij resten van een visie op het nationale leven — voor NCRV en VPRO: op het godsdienstig-kerkelijk leven bovendien — die door een andere levenskrachtiger visie wordt vervangen. Het verheugende daarbij is, dat deze visie reeds ons politieke leven heeft doorbroken en voortgaat het te zuiveren. Andere gebieden — b.v. het onderwijs — ondergaan daarvan evenzeer merkbaar invloed. Vurig hoop ik, dat de Partij van de Arbeid een stuwende kracht der vernieuwing zal blijken. Dr. W. BANNING

Henri Polak

Gedurende de oorlogsjaren is een der vragen die misschien het vaakst gesteld werden wanneer partijgenoten elkaar ontmoetten: hoe zou het met Henri Polak zijn? Er sprak onrust uit de vraag. Bezorgdheid. Want het lag voor de hand dat de door de N.S.B. ingelichte Duitsers hem zouden houden voor een hunner felste vijanden, wiens lot wel bevroed kon worden, nu men wist dat hij gearresteerd en ergens opgesloten zat. Was dit enkel maar in afwachting van een gelegenheid om hem zonder veel geraas af te maken? Het was te vrezen, want Henri Polak, gewoonlijk een bezadigd man, wars van alle extremisme, had het Duitse nazidom en zijn Nederlandse filiaal, bestreden met een scherpte die wij anders niet van hem gewend waren en moeilijk te evenaren, laat staan te overtreffen was.

Gearresteerd, niet lang na de Duitse inval, eerst gevangen gehouden meer dan een half jaar, in het Huis van Bewaring aan de Weteringschans in Amsterdam, waar hij o.a. samenzat met De la Bella, werd hij daarna niet met zijn celgenoten naar Duitsland gevoerd, doch onderdak gebracht bij een N.S.B.er te Wassenaar, een gewillig nazi-cipier, die hem o.a. de strenge winter 1941/42 deed doorbrengen in een onverwarmde zolderkamer.

Op 24 Juli 1942 werd hij vrijgelaten, tot zijn eigen verbazing, en dat juist op een tijdstip dat de Jodenvervolgingen steeds feller werden. Waaraan had hij die in-vrijheidstelling te danken? Hij wist het zelf niet en was vol goede moed. In een brief dd. 24 Augustus 1942 schreef hij mij: „Wat mij zelf betreft, de zware beproeving heeft mij geheel ongedeerd gelaten. Zowel in lichamelijk als in geestelijk opzicht ben ik geheel de oude”. Toen ik hem, een paar weken later, op zijn dringende uitnodiging te zijnen huize in Laren opzocht, vond ik die indruk niet bevestigd.

Wel geestelijk, maar lichamelijk was hij *niet* de oude. Onder ander was zijn doofheid, waaraan hij reeds jaren had geleden, zeer verergerd. Hij vertelde met een zeker genoegen over het enige verhoor dat hij na zijn gevangenneming had ondergaan. De Duitse officier die dat verhoor afnam en begon met de barse vraag: Warum haben Sie gegen Deutschland gehetzt? had met belangstelling naar Polak's betoog geluisterd, waarin hem duidelijk werd gemaakt dat een Nederlander het Duitse nationaal-socialisme als een verderfelijk politiek stelsel kan beschouwen, verderfelijk ook voor het Duitse volk zelf en alleen tegen dat nationaal-socialisme was zijn actie gericht geweest. Het verhoor was ten slotte overgegaan in een rustig gesprek, waarbij de mof den ondervraagde zelfs een sigaar offereerde, die evenwel beleefd werd geweigerd. Niet geheel onwaarschijnlijk achtte Polak het vermoeden dat hij aan dien officier te danken had dat hij niet met zijn celgenoten naar Duitsland werd gebracht. Aan enig respect voor zijn 73 jaren behoeft niet te worden gedacht, want menig Israëliet van die leeftijd, en ouder, is wèl naar Duitsland gevoerd, meestal om nooit weer terug te keren.

Mijn indruk dat hij lichamelijk niet zo ongedeerd uit de gevangenschap was gekomen als hij zelf meende, werd helaas weinige maanden later op droevige wijze bevestigd door het bericht dat Henri Polak op 18 Februari 1943 was overleden. Vier dagen later zou hij 75 jaar geworden zijn. Op die niet bereikte verjaardag werd hij begraven.

En hiermede was het einde gekomen van een leven, dat voor de Nederlandse arbeidersbeweging van de grootste betekenis is geweest. Zowel voor de politieke als voor de vakbeweging, al was het grootste deel van zijn krachten aan deze laatste gewijd.

Beschouwen wij de levensloop en de figuur van Henri Polak in hun geheel, dan worden we vooral getroffen door zijn veelzijdigheid. Want ook andere onderwerpen dan de arbeidersbeweging hielden hem bezig. Hij was een vurig natuurbewonderaar en schreef enthousiaste boeken over de schoonheden van stad en land. Literatuur en muziek, plant en kruid, taal en stijl, alles had zijn aandacht en zijn eigen woordkunst, waarvan hij in boeken en kronieken menig meesterstuk liet zien, gaf hem een cachet dat vriend en vijand achting afdwong. Dit was het ook wat het curatorium der Amsterdamse universiteit bewoog hem met de doctorsbul, honoris causa, in de schone letteren, te begiftigen.

Maar voor ons, sociaaldemocraten, is hij toch vóór en boven al het andere, geweest de partijgenoot, mede-oprichter van de S.D.A.P., een der „twaalf apostelen” die tot die oprichting het initiatief namen.

Om hem aldus goed te zien, een kort overzicht van zijn levensloop.

Henri Polak werd, het is hierboven reeds vermeld, op 22 Februari 1868 te Amsterdam geboren. Zijn vader was een diamantbewerker die goed geld verdiende, maar het gezin telde 11 kinderen, waarvan Henri het oudste was. Hieraan zal het wel te wijten zijn dat hij niet anders dan lager onderwijs kreeg en op 13-jarige leeftijd naar de fabriek ging om opgeleid te worden tot diamantsnijder. Zijn jeugd was dus een arbeiders-jeugd, zij het dan een wat andere als die van een jongen timmerman of typograaf. Want het was toen nog een tijd waarin de diamantbewerkers hoge lonen maakten en de diamantsnijders waren mede van de best betaalden. Toen Henri 16 jaar was, verdiende hij meer dan drie typografen

of schilders. Op 18-jarige leeftijd ging hij naar Engeland, waar hij enige jaren bleef, en waar hij gelegenheid kreeg de Engelse vakbeweging te leren kennen en waarderen. Ook maakte hij in Londen voor het eerst kennis met socialistische propaganda.

Het doorbrengen van enige jeugd jaren in een vreemd land, is iets dat ik elken jongen Nederlanden arbeider, waarin wat wetensdrang zit, zou willen toewensen. Ik ken niets dat zó de blik verruimt, niets dat zó'n sterke prikkel bevat om aan zijn eigen ontwikkeling te werken, terwijl het leren van de vreemde taal, vooral wanneer het een der wereldtalen is, wetensdeuren opent waarvan de betekenis moeilijk kan worden overschat.

Henri Polak heeft dit volledig ervaren, en de Nederlandse arbeidersbeweging heeft er van geprofiteerd. Toen hij in 1890 naar Nederland terugkeerde en zich aansloot bij de Sociaaldemocratische Bond, volgde als het ware de ene promotie op de andere. Geboren redenaar, was hij spoedig een gezocht spreker en reeds in 1892 kreeg hij als secretaris van de Centrale Bond van de Soc. Dem. Bond een der hoogste bestuursfuncties.

Dat was ook de tijd waarin in die Bond de strijd begon over de vraag of hij sociaaldemocratisch zou blijven of anarchistische wegen zou inslaan. Voor Henri Polak is dat nooit een vraag geweest. Revolutionaire frases hadden geen vat op hem en toen de noodzakelijke splitsing tussen sociaaldemocratie en anarchisme zich voltrok, sprak het van zelf dat hij de op anarchistische dwaalwegen zijn ondergang tegemoet lopende Soc. Dem. Bond vaarwel zei om een der „12 apostelen” te worden die het initiatief namen tot de oprichting der S.D.A.P.

Maar in diezelfde tijd kwamen de diamantbewerders in beweging en weer sprak het van zelf dat hij een der leiders werd. Hij werd de voorzitter van de Algemene Nederlandse Diamantbewerdersbond en deze Bond heeft tot aan Polak's dood nooit een anderen voorzitter gehad.

Maar zijn werk als vakbewegingsleider bleef niet lang beperkt tot de Diamantbewerdersbond. Toen deze Bond het model werd van een goed functionerende, strijdvaardige, hecht in elkaar zittende vakorganisatie, moest zijn voorbeeld in andere vakken wel navolging vinden. Weer was het Henri Polak die van woord tot daad kwam en het initiatief nam tot de oprichting van het Nederlands Verbond van Vakverenigingen. Ook daarvan werd hij voorzitter en het is zeker voor een groot deel aan hem te danken dat weldra alle serieuze vakbonden van hun syndicalistische paden terugkeerden en zich bij het N.V.V. aansloten.

In de politieke beweging heeft hij daarna wel nog verschillende hoge posities bekleed, hij was tweemaal Partijvoorzitter, eenmaal is hem zelfs het hoofdredacteurschap van „Het Volk” aangeboden, maar hoewel hij in 1913 tot lid van de Tweede Kamer werd gekozen, welke zetel hij spoedig voor een in de Eerste Kamer verwisselde, toch lag daar niet meer zijn hoofdwerkzaamheid. Dat was en bleef de vakorganisatie der diamantbewerders, ook de internationale, waarvan hij eveneens voorzitter was.

Hij bleef een gezocht spreker, maar een verergerend gebrek, zijn hardhorendheid, remde hem op dat terrein. Het was jammer, want zijn redenaarstalent was zeer groot, zijn stijl en woordenkeus en vooral zijn

kennis van zaken maakten ieder van zijn redevoeringen tot ene waarin voor zijn hoorders het nuttige met het aangename was verenigd. Maar hij was niet gemakkelijk meer tot spreken te krijgen.

Anders stond het met zijn pennevruchten. Hij schreef veel en al wat uit zijn pen vloeide, was het lezen ten volle waard. Behalve het Weekblad van de Diamantbewerkerbond en een Jeugdblad van die Bond, stonden jaren lang zijn kronieken in „Het Volk”, waarvan vooral die waarin hij het nazisme te lijf ging, beroemd waren.

Maar daarnaast en daarbuiten staan zijn boeken, meestal handelend, het werd hierboven reeds vermeld, over de schoonheden van stad en land. De voornaamste zijn: Het kleine land en zijn grote schoonheid, 1930; Amsterdam, die grote stad, 1936.

Vermelden we nog dat Henri Polak de eerste sociaaldemocraat was die de Amsterdamse gemeenteraad binnendrong, als een bewijs van de positie die hij in de beweging in de hoofdstad innam en we hebben een overzicht van het enorme terrein zijner werkzaamheid.

Daarbij was en bleef hij een volbloed sociaaldemocraat, democraat van nature, socialist uit overtuiging, heel zijn leven wijdend aan wat de mens, vooral den proletariër, geestelijk, moreel en materieel, verheffen en verrijken kan.

In de laatste brief, die ik van hem kreeg, dd. 16 November 1942, dus midden in de oorlogswinter, stond deze zin: „Moge het ons beiden gegeven zijn de resurrectie te aanschouwen.”

Hem was het helaas niet gegeven. Als de jeugd zijn voorbeeld volgt, behoeven we aan de resurrectie zelf niet te twijfelen.

W. H. VLIEGEN

S. R. de Miranda en E. Boekman

Een grote kamer in het oude gedeelte van het Amsterdamse stadhuis. De ramen kijken uit op de Achterburgwal. Bij een van die ramen staat een ouderwets cylinderbureau. Daarachter: wethouder S. R. de Miranda. Zo leeft hij in mijn herinnering — de wethouder van publieke werken en volkshuisvesting, die in de jaren tussen twee wereldoorlogen met Wibaut zijn stempel drukte op de Amsterdamse gemeentepolitiek.

In die kamer in het stadhuis hing tegen een der muren een reusachtige kaart: het uitbreidingsplan van Amsterdam. Als hij in vuur kwam — en wanneer deed De Miranda dat niet — kwam hij van zijn plaats achter het cylinderbureau vandaan

en ging met u voor die kaart staan. Dan vertelde hij hoe Amsterdam in de toekomst groeien zou, hoe 'n schone stad het zou worden, omgeven door groen, breed en wijd zich uitbreidend met al schoner woongelegenheden, een nieuwe stad, door tuindorpen omgeven en tegelijk toch ook weer de oude stad, want elke nieuwe gordel om de oude kern heen zou aansluiten bij de oorspronkelijke, de nog steeds ongeëvenaarde halve-maan-vormige bouw van het voorgeslacht.

De Miranda — „Monne” noemde men hem in „de beweging” — heeft bijkans dertig jaren zijn rol in het politieke leven van die stad gespeeld. Dat was sinds 1911, toen Amsterdam III hem afvaardigde in de gemeenteraad. Een merkwaardige verkiezing was dat. Vliegen was in twee districten gekozen en aanvaardde een zetel voor Amsterdam II. Het leek een ogenblik of bij de herkiezing in III De Miranda bij enkele candidaatsstelling zou worden gekozen; had het immers nog wel zin om in dit rode district, het district van de diamantbewerkeren, met een tegen-candidaat te komen? Op het laatste ogenblik kwamen er toch twee opdagen: notaris Krabbendam, kegelaar en anti-socialist, en Wijnkoop. De Miranda sloeg die beiden glorieus: 16 Augustus 1911 deed hij zijn intrede op het Prinsenhof.

Hij was evenals zijn vader diamantbewerker, leidde als negentienjarige reeds een staking, was als 22-jarige reeds voorzitter van een partijafdeling — waardig en typisch representant van dat prachtige, geestelijk

uiterst levendige, politiek hevig geïnteresseerde Joodse diamantbewer-
kersproletariaat, zonder hetwelk men zich weleer Amsterdam niet den-
ken kon. Hitler heeft het sindsdien uitgeroeid en sindsdien is toch eigen-
lijk Amsterdam Amsterdam niet meer.

De Miranda's carrière als gemeentebestuurder is er om te bewijzen tot
hoe 'n grote alles verterende liefde de stad aan het IJ hen kan inspireren,
die zich stellen in haar dienst. Men herinnert zich het trotse gezegde
der zeventiende-eeuwse stadsbestuurders tot een buitenlands potentaat
die Amsterdam bezocht: „Wij zijn de koningen van dit land”. Gerecht-
vaardigde trots, die tot in onze democratische eeuw toe de regeerders
van Amsterdam is blijven bezielen, en de besten onder hen uit deed
groeien tot figuren die nimmer tevreden waren met de ogenblikkelijke
status van hun stad doch haar steeds schoner, rijker, krachtiger en ge-
lukkiger wensten. Regenten met brede visie waren dezulken en tot hen
mag de kleine S. R. de Miranda gerekend worden, hoe weinig zijn uiter-
lijk met dat van den statigen zeventiende-eeuwen regent ook gemeen
mocht hebben.

Klein was hij en beweeglijk, bezeten van alles wat hij aanpakte en goed
achtte, zó zeer bezeten dat hij wel eens het geduld ontbeerde om den
tegenstander te laten in diens recht, zó zeer bezeten dat hij dan in dien
tegenstander als 't ware bij voorbaat den vijand zag, die bestreden moest
worden met alle middelen, tot dat van de list toe. Bij den politiek
andersdenkende was hij deswege niet steeds populair, noch vond hij in
bredere kring die respectvolle waardering die naar een Wibaut uitging.
Doch onder de Amsterdamse arbeiders was hij, niet het minst om zijn
felle vechtersnatuur, zijn onvermoeibaar áánpakken, wel zeer geliefd en
hier werd trouw met trouw vergolden, niet het minst toen een laakbare
„Telegraaf”-campagne hem in het laatste jaar voor de oorlog uit de
politieke arena te verwijderen wist. De arbeiders van Amsterdam besef-
ten, met zuiver en nauw luisterend politiek instinct, dat au fond de aan-
val op De Miranda's erfpachtspolitiek niet gericht was op derzelve
beweerde onzuiverheden, doch op het groot gehéél van een socialistisch
gemeentebeheer dat al groter en breder armslag opeiste.

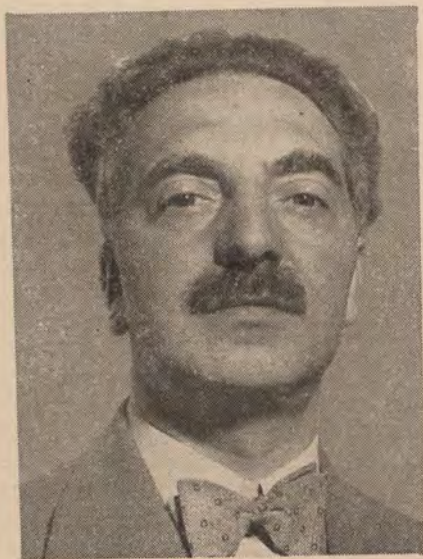
Naast Wibaut is het De Miranda geweest die Amsterdam na de vorige
oorlog maakte tot het Mekka van de volkshuisvesting. Denk voorts aan
de nieuwe markthallen, denk aan de gemeentelijke was-, bad- en
zweminrichtingen (nog noemt de volksmond het Amstelparkbad
„Miranda-bad”), denk aan het Bosplan, de spoorwegwerken en zoveel
stadsvernieuwing en -verbetering meer, en steeds duikt dan daarachter
de kleine, levendige gestalte op van den man die van al die vernieuwin-
gen en verbeteringen mede of uitsluitend de stuwende, dóórzettende
kracht was.

Een fanatiek bouwer, een bezeten ópbouwer was hij en indien iemand
het wanbegrip logenstrafte, dat socialisme slechts slopen en vernietig-
gen wil en beduidt, dan was het de man wiens honderd-millioenen-plan,
wiens „Plan-de Miranda” de inzet vormde van de verkiezingen van 1935.
En die het verwerkelijkte. En die in een tijd van crisis en werkloosheid
de funeste gevolgen daarvan voor zijn stad en haar arbeidende bevol-
king zoveel inperkte als in zijn rusteloos vermogen lag.

Aan dat werk en dien werker heeft het lot een einde bereid, dat hem

zelfs zijn felste tegenstander niet had durven toewensen. De gebeurtenissen rondom de erfpachtkwestie braken zijn politieke carrière, maar in alle oprechtheid kon de belasterde in die Januari-zitting van 1939 van de Amsterdamse raad getuigen: „Hoe onpeilbaar diep het leed is, dat men mij heeft aangedaan, ik voel daarbij toch nog het onuitsprekelijke geluk ieder fier en vrij in de ogen te kunnen zien.” Aan dat besef zou hij ongetwijfeld de kracht hebben ontleend — en aan de trouw van hen wier politieke exponent hij was — om terug te komen op de plaats die hem toekwam. Aan dat besef, en aan zijn nooit aflatende liefde voor de stad, in welker historie hij zich in zijn „regeringsloze tijdperken” placht te verdiepen.

Uit die stad is hij in de bezetting moeten vluchten éérst, is hij — na een verblijf in de gevangenis aan de Amstelveenseweg — door de Duitsers weggevoerd daarná. Voor het laatst heeft hij toen tussen zijn bewakers nog eens opgekeken naar wat hij mee hielp bouwen en toen zag hij de láátste glimp van Amsterdam waarvoor hij had geleefd. In Amersfoort werd hij vermoord, afgemaakt als een weerloos dier....

In de eerste dagen van de bezetting verbood de Duitse overheid de dagbladredacties de bekende lijsten van de Burgerlijke Stand — met name wat de sterfgevallen betrof — in hun gehéél op te nemen. Zij moesten geleidelijk aan worden gepubliceerd, over tal van dagen verdeeld. De oorzaak van dit bevel? Te groot waren die lijsten, te groot was het aantal dergenen die, vooral onder onze Joodse medeburgers, de dood hadden verkozen boven het lot dat de Duitser hun in bezet Nederland ongetwijfeld ging bereiden.

Onder de talloze namen van hen die het besluit hadden genomen héén te gaan, behoorde ook die van den Amsterdamsen wethouder E. Boekman. Verscholen in een hoekje van

de krant stond zijn naam tussen die van vele anderen: zo nam Amsterdam afscheid van hem, die de stad zo trouw had gediend.

In 1889 werd Boekman geboren in dat typisch Amsterdamse Joodse milieu, dat zich kenmerkte door een felle intellectuele belangstelling en waaruit telkens weer uitzonderlijk begaafden zich omhoogworstelden totdat zij de plaats zich veroverden die hun toekwam.

Tot die uitzonderlijk begaafden behoorde ook de latere wethouder E. Boekman, die als letterzetter begonnen en daarna als employé aan de Rijksverzekeringsbank, steeds náást zijn gewone werk tijd wist te vinden

voor intensieve studie en wiens brede belangstelling voor al wat het weten waard was, de intellectuele expressie vormde van zijn zeer essentiële, zeer primaire wil om het leven te leven en te omvatten in héél zijn volheid.

Hij was nog zeer jong toen hij zijn intree deed in de Amsterdamse gemeenteraad. Dat was in 1921, — den „Benjamin” noemde men hem en den „veelbelovenden jongeling”. Dat laatste was hij inderdaad. Hij had niet tot de bevoorrechten behoord, die langs de geleidelijke gymnasiale en universitaire weg het wetenschappelijk doel bereiken dat zij zich stellen, des te groter moet de voldoening van den 22-jarige geweest zijn, toen hij zó jong reeds zijn M.O. Staathuishoudkunde en twee jaar later zijn M.O. Staatsinrichting kon halen. Dat hierbij van geen mechanische routinestudie sprake was, bewees menig artikel in vaktijdschriften, dat de aandacht trok: over arbeidswetgeving, over ongevalenstatistiek, over criminaliteit en alcoholisme en dergelijke — steeds op het maatschappelijke ingestelde — onderwerpen meer.

Het jonge raadslid toonde zich onmiddellijk een slagvaardig debater; een man, die datgene waar hij over sprak, steeds behéérste; bovendien: een politicus met helder begrip voor de mogelijkheden die een bepaalde situatie in zich borg. Amper vier jaar gingen dan ook voorbij, en reeds koos de sociaal-democratische fractie hem tot haar leider, een functie die, vooral toen in 1927 de drie socialistische wethouders aftraden, van grote politieke importantie zou blijken te zijn: Amsterdam immers gaf op het gebied der gemeentepolitiek de tóón aan en in de vergaderzaal in het Prinsenhof werd indirect de politiek der socialisten in de gemeenteraden elders in den lande mede-bepaald.

Wie zich hem uit die jaren herinnert, ziet hem vooral weer in fel debat gewikkeld met zijn communistische tegenstanders, Wijnkoop voorop. Boekman wist zich meestentijds meesterlijk te beheersen, maar door de „oppositie-om-de-oppositie”-politiek der communisten kon deze, vooral op constructief werk ingestelde, geest zich soms mateloos laten irriteren. Dan schoot zijn stem fel uit, dan kon hij honend en gegriefd toornen: „Gij zijt laf, laf, laf!”

In '31 is Boekman wethouder geworden van onderwijs en kunstzaken. Merkwaardig — in de herinnering leeft hij vooral als de wethouder van kunstzaken voort. Boekman had een grote liefde tot de kunst en als één ding te betreuren valt, dan is het wel dat hij op dit gebied niet werkzaam meer zijn kan: *thans*, nu eindelijk de onverschilligheid der landelijke overheid gebroken schijnt en een veel voortvarender departement van onderwijs, kunsten en wetenschappen bereid blijkt ordenend, steunend en vooral stimulerend te werken ten aanzien van de kunst.

Hoeveel ontbrak daaraan in die vooroorlogse jaren, hoe beperkt waren de mogelijkheden, die toen een Amsterdamsen wethouder voor de kunst geschonken waren. In zijn proefschrift „Overheid en Kunst”, waarop hij in 1939 promoveerde, moest Boekman constateren, dat toen slechts 0.218 procent van alle staatsuitgaven voor artistieke doeleinden bestemd werden en — erger nog — dat van de uitgaven van het departement van onderwijs, kunsten en wetenschappen niet meer dan 1.13 pct. „naar de kunst ging”.

Wij herinneren ons nog Boekman's promotie in 1939 en hoe bij die

gelegenheid prof. Donkersloot een lans brak voor een werkelijk-goede overheidspolitiek ten aanzien der kunst. Het waren denkbeelden die toen bijkans onwezenlijk klonken, zij lagen ook in Boekman's lijn; van de, zij 't nog aarzelende, verwezenlijking ervan kan hij nu geen getuige meer zijn. Des te merkwaardiger is, dat hij toch nog zoveel wist te bereiken voor het kunstleven van de stad die hij liefhad en van zijn arbeid was wel het belangrijkste resultaat dit: dat er een stimulerende werking uit begon te gaan van die kamer in het stadhuis, waar Boekman werkzaam was. Ik denk aan de prijsvragen voor muziek en letterkunde, die in '38 werden ingesteld; ik denk aan de goedkope schouwburg-abonnementen; ik denk aan de grote overzichtelijke tentoonstellingen in het Stedelijk Museum en vooral aan die van de Franse kunst in het laatste jaar vóór de oorlog.

Natuurlijk van Franse kunst; Boekman was Francophiel, een minnaar van al wat Frans was — kon het anders, waar hij zozeer overtuigd was van de grote waarde der beginselen van humaniteit, die in Frankrijk méér leven dan in welk land ook? Het moest hem dan ook tot persoonlijke voldoening hebben gestrekt, dat het ridderschap in het Legioen van Eer hem in 1939 door zijn vriend, minister Jean Zay, werd geschonken. De spotternijen van een Pasquino in de „Telegraaf” ten spijt — maar dit was werkelijk een verdiende onderscheiding. Zoals, ook al weer de stekelige haat van diezelfde „Telegraaf” ten spijt, Boekman's promotie eveneens *verdiend* was.

In het Nederlandse socialisme nam Boekman een geheel eigen plaats in. Hij behoorde, zou men rustig kunnen zeggen, tot de voorlopers en voorbereiders van de idee die thans in de Partij van de Arbeid haar realisatie heeft gevonden. Zijn belangstelling voor het Franse neo-socialisme lag in die lijn, óók zijn baanbrekend-moedige houding in zake de monarchie: Boekman was het, die ter gelegenheid van het huwelijk van Prinses Juliana voor de radio openlijk bekende: „Nu mogen wij aannemen, dat het voortbestaan van het Huis van Oranje weer voor lange tijd gewaarborgd is; de republikeinse staatsvorm zou op dit ogenblik voor ons land een achteruitgang zijn.”

In 1939 kwam de tweede wereldoorlog. In de eerste oorlogsmaand — Nederland scheen toen nog buiten gevaar te zijn — werd te Amsterdam de tentoonstelling der „Onafhankelijken” geopend. Bij die gelegenheid sprak Boekman — het was een der laatste keren dat hij in het openbaar optrad — de kunstenaars toe. Wanhoop niet!, riep hij uit. En hij sprak de hoop uit, „dat wij allen elkaar hier weer zullen ontmoeten op de dag waarop ons Stedelijk Museum, evenals alle musea van Europa, zijn schatten zal kunnen tonen in een wereld waarin dan zal heersen vrede en gerechtigheid”.

Boekman heeft die dag niet meer mogen beleven. Zijn profetie uit 1936 in zijn „Demografie van de Joden in Nederland”: „Voor de Joden te Amsterdam nadert het ogenblik, waarop de sterfte de geboorte zal overtreffen”, is op een andere wijze dan hij toen berekende, maar daarom niet minder effectief, uitgekomen.

Van de grote sterfte die Hitler naar Amsterdam bracht, was hij het eerste offer....

J. WINKLER.

De Bedrijfschappen,

de planhuishouding en de verkiezingen

De discussie over het voorontwerp van wet op de Bedrijfschappen heeft zich tot nog toe niet bepaald onderscheiden door een grote mate van duidelijkheid. Bezwaren tegen het voorontwerp zijn van vele kanten ingebracht. Analyseert men deze bezwaren echter en tracht men daaruit af te leiden wat de verschillende schrijvers voor het voorontwerp in de plaats zouden willen stellen, dan blijkt, zoals overigens te verwachten was, dat nog steeds de meningen vrij sterk uiteenlopen. De vrij algemene stormloop tegen het voorontwerp vertoont dan ook meer eenheid in het negatieve dan in het positieve, al was er bij sommige critici duidelijk de tendenz te bespeuren zich aan te sluiten bij critiek van anderen, niet omdat men die andere critiek op zichzelf zo belangrijk achtte, maar omdat men hoopte op die wijze des te zekerder het voorontwerp te kunnen torpederen. Toch vallen bij nauwkeurige analyse van de critiek twee hoofdrichtingen te onderscheiden, al betekent dat natuurlijk een vereenvoudiging van de werkelijke situatie en een zekere verwaarlozing van de verschillende andere standpunten, die een meer of minder eigen geluid hebben laten horen. Toch is deze vereenvoudiging verantwoord, omdat daarbij voldoende recht wordt gedaan aan de twee voornaamste groepen, die aan het voorontwerp trekken.

Daarbij denken wij in de eerste plaats aan *de Katholieken*. Van Katholieke zijde zijn twee ernstige bezwaren tegen het voorontwerp ingebracht. In de eerste plaats zou het voorontwerp het subsidiariteitsbeginsel miskennen doordat alles zou zijn geconcentreerd bij de bedrijfschappen zelf en te weinig speelruimte zou zijn gelaten aan de „horizontale” vakorganisaties van werkgevers en werknemers. In de tweede plaats zou het subsidiariteitsbeginsel zijn miskend, omdat in de bedrijfschappen zelf, tengevolge van de aanwezigheid van den van overheidswege benoemden voorzitter-commissaris, van het zelf doen door de bedrijfsgenoten te weinig terecht zou komen en de bedrijfschappen meer overheidsorgaan dan bedrijfsorgaan zouden worden.

Uit deze gehele critiek blijkt, dat men in het algemeen tegen de figuur van bedrijfschappen met verticale opbouw, met werknemersmedezeggenschap en met een zeer grote bevoegdheid op sociaal-economisch gebied, geen principiële bezwaren heeft. Dat was ook niet te verwachten, daarvoor lag deze figuur te zeer in de lijn van veel vroegere Katholieke publicaties en van de Katholieke corporatieve gedachte. De Katholieken willen dus wel bedrijfschappen, mits zij autonoom zijn.

Over het eerste bezwaar, dat van Katholieke zijde is geopperd, zal, dunkt mij, geen ernstig blijvend verschil van mening met de socialisten behoeven te bestaan. In dat opzicht heeft de critiek in het algemeen het voorontwerp en de daarbij gegeven toelichting niet geheel juist geïnterpreteerd. Toegegeven zal moeten worden, dat de regeringsstukken in dat opzicht wel uiterst summier en niet altijd geheel duidelijk waren en

inderdaad ook bij welwillende lezers gemakkelijk tot misverstand aanleiding konden geven. Toch waren deze beknoptheid en vaagheid ook wel begrijpelijk. De kwestie van de horizontale organisatie is immers, zoals de Regering uitdrukkelijk in de brief, die het voorontwerp begeleidde, heeft gezegd, slechts zeer voorlopig behandeld, omdat de Regering in dat opzicht de suggesties van het bedrijfsleven wenste af te wachten. Eerst wanneer duidelijk was, welke plannen het bedrijfsleven had ten aanzien van haar eigen vakorganisatie, zou deze vakorganisatie kunnen worden ingebouwd in het systeem der bedrijfsschappen en zou haar taak duidelijker kunnen worden bepaald. Zou de Regering bij het voorontwerp op dit punt verder zijn gegaan dan zij gegaan is, dan zou zij stellig nog in veel sterker mate het verwijt hebben gehoord, dat zij haar plannen had gemaakt buiten het bedrijfsleven om. Dat de Regering zich op dit punt dus voorlopig heeft onthouden, is wel te verklaren. Uit de stukken zelf blijkt echter duidelijk genoeg, dat een levend geheel van vakorganisaties ook naar de mening van de Regering noodzakelijk is en dat daàr een zeer belangrijke taak zou moeten liggen, vooral ten aanzien van de sociale bemoeiingen. De veronderstelling, b.v. van Brongersma, dat de aanvaarding dezer regeringsvoorstellen zou betekenen, dat geen collectieve arbeidsovereenkomsten meer tot stand zouden kunnen worden gebracht¹⁾, is dan ook totaal uit de lucht gegrepen. Bij de definitieve redactie van het wetsontwerp zal uiteraard een regeling van de horizontale organisatie, die in de plaats zal moeten treden van de Woltersomse groepen, niet kunnen ontbreken. Dat betekent echter, dat dan tegelijk de plaats dezer nieuwe vakorganisatie in het geheel zal kunnen worden geconcretiseerd. Het heeft stellig van de aanvang af in de bedoeling van de Regering gelegen daarbij ook aan de horizontale organisaties een zekere taak en dus zekere bevoegdheden toe te kennen. Hoe ver de Regering daarbij precies zal willen gaan is nog niet duidelijk — zal trouwens ook van de te kiezen organisatievorm afhangen — maar dat er op dat punt onoverkomenlijke tegenstellingen met de Katholieken zouden moeten blijven bestaan, lijkt mij noodzakelijk noch waarschijnlijk.

Moeilijker staat de zaak met het tweede Katholieke bezwaar, dat zich vooral geopenbaard heeft in de verwensingen, die zich over den commissaris hebben uitgestort. Het gaat hier om een zeer principiële zaak, ten aanzien waarvan vroeger de Katholieke gedachtengang zeer belangrijke verschillen heeft getoond tegenover de socialistische. In de socialistische gedachtenwereld is het wezenlijke doel steeds gebleven een „vermaatschappelijking van de productie”. Dat daarvoor beslist altijd socialisatie nodig zou zijn, is gelukkig voor steeds grotere groepen uit de socialistische beweging een overwonnen standpunt geworden. Dat betekent echter niet, dat een vermaatschappelijking naar onze mening mogelijk zou zijn door de eigen krachten van het bedrijfsleven zelf. Dat is niet alleen, menselijkerwijze gesproken, sociaal-psychologisch volkomen ondenkbaar, het is ook technisch onmogelijk. Een van de voornaamste elementen, misschien zelfs het voornaamste element, dezer

¹⁾ Mr. Dr. E. Brongersma: „Overheid en Bedrijfsleven, eenige beschouwingen over het voorontwerp van wet op de bedrijfsschappen,” pag. 46.

vermaatschappelijking onder de huidige omstandigheden is het totstandbrengen ener plan-huishouding. Het totstandbrengen ener plan-huishouding houdt in, dat alle vitale onderdelen der nationale economie gericht worden volgens een nationaal plan. Men behoeft, dunkt mij, geen socialist te zijn om overtuigd te zijn dat het volstrekt onmogelijk is dit doel te bereiken alleen met behulp van adviezen (b.v. van een Nationaal Planbureau) aan de verschillende betrokken bedrijfstakken. Een duidelijke en krachtige leiding van de overheid, die daartoe over belangrijke bevoegdheden moet beschikken, is daarbij onmisbaar. In de Memorie van Toelichting op het kortelings gepubliceerde ontwerp van wet op het Nationaal Planbureau heeft de Regering dat ook duidelijk uitgesproken. Maar dan kan men ook niet meer, zoals van Katholieke zijde zo uit den treure als noodwendig wordt bepleit, de sferen van overheid en bedrijfsleven scherp uit elkaar houden. In een plan-huishouding schuiven deze onvermijdelijk in elkaar. Uitgaande van deze sociologische analyse heeft de Regering naar een organisatievorm gezocht, waarin eveneens overheid en bedrijfsleven tezamen zouden komen om tezamen hun ineengeschoven terreinen te beheren: vandaar de gedachte van den door de Regering benoemden voorzitter, deel uitmakende van het bestuur van bedrijfsgenoten en met deze tezamen belast met de leiding van het bedrijfsschap. Het is best mogelijk, dat er andere oplossingen zijn te vinden, die tot hetzelfde doel leiden. Men moet dan echter het uitgangspunt, t.w. de noodzakelijke samenwerking van overheid en bedrijfsleven aanvaarden. Gaat men uit van de autonomie der bedrijfsschappen in de zin, zoals vele Katholieke beschouwingen dit hebben gedaan, dan miskent men de eisen ener plan-huishouding ten enenmale.

De tweede groep, die tegen het voorontwerp protest heeft aangetekend, wordt gevormd door *het bedrijfsleven* zelf, waarbij vooral de liberale pers als de woordvoerder is opgetreden. Ook deze richtte zich zeer sterk tegen den commissaris en tegen het veronderstelde overwicht van de bedrijfsschappen boven de vakorganisaties. Beluisterde men deze critiek echter scherper, dan bleek al spoedig zeer duidelijk, dat men aan die zijde eigenlijk iets geheel anders bedoelde. De critiek richtte zich n.l. minder tegen de vorm der bedrijfsschappen, dan wel tegen de aan de bedrijfsschappen toegekende taak. Duidelijker gezegd: de critiek richtte zich meer tegen de plan-huishouding waarbinnen de bedrijfsschappen hun taak zouden ontvangen dan tegen deze of een andere vorm van bedrijfsorganisatie. Ook hier was het betoog, dat het voorontwerp de sferen van overheid en bedrijfsleven dooreen haalde. De moraal van het verhaal was hier echter een andere dan bij de Katholieken. Het ging er aan liberale zijde niet om, dat men in de bedrijfsschappen geen overheidsvertegenwoordiger wenste, maar, paradoxaal gezegd, dat men in de bedrijfsschappen geen bedrijfsgenoten wenste. Als er geordend zou moeten worden — en hier en daar bestaat ook aan deze zijde wel het vage vermoeden dat een beetje ordening voor héél korte tijd nog wel nodig zal zijn — zou de overheid dat moeten doen en zou men daarvoor niet de verantwoordelijkheid mogen leggen op het bedrijfsleven. De ondernemer immers heeft zijn eigen taak en mag niet mede verantwoordelijk worden gemaakt voor een actie, waarbij het algemeen

belang richtsnoer moet zijn, aldus in enkele woorden het betoog. Men kan en moet dit betoog naar mijn mening in duidelijke woorden vertalen. Het komt erop neer, dat belangrijke groepen uit het bedrijfsleven aldus menen te moeten redeneren: „Als gij, overheid, beslist meent te moeten ordenen en wij kunnen dat niet verhinderen, welnu, dan moet gij maar ordenen, maar wij doen daarbij niet mee. Deden wij wel mee, dan zouden wij immers onze vrijheid van spreken en handelen verliezen en die wensen wij in de strijd tegen de plan-huishouding voor alles te behouden.” De uitgestoken hand van de Regering, die het bedrijfsleven een grote mate van medezeggenschap aanbiedt bij de liquidatie der oorlogseconomie en bij de voorbereiding en uitvoering der plan-economie, wordt door het bedrijfsleven afgewezen — terwille van de ondernemersstrijdpositie.

* *
*

De kwestie van de bedrijfsorganisatie zal stellig bij de verkiezingen een rol spelen. Stellig zal men de leuzen en exclamaties, die in de discussie over het voorontwerp-Vos zo kwistig zijn gehanteerd, in de verkiezingsstrijd nog eens aandikken. Daarbij zal stellig ook het spook van het staatssocialisme en de ondragelijke ambtenarij ten tonele worden gevoerd. Van onze zijde zal dan de aandacht moeten worden gevestigd op een paar zeer duidelijke lessen, die juist de jongste discussie ons heeft geleerd.

Aan de Katholieke opposenten tegen het voorontwerp, die zo hartstochtelijk op grond van het subsidiariteitsprincipe de directe overheidsinvloed en dus den commissaris in het bedrijf schap hebben bestreden, moet thans toch wel de vraag aan het geweten worden gelegd, of zij inderdaad menen, dat men de ordening, die ook volgens hen een besliste noodzaak is, inderdaad in handen kan leggen van bedrijf schappen, uitsluitend bestaande uit vertegenwoordigers van het bedrijfsleven, dat kennelijk nog zózeer tegen de ordening gekant is. Ieder kent het oude spreekwoord, dat het met onwillige honden slecht hazen vangen is, maar, zo ooit, dan is er thans aanleiding de menselijke wijsheid, die in dit spreekwoord besloten ligt, toe te passen. Grote gedeelten van het bedrijfsleven blijken nog te leven in de illusie van een zeer spoedige terugkeer tot volstrekte vrijheid. Op grote ondernemersvergaderingen krijgen pleidooien voor algehele vrijheid en voor de natuurlijke selectie, die daardoor ontstaat, „open doekjes”. Dat betekent niet alleen, dat men niet bereid is van harte mede te werken aan de organisatie van een planhuishouding, dat betekent ook — en dat is misschien nog belangrijker — dat men nog ten enenmale mist het normbesef zonder hetwelk een planhuishouding niet zal kunnen functionneren. Het betekent immers, dat men het nastreven van het ondernemingsbelang nog altijd ziet als het wezenlijke doel en dat men nog geen begrip heeft voor de noodzakelijke onderschikking aan het gemeenschappelijke doel en de daaruit voortvloeiende zelfbeperking, die in de plan-huishouding van den ondernemer zullen moeten worden gevraagd. Menen de Katholieken waarlijk, dat men aan het bedrijfsleven, dat komt uit een zo normloze tijd, dat nog zo weinig de geest van het individualisme heeft overwonnen, de taak der ordening zelfstandig in handen kan geven?

Er is uit de gevoerde discussie, dunkt mij, ook een tweede les te leren. Men zal den enkeling en de kleine groepen uit het bedrijfsleven, die de consequenties van de moderne wereld wèl voldoende hebben doordacht, geen onrecht doen, als men toch betoogt, dat de houding, die het bedrijfsleven ten aanzien van het voorontwerp-Vos heeft ingenomen, symptomatisch is voor de gehele geestesgesteldheid van het bedrijfsleven op dit ogenblik. Deze geestesgesteldheid wordt getekend door een eindeloos „gekanker”. Natuurlijk kankert ons gehele volk, maar het is opvallend dat er nergens zo veel gekankerd en zo verbitterd gekankerd wordt als in het bedrijfsleven. Wie dit gekanker hoort, krijgt tenslotte de overtuiging: dit is niet alleen meer door zakelijke, uitwendige factoren te verklaren, maar hier speelt een diepe innerlijke teleurstelling een rol. Ook de gewone consument heeft het nog niet best. De gewone consument doet het nog zonder fietsbanden en hangt nog aan lussen in volle trams. De gewone consument heeft nog weinig op het brood en betaalt zijn groenten duur. De gewone consument kijkt met schrik naar elke schoenzool, die loslaat, en naar elk gat in een jongensbroek. Toch kan men, Goddank, niet zeggen, dat bij den gewonen consument een kankerstemming domineert. Men voelt de verbetering, men voelt het onvermijdelijke van veel moeilijkheden, men is dankbaar, dat men de lucht der vrijheid weer kan inademen, en is aan het werk gegaan.

Anders is het meestal in het bedrijfsleven. De juffrouw uit de garen- en bandwinkel kankert erover, dat tengevolge van de vermeende stompzinnigheid van enige ambtenaren in Den Haag, een bepaald corset niet mag worden geïmporteerd; dat zij haar winkel weer met duizend en een andere artikelen vol heeft, vormt geen factor van overweging. De meubelfabrikant kankert over een boot met kolen, die per ongeluk een paar dagen te laat komt — natuurlijk tengevolge van de stompzinnigheid van enige ambtenaren in Den Haag — en hem dwingt zijn bedrijf een paar dagen stil te zetten; dat hij inmiddels al weer verscheidene maanden werkt en überhaupt grondstoffen en kolen heeft gekregen, speelt geen rol. En zo is het talloze malen. Het is opvallend, dat men de fouten en mislukkingen generaliseert en volkomen verwaarloost wat er bereikt is, wat wèl loopt bij de overheidsbemoeiing. Kortom, het is opvallend, hoe onwelwillend men tegenover het overheidsbeleid staat. Wat zijn de oorzaken daarvan?

Men zal de plank niet ver misslaan als men de oorzaken hiervan o.a. zoekt in het feit, dat alles dooreen genomen het bedrijfsleven het in de oorlog minder slecht heeft gehad dan de normale consument. Er viel, ondanks alle prijsbeheersing, wit of zwart meestal wel wat te verdienen en bovendien: er is op immense schaal met behulp van de voorraden van het bedrijf ten eigen behoeve geruild. Dit laatste was heel menselijk en heel begrijpelijk: als mijn „gewone consument” in een bedrijf had gezeten had hij dat stellig ook gedaan. Er is dus geen reden voor heftige morele verontwaardiging tegenover dit ruilen van het bedrijfsleven. Maar het gevolg is wel geweest, dat het bedrijfsleven het vaak aanzienlijk beter heeft gehad dan de rest der bevolking, dat men de nood minder bitter en schrijnend heeft gevoeld. Alle leed echter is relatief: het leed, dat het bedrijfsleven heeft gevoeld, in de jongste oorlog, was ook erg en deed ook het verlangen ontstaan naar een bevrijding. De droom

der bevrijding nam uiteraard in het bedrijfsleven de vorm aan van een bevrijding òòk van alle knellende beperkingen en overheidsvoorschriften. En daarom valt die bevrijding nu tegen. Want deze laatste bevrijding is niet gekomen, althans niet in die mate, die men had verwacht. Bovendien is de verbetering van de eigen voorziening vaak relatief geringer dan bij den gewonen consument — omdat die het zoveel slechter heeft gehad. De vergelijking met sommige andere landen — en men kijkt dan bij voorkeur naar Zweden, België en Amerika, niet naar Engeland of Frankrijk — doet het langzame tempo van ons eigen herstel dan nog duidelijker uitkomen. Dat wij tot de meest geschonden landen behoren en met name, dat wij vele malen zwaarder getroffen zijn dan België, vergeet men dan evenzeer als het feit, dat daaruit consequenties voortvloeien voor onze overheidsbemoeiing en voor het tempo van ons herstel. Dat onze economische structuur, zo sterk aangewezen op het economische verkeer met Duitsland en Indië, eveneens zeel zwaarder is ondergraven, vergeet men ook. Zo is dus de algemene ontevredenheid tegenover onze huidige overheidsbemoeiing, die de overgang van oorlogseconomie naar een „normale” plan-huishouding zo voorzichtig mogelijk tracht te bewerkstelligen, wel begrijpelijk. Zij uit zich als een algemene afkeer van de door de regering bepleite plan-huishouding. Die afkeer wordt uit de aard der zaak door de buiten de Regering staande partijen, vooral door de anti-revolutionnair en door de Partij van de Vrijheid, geëxploiteerd. Daarom is het zaak, dat wij tegenover bedrijfsleven en publiek twee dingen duidelijk maken.

In de eerste plaats moeten wij duidelijk maken, dat een plan-huishouding onvermijdelijk is. Het is ermede als met het liberalisme in Nederland na 1848: liberale en conservatieve regeringen wisselden elkaar af, maar zij voerden allen een liberale politiek. Het was niet de wil der individuen, die deze liberale politiek bewerkstelligde, maar de kracht van de maatschappelijke omstandigheden van de tijd en de kracht van de algemene geestelijke atmosfeer der eeuw.

Zo zal het thans ook zijn. Welke regeringen wij straks ook zullen hebben: zij zullen allemaal — al zullen er nuances blijven — in feite een plan-politiek voeren. De gehele internationale sociaal-economische situatie dwingt daartoe. De internationale economische plannen, welke met name in Amerika worden gekoesterd, zullen de individuele naties stellig dwingen tot een zekere bewuste regeling van hun sociaal-economisch leven. Het is niet mogelijk in het kader van dit artikel daarop uitvoerig in te gaan, maar men denke alleen maar aan het feit dat de Amerikanen als grondslag voor hun voorstellen tot uitbreiding van de internationale handel een bewuste „full employment”-politiek der individuele staten nodig hebben. Naast deze buitenlandse omstandigheden zijn er dan nog de immanente factoren in ons kapitalisme, die reeds vòòr de jongste oorlog tot de duidelijke conclusie hadden geleid, dat van een automatische sanering en overwinning van de crisissen geen sprake meer kon zijn. Een plan-huishouding is dus onvermijdelijk. De selbstherrliche ondernemerspositie is verloren. De ondernemer moet, wil hij nog een functie behouden, zich omschakelen naar een functie, waarin hij uitdrukkelijk de gemeenschap dient, een omschakeling, waarbij hij, evenals met zoveel andere functies in onze samenleving is geschied,

geleidelijk aan rechts- en beleidsnormen zal moeten worden gebonden. Het bedrijfsleven leeft te dien aanzien vaak nog in een wereld van illusies, illusions, zoals zo dikwijls in de geschiedenis mensen en mensengroepen in een veranderde wereld gevangen hebben gehouden. Uit deze illusies moet het zich bevrijden als het niet tot eigen en onze verschrikkelijke schade op een gegeven ogenblik tot de ontdekking wil komen, dat het te laat is voor een harmonische ontwikkeling. Ook van deze laatste mogelijkheid geeft de geschiedenis tal van voorbeelden.

In de tweede plaats zullen wij het publiek in en buiten het bedrijfsleven duidelijk moeten maken, dat wij deze plan-huishouding niet willen maken tot de oorzaak van een ontzagwekkend ambtelijk apparaat, maar dat wij de deskundige en dagelijkse belanghebbenden, de in het bedrijfsleven zelf werkzame en ploeterende mensen, bij deze plan-huishouding willen betrekken. Het is de zin der bedrijfsorganisatie, dat zakenmensen en arbeiders zelf over de opzet der planmatige economie meespreken, over de details en de methoden en over de uitvoering mee beslissen *Mee*-beslissen, niet: alleen beslissen. Uit het bovenstaande zal duidelijk zijn gebleken, waarom dit laatste niet kan. Een poging om deze medebeslissing vorm te geven, heeft de Regering in het voorontwerp-Vos gedaan.

Natuurlijk valt er over de details en van de plan-huishouding en van de bedrijfsorganisatie te praten, maar dit praten kan alleen vruchtbaar zijn als men het beginsel van de plan-huishouding en het beginsel van de gezamenlijke uitvoering door Overheid en bedrijfsleven aanvaardt. Dat er voor dit laatste een zekere geestelijke herscholing van het bedrijfsleven moet plaatsvinden, is in het bovenstaande gebleken.

Dat er tevens een zekere geestelijke herscholing van de ambtenarenwereld nodig is, valt met evenveel klem te betogen, doch is thans niet aan de orde.

Waar het thans, nog eens kort samengevat om gaat, is dit:

1e. Een vraag aan de kiezers: Wilt gij een bewuste plan-politiek of wilt gij een politiek, die uiteindelijk dezelfde kant op moet gaan, maar het tegenstribbelend doet en dus halfslachtig en de kans loopt telkens net achter de feiten aan te lopen — zoals bij de „ordeningspolitiek” vóór de oorlog?

2e. Een vraag, speciaal aan het bedrijfsleven: Wilt gij medewerken aan deze plan-politiek en u bewust op de nieuwe situatie en de nieuwe taak instellen en dan uw land opnieuw grôte diensten bewijzen, of wilt gij mokkend aan de kant blijven staan, de plan-politiek zich over uw hoofd heen zien voltrekken en de overheid daarbij alléén laten ploeteren, uiteraard ten nadele van Uzelf en van het gehele Nederlandse volk?

Dr. J. F. DE JONGH

De plaats der intellectuelen in ons volk

De noodzaak, welke het huidige tijdsgewricht ons oplegt, alle krachten in te spannen voor de geestelijke en materiële wederopbouw van ons land, brengt begrijpelijkerwijs mee, dat de tijd ontbreekt, tot een rustige bezinning op problemen en gebeurtenissen, welke zonder op ons directe arbeidsveld te liggen onze aandacht vragen en ons — dikwijls onderbewust — bezig houden.

In de praktijk, met name bij de oprichting van de Partij van de Arbeid, hebben wij kunnen constateren, dat ook in de kringen der intellectuelen de politieke belangstelling groot is. Wij aanvaarden dit verschijnsel en gunnen ons niet de tijd hiervoor een verklaring te zoeken. Hierin schuilt een gevaar. Een oorlog in het algemeen en een oorlog, zoals wij die de afgelopen vijf jaren beleefd hebben, in het bijzonder veroorzaakt noodzakelijkerwijs velerlei reacties, welke haar sporen op het maatschappelijk leven drukken, doch welke overigens duidelijk van tijdelijke aard zijn. Voor historici, psychologen, psychiaters, enz. mogen deze verschijnselen interessant zijn, degeen, die zich afvraagt, of een bepaald verschijnsel wijst op een ontwikkeling van het maatschappelijk leven en blijvende verschuivingen in de constellatie der maatschappen ten gevolge zal hebben, zal zich hiermede niet of slechts zijdelings bezig houden. Wanneer ik dan ook wil trachten na te gaan, of de plaats van den intellectueel in de samenleving en zijn taak ten opzichte van de samenleving in vergelijking met de jaren vóór 1940 anders worden beoordeeld, dan doe ik dit, omdat naar mijn stellige overtuiging hier inderdaad van een fundamentele verandering sprake is.

Vooropgesteld zij, dat ik bij het navolgende het woord „intellectueel” niet gebruik in de zin van „hoofdarbeider”, doch mij beperk tot het door Bongers¹⁾ als „de top” aangeduide deel van deze groep (academici, studenten, hogere beambten, kunstenaars, enz.). Dus de groep, welke vóór de oorlog werd gekenmerkt door een neiging tot een ongebreideld individualisme, met als gevolg een steeds sterker wordend geestelijk isolement.

Dit isolement is thans doorbroken. Dit is zeker niet alleen uit de intellectuelen zelf voortgekomen. Aangenomen mag worden, dat mede invloeden van buitenaf daarvan een oorzaak vormen. De samenleving eiste na de eerste wereldoorlog voor alles kennis van den intellectueel. Ten onrechte werd niet tegelijkertijd verantwoordelijkheidsbesef verlangd en van de zijde van de intellectuelen getoond. De gevolgen zijn niet uitgebleven. Menige zuiveringsprocedure is hiervan een treffend bewijs. Vele intellectuelen hebben gedurende de bezetting blijk gegeven niet bij voortdoring voor ogen te hebben gehouden, dat zij behoren tot een groep in de samenleving, welke een voorbeeld moest zijn, van welke leiding uit moest gaan, welke een hoge verantwoordelijkheid droeg. Thans worden verschillende intellectuelen in wezen het slachtoffer van zuiverings-

¹⁾ „Intellectuelen en socialisme”, De Socialistische Gids 1925, blz. 993.

maatregelen als gevolg van de vaststelling van hun plaats en hun taak in het volksleven post factum. De intellectueel hoort immers veelvuldig het verwijt tot zich gericht, dat hij geen verantwoordelijkheidsgevoel heeft getoond. Een eis, welke, zoals gezegd, bij zijn benoeming geen gewicht in de schaal heeft gelegd en waarvan hij zichzelf gewoonlijk niet bewust is geweest bij de aanvaarding zijner benoeming. Een typisch voorbeeld vormen de hoogleraren. Eerst gedurende de bezetting is men er zich van bewust geworden, dat een hoogleraar niet alleen over een gedegen vakkennis moet beschikken, doch daarnaast ook een opvoedende taak heeft in de ruimste zin des woords. De door een geestelijk isolement van de wereld vervreemde geleerde, wiens geestelijk isolement overigens dikwijls een sublimering van het wetenschappelijk denken en daardoor tot uitzonderlijke prestaties voert, zal in de toekomst niet bij voorkeur voor het hoofdleraarsambt worden aangezocht.

Vele intellectuelen zelf zijn echter tijdens de bezetting reeds tot het inzicht gekomen, dat zij in de vooroorlogse jaren ernstig te kort geschoten zijn. Het is voor hen een beschamend gevoel, dat een man als Menno ter Braak een roepende in de woestijn is geweest met zijn waarschuwingen tegen de gevaren van de totalitaire staatsgedachte voor onze samenleving. Eerst de harde werkelijkheid heeft hen wakker geschud. In het najaar van 1940 schrijft de jeugdige, in het voorjaar van 1945 in een Duits concentratiekamp omgekomen Leidse hoogleraar Telders²⁾:

„De voornaamste fout van ons staatswezen ligt niet in zijn democratisch karakter, noch elders in onze staatsinrichting zelve, doch in het tekort aan public spirit, aan „publieke geest”, dat bij vele Nederlanders in de laatste decennien te constateren is geweest. Zich met het bestuur van Rijk, Provincie en Gemeente te bemoeien anders dan als ambtenaar of als lid van één of meer onzer talloze commissies, gold en geldt bij velen als iets minderwaardigs, iets, dat men bij voorkeur aan anderen overlaat. En op die afzijdigheid was men dan nog vaak trots ook, zodat, met een wonderlijke speling der ironie, zij, die zich voor het werk beschikbaar stelden, waaraan *allen* naar de mate hunner krachten behoorden mede te werken, daarvoor in de regel meer schampere critiek dan waardering van hunne medeburgers oogstten.”

Dit gebrek aan „public spirit”, dat Telders m.i. terecht als een der grootste fouten van ons openbare leven kenschetst, hangt ten nauwste samen met gebrek aan verantwoordelijkheidsgevoel. Immers, wie waarlijk „public spirit” vertoont, zal zich mede verantwoordelijk voelen voor het staatsbestel.

Hoe is het nu te verklaren, dat bij zoveel intellectuelen de „public spirit” is ontwaakt? Aangenomen mag worden, dat deze is geboren in de grote verwarring, waarin vele intellectuelen geraakten, toen zij in een toestand van uiterste nood de problemen, die onze Nederlandse samenleving tot in de kern raakten, op zich zagen afstormen en zich niet in staat en

²⁾ Dr. H. B. Wiardi Beckman, Prof. Mr. B. M. Telders en Prof. Mr. Paul Scholten: „Den Vaderland Ghetrouwe”.

onvoorbereid gevoelden om deze aanstonds te doorschouwen (ik denk b.v. aan de reacties op het vertrek van onze Regering in 1940) en de juiste houding daartegenover te bepalen. Het gevoel is doorgebroken, dat er iets mis was in de houding, die men voor de oorlog had aangenomen, dat de algemene politieke vraagstukken geen aangenaam tijdsverdrif zijn, waar men zich al naar behoefte mee kan bemoeien, maar evenzovele dwingende vragen voor ieder, die bewust zijn tijd mede-beleeft. Men ging inzien, dat er een wezenlijke verantwoordelijkheid is voor iederen burger in de samenleving en dat men die slechts *bewust* kan aanvaarden. Immers iedere onbewuste aanvaarding van verantwoordelijkheden op welk gebied ook, zal, indien er conflicten rijzen, rampzalige gevolgen opleveren.

Indien juist is, dat ook de hedendaagse intellectueel zich waarlijk bewust is geworden van zijn verantwoordelijkheid — en dat geloof ik — dan zal deze wijziging in de levenshouding niet van voorbijgaande aard zijn. Echter ook al mocht men aannemen, dat het hier gaat om een spontane reactie van voorbijgaande aard, dan meen ik hiertegenover op twee punten te kunnen wijzen, welke het onmogelijk maken thans reeds een definitieve uitspraak in dat opzicht te doen. In de eerste plaats zal de schaarste-economie (men behoeft waarlijk niet al te somber te zijn om dat te stellen) haar ijzeren greep slechts langzaam lossen en gedurende lange tijd haar invloed uitoefenen in het leven van iederen burger. Daarnaast zal de labiele verhouding van de volkeren onderling een stimulans vormen om de ontwaakte belangstelling levendig te houden, zo niet te vergroten. Wanneer dan in de verre toekomst de omstandigheden ogenschijnlijk niet meer een zo dwingende noodzaak zullen opleveren voor een waarlijke deelname in het algeheel bestel, dan bestaat de redelijke kans, dat op dat ogenblik de innerlijke ommekeer zich dusdanig zal hebben voltrokken, dat hetgeen thans nog als een spontane reactie zou moeten worden gezien, een integrerend deel van het denken zal zijn geworden, als het ware een onafwijsbare erfenis van de nood der tijden.

Een ander verschijnsel, dat onze aandacht vraagt, is, dat zeer vele intellectuelen na het doorbreken van hun isolement een sterke neiging vertonen naar het socialisme. Het zou mij hier te ver voeren het complex van oorzaken, dat hieraan, naar ik meen, ten grondslag ligt, te analyseren. Slechts deze vraag wil ik stellen: wat zal de plaats van dit zo sterk gegroeid contingent intellectuelen zijn in de rijen der socialisten en in welke richting zullen zij het socialisme stuwen?

Het zal ongetwijfeld niemand onzer ontgaan zijn, dat zeer vele socialisten van de oude stempel de grote groei van het intellectueel element in hun gelederen met een zeker scepticisme bezien. Ik geloof niet, dat dit terecht is en ik meen, dat men dusdoende de wijziging van de plaats van het socialisme in de Nederlandse samenleving uit het oog verliest.

Men is bevreesd, dat het socialisme aan felheid zal inboeten, wanneer het niet hoofdzakelijk gedragen wordt door hen, voor wier belangen het in oorsprong opkwam en die er met al hun vezelen in vergroeid zijn. Ik laat daar, of deze belangen zoveel uiteenlopen en of de paralleliteit niet groter is dan het verschil. Men is beangst voor verwatering en verburgerlijking, voor een mogelijk vervagen van de scherpe „rode”

lijn, die het socialisme altijd getrokken heeft. Ik begrijp deze angst zeer goed en ik ben vervuld van diepe eerbied voor hen, die met hun meeslepende bezieling en diepgewortelde overtuiging de fundamenten voor het socialistisch bestuur in Nederland hebben gelegd. Maar men moet bedenken, dat de democratisch socialistische bevolkingsgroep van een strijdende partij, een oppositiepartij, een partij, geladen met onvervulde wensen, is geworden een partij, welke regeringsverantwoordelijkheid draagt. Het komend beleid zal een socialistisch beleid zijn en veel, wat jarenlang als wenselijk naar voren is gebracht, zal realiteit worden. Dit is een gans andere situatie, waaruit men de consequenties zal moeten durven trekken. Het socialisme zal voor de consolidatie van zijn overwinning een groot aantal intellectuelen nodig hebben. Zij zullen hun wetenschappelijke, bestuurlijke en andere kennis moeten geven om de socialistisch bestuurde maatschappij in een hecht evenwicht op te bouwen. Daarmee is geenszins gezegd, dat voor de tallozen, die de komst van het socialisme hebben voorbereid, het voornaamste werk nu gedaan is, dat zij geen aandeel in deze opbouw zullen hebben. Integendeel. Wat voor waarde zou het socialistisch gebouw hebben, indien het niet bewoond werd door lieden, die met een versterkt ideaal en even frisse moed als tevoren voor de instandhouding waken, ieder op de plaats, die hem naar zijn aard, aanleg en geschiktheid toekomt. De erkenning van de gelijkgerechtigdheid der mensen boet geenszins aan kracht in, wanneer men durft te erkennen, dat ieder behoort op de plaats, waar hij het meest geschikt voor is. Dat ieder in de toekomst ook werkelijk op de voor hem meest geëigende plaats terecht kan komen is zeker een van de voornaamste doelstellingen van een werkelijk socialistisch beleid.

Een geheel andere en niet minder belangrijke taak voor de intellectuelen is de verdieping van de geestelijke achtergrond van het socialisme. Met de verwezenlijking van bepaalde idealen komt voor menigeen ongetwijfeld een gevoel van leegte. Men geraakt op een dood punt, krijgt te kampen met een geestelijk tekort. Het zal interessant zijn te volgen, of dit te verwachten geestelijk tekort zal voeren tot het inzicht, dat de in het verleden enerzijds door het tekortschieten van de kerken, anderzijds door een door politieke drijfveren geschapen tegenstelling tussen socialisme en Christelijk geloof reële grondslag mist.

Het socialisme behoeft over de groei van zijn intellectuele aanhangers niet bevreesd te zijn. Deze groei is symptomatisch voor het stadium, waarin het socialisme is geraakt en tekenend voor de wijde perspectieven, die het biedt.

Ook voor den intellectueel zelf is de toenadering tot het socialisme van niet te onderschatten belang. Laat ik er slechts dit van zeggen: door ontwikkeling en aanleg is de intellectueel gewoonlijk sceptisch en critisch ingesteld, terwijl hij door de individuele aard van zijn arbeid gemeenlijk moeilijker een gemeenschapsmens in de goede zin van het woord wordt. Het socialisme nu kan zijn scepticisme ervoor behoeden uit te groeien tot defaitisme en hem zonder aantasting van zijn individualistische instelling (waarvan de ontkenning der waarde een kortzichtigheid zou zijn) terughouden van een tot een geestelijk isolement toegepitst individualisme.

J. LE POOLE

Het lied in de nacht

Over de poëzie in de tijd der bezetting

I

Er waren haast geen sterren en er was geen liefelijke maan. In het dreigende duister hoorde men het schrikwekkende af-en-aanvliegen der gevleugelde motoren, aan de horisonten zag men de gloed der branden en dichterbij klonk soms de angstwekkende stap van een gespijkerde laars. Dan begon er een kind te schreien. In die donkerte voerden wij fluisterend gesprekken over executies en hongersnood en over: „hoe lang nog”. Maar als dan ons hart ineenkromp van zorg en angst, is daarin eens een stem opgegaan, die zong van ons aller vaderland, van zijn nood, maar ook van zijn blijde verwachting en nimmer heeft een lied ons zo ontroerd.

Wij wisten niet, hoezeer we ons Nederland beminden of zullen we zeggen, dat we het nu pas zijn gaan liefhebben? Het besef van onze nationale saamhorigheid is betrekkelijk jong. We beginnen onze vaderlandse geschiedenis wel met de Batavieren, en onze staatkundige geschiedenis met het verdrag van Verdun (843), maar zelfs gedurende de Middeleeuwen was er onder de mensen, die hier aan de zee, aan de mond der grote rivieren woonden, en die wel wisten geen Duitsers en geen Fransen te zijn, het besef niet aanwezig, dat zij bijeenhoorden en samen met dit moeizaam, op het water veroverde land, een nationaal geheel vormden. Het verzet tegen de Spaanse tyrannie beloofde een ogenblik ons volk aaneen te smeden, maar de godsdienstige tegenstellingen en het overwicht van Holland en Zeeland, waardoor de andere provincies min of meer wingewesten werden, belemmerde wederom het ontstaan van een krachtig vaderlands besef. Toen kwam de Franse overheersing, door een groot deel van het volk juichend verwelkomd, en door de kleinere helft mokkend ondergaan. Konden de laatsten van verraad spreken, waar zij Pruisen en Engelsen gemoeid hadden in onze nationale twisten? Doch de druk der tijden werd zwaarder. En dan, in de nood der Napoleontische tijd, gezamenlijk gedragen door heel Nederland, groeide het weten van onze saamhorigheid. Maar hoezeer miste het, en niet alleen bij zijn dichters, levende diepte. En dit manco kon niet gecompenseerd worden door zichzelf te overschreeuwen. De dichters waren geschoold bij de brallende poëten van de Patriottentijd, en zo heeft de opgewonden toon van Helmers ons lateren geamuseerd, waarbij wel eens vergeten werd, hoe moedige daad het was, in die tijd zo luid te durven hopen, dat Nederland herrijzen zou. En is niet de kerngedachte van „De Hollandse Natie” ons weer vertrouwd geworden: n.l. de lof van het voorgeslacht is het fundament van het geloof van den tijdgenoot in de wedergeboorte der Hollandse natie? De verlossing werd ons volk als een onverdiend geschenk in de schoot geworpen en in de gezapige rust onder de regering van Willem I werd het onechte lied over eigen voortreffelijkheid zo vaak aangeheven, dat

het steeds valser begon te klinken. De God van Nederland en van Oranje, eenmaal in diepe nood door de grote Calvinisten der XVIIe eeuw aangeroepen, werd door Tollens en later door de dominee-dichters zo vaak opgevoerd, dat het tot verzet moest uitlokken. Multatuli en Busken Huet hebben er meedogenloos mee gespot en de Tachtigers deden er voortaan het zwijgen toe. De grote bloei der dichtkunst na 1880 levert vrijwel geen vaderlandslievende poëzie meer op. Aan dit afgezaagde motief kon de individualistische dichter van toen helemaal geen inspiratie meer ontlenu. En toch was er voortaan dit nationaal besef van saamhorigheid, dit geheimzinnig gevoel van vaderlandsliefde. Het had zijn naïeve verklanking gevonden in de schoolliedjes van J. P. Heye, het had Potgieter bezielde in zijn protest tegen de burgerlijke lauwheid, maar wat in deze liefde opvalt is het terugzien naar het verleden. In de eigen tijd vindt ze geen motief, doch een vaderland met zo'n glorieus verleden vraagt om moedig meewerken aan een stralende toekomst:

„O volk met zo goed, met zo groots een verleden!
O volk met zo donker, zo droef een verschieit,
zo lang gij den sluimerenden krachten van 't heden
ontwaken vergunt, noch ontwikk'len gebiedt”.

Zo schreef Potgieter in een gedicht ter ere van Isaac da Costa. De klassetegenstellingen, de verdeeldheid van ons volk op godsdienstig en politiek gebied, de stoffelijke welvaart ook, dit alles mag verklaren, dat de dichter er nauwelijks toe kwam Nederlands ziel te vertolken en wanneer het al over ons land ging, dan betrof het ons prachtig landschap, onze mooie steden, waar het Nederlandse leven zich afspeelde. Ik noem slechts: Boutens' „Hart en land”, Henr. Roland Holst's: „Holland, gij hebt zwellende wolken-stoeten”, Hendrik Marsman's: „Denkend aan Holland-zie ik brede rivieren”, Ed. Hoornik's „Amsterdam”. Neen, we wisten niet, hoezeer we ons Nederland liefhadden, totdat....

II

Het is zo geleidelijk gegaan: terwijl de kranten één voor één tot zwijgen werden gedoemd, of wat nog erger was, kranen werden van de ene Duitse propaganda-centrale en hetzelfde troebele water spuiden, dreigden ook, het een na het ander onze talrijke tijdschriften te bezwijken waarin, tijdens de eerste periode der bezetting nog menige gesmoorde snik tot uiting kwam. Ondertussen nam de orkaan der Duitse propaganda in hevigheid toe. De N.S.B. bulderde in schotschriften, aan reclamezuilen, op aanplakbiljetten, door de radio, met de witkwast op muur en asfalt haar zegenbrengende boodschap. Maar in het echte Nederland werd het stil; ook de tijdschriften gingen zwijgen. Cultuurkamer en propaganda-ministerie oefenden een verstikkende invloed uit. En de Nederlandse burger vluchtte uit de actualiteit naar het boek. In de stilte gaf men zich rekenschap van de eigen aard. Er verschenen boeken en brochures, die gretig gelezen werden, over de zo moeilijke vraag: wie en wat we eigenlijk waren. Terwijl over ons land een storm loeide, die ons toebrulde, dat wij Germanen waren, gingen wij ons afvragen in hoeverre

we toch anders waren. We wilden ons zelf verstaan. Ik herinner slechts aan Huizinga's Nederlands geestesmerk (reeds voor de oorlog verschenen), aan het boekje van Jan Romein, enz. De boekwinkels werden bestormd om vaderlandse geschiedenis-boeken en de uitgevers zowel als de uitleenbibliotheken beleefden even een gouden tijd. Allerlei oude teksten en schrijvers hielpen ons bij deze zelfbezinning; er verschenen bloemlezingen met alleen-maar vaderlandse verzen: „Ons volk”, een karakteristiek in verzen door Paul Huf; „De liefde tot zijn land is ieder aangeboren”, door W. L. M. E. van Leeuwen, enz., enz. Het werd nog stiller. De universiteiten waren gesloten; het puik van Nederland's intellect was gevangengenomen, geïnterneerd of moest zich schuilhouden. Allerlei boeken werden verboden en de boekwinkels raakten uitverkocht. En ondertussen was de terreur nog steeds in hevigheid toegenomen: het Nederlandse leven had nu al zijn feestelijke franje verloren: vergaderingen waren al lang verboden, verenigingen werden opgeheven: de goede Nederlander ging aan toneel en film voorbij en weigerde te luisteren naar de Nederlandse Omroep. Dit was niet alleen verlies. Hoeveel onwaarachtigheid en onwezenlijke verstrooiing werd hiermee niet benee'd, hoeveel fraaie maar holle leuzen en onechte sentimentaliteit werd hiermee niet tot zwijgen gebracht! De geestelijke ernst kòn groeien en hiermee het besef van eigen wezen. Echter, het mocht zich niet uiten. Typische psychologie van den tyran aller tijden: het volk, dat hij meedogenloos foltert en sart en afbeult, mag niet klagen, maar wordt geprest hem toe te juichen. Hoe heeft een Seyss-Inquart gebedeld om onze bewondering en waardering! Het Nederlandse volk mocht zich niet uiten, juist nu. Eeuwenlang waren we onderling verdeeld geweest en hadden elkaar luidruchtig tegengesproken. Nu we voor het eerst, door het leed bijgedreven, het samen eens geworden waren, ontbrak de mogelijkheid hieraan uiting te geven. Toch niet helemaal! De kerk zweeg niet en de stem der illegale pers zwol met de nood der tijden in omvang en intensiteit. De geschiedenis der kerk is een hoofdstuk apart; maar wie ooit in deze jaren, in een kerkdienst, staande heeft meegezongen in het: „O Heer, die daar des hemels tente spreidt”, heeft iets beleefd van gemeenschap, zo diep, dat hij het nimmer zal vergeten. De Psalmen, Valerius hebben een nieuwe, diepe gloed gekregen in ons besef.

III

We wilden schrijven over de poëzie in de bezettingstijd. Het was de illegale pers, die haar de kans gaf zich te uiten. We bedoelen nu speciaal de poëzie, die niet alleen gedurende de bezettingstijd ontstond, maar ook over de ervaringen van deze bezetting zich uitsprak. Natuurlijk zijn er ook gedichten ontstaan op de andere thema's, die het leven den dichter te allen tijde biedt. In het begin van de oorlog verschenen er nog wel verzenbundels, maar al spoedig was er de cultuurkamer Onze schrijvers hielden zich goed. Op een enkele droevige uitzondering na, deden ze niet mee, maar misten daarmee tevens elke mogelijkheid tot publicatie. Wat er in deze jaren aan taalkunst voortgebracht is, zal, zo hopen we, nu in het licht komen. Er gaan fantastische verhalen over uitgevers, die manuscripten opkochten.... We zullen nog wat moeten wachten. Er

waren ook wel geheime uitgeverijen, die in vertrouwde kring bibliophiele uitgaven bezorgden tegen ongehoorde prijzen. En daarnaast circuleerden de clandestiene blaadjes, die nu en dan een vers publiceerden, soms een onhandig rijm, soms een voldragen gedicht. Eenvoudige mensen, wien de verontwaardiging te machtig werd, stortten er hun hart in uit en de samenstellers dezer krantjes, meer bezorgd om het verzet levend te houden en aan te wakkeren dan om het poëtisch peil te handhaven, publiceerden rijp en groen. Doch in de kringen van het verzet leefde, streed (en stierf!) het beste, het vurigste deel van Nederland. Zij waren de ontombaren. Maar was de kunstenaar in het burgerlijk tijdperk niet altijd een ontombare geweest? En is het daarom te verwonderen, dat menig dichter meestreed aan het illegale front? De naam van Jan Campert zij hier genoemd, een der velen. En zo herstelde zich de orde, die al sedert eeuwen in ons land, in Europa verbroken was. De dichter, die terzijde de gemeenschap leefde en in zijn ivoren toren gezongen had, daalde af in kelders en krochten, of klauterde naar zolderkamers, waar de illegale pers draaide, maar hij werd weer stem van zijn volk. De burger en de dichter ontmoetten elkander in een fluistergesprek en mocht het al gebeuren, dat de stem van den dichter schor, zijn zingen schreeuwen werd, zij drong door tot het hart van zijn volk. Zo kon het gebeuren, dat een man, die nog nooit verzen gelezen had, een brok in de keel voelde, toen hij „Het lied der achttien doden” las. Soms is het ook anders gegaan. Soms is het iemand, die het poëtisch handwerk nooit geleerd had, gelukt, zijn diepe ontroering, waarvoor hij stamelend zijn klanken zoekt, zo trefzeker te uiten, dat zijn gedicht verdient de eeuwen te overleven. Zo is de poëzie van het verzet ontstaan, bloem en onkruid dooreen, maar zeldzaam levend en getuigend van het diepste, dat de Nederlandse mens in deze benarde tijd gevoelde. Men achte dit vooral niet gering! De oorlog van Troje is blijven leven, dank zij den dichter Homeros. Prachtig is die functie van het dichterschap, eenmaal door Verwey uitgesproken, naar aanleiding van Vondel. Hij schrijft: „Wat zou het Holland van de zeventiende eeuw, onze Gouden eeuw, voor ons betekenen, als het niet, behalve in zoveel anders, *door de taal* Zijn verheerlijking had beleefd? En door wie heeft het die meer beleefd dan door Vondel? Kan ooit een volk meer werkelijk worden verheerlijkt dan door zijn taal?” De artikelen en nieuwsberichten van de illegale pers hebben hun dienst gedaan, maar de poëzie uit de bezettingstijd kan het besef onzer saamhorigheid levend houden, kan onze kleinkinderen leren, wat ons op de been hield deze vijf onzeglijk zware jaren. Neen! Deze ervaring mag niet verloren gaan.

(Wordt vervolgd.)

Drs. J. G. BOMHOFF.

De Kabinetsvorming

Partijbelang of Landsbelang?

De Fortuin der verkiezingen heeft zich zo onflatteus mogelijk aan de nieuwe Partij van de Arbeid vertoond. Met nagenoeg eenzelfde stemmenaantal had deze ook dertig zetels kunnen krijgen; het werden er 29. Tussen 30 en 29 bestaat een enorm verschil!

De Partij heeft vijf zetels gewonnen, tengevolge van de doorbraak. Vele orthodox-protestanten moeten op haar gestemd hebben, en eveneens een, de K.V.P. verontrustend, aantal katholieken. Maar deze zetels — en nog twee er bij — zijn haar weer afgenomen.... niet door communistische kiezers, maar door kiezers, die het juist achtten, de Partij van de Arbeid in haar radicale koers te steunen, door niet op haar te stemmen, maar op de communisten!

Grote moeilijkheden zijn van deze grillen het gevolg. Men kan zeker niet zeggen, dat er een uitspraak is gekomen voor een „rechts” bewind. (*Politiek* rechts dan, want aan *confessioneel* rechts denkt niemand meer).

De conservatieve groepen zijn met twee zetels terug gelopen, en de meest felle van haar, de principiële opposantengroep der anti-revolutionnaire Tories, zelfs met vier van de zeventien zetels; een gevoelig verlies!

Het Katholieke centrum is met één zetel versterkt; volgens de grote toename van het R.K. bevolkingsdeel hadden dit vier of vijf zetels moeten zijn. Bij de K.V.P. heerst dus allerminst een overwinningstemming.

De Partij van de Arbeid telde 31 *gekozen* vertegenwoordigers; de drie in het Noodparlement benoemde Kamerleden, die zich bij haar hadden gevoegd, waren na-oorlogswinst. Deze 31 zijn nu teruggelopen tot 29. Stellig kan dit niet worden beschouwd als een votum *tegen* een progressieve politiek op het gebied van economie, sociale zorg, of Indonesië, omdat haar verlies — en helaas nog veel meer dan dat — naar de communisten is gegaan. Socialisten en communisten, die men in politiek opzicht *nooit* mag samentellen omdat tussen democraten en anti-democraten geen vruchtbare samenwerking mogelijk is — bezetten voorheen 37 gekozen zetels, thans 39. Dit beduidt in ieder geval geen votum tegen een radicale en progressieve politiek.

Moet de Partij van de Arbeid nu trachten, die politiek voort te zetten, of in de oppositie te gaan? Voor deze vraag wordt zij thans gesteld. Voor de Partij van de Arbeid zelf, heeft het gaan in de oppositie iets zeer aantrekkelijks. Er gaan dan ook stemmen in die richting op.

In een weinig scrupuleuze verkiezingsactie — zo wordt betoogd — zijn alle onvolmaaktheden van een Bewind, dat in ongehoord moeilijke omstandigheden zijn taak moest aanvangen en volvoeren, en voor welk Bewind de Partij niet eens verantwoordelijkheid draagt, haar aan-

gewreven. Er is geen ondankbaarder taak te bedenken dan die van een Regering in tijden van schaarste en gebrek, en dan die ener Partij, die zulk een Bewind in 's lands belang trouw meent te moeten steunen — zelfs waar zij op concrete maatregelen ook zelf niet zonder critiek is. Het is niet onwaarschijnlijk, dat verbetering eerst over geruime tijd manifest wordt. Het harde werk van wederopbouw, dat pas veel later effect sorteert, thans aan anderen over te laten, en zelf zich tot critiek te kunnen bepalen, is voor een politieke partij thans verreweg de makkelijkste positie, die bij de volgende verkiezingen tot gunstig resultaat kan leiden.

Velen, die bovenstaande redenering als juist aanvaardden, nemen voorts aan, dat het buitenland (Engeland) op het buitensluiten van de Partij van de Arbeid niet gunstig zou reageren. Dit kan zijn weerslag hebben, ook op de import en op de handels- en betalingspositie in het algemeen. Blijkbaar heeft een te groot aantal Nederlanders niet beseft, hoe gunstig de politieke constellatie der Regering-Schermerhorn—Drees in dit algemeen verband was. Men moet de gevolgen daarvan dan maar ondervinden, zo is de redenering van velen in de Partij van de Arbeid. Ieder volk heeft de Regering, die het verdient.

Verdient ons Nederlandse volk de waarschijnlijke gevolgen van een non-coöperatie van de Nederlandse Labour Party? Men moet zich dit zeer ernstig afvragen.

Zelfs het zwart-reactionnaire bewind zouden wij wel te boven komen; wij zijn nóg erger dingen te boven gekomen....

Maar of het Koninkrijk dit te boven zou komen, is nauwelijks een vraag.

In Indonesië zou een bewind zonder de Partij van de Arbeid als een provocatie worden gevoeld. Men zou zich, na deze laatste maanden van onderhandelingen, voor den gek gehouden voelen. Wanneer Schermerhorn of Logemann niet meer zou terug komen, zou er een vertrouwenscrisis uitbreken, die tot een onherstelbare breuk zou kunnen leiden.

Verdient het Nederlandse volk, dat zich zo goed heeft gehouden tijdens de bezetting, dat na de bevrijding van zo'n prachtige energie blijk heeft gegeven, dit alles? Omdat het zijn evenwicht nog niet vond? Omdat de, nimmer politiek geschoolde, jongeren niet konden begrijpen, dat opbouw langzamer gaat dan afbraak, en zuiveren meer tijd vordert dan bezoedelen?

Politieke scholing heeft ontbroken. Er was geen papier, er waren geen zalen en geen verkeersmiddelen. Dit wordt nu iedere dag beter. Met name de Partij van de Arbeid heeft, zo kort na haar oprichting, nog niets aan kadervorming kunnen doen, zodat er ook nog geen sprake van was, dit kader het land in te sturen. Met een paar verkiezings-geschriftjes, hoe voortreffelijk ook, is dit niet in te halen.

Maar de communisten dan? zal men vragen; hebben die kunnen scholen en voorlichten? Deze vraag treft geen doel. De communisten hebben hier een voorsprong door hun uitsluitend emotionele propaganda. „Hoger lonen en lager prijzen”; dat pakt.... zolang men nog van niets weet. Maar na het eenvoudige verhaaltje van de koek, waar men veel meer van wil eten, dan nu gebeurt, maar het kan niet, want de

koek is nog maar klein... na dit simpele betoog barst de slogan uiteen. Maar men moet in de gelegenheid zijn, het betoog te houden. Die gelegenheid komt er. Wij scheppen die onszelf. En dan is de emotionele leuze *niet* meer bestand tegen de klare rede!

Dit volk moet dus uit de emotionele sfeer worden gehaald en overtuigd worden. Wij zijn bezig, daarvoor de materiële en psychische omstandigheden te scheppen. *Ik vraag: moeten wij door onze non-coöperatie aan een vooruitstrevend bewind, die omstandigheden laten verslechteren, dus niet alleen de reactie haar gang laten gaan, maar ook nog het emotionele klimaat in stand helpen houden, dat de communisten in de kaart speelt?*

Het is mijn vaste overtuiging, dat er voor een redelijke, democratische partij als de onze geen tegenstelling kán bestaan tussen landsbelang en partijbelang. Wij zijn vergroeid met dit land. Zijn wel en wee zijn ónze vreugde en smart. Wanneer wij het welzijn van het land voor laten gaan, en wij hebben gelegenheid tot redelijke voorlichting, waaróm wij dit offer van het prijsgeven der gemakkelijkste posities brengen, dan zal ons prestige ontzaglijk stijgen. Omdat een weloverwogen offer, een redelijk idealisme, als het begrepen wordt, meeslept en bezielt. Omdat de natie zich uiteindelijk aan die partij zal geven, die zich geeft aan de natie. Omdat dit volk het uiteindelijk toch wel verdient, dat de Partij zich daaraan wijdt, en de Partij daardoor de toewijding van het Nederlandse volk zal verdienen.

Het offer moet weloverwogen zijn. Wij gaan ons niet verslingeren aan een nationaal Kabinet, waarin de vooruitstrevende krachten geremd worden door de behoudende en dat dus niet van zijn plaats komt. Ook niet aan een parlementair Kabinet, dat niet de *garantie* in zich draagt — èn door de keus van den premier, èn door zijn gehele formatie, èn door zijn program, — dat het een progressief Kabinet zal zijn. Anders wordt het beoogde doel niet bereikt, worden de sociale en economische politiek en Indonesië niet veilig gesteld, worden het land en het Koninkrijk niet gered, en zou het offer vergeefs zijn.

Onze weg ligt dus duidelijk voor ons. De gehele Partij van de Arbeid kan maar op één kaart spelen, en anders doen wij niet mee.

Een parlementair Kabinet van Herstel en Vernieuwing, in progressieve geest geleid... óf de oppositie.

Mr. VAN DER GOES VAN NATERS.

De Verkiezingsuitslag *)

De verkiezingsuitslag is voor de Partij van de Arbeid zeker een tegenvaller. Het enthousiasme, waarmee de oprichting van de partij werd begroet, en de verschillende publicaties omtrent het opinie-onderzoek hebben de verwachtingen misschien wel wat te hoog gespannen, al ben ik er van overtuigd, dat de uitslag gunstiger zou zijn geweest, wanneer de verkiezingen op een vroeger tijdstip waren gehouden. Het is een wonderlijke speling van het lot, dat de partijen, die zich als kampioen voor vroegtijdige verkiezingen hebben opgeworpen, er vermoedelijk zijde bij hebben gesponnen, dat zakelijke en organisatorische moeilijkheden het hebben belet, dat aan haar wens werd tegemoetgekomen. Het is na de stemming gebruikelijk om af te geven op de opinie-onderzoekingen en de onvolmaaktheid daarvan in het licht te stellen. Ik geloof toch wel, dat zij in zooverre juist zijn geweest, dat zij een toenemende vermindering van de belangstelling voor de Partij van de Arbeid hebben geregistreerd. Dit verschijnsel heeft de hooggestemde verwachtingen van het begin wel wat getemperd, maar dat het totaal aantal zetels van de Partij van de Arbeid lager zou worden dan het aantal zetels, dat de fusionnerende partijen tevoren bezet hielden, daarop had men toch niet gerekend.

Men kent de oorzaak. Een niet onbelangrijk gedeelte van degenen, die vroeger de S.D.A.P. stemden, ging naar de communisten over. Niet alle C.D.U.-ers waren bereid naar de Partij van de Arbeid over te gaan, terwijl een vleugel van de Vrijzinnig-Democraten er de voorkeur aan gaf de Partij van de Vrijheid te stemmen.

Zo vertelt men het althans op het oogenblik elkander na. Toch moet men deze verklaringen met enige voorzichtigheid hanteren. Men stelt de zaak te eenvoudig, als men aanneemt, dat de winst van de communisten geheel uit de vroegere S.D.A.P. afkomstig is. Er was een vrij belangrijk aantal kiezers, dat voor het eerst ter stembus ging en dus nog geen gelegenheid had op de S.D.A.P. te stemmen. Bovendien hebben de communisten zeker ook stemmen uit andere kringen aan-

*) Dit artikel was reeds gezet, toen ons het hiervoor opgenomen artikel van Mr. Dr. M. v. d. Goes v. Naters bereikte. Ofschoon de beide artikelen elkaar ten dele dekken, hebben wij toch gemeend en vanwege de personen der beide schrijvers en vanwege de verschillende aspecten onder welke zij de zaak bezien, beide artikelen te moeten opnemen.

getrokken. Met name valt hier te denken aan de Katholieke arbeiders, in het bijzonder ook uit de zuidelijke provincies, terwijl vermoedelijk velen van degenen, die voor de oorlog de N.S.B. hebben gestemd, naar de communisten zijn overgegaan. Men moet bovendien niet vergeten, dat, gegeven het feit, dat het kabinet-Schermerhorn practisch met de Partij van de Arbeid werd vereenzelvigd (niet alleen als gevolg van de propaganda van de tegenstanders, maar ook door het optreden van de Partij van de Arbeid zelf), degenen, die zich met het regeringsbeleid niet konden verenigen, voor zover zij van linkse zijde afkomstig waren niet veel anders konden doen dan aan hun ontevredenheid uiting te geven door op de communisten te stemmen. Dit alles neemt echter niet weg, dat een gedeelte van de voormalige S.D.A.P. de overgang naar de Partij van de Arbeid niet heeft kunnen meemaken. Dat zijn de mensen, die vreesden, dat de partij te gematigd, te burgerlijk zou worden. De mensen, die er geen vertrouwen meer in hebben, omdat er naar hun meening te veel dominees en andere intellectuelen in de partij zijn gekomen. Wanneer ik zeg, dat een gedeelte van de voormalige S.D.A.P. de overgang niet heeft kunnen meemaken, dan behoeft dat eigenlijk correctie, omdat ik de indruk heb, dat de moeilijkheden meer leven bij de kiezers van de voormalige S.D.A.P. dan bij de leden dier partij. Ik geloof, dat de overgrote meerderheid van de leden der S.D.A.P. de samenwerking binnen de Partij van de Arbeid met de niet-S.D.A.P. als begerenswaard en in ieder geval als noodzakelijk heeft aanvaard.

Uit de afzijdigheid van sommige Vrijzinnig-Democraten en C.D.U.-ers valt af te leiden, dat men aan de andere kant ook zijn bezwaren en aarzelingen heeft gehad. Hier heeft zonder twijfel een rol gespeeld de vrees, dat de Partij van de Arbeid te rood zou zijn, dat zij practisch een voortzetting van de S.D.A.P. zou blijken. Hier ontmoet men ook degenen, die bang waren door de Partij van de Arbeid te stemmen de Rooms en in de kaart te spelen, en de talrijken, die niet los konden komen van de vrees, dat bij samenwerking in één partijverband van christenen en niet-christenen de eersten het loodje zullen leggen.

Nu zou de zaak nog enigermate dragelijk zijn, wanneer het verlies naar links door winst naar rechts was gecompenseerd. Nu dat niet in voldoende mate is geschied om het gezamenlijke aantal zetels van de fusionnerende partijen te behouden, staat men gereed met het oordeel, dat de doorbraak is mislukt.

Intussen wast al het water van de zee niet af, dat een groot aantal Rooms-Katholieken en Protestants-Christelijken en daklozen, die er vroeger niet aan zouden hebben gedacht de S.D.A.P. te stemmen, thans hun stem aan de Partij van de Arbeid hebben gegeven. Het is moeilijk te schatten hoeveel dat er zijn geweest, maar ik geloof, dat hun aantal

niet onbelangrijk is. Het is dwaas te zeggen, dat er geen doorbraak is. Er hebben verschuivingen plaats gehad, die de gevolgen van de doorbraak aan het oog onttrekken. De doorbraak is er natuurlijk wel, maar zij heeft geen massale omvang aangenomen.

Bewijst deze verkiezingsuitslag, dat de oprichting van de Partij van de Arbeid een fout is geweest? Ik geloof er niets van. In sommige bladen ontmoet men het verwijt aan degenen, die het initiatief hebben genomen tot de oprichting van de Partij van de Arbeid, dat zij de oorzaak zijn van de toeneming van de macht van het communisme. Gelooft men dan werkelijk, dat de opschuiving naar links, die hierin tot uitdrukking komt en die overal valt waar te nemen, uitgebleven zou zijn, wanneer de S.D.A.P. zou zijn blijven bestaan? En laat men niet vergeten, dat de Partij van de Arbeid tot een aanmerkelijke vereenvoudiging van het beeld van het politieke leven heeft geleid, want anders zou men naast S.D.A.P., V.D.B. en C.D.U. ook nog hebben gekregen een partij-Schermerhorn, die elk van de genoemde partijen zonder twijfel afbraak zou hebben gedaan. Thans hebben wij een concentratie van democratisch-socialistische krachten, die misschien niet zo sterk is als wij hadden gehoopt, maar die er in elk geval zijn mag. In de Partij van de Arbeid is belichaamd een stuk vernieuwing van het politieke leven, dat nog van grote invloed zal kunnen zijn. Wanneer de Partij van de Arbeid er in slaagt door haar optreden er van te overtuigen, dat zij het vertrouwen verdient, omdat zij een principiële, radicale politiek voert, die gedragen wordt door de samenwerking van mensen van uiteenlopende levensovertuiging, zal zij er in slagen naar links en naar rechts haar terrein uit te breiden.

Neen, er is zelfs in de verste verte geen sprake van, dat de stembusuitslag voor de Partij van de Arbeid catastrofaal zou zijn. Deze tegenslag kan integendeel heilzaam zijn, omdat zij de partij er voor kan behoeden haar taak te onderschatten. Gevaarlijk zou de uitslag pas worden, wanneer de partij in een zekere krampachtigheid uitsluitend maar ging zitten kijken naar de kiezers, die naar de communisten zijn gegaan, en daarbij totaal zou vergeten, dat zij is uitgetrokken om wat nieuws in het politieke leven te verwezenlijken. Dan zouden er spanningen ontstaan, die ten gevolge zouden kunnen hebben, dat alles weer terugviel in de plooiën van vóór de oorlog. Ook de vrees, dat er mogelijk een groep zou kunnen ontstaan tussen haar en de communisten mag het beleid van de Partij van de Arbeid niet beheersen. Zij heeft maar één mogelijkheid: doelbewust te blijven gaan de weg, die zij is ingeslagen. Het is weer eens opnieuw gebleken, dat ons volk niet gauw over ijs van één nacht gaat. Met deze conservatieve inslag moeten wij rekening houden, als wij het voor het democratische

socialisme willen winnen. Dit zal in ons land een eigen Nederlands stempel moeten hebben.

De eigenlijke reden, waarom de verkiezingsuitslag teleurstellend is, ligt elders dan in het feit, dat de Partij van de Arbeid ten achter is gebleven bij de verwachtingen. Ieder, die, bij alle tekortkomingen, die er ongetwijfeld waren en die niet verbloemd behoeven te worden, oog heeft gehad voor de nieuwe, frisse aanpak van het kabinet-Schermerhorn—Drees, zal het betreuren, dat dit zijn werk niet kan voortzetten. Maar dat is nog niet het ergste. Het ergste is, dat de toestand van politieke machteloosheid, die de periode tussen de beide wereldoorlogen heeft beheerst, ook thans nog aanwezig blijkt. Het compromis blijft oppermachtig. Het voeren van een bezielde politiek, die nieuwe perspectieven opent en het volksleven in haar vaart meeneemt, is praktisch onmogelijk. Volledig zou dat toch niet te bereiken zijn geweest, maar wanneer de Partij van de Arbeid met een behoorlijke voorsprong de sterkste partij was geworden, zou het althans te benaderen zijn geweest.

Nu kan er alleen nog iets van terecht komen, als de Katholieke Volkspartij en de Partij van de Arbeid elkaar kunnen vinden. Wanneer wij denken aan Indonesië en aan de buitenlandse verhoudingen, dan lijkt het landsbelang met deze samenwerking het meest gediend. Ik meen echter, dat zij alleen dan te aanvaarden is, wanneer zij tot stand komt op een grondslag, die de hechtheid daarvan garandeert.

Het is begrijpelijk, dat bij velen de gedachte leeft, dat de Roomsden, die door de instandhouding van een eigen, afzonderlijke politieke organisatie de sanering van de politieke verhoudingen de pas hebben afgesneden, de zaak nu zelf maar eens moeten opknappen. Inderdaad komt op hen een zware verantwoordelijkheid te rusten. Deze gedachte mag echter niet het optreden van de Partij van de Arbeid volledig beheersen. Wel mag zij verlangen, dat ernstig met de in haar kring levende inzichten wordt rekening gehouden en er kan haar, indien dat niet geschiedt, geen verwijt van worden gemaakt, als zij de oppositie verkiest.

Mr. G. VAN WALSUM

Het boek van Van der Goes

1. *Van der Goes en de Eerste Kamer.*
2. *De administratieve rechtspraak.*

Wanneer ik, na mijn korte aankondiging van het boek van Van der Goes in het derde nummer van dit tijdschrift, thans op de rijke inhoud ervan terugkom, wil ik eerst enige beschouwingen wijden aan hetgeen hij voorstelt ten aanzien van de Eerste Kamer.

Het Eerste-Kamer-vraagstuk zal in de eerstkomende jaren bij de stelling te verwachten algemene Grondwetsherziening weer actueel worden. Het is dus terecht, dat Van der Goes ook aan dit onderdeel van ons Staatsbestel bijzondere aandacht heeft gewijd.

Er is, naar ik meen, een communis opinio ontstaan, dat handhaving van de Eerste Kamer in haar tegenwoordige vorm geen zin heeft. De Eerste Kamer is een doublure — men zou misschien ook kunnen zeggen — een „halvure” van de Tweede Kamer geworden. De Senaat der „hoogstaangeslagenen” was niet te handhaven; de verkiesbaarheid werd in 1917 aan die voor de Tweede Kamer gelijkgemaakt. De meerderheidsverkiezing met iedere provincie als afzonderlijke kieséénheid bracht tenslotte een zó eenzijdige samenstelling, dat in 1922 ook hier de E.V. moest worden ingevoerd. En ten einde toch vooral de evenredigheid zo zuiver mogelijk te maken, werd zelfs aan de Statenleden provinciegewijs een andere stemkracht toegekend, variërende van 59 tot 239 stemmen. Het doel werd bereikt: de Eerste Kamer vertoonde in haar samenstelling een even getrouw beeld (slechts tot de helft verkleind) van de verschillende politieke stromingen in hun onderlinge sterkteverhouding, als de Tweede. Men heeft van de Eerste Kamer een even waarheidsgetrouwe volksvertegenwoordiging willen maken, als haar zusterkamer is — en ze zijn in dit opzicht aan elkaar gelijk geworden. Maar *zin* kan een tweede Kamer der volksvertegenwoordiging slechts hebben, als zij in enig principieel opzicht van de andere verschilt.

Is een als vertegenwoordigend lichaam gelijkwaardige Kamer denkbaar, die tòch in enig belangrijk opzicht *anders* is en daaraan haar bestaansrecht ontleent? Nog anders uitgedrukt: kan een Tweede Kamer zowel principieel gelijk, als principieel verschillend zijn?

Van der Goes oefent op de bladzijden 88—91 indrukwekkende critiek uit op de Eerste Kamer als „Kamer van Revisie”. Deze gedachte kan z.i. haar voortbestaan niet rechtvaardigen. Daarentegen gevoelt hij veel voor de opvatting van zijn leermeester *Krabbe*: „de Eerste Kamer zal tot taak moeten hebben te onderzoeken, niet of de wet naar *haar* oordeel is in 's lands belang, maar of de wet, die door de Tweede Kamer werd aangenomen, al dan niet overeenstemt met 's volks rechtsovertuiging en mitsdien die Kamer op het oogenblik der stemming wel ten volle het karakter bezat van orgaan dier rechtsovertuiging”.

Op deze grondslag ontwikkelt Van der Goes op de bladzijden 174—176 zijn plan tot hervorming van de Eerste Kamer. De Eerste Kamer zal de „besluiten der Tweede Kamer moeten toetsen aan de rechtsovertuiging van het volk”. „Een uitspraak van de Eerste Kamer wordt daardoor meer tot een administratief-rechtelijke dan tot een politieke uitspraak.” Zo komt Van der Goes tot de — voor zover ik weet — originele gedachte van een samensmelting van Eerste Kamer en Raad van State. Hoe men het nieuwe lichaam noemen zal: Eerste Kamer of Raad van State is hem onverschillig. Laten we het hier de Kamer van State noemen. De leden zouden door de Regering worden benoemd uit „mensen, die tot objectief oordelen — met uitschakeling van eigen opinie — in staat zijn. Het zou gewenst zijn het juridische, met name het administratief-rechtelijke, element te versterken, ook in de keuze der leden”.

Welke taak wordt door Van der Goes aan deze Kamer van State toegedacht?

Aan de dubbele behandeling van ieder wetsontwerp komt een einde. De ontwerpen worden bij de Tweede Kamer ingediend, de Kamer van State gehoord. Aan door de volksvertegenwoordiging aangenomen wetsontwerpen (initiatief-voorstellen en gewone ontwerpen) kan de Regering de sanctie onthouden, „als dit in overeenstemming is met het gevoelen der Kamer van State”. Voorts zou bepaald *kunnen* worden, dat als de Kamer van State „met een meerderheid van tweederden gemotiveerd zou besluiten, dat de samenstelling der Tweede Kamer *niet* in overeenstemming is met het rechtsbewustzijn des volks, ontbinding *moet* plaats vinden. Het gevaar voor „tyranie”, dat schuilt in het Een-Kamerstelsel, zou daarmee worden voorkomen”. Hierbij zou moeten worden voorgeschreven, dat „een dergelijke ontbinding niet tweemaal op dezelfde grond mag plaats vinden”.

Wat van een en ander te denken? Tegen het horen van de Kamer van State over wetsontwerpen, zoals thans de Raad van State wordt gehoord, kan geen enkel bezwaar bestaan. Wat het onthouden van de sanctie betreft, worde het volgende opgemerkt. Anders dan bij initiatiefvoorstellen, komt een herleving van het sanctierecht op *regeringsontwerpen*, die door de volksvertegenwoordiging zijn aangenomen, mij zeer onwenselijk voor. Het aannemen van onaanvaardbare amendementen behoort door onaannemelijkverklaring, met de gevolgen van dien, te worden voorkomen. Volgens het plan van Van der Goes kan de regering haar sanctie slechts dan aan het ontwerp onthouden, „indien zulks in overeenstemming is met het gevoelen der Kamer van State”. Desgevraagd kan dus de Kamer van State in feite een door de Volksvertegenwoordiging aangenomen ontwerp „verwerpen” en aldus de wil van deze laatste dwarsbomen.

En dan heeft de Kamer van State, met de gequalificeerde meerderheid van tweederden, nog een krachtiger werkend middel: zij kan de ontbinding van de volksvertegenwoordiging afdwingen door met deze geq. meerderheid uit te spreken, „dat de samenstelling der volksvertegenwoordiging *niet* in overeenstemming is met het rechtsbewustzijn des volks”.

Ik zet hier vele vraagtekens. Onze objectief-oordelende leden van de Kamer van State zijn — met uitschakeling van eigen opinie — van oordeel,

dat „de samenstelling der volksvertegenwoordiging *niet* (langer) in overeenstemming is met het rechtsbewustzijn des volks”. Hoe komen zij tot dit oordeel, dat ze dus niet uit-, maar juist inschakelen moeten? Dit oordeel zal zich toch in de practijk wel moeten vormen aan de hand van zeer belangrijke gedragingen van de volksvertegenwoordiging, met name van de aanneming van enkele zeer belangrijke wetsontwerpen, die, naar het oordeel van de Kamer van State, niet in overeenstemming zijn met het rechtsbewustzijn van het volk. Misschien — het is het eenvoudigste geval — vloeit dit oordeel voort uit de aanneming van één enkel uitzonderlijk gewichtig wetsontwerp. Waarop steunt dit oordeel? Niet op de uitslag van een referendum of volksinitiatief, want in tegenstelling tot zijn leermeester Krabbe, is Van der Goes hiervan een besliste tegenstander. Dan moet het oordeel wel steunen op een algemene indruk, die gebaseerd kan zijn op manifestaties, petitionnementen en agitatie. Een gevaarlijk ding om op af te gaan, zo'n algemene indruk! En het moet een objectieve indruk zijn! De leden van de Kamer van State moeten zich weten op te werken tot het hoge standpunt, dat zij weliswaar zelf eventueel voorstander zijn van het aangenomen ontwerp en dit dus in overeenstemming achten met 's lands belang, maar niettemin de Regering zullen dwingen tot ontbinding van de vertegenwoordiging over te gaan, omdat het recht, in het ontwerp belichaamd, niet wordt gedragen door de overtuiging van het volk, omdat dit althans zo hun indruk is! Dit nadert dan volgens Van der Goes tot een administratief-rechterlijke taak! Het lid van de Kamer van State toetst met de onpartijdigheid eens rechters de norm van het ontwerp aan de hogere norm van de rechtsovertuiging des volks!

Als dit werkelijk de taak zal zijn van de Kamer van State, dan zullen hoogstaande mannen juist *niet* bereid gevonden worden om het lidmaatschap van dit college te aanvaarden. Want de hun opgelegde taak is — in geweten — onuitvoerbaar.

In theorie komt de constructie mij dus reeds onhoudbaar voor. En ook voor de practijk zie ik uit democratisch oogpunt grote bezwaren en gevaren. Een college, waarvan een groot deel der leden vele jaren geleden benoemd kan zijn door een zeer conservatieve regering, kan met gequalificeerde meerderheid de ontbinding der volksvertegenwoordiging forceren, zelfs indien die volksvertegenwoordiging kort geleden is gekozen en in volkomen harmonie met de Regering samenwerkt! Het is waarlijk geen kleinigheid en er schijnt mij niet zo heel veel constructieve fantasie nodig om te beseffen, hoe gevaarlijk een en ander onder omstandigheden worden kan!

Neen, hier kan ik Van der Goes, die overigens in dit boek een zo voortreffelijk leidsman blijkt te zijn, niet volgen. Zijn oplossing van het Eerste-Kamer-vraagstuk lijkt mij niet te aanvaarden.

Welke weg moet dan wèl worden ingeslagen? Laat ik vooropstellen, dat ik — in ons land — tegen een afschaffing van de Eerste Kamer *zonder meer* geen overwegend bezwaar heb. De bezonnen aard van ons volk, zijn sterke secundaire functie leveren naast het ontbindingsrecht en de stabiliserende invloed van de Kroon voldoende waarborgen tegen een parlementaire „dictatuur”. Vreest men in bepaalde concrete gevallen

beslissingen van de vertegenwoordiging, die niet gedragen worden door de wil van het volk, dan ben ik van een referendum, mits wijs en bezonnen geregeld, geen tegenstander. Met behoud van de onmiskenbare voordelen, kan het referendum worden ontdaan van vele nadelen, die het b.v. in Zwitserland aankleven. Allereerst zal daarbij moeten worden gezorgd, dat het referendum een uitzonderlijke gebeurtenis blijft. Dit kan onder meer worden bereikt door een zeer groot aantal handtekeningen van kiezers voor een *aanvraag* te eisen en het stellen van die handtekeningen niet al te gemakkelijk te maken. Hier te lande zou dat aantal m.i. een millioen moeten bedragen en die handtekeningen zouden in officiële „stem”-bureaux moeten worden geplaatst.

Indien echter het referendum niet wordt aanvaard en men nochtans met een één-kamer-stelsel niet wil volstaan, dan lijkt mij nog wel een andere oplossing mogelijk.

We behoeven voor die oplossing niet ver te zoeken: het is niet nodig daarvoor buitenlandse staatsregelingen op te slaan. Men hoort weliswaar dikwijls verkondigen, dat het twee-kamer-stelsel geen nationale, geen Nederlandse instelling is, maar dit is toch slechts gedeeltelijk waar. Want weliswaar hebben wij de invoering van de Eerste Kamer aan de invloed van de Belgen in 1815 te danken, maar dat neemt niet weg, dat de eerste proeve van een twee-kamer-stelsel hier te lande is te vinden in de eerste Staatsregeling van de Bataafse Republiek van 1798!

En deze proeve is zeker waard nader onder het oog te worden gezien. De oplossing, toen gevonden, is, om een in onze dagen populaire uitdrukking te gebruiken, „*lang niet gek*”.

Er werd dan in de Bataafse Republiek een vertegenwoordigend lichaam gekozen — op een democratische wijze — dat uit ongeveer 100 leden bestond.

Hier mogen thans de artikelen 52 en 53 van genoemde Staatsregeling volgen:

52. Dit Lichaam verdeelt zig in *twee Kamers*, genoemd *Eerste Kamer* en *Tweede Kamer*.

53. Ter daarstellinge dezer verdeling in *twee Kamers*, houden alle de Leden van dit Lichaam, jaarlijks, op den laatsten *Dingsdag* der maand *Julij*, eene algemeene Vergadering, kiezen alsdan, uit het volle getal van alle de verkozenen tot het Vertegenwoordigend Lichaam, *dertig* Leden, welke de *Tweede Kamer* uitmaken, vormende de overige Leden te zamen de *Eerste Kamer*.

Voorts speelt dan de Eerste Kamer ongeveer de rol van onze Tweede, de Tweede, die van onze Eerste. De verdere bijzonderheden doen weinig ter zake; zij kunnen trouwens, met behoud van de grondgedachte, zeer verschillend geregeld worden.

En die grondgedachte heeft m.i. zeer veel aantrekkelijks. *Ze is welbewust in Noorwegen overgenomen, waar de regeling tot op de huidige dag geldt.* Deze Noorse regeling is op haar beurt voorbeeld geweest voor de jongste Grondwetsherziening, kort voor de oorlog, in Denemarken. De jarenlange strijd om afschaffing van de Eerste Kamer daar te lande had geleid tot een alzijdig aanvaard compromis, waarbij het Noorse, dus oorspronkelijk

Nederlandse, stelsel werd aangenomen. Deze oplossing, door beide Kamers met overgrote meerderheid aanvaard, moest nog door een Grondwetsreferendum worden bekrachtigd. Ook bij dit referendum stemden nagenoeg *alle* kiezers vóór, maar de Grondwet eist een minimum-aantal stemmen van 45 pct. van het totaal aantal kiezers. En aan dit minimum ontbrak een handjevol kiezers, naar ik meen slechts 28! De oorlog heeft sedert de definitieve totstandkoming van het compromis belet, maar vermoedelijk zal dit toch slechts een kwestie van tijd zijn! Ik herhaal: deze oorspronkelijk Nederlandse gedachte heeft zeer veel aantrekkelijks. In moderne vorm zou zij bijv. hierop neerkomen: het volk kiest evenredig een volksvertegenwoordiging van 150 leden. Deze kiest uit haar midden terstond, wederom evenredig, een Eerste Kamer, bestaande uit 50 leden. De overige 100 vormen de Tweede Kamer. Men kan dan de bevoegdheden van Eerste en Tweede Kamer laten zoals zij thans zijn, of wel, men kan bepalen, dat bij verwerping van een ontwerp door de Eerste Kamer, de eindbeslissing door de voltallige volksvertegenwoordiging wordt genomen. Men kan desgewenst ook bepalen, dat de *begroting* in de voltallige volksvertegenwoordiging wordt behandeld. Een groot voordeel van deze regeling is allereerst, dat men niet naar een afwijkende verkiezingsmethode voor de Eerste Kamer behoeft te zoeken. Uit democratisch oogpunt zijn beide Kamers even zuiver in de leer. De tegenwoordige gekunstelde en gewrongen verkiezingswijze van de Eerste Kamer verdwijnt.

Beide Kamers zijn dus in dit opzicht principieel gelijk. In de aanhef van dit artikel stelde ik de vraag: kunnen de Kamers principieel gelijk en tevens principieel verschillend zijn? Ja, dat kan inderdaad, dat kan juist voortvloeien uit deze Nederlandse proeve in de Bataafse Republiek.

Men kan slechts een waarlijk goed lid van de Tweede Kamer zijn in Nederland, wanneer men zich geheel of nagenoeg geheel aan dit ambt wijdt. En het is niet verkeerd, het is zelfs goed, dat alle leden van de Tweede Kamer hun volle kracht aan hun verantwoordelijke taak geven, dat zij, zolang zij lid zijn, volksvertegenwoordiger en vóór alles volksvertegenwoordiger zijn. Men moge hen dan smalend „beroeps politici” noemen, zij zullen deze scheldnaam dan maar tot erenaam moeten maken door hun daden.

Maar het is *niet* de meest gewenste toestand, dat *alle* volksvertegenwoordigers vóór alles volksvertegenwoordiger zijn. Het is ook gewenst, dat anderen, die staan midden in het economische of culturele leven, die met ere een drukke maatschappelijke functie, welke dan ook, vervullen, maar die toch een deel van hun tijd beschikbaar kunnen stellen voor de behartiging van de belangen van het gemenebest, daartoe in staat gesteld worden. Het is deze gedachte, die reeds thans, hoewel verhuld en gebrekkig, een gedeeltelijke rechtvaardiging voor het bestaan van de Eerste Kamer kan opleveren, maar die in het Bataafse stelsel een zuivere en krachtige vorm krijgen kan. Reeds bij de candidaatsstelling voor het vertegenwoordigend lichaam kunnen de partijen met een en ander rekening houden: één derde der waarschijnlijk te kiezen kandidaten kunnen worden genomen uit degenen, wier beschikbare tijd hen wel in staat stelt Eerste-, maar geen Tweede-Kamerlid te zijn.

Ik hoop, dat men aan dit Bataafse stelsel bij de komende algemene

herziening aandacht schenken zal. Het kan, gelijk ik reeds opmerkte, nog op verschillende wijzen nadere uitwerking vinden. Vooral het punt, of een meningsverschil tussen beide Kamers in verenigde vergadering moet worden beslecht, moet nader onder het oog worden gezien. Men zou deze mogelijkheid desgewenst ook kunnen beperken tot de gevallen, waarin een meerderheid *tegen* in de Eerste Kamer kleiner was dan de meerderheid *voor* in de Tweede.

Nog een tweede critische opmerking moet mij van het hart. Sprekende over de *administratieve rechtspraak* haalt Van der Goes op blz. 85 met instemming de bekende woorden van Buys aan, die volgens Van der Goes „nog altijd gelden”.

„Er is niet één reden, waarom de wisselende inzichten van de elkaar snel opvolgende ministers van invloed zouden moeten zijn op de verklaring van de geldende rechtsregelen. . . . Thans bestaat de veiligheid van het recht niet, want zolang rechtspraak een regeringstaak is, zal zij in laatste instantie onderworpen zijn aan de contrôle van het parlement, dat wil zeggen van een collegie, 't welk alle eigenschappen mist, die men in een deugdelijke rechtbank zoeken moet.”

Hier gaan de wegen van Van der Goes en van mij diametraal uiteen.

Ik zou mijn opvattingen als volgt kunnen weergeven:

„Minder dan ooit gelden de bekende woorden van Buys. . . . (zie boven). Immers de bepalingen der verschillende, steeds dieper in het maatschappelijk leven ingrijpende sociale wetten moeten door de administratie onder leiding der opvolgende ministers worden toegepast aan de hand van de norm van de wet, bezien in het licht van de in het volk levende en groeiende rechtsovertuigingen. De waarborg, dat dit aldus geschieden zal bestaat, wanneer die toepassing geschiedt door den minister, die immers daarvoor verantwoordelijk is aan de volksvertegenwoordiging, waarin die rechtsovertuigingen langs de door de constitutie gebaande wegen automatisch doordringen. Hij bestaat niet en in steeds mindere mate, wanneer de eindbeslissing ligt in handen van een onafhankelijk rechterlijk college, dat, aan niemand verantwoording schuldig, meer dan enig ander staatsorgaan in staat is zich van alle beïnvloeding door de groeiende rechtsovertuiging af te sluiten en derhalve de hoofdeigenschap mist, die voor een deugdelijke administratiefrechtelijke beslissing vereist is.”

Aan den democratischen lezer laat ik in deze gaarne de keuze tussen de opvattingen van Van der Goes en die van mij.

Ziehier enkele punten van mijn critiek. Maar zij doen niet af aan de bewondering en eerbied, die ik voor het boek van Van der Goes koester.

G. VAN DEN BERGH

Ordering van het Bedrijfsleven

of

Ordering der Volkshuishouding

Het „Voorontwerp van Wet op de Bedrijfschappen” haakt blijkens de considerans aan bij de artikelen 152 tot en met 154 van de Grondwet, handelende over de „openbare lichamen voor beroep en bedrijf”; in overeenstemming daarmee spreken dan ook titel en considerans over „de publiekrechtelijke organisatie van het *bedrijfsleven*” en worden de in te stellen lichamen „*bedrijfschappen*” genoemd.

Bij de artikelen, die de instelling der bedrijfschappen en hun taak betreffen (resp. art. 2¹ en art. 17) wordt daarnaast gesproken van „gebieden der *volkshuishouding*”, welk begrip ik meen ook te mogen verstaan als aangevende de behoeftenvoorziening van het (Nederlandse) volk.

Ik schaar mij aan de zijde van hen, die menen, dat onder deze tweëerlei aanduiding niet hetzelfde is te verstaan en dat dus het voorontwerp eigenlijk voor twee zaken, en wel twee zeer verschillende, regels wil geven. Aan de vraag, hoe deze beide lijnen elkaar hier ontmoeten en of deze koppeling geslaagd mag heten, zijn onderstaande beschouwingen gewijd.

* * *

Vooraf moet gaan een opmerking over de wijze, waarop onze behoeftenvoorziening in een ietwat gecompliceerde maatschappij verloopt.

Als consumenten verbruiken wij wat wij als producenten vervaardigd hebben. Ten dele blijft dit proces tot den individuen mens beperkt; zelfs in de toch allerminst eenvoudige maatschappij van tegenwoordig zijn wij allen nog voor een niet onbelangrijk deel zelfverzorgers. Anderdeels echter heeft de arbeidsverdeling ertoe geleid, dat wij voor elkaar produceren en elkaars producten consumeren. Wanneer wij afzien van de perioden in het menschenleven, waarin men niet of verminderd productief is, en van enkele andere „oneffenheden”, dan kunnen wij zeggen, dat door middel van het ruilverkeer men zijn eigen productie afstaat om er anderer productie tegen te kunnen inruilen ten einde deze te kunnen verbruiken. Deze boog der behoeftenvoorziening tussen producent en consument kan wijd omlopen of kortbij zich afspelen; hij geldt voor enkeling en groep, voor volk en wereld.

De motor daarin zijn de behoeften. Wij werken om te leven, hetzij wij voor onszelf werken, hetzij via het ruilverkeer. Dit leidt ertoe, dat onze aandacht zich voor de sector buiten de zelfverzorging richt op onze productie; die is het middel in onze hand om in onze behoeften te voorzien: dáármee treden wij de maatschappij tegemoet. Daarom kiezen wij een *beroep* en daarom vormen wij een deel van het *bedrijfsleven*:

beroep en bedrijf zijn onze naamkaartjes als producenten in maatschappelijk verband.

Maar wij mogen nooit vergeten, dat dit alles begonnen is ter wille van de consumptie. Zodra een gemeenschap zich realiseert, dat er een gezamenlijke verantwoordelijkheid bestaat voor het levenspeil (d.i. het consumptiepeil!) van haar leden, heeft zij verder te zien dan de zo voor de hand liggende productiesfeer, verder dus dan het „beroeps- en bedrijfsleven”. Dat men al producerende sociologisch, psychologisch en vooral technisch sneller en dwingender op zijn mede-producenten is aangewezen dan al consumerende op zijn mede-consumenten, mag de leiding van een volk nooit ertoe brengen alleen aan deze zijde van de grote boog aandacht te geven en niet ook, ja vooral!, te denken aan het andere uiteinde: de consumptie.

En hiermede zijn de twee aspecten aangewezen, die voor ons oordeel over het voorontwerp van wet op de bedrijfschappen essentieel zijn: het wil blijkens zijn eigen woorden met zijn ontworpen apparaat deze twee ongelijke heren dienen: het bedrijfsleven en de volkshuishouding. Kan dat?

* * *

Daar is allereerst de lijn van de *bedrijfsorganisatie*.

Elk pogen tot ingrijpen van hoger hand via wettelijke of bestuursmaatregelen is reactie op een geconstateerd euvel. Wat is het euvel, dat dit voorontwerp, eenmaal wet geworden, zal moeten keren, voorzover het de bedrijfslijn betreft?

Zie ik het goed, dan gaat het hier om twee euvelen. In de eerste plaats was er en is er het antagonisme tussen de werkgevers en de werknemers en in de tweede plaats het antagonisme tussen de ondernemers onderling; beide liggen aan de zijde der productie, betreffen dus de *bedrijfsorganisatie*.

Werkgevers en werknemers zijn beiden producenten; het is in beider belang, dat de productie zo vlot mogelijk verloopt; zijn staking en uitsluiting in wederzijds begrip overwonnen, dan is er winst. Ingrijpen van hogerhand in het bedrijfsleven heeft nu plaats, zodra de regelingen van de wederzijdse vakorganisaties, de collectieve arbeidsovereenkomsten dus, bindend verklaard worden voor de niet-georganiseerden, ten einde de concurrentie tussen de patroons ten koste van de arbeiders te voorkomen. Dit betreft het eerste antagonisme.

De ondernemers daarnaast, dat zijn de werkgevers plus de een-mans-bedrijven, hebben, voor wie niet bekrompen-individualistisch denkt, in hun kring allerlei belangen, die soms door het niet-georganiseerd blijven van enkelen zouden kunnen worden geschaad, waartegen men zich door sluitende monopolisering tracht te verweren. Nu kan intussen de situatie zó liggen, dat de consumenten tegen dergelijke pogingen beschèrmd moeten worden; soms daarentegen is juist een steunen ervan in hun belang. Soms ook is een volledig omvatten van de gehele productie in een bepaalde bedrijfstak nodig om de producenten zelf (b.v. via restricties) te beschermen. In al deze gevallen volgt de ingreep in het bedrijf van hogerhand. Dit betreft het tweede antagonisme, het antagonisme tussen de ondernemers.

Klassiek in dit verband is het grafisch bedrijf. Werkgevers en werknemers vonden elkaar en ondernemers wisten tot een hoge graad van bedrijfsorganisatie te komen; maar het sluitstuk moet vormen de erkenning van overheidswege met de toekenning van een overheidsfunctie, t.w. het verordeningsrecht, aan de eigen organen. Het grafisch bedrijf is intussen slechts een pionier; het gehele bedrijfsleven is op weg in dezelfde richting.

Het voorontwerp eert deze ontwikkeling door tenminste twee derde van het bestuur van het bedrijf te doen kiezen uit de „organisatie van werknemers en ondernemers (ondanks de alliteratie een scheve nevenstelling dus! S.) in de takken van bedrijf, die onder het bedrijf vallen” (art. 7¹). Het sanctionneert deze ontwikkeling door bij de taaktoewijzing o.m. te noemen de mededinging, de normalisatie van voortbrengselen en bedrijfsmiddelen en de administratie van ondernemingen (art. 20¹ onder c, g en i). Het geeft verder een reeks bevoegdheden op sociaal terrein: lonen, vakopleiding, werkloosheidsbestrijding, fondsen enz.

Deze bedrijfsorganisatorische ontwikkeling ligt voor de hand. De ondernemers-producenten zullen — samen met de arbeiders, voorzover het om grotere bedrijven gaat — steeds meer onderling samen moeten werken: zij streven naar een maximale beloning van hun werk door de afnemers, en: eendracht maakt macht.

Er is uit de kringen van het bedrijfsleven op het voorontwerp een massa critiek geoefend. Deze betrof echter niet het feit, dat het voorontwerp ging in de richting, die ik zoeven schetste, die van het organiseren der bedrijfsgenoten, maar voerde ertegen aan, dat het juist in deze richting niet consequent genoeg ging. In het gezelschap van *deze* bijt is namelijk de commissaris van het voorontwerp inderdaad een geheel vreemde eend: hij is geen bedrijfsgenoot, hij hoort er niet bij! Bovendien vreest men een afsterven van het enthousiasme, waarmee men de gemeenschappelijke belangen naast de individuele behartigde, zoals dit tot nu toe in het zelfgedane tot uiting kwam.

De exclamatie, dat men tegen het ontwerp van dezen roden minister natuurlijk alleen maar critiek van het ondernemersdom kan verwachten, zou de situatie geheel miskennen. Ook de afwijzing door de Stichting van de Arbeid ademt immers dezelfde geest.

Ik meen, dat men het waarheidselement in deze critiek niet mag miskennen. Waarlijk niet, omdat het overheidsingrijpen in het economisch leven hier m.i. te diep zou gaan; het tegendeel zal verderop wel blijken. Maar omdat *bedrijfsorganisatie* binnen de grenzen van wet en algemeen belang aan het *bedrijfsleven* kan en dus moet worden overgelaten. Daar waar het gaat om de onderlinge verhoudingen der bedrijfsgenoten, dus om werkgevers naast werknemers en om ondernemers onderling, kan tot op zekere hoogte terecht het woord staats-socialisme als verwijt klinken, wanneer directe bemoeienis van de overheid een dergelijke graad bereikt als in dit voorontwerp is neergelegd.

Onze huidige toch nog altijd kapitalistische maatschappij acht den ondernemer een te aanvaarden figuur; wie produceert om winst, d.w.z. wie, desnoods, de lonen der arbeiders aanvaardt als onkosten, anderszins erop uit is om het publiek een zo groot mogelijke contra-prestatie

te doen geven afgezien van het maatschappelijk nut van het eigen product, die geldt onder ons als een waardevol persoon. Dan is het — bij het beperkte doel, dat men voor ogen heeft en dat niet de socialisatie bedoelt te brengen, maar slechts ordening — niet juist, immers consequent, deze hardwerkende, met hun zaken naar-bed-gaande en opstaande werkers „tussen de bedrijfswielen te rijden”. Het subsidiariteitsbeginsel wordt wel vaak buiten zijn sociologische juistheid om verkeerd tot conservatieve onjuistheid; maar dit is niet een noodzakelijke verkering. Stel een ogenblik: wij hadden een socialistisch (niet: staats-socialistisch!) Nederland! Dan zouden de bedrijfsleiders (de opvolgers immers der ondernemers) aan een principiële binding t.a.v. de behoeftenvoorziening onderworpen zijn, maar zij zouden er weinig voor voelen (ev.) hun normalisatie en administratie door buitenstaanders te laten betuttelen. Wanneer ik hier pleit om begrip voor de bezwaren uit bedrijfskringen tegen het voorontwerp naar voren gebracht, dan heb ik daarbij zeker niet het minst dit perspectief voor ogen!

En nu weet ik wel, dat ik mij met het open oog voor deze behoefte aan het z.g.n. zelf-doen in allerlei niet door mij gewenst gezelschap bevindt; gezelschap, dat een sociale reactie representeert en de politieke ontwikkeling van de dag tegen wil gaan onder de valse vlag van de vrijheid-in-verantwoordelijkheid. Dat neemt echter niet weg, dat, nu dit element van juistheid in de critiek er eenmaal is, de bedoelingen van de voorstellers in gevaar gebracht worden door aan de tegenstanders een verkeerd wapen in de hand te spelen. Een aantal van de in het voorontwerp opgesomde bevoegdheden zal men aan het bedrijfsleven moeten overlaten.

Waarom heeft dan het voorontwerp een weg gekozen, die tot deze critiek aanleiding moest geven door een aantal bepalingen, die ik hier niet behoef op te sommen, maar die alle meeklinken als ik alleen maar het woord „commissaris” noem? Waarom heeft het niet de weg gekozen, die gevolgd is bij de regelingen omtrent de verbindendverklaring, d.w.z. het repressieve toezicht?

Het antwoord ligt voor de hand, omdat voor een dergelijke graad van autonomie de belangen van het algemene economische leven als te groot gezien werden, m.a.w. omdat men met dit voorontwerp niet alleen maar de *bedrijfsorganisatie* wilde bestrijken, maar ook de *volkshuishouding*, de behoeftenvoorziening. En daarmee ben ik op de tweede lijn aangeland.

(Wordt vervolgd)

Mr. G. H. SLOTEMAKER DE BRUINE

Drie boeken over Rusland

J. E. Davies, Mission to Moscow. Philadelphia, Blakiston Cy. 1943

A. Köstler, The Yogi and the Commissar. New York, Macmillan 1945

R. E. Lauterbach, These are the Russians. New York, Harper 1944

De stroom van boeken over de Sowjet-Unie, honderden zijn het, scheen tijdens Wereldoorlog no. II enigszins gestremd te zijn, maar nu stijgt die weer, althans in de Angelsaksische landen, en ondanks de moeilijkheden met deviezen sijpelen er zo nu en dan een paar druppels door tot onze lage landen. Zo kreeg ik door toevallige omstandigheden de hierboven vermelde boeken in handen.

Men kan de boeken over Rusland vrij gemakkelijk rubriceren. Er zijn er, die fel en hartstochtelijk partij kiezen, pro of contra; er zijn er, die pro en contra zorgvuldig tegen elkaar afwegen. Men zou die groep naar een boek van Hans Siemsen de „Ja- und Nein“-rubriek kunnen noemen. De pro-schrijvers zouden dan weer gevoelig onderverdeeld kunnen worden in de volgende groeperingen: zij, die blindelings en te goeder trouw of uit politieke overwegingen, alles wat in de Sowjet-Unie geschiedt, bewonderen en loven en Rusland als voorbeeld stellen voor elk ander land, en zij, die het bolsjewistisch regime alleen voor Rusland geschikt en goed achten. De contra-schrijvers kunnen weer onderscheiden worden in hen, die uit politieke, sociale of zedelijke overtuiging en sentiment het Russische gebeuren afkeuren en hen, die gebrokenen en teleurgestelden, die begonnen zijn de Russische revolutie met grote geestdrift te verwelkomen als de verlossing ook voor de niet-Russische mensheid uit de klem van het kapitalisme en eindigden met het bolsjewisme-in-de-praktijk, dat zo weinig overeenkwam met hun (te?) grootse verwachtingen, te verfoeien en uit te schelden.

De zuiver onpartijdige auteurs zijn zeer gering in aantal. Men vindt ze onder de wetenschappelijke economen en ook onder de sociologen. Ik noem hier het uitstekende boek van S. N. Harper, de Chicago'sen sociaal-paedagoog, wiens werk: „Civic training in Soviet Russia” een van de weinige geschriften over Rusland is, die sine ira et studio opgetekend zijn.

De Russische gebeurtenissen moeten nu eenmaal ons sentiment op zijn hevigt raken. De bolsjewieken hebben de banden van traditie op elk gebied verscheurd, staatkunde, economie, godsdienst, moraal op zijn felst aangetast. In het positieve zijn ze begonnen met de opbouw van een socialistische gemeenschap. Zo konden zij afschuw en hoop wekken, haat en geestdrift, vrees en schone verwachting. Zo konden zij besmeurd en veracht worden enerzijds, blij verwelkomd en verheerlijkt anderzijds.

De conservatieve burger wendde zich verschrikt af, de progressieven juichten. . . .

De drie hierboven vermelde boeken zijn te rangschikken in drie van de genoemde rubrieken.

Het werk van den Amerikaan Davies, van 1936 tot 1938 gezant voor zijn land in de Sowjet-Unie, behoort tot de ja-en-neen-groep. Hij moest daar als diplomaat wel toe behoren, maar ook als intelligente en slimme Yankee. Als diplomaat, de eerste 100 % gezant van de Verenigde Staten in de pas door dit land officieel erkende Sowjet-Unie, behoorde hij de goed geworden verhouding te verstevigen en liefst nog beter te maken. Dat is hem gelukt. Hij stond met de Russische leiders op goede voet, liet niet na zijn geloof in het Amerikanisme, zijn vertrouwen in Franklin D. Roosevelt als de man, die het kapitalisme tot verdraagbaarheid zou weten te besnoeien, te verkondigen en betuigt daarbij een zekere spijtige eerbied voor het bolsjewistische regime. Och, konden de bolsjewieken maar aan God geloven! Hij heeft bewondering voor de resultaten der industrialisering en laat niet na dit te verkondigen. Davies, jurist en specialiteit op handelsgebied, ziet in, dat het staatshandelmonopolie voor dit land van groot belang is. Bovendien kan hij zich de weelde der onpartijdigheid veroorloven, omdat hij ten volle ervan overtuigd is, dat Amerika nooit communistisch zal worden, dat het „can't happen there”. Hij kwam in Rusland juist toen de laatste grote processen, die tegen Bocharin, Radek, Rykof en zovele andere oude leiders, aan de gang waren, en hoewel aarzelend — hij keurt de *procedure* af — gelooft hij toch wel, dat Stalin gelijk had deze mannen te „liquideren”. De goedhartige man verzucht alleen, als hij de ondergang van mannen als Rosenholz en Krestinskie meemaakt: nog geen jaar geleden waren zij gasten aan mijn tafel!

Het boek van Davies heeft een eigenaardige rhapsodische vorm. Het is samengesteld uit officiële rapporten, uitgebracht aan zijn regering, toen hij gezant te Moscou was en ook uit berichten omtrent Rusland vanuit zijn nieuwe standplaats Brussel. Verder uit brieven aan vrienden en familieleden aantekeningen uit agenda's en dagboeken.

In een van zijn rapporten geeft hij uitvoerig verslag van de processen van 1937—'38, die hij zelf heeft bijgewoond, Zoals ik al zei, hij vergelijkt die en zoekt naar argumenten, die de terdoodverklaring van al deze oude bolsjewieken en medewerkers van Lenin tot een rechtvaardige daad moeten maken. „Met een tolk naast mij — zo vertelt hij — volgde ik de zaak opletend. Natuurlijk moet ik erkennen, dat ik geneigd was te twijfelen aan de geloofwaardigheid van de getuigenissen der beklagden. De eenstemmigheid van hun bekentenissen, het feit van hun langdurige gevangenschap (in algehele afzondering) met de mogelijkheid van hardheid en dwang t.o.v. henzelf en hun familieleden — dit alles deed mij ernstig twijfelen aan de betrouwbaarheid van hun verklaringen. Objectief gezien echter en op grond van mijn ervaring in rechtszaken en de toepassing van bewijsgronden voor geloofwaardigheid, die onderzanding mij verschaft heeft, kwam ik aarzelend tot de conclusie, dat de staat gelijk had, in zóverre tenminste, dat het bestaan bewezen was van een wijd verspreid complot en een samenzwering onder de politieke

leiders tegen de Sowjet-regering. Volgens hun wetten waren de misdaden in de aanklacht genoemd ook werkelijk bedreven." Maar dan komt toch weer even de twijfel op en tevens een zachte critiek. Hij besluit zijn rapport als volgt: „Tenslotte wens ik te zeggen, dat het gehele proces en de omstandigheden waaronder het plaats vond, schokkend zijn voor onze mentaliteit. Het is echter een buitengewoon krachtige demonstratie van de zegeningen, die een werkelijk grondwettige bescherming van de persoonlijke vrijheid verschaft. Het recht van een beklagde om een advocaat te hebben vóór het proces, het recht om te weigeren tegen zichzelf te getuigen, en bovenal: het vooropstellen van de onschuld en de toepassing van het oude rechtsbeginsel, dat het beter is, dat duizenden schuldigen ontkomen dan dat één onschuldige man onrechtvaardig veroordeeld wordt — dit alles krijgt een zeer reële betekenis, vergeleken met een proces als dit" (blz. 40—41). De goede Davies vergeet hier echter, dat aan de zegeningen van de Amerikaanse rechtspraak ook wel eens getwijfeld is, bijv. inzake het proces tegen Sacco en Vanzetti en de processen tegen negers!

Zeer belangwekkend zijn Davies' beschouwingen over het befaamde non-agressiepact tussen Duitsland en Rusland, liever gezegd tussen Hitler en Stalin. Hij werpt een groot deel van de schuld aan deze calamiteit op de houding van Engeland en Frankrijk, die Rusland hadden uitgesloten van de München-onderhandelingen en die daarna zo aarzelend en bangig toenadering zochten tot de Sowjet-Unie. Hij wijst er terecht op, dat Rusland niet anders kon, dan zijn eigen belangen te behartigen. Maar hij vergeet er aan toe te voegen, dat dit behartigen van het eigen belang niet rechtvaardigen kan de vreselijke daden, die het pact tot gevolg had: de verscheuring van Polen, de oorlog tegen Finland, die zelfs de Europese communisten stil maakte, het wurgen van de kleine Baltische staten, de vrije hand, die Hitler kreeg om West-Europa te verpletteren. Davies wil Rusland sparen, omdat hij het ziet als de toekomstige bondgenoot.

Mocht men nog twijfelen aan Stalin's macht, aan zijn dictatorschap (en dezulken zijn er!): het volgende zal die twijfel kunnen opheffen.

Tijdens Davies gezantschap was Stalin nog niet de officiële leider; eerst in de oorlog werd hij voorzitter van de raad van volkscommissarissen en generalissimus. Zijn voornaamste functie was het secretaris-generaal-schap der Russische Communistische Partij, maar in die functie had hij geen mindere macht dan thans.

Als Davies uit Rusland zal vertrekken, gaat hij officieel afscheid nemen van Kalinin, den nominalen President van de Sowjet-Unie, en van Molotof, toentertijd eerste-minister. Als het afscheid van Kalinin is afgelopen wordt D. naar de kamer van Molotof geleid. Daar gaat onverwachts een deur open en Stalin treedt binnen. Davies had Stalin slechts enkele malen uit de verte gezien, bij publieke bijeenkomsten, en ziet hem nu het eerst van man tot man. En dan begint Stalin een gesprek over een paar zeer belangrijke politieke kwesties, die tussen Amerika en Rusland hangende waren. Niet Molotof, volkscommissaris voor buitenlandse zaken, krijgt die te behandelen, maar Stalin, die officieel geen belangrijk staatsambt bekleedt. Aan zijn dochter schrijft de gezant over deze ontmoeting: „Welnu, toen ik president Kalinin's kamer ver-

laten had en naar het kantoor van den eersten-minister (Molotof) was gegaan en enkele minuten aan diens schrijftafel had gezeten, was ik volkomen verbaasd en door de verrassing bijna met stomheid geslagen, toen ik de deur van de verstgelegen wand open zag gaan en Stalin alleen zag binnentreden. Ik had niet het minste idee wat ging gebeuren. In de eerste plaats: hij is niet het hoofd van de staat en het is zijn voornemen en dat van de anderen om hem afzijdig van de staat te houden, en zoals je weet, geen diplomaat ziet hem ooit officieel of op een andere wijze persoonlijk. In feite, hij vermijdt al dergelijke ontmoetingen. Hij is zo geheel afgesloten van het publiek, dat het bijna een historische gebeurtenis is, als hij een buitenlander ontvangt" (b.z. 311). De brave Davies is er ingelopen!

Het boek van Arthur Köstler is wel van geheel ander kaliber dan dat van den Amerikaan. De uiterlijke levensomstandigheden van deze beide mannen zijn bijkans elkaars tegendeel. Davies, de rijke Amerikaan, stevig verankerd in zijn geboorteland, evenwichtig, zeker van zijn zaak, lichtelijk zelfgenoegzaam — Köstler, Hongaarse Jood, met een Weense moeder, zwervend van land tot land, nu eens arbeider in Palestina, dan weer journalist in Caïro, in Spanje gevangen genomen tijdens de burgeroorlog, terdoodveroordeeld, daarna een verblijf in een Frans concentratiekamp, lecturer voor de troepen in Wereldoorlog II, thans medewerker aan de B.B.C.

Zijn boek met essays „The Yogi and the Commissar” (gelukkig gekozen titel: de man van binnen-uit bepaald en de man van buiten-af) handelt over allerlei: over moderne Franse letterkunde, over de nieuwe intelligentia, over zijn leven in het concentratiekamp, over het Pessimisme. Maar wat ons hier bepaaldelijk interesseert zijn de opstellen over Rusland („the Commissar”), „De anatomie ener mythe”, „Sowjet-mythe en de werkelijkheid”, „Over het niet geloven van gruwelijkheden”, „Het einde van een illusie”.

Köstler is een van de gedeukten, de gekwelden, die door de praktijk van het Russische communisme, waarin ze een zondeval zien, in het diepst van hun ziel geraakt zijn. Dezulken worden bitter, en in hun bitterheid te hard van oordeel.

Köstler heeft alle hoop voor, alle troost van Rusland verloren. Socialist van aanleg en overtuiging staat hij verslagen bij de scherven van zijn hoge verwachtingen.

Hij vertelt van de teruggang van het communisme in Rusland, van de wreedheden, de hardheden tegenover de Polen, de bewoners van de aan Rusland overgeleverde Baltische Staten, van de verburgelijking der wetten op het gebied van onderwijs (verbod van coëducatie, de wedergeboorte van den dictatoriaal schoolmeester), op het gebied van het huwelijk (ridderorden voor moeders van meer dan tien kinderen, bemoeilijking van echtscheiding door hoge proceskosten, alleen te betalen door mensen met hoge inkomens), verscherpte wetgeving voor delinquenten boven de twaalf jaar, over het geheimhouden van rampen als de hongersnood van 1932—'33, waarvan zelfs in Moscou niets geweten werd, over de steeds wijder wordende kloof tussen de gewone arbeiders

en de dunne laag der heersende standen, over de toenemende weelde in de kringen der Communistische Partij.

In zijn bitterheid schrijft hij: „Van een zuiver realistisch standpunt uit kan de meedogenloze toepassing van machiavellistische tactiek voordelig zijn geweest, maar voor de prijs van de corruptie, de verwringing en tenslotte vernietiging van de internationale revolutionaire beweging, met opoffering van de beste elementen in de Europese arbeidende klassen. Daden als het hijsen van de Hakenkruisvlag op het Moscouise vliegveld bij de ontvangst van Von Ribbentrop en het spelen van het Nazi-lied door een orkest van het Rode leger — zulke symbolische daden kan men laten passeren als cynisch opportunisme, als zij verricht worden door kapitalistische landen, maar ze hebben, als ze verricht worden door het vaderland van arbeiders en boeren, een ander effect. De aldus verkregen voordelen kunnen niet opwegen tegen de schade gedaan aan de socialistische moraal; zulke daden zijn niet te rechtvaardigen door koele mathematische berekeningen, want de gevolgen zijn niet te voorspellen; beide termen van de vergelijking zijn onbekend. Men heeft te snel vergeten, dat de ineenstorting van Frankrijk in 1940 niet uitsluitend het werk was van de rechte vijfde colonne. De communistische leuze van de „rijkelui's oorlog”, die „geen zaak van de arbeidersklasse was”, speelde een beslissende rol in de demoralisatie van het Franse leger. Wie kan zeggen, of het voordeel, dat Rusland van deze politiek behaalde, opwoog tegen het verlies van het eerste front? Van 1939—'40 af nam de pers en het apparaat van de Komintern een openlijke anti-geallieerde houding aan om Hitler te behagen. Twee jaren later werd de Komintern ontbonden, zogenaamd ten pleziere van Churchill en Roosevelt. Maar men kan een arbeidersinternationale niet wegjagen als een nutteloze bediende en morgen een nieuwe in dienst nemen; de reacties van miljoenen mensen van alle nationaliteiten kunnen niet behandeld worden als een boekhoudersrekening. Het zelfde is van toepassing op de mensen in Rusland zelf. Laten wij aannemen, dat politieke opvoeding een principiële eis is voor de verwerkelijking van socialisme; laten we aannemen, dat de Russische massa's nog zo achterlijk zijn, dat propaganda voor binnenlands gebruik uitgedrukt moet worden in uiterst eenvoudige vorm. Welk effect kan men dan verwachten van een opeenvolging van uitbundige propaganda-campagnes, die elk op zichzelf in algehele tegenstelling zijn met de voorafgaande? Klaarblijkelijk dit: dat de massa's, verward door de tegenspraak, die zij vagelijk gevoelen achter de vurige aansporingen, zich neerleggen bij het feit, dat de geheimen der politiek ondoorgrondelijk zijn, dat ze hun critische vermogens onvoorwaardelijk overgeven aan de leiders en terugvallen in de geestelijke staat, waarin zij zich 25 jaar geleden bevonden” (bl.z. 145—146).

Köstler bevindt zich in de geestestoestand van zovele socialisten, wier hooggespannen verwachting, dat Rusland de bevrijding zou schenken uit de ban van het burgerlijke kapitalisme, weggevaagd is. Zulke mensen worden dan eenzijdig en daarom onbillijk. Eenzijdig, maar de zijde, die ze zien, zien ze scherp en daarvan hebben we ons profijt te trekken. Een groot deel van die teleurstellingen komt op rekening van Rusland zelf, dat door mateloze en onwaarachtige propaganda verkondigt, dat het heil voor de arbeidende klasse alleen in Rusland te vinden is, terwijl

men toch langzamerhand gaat weten, dat van waarachtig socialisme daar nog geen sprake is, dat de bolsjewieken hoe langer hoe meer zich verwijderen van het communisme, en hoe verder zij zich verwijderen des te heftiger en schriller wordt de propaganda, die voor het binnenland gesteund wordt door het vlak achter die propaganda staande geweld. Over het geheel genomen is Köstler's boek buitengemeen belangrijk, want hier spreekt een man, wiens denkbeelden gevormd zijn, geadeld worden, door groot leed naar lichaam en ziel.

Van geheel andere toonsoort is het boek van Lauterbach, „These are the Russians”. Lauterbach behoort tot het type, het *ras* zou ik bijna zeggen, der wereldreporters; sterke vitale mannen, onfeilbaar gezond, die de hede aardbol om zwerven, elk middel van vervoer kunnen verdragen, overal kunnen slapen, alle zwaarigheden weten te overwinnen en niet door meditatie gehinderd of gekweld worden.

Lauterbach had een taak, die men al dadelijk te weten komt in zijn dedicatie: „Tot hen in beide landen, die, in het belang van vrede en welvaart in beide landen werken voor een beter begrip tussen de volken van de Verenigde Staten van Amerika en de U.S.S.R.” Deze taak verplicht hem als het ware om de U.S.S.R. in een vriendelijk, rose licht te zien en die verplichting komt hij stipt na. Hij laat zich door de Russen de prachtigste antwoorden geven op zijn vragen, hoewel zijn Russisch naar eigen getuigenis op zijn minst gebrekkig is. Hij vertelt, dat hij in 1935 Russen de foxtrot had zien dansen; iedereen maakte toen dezelfde passen op dezelfde manier. Nu, in 1943, bij gelegenheid van een door Russische vliegeniers gegeven bal, merkt hij op, dat geen twee paren op dezelfde manier dansen. „Het is waar — zegt een piloot tegen hem —. Eerst de groepsbasis, dan de persoonlijkheid. Zo gaat het ook in de lucht” (bl.z. 22). En zo krijgen wij allerlei loftuitingen te horen en wonderbaarlijke waarheden. Stalin's dictatorschap wordt rondweg ontkend. Hij laat zich door een Moscousen journalist het volgende vertellen: „Onze leiders zijn partij-leden. De Partij is de voorhoede van het volk. In laatste instantie, in onze overwinning op den vijand, gedurende de overwinning in de strijd voor een beter leven, is 't het volk, dat de uiteindelijke beslissing geeft. Roem is slechts een voetnoot” (bl.z. 93).

Dit werd geschreven, in een tijd, dat Generalissimus Stalin op de meest buitensporige wijze in de Russische pers verheerlijkt werd als bron van Rusland's roem, als de schepper der wereldhistorische overwinning enz., enz.

Merkwaardig ook zijn Lauterbach's mededelingen over Russische festijnen, waar de champagne vloeit en de hors d'oeuvres zo overvloedig zijn, dat voor het eigenlijke souper geen trek meer overblijft, waar de gasten in avondcostuum verschijnen en de ridderordes moeten gedragen worden. . . . en dat in een tijd, dat er in Rusland alom gebrek wordt geleden. Wat Köstler verfoeit, vindt in Lauterbach den lofspreker.

Een hoofdstuk van zijn boek is getiteld: „Recht, maar geen wraak” (bl.z. 294 vlg). Het behandelt het proces tegen drie Duitse officieren en een Russischen verrader in Charkof. Zij hadden tijdens de Duitse bezetting van Charkof afschuwelijke daden bedreven. Lauterbach woonde het proces en de executie bij, Die gebeurde in het openbaar. 50.000

toeschouwers waren aanwezig. Filmers brachten de stuiptrekkende gelaten op de fotografische plaat. Van de stervenden werd een close-up opgenomen. Lauterbach doet uitkomen, dat hier recht geschiedde. Het zelfde feit wordt door Köstler met afschuw vermeld. Maar Lauterbach zegt, dat het ophangen in Charkof het moreel van de Russen veel goed heeft gedaan....

Wil men de nu eenmaal door den schrijver aangenomen houding aanvaarden, dan is het boek van Lauterbach wel onderhoudende lectuur, het vertelt ons veel van het Rusland-in-de-oorlog, van de leidende persoonlijkheden, van de wederopbouw der verwoeste gebieden, en de auteur geeft ons, wellicht in zijn onschuld, een beeld van het „communistiche Rusland”, dat de schone beloften van broederschap, vrijheid, welvaart en nieuwe beschaving zo weinig vermocht na te komen.

Z. STOKVIS

Het lied in de nacht

Over de poëzie in de tijd der bezetting

IV

Niemand zal wel kunnen beweren een volledig overzicht te hebben van de poëzie onder de bezettingstijd. Vóór mij ligt een voortreffelijke bundel: „Het vrij Nederlands Liedboek”. Wat deze verzameling doet uitmunten boven vele andere Geuzenliedboeken is de oordeelkundige keuze. Enerzijds heeft men de kring zo wijd mogelijk gemaakt: niet alleen haat- en scheldverzen (maar deze ook!), doch ook weemoedige overpeinzingen en onheldhaftige verzuchtingen; dit wat de inhoud betreft. Anderzijds heeft men, wat de vorm betreft, met goede smaak aan een zekere norm vastgehouden. Niet alles wat rijmt en met goede bedoeling geschreven is, verdient gedrukt en bewaard te worden. Toch heeft men niet alleen het welgeschapen vers opgenomen van den ervaren dichter: „omdat”, zo schreven de onbekende samenstellers: „uit die soms onbeholpen verzen eerlijk en sterk vaak de nood opklinkt, waaronder ons volk gebukt gaat, de onverzettelijke wil vol te houden en het geloof, het onwrikbare, in het goede einde.” Met de druk van de bundel werd 1 April 1944-begonnen¹⁾. Voor ons volk moest toen de ergste oorlogsperiode nog komen: inundaties, razzia's en terreur van ongekende hevigheid, en de barre hongervinter. Het is geen wonder, dat het felste haatvers pas toen geschreven werd: October-lied 1944. In dit gedicht steeg de woede tot een uiterste: schor van pijn en zelf niet meer in staat het overwel digend gevoel uit te spreken, roepen we puinhopen, duin en zee op om mee te schreeuwen²⁾. En toch merkt men spoedig, dat haat niet het overheersend gevoel is bij de dichters van deze poëzie. We wilden iets zeggen over de motieven en gevoelens dezer gedichten. Een goed vers drukt een houding der ziel uit, of juist: het is zelf een geobjectiveerde zielehouding. Als men nu de verzen chronologisch rangschikt, dan ziet men tevens een ontwikkeling in deze houding: de fundamentele stand blijft eender, maar er doen zich wijzigingen voor, veroorzaakt door de omstandigheden, veroorzaakt ook door het feit dat niet elke houding zich even goed laat volhouden. Kleine verleggingen van het zwaartepunt bewerken verandering van de gevoedsstructuur.

Laat ons eerlijk erkennen: ons volk is geen soldatenvolk. Als het dan moet, kan het vechten, maar de strijd is geen verheerlijkt ambacht en het heeft lang geduurd, voordat ons volk de vechthouding gevonden had, de mentaliteit van verzet tot het uiterste. Aanvankelijk en het meest natuurlijk ontstaat het gedicht der smartelijke verbazing en van het heimwee naar een verleden van vrede, pas gewaardeerd, toen het reddeloos verloren was. Misschien had de landvoogd gelijk, toen hij in een van zijn slijmerige redevoeringen ons leven voor Mei 1940 typeerde als een idylle, die nu door zijn horden verstoord moest worden. „De winter kwam in Holands tuin”, klaagt een dichter, maar tegelijk vertrouwt hij in de toekomst:

„... En wat nu heerst, is dan voorbij,
een zuivere wind waait van het duin.
Dan is ons oude Holland vrij!
Dan is het zomer in den tuin”³⁾).

Men kan dit vertrouwen naïef noemen; het is een weten van „de zachte krachten”, die het toch zullen winnen. Dit is nooit verloren gegaan: de vaste verwachting, dat het stompzinnig geweld niet zou blijven triomferen. Men liet zich de waarde der beleefde idylle niet ontnemen: „Ons woonhuis, buurman”⁴⁾ is een prachtig vers, dat het huiselijk geluk trouwhartig belijdt, nu wreed verstoord, want:

„Een hagel striemde neer van splinters, gruis en scherven.
Wij zoeken tevergeefs in het puin van onze erven”.

Het vertrouwen bleef! Immers:

„En vindt zich zelf tot zijn verwondering
Geschokt veel minder dan bedeesd”⁵⁾).

Hoe treffend juist! Innerlijk dezelfde, bijna ongeschokt, poogde de Nederlandse burger te blijven wie hij was, en hij schaamde zich niet over zijn zwakheid. Denkend aan een vriend, die gefusilleerd werd, schreef er een:

„Dat ik bedroefd ben — ik verheel het niet.
Dat ik weer zwak wil zijn — men mag het weten.
Gun mij de zwakheid van een sterk verdriet.
— Hij was mijn vriend. Ik zal hem niet vergeten”⁶⁾).

Diep menselijk is dit alles: leed om wat verloren ging, verdriet om die van ons weggerukt werden, vertrouwen, dat een betere toekomst teruggeven zal, wat ons ontrukkt werd. En slechts een zijdelingse blik heeft men over voor dengene, die rovend en moordend binnenviel, — men verstaat hem niet, en helemaal geen aandacht besteedt men aan het toekomstbeeld, dat hij ons schildert. Geadeld wordt dit leed, omdat men samenlijdt, omdat men medelijdt. Het is een gekwetst humanisme, dat zich uitzingt en dat in thema en in voordracht zijn individualisme heeft prijsgegeven. De vijand heeft instinctief geweten, hoe op de duur dit lijdzaam humanisme voor zijn geweld fnuikend zou zijn en hoe heeft hij het gehoond! Voor mijn gevoel zijn mede van de prachtigste gedichten aan dit gevoel ontsprongen. Ik denk aan: „In duisternis”, van P. W. van Eyck⁷⁾, aan „Het carillon”, van Ida G. M. Gerhardt⁸⁾. En, zult ge vragen: „waar steunde het vertrouwen op?” Er staat in het Liedboek een sonnet, dat hard en nuchter weergeeft de schrijnende nederlaag van den mens, die gevangen zit, aan honger lijdt en er zich rekenschap van geeft, dat zijn onbedwingbare etensdrift hem als mens neerhaalt:

„Wij worden door den honger weer als dieren.”

Maar in de laatste terzine heet het nuchter:

„Sommigen zingen door den Zondag psalmen
Ik denk aan bloemen en aan korenhalmen
en trek de knieën op en ga terust”⁹⁾.

In de diepte maakt dit misschien niet zo veel verschil: de man, die troost zoekt in de orde der natuur en de man, die zijn troost haalt bij het heilig Boek. Beiden weten van een Orde, die de wanorde, waaraan zij lijden, overstijgt.

Ontzetting en verbazing — zo zeiden we — dreven aan tot het eerste niet meer tot zwijgen gekomen lied, dat zich uitzong, maar in hoevele schakeringen openbaarde het zich. Daar was de diepe deernis met het lot der Joden. Men is soms geneigd te denken, dat de Jodenvervolging, veel meer dan de eigenlijke oorlogshandelingen, meer zelfs dan de ramp van Rotterdam, den Nederlander hebben wakker gepord tot zijn vorm van verzet. In de geschiedenis der bezetting vormt het Jodendrama een apart bedrijf. Het was niet alleen het innig medelijden met hun lot, daar kwam bij het knagend besef, dat w ehen in de steek gelaten hadden, daar kwam bij de ontdekking, dat ons lot veel inniger met het hunne verbonden was, dan we ooit gedacht hadden:

„... Nu zijn 't dezelfde wonden,
die ons doen opzien tot ons beider God”¹⁰⁾.

Er circuleren enkele gedichten door Joodse kunstenaars zelf geschreven, die schrijnend de tragiek van hun volk bezongen: „Eenzaamheid: Je lippen, die ik heb gekust...”¹¹⁾. Een groot gedicht van de grijze dichteres H. Roland Holst ging in die dagen rond: „Aan de Hollandse Joden en hun vrienden”¹²⁾. Mij persoonlijk heeft altijd het meest getroffen dat eenvoudige, anecdotische gedicht over het Joodse meisje, dat aan de uitgang van het station op haar vader wacht:

„... Nu gaan zij samen door den laten dag.
De man gebogen en van zorg gebeten,
Het ratelstemmetje wil erg graag weten
Waarom ze nog niet naar het zwembad mag....

O, Heer, ik heb vandaag één bede maar:
Elk Joods gezin wordt haast vaneen getrennen,
Laat de Gestapo deze twee vergeten,
Laat die in Jezus' naam toch bij elkaar”¹³⁾.

De verontwaardiging over de wijze, waarop onze Joodse medeburgers behandeld werden, is het critieke moment geworden, waarop het Nederlandse leed zich het eerst en massaal omzette tot actief verzet. Dit kwam — en hier openbaar zich prachtig het Nederlandse humanisme — omdat we nu pas volledig en helder beseften, dat de vijand de diepste fundamenten van ons volksbestaan ging omwoelen. Wie vrijheid zegt, belijdt verdraagzaamheid, pleit voor gerechtigheid. De vijand mocht dan onze steden verwoesten, onze voorraden wegslepen, ons knellen en benauwen door zijn duizende wetten en maatregelen, dit alles had

ons niet kunnen prikkelen tot een actief verzet, omdat dat alles de ziel van ons volksbestaan nog niet trof, maar nu stond onze geestelijke vrijheid zelf op het spel. Hier krijgt het verzet van de bezettingstijd een epische grootheid; hier werd de bezieling hervonden van die andere grote strijd om vrijheid en geestelijke verdraagzaamheid: de tachtigjarige oorlog. Als Potgieter dit had mogen beleven... „Waarvoor wij strijden” en „waartegen wij strijden”¹⁴⁾ is voortaan duidelijk.

Geleidelijk aan vulden zich de gevangenissen en concentratiekampen; er werden doodvonnissen uitgesproken en er werd ook zonder vonnis geëxecuteerd. Zoals de geschiedenis ons geleerd had, geschiedde ook hier: naarmate de schroef der terreur werd aangedraaid, werd het verzet sterker en algemener. De aanvankelijk kleine en zeldzame verzetsgroepen werden talrijker en veelomvattend; uit enkele illegale blaadjes ontstond het geweldige apparaat der illegale pers. Inplaats van heimwee naar de idylle kwam er nu een ander motief: de gevangenis, het concentratiekamp, de executie werden voorwerp der poëzie. Het leed, dat doorstaan werd, kreeg stem. Het werd eerlijk en zonder romantiek beleden. De echte held is zich zelf niet bewust. Lees nog eens over het lied, dat ieder Nederlander nu wel kent: „Het lied der achttien doden”¹⁵⁾, van Jan Campert. Het mist elk heroïsch gebaar, het is niet tartend of uitdagend, maar de dichter bekennt van zijn hart, dat het de ijdele strijd niet laten kan en vraagt nu aan God, dat Deze hem het sterven licht make. Het is zo'n trouwhartig lied. Is dit dezelfde Jan Campert van de: „Sonnetten voor Cynara?”¹⁶⁾. Men kan zich voorstellen, dat de een of andere criticus, met de genoemde bundel op tafel, Jan Campert had verwezen in de hoek der onverbeterlijke individualisten: terwijl de oorlog over Europa woedt, vermeit de dichter zich in liefdes, lust en leed... Een ontroerend voorbeeld en een beschamende les is dit lied der achttien doden. En hoezeer de dichter bemind was door zijn bentgenoten, kan men aflezen uit de weemoedige gedichten, die de herinnering aan zijn sterven oproepen¹⁷⁾.

Er zijn talrijke verzen uit en over gevangenis en concentratiekamp. En telkens treft ons weer dit ene: de eenvoudige menselijkheid, wars van alle pose, die er eerlijk voor uitkomt, dat hij pijn voelt en bang is en naar troost zoekt, maar toch geen ogenblik spijt heeft, die zorg heeft over zijn volk en medelijdt met de andere gevangenen, die blij is met een levensteken van huis, eerlijk blij ook met een doosje cigarettens.

Maar buiten de gevangenis waarde in de harten der beste Nederlanders de zorg om wie gegrepen waren door de S.D. Telkens weer vernam men van nieuwe, gruwelijke executies. De vele gedichten aan dit thema gewijd hebben één zelfde motief. Dit is voor mij een van de treffendste ontdekkingen bij de studie dezer poëzie. Er zijn talloze verzen, die klagend of woedend over de Duitse moorden handelen: er zijn er, geschreven uit bewonderende liefde, er zijn er, die alleen maar het leed objectiveren in een schrijnend beschrijven, maar vrijwel allen spreken de zorg uit, dat we dit toch niet en nooit zullen vergeten. De gevallen hebben hun bloed geofferd voor Nederland, voor vrijheid en gerechtigheid. Deze waarden zijn voortaan geheiligd door dit bloed. Misschien waardeerden we ze vroeger niet zo bijzonder, maar nu moet dit anders worden! Er zijn mensen voor gestorven! Als wij hun dood vergeten, als wij de leuze,

die zij beleden, niet trouw blijven, dan zijn ze, o gruwel, vergeefs gestorven! Niet de kogel van den Duitsen moordenaar, maar onze vergetelheid zou hen definitief doden. Men kan het ook nog anders verklaren. De Nederlandse burger is te goedmoedig geweest: hij heeft niet willen geloven, dat mensen elkaar dit konden aandoen. Zijn argeloosheid heeft hem ontwapend en overgeleverd. En nu is er de angst, dat hij de les vergeten zou. Nog is het land niet vrij, waarvoor deze helden stierven. Als wij hun dood niet meer indachtig zijn, verflauwt wellicht de strijdijver. De Nederlandse burger komt niet gemakkelijk tot die gemoedsfelheid, waarmee nu gevochten moest worden. Het is tenslotte de enige dankbaarheid, die wij onze doden kunnen bewijzen:

„Mensen van later, als gij eenzaam zijt
en u bedroefd voelt op een stillen avond,
denkt dan aan het verdriet van dezen tijd
— en hoeveel harten toen wel zijn gehavend....¹⁸⁾

en elders:

„... opdat wij nooit vergeten, blijft bezonnen!
Van de bloedoffers eert altijd de namen.
Eerst als wij nooit vergeten deze hel
Zijn wij haar ganselijk ontkomen. Amen¹⁹⁾.

Als elke hartstocht kan ook de haat inspirerend werken. Wij zijn geen volk van haters. Na alles, wat er gebeurd is, vraagt men zich verbaasd af, waarom er geen gedichten geschreven zijn, brandend als vitriool, over het Duitse optreden, over de N.S.B., over den rijkscommissaris. Er zijn wel haat-gedichten, maar ze overtuigen niet helemaal. Het is, zoals het ergens heet:

„Ik ben een doodgewone man,
die moeilijk iemand haten kan,
maar Hitler moet ik haten”²⁰⁾.

Dit „moeten” zegt genoeg. Scherper beseftte een ander, hoe de omstandigheden, die den Nederlandsen mens tot haten dwongen, hem dreigden te vervreemden van zichzelf.

„(ik) voel klaar hoe, koel maar steeds onherbergzamer
dit hart zich sluit voor mildheid en genâ”²¹⁾.

Er is nog een andere reden. Wie de oude Geuzenliederen leest, treft veel sterker haat-expressie aan dan wie het XX-eeuwse Geuzenliedboek doorziet. Zou het niet komen, omdat de Geuzen tegenover een levend en alleszins waardig, hoewel verfoeid beginsel streden, maar wij kwamen te staan tegenover voze leegheid en onwaarachtigheid. Er is meer spot dan haat over Mussert met stroberg en Tante, over den hinkenden Rijkscommissaris, over den zelfverzekerden Hitler. Diepe verachting sloot te allen tijde het felle haten uit: men wendt zich walgend of spottend af: de tegenstander is geen partij²²⁾.

Er is nog een thema, dat luider en luider klinkt in deze gedichten, maar dat zo uiterst teer is, dat het moeilijk besproken kan worden. Men zou eigenlijk alleen maar willen zeggen: lees en overtuig u zelf, of er sedert Middeleeuwen en Gouden Eeuw zo innig naar God gezocht is en zo deemoedig gebeden. Alle phrase en „zalving” verdween. Er zijn er, die aan de wanhoop niet of nauwelijks ontkwamen:

„God heeft een wezenloos heelal gesticht”²³).

Maar de wanhoopsstemming domineert niet. Het vertrouwen is sterker, en het is verankerd in God:

„Ik heb zoveel geleerd in deze maanden . . .”²⁴)

begint het gedicht van een gevangene. Het is juist in de cel, oog in oog met de dood, dat de besten van ons volk blijkbaar zichzelf hervonden: alleen met God. Een volk, waartussen mensen leven, die regels schrijven en waar maken, als die hier volgen, hoeft zich over zijn burgerlijkheid niet te schamen: de burger blijkt held en heilige te kunnen zijn:

Ver is het peloton.
En als een stem roept: vuur!
zien wij alleen de zon.
De lucht is hier zo warm,
dat wij als vallend graan
gevangen in Gods arm
liggen en slapen gaan”²⁵).

Opmerkelijk is in dit verband, hoe de poëzie haar thema a.h.w. telkens opnieuw moet ontdekken. Zo ook hier. Want wie menen zou dat de God van Nederland hier zou herleven, vergist zich. Het zijn juist de zwakste verzen uit deze bundel, die appelleren aan een bijzonder verbond tussen God en Nederland. Is dit wellicht ook de reden, dat de Oranjelieder, hoe nobel bedoeld, toch poëtisch weinig overtuigen? De gestalte der Koningin is ons in deze jaren nadergekomen, maar komt het, wijl de Oranjeliefde zich in vorige jaren overschreeuwd had, dat ze nu de waarachtige toon niet kan vinden en blijft steken in conventionele wendingen en afgesleten rhetorica? ²⁶)

Evenzeer is het merkwaardig, dat onze rijke geschiedenis zo weinig inspiratie bood aan de dichters uit de bezettingstijd. Terwijl de N.S.B. ons in naam van J.Pzn. Coen en Michiel de Ruyter opriep om dienst te nemen bij de S.S., konden zij als poëtisch motief niet fungeren. Alleen Willem van Oranje is aanwezig of liever zijn lied. De rijke inspirerende kracht van ons prachtig volkslied moge ook hieruit blijken, dat het als onderstroom aanwezig is in talloze gedichten uit deze tijd. Het is ons Vaderlands besef zelf, in stem geworden poëzie.

Het kan zijn, dat de oogst aan grote poëzie uit de tijd der bezetting niet rijk is. Veel teksten ontroeren misschien meer door menselijkheid dan door dichterlijk gehalte. Maar er is iets belangrijkers gebeurd: de eerste voorwaarde voor een nieuwe grote poëzie kan er zijn: de dichters zijn

weer stem van hun volk geworden; ze zijn door het volk verstaan. Het volk zelf is weer dichter geworden. Dit gaat ook de vorm der poëzie aan: ze krijgt weer een bezwerende toon. Ze is niet meer alleen een innig voor zich-heen-fluisteren, ze durft weer de steun te verheffen, omdat ze stem der gemeenschap is en door velen verstaan wil zijn en dat niet alleen, wanneer ze de lafaards geselt:

„Wat doe jij, nu je land wordt getrapt en geknecht...”²⁷⁾

maar ook, wanneer ze oproept tot gemeenschap. Er zijn in tijden niet van die echte liederen, d.w.z. zing-teksten geschreven als het „Lied voor den partisaan”²⁸⁾, als „De illegalen” met dat prachtige simpele slot:

„... wij hebben nog veel voor de boeg”²⁹⁾

Het ware geen geringe winst, als dit zo blijven mocht: een dichtkunst, die zingt van tussen ons volk en door ons volk verstaan wordt:

„Wij hebben nog veel voor de boeg”.

J. G. BOMHOFF.

NASCHRIFT

Sedert dit opstel geschreven werd, ging er bijna een jaar voorbij. Het masker der anonymiteit is van veel gedichten weggenomen; er zijn bundels uitgekomen met verzetspoëzie; de letterkundige tijdschriften zijn weer begonnen te verschijnen. Het bescheiden optimisme, waarvan ik getuigde aan het slot van dit artikel, moet misschien nog gedempter klinken. Het blijkt nu geen toeval te zijn, dat van de dichters, die verzetspoëzie schreven, niet de grote dichters de beste illegale poëzie maakten. Naast het prachtige „Helena's inkeer”, van A. Roland Holst, waaraan onder de oorlog geschreven werd, is zijn „Voor West-Europa” zowel qua gedicht zwakker, maar vooral als illegale poëzie mislukt, omdat het ondoorzichtig is. Ook de bundel „Vrijheid”, van Jan Engelman, benadert niet het peil van zijn andere gedichten. Het indringend spreken van ziel tot ziel op versmaat van H. Roland Holst leende zich uiteraard meer voor een algemeen-verstaanbare poëzie. Overigens zijn het juist de poëtae minores, die blijken, naast de onbekende dichters, het best de volkstoont te hebben getroffen. Jan Campert was zo'n dichter, maar ook Muus Jacobse (Vuur en Wind). Hier behoren ook enkele verzen bij van Jac. van Hattum (De nagels in het vlees). De enige, die als dichter in de verzetspoëzie naar voren is gekomen, en van wien de gehele bundel tegelijkertijd prachtig document van het verzet en vaak aangrijpende poëzie werd, is Yge Foppema met „Spijkerschrift”¹⁾. Daarnaast zou genoemd moeten worden het kleine bundeltje van Adriaan Morriën:

¹⁾ Voor een uitvoerige bespreking zie „Tijd en Taak”, 8 Dec. '45.

„Luchtalarm”. Dit is geen verzetspoëzie in strikte zin, maar het weerspiegelt uiterst gevoelig en fraai de ontzetting van een argeloos mens gedurende het vreselijk oorlogsgebeuren. Andere bundels leverden weinig echte poëzie op; „Sta op” van J. Geestzwaard (= Jan W. Jacobs), „Geeft acht” van Ina Boudier Bakker, „De diepzeeduiker” van N. Slob (= Albert Helman), „Strijd om Vrijheid” van Jan W. Jacobs, „De partizanen” van A. den Doolaard.

Men mocht een ogenblik hopen, toen na de oorlog weekbladen begonnen te verschijnen, dat de poëtische toon van de verzetspoëzie, zoals die hierboven geschetst werd, zou aanhouden. In de eerste afleveringen stonden verzen over de bevrijding en over de nieuwe taak van Nederland, herinneringen ook aan wat achter ons lag, die aansloten bij het beste, dat onder de oorlog clandestien uitkwam. Mijn indruk is, dat, toen de litteraire tijdschriften verschenen, deze stroom langzaam uitdroogde. Wie in een tijdschrift voor letterkunde publiceert, heeft als eerste zorg het litterair gehalte, wie in een politiek, cultureel of godsdienstig weekblad publiceert, heeft als eerste zorg de gezindheid. Een dichter wordt nu eenmaal liever geprezen omdat zijn vers mooi, dan omdat zijn vers goed is. Daarenboven was er in de meeste litteraire tijdschriften een zo angstvallige zorg voor het bereiken van een litterair peil en een vaak nauwelijks verholten, aesthetische afkeer voor het politieke vers, dat het wel gaan moest, zoals het ging: de dichters lieten verstek gaan en trokken zich terug in de „dure” tijdschriften, waar speciaal op dit ogenblik een niet altijd frisse erotiek triomfeert.

Zou het dan geen goede strategie zijn in het oog van degenen, wie het lot der Nederlandse sociale poëzie aangaat, als de weekbladen bleven aandringen om gedichten voor hun lezers? Alleen dan zie ik reden voor een verwachting, dat naast de zgn. zuivere poëzie „het lied in de nacht” niet heel en al verdwijnt, nu het dag werd.

¹) Deze bundel is nu vrijwel onbereikbaar. „Geuzenliedboek 1940—1945” bevat echter ook de meeste verzen van het Liedboek en geeft een goed overzicht, in afwachting van de definitieve bundel ²). Vrije kunstenaar: Oct. '44: later overgenomen in: „Het gepantserde hart, blz. 18. ³) Liedboek, blz. 14. ⁴) Liedboek, blz. 88. ⁵) Liedboek, blz. 18, „Rotterdam”. ⁶) Liedboek, blz. 169. Uit de prachtige cyclus: In memoriam, Anton Marinus Pleyte. ⁷) Uit de bundel: „Verzen 1940”. Vergelijk „Tijd en Taak”, 6 Oct. '45. ⁸) De Gids jrg. 1941. Sedert gepubliceerd in „Het Veerhuis”, blz. 106. ⁹) Liedboek, blz. 129. ¹⁰) Liedboek, blz. 44. ¹¹) Liedboek, blz. 47. ¹²) Liedboek, blz. 102. ¹³) Liedboek, blz. 53. ¹⁴) Liedboek, blz. 66, 68. ¹⁵) Liedboek, blz. 25. ¹⁶) De bundel verscheen in 1942 bij Stols, Den Haag. Het sonnet: Rebel mijn hart (Liedboek 38) hoorde eigenlijk ook in deze bundel thuis, maar werd pas later gepubliceerd in de illegale pers: „Parool”, 18-12-43. ¹⁷) Liedboek, blz. 54-145-176-177 ¹⁸). Liedboek, blz. 167. ¹⁹) Liedboek, blz. 188. ²⁰) Liedboek, blz. 28. ²¹) Liedboek, blz. 71. ²²) Er zijn wel enkele prachtige haatverzen geschreven: we noemden reeds „Octoberlied”, met dat expressieve refreinwoord, dat dof en knetterend na elke strophe ontploft: Rotmof. Daar is ook het lied over Frans Vergonet (Liedboek 96). ²³) Liedboek, blz. 181. ²⁴) Liedboek, blz. 134. ²⁵) Liedboek, blz. 163, sedert gepubliceerd in „Vuur en Wind”. Met gedicht van Muus Jacobse ²⁶). Men begrippe ons goed: we dingen niets af aan de waarachtige Oranjeliefde des dichters. We constateren slechts, dat hun gedichten een overtuigend accent missen. ²⁷) Liedboek, blz. 81. ²⁸) Het gepantserde hart 20. ²⁹) Vrije kunstenaar. November '44.

Het ideologisch probleem

van het Socialisme

Het is niet een abstract, maar een concreet probleem dat ik ter discussie wens te stellen, met de nadrukkelijke vraag of anderen willen meedenken. Het wordt ons opgedrongen door de verkiezingsuitslag, waarin ideologische factoren waarschijnlijk een belangrijke rol hebben gespeeld; maar ver daarboven uit door de stichting van de Partij van den Arbeid, die hoezeer ook een nieuw begin nochtans de erfenis van een verleden meedraagt, en behoefte heeft aan een bezielend pathos, dat *al* haar leden bindt, uit welke geestelijke hoek zij mogen komen. In dit artikel zal niet veel meer gedaan kunnen worden dan het probleem stellen.

Onder ideologie versta ik de bewustzijnsstructuur van een beweging, uitgedrukt in verwachtingen en inzichten. Daarin zijn steeds twee momenten aan elkaar verbonden: 1e. een besef van, een overtuiging omtrent bepaalde *waarden*, die als onmisbaar, fundamenteel, dikwijls als absoluut worden gesteld en de inhoud geven aan de idealen van een beweging; 2e. de massa-psychologische krachten, de gevoelens, verlangens, gekrenktheden, begeerten, die aan de idealen stuwung, bezieling geven, die derhalve de motorische kracht van een beweging uitmaken. Deze kracht ligt immers in de eerste plaats niet in het ideaal, maar in de hartstocht waarmee het ideaal wordt gelóófd.

Laat mij, kort, de historische erfenis op politiek-ideologisch terrein in Nederland in herinnering brengen, waarbij ik mij bewust beperk tot de grote lijnen en fijnere nuances verwaarloos. Gedurende de laatste halve eeuw traden in ons volk duidelijk een drietal toonaangevende ideologieën naar voren, elk met eigen geestelijke en sociale wortels. Ten eerste: de Christelijk-burgerlijk-conservatieve ideologie, die bij alle verschil toch de „christelijke” partijen inderdaad op éézelfde wortel deed stoelen. Het is mij niet onbekend, dat zowel de Rooms-Katholieke als de orthodox-protestantse wereld figuren voortbracht, die met een radicale sociale politiek de burgerlijke doem die op het Christelijk volksdeel lag, trachtten te doorbreken — ere zij hun eenzame heldhaftige, ook wel eens tragische strijd. Wie nu, na 50 jaar de hoofdlijn trekt, moet nochtans spreken van een burgerlijk-conservatieve praktijk, onder de vlag van het confessionele Christendom. Met o.a. als gevolg, dat brede groepen van ons volk eenvoudig niet denkbaar achten, dat het Christendom ooit burgerlijkheid en conservatisme zal kunnen afleggen. Ten tweede: de liberaal-burgerlijke ideologie, vergeleken bij de eerste vooruitstrevend, verbonden met het rationalisme dat sedert Descartes het vrije Westerse denken heeft geleid, en vooral in de 19e eeuw gestuwd door de eerlijk-bekrompen overtuiging, „het denkend deel der natie” te vertegenwoordigen. Met name in ons volk, immers karakteristiek burgerlijk met alle deugden en ondeugden van dien, heeft deze ideologie diepe invloed uitgeoefend, tot ver buiten de kringen der eigen-

lijke liberalen. Ten derde: de proletarische ideologie, eigen aan de opstrevende klasse der arbeiders, met aan de ene kant een realistisch rationalisme dat vooral de maatschappij-wetenschap van het Marxisme en haar voorspelling van de noodzakelijkheid van het socialisme hogelijk vereerde, en aan de andere kant het pathos van een verdrukte, naar recht en gerechtigheid hunkerende massa, aanvankelijk met sterk revolutionnaire verwachting en wil. In de periode tussen de beide wereldoorlogen rezen naast de genoemde nog dictatoriale ideologieën: aan de burgerlijke zijde de fascistische, aan de proletarische zijde de communistische. Beide zijn nog steeds van belang, omdat zij beantwoorden aan reële maatschappelijke en geestelijke krachten. Wilde ik een poging wagen om het ideologisch probleem van ons Nederlandse volk te ontleden, dan zouden alle genoemde bewegingen stuk voor stuk moeten onderzocht; ik beperk mij thans tot het socialisme.

De proletarische ideologie dan was met name in de periode voor 1914 niet slechts voor het proletariaat maar voor de gehele maatschappij een voorwaarts-stuwende kracht. Zij is echter *thans een conservatieve, soms zelfs reactionnaire kracht* geworden. Het is vooral deze stelling, waarover ik gaarne discussie zou zien, en die ik dus nader heb toe te lichten. Laat mij eerst omschrijven, wat de inhoud dezer ideologie was. Zij was niet alleen, zelfs niet in de eerste plaats het ideaal van een rechtvaardige maatschappij, maar zij hield in: dat de uitbuiting in de klassenmaatschappij van het kapitalisme alléén *kon*, maar ook volstrekt zeker *zou* worden overwonnen door de proletarische klasse, omdat haar belang samenviel met het algemeen belang. Naarmate de machtsvorming van het proletariaat voortschrijdt, en de solidariteit der arbeiders toeneemt, schrijdt tevens de omvorming van kapitalisme tot socialisme voort: het zijn twee zijden van één en hetzelfde maatschappelijk proces. Om het Marxistisch te zeggen — al valt de proletarische ideologie zeker niet samen met het Marxisme —: de klassenstrijd is het dialectische strijdmiddel voor de maatschappelijke vooruitgang.

Deze proletarische heilsleer nu is door de maatschappelijke en geestelijke feiten der laatste 25 jaar steeds meer uitgehold. Door welke feiten? Ik noem als eerste: de overgang van het „vrije”, „liberale” kapitalisme tot een andere productievorm, die zeker geen socialisme is, maar toch evenmin vrij spel geeft aan de concurrentie en uitbuiting van het ondernemersdom. Daarmee gepaard: de maatschappelijke en geestelijke macht der georganiseerde arbeiders, die hun deel leveren aan de opbouw van arbeidsrecht, waardoor aan willekeur en onzekerheid van het bestaan althans enige rem wordt aangelegd en de arbeidersklasse belang krijgt bij de handhaving van veroverde en vastgelegde posities en rechten. Andere nevenkant van hetzelfde verschijnsel: het optreden van nieuwe strijdmiddelen en -methoden naast die van staking. Ten tweede: het opkomen van de z.g. nieuwe middenstand tussen bezitters en proletariërs, die in het productieproces krachtens hun scholing en bekwaamheid onmisbaar zijn, maar niet de proletarische levenssfeer kennen en de proletarische ideologie afwijzen.

Ten derde: de vergissingen en fouten der Marxistische theorie, met name wat betreft de voorspelling, dat het proletariaat de overgrote meerderheid der bevolking zou gaan uitmaken, en dat de solidariteit

der arbeidersmassa's steeds sterker zou worden. Beide voorspellingen zijn onjuist gebleken, en de laatste vergissing is er een vol bitterheid: ik denk niet alleen aan de diepe kloof tussen sociaal-democraten en bolsjewiki in alle landen ter wereld, maar ook aan het feit van scherpe belangentegenstellingen tussen georganiseerde groepen arbeiders. Ten vierde: Het wegvallen van de psychologische ondergrond, waarop de proletarische heilsverwachting ontbloede. Dank zij haar strijd van langer dan een halve eeuw voelt de arbeidersklasse in Nederland zich nog wel ontrecht (sociale en economische medezeggenschap wordt haar nog onthouden) maar niet meer minderwaardig, nog wel aan de schaduwkant, maar niet meer machteloos, nog wel gebonden, maar niet meer slaaf-geboren. De proletarische ideologie was typisch de uitdrukking van de verwachting der volkomen ontrecht, in minderwaardigheidsbesef besloten menigte der arbeiders in de opkomst van het kapitalisme — zij verloor haar voedingsbodem, naarmate ook voor den arbeider een rechtsorde tot geldigheid kwam en hij politiek en sociaal deel kreeg aan de nationale en culturele waarden.

Daarnaast staan enkele andere feiten. De overtuiging, dat de kapitalistische maatschappij met haar moordende concurrentie, haar telkens terugkerende crises, haar materialistisch welvaartsideaal zedelijk moet worden veroordeeld, won steeds meer veld en deed een oplossing der maatschappelijke vraagstukken in socialistische zin steeds meer aanvaarden. Deze overtuiging werd met name verdedigd door groepen uit de nieuwe middenstand, intellectuelen en godsdienstigen, die noch krachtens hun sociale noch krachtens hun geestelijke positie enigerlei relatie met de proletarische ideologie hadden of begeerden te hebben. Zowel de jaren der slepende werkloosheid als die der nationaal-socialistische dictatuur versterkten hun radicalisme in socialistische richting. Hun toetreden tot de Parij van den Arbeid was wel een openlijke breuk met hun verleden, maar deze was innerlijk reeds tot stand gekomen, en was derhalve niet meer dan een daad van eenvoudige eerlijkheid. Nu blijkt intussen de proletarische ideologie, die in de oude S.D.A.P. reeds aan het afsterven was en in het program 1937 geen plaats meer had, een onderdak te hebben gevonden in de Communistische Partij. Ook daarvoor is reden. Evenzeer als het begrijpelijk is, dat de brede massa der arbeiders, die het resultaat van jarenlange strijd belichaamd zag in een groeiende rechtsorde van den Arbeid, in het deel krijgen aan nationale en culturele waarden, aan de proletarische ideologie niet meer gelooft, evenzeer is het begrijpelijk dat andere groepen, die géén deel krijgen aan het bestaande, en de kommer, ontbering en uitsluiting diep gevoelen, de revolutionaire ideologie blijven voeden — temeer wanneer van Rusland een grote suggestieve kracht uitgaat. Tenzij de maatschappelijke ontwikkeling der voor ons liggende periode zou voeren tot een vernietiging van de aanvankelijke rechtsorde van de arbeid en de verworvenheden der arbeidersmassa — een mogelijkheid, die men niet mag uitschakelen — zal er voor deze ideologie (die in Rusland al tot onherkenbaar toe is veranderd) geen duurzame voedingsbodem meer zijn.

Wat betekent nu dit alles voor de Partij van den Arbeid? Ik meen te mogen zeggen, dat zij los is van de oude proletarische ideologie — niet

omdat zij die verraden of verkwanseld heeft, maar eenvoudig omdat de maatschappelijke en geestelijke ontwikkeling in Nederland dit noodwendig met zich meebracht. Ook ideeën, en zeker sociale, sterven als zij hun rol hebben gespeeld. Waarom zou deze historische wet wél gelden voor de idee van het vrije spel der maatschappelijke krachten uit het liberalisme, en niet voor die van de verlossing-alleen-door-het-proletariaat? Vooral de „oude” sociaal-democraat, die van Marx heeft geleerd dat ideologieën „verhullingen” zijn van maatschappelijke situaties, moet deze methode óók kunnen toepassen op de proletarische ideologie: inderdaad was zij uitdrukking van de proletarische situatie in het midden en einde der vorige eeuw, en ontleende zij daaraan haar kracht. Toen de bewustzijnsstructuur der arbeidersklasse grondig veranderde, moest zij sterven. Wie haar handhaven en cultiveren, zijn in dit opzicht conservatief en kunnen gemakkelijk reactionnair worden.

Intussen: daarmee is niet alleen een feit, maar ook een probleem gesteld. Elke ideologie verbindt twee momenten, een waardebesef en psychologische krachten. De „waarde” die óók in de proletarische ideologie school is, zonder twijfel die van alle socialisme: een rechtvaardige orde der samenleving, opdat de menselijke persoonlijkheid zich in een gezonde gemeenschap kan ontplooiën. In het midden der vorige eeuw kon men met een grote schijn van recht zeggen: de kracht van de socialistische beweging schuilt in de proletarische ideologie. Thans zullen wij moeten stellen: de kracht schuilt in de concrete principiële politiek, die de zedelijke idee demonstreert. De concrete politiek zal het enige middel blijken om de bodem aan de proletarische ideologie in het communistische kamp te ontnemen — waarbij de ontwikkeling der maatschappij een belangrijk woord meespreekt. Zo is het vroeger gegaan, zo gaat het vermoedelijk nu weer. Om geen misverstand te laten bestaan: ik bedoel de politiek, die door het tot stand brengen van een rechtsorde van de arbeid de klassenstrijd en de klassentegenstellingen opheft en een socialistische inhoud brengt. Deze politiek kan in het huidige stadium slechts *volks*-politiek zijn (in tegenstelling tot uitsluitende *arbeiders*politiek), d.w.z. zich richten op het welzijn van de grote meerderheid des volks. Theoretisch-sociologisch geredeneerd, laat zich verdedigen, dat dáárom de Partij van den Arbeid een versterking betekent van zulk een politiek, vergeleken bij de oude S.D.A.P.: zij is veelmeer volkspartij dan klassepartij. Maar deze theoretische stelling moet nog door de practijk worden bewezen. En daarvoor is nodig: een sterk zedelijk pathos, een levende bewogenheid met allen die lijden onder het maatschappelijk onrecht. Het is een vergissing te menen, dat dit pathos gebonden is aan een bepaalde maatschappelijke positie, dat het een privilege zou zijn der vernederden en ontrechten. Het is óók een vergissing te menen, dat het zou zijn gebonden aan een bepaalde levensleer of geloofsovertuiging, al wil ik gaarne toegeven dat bepaalde overtuigingen het zedelijk-sociaal pathos sterker voeden dan andere. In het concrete geval, waarin wij thans met de P.v.d.A. verkeren, zou ik willen zeggen: de Christenen onder ons brengen een ethiek der gezindheid mee, en leggen de nadruk op de eigen zedelijke daad van den aan God gehoorzamen mens; de humanisten brengen een ethiek der persoonlijke waardigheid mee, die evenzeer in innerlijke gezindheid is geworteld; waar wij elkaar ontmoeten als *socialisten*, met

een sterke wil om recht en gerechtigheid, menselijkheid en vrijheid tot geldigheid te brengen, staan wij in een besef van verantwoordelijkheid voor de weg die de maatschappij thans inslaat. De zedelijke idee van het socialisme is sterk en groots genoeg om ons daarbij te leiden, ook omspannend genoeg om brede volksgroepen te maken tot dragers van een politiek, die het kapitalisme overwint.

Samenvattend: in plaats van de proletarische ideologie trede een concrete socialistische politiek, steunend op inzicht in de mogelijkheden der maatschappelijke ontwikkeling (het zakelijk-rationalistisch element) en gedragen door een verantwoordelijkheidsethiek, die de idee der sociale gerechtigheid en der menselijke persoonlijkheid centraal stelt (het element van het zedelijk pathos). Onze daden hebben dan te tonen, dat een aldus gevoerde strijd voor het socialisme aan heel het werkende volk in al zijn geledingen ten goede komt.

W. BANNING.

Vraagstukken van Internationale samenwerking tusschen democratische socialisten

Gedurende de tweede wereldoorlog hebben de internationale verbindingen der democratisch socialistische partijen een geheel ander lot ondergaan dan gedurende de jaren van 1914 tot 1918. Troelstra's Gedenkschriften bevatten het dramatisch relaas van de pogingen door hem en anderen ondernomen, om de banden, die de eerste wereldoorlog had verscheurd, weer aan te knopen. Maar toen midden 1940 de Duitse aanvaller over het grootste gedeelte van Europa heer en meester was en later, toen hij zijn heerschappij verder over het Zuid-Oostelijk deel van het continent uitbreidde, werd Londen het verzamelpunt van democratische socialisten van velerlei landaard. Het was een bont gezelschap. Men vond er de „organisatorische afgevaardigden”, democratische socialisten dus, die met volledig mandaat van hun partij in Londen konden optreden en die, door geheime kanalen, met de organisatie, die zij vertegenwoordigden, in verbinding stonden. Er waren anderen, voorzien van een „moreel mandaat”. De laatsten waren nóch afgevaardigd, nóch bezaten ze enig recht om „namens” een partij-organisatie op te treden; veelal echter hadden ze, voordat hun land door den vijand onder de voet was gelopen, functies vervuld, die hun, zolang zij zekere reserves in acht namen (hetgeen ze zonder uitzondering deden) in Londen het morele recht gaven zichzelf als exponenten van het democratisch socialisme in hun vaderland te beschouwen. In tegenstelling tot de verscheurdheid op internationaal gebied, die de socialistische beweging gedurende de eerste wereldoorlog kenmerkte, bloeide in Londen een zeer intensief en uitermate belangwekkend internationaal centrum, dat door allen, die er deel aan mochten hebben, werd gezien als de voorloper van een nieuwe democratisch socialistische samenwerking na de oorlog.

De Britse Labour Party moedigde dit internationale contact aan, maar verzuimde nooit tegelijkertijd de grenzen der bevoegdheden te trekken wanneer zij meende, dat aan, naar haar oordeel, al te grote organisatorische ijver paal en perk moest worden gesteld. Zij heeft van stonde af aan het standpunt ingenomen, dat een „Sociaal Democratische Internationale” slechts kon worden gevormd door... de partijen. Niet dus door de min of meer toevallig in Londen aanwezige individuen. Zij stelde dus een „International Consultative Committee” in (instantie van de Labour Party), onder leiding van George Dallas, welk comité eens per maand met „afgevaardigden” der verschillende landen vraagstukken van actuele betekenis placht te bespreken. Hier is de plaats om enkele woorden te wijden aan de figuur van George Dallas, landarbeider van afkomst, vakverenigingsman en parlamentslid, een man, begiftigd met het vermogen zijn geestelijk evenwicht over te dragen op

het heterogene gezelschap, dat het consulterende comité vormde. Zijn rechterhand was William Gillies, tot voor enkele maanden secretaris van de Buitenlandse Dienst der Labour Party. Omdat de „foreigners”, hoezeer zij het werk van het „Consultative Committee” waardeerden, als spoedig behoefte gevoelden aan een tweede internationaal contact, dat niet onder leiding van de Labour Party zou staan, kwam, eveneens éénmaal per maand, het gehele gezelschap nog eens bijeen, nu onder leiding van Kamiel Huysmans en onder de naam van „Internationaal Comité”. In het „Consultative Committee” hadden de Nederlanders J. W. Lebon, dr. A. Meerloo en M. Sluysers zitting; in de commissie onder leiding van Kamiel Huysmans, de laatstgenoemde landgenoot. Er vond uiteraard voortdurend overleg plaats met de in Londen aanwezige Nederlandse democratische socialisten, die zich tot een „Kring” hadden verenigd. De Labour Party verspreidde elke maand een „Nieuwsdienst” onder alle „Labour”-bladen der gehele wereld (ca. 7000), in welke publicatie regelmatig over de door de Duitsers bezette landen werd gerapporteerd. Omtrent Nederland werd o.a. geschreven over het streven naar politieke vernieuwing na de bevrijding; het, door dr. H. Vos geschreven hoofdstuk in het illegale „Om Neêrlands toekomst” werd vrijwel in extenso vertaald in deze „Nieuwsdienst” opgenomen.

Dat de wederoprichting van een Sociaal Democratische Internationale na de oorlog niet zo eenvoudig zou zijn, was duidelijk. Formeel bestaat de Socialistische Arbeiders Internationale nl. thans nog; haar secretariaat in Brussel, is, illegaal, veilig bewaard, haar geldmiddelen liggen onder de hoede van het Brits Custodianschap in Londen, haar secretaris Adler heeft gedurende de gehele oorlog in New York verblijf gehouden, maar is dezer dagen in Europa aangekomen. Tot zo ver wat het formele betreft. Feitelijk is de zaak echter gecompliceerd. Het valt buiten het kader van dit artikel, beschouwingen te wijden aan de vorm der internationale samenwerking der vakbonden; ook daar is zeer veel veranderd. Voor de buitenwereld mogen, zolang de oorlog duurde, de verschillen van inzicht tussen de Verenigde Volkeren, die enu in de UNO en op de a.s. vredesconferentie aan de dag treden, verborgen zijn gebleven: . . . voor degenen, die achter de schermen konden kijken waren reeds vóór 1945 de tegenstellingen zeer reëel. De scheuring in de Poolse rijen was reeds tijdens de oorlog zichtbaar. Het probleem: Duitsland verdeelde de geesten in de Labour Party in sterker mate dan de meningen der „foreigners”. Naarmate de ongelukkige beslissing van Potsdam, waar Churchill, Stalin en Truman de wereld in „zones” verdeelden, haar gevolgen op het terrein der internationale samenwerking sterker deed gevoelen, doemden nieuwe problemen op, die de formele hervatting der internationale verbindingen tussen de partijen zouden bemoeilijken. Al vervielen door de bevrijding van het vasteland van Europa vele beperkingen, die het contact met de partij-organisaties had ondervonden, de internationale politieke situatie spoorde de Britten aan om bij het hervatten van reguliere internationale betrekkingen de grootst mogelijke behoedzaamheid in acht te blijven nemen. De conferentie van vertegenwoordigers van democratische socialistische organisaties, die in de

tweede helft van Mei 1946 in Clacton-on-Sea plaats vond, (Nederlanders: mr. Van der Goes van Naters en mr. A. Joekes) moet daarom in de eerste plaats gezien worden als een uitvloeisel van het tijdens de oorlog bestaande informele contact. Algemeen koesterde men de wens vertegenwoordigers-met-formeel mandaat in een conferentie bijeen te zien, zonder dat men nochtans van een organisatie *de facto* wenste te spreken. Tot eind November in elk geval zal deze toestand van voorlopigheid worden bestendigd; vermoedelijk zal ook dan de feitelijke organisatie nog wel niet tot stand komen, tenzij er in het gehele beeld der internationale politiek wat meer vaste lijn is gekomen. De Engelman Dennis Healy, de opvolger van den inmiddels gepensionneerden William Gillies, als secretaris van de Buitenlandse Dienst der Labour Party, zal het middelpunt dezer min of meer geïmproviseerde internationale samenwerking zijn.

In de praktijk betekent deze toestand, dat het contact tussen de verschillende democratisch socialistische partijen voorlopig zal moeten worden onderhouden op „semi-diplomatieke wijze”, d.w.z. het contact tussen democratische socialisten, die elkander bij voorkomende gelegenheden in het buitenland ontmoeten, zal zodanig ontwikkeld moeten worden, dat, behalve via het centrum, waarvan Dennis Healy secretaris is, over en weer inlichtingen en gegevens kunnen worden uitgewisseld. Inzichten aan de meningen van anderen kunnen worden getoetst, waar nodig ongewenste ontwikkelingen kunnen worden voorkomen en waar zulks mogelijk blijkt gewenste ontwikkelingen worden bevorderd. Het zal een weinig spectaculaire wijze van internationaal contact zijn; de publieke opinie zal minder dan in het verleden vernemen van resoluties en besluiten. . . . de ervaring zal moeten leren of deze voorlopige wijze van internationale samenwerking beter waarborg biedt tegen desillusies. Voor de democratisch socialistische partijen in de landen met sterke internationale belangstelling (en welk land kan zich tegenwoordig op een eiland van zelfgenoegzaamheid terugtrekken) zal de nieuwe toestand in de praktijk waarschijnlijk betekenen, dat men in navolging van de Britse Labour Party zal overgaan tot de vorming van een „buitenlandse dienst”, onderdeel van het partijorganisme, wjl men immers niet langer kan volstaan met de oude toestand, waarin afvaardiging eigenlijk de voornaamste gelegenheid tot buitenlands contact bood.

M. SLUYSER

Een les?

Er wordt verschillend geoordeeld over de mate, waarin de Indonesische crisis de uitslag van de verkiezingen heeft beïnvloed. Ongetwijfeld heeft deze grote aangelegenheid in de verkiezingsstrijd bijzondere aandacht genoten, leefde het besef, dat zij aanzienlijke Nederlandse belangen bestreek, maar het staat toch te bezien, of de stembus anders gesproken zou hebben zonder het bestaan van een acuut Indonesisch probleem. De partijen met een sterke inslag van behoud (anti-revolutionairen, chr.-historischen en die van de Vrijheid) hebben geen of nauwelijks zijde gesponnen. Als de „Partij v. d. Arbeid”, welke achter Logemann stond, teleurstelling had te boeken, dan is deze uit strikt intern Nederlandse verhoudingen zo sprekend te verklaren, dat de Indonesische zaak daarbij niet zwaar kan hebben gewogen. Het is aannemelijk, dat, nu een grondwettelijk voorschrift in aantocht is tot vervulling van militieplichten ook in Indonesië, vele jonge kiezers tot de communistische lijst werden getrokken; maar dat het aantal, dat uitsluitend om die reden uiterst links zocht, zó aanzienlijk is geweest, dat hierdoor de communistische winst zou zijn beheerst, is hoogst twijfelachtig. Indonesië wekte, naar gelang elks oriëntering, nationale rechtsdrift of nationale machtsdrift, maar het koloniale probleem met zijn zeer eigen en ingewikkeld karakter ligt den gemiddelden landgenoot nu eenmaal niet. Het blijft voor hem, om het zo eens te zeggen, een cursus-onderwerp. Niettemin staat het vast, dat de nieuwe wetgever onmiddellijk voor de taak wordt geplaatst, een der zwaarst wegende en tegelijk subtielste nationale problemen met spoed en afdoende op te lossen. Met spoed, omdat, en dan naar alle zijden, de toestand onhoudbaar is geworden. De werkelijkheden zijn boven de wenselijkheden uitgegroeid, de „algemene beschouwingen” kunnen nu wel gesloten worden, de behandeling „artikelsgewijze” staat voor de deur. Na het credietpapier wordt thans cash gevorderd; en dan aan beide kanten.

De ontstellende gebeurtenis bij Tangerang (het stadje in West-Java bij de Bantammer grens), waar begin Juni gewapende Indonesiërs een moordende razzia onder de Chinese bevolking hielden, heeft de crisis op slag uiterst acuut gemaakt. Oorzaak, aanleiding tot het bloedbad zijn nog niet stipt bekend, ook niet in hoeverre de verantwoordelijkheid op het republikeinse volksleger (T.R.I.), dus de republikeinse regering drukt. Hoe belangrijk zekerheid op dit punt ook moge zijn, de gebeurtenis is in die mate schokkend, dat de reeds gespannen verhoudingen er onvermijdelijk sterk door zullen worden beïnvloed. Ook in de republikeinse sfeer blijkt men hiervan overtuigd. Die indruk verkregen wij uit hetgeen de bladen van 11 Juni uit „bevoegde Indonesische kringen” mededeelden. Men was zich daar „zeer goed bewust, dat de gebeurtenissen, welke onlangs zijn voorgevallen, vooral die te Tangerang, een slechte uitwerking gehad kunnen hebben.” Voor een

inmenging van de Verenigde Naties werd nog maar opmerkelijk weinig gevoeld en er werd te kennen gegeven, „dat Indonesische officiële kringen directe onderhandelingen met de Nederlanders prefereren.” De A.N.P.-correspondent vroeg, in hoeverre het van Nederlandse zijde noodzakelijk was geacht, dat Soekarno en Hatta op de achtergrond zouden worden gesteld. Het antwoord was, dat gedurende de officiële besprekingen Soekarno's aftrèden nimmer was geëist, maar: „Toen zij (S. en H.) door de republikeinse regering hierover gepolst werden, (hadden) medegedeeld, dat zij bereid waren, hun posities direct op te geven, wanneer volgens de mening van de Indonesiërs hun aftrèden in het belang zou zijn van land en volk.”

In eenzelfde diapason van toenadering staat een vraagggesprèk, dat Sjahrir op 13 Juni met een niet genoemden journalist heeft gehouden en waarbij hij de moeilijkheden, welke de aangekondigde Indonesische tegenvoorstellen zouden kunnen opwerpen, reeds bij voorbaat trachtte te beperken. Vorm en karakter dezer voorstellen zouden wel geen aanleiding tot bezwaren geven; alleen op concrete punten zou dat het geval kunnen zijn. Het zou de wederzijdse toenadering ten goede komen, zei hij, als Nederland inderdaad bereid ware om de overgangsperiode naar het volle zelfbeschikkingsrecht korter te stellen dan voor den duur ener generatie. Sjahrir duidde daarbij op een bericht, als zou men in Ned.-Indische regeringskringen deze mogelijkheid aanvaardbaar achten.

Het staat niet anders met een meer recent bericht (van 18 Juni) van den Bataviasen *Times*-correspondent over die thans inderdaad ingediende, ons nog niet bekende tegenvoorstellen¹⁾, welke de vorm van een ontwerp-overeenkomst hebben en verzoenend van toon moeten zijn. Wij treden hier in een beoordeling van deze berichten-reeks, van de juistheid of de draagwijdte. Wij menen echter, ons voor de thans heersende gestemdheid in de republikeinse sfeer op deze berichten te mogen beroepen, omdat zij tot nu niet werden weersproken en bij herhaling van eenzelfde geest getuigden.

Kwam de Tangerang-zaak de republiek niet te stade, ook in enkele andere opzichten schijnt er tegenwind te werken. De verhouding tot de Britten was tot voor kort alleszins redelijk, ondanks veel schermutseling en menig incident. De Britten hadden en hebben tijdens hun verblijf in de Archipel maar één hartgrondige wens: er zoo snel mogelijk uit te trekken. Het was dan hun belang, de Indonesiërs willig te maken tot een accoord en de republikeinen konden van deze tactische sympathie slechts nut trekken voor hun onderhandelingspositie tegenover onze regering. Mede uit deze eigenaardige verhouding mag de Indonesische hulp verklaard worden bij de evacuatie van Japanners, de zij het nog zeer matige bijstand in de bevrijding van geïnterneerden, de bereidheid om de Britse troepen van rijst te voorzien.

Er is echter vrij plotseling een verkoeling ingetreden. Terwijl de republikeinse regering voornemens is om de hongersnood in India met 50.000 ton rijst te helpen lenigen, staakte zij de naleving van de rijst-overeen-

¹⁾ Die tegenvoorstellen zijn sedert bekend geworden en niet bemoedigend.

komst met de Britten, welke over zeer veel geringere voorraden loopt. Na het Britse ultimatum van 15 Juni, waarbij Indonesische troepenconcentraties in de omgeving van Soerabaja met luchtaanvallen werden bedreigd, indien die bewegingen niet binnen 24 uren zouden worden gestaakt, kan nauwelijks nog worden getwijfeld aan de intrede van een uiterste spanning in de vriendschap tussen Indonesiër en Brit. Reeds uit deze enkele naar buiten tredende verschijnselen kan blijken, dat de republiek een zware fase in de vrijheidstrijd heeft te verwerken. Het behoeft niet te verwonderen, als men daar snakt naar eidelijke overeenstemming.

Ook Nederland wordt wachtsmoede. De natuurlijke afwikkeling van de koloniale heerschappij is na de oorlog in een crisis getreden, waarbij het ons land weinig fortuinlijk is vergaan, ook al brengt men het schromelijk tekort aan staatsmanschap, bijzonder gedurende de laatste vijftieng jaren vóór de oorlog, ten volle in rekening.

De Japanse nederlaag bracht een door de geslagene stil en zorgvuldig gekweekte Indonesische opstand mede, waarmede zowel Nederland als de overige Geallieerden werden overvallen. Door de gesplitste en late bevrijding van ons land, door de vervulling onzer bondgenootschappelijke verplichtingen en door het falen van gelijke verplichtingen onzer bondgenoten was Nederland buiten staat, een bruikbaar leger op de been te brengen. Ook kwamen wij terecht in de storm van een opzichzelf gelukkige anti-koloniale gestemdheid, welke voornamelijk uit Amerikaanse hoek waait en daar niet altijd zuiver is gericht.

De toestand werd te bezwaarlijker doordat de verplichting der Geallieerden om de Japanners uit Indonesië te verjagen en de daar geïnterneerde tienduizenden Nederlanders te bevrijden, tenslotte op de Britten kwam te rusten, die voor dat werk slechts een handjevol beschikbaar hielden. Politieke moeilijkheden in het eigen India en de drang om na zes jaren harde oorlogvoering eindelijk eens huis-toe, te kunnen gaan, werkten bovendien remmend en ontmoedigend. Nederlandse troepen, voorzover die dan het terrein hadden kunnen bereiken, werden lange tijd nauwelijks toegelaten. Het verdrietelijke is, dat wij ondanks alles den Brit nog wezenlijk erkentelijk moeten zijn, die zich — nog weer eens: ondanks alles, — binnen de eng getrokken mogelijkheden als John Bull redelijk gedraagt.

Intussen voltrekken zich in India diepe staatkundige wijzigingen, welke op deze Britse houding zullen terugwerken. Als zich daar een geheel eigen regering vestigt, zullen de India-troepen in Indonesië waarschijnlijk met spoed terug moeten. Hun vervanging door Engelsen zal nieuwe Londense bezwaren ontmoeten en daar van de weeromstuit de kritische zin aanscherpen. De steeds sterker drang naar een snel en ruim accord moge prijzenswaardige Britse belangstelling zijn, maar is meer nog een Brits belang.

Zo is Nederland dan met betrekking tot Indonesië in een internationale dwangpositie geraakt, welke nationaal nog maar al te weinig wordt begrepen, althans verwerkt.

Wij staan thans dus voor de mogelijkheid, dat de Engelse troepen

wegtrekken — zo niet onmiddellijk, dan toch in snelle geleidelijkheid. Dan treedt de noodzakelijkheid van een eigen bruikbare weerbaarheid in. Strikt geboden blijft een overleg tot het uiterste, ruim en diep. Maar tegelijk is het onhoudbaar gebleken om tegenover een nog sterk gewapend en strijdbaren tegenstander militair weerloos te zijn. Niet alleen Tangerang geeft dat te beseffen. De vruchtbaarheid van staatkundig onderhandelen is in hoge mate afhankelijk van een militaire achterhand. Dat zien ook de Indonesiërs in.

Maar zelfs als binnen zekere tijd een weerbaar Nederlands leger op de been zal zijn gebracht, doemen aanzienlijke moeilijkheden op. Zou een militair optreden verworden tot een ouderwetse en verwenselijke koloniale oorlogvoering — en er werken nog steeds niet te onderschatten koloniale instincten — dan komen we toch voor drukkende vragen te staan. Niet onwaarschijnlijk zal zo'n oorlog verwoed, langdurig, financieel nauwelijks te dragen zijn en tenslotte vergiftigend werken op de verhouding Nederland-Indonesië temidden van een roerige wereld. En dan: zal de internationaliteit het dulden, dat de economisch uniek-kostbare en begeerde Archipel, ook van bij uitstek strategische waarde, in oorlogstoestand blijft verkeren? Een land, reeds ernstig kapot, ontvriest, verarmd. Een militair optreden naar oude trant bedreigt Nederland met een nieuwe en beklemmender dwangpositie.

Daarom blijven wij bij een uiterste overleg; geweld eerst in het uiterste. Maar dan spoed op de eerste plaats. Het kan niet langer duren met telkens een proefje méér van de ene zijde met telkens talmen en speculeren aan de andere. Dat heeft Tangerang nu wel afdoend bijgebracht. Het is hard, te moeten zeggen, dat het bloedbad in dit opzicht winst heeft opgebracht.

Nemen wij nu de berichtgeving in het algemeen als juist aan en vatten we die samen, dan is op heden de volgende stand van zaken te boeken. Op enkele hoofdpunten bestaat er grote waarschijnlijkheid van overeenstemming:

1e. Een nog nader structureel te bepalen erkenning van een opnemings in het Rijksverband onder verlening van grote zelfstandigheid aan een Indonesisch Gemenebest binnen dat verband.

2e. Aan bepaalde eilanden of insulaire groepen van het Gemenebest zal zelfregering worden toegekend in overeenstemming met verkregen politieke en culturele ontwikkeling. Ook de republikeinse regeringsvorm zal daarbij in aanmerking komen.

3e. Bij deze ordening zal het stelsel van volksstemming of -raadpleging toepassing vinden.

4e. Bij heel de nieuwe structuur zal rekening worden gehouden met de beginselen van het Atlantisch Charter en het Handvest der Verenigde Naties.

5e. In rechtstreeks verband hiermee zal na een overgangsperiode, waarvan de duur nog moet worden vastgesteld, aan het Indonesisch Gemenebest het volle zelfbeschikkingsrecht worden verleend, terwijl bij geschil over een eventuele verlenging van die duur, arbitrage zal kunnen wor-

den ingeroepen. De naleving van de bepalingen van het Handvest zal in de eerste plaats in handen worden gesteld van een Nederlandsen vertegenwoordiger.

6e. Een en ander zal in een overeenkomst tussen beide partijen in hoofdtrekken worden vastgelegd.

7e. Alles onder voorbehoud van een in de Rijksconferentie te houden beraad en goedkeuring van den Nederlandsen (en uiteraard ook Indonesischen) wetgever.

Hiermee zijn, menen wij, de kernen voor een nieuwe verhouding getekend. Bijzonderheden als rassengelijkheid, burgervrijheid en andere grondrechten mogen thans terzijde blijven. Hierbij zijn geen beslissende moeilijkheden te overwinnen.

Nu de punten van verschil:

1e. De vorm van de overeenkomst. De republikeinen wenschen een vrij verdrag tussen volkenrechtelijk vrije partijen. De Nederlandse regering toont zich alleen bereid tot een afspraak in de vorm van een schriftelijke overeenkomst.

2e. De republikeinen wenschen al dadelijk Java en Sumatra tot republiek te zien verheven en dan in federatief verband. Onze regering meent, dat wat Sumatra betreft de Sjahrir-regering daar nog onvoldoende geworteld is, in tegenstelling met Java, en dat daarom de aanspraken op Sumatra niet kunnen worden aanvaard.

3e. De Indonesiërs vrezen, dat de bijzondere bevoegdheden van Nederland's vertegenwoordiger voor de toepassing van de bepalingen van het Handvest zullen leiden tot een bestuursmacht, welke tot een herleving van oude verhoudingen kan leiden.

4e. Zij wenschen zekerheid omtrent de duur van de bekende overgangsperiode.

Vermoedelijk zullen er binnenwaarts nog andere meningsverschillen leven, maar wel houden we er ons van overtuigd, dat wanneer er over de vier genoemde verschilpunten een accoord wordt bereikt, de vrede zou zijn hersteld, een zee van ellende voorkomen.

De noodzakelijkheid van een snelle beslissing door overleg vraagt wat rekkelijkheid aan beide kanten.

Wij gevoelen alles voor een vestiging van de nieuwe verhouding met toepassing van een verdragsvorm binnen het Rijksverband. De inzet van die nieuwe verhouding met een verdrag in volkenrechtelijke zin, zou echter beduiden, dat Nederland eerst afstand deed van een internationaal uitdrukkelijk erkende souvereiniteit in de Archipel. Dat is zeer veel geveerd. Daarentegen zou het aangaan van een overeenkomst met de binnen Ned.-Indië uitgeroepen en in een deel van het territoir macht voerende republiek op de feitelijke toestand kloppen. Als dit beiderzijds kan worden ingezien, dan is er toch ook beiderzijds te berusten. Het Sumatra-geschil zou niet langer een geschil behoeven te zijn, indien de mogelijkheid van een republiek-Sumatra in beginsel zou worden

aanvaard, maar de vestiging eerst zou geschieden na een gemeenschappelijk overleg omtrent het herstel van de orde en de wijze van ordening

Op de bijzondere bevoegdheden van Nederland's vertegenwoordiger behoeft een accoord waarlijk niet af te springen. Er zijn hier vele mogelijkheden om elkaar te vinden. Maar van uiteraard veel dieper betekenis is de duur van de overgangsperiode naar zelfbeschikking. Het kan dan inderdaad niet blijven bij aanduidingen, welke een bron van onzekerheid, achterdocht en nieuwe moeilijkheden dreigen te worden. We kregen trouwens al de beschikking over enkele andere elastische formules, misschien minder rekbaar, maar tenslotte even onbruikbaar.

Alleen de aanvaarding van een jarental zou zekerheid en bevrediging kunnen scheppen.

Zou het met geven, nemen en hogere redelijkheid kunnen komen tot de grondslag van een her- en vernieuwd samengaan, dan zal nog aan een laatste voorwaarde onverbiddelijk moeten worden voldaan en wel een samengaan óók in het volle herstel der orde. En dat laatste zal bij een accoord zelfs het eerste moeten zijn.

19 Juni '46.

J. E. STOKVIS.

Het spreken der kerk

Reeds het stellen van deze titel roept een aantal problemen op. In de eerste plaats dit: wat bedoelen wij eigenlijk, als wij Kerk zeggen? In de loop der 19de eeuw was men gaan denken aan de onzichtbare Kerk, ten einde te ontkomen aan het bezwaar, dat er zoveel kerkelijke formaties kwamen. De Kerk was in deze gedachtelijk een verborgen grootheid, zich manifesterend in kerkelijke groepen, ook wel daar buiten. Binnen de verschillende kerkgenootschappen leefde wel enig verlangen naar de heilige algemene christelijke Kerk, maar men kon haar niet aanwijzen. De moeilijkheid was daarbij, dat de Kerk van Rome zeide de enig ware algemene, d.i. katholieke Kerk te zijn. Zichtbaar aanwezig. Deze pretentie werd uiteraard door allen, die zoals men dan zeide, uit de Reformatie leefden, verworpen, maar veel verder, dan het geloven in de onzichtbare Kerk kwam men niet.

Door het grote oecumenische werk is er iets meer klaarheid op dit punt gekomen. Ofschoon men weet, dat de eenheid der Kerk thans niet — en zeker niet in organisatorische zin — te construeren valt, men wil toch uitgaan van enige centrale punten, en daaromheen de kerken groeperen, in de hoop, dat het bewustzijn levend wordt, dat men tezamen de Kerk is. Men wil als het ware de onzichtbare Kerk — zij het gebrekkig — zichtbaar maken.

Tegelijkertijd is in menig land, maar zeker niet in de laatste plaats in Nederland, deze zichtbaarmaking nagestreefd. Daarbij heeft de Nederlandse Hervormde Kerk onmiskenbaar de leiding. Binnen haar muren is nimmer de herinnering aan het feit, dat zij na de Reformatie hier te lande bedoelde te zijn de ene, algemene, zij het dan gezuiverde, d.i. hervormde Kerk, geheel verdwenen. M.a.w.: zij heeft nimmer geheel haar katholieke strekking prijs gegeven. En daarom kan zij juist thans de leiding nemen bij een nieuwe poging, om tot zichtbaarmaking der Kerk te komen. Een poging, die men niet opzet met het oog gericht op resultaat binnen één mensenleven. Want van elke ware Katholieke Kerk, dus ook van de Hervormde, kan men zeggen, dat zij in eeuwen denkt.

Een tweede probleem is: wat bedoelt men, als men zegt dat de Kerk spreekt. Het is zonder meer duidelijk, dat een onzichtbare Kerk niet spreken kan. Spreken kunnen daarin wel de bedienaren des Woords, de ambtsdragers. Spreken kan de Bijbel. In de practijk is het lange jaren zo geweest, dat er in de kerken veel gesproken werd, ook wel tot Overheid en volk op de terreinen van het maatschappelijk leven. Maar het waren dan persoonlijke uitingen, min of meer georiënteerd aan de Bijbel. Maar alleen een Kerk, die volhoudt dat zij een zichtbare manifestatie is van de Kerk van Christus kan spreken. Als Kerk. Zoals de Kerk van Rome dat sinds eeuwen in haar encyclieken gedaan heeft. Een derde probleem is: welk gezag heeft het spreken van de Kerk? Het antwoord hangt af van de vraag, welk gezag men aan de Kerk als

zodanig geeft. En dan is hier een diep onderscheid tussen drie opvattingen.

De Rooms-Katholieke opvatting bindt de gewetens. Zij verklaart immers de macht te hebben, de poort des Hemels te ontsluiten. Wanneer de Kerk van Rome spreekt, dan is het een zonde, niet te gehoorzamen. En de goede Rooms-Katholiek gehoorzaamt ook.

De vrij-kerkelijke opvatting is, dat geen enkele menselijke instantie binding van het geweten mag plegen. „Jeder zij in eigen gemoed ten volle verzekerd”. De Kerk (men gebruikt in deze kringen dat woord niet graag) is een gemeenschap van gelovigen, van mensen, die God zoeken, en zij worden daar tezamen geleid tot persoonlijke beslissingen, die een ander te eerbiedigen heeft. Juist om de schijn van binding te vermijden, zal men zo weinig mogelijk tot een gemeenschappelijk bejlijden komen. De voorganger wordt gewaardeerd om zijn inzicht, zijn gave, om zijn vroomheid, maar ieder moet het zelf zoeken en zelf vinden. Al is een gemeenschappelijke verklaring veelal wel aanwezig. Deze opvatting vindt men bij Doopsgezinden, ook wel bij Remonstranten, bij Quakers, bij vrij-religieuze groepen.

De Reformatorische opvatting is, dat de mens gebonden is aan wat God ons behaagt te openbaren door Zijn Woord. De Kerk nu, gemeenschap van geroepenen (niet zonder meer van enkel vromen) heeft de taak, deze Waarheid te verkondigen. De verkondiging daarvan draagt het karakter van uitlegging, en leidt dan tot nadere leer-bepaling; zij komt intussen slechts zelden tot zulk een nadere leerbepaling vanwege de huiver voor te grote binding der gelovigen.

Het orgaan, dat de bevoegdheid heeft, namens de Kerk te spreken, is de vergadering van ambtsdragers. D.w.z. van mannen, die daartoe uitdrukkelijk van de lidmaten de opdracht hebben gekregen. Het opperste lichaam in een reformatorische kerk is de Synode. Zij is daarbij uitdrukkelijk gebonden aan wat zij meent te verstaan uit de Bijbel. En zij kan moeilijk steeds opnieuw de leer bepalen. Vandaar, dat de vroegere leeruitspraken steeds een rol meespelen; bij de een intussen een grotere, dan bij de ander.

De leden der Kerk ontvangen zulk een uitspraak slechts zeer zelden als in het geweten bindend woord. Niet alleen, dat zij steeds beroep kunnen houden op wat de Bijbel zegt, maar ook de strekking van een uitspraak is veelal die van een poging om leiding te geven. Niet om te dwingen.

Deze dingen moet men voor ogen hebben, als men poogt te verstaan, wat het zeggen wil, dat de Kerk spreekt. Hier zullen wij verder handelen over het spreken van de Hervormde Kerk in Nederland. Een spreken, dat geen nadere leer-uitspraak wenste te doen en dus helemaal niet met uiterlijke macht bekleed was. Het was in wezen een *profetisch* spreken. Daarbij vergeten wij niet, dat tijdens de oorlog menigmaal alle kerken tezamen een openbare verklaring aflegden. Maar de twee kerken, waarbinnen dit spreken tot een zekere frequentie werd opgevoerd, en die hier ongetwijfeld stuwend zijn opgetreden, zijn de beide grootsten, n.l. de Rooms-Katholieke en de Hervormde Kerk. Over de eerste vermag ik niet anders dan naar haar uiterlijke daden te oor-

delen, dus zal ik er over moeten zwijgen. De laatste heeft eigenlijk voor het eerst op deze wijze gesproken. Zij heeft velen betrokken bij de voorbereiding van haar spreken en daardoor een zekere gezonde werk-spreiding gegeven; zij heeft de verbazing en de ergernis gewekt van vriend en vijand; zij heeft zo aan de weg getimmerd, dat ieder, die het geestelijk leven van Nederland met belangstelling volgt, van de achtergrond van wat binnen die Kerk gebeurt, op de hoogte moet zijn. Het gaat mij er niet om, hier alle stukken uit de archieven op te diepen. De Synode heeft aan Ds. H. C. Touw te Leiden opdracht gegeven een boekwerk samen te stellen, waarin nauwkeurig alle gegevens worden vermeld. Het zal eerlang van de pers komen, en het zal boeiende lectuur zijn. Hier kan ik niet meer doen, dan de hoofdlijnen aangeven waarlangs het spreken der Kerk zich bewoog.

Het begon direct na de capitulatie met een afkondiging. Inhoud: sla uw Bijbel weer open. Een stuk, dat niet zoveel betekende, behalve dan dat voor het eerst de Synode als zodanig tot de Kerk sprak, iets, wat tevoren zeer ongewoon was, en strikt genomen, ook niet tot de bevoegdheid van die Synode behoorde.

Maar al spoedig klinkt openlijk protest, het eerst tegen de maaregelen jegens de Joden. Het is hoopvol, dat de Kerk onmiddellijk zich gerealiseerd heeft, wat hier aan de orde was.

In Maart 1941 protesteren de kerken bij den secretaris-generaal tegen de groeiende rechtsonzekerheid. Hierop is geen kanselafkondiging gevolgd. In October 1941 kondigde de kerken het protest af tegen het wederinvoeren van de reglementering van de prostitutie.

In Februari 1942 gaan afgevaardigden der kerken naar Seyss Inquart en Schrieke om te protesteren tegen het opdringen van het nationaal-socialisme als levens- en wereldbeschouwing, tegen de arbeidsdienst en tegen de onbarmhartigheden, het Joodse volk aangedaan. Dit protest wordt openbaar gemaakt in de kanselafkondiging van 19 April 1942. In deze afkondiging wordt voor het eerst openlijk gezegd, dat het nationaal-socialisme vierkant staat tegenover het Evangelie van Jezus Christus.

In October 1942 protesteren de kerken bij de overheidsinstantie tegen de arbeidsinzet. Tegen de verwachting van de Duitsers in, volgt geen kanselafkondiging. Wel zaten er op de Zondag na dit protest, spionnen in de kerk.

Wellicht de felste afkondiging is die van 23 Februari 1943. Daarin wordt, naar aanleiding van de deportatie der studenten, het hele zondenregister der Duitsers opgesomd. „De Kerk”, zo heet het daarin, „zou immers schuldig staan, indien zij niet de machthebbers erop zou wijzen, dat ook zij aan de goddelijke wet onderworpen zijn. Daarom bracht zij reeds onder de aandacht van de bezettende macht: de toenemende rechteloosheid; het ten dode toe vervolgen van Joodse medeburgers; het opdringen van een levens- en wereldbeschouwing, die lijnrecht in strijd is met het Evangelie van Jezus Christus; de verplichte arbeidsdienst als nationaal-socialistisch opvoedingsinstituut; het gedwongen tewerkstellen van Nederlandse arbeiders in Duitsland; het ter dood brengen van gijzelaars; het gevangen nemen en het gevangen houden van velen, o.a. van kerkelijke ambtsdragers onder zodanige omstandig-

heden, dat reeds een ontstellend aantal het offer van hun leven moest brengen. Thans moet zij opkomen tegen het opjagen, grijpen en wegvoeren van duizenden jonge mensen."

Daarna komen er nog enige afkondigingen, maar zij kunnen moeilijk nog feller zijn. Zij wekken op tot liefdevolle zorg voor allen, die in nood zijn komen te leven.

Ondertussen gaat binnen de Hervormde Kerk het verzetswerk door. Twee herderlijke brieven worden aan alle kerkeraden gezonden, bevattende de richtlijnen, volgens welke de kerkeraden hebben te handelen. De eerste, van September 1941, handelt over de Overheid, het gezin, het volk en Israël. De tweede, die ongeveer in October 1943 de kerkeraden bereikte, geeft een prachtige ontleding van het nationaal-socialisme en beantwoordt de vraag, hoe men in de practijk van het kerkelijke leven nationaal-socialisten bij aanneming, doop en avondmaal te behandelen heeft.

Nu heeft men hierbij zich wel te realiseren, dat dit alles voor de Hervormde Kerk vreemd was. Tevoren was het steeds mogelijk gebleken, dat zij van de centrale leiding uit, haar woord tot de ganse Kerk sprak. Niet alleen haar verscheurdheid, ook haar kerkrechtelijke structuur stond dat feitelijk niet toe. Welhaast 100 jaar lang was tegen dit laatste storm gelopen, maar steeds waren de reglementen der Kerk, die een spreken in opdracht der Kerk namens de Synode verhinderde, gehandhaafd.

Thans deed zich het merkwaardige verschijnsel voor, dat de nood van het ogenblik de Kerk uitingsvormen gaf, die zij feitelijk niet had, en nu, als het ware achteraf, vinden moest. Daarom kan gezegd worden, dat de grote stoot naar een nieuwe organisatie, die definitief in 1945 gegeven is, geestelijk werd voorbereid, doordat de Kerk voor de noodzaak stond zich als zodanig te laten horen.

Gedurende de gehele bezetting is er dan ook binnen de Hervormde Kerk gewerkt aan een nieuwe bewerktuiging der Kerk. Het doel was, ervoor te zorgen, dat straks, na de oorlog, de Kerk, die nu geleerd had te spreken, ook uitdrukkelijk de opdracht kreeg, in dit spreken, waar nodig, te volharden. En dit spreken werd voorbereid. De vele arbeid op allerlei gebied moet ik hier voorbij gaan. Slechts op één punt wil ik nader ingaan. Dat is op de voorbereiding van het spreken der Kerk op maatschappelijk terrein.

Daarbij deden zich twee moeilijkheden voor. In de eerste plaats, dat men bij lange na niet spreken kon van een zekere eensgezindheid op dit struk en in de tweede plaats, dat men wist, dat alle spreken geen waarde had, als het niet gehoord werd door de groepen, die men in het bijzonder wenste te treffen.

Voor het eerste werd een grote commissie ingesteld, die een rapport over de verhouding van Kerk en Samenleving moest uitbrengen. Deze commissie stond onder voorzitterschap van Mr. G. E. van Walsum en kreeg de opdracht, alle gebieden van het sociale en politieke leven in studie te nemen.

Dat is geschied. Bijna twee jaar lang vergaderde zij, en het resultaat is een breed rapport, dat een dezer dagen de persen zal verlaten. Wanneer

het verschenen is, zal er zeker alle reden zijn, er nader op terug te komen, Thans zij alleen vermeld, dat het uitgangspunt dit is: de Overheid is Godsdienaresse, maar heeft verantwoordelijkheid af te leggen ten overstaan van het volk. De politieke taak der Kerk is de wil Gods, die zich in zijn geboden uitspreekt, in elke nieuwe situatie-vorm te geven en aan de Overheid, of deze nu uit profane, dan wel uit christelijke beginselen leeft, het Woord Gods te interpreteren.

Een proeve van interpretatie op verschillend gebied wordt dan in dit rapport gegeven. Internationaal, (waarbij uitdrukkelijk opgekomen wordt voor het goed functionnaren van de Wereldraad der Kerken ook op politiek gebied), het koloniale vraagstuk (waarin de lijn, die de huidige Regering volgt, reeds wordt aangegeven), het sociaal-economisch leven (waarin het kapitalisme zonder meer wordt veroordeeld en de gedachte van economische ordening uitdrukkelijk aanvaard wordt), het volksleven (waarin het gevaar van de handhaving van het isolement wordt aangetoond), het onderwijs (dat ook de Kerk haar verantwoordelijkheid voor het niet-christelijk onderwijs duidelijk maakt), het vrouwen-vraagstuk (waarin het toelaten van vrouwen tot alle beroepen als bijbelsgeoorloofd wordt aanvaard en op gelijke salariëring wordt aangedrongen), het huwelijksvraagstuk, dat van de zede, de vrije tijd, en de jeugd. Dit rapport mag niet geacht worden de stem der Kerk te zijn. Wel zal het straks dienstbaar gemaakt worden aan de doordenking van deze stof binnen de Kerk. Een hoogst-noodzakelijk werk!

Het tweede punt, waar men op stiet, was de vraag naar de doorwerking van de prediking van het Evangelie in verschillende van de Kerk vervreemde groepen! Daartoe werden commissies benoemd, die de verhouding tussen Kerk en Boeren en Kerk en Arbeiders nagingen. Het laatste is gepubliceerd, het eerste zal spoedig te verkrijgen zijn.

Resultaat mede van het laatste rapport is, dat door de visionaire kracht van Dr. J. Eykman, lid dier commissie, de stoot is gegeven tot het oprichten van een opleidingsschool voor kerkelijke maatschappelijke werkers. Hij heeft het niet mogen beleven, dat zijn plannen te Driebergen, op „De Horst” werkelijkheid werden. Bovendien zijn deze rapporten aanleiding geworden, om een sociologisch instituut van kerkelijke zijde op te richten, waar alle problemen van maatschappelijke aard worden bestudeerd. De socioloog Dr. J. P. Kruijt is daarvan directeur.

Dit zijn de dingen, die tijdens de bezetting geschieden. Voor het goed begrip van wat thans in de Hervormde Kerk gebeurt, is het nodig, deze voorgeschiedenis te kennen. Want pas als wij deze dingen zien, begrijpen wij, dat wat sinds de bevrijding door de Generale Synode gepresteerd is, niet het gevolg is van een vleug van idealisme, dat spoedig vervaagt, maar diepe wortels heeft.

Na de bevrijding heeft zich — en dat is wellicht het belangrijkste — een nieuwe organisatie doorgezet. Beter: de oude organisatie is in principe afgekeurd, en aan de nieuw ingestelde Generale Synode is de uitdrukkelijke opdracht gegeven, een nieuwe kerkorde te ontwerpen. Tegelijk heeft zij de taak, in gehoorzaamheid aan de Heilige Schrift en op de bodem der belijdenisgeschriften tot Overheid en volk te spreken op alle gebieden des levens.

De aankondiging daarvan is te lezen in de eerste Oproep tot het

Nederlandsche volk, direct na de bevrijding gedaan. Daarin staat: „In naam der gerechtigheid vraagt de Hervormde Kerk van heel het volk, in het bijzonder van werkgevers, kapitaalbezitters en arbeiders, dat zij niet zullen terugkeren tot de schrijnende klassentegenstellingen en felle klassenstrijd van het verleden, maar alle krachten zullen inspannen tot een rechtsorde van de arbeid, waarin de arbeider als verantwoordelijk medewerker wordt erkend en zijn bestaanszekerheid wordt gewaarborgd.” Dat is duidelijke taal, al vraagt het om nadere uitwerking.

Sindsdien is er veel geschied. De Synode heeft in haar eerste vergadering, Oct. 1945, aangedrongen op het stichten van een Nationale Omroep. Zij heeft in latere vergaderingen haar stem laten horen over de doodstraf, over Indonesië en over de vakbeweging. Over deze vier kwesties wil ik nog een kort woord zeggen, en moet daarom wat de Synode verder tot uiting bracht (n.l. de behandeling van politieke delinquenten en de schoolkwestie) laten rusten.

Dat de Synode zich voor een nationale omroep verklaarde, is te begrijpen uit haar huiver voor isolement. Ze wil af van de radioverenigingen, die ons volk in blokken verdelen, en die blokken ontoegankelijk maken. Zij weet wel, dat daardoor dierbare banden worden doorgesneden, maar zij weigert de situatie, waarin verenigingen censuur over de Kerk uitoefenen, te bestendigen. Het feit, dat de N.C.R.V. een goed-kerkelijke uitzending weigert, omdat een vrijzinnige daarin voorgaat, is de Synode een gruwel. Tegelijk wil zij als Kerk haar verantwoordelijkheid uitdrukken voor heel het radio-bestel, niet voor een enkele uiting. Zij wil het radio-uitzend-apparaat als een geestelijk geheel zien, waarin ook de stem der Kerk een plaats heeft over de gehele breedte.

Over de doodstraf zou veel te zeggen zijn. Het herderlijk schrijven is een moeilijk stuk, dat vlijtige bestudering eist. Hier doet zich de moeilijkheid voor, dat de gehoorzaamheid aan de Heilige Schrift niet gemakkelijk tot een eensluidende uitspraak leidt. Wie de klemtoon legt op de heiligheid van het recht, zal deze straf aanvaarden. Dat geschiedt dan ook, maar in de zachtst-vindbare termen. „Zij (d.i. de Generale Synode) verklaart, dat de Overheid als Gods dienaar, zich gesteld ziende voor de taak de gerechtigheid te handhaven en de daarop gepleegde inbreuken te bestraffen, naar Gods Woord het recht heeft in geval van zeer zware schuld de doodstraf toe te passen.” Er staat dus niet, dat de Overheid het moet doen, maar alleen, dat zij krachtens Gods Woord het recht heeft. Meer niet.

Heel merkwaardig: het herderlijk schrijven over Indonesië heeft minder de aandacht getrokken, dan het verdient. Daarin wordt duidelijk een bijbelse rechtvaardiging gegeven van het streven naar vrijmaking van Indonesië. Weliswaar ging het uit van enigszins verouderde premissen, n.l. de vragen naar de status van Indonesië binnen het Rijksverband. Maar daar kon de Synode niets aan doen. Intussen heeft zij, met algemene stemmen nog wel, een antwoord gegeven, dat zich geen enkele „christelijke” partij heeft aangetrokken. Want dat wordt het middel van de verpolitiekte christenen om de stem der Kerk, die ook tot haar klinkt, te ontlopen, door haar eenvoudig te negeren!

Tenslotte het rapport over de vakbeweging. Hier wordt weer het probleem van het isolement geraakt. Bovendien speelt er tussen door,

dat sommigen, uit pastorale zorg voor de hun toevertrouwde zielen, aan het isolement vasthouden, dat zij principieel graag zouden willen verwerpen. En bovendien leeft er in de Kerk een streven, om vooral de gescheiden broeders, de Gereformeerden, niet al te zeer te vervreemden, en de poort open te houden voor het gesprek met hen. Dit levert in de praktijk vaak moeilijke discussies. Toch kon de Synode tot een vrijwel eenstemmig rapport, uitgebracht door de heren Prof. Banning, Prof. Haitjema, mr. Th. Ch. de Jong en mr. G. E. van Walsum, en dat als volgt luidt: wij stellen als ideaal een vakbeweging, die alle werkers omvat, en in haar geheel zich richt naar Gods Woord. Zolang dit het geval niet is, moeten wij uitgaan van de huidige realiteit der afzonderlijke vakbewegingen. In de Christelijke vakbeweging, die wij waarderen om haar bewarende en beschermende invloed, zien wij een afsluitings-tendens, die wij verwerpen, en in het N.V.V. zien wij een aflaten van de historisch-materialistische wereld- en levensbeschouwing. Verder zien wij daar een poging, om volle ruimte te geven aan werknemers die willen leven uit Gods Woord. Welnu, indien dit proces zich doorzet, dan kunnen wij niet afraden in het algemeen lid van het N.V.V. te worden. De praktijk van de E.V.C. doet betwijfelen, of zij ernst maakt met de rechtsorde van de arbeid, zoals die te verstaan valt uit bijbelse gerechtigheid, en daarom moet de Synode adviseren, daar géén lid van te worden, zolang dit niet veranderd is.

Of dit standpunt overal verstaan zal worden, is de vraag. Het is een pastorale waarschuwing tot het C.N.V. evengoed als tot het N.V.V. en de E.V.C. En meestal is het zo, dat men wel graag aanvaardt, wat in eigen kraam te pas komt, maar niet let op critiek op het eigen standpunt. Ten slotte iets over de betekenis van dit spreken der Kerk voor de Kerk zelf. Tot nu toe is het zo, dat er weinig, te weinig aandacht aan is besteed. Begrijpelijk. Men moet binnen de Hervormde Kerk nog wennen aan de gedachte, dat een centraal lichaam namens de gehele Kerk kan spreken, al is dit spreken op dit punt nimmer omkleed met uiterlijke machtsmiddelen. Willen deze uitspraken het gezag krijgen, waar zij om vragen, dan zal er eerst méér begrip moeten komen in de Kerk voor wat een Kerk eigenlijk is. Zij is niet een instituut, dat geestelijke macht uitoefent, maar dat, in grote verantwoordelijkheid jegens haar Opdrachtgever én jegens haar leden, leiding wil geven. Critiseerbare leiding, maar dan toch leiding in de richting van een nieuw verstaan van de taak der Kerk in dit barre heden.

Buiten de Kerk zal men wellicht vaak beter begrijpen, wat de noodzaak is van het kerkelijk spreken. Daar ervaart men aan den lijve de verschrikking van het normloos leven. En men zal met een zekere aandacht, die mogelijk tot eerbied groeit, luisteren. Dit stelt de doven binnen de Kerk (en dat zijn er zéér velen) voor de verplichting, deel te hebben aan het werk in de smidse der Kerk, waar God het vuur brandend houdt en de mens het weerbarstige materiaal mag vormen. En wat is in een smidse het vuur zonder smeden? Die buiten staan vinden het op den duur niet meer de moeite waard, toe te zien en mee te gaan werken.

L. H. RUITENBERG

Ordening van het bedrijfsleven of Ordening der volkshuishouding

(Vervolg)

Wanneer socialisten de productie om de winst verwerpen en er de productie ter bevrediging van maatschappelijk aanvaardbare behoeften voor in de plaats stellen, dan hebben zij een principiële keuze gedaan. Zij geven daarmee uiting aan hun overtuiging, dat de ene mens den ander alleen maar een genoot, een maat kan zijn, wanneer zij niet elkaar over en weer beschouwen onder de gezichtshoek, hoe men zo veel mogelijk aan elkaar verdienen kan. De heerschappij van het geld sluit de gemeenschapszin uit.

De kijk, die een producerend mens bij het thans heersende economische bestel op zijn eigen maatschappelijke functie heeft en die hem zijn „waar” alleen maar zo duur mogelijk aan de anderen doet verkopen, moet dus radicaal veranderen. Dit kan alleen, wanneer enerzijds dezelfde belangstelling voor de economische boog van productie naar consumptie, d.i. van consumptie teruggeprojecteerd tot productie, ook aan de verbruikerszijde gewekt wordt (denk aan de verbruikscoöperaties) en anderzijds ontmoetingspunten geschapen worden, waar de producenten- en de consumentenfuncties in elkaars verlengde gelegd worden en van waaruit de gehele *behoefte-voorziening* (N.B. deze beide woorden, waar het gehele proces in vervat ligt) overzien en geregeld kan worden. Regelingen voor het *bedrijfsleven* zijn geen afbetalingen op een socialistische maatschappij-organisatie.

Deze gedachten zijn niet nieuw. Wij duiden de lichamen, die er vorm aan moeten geven, meestal aan met het steeds minder onwennig aandoende woord „schap”, ontleend aan het waterschap en het veenschap. „Wij verstaan onder „schap” een complex van behoeftenvoorzieningen,” zegt het rapport „Nieuwe Organen” (blz. 35). En wanneer in aansluiting daaraan de kenmerken van deze „schappen” vergeleken zijn met die van staat, provincie en gemeente, dan wordt tenslotte deze definitie gegeven: „Een „schap” is een bepaald aangewezen complex van behoeftenvoorzieningen, dat in zijn werking niet gebonden behoeft te zijn aan een bepaald gedeelte van het territoir van de staat en dat gerealiseerd wordt door een eigen orgaan met zelfstandig verordenende bevoegdheid onder contrôle van het hoger gezag en welks leden uit of door bepaalde categorieën benoemd of gekozen worden”. Noch in de uitvoerige uiteenzetting hierover noch in deze definitie zelf komt het woord „bedrijf” voor. En het eerst gebezigde begrip uit het voorontwerp zelf, zo moet men concluderen, geeft dus al direct met één woord de tweeslachtigheid ervan aan: een „bedrijfschap” is — in de gedachten-gang van „Nieuwe Organen”, die ik voor juist houd — *in wezen een onmogelijk begrip*. Het *bedrijf* overziet principieel alleen maar de productiekant der behoeftenvoorziening, en een „schap” omvat het geheel!

De voorbeelden, die „Nieuwe Organen” geeft, zijn dan ook niet ontleend aan het *bedrijfsleven* met zijn vertakkingen à la Woltersom; zij omvatten èn producent èn consument. Bijlage C b.v. bespreekt de organisatie van het Kolenschap, waar men „een Raad van Beheer en Toezicht (voorziet) bestaande uit personen, die geacht moeten worden het algemeen belang te vertegenwoordigen; voorts uit vertegenwoordigers der verbruikers en van belanghebbenden”; met deze laatste worden de producenten bedoeld; zij krijgen, evenals de verbruikers-vertegenwoordigers en de vertegenwoordigers van het algemeen belang, zes leden in de Kolenraad. Hier vallen verder te noemen een Havenschap, een Bouwschap e.d., waarbij eveneens de eenzijdige producenten-visie afwezig is. Ook de huidige „schappen” op het gebied der voedsel-voorziening (helaas „bedrijfschappen” geheten) bedoelen uiteindelijk deze zelfde polaire (verticale) ordening (in hoeverre zij in hun uitwerking de horizontale bedrijfsbelangen een overwicht geven, blijve hier ononderzocht).

Tegenover deze ruime vertegenwoordiging van algemeen belang en verbruikers (elk een derde deel) vormt die uit het Voorontwerp wel een grote reductie (samen maximaal een derde deel plus den commissaris). Het overwicht ligt hier dus bij het *bedrijfskarakter* van deze lichamen. Ik tast waarschijnlijk niet ver mis, wanneer ik achter dit bedrijfs-accent bij de behoeftenvoorziening vermoed een in de laatste jaren gegroeid vertrouwen jegens de ondernemers, dat zij voldoende kijk hebben op wat het algemeen belang vraagt, om hen zo rechtstreeks bij de leiding der volkseconomie in te schakelen. Niet om hun deze leiding over te laten (zie het artikel van dr. J. F. de Jongh in het April-nummer, blz. 117), maar wel om tegenover hun bestuursoverwicht de rechten van den commissaris voldoende te achten om het syndicalisme te weren.

Mij lijkt dit onjuist. In een kapitalistische en in een corporatistische ordening mag de ondernemer zijn taak zien als een hem opgedragene, althans hem overgelatene; hij heeft zoveel mogelijk te verdienen! Botsingen met het algemeen belang kunnen dan echter alleen maar door een organisatorischen tegenspeler worden opgevangen: de consumenten-vertegenwoordiger der socialistische ordening.

In de Memorie van Toelichting (punt 5) noemen de (adspirant)-voorstellers zich aanhangers van de verticale organisatie; slechts in een aantal gevallen (m.n. bank-, verzekerings- en vervoerwezen) willen zij plaats laten voor de horizontale vormen. In het bovenstaande is de grondslag aangewezen èn van deze voorkeur èn van deze uitzonderingen.

Zodra immers de volledige boog der behoeftenbevrediging in het oog gevat wordt, dient men zich bezig te houden met alle etappes van grondstoffenproducent via half- en eindfabricage, groothandel en detailist naar consument, d.w.z. met de gehele bedrijfskolom (van den consument uit gezien b.v. „afname-kolom” te noemen). Welnu: de voorstellers van het voorontwerp *bedoelen* (terecht en gelukkig!) *eigenlijk* niet de *bedrijfsorganisatie* (die in wezen steeds horizontaal is!), de vormgeving voor het horizontale element heeft men nog opengelaten) maar de ordening der *behoeftenvoorziening*; vandaar de verticale voorkeur! En dat bij het bankwezen, het verzekeringswezen en het vervoerwezen vooral horizontaal gedacht wordt, moet m.i. hieruit verklaard worden, dat bij deze behoeftenvoorzieningen geen bedrijfs- of afnamekolom

bestaat. Er heeft geen fabricage plaats, er zijn geen grondstoffen, noch eindproducten. Er zijn dus alleen maar naast elkaar staande, economische eenheden, die uiterst belangrijke functies vervullen, maar veel meer een organisatie-probleem dan een probleem van technische arbeidsverdeling vormen. Om dezelfde reden staan deze takken ook het dichtst bij de mogelijkheid van de socialisatie, en zijn zij coöperatief op te bouwen zonder dat men dan de onderscheiding van productie- dan wel verbruikcoöperatie zou kunnen toepassen.

De elementen uit het voorontwerp, die in de richting der behoeften-voorziening wijzen — zoals gezegd, m.i. niet consequent genoeg —, bedoelen de gevaren te vermijden, die elke bedrijfsorganisatie voor de gemeenschap meebrengt, n.l. het syndicalisme. Hierover thans nog iets. Toen het artikel 194 der oude Grondwet, dat de verordenende bevoegdheid niet meer bij de vanouds bekende publiekrechtelijke lichamen gemonopoliseerd liet, in 1938 naast zich kreeg de artikelen 152 tot en met 154 over het beroeps- en bedrijfsleven, heeft men zich voorzover mij bekend, niet of slechts zeer zijdelings over de hier besproken vragen uitgelaten. Toch meen ik, dat, achterafgezien, hier de dooreenmenging begonnen is. Men heeft bij de voorbereiding der grondwetsherziening, uitdrukkelijk een Kamer der Staten-Generaal, die het bedrijfsleven zou vertegenwoordigen, verworpen, maar het „beroeps- en bedrijfsleven” wel verordeningsbevoegdheid willen inruimen. Dat de hierin gelegen buiging jegens het corporatisme echter de ordening volgens de „schap”-gedachte bedoelde te vervangen, is mij niet gebleken.

Maar dan kere men nu ook terug tot de noodzakelijke helderheid van doelstelling en uitwerking en hake de ordening van het beroeps- en bedrijfsleven aan bij de artikelen 152 tot en met 154, en de ordening der behoeftenvoorziening bij artikel 155 (oud 194) der Grondwet.

Dat het ook tot deze laatste aanhaking, d.w.z. tot een ordening der behoeftenvoorziening spoedig moge komen, is mijn wens zoals die van ontelbare anderen. Maar men realiseer zich: deze ordening is een socialistische; deze onttroont den „captain of private industry” en den toucheerder van dividenden; en daarvoor moet niet een enkele bladzijde omgeslagen, doch een heel nieuw boek ter hand genomen worden.

Hier staat mening tegenover mening. Dr. De Jongh acht het gelukkig, dat „steeds grotere groepen uit de socialistische beweging” de socialisatie niet meer nodig achten voor de vermaatschappelijking der productie. Ik acht dit te betreuren en voorzie er heilloze gevolgen van.

Aan een recent publiek gegeven wil ik tenslotte de kern van wat ik bedoel, illustreren.

De Minister van Financiën besluit zijn „Nota betreffende de toestand van 's Rijks financiën” met de „Begroting en Nationaal Budget voor 1946”. Daarin worden de geldstromen geanalyseerd, die zich tussen de verschillende huishoudingen bewegen. De voornaamste twee zijn die tussen de gezinshuishoudingen en de bedrijfshuishoudingen. De laatste betalen aan de eerste de gelden, waaruit de productieve inkomens bestaan (in het schema op blz. 24 de rechtse brede stroom); daar vinden we dus de producenten, beter gezegd: daar vinden wij ons allen terug *in onze kwaliteit* van producenten. De andere belangrijke geldstroom loopt omgekeerd, n.l. van de gezinshuishoudingen naar de bedrijfshuis-

houdingen; dat is dus de geldstroom van de betalingen, die wij *als consumenten doen aan de leveranciers* (in het schema der linkse brede stroom) In de termen van deze nationale boekhouding uitgedrukt is mijn critiek dus deze, dat men de Nederlandse volkshuishouding alleen volwaardig kan ordenen door de beide kanten van de relatie tussen de gezins- en de bedrijfshuishoudingen in het oog te vatten en niet volstaan kan met alleen maar „de rechter stroom” d.i. de kant van het bedrijfsleven. Doet men dit toch, dan wordt het beeld vertrokken, dan blijft de „uitbuiting” van *den* consument door *den* producent haar stempel drukken op de verhouding tussen de mensen onderling, dan houdt het syndicalistische corporatisme het socialisme tegen.

De beide lijnen, die der bedrijfsorganisatie en die der behoeftenvoorziening, komen, zoals uit het bovenstaande bleek, beide in het voorontwerp aan het woord. Ik kan echter geen andere conclusie trekken dan dat zij geen van beiden daar tot hun recht komen. En de vraag rijst dus, of het samenbrengen van deze principieel zo anders gerichte lijnen wel in één wet mogelijk is.

De tijd is rijp voor een regeling der bedrijfsorganisatie. De paritaire bevoegdheden van werkgevers en werknemers behoeven wettelijke sanctie. Ook de horizontale ordening van allerlei lagen van het bedrijfsleven kan de economische soepelheid ten goede komen door on-economische concurrentie aan banden te leggen. Daarbij zal men dan natuurlijk de ogen wijd open moeten houden om de gevaren van het syndicalisme ver te houden. De ordening van het bedrijfsleven kan de ordening van de volkshuishouding niet helpen, maar mag deze laatste ook niet schaden. Afdoend kan het syndicalisme alleen worden geëlimineerd door een tegenspeler, die zijn eigen gezichtspunt vertegenwoordigt. Wij zullen dus bij de ordening van hte bedrijfsleven niet mogen blijven staan, evenmin als destijds bij het sociale idealisme van Stork en Van Marken.

Of de tijd rijp is voor de ordening der behoeftenvoorziening, is minder een vraag van inzicht en organisatie-rijpheid dan wel een van politiek. Daar waar grond en productiemiddelen een belangrijke rol spelen, loopt deze vraag parallel met die van de socialisatie. En ik betwijfel het, of een mantel-wet wel daarop vooruit kan lopen.

Dat geeft dus nog enig respijt (helaas, het is niet anders!), dat wellicht mede goed gebruikt zou kunnen worden om de gedachte van de consumentenorganisatie theoretisch door te denken en praktisch te beoefenen. Dan zal blijken, dat het z.g. „algemeen belang”, dat nu vaak de consumenten kijkt op de dingen moet representeren, eigenlijk iets heel anders is, n.l. het met elkaar in onderlinge overeenstemming brengen van de verschillende sectoren der volkshuishouding, de taak bij uitstek dus van de afgezanten der centrale organen.

En dan kan het resultaat zijn, dat grotendeels uit de „belanghebbende” verbruikers zelf een tegenspeler ontstaat tegen het bedrijfsleven. Die zal ontstaan, zodra wij waarlijk er van overtuigd zijn, dat het in het economische leven in de eerste plaats gaat om de voorziening in behoeften en in de tweede pas om de hoogst mogelijke beloningen, die wij allen op onze beurt van onze medewerkers willen incasseren. Socialisme is gemeenschap, ook economisch.

Mr. G. H. SLOTEMAKER DE BRUINE.

Kanttelingen bij de staatsschuld, *de herstelwetgeving en de financiering, in verband met het socialisatie-vraagstuk.*

Met een staatsschuld van ruim 600 gulden per hoofd der bevolking, werd Nederland in Mei 1940 in de oorlog betrokken; thans, zes jaren later, vindt iedere nieuwgeboren Nederlander zijn wieg belast met een hypotheek van bijna 3000 gulden. De Staat zal voor die schuld moeten opkomen en ook wanneer we enerzijds de door de prijsstijging in het leven geroepen vergroting van het nationale inkomen en anderzijds de gedaalde rentestand in aanmerking nemen, dan nog vormen de uit de staatsschuld voortvloeiende lasten een gevaarlijke bezwaring voor het staatsbudget en zonder twijfel ook een ongewenste stijging van het arbeidsloze inkomen. Uit financieel en uit sociaal oogpunt zijn er daarom reeds voldoende argumenten aan te voeren, die voor een drastische vermindering van de staatsschuld pleiten. Doch daarenboven moet uit socialistisch oogpunt de staatsschuld beschouwd worden als een berg, die aan de verwezenlijking van de socialistische maatschappij in de weg staat. Een gesocialiseerd productie-apparaat kan immers onmogelijk gevestigd worden door een Staat, die arm is als Job. Want die Staat zal de productiemiddelen moeten kopen: onteigening zonder schadevergoeding druist in tegen het bestaande rechtsgevoel; ook in Engeland en Frankrijk volgt men — dit zij zijdelings vermeld — de weg van nationalisatie, onder toekenning van schadevergoeding voornamelijk in de vorm van staatsobligaties. Slaat ons land dezelfde weg in, dan is daarmee automatisch een verhoging van de Nederlandse staatsschuld verbonden. Deze verhoging zal wel is waar bij een sterke verzwaring van de successie-rechten, van een minder permanent karakter behoeven te zijn dan staatsschuld normaliter is, doch in ieder geval voor de werkende en opgroeiende generatie van thans extra-belastingen met zich meebrengen.

Wanneer hiermede in korte trekken de dwang tot een drastische vermindering der staatsschuld is aangegeven, dan komt als eerste vraag naar voren: hoe zal deze bereikt kunnen worden? En dan denken we onmiddellijk aan de kwantitatieve betekenis der kapitaalheffingen, welke onder de naam van een vermogensaanwasbelasting en een heffing in eens zijn geprojecteerd. Van de vermogensaanwasbelasting is bekend, dat haar opbrengst, volgens de oorspronkelijk vastgestelde tarieven — 50% van oirbare en 90% van onoirbare aanwas — op 3,4 à 4 milliard gulden werd getaxeerd. Dit cijfer zal evenwel door het gewijzigd tarief voor de oirbare aanwas, hetwelk progressief zal worden binnen de grenzen van 50 en 70 procent, verhoogd en anderzijds verminderd worden door verruiming van de vrijgestelde vermogensgrens tot f 15.000 en door enige andere concessies. Met een nieuwe taxatie van rond 4 milliard gulden zijn we vermoedelijk aan de veilige kant. De heffing ineens, die een voorgesteld progressief tarief van 10 tot 20% zal dragen, mag wellicht op een op-

brengrst van ca. 2 milliard gulden worden geschat. Gezamenlijk zullen de kapitaalheffingen dus, naar ruwe berekening, 6 milliard gulden opleveren. Gezien de onbekendheid met de wijze, waarop het bezit aan staats-schuld is verdeeld over de verschillende categorieën individuele en institutionele beleggers en over de ondernemingen, is het niet te zeggen, welk deel van de 6 milliard in de vorm van staatsobligaties en schatkist-papier betaald zal worden en daarmee rechtstreeks tot vermindering van de staatsschuld zal leiden. Men mag verwachten, dat een deel van heffingen zal worden afgedragen in natura, b.v. in aandelen, en in de vorm van hypothecken op onroerende goederen. De per saldo reductie van de staatsschuld zal op grond van deze verwachtingen — welke uitkomsten ook door de koersverhoudingen ter beurze zullen worden beïnvloed — waarschijnlijk dus minder dan 6 milliard gulden bedragen. Het verschil tussen de opbrengst der heffingen en de directe vernietiging der staatsschuld, geeft echter een reële dekking aan een even groot deel der improductieve oorlogs-staats-schuld. Nemen we aan, dat deze improductieve schuld bij het beëindigen van de oorlog een omvang had van 18 milliard gulden, dan resteert, ondanks de toch ongetwijfeld zware heffingen een improductieve oorlogsschuld van 12 milliard gulden. Ten dele is deze schuld in het bezit van de Rijksfondsen en representeert strikt genomen naar rato een schuld van de Staat aan zich zelf. Daarmede is echter een bedrag van hoogstens enkele milliardën gemoeid en we blijven staan voor het probleem, hoe een met, zeg 10 milliard, aan improductieve oorlogsschuld beladen Staat, een groot nationalisatie-programma zal hebben te volbrengen.

Waar het bij de oplossing van dit probleem in de eerste plaats om gaat, dat is het relatief versterken van de financieel-economische machtspositie van de Staat tegenover de machten, die zich in het bedrijfsleven en het bankwezen hebben geconcentreerd. Verschillende aspecten dienen bij dit vraagstuk onder het oog te worden gezien, zoals: 1. de betekenis van een zo spoedig mogelijk sluitend gemaakt staatsbudget, waardoor het aangaan van nieuwe staatsleningen kan worden vermeden. Met name verdient het m.i. ernstige overweging de Nederlandse militaire uitgaven drastisch te besnoeien. 2. Een hiermede in verband te brengen stelsel van belastingheffing in socialistische geest, waarbij ik moge volstaan met te verwijzen naar de suggesties van H. J. Hofstra in zijn kortelings verschenen werk „Socialistische Belastingpolitiek”. De mogelijkheid van regelmatige vermogensheffingen moet daarbij wel bijzondere aandacht veidienen. 3. Het voorkomen van wat ik zou willen noemen „desocialisatie” van productiemiddelen en waarden, die door de bijzondere omstandigheden, met de oorlog verband houdend, in de macht van de Nederlandse Staat zijn geraakt. Dit aspect moge in het navolgende in het bijzonder worden belicht.

Betekenis van E 100

Verdienstelijk en knap juristen-werk is tijdens de bezetting van ons land verricht door hen, die in Londen de Koninklijke Besluiten E 100 (Herstel Rechtsverkeer) en E 133 (Vijandelijk Vermogen) hebben ontworpen. Zij beogen, zoals bekend, resp. „het vaststellen van bijzondere regelen ten aanzien van het herstel van het rechtsverkeer en het rechtsherstel in

verband met de bevrijding van het Rijk in Europa" en: „het treffen van bijzondere voorzieningen omtrent vermogen van vijandelijke staten en van vijandelijke onderdanen, omtrent het beheer daarvan en van vermogen van landverraderlijke personen”.

Met waardering voor de bedoelingen dezer Koninklijke Besluiten, wil het mij voorkomen, dat zij beide te eng van opzet zijn, om ze zonder meer te accepteren in een land, hetwelk de pretentie heeft zich — men vergeve mij de gemeenplaats — te ontwikkelen in de richting van een wezenlijk socialistische maatschappij. Dit geldt dan met name voor E 100, een besluit, dat — de ervaring en de conflicten in de practijk van zijn toepassing vormen hier een aanwijzing, zo al niet een bewijs voor — privaatrechtelijke verhoudingen wil herstellen daar, waar de privaateconomische verhoudingen zijn vernietigd of volkomen gewijzigd; en dat mag wel in een maatschappij, die bovendien aan een structureel proces van sociaal-economische wijziging onderworpen is. . . . De lijdensweg van de afwikkeling der Joodse bezittingen, die tijdens de oorlog in de macht van Lippmann, Rosenthal en Co. Sarphatistraat, zijn gekomen, is wel het meest typerend. Men tracht de tragische film, die in deze beruchte instelling werd vervaardigd, nauwgezet terug te draaien, met het gevolg, dat de ene gedupeerde of zijn nagelaten betrekkingen, wellicht nooit meer iets van zijn bezittingen terug ziet, terwijl een mede-slachtoffer mogelijkerwijs geheel of grotendeels in zijn rechten wordt hersteld. Het feit, dat voor de Joodse slachtoffers geen „pool” is gevormd, uit alles wat er nog van hun bezittingen resteerde, laat zich slechts verklaren uit de bepalingen van E 100. Doch hoe dan ook, zij, die niet of onvolledig in hun recht worden hersteld, ontlenen hieraan een recht op schadevergoeding, op te brengen door hen, die voor het vernietigen van de rechtsbetrekkingen aansprakelijk worden gesteld. Men mag vrezen, dat er van deze schade-vergoeding weinig te verwachten is en het is nog een open vraag, wat de Staat te zijner tijd zal bijpassen.

Intussen is het wel zeker, dat de op E 100 berustende effectenregistratie de Staat een aanzienlijk bedrag in handen zal spelen aan effecten, waarvan „geen erkenning van de eigendom aan den tegenwoordigen of vroegeren eigenaar is verleend.” Na afloop van de effectenregistratie zal dus de Staat in het bezit zijn van die effecten, die tijdens de bezetting door de Duitsers werden verworven, of waarvan noch de oorspronkelijke eigenaar, noch zijn erfgenamen zijn verschenen. Wat zal er met deze waarde-papieren in staatsbezit gebeuren? De overheidsobligaties hieronder zullen onmiddellijk de overheidsschuld kunnen verminderen. Voor de aandelen en andere soortgelijke waardepapieren staan verschillende mogelijkheden open:

a. verkoop op de open markt, waarna de opbrengst voor aflossing van staatsschuld, resp. voor vermindering van nieuw op te nemen leningen, zou kunnen dienen.

b. inbrenging in een investment-trust, waarvan certificaten worden verkocht, welker opbrengst voor hetzelfde doel als onder a. vermeld, kan worden aangewend.

De onder b. genoemde mogelijkheid wil mij voorkomen, het aantrekkelijkst te zijn, daar zij de zeggenschap van de Staat als rechtstreeks

aandeelhouder in het bedrijfsleven, continueert, in tegenstelling tot de mogelijkheid a., die aan deze zeggenschap een einde maakt. Het moet, om een voorbeeld te noemen, vanuit de gedachte der socialisatie grote betekenis bezitten, wanneer de Staat de aandelenpost Werkspoor, nominaal 2.55 miljoen, die in 1942 in het bezit van het Duitse concern Rheinmetaal—Bärsig kwam, permanent in handen zou kunnen houden. Het bij de effectenregistratie blijkende „manco” aan aandelen moet dus naar mijn mening, bij de daarvoor in aanmerking komende ondernemingen gebruikt worden als een pion in het schaakspel tussen de socialiserende Staat en het bedrijfsleven. Zouden deze aandelen worden afgestoten, dan zou een desocialisatie plaats vinden, ten gunste van de kapitalistische machten en ten detrimente van de Nederlandse Staat.

Betekenis van E 133.

Ook in het besluit Vijandelijk Vermogen treffen we bepalingen aan, die voor de socialisatie van grote betekenis zijn. Artikel 3 van E 133 bepaalt: „Vermogen, toebehorend aan een vijandelijke Staat of aan een vijandelijk onderdaan, gaat met het in werking treden van dit besluit van rechtswege in eigendom over op de Staat”. Naar als bekend mag worden verondersteld, is het Nederlands Beheersinstituut geschapen als instantie, die o.a. het beheer over vijandelijk vermogen en vermogen van N.S.B.'ers e.d. en collaborateurs voert. Men mag zeggen, dat zich op deze wijze een stil socialisatieproces heeft voltrokken, waarvan wel is waar de definitieve baten voor de Nederlandse staat afhankelijk zullen zijn van de te treffen internationale vredesverdragen, doch dat er inmiddels toe geleid heeft, dat de gemeenschap beslag gelegd heeft op zeer waardevolle activa, die in het bezit van vijanden e.d. waren; men denke bijvoorbeeld maar aan een grote bankinstelling als Albert de Bary en Co. Het verdient m.i. warme aanbeveling, ook van deze activa, waaronder zich zeer omvangrijke bezittingen bevonden, na te gaan, welke voor permanente socialisatie in aanmerking komen. En zulks is te meer dringend, omdat het particuliere bedrijfsleven vanzelfsprekend aandrang uitoefent tot overbrenging van vijandelijk vermogen in het private bezit van particuliere Nederlandse ondernemers. Het artikel 11 van E 133, waar o.a. gezegd wordt, dat het Beheersinstituut de bevoegdheid heeft tot „het vervreemden of bezwaren van zodanig vermogen” en het artikel 36 van E 133, hetwelk bepaalt, dat „verkoop van (vijandelijk) vermogen door het Beheersinstituut geschiedt op door het Beheersinstituut vast te stellen voorwaarden”, zetten de deur voor de desocialisatie open. De macht van een ambtelijk bureau als het Beheersinstituut is, gaat hier veel te ver voor hen, die de socialisatie-gedachte zijn toegedaan. Het aanbrengen van wijzigingen in economische machtsverhoudingen tussen de Staat en de ondernemers is immers in dit tijdsgewricht te belangrijk, dan dat men zich hier alleen zou laten leiden door het streven naar een voor de Staat voordelig „handeltje” in vijandelijk vermogen.

Andere aspecten

Naast de mogelijkheden, die de kapitaalheffingen en de besluiten E 100 en E 133 bieden, zijn er nog enkele andere aspecten in de gang van zaken

in het na-oorlogse Nederland, welke voor het vraagstuk van socialisatie en desocialisatie van belang zijn.

Daarbij is in de eerste plaats te denken aan het wederopbouw-crediet, verleend aan de Philips Gloeilampenfabrieken te Eindhoven. Dank zij dit staatscrediet, is er een regeringscommissaris in het bestuur van genoemde vennootschap aangesteld. Het moet betreurd worden, dat dit geld, hetwelk toch voor een belangrijk deel het karakter van een kapitaalsinvestering droeg, niet is verleend op de basis van aandelen, die door Philips aan de Nederlandse Staat zouden kunnen zijn uitgereikt. Was die methode gevolgd, dan zou de zeggenschap in de vorm van een staatsminderheidsbelang in Philips permanent geworden zijn.

Op deze gedachte voortgaand, denk ik dan vervolgens aan de positie van de Herstelbank in het Nederlandse economische leven. Het is deze instelling, die, wanneer zij credieten zou verstrekken op de basis van aandelen, een zeer belangrijke penetratie in het particuliere kapitaal zou kunnen boren ten gunste van het gemeenschapsbezit der productiemiddelen. Men kan er den wetgever moeilijk een verwijt van maken, dat zulks niet blijkt uit het statuut van de Herstelbank. Het artikel I van het Koninklijke Besluit d.d. 3 September 1945, op grond waarvan de Herstelbank werd opgericht, geeft als doelstelling: „Financiering van bedrijven, o.m. door het openen van credieten, het verstrekken van geldleningen, het stellen van borgtochten en het *deelnemen in het kapitaal*, voor zover dit dienstig geacht kan worden voor het *herstel van de welvaart* in het Koninkrijk”. De mogelijkheid, om de Herstelbank te hanteren als een werktuig voor de opbouw van een socialistische maatschappij, is er dus wel. Waar het thans niet alleen maar gaat om het *herstel van de welvaart*, doch daarenboven om de *vernieuwing*, om de vestiging van het socialisme, zou de Herstelbank, wanneer ons land een socialistische regering zou bezitten, gebruikt moeten en kunnen worden in dienst van de socialisatie.

Veel is in het verleden gezegd en geschreven over het vraagstuk der socialisatie, bitter en verwoed is gestreden voor de komst van een nieuwe, een socialistische maatschappij. Het is goed, wanneer wij ons steeds voor ogen houden, dat het deze na-oorlogse tijd is, die wij zelf rijp moeten maken voor de vestiging van het gemeenschapsbezit der productiemiddelen. Versterking van de democratische Staat, moet het doel zijn en blijven, waarop onze handelingen worden gericht en in dat streven is het gebruik maken van de socialisatie-mogelijkheden en het voorkomen van de desocialisatie één van de toetsstenen voor de kracht onzer principes.

Wanneer vorenstaande kanttekeningen een zeer bescheiden bijdrage mochten zijn tot de telkens weer nodige bezinning op de socialistische beginselen, in verband met de practijk der economische politiek, dan zou ik mij gelukkig voelen.

H. PONSEN.

Literatuur-overzicht

Op verzoek van de Redactie van „Socialisme en Democratie” zullen wij voortaan, als regel maandelijks, hier een overzicht publiceren van de boeken, die op of om ons terrein, dat van wetenschap en socialisme, verschenen zijn. Het spreekt vanzelf, dat het hier alleen om een selectie kan gaan; wij zullen deze zo conscientieus mogelijk voltrekken, al blijft een zekere willekeur onvermijdelijk. Mochten lezers ons attent willen maken op hier of in het buitenland verschenen boeken, die door ons niet in het overzicht werden opgenomen en daar hun inziens toch thuis horen, dan houden wij ons daarvoor zeer aanbevolen. In onze „Mededelingen” no. 2 namen wij een eerste lijst van boeken op; daarbij sluiten wij met onderstaand overzicht aan.

15 Juni 1946.

Dr. WIARDI BECKMAN-STICHTING.

- ANTONIUS, G., Arab awaking. 1946.
- ARTON, W. A., The liberal tradition. 1946.
- AZCARATA, P. de, League of nations and national minorities.
- BAYKOW, The development of the Soviet economic system. 1946. 514 blz.
- BERGH, G. van den, Eenheid in verscheidenheid; een systematisch kritisch overzicht van alle kiesstelsels. 1946. 90 blz.
- BEUSEKOM, H. G. van, Woningvoorziening in een nieuwen tijd. 1946. 227 blz.
- BREIJ, H. W. K. de, Economische flitsen. 1946. 28 blz.
- BRONGERSMA, E., Overheid en bedrijfsleven. 1946.
- CATALOGUE, A, relating to social and political economy. no. 671, Uitg. Nijhoff, Den Haag.
- COUPLAND, R., India: a restatement. 1946.
- CRAIGIE, R., Behind the Japanese mask. 1946.
- EDWARDS, C.D., A cartel policy for the United nations. 1946.
- GRAY, A., *grappas!* The socialistic tradition, Mises to Lenin. 1946.
- HOFSTRA, H. J., Socialistische bestaanspolitiek. 1946.
- HOOFPUNTEN, Eenige, van het regeeringsbeleid in Londen. 1946. VIII, 251 blz.
- HUDSON, M. O., International tribunals past and future. 1946.
- INFIELD, H. F., Co-operative living in Palestine. 1946.
- JONGH, J. F. de, De vernieuwing van het staatkundig bestel. 1945. 184 blz.
- KALMA, J. J., Redt de joden; wat er met de Joodse oorlogspleegkin- deren? 1946. 15 blz.
- KORTEWEG, S., en KEESING F. A. G., Het moderne geldwezen. 1945. X, 360 blz.
- KRUYT, H. R., Hoge school en maatschappij; en, Rede tot de universitaire gemeenschap. 1946. 45 blz.
- KUCZYNSKI, J., A short history of labour conditions in the British empire; 1800 to present day. 1946.
- LEMKIN, R., Axis rule in occupied Europe. 1946.

- MAC DIARMID, O. J., Commercial policy in the canadian economy. 1946.
- MAC NAUGHTON, F., and W. HEYMEYER, This man Truman. 1946.
- MAHIEU, P., en J. COLARD, De sociale politiek in de onderneming. 1945. 102 blz.
- MEIJ Jr., J. L., Weerstandsvermogen en financieele reorganisatie van ondernemingen. 1946. 149, 26 blz.
- MEIJERS, F. S., Toekomstgedachten over berechting en bestraffing. 1946. 53 blz.
- MIDDENDORP, W., e.a., Indonesië, „eerst weten — dan oordeelen”. 1946. 55 blz.
- MOORE, H. L., Soviet far eastern policy 1931—1945. 1946. 304 blz.
- OBSERVER, Groot Brittannië, rood Brittannië. 1946. 69 blz.
- ONTWIKKELINGSGANG, De economische, financieele en sociale van de Vereenigde Staten van 1940 tot 1945. 1946. 122 blz.
- PASTRIKOV, V. D., A guide to the practice of international conferences. 1946.
- POLL, M. van, Een nieuwe grondwet; ontwerp eener grondwetsherziening. 1946. 266 blz.
- PREGER, W., Dutch administration in the Netherlands Indies. 1946.
- RAPPORT, van de Commissie tot onderzoek van het vraagstuk van de bedrijfstakgewijze organisatie der Werknemersvakbeweging. 1946. 39 blz.
- RAPPORTEN, Studiegroep voor reconstructieproblemen; 11e reeks: Sociale en sociaal-economische oorslogsmaatregelen in Engeland. 1946. 156 blz.
- ROEMERS, D., Lonen en prijzen. 1946. 24 blz.
- RÖPKE, W., Internationale Ordnung. Zürich, 1945, 355 blz.
- RUIJGERS, G., Socialisme vroeger en nu. 1946. 125 blz.
- SIERENBERG DE BOER, G. W. J. van, Sociale en economische ordening. 1946. 65 blz.
- SPROUT, H., and M. SPROUT, Foundations of national power. 1946.
- TABORSKY, E., Czechoslovak democracy at work. 1946.
- THOMAS, I., The problem of Italy: an economic survey. 1946.
- TINBERGEN, J., Beperkte concurrentie. 1946. 152 blz.
- VEN, F. J. H. M. van der, Over stelselmatigheid in het streven naar sociaal-economische ordening. 1946. 24 blz.
- VERKIEZINGEN, en opbouw; programma's der politieke partijen. Uitgave van de N.V.B. 1946. 47 blz.
- VREDEGOOR, H. W. J. A., Monetaire vraagstukken tijdens en na den oorlog. 1945. 346 blz.
- WENTHOLT, W., Hoe komen wij uit het moeras? (de financiële moeilijkheden van Nederland). 1946. 92 blz.
- WERNETTE, Financing full employment. 1946.
- ZABRISKIE, E. H., American-Russian rivalry in the far East. 1946.

De molen maalt weer

De verkiezingen van 17 Mei brachten niet alleen een nieuwe, voor het eerst sedert de bevrijding weer rechtstreeks door het volk gekozen, Tweede Kamer, maar werden ook de oorzaak van het optreden van een nieuw kabinet. Nog op de dag der stemming heeft het kabinet-Schermerhorn—Drees aan de Koningin zijn ontslag aangeboden. Daarmee bracht het tot uitdrukking, dat het van mening was, ongeacht de uitslag van de verkiezingen, heen te moeten gaan. Het was ook denkbaar geweest, dat het kabinet zou zijn aangebleven tot gebleken zou zijn, dat het niet het vertrouwen van de nieuwe Tweede Kamer had. De thans gevolgde weg is echter juist: de mogelijkheid werd daardoor geopend een kabinet te vormen, bij de samenstelling waarvan met de resultaten van de verkiezingen kon worden rekening gehouden.

De kabinetsformatie heeft veel tijd gevorderd. Bij K.B. van 2 Juli vond zij haar beslag en op de daarop volgende dag trad het nieuwe kabinet op. De kabinetsformatie viel uiteen in twee perioden. De eerste, die de meeste tijd in beslag nam, had betrekking op het zoeken van de grondslag voor het nieuwe kabinet, terwijl de tweede, die korter duurde, besteed werd aan het overleg met de personen, die de formateur voor een portefeuille in aanmerking wilde laten komen.

Het overleg over de grondslag van het kabinet heeft zich beperkt tot de twee grootste fracties, die van de Katholieke Volkspartij en van de Partij van de Arbeid. Weliswaar heeft dr. Beel ook contact gehad met de Anti-Revolutionnaire Partij, de Christelijk-Historische Unie en de Partij van de Vrijheid, maar dit heeft zich niet kunnen ontplooiën. Toen kwam vast te staan, dat overeenstemming tussen de K.V.P. en de Partij van de Arbeid kon worden bereikt, had de formateur voor de andere genoemde partijen geen boodschap meer, omdat van de Partij van de Arbeid geen medewerking was te verwachten voor een kabinet op zo breed mogelijke basis, waarvoor de formateur op zichzelf wel voelde. Met de communisten heeft dr. Beel in het geheel geen contact gehad, omdat hij hen niet vertrouwd op het stuk van de appreciatie van de menselijke persoonlijkheid en eigen werkzaamheid en van de zedelijke normen, die het kabinet als uitgangspunt wenste te nemen.

Het overleg met de K.V.P. en de Partij van de Arbeid concentreerde zich op een „proeve voor een regeringsprogram”, die niet in de openbaarheid is gekomen, maar uiteraard van invloed is geweest op de inhoud van de regeringsverklaring en van de troonrede. Minister Beel heeft secuur te werk willen gaan. Zijn critici hebben hem verweten, dat bij deze methode practisch de fracties het voor het zeggen krijgen. Ik geloof, dat de grenzen, die geëerbiedigd moeten worden om de zelfstandigheid van de regering niet tot een farce te maken, behoorlijk in acht genomen zijn. Het uiteindelijke regeringsprogram, waarop de Ministers zich ten slotte tot samenwerking hebben verenigd, is buiten

de kring van het kabinet niet bekend. Natuurlijk kunnen de regeringsverklaring en de troonrede omtrent de inhoud daarvan het een en ander doen vermoeden, maar men kan er slechts naar gissen in hoeverre het overeenstemt of verschilt met het stuk, dat is tot stand gekomen als resultaat van het overleg van den formateur met de fracties van K.V.P. en P.v.d.A.

Er is ook nog een lichte critiek geweest op het feit, dat de Partijraad van de P.v.d.A. in de zaak betrokken is geworden. Men kent de gedachtengang, waaraan dit soort critiek ontspruit. Nog minder dan de volksvertegenwoordiging mag een politieke partij op de stoel van het kabinet gaan zitten. Het is voor iemand met een politiek verleden als het mijne niet verwonderlijk, dat hij gevoelig is voor het waarheids-element van deze redenering. Van des te meer betekenis kan het zijn, wanneer ik verklaar, dat men ook in dit opzicht zeker niet over de schreef is gegaan. De zaak is niet aan de Partijraad ter beslissing voorgelegd. Dat de fractie er niettemin prijs op heeft gesteld de Partijraad te raadplegen is niet alleen verklaarbaar, maar ook volkomen gerechtvaardigd. Het gezag van het optreden van de fractie wordt er slechts door versterkt, wanneer haar gevoelens in overeenstemming blijkt te zijn met dit vertegenwoordigende orgaan der partij. Van een bindend mandaat van de Partijraad aan de fractie is geen ogenblik sprake geweest. Overigens doet men goed ook in zaken als deze niet dogmatisch te handelen. Het landsbelang was bij het optreden van een ouderwets parlementair kabinet gediend en dan dient men het landsbelang ook, wanneer men er voor zorgt, met inachtneming van de grenzen door een gezonde staatkundige practijk voorgeschreven, de positie van het kabinet zo sterk mogelijk te maken.

Van der Goes van Naters sloeg de spijker op de kop, toen hij bij het debat over de regeringsverklaring het kabinet qualificeerde als een bevredigend resultaat van onbevredigende verkiezingen. Daarin ligt de reserve, die in de kringen van de P.v.d.A. tegenover dit kabinet bestaat, meteen opgesloten. Men aanvaardt dit kabinet als het beste dat in de gegeven omstandigheden was te bereiken, maar blijft er zich scherp van bewust, dat men de loop van zaken gaarne anders had gezien. Van geestdrift is dan ook geen sprake. Schermerhorn drukte het zo juist uit, toen hij in een verkiezingsredevoering zei, dat wij de samenwerking met de K.V.P. aanvaardden, maar met pijn.

Het gevoel van onbevredigdheid is nog meer veroorzaakt door de bezetting van het kabinet dan door het program. Ook ten aanzien van het program zijn er natuurlijk onvervulde wensen, maar wanneer men de realiteit van de huidige politieke situatie in het oog houdt, behoeft de P.v.d.A. over hetgeen werd bereikt niet ontevreden te zijn, omdat althans de mogelijkheid van een progressief beleid verwezenlijkt werd. Het komt er nu maar op aan in de eerste plaats, of het kabinet, maar daarnaast evenzeer, of de meerderheid, waarop het kabinet in het parlement steunt, er iets van weet te maken en ten aanzien van deze beide punten bestaat er nog wel enige onzekerheid.

In de kringen van de P.v.d.A. werd het algemeen als een teleurstelling gevoeld, dat Schermerhorn en Logemann niet als ministers behouden konden worden. Natuurlijk ook om de waardering, die men heeft voor

hun persoon en hun kwaliteiten, maar vooral ook omdat juist in hen een stuk van de vernieuwingsdrang was verpersoonlijkt. Dat Van der Leeuw niet kon worden gehandhaafd werd min of meer als vanzelfsprekend beschouwd, omdat nu eenmaal in redelijkheid niet kon worden verlangd, dat alle socialistische ministers uit het vorige kabinet zouden worden overgenomen, maar de jongste gebeurtenissen aan het Departement van Onderwijs hebben velen, die het nog niet begrepen, duidelijk kunnen maken, dat zijn heengaan een verlies betekent.

Schermerhorn schijnt bestemd te zijn voor de commissie-generaal, die naar Indonesië zal worden gezonden en zal dan zijn krachten kunnen blijven wijden aan de oplossing van het meest aangelegen en netelige vraagstuk, dat wij als erfenis van de bevrijding hebben meegekregen, waarbij het volle profijt zal kunnen worden getrokken van de naam, die hij zich internationaal heeft verworven. Dat Logemann in Jonkman vervangen is door een man van gelijke beweging als hij, die misschien in bredere kringen het vertrouwen heeft, ook al doordat hij tijdens de Japanse overheersing het lot van de Nederlanders in de gevangenissen en kampen heeft gedeeld, maakt het gemakkelijker deze verandering te aanvaarden, te meer waar Logemann zelf het belang van het optreden van een versen man meer dan eens heeft betoogd.

Het debat over de regeringsverklaring, dat op 9 en 10 Juli plaats vond, had niet veel om het lijf. Van oppositie van enige betekenis was nog geen sprake. De gouvernementele zin van de partijen, die daarvoor in aanmerking zouden komen, is op zichzelf hiervoor geen voldoende verklaring. Een rol speelde ook, dat de regeringsverklaring niet zo heel veel aanknopingspunten bood. Zij beperkte zich tot de algemene beginselen van het te voeren beleid en liet de concretisering aan de Troonrede over.

Bij dit debat kondigde de Minister-President aan de vrijlating vóór 1 October van 45.000 politieke delinquenten, op grond van de overweging, dat „thans het uur gekomen is, waarop de barmhartigheid op grote schaal haar intrede moet doen en zich ten volle moet kunnen doen gelden”; de Minister voegde er aan toe, dat de regering niet voornemens is zich door welke bezwaren dan ook van haar plannen ten deze te laten afbrengen.

Natuurlijk kreeg ook het Indonesische vraagstuk ruime aandacht. Minister Beel sprak van een nieuw tijdelijk bestuursorgaan — wellicht een commissie-generaal — dat „de voorbereiding der Rijksconferentie kan bevorderen en de bouwstoffen verzamelen voor een nieuwe rechtsorde”.

Na het debat over de regeringsverklaring heeft de geldzuivering de Kamer vrij uitvoerig beziggehouden. Aanleiding daartoe was een wetsontwerp tot verlenging van de machtiging van de regering om deze zaak te regelen. De Minister vroeg verlenging voor één jaar en kreeg deze ook, ondanks het feit, dat er uit de Kamer enige aandrang kwam om de verlenging tot een half jaar te beperken. De Minister wees er namelijk op, dat men reeds bij de behandeling van een in voorbereiding zijnd wetsontwerp betreffende het toezicht op het kapitaalverkeer de gelegenheid zou hebben hem over de geldzuivering aan de tand te voelen.

De Minister van Financiën verklaarde in zijn knappe redevoering, dat een sluitende begroting niet mogelijk zal zijn voor en aleer orde en rust in het Koninkrijk zullen zijn hersteld en het economische leven zich voldoende zal hebben kunnen ontplooiën. Nochtans behoeven wij inflatie niet te vrezen, omdat deze door het bevorderen van het sparen of op andere wijze afromen van een deel van de koopkracht kan worden tegengegaan. De Minister sprak de verwachting uit, dat het geblokkeerde geld binnen een jaar verhandelbaar zou kunnen worden gemaakt.

Bij dit debat kwam ook de opheffing van het bankgeheim ter sprake, omdat de heer Kortenhorst daarop had aangedrongen. De Minister stelde zich ten deze op een opportunistisch standpunt: zolang niet bewezen was, dat men dientengevolge het geld niet meer naar de bank bracht, maar in de kous hield, verklaarde hij zich voorstander van de opheffing.

De verkiezing van de nieuwe Eerste Kamer maakte de sluiting van de eerste buitengewone zitting der Staten-Generaal noodzakelijk. Voor het laatst werd de verenigde vergadering door den heer De Vos van Steenwijk gepresideerd, nadat hij met een kernachtige toespraak van de soort, dien men van hem gewend was, van de Eerste Kamer officieel afscheid had genomen. Met hem is een markante figuur uit ons parlementaire leven heengegaan, die zich kenmerkte door een geheel eigen, ietwat archaïstische stijl.

Zijn opvolger, Prof. Kranenburg, presideerde de verenigde vergadering op 23 Juli, waarin de Troonrede werd uitgesproken. Voor het eerst na de bevrijding waren er weer volgens alle regelen der kunst gekozen Staten-Generaal. Dit feit ontving relief door de plechtigheid, waarmede de opening plaats vond, al werd de vroegere luister niet volledig hersteld.

De Troonrede was lang. Zij had over het geheel genomen een gunstige pers. Waar de Kamers, afgezien van het formele adres van antwoord van de Eerste Kamer, dat tegen de verwachting in toch nog gehandhaafd werd, zich uiteraard nog niet met de Troonrede hebben kunnen bezighouden — de behandeling van de begroting is de aangewezen gelegenheid daarvoor — heeft het geen zin daarop thans nader in te gaan. Het kabinet kan met de slof van deze Troonrede voorlopig uit de voeten.

Nadat de Tweede Kamer zich opnieuw met haar tijdrovende nieuwe constituering had onledig gehouden, is zij de vermogensaanwasbelasting gaan behandelen. Bij het afsluiten van dit overzicht was deze behandeling nog niet beëindigd en daarom kan dit onderwerp hier verder beter blijven rusten.

Dat de Kamer nog niet door de vermogensaanwasbelasting heen kwam, vond zijn oorzaak in de interpellatie-Joekes over de reorganisatie van het Departement van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen, waar de opheffing van drie directoraten-generaal en de liquidatie van de afdeling Vorming buiten Schoolverband werd aangekondigd. Dit incident bewijst, dat zelfs wanneer aan de vorming van een kabinet uitgebreid overleg is voorafgegaan, toch altijd nog verrassingen mogelijk zijn. Want dit staat wel vast, dat de maatregelen van Minister Gielen een indruk

hebben gemaakt, die de Partij van de Arbeid in strijd voorkwam zoal niet met de bewoordingen dan toch in ieder geval met de geest van de afspraken, die met den formateur werden gemaakt.

Minister Gielen heeft zijn best gedaan duidelijk te maken, dat dit niet het geval was. Aan de actieve cultuurpolitiek wilde hij niet raken. Hij meende alleen dit doel op een eenvoudiger en doeltreffender manier te kunnen bereiken. Hij gaf echter toe, dat uit een oogpunt van elegantie op zijn optreden wel het een en ander aan te merken viel. De Minister heeft er recht op, dat hem de gelegenheid gelaten wordt te tonen, dat het hem er niet om te doen is stukken te maken. De interpellatie heeft intussen dit nut gehad, dat zij heeft gedemonstreerd, dat de Partij van de Arbeid, ook wanneer het gaat om de culturele belangen, waakzaam is en dat de Minister verstandig doet wat meer rekening te houden met de gevoelens, die in deze kring leven.

Het moet den Minister toch wel iets te zeggen hebben, dat het juist de oppositie was, bij welke hij steun vond. Minister Gielen heeft voet bij stuk gehouden en in zoverre kan men zeggen, dat hij als overwinnaar uit de strijd gekomen is, maar de vreugde over deze overwinning zal niet onvermengd zijn, want ook in zijn optreden bij de interpellatie was de Minister niet bepaald gelukkig.

De Russische flinx

„Wij verlangen van de Sovjet-Unie niets anders dan welwillendheid”, klaagde Churchill de 6e Juni van dit jaar in het Lagerhuis en Attlee verklaarde in dezelfde vergadering: „Een onzer grootste moeilijkheden is, te trachten in de geesten van onze Russische vrienden een werkelijk begrip te wekken voor de wijze, waarop wij hier in de Westersche democratieën de zaken trachten op te lossen. Wij moeten het Russische volk tot op zekere hoogte beschouwen alsof het in een donker bos geboren is: het schijnt, dat het het zonlicht, de wind en de atmosfeer van de vrije democratieën niet begrijpt.” Attlee drong tevens aan op een beter begrip voor de Russische mentaliteit. Churchill droeg daartoe op zijn wijze bij door het vermoeden uit te spreken: „dat achter het ijzeren scherm, dat zich heeft uitgebreid van de Baltische landen tot de Adriatische Zee, het zaad wordt gestrooid voor een nieuwe wereldoorlog.”

Iets verder ging Arthur Koestler (*Raise the Iron Curtain*, Tribune) in zijn poging tot verklaring van de donker-bos-mentaliteit achter het ijzeren gordijn, door toe te geven, dat inderdaad de steun, door Groot-Britannië en andere geallieerden tijdens de Russische burgeroorlog aan de contra-revolutie verleend, gepaard met een vervolging van communisten en een poging om het Sovjet-bewind ten val te brengen, wel grond had opgeleverd om de Russen voorzichtig te maken in hun aanrakingen met de zonnige Westerse wereld. Ook achtte Koestler het begrijpelijk, dat de Sovjet-Unie tijdens de eerste vijfjaarsplannen, toen geweldige offers van haar bevolking moesten worden geleverd om het land te industrialiseren, behoefte had aan een streng isolement, ter voorkoming van pijnlijke vergelijkingen met de kapitalistische vleespotten. Hetgeen weer moest gepaard gaan met een zwart afschilderen van de toestanden in het Westen.

Maar nu was dan toch, ook volgens Koestler, de tijd voor wantrouwen voorbij en z.i. zou eenvoudig aan misverstand en verdeeldheid een eind zijn te maken, door vrij verkeer tussen USSR en buitenland in het leven te roepen: trek op dat ijzeren gordijn en de wereld wordt één!

Al deze hartelijke drang tot „beter begrip” getuigt van zoveel simplisme en naïviteit, dat het goed zal zijn, bij gepaste gelegenheden ook internationaal duidelijk uit te spreken, uit welke bron die raadselachtige Russische schuwheid tegenover het Westen ontspringt, m.a.w. hoe het gesteld is met die Russische mentaliteit. Vergis ik mij niet, dan kan West-Europa, en met name ook Nederland, bijdragen tot de nodige verheldering.

Hiermee is niet gezegd, dat in Groot-Britannië of de Verenigde Staten geen personen zijn te vinden, die op dit vraagstuk een scherpe kijk hebben. Misschien valt een goed werk te doen door op hun vertogen de aandacht te vestigen.

Zo is stellig zeer verhelderend het boek van Leonard Barnes, „Soviet

light on the Colonies" (1944). De Britse schrijver, die aan het Colonial Office verbonden is geweest, daarna in Afrika heeft gewerkt en ook de USSR heeft leren kennen, is blijkbaar sterk getroffen door de zwakheden der Britse koloniale en mandaatspolitiek, samenhangend met het heersende kapitalistische systeem. Hij vergelijkt deze Britse politiek in haar meest opvallende trekken met de politiek, door de Sovjet-Unie in de vroeger zo achterlijke midden-Aziatische streken gevolgd en waardoor deze in verbazend snel tempo tot ontwikkeling werden gebracht (ook voor ons Nederlanders in deze tijden bijzonder belangwekkend). De vergelijking bracht verder mee, dat het communistische stelsel in het algemeen werd vergeleken met dat der Britse „libertaire oligarchie", die z.i. veel minder echt democratische trekken vertoont dan de USSR. Deze studie is ter wille van de leesbaarheid ingekleed als het verhaal van een denkbeeldige reis, door een Rus in Afrika gedaan.

Bezien we een en ander wat nader.

De schrijver doet door ontleding van de verschijnselen der Britse koloniale *praktijk* uitkomen, dat de koloniale politiek, zij het misschien onbewust, wordt gedreven door de wens, de nodige voorwaarden te scheppen om aan Westerse particulieren — kooplieden, bankiers, industriëlen, planters — de gelegenheid te geven, voordelig zaken te doen. Aan de inheemsen wordt van regeringswege niet meer aandacht gewijd dan strikt onvermijdelijk is.!

Naarmate het Westerse economische leven dieper in het land doordringt, ontstaat behoefte aan enigszins betere verzorging althans van dat deel der bevolking, welks medewerking in nijverheids- of landbouwbedrijven vereist is, en de gedachte ontwaakt, dat een „beschavings-taak" of roeping (trusteeship) valt te vervullen. Doch deze roeping wordt vrij beperkt opgevat; het blijft hiermee half werk, ook omdat de particulieren, die het meest met de bevolking in aanraking komen, er maar matig belangstelling voor hebben.

De ongelukkige koloniale verhoudingen zijn moeilijk te hervormen: zij zijn het product van de kapitalistische structuur en deze hangt weer nauw samen met de gesteldheid in het oligarchisch bestuurde moederland.

Uiterlijk mag alles er hier welvarender uitzien dan in de koloniën, — die immers bij het contact met de sterke economische krachten van het moederland altijd aan het kortste eind trekken, — in wezen is ook de moederlandse maatschappij niet gezond.

Het economische leven is er immers óók grotendeels in handen van particuliere ondernemers en kapitalisten, die in de loop van het productieproces door hun bevoorrechte positie een al te groot deel van de opbrengsten tot zich trekken. Met het gevolg, dat naar verhouding te veel kapitaal beschikbaar is òf voor onvruchtbare besparing òf voor ondoordachte uitbreiding van het productie-apparaat, terwijl te-wenig de koopkracht der consumenten wordt op peil gehouden of versterkt. Dit moet periodiek leiden tot verstoring van het evenwicht, tussen aanbod en effectieve vraag. Telkens komt er overaanbod of ondervraag, telkens weer breekt een pijnlijke economische crisis uit, met de onvermijdelijke nasleep van productiebeperking en werkloosheid. Nog erger

is, dat door de groeiende strijd om voordelige afzet- en grondstoffen-gebieden in stijgende mate oorlogsgevaar *moet* ontstaan. Er is blijkbaar, — ondanks alle persoonlijke welgezindheid, — geen ontkomen aan die gevolgen van het „sociale veld” der particuliere economie: crisis, restrictie, werkloosheid en oorlog. Pogingen van de individuele staten om door een compenserend economisch beleid voor hun onderhorigen de crisisklappen op te vangen, leiden slechts tot een verscherping van de tegenstelling tussen de economisch-sterke en de -zwakke landen, de „haves” en de havenots”, — vergroten het oorlogsgevaar. Zo drijft de kapitalistische wanorde, — alom buiten de Sovjet-Unie nog aanwezig, — onweerstaanbaar voort op een onheilspellende weg. Strijd verwekt deze haard aan alle kanten: klassenstrijd, koloniale strijd, internationale strijd.

Breekt de oorlog uit, dan heeft het kapitalistische land tijdelijk de schijnvoordelen van een fel opgeschroefde oorlogsproductie, maar deze put zijn krachten uit. En aanstonds al ondervindt het een groot nadeel als gevolg van zijn maatschappelijke en koloniale tegenstellingen: het komt daardoor zwak in de strijd te staan.

Bij Japan's aanval op Malakka en Burma stortte het Empire op de bestookte punten aanstonds ineen. De bevolking gevoelde geen solidariteit met het koloniale Britse gezag. Een groot opvallend verschil met de houding van de Aziatische volken der Sovjet-Unie, die zich zonder aarzelen aan de Russische zijde schaarden om de Duitse invallers terug te werpen: zij achtten de Russische zaak ook de hunne.

De laatste oorlog is daardoor tot een toessteen geworden van de onjuistheid der Britse en de juistheid der Sovjet-politiek.

Het blijkt, dat de Sovjet-Unie, door een stelselmatig doorgevoerde democratie, d.w.z. volksheerschappij, niet alleen inzake burgerschap, doch ook op de economische terreinen van productie en verbruik, door het gemeenschappelijk eigendom van productiemiddelen, door de toekenning van gelijk loon voor gelijk werk zonder onderscheid van ras, geloof of geslacht, door de opening van gelijke kansen voor allen, door de erkenning van gelijke aanspraken van alle nationaliteiten op culturele, politieke en economische autonomie, door een energieke culturele, sociale en economische ontwikkelingspolitiek ten bate van de vroeger verwaarloosde massa's, — in betrekkelijk korte tijd een veel volken omvattende gemeenschap met een verrassend gezamenlijk prestatievermogen was geworden.

Een der gewichtigste factoren van deze merkwaardige ontplooiing is geweest, dat daarbij gepoogd is, het maatschappelijk leven te organiseren naar de inzichten, verworven door objectieve wetenschap, los van particuliere belangen en de daarmee verbonden subjectieve opvattingen, waandenkbeelden en misgrepen. De communistische partij had tot taak, haar scherp geselecteerde leden in te zetten tot verbreiding en concreetisering van dit wetenschappelijk begrip, waaraan de richtlijnen voor een juiste koers waren te danken.

Aldus de zeer sprekend weergegeven Russische visie.

Natuurlijk kan men er tegen debatteren en polemiseren. Men kan tornen aan de beweerde objectiviteit van de Russische grondslag. Men kan betwijfelen of de Russische democratie, ondanks haar veelzijdig-

heid, de volmaaktheid heeft bereikt. Men kan de vraag opperen, waarom de Sovjet-Unie zich met het ijzeren gordijn omringt, als inderdaad het schouwspel van haar prestaties alle volken zou kunnen overtuigen, dat haar stelsel zulk een buitengewoon resultaat waarborgt.

Maar daarom gaat het niet in de eerste plaats. Het gaat vooral om de vraag, door welke gedachtengang de Russische mentaliteit wordt bepaald. En dit met de bedoeling, de Russische houding te begrijpen en uit te vinden, hoe de vrede tussen West- en Oost-Europeanen kan worden opgebouwd. M.a.w. de kern der kwestie is dit: zijn in die Russische mentaliteit elementen aanwezig, bruikbaar om te komen tot een gezamenlijk opbouwende wereldpolitiek? En is dit het geval, wordt daarop dan aan de Westerse kant wel voldoende ingegaan?

Wanneer men de gegeven uiteenzetting overziet, springt het in het oog, waarom de Russische kringen, die aan de Sovjet-politiek leiding geven op naar hun overtuiging onweersprekelijke grondslagen, geen enkele reden kunnen vinden om veel goeds te verwachten van een nauwer contact met de overwegend kapitalistische en dus niet echt „democratische” buitenwereld.

Zij zijn er immers van doordrongen, dat, ondanks de best bedoelde vredelievende uitingen van die zijde, in het kapitalistisch-economische leven als gevolg van zijn structuur onweerstaanbare krachten werken, die drijven tot expansie en op den duur tot oorlog. Uit die drang tot oorlog, — het laatste „afzetgebied” voor een aftakelend kapitalistisch régime, zoals Barnes het noemt, — kan naar hun mening op een gegeven ogenblik ook het autoritaire fascisme geboren worden, het laatste redmiddel van de in het nauw gedreven oligarchieën. Kapitalisme — onderdrukking — fascisme — oorlog, dit zijn naar Russische opvatting de onvermijdelijke schakels van een logische keten.

De Russische staatslieden zullen het daarom hun taak achten om, zolang en voor zover de particuliere kapitalistische economie in bepaalde landen hoogtij viert, de politieke zetten van de regeringen dier landen scherp-argwanend in het oog te houden. Vooral zal dit het geval zijn, als het grote, dus gevaarlijke mogendheden betreft: de Verenigde Staten, voorvechters van het particulier initiatief bij uitstek, of Groot-Brittannië, dat, ondanks zijn socialistische experimenten, toch nog overwegend kapitalistisch is ingesteld en zich, zoals de „Daily Worker” onlangs opmerkte, in zijn buitenlandse politiek nauw bij de V.S.A. pleegt aan te sluiten.

Gelet op het geduchte formaat van deze potentiële tegenstanders zullen de Russen de positie van het eigen communistische gemenebest zo sterk mogelijk tegen aanslagen willen beveiligen; vandaar de belangstelling voor invloedssferen en de tegenzin tegen een Westelijk blok. Maar dat niet alleen. Zij zoeken bondgenoten: 1e. door het overal op te nemen voor de lagere volksklassen, de maatschappelijk achtergeraakten en ontevredenen, de gekleurde massa's in de koloniën; 2, door de vorming van communistische groeperingen in de kapitalistische landen, desnoods ondergronds, aan te moedigen; 3e. door steun te verlenen aan hervormingsacties waar ook, die in communistische richting kunnen leiden; 4e. door de leiding te nemen, waar, zoals in Spanje, een tuchting van het fascisme aan de orde wordt gesteld.

Dat zij penetratie van kapitalistische invloeden in de Sovjet-Unie of haar invloedssferen naar vermogen zullen tegengaan, spreekt wel van zelf. Van de kapitalistische „vrijheid”, die naar hun overtuiging neerkomt op vrijheid tot ondermijning en bederf van de ware, evenwichtige (communistiche) orde, moeten zij even weinig hebben als van cholera-bacillen. De vrijheid, in de Sovjet-republieken, is verwant aan de vrijheid, die den apostel Paulus voor ogen stond: de vrijheid van de (kapitalistische) zonde.

Wanneer men niet schroomt, zich dit alles goed duidelijk te maken, zal men weinig kunnen verwachten van de „openhartige”, maar weinig diepgaande vertogen, zoals we die in het Britse Lagerhuis plegen te horen en waarbij de Russen uiteraard vooral luisteren naar hetgeen volgens hun mening ongezegd blijft. Als Bevin verkondigt, dat men zich niet heeft te bemoeien met de staatsinrichting of binnenlandse gesteldheid van een ander land — als b.v. Spanje —, verstaan de Russische luisteraars hieruit licht, dat geheuld wordt met kapitalisme en fascisme. Men zal geen Russische waardering kunnen verwachten van de zo vriendelijk klinkende Britse en Amerikaanse voorstellen om Duitsland tot een (kapitalistisch ingesteld) economisch en op den duur ook politiek geheel te maken, dat zelfstandig zal zijn, d.w.z. vrij om zich nauw aan te sluiten bij een West-Europees — eveneens overwegend kapitalistisch — blok, terwijl dit immers op zijn beurt een onderdeel zal zijn van het door Amerikaanse economen ontworpen internationale open-deur-systeem, een vernieuwd streven naar vrijhandel, onder de onvermijdelijke opperheerschappij van de sterkste particuliere kapitaalgroepen. De aldus geprojecteerde „vrijheid” van Duitsland in samenhang met West-Europa en de Angelsaksische wereld betekent in Russische ogen slechts een bedenkelijke greep van het Angelsaksische grootkapitaal naar het thans door het Rode Leger bezette Oost-Duitsland. Het Amerikaanse aanbod om dit in Westerse zin te reorganiseren Duitsland gedurende 25 jaren gezamenlijk ontwapend te houden, klinkt in Russische oren als een plan om over 25 jaren dit — alsdan definitief bij het kapitalistische complex ingelijfde — land te herwapenen en het daarna voorop te schuiven, zodra het mocht komen tot een kapitalistische agressie, ditmaal door heel de kapitalistisch ingestelde buitenwereld tegen de communistische Sovjet-Unie aan te binden. Want dat nog een derde wereldoorlog dreigt, en dan allicht tussen de kapitalistische Angelsaksers en de communistische Russen, met deelneming van de wederzijdse bondgenoten, spreekt in 't licht van de Russische wereldbeschouwing haast van zelf.

Men kan de schouders ophalen voor zulk pessimisme. Maar de Russen zullen zeggen, dat zij door hun wetenschappelijk gefundeerd pessimisme in tegenstelling tot Britten, Amerikanen, Fransen en anderen tijdig voorbereid zijn geweest op de agressie der Nazi's en dat de loop der gebeurtenissen de juistheid van hun inzicht slechts heeft bevestigd. De gematigd-socialistische politiek van het Britse Arbeid-kabinet zal de Russen niet kunnen geruststellen. Groot-Britannië en het Britse rijk immers passen nog altijd het best in een kapitalistische omlijsting. Niet alleen de aansluiting bij de buitenlandse politiek van het sterk kapitalistische Amerika, doch ook de gezamenlijke Angelsaksische plannen

voor een als van ouds op *concurrentie* gebaseerde wereldeconomie, de — in Russische ogen — duidelijke Britse pogingen om in Griekenland, Lybië, Indonesië vaste voet te krijgen — het zijn voor de burgers der USSR evenveel aanwijzingen, dat ook de Britse Labour vooralsnog overwegend in 't kapitalistische kamp thuisbehoort. Trouwens, zo zullen de Russen zich afvragen, waarom zou Labour anders bij elke gelegenheid de communistische fusie-pogingen hebben afgewezen? En zelfs al ware het anders, bij een volgende verkiezing kunnen de Britse conservatieven het weer winnen en het Britse kapitalisme wordt dan stellig nog meer geaccentueerd.

Met de Franse regering, waarin socialisten en katholieke democraten getoond hebben, met communisten te kunnen samenwerken, ziet het Sovjet-bewind eerder kans, tot een vergelijk te komen. Hierin ligt de verklaring, dat de USSR zich heeft laten vinden tot levering van graan aan de Franse republiek.

Wat betreft de opvallende emancipatie-politiek, die het Labour-kabinet in Brits-Indië en in andere delen van het Empire voert, deze zal op de Russen niet veel indruk maken. In de omlijsting van de verdere Britse politiek zullen zij deze slechts opvatten als een poging om weerbarstige rijkswedden op voet van zelfstandigheid in een politiek schijnbaar los samenhangend, doch *economisch* des te nauwer verbonden kapitalistisch geheel te verenigen.

Zij zijn overtuigd dat de Amerikaanse Unie in de latijnse republieken van Zuid-Amerika door het economisch overwicht van het Amerikaanse grootkapitaal de lakens uitdeelt ondanks de daar bestaande formele politieke zelfstandigheid. Gegeven het succes van de „good neighborship”-politiek der Yankees zou de Britse emancipatie-politiek als een poging tot navolging daarvan verklaring kunnen vinden.

Een soortgelijke visie zullen de Russen hebben op de vrijzinnige Britse politiek inzake de terugtrekking van Britse strijdkrachten uit Egypte, de cnafhankelijk verklaring van Transjordanië en de bevordering van de totstandkoming van een Arabische statenbond. Al deze vrijzinnigheid, — waarbij ook behoort de belangstelling voor een ongerept Perzië, een democratisch Oost-Europa en wat dies meer zij, — is in Russische ogen allicht niets anders dan de stelmatige bevordering van een zo uitgebreid mogelijke kapitalistische groepering, door economische meer dan door politieke banden samen te vatten en bestemd, mettertijd het materiaal te leveren voor een grote, moeilijk weerstaanbare anti-Sovjet-coalitie.

Als men zou pleiten voor een meer elastisch en opportunistische Russische politiek, als men er op zou wijzen, dat de USSR, — b.v. toen zij in 1930 met Nazi-Duitsland tot overeenstemming kwam of toen zij met het Britse rijk en de VSA een bondgenootschap aanging tegen Hitler of nu weer, nu zij zich met het half-fascistische Argentinië verzoent, — toch herhaaldelijk van een strenge anti-kapitalistische lijn is afgeweken, dan zou het Russische antwoord allicht zijn, dat de USSR om haar bestaan te handhaven wel eens genoodzaakt kan worden om met anders georiënteerde mogendheden samen te werken, doch dat zij nooit kan meehelpen om in de wereld een tegen haar gerichte kapitalistische *overmacht* op te bouwen. En hierom gaat het naar Russische overtuiging in de tegenwoordige omstandigheden. Het feit dat Churchill over het

algemeen Bevin's politiek steunt, kan deze opvatting slechts versterken. Zou de Angelsaksische wereld inderdaad het Russische vertrouwen willen winnen, dan zou dit uit treffende daden moeten blijken; klinkende woorden zijn hiertoe niet voldoende. Bevin's aanbod van een lang lopende alliantie-overeenkomst zal, als overigens alles bij het oude blijft, op de leiders der USSR weinig indruk maken. Dergelijke afspraken kunnen even licht verbroken als gemaakt worden, wanneer de situatie zich mocht wijzigen.

Zo zal ook het Amerikaanse voorstel, op 15 Juni in de O.V.V.-commissie voor de atoomenergie te New York gedaan, om aan de A.D.A. een wereldmonopolie tot ontwikkeling en beheersing van deze krachtbron te geven, in de USSR onmogelijk dezelfde toejuicing kunnen vinden als in de Angelsaksische wereld. Immers hierbij werd de eis gesteld, dat deze „Atomic Development Authority” zou moeten kunnen beslissen over alle aangelegenheden, de atoomenergie betreffende, en dan onafhankelijk van de Veiligheidsraad, dus los van het veto-recht der grote mogendheden. Nu heeft het veto-recht voor de Sovjet-Unie echter deze grote betekenis, dat het een waarborg oplevert tegen de overstemming van een minderheid van communistische staten door een kapitalistische meerderheid. De uitschakeling van het veto-recht is dus voor de USSR en haar geestverwanten zonder andere waarborgen moeilijk te aanvaarden.

Unificatie van de wereldmacht zou naar Russisch inzicht vermoedelijk slechts bevredigend zijn te verwezenlijken op grondslag van een internationaal gemeenschapsrecht, waarbij 1e aan de particuliere economie een nauwkeurig omschreven en beperkt terrein zou zijn toebedeeld, 2e de gezagsoefening zo zou zijn geregeld, dat aan de communistische groep tenminste paritaire rechten verzekerd zouden zijn.

Zou het niet mogelijk zijn, in deze richting meer overtuigende waarborgen te bedenken dan tot dusver voorgesteld werden?

Het gaat hier niet om tegemoetkoming en „appeasement” in 't wilde weg, doch om het vinden van grondslagen voor een redelijk vergelijk. Zouden de Angelsaksische voormannen er toe kunnen komen, een economisch 10 of 20 jarenplan voor internationale samenwerking op te stellen, waaruit bleek, dat op goede gronden gerekend mag worden op een behoorlijk gecontroleerd en verantwoord economisch wereld-evenwicht tussen kapitaalvorming, productie en verbruik, zodat komt vast te staan, dat op de Sovjet-Unie en haar invloedsgebieden geen aanslag behoeft te worden gedaan om de „zaken” gaande te houden, zouden de Angelsaksers een internationaal veiligheidsplan willen voorstaan, waaruit duidelijk sprak, dat de wereldveiligheid voor afzienbare tijd door een onwrikbaar evenwicht van machten verzekerd kan worden en iedere bedreiging met atoom-energie uit kapitalistische vuist voorgoed zou zijn afgewend, zouden zij een internationaal sociaal en cultureel ontwikkelingsplan willen blootleggen, waaruit de bedoeling te voorschijn trad om aan alle aardbewoners op voet van gelijkheid een menswaardige democratische toekomst te waarborgen... zouden dan uit het Sovjet-kamp niet geheel andere tonen opstijgen?

Uit dergelijke plannen zou dan immers blijken, dat soortgelijke motieven als fundamenteel voor de Sovjet-Unie gelden, inderdaad ook door de

Angelsaksers worden begrepen en aanvaard. Kleinere verschillen van opvatting zouden dan allicht wel te overbruggen zijn.

Over de internationalisatie van Triëst, de openstelling van de Donau, zelfs de federalisatie en heropbouw van Duitsland zou men het allicht beter eens kunnen worden. En wat een groot punt is: men zou de indruk vermijden dat de Angelsaksers, door een beroep te doen op de meerderheid der Verenigde Volken, de Communistische groep in een hoek zouden willen drijven.

Met één slag zou vermoedelijk de Russische schuwheid zijn te overwinnen door aan de leiders der USSR de overtuiging te schenken, dat niet een stelsel van onderdrukking en kapitalistische overmoed in de buitenwereld de overhand heeft en dat niet nieuwe vormen van fascistische belaging in aantocht zijn.

Dit vereist echter de bereidwilligheid, te erkennen dat het Westen niet het monopolie heeft van zonnigheid en ook dat het niet aangaat, de mentaliteit der Sovjet-Unie af te schilderen als de primitiviteit van woudbewoners, in duisternis geboren en getogen.

En ongetwijfeld, in die eis van toenadering ligt een grote, tot dusver in het Westen nog te weinig gepeilde moeilijkheid.

Hoe overwint het Westen zijn traditionele verknochtheid aan de kapitalistische „vrijheid”, — de STIP-mentaliteit, door Schubart gesteld tegenover de Russische messiaanse AL-geest, — hoe raakt het Westen wat losser van het „particulier initiatief” in de enge zin van onbelemmerde uitleving van het recht der sterksten?

Hoe komt het Westen m.a.w. tot de erkenning, dat de fout van de kloof tussen Oost- en West-Europa wellicht toch niet geheel of niet alleen moet liggen bij het Oosten?

Het Westen is geleidelijk meer toegankelijk geworden voor de grote waarde van socialistische organisatie. Het hecht daarbij aan zijn personalistische opvatting, aan zijn visie op democratie. Maar het is tevens bereid, een ruimere plaats in te ruimen voor de eisen der gemeenschap. In die gedachtengang moet het ook van zijn kant de brug tussen Oost en West helpen bouwen.

Daartoe is het NU de tijd. En het vastelandse deel van West-Europa heeft alle reden, hierbij voor te gaan. Wij vastelandse West-Europeanen liggen ingeklemd tussen de Angelsaksische en de Russische gebieden. In de harmonie van deze beide ligt onze enige hoop. West-Europa is in zijn binnenlandse en in zijn buitenlandse politiek aangewezen op de samenwerking van democratische groepen van allerlei schakering, communistische, socialistische, christelijke en andere. Als een voorstel tot democratische samenwerking in wereldomvang ergens ingang zal kunnen vinden, moet het zijn in het vastelandse West-Europa, dat nog bloedt uit de wonden van de laatste wereldoorlog en dat zou moeten ondergaan in een volgende botsing van deze soort.

Zal West-Europa den nieuwen OEDIPUS voortbrengen, die het raadsel van de hedendaagse Sfinx weet op te lossen en in nieuwe zin „den mens” ontdekt?

Het is nog te vroeg om te vertwijfelen.

Leiden, 15 Juni 1946

A. B. COHEN STUART

Palestina: *het te veel beloofde land*

In Maart 1916 (zo vertelt Lloyd George in het tweede deel van zijn gedenkschriften) had Engeland gebrek aan acetone, een chemisch product nodig voor het vervaardigen van springstoffen. Een geniale scheikundige ontdekte, op zeer onorthodoxe wijze een middel om het over de moeilijkheid heen te helpen. Zijn naam was: dr. Chaim Weizmann, thans leider der Zionistische politiek. Nadat het directe gevaar was geweken, vroeg Lloyd George den chemicus welke ridderorde of titel hij als beloning wenste. „Ik vraag niets voor mijzelf”, luidde het antwoord, „maar u kunt iets voor mijn volk doen”. Hij vroeg Engeland's hulp, steun en toewijding Palestina voor de Joden te maken tot het hervonden vaderland. Lloyd George schrijft: „Dit was de oorsprong en het begin van de beroemde Balfour-verklaring, waarbij Palestina de Joden als Nationaal Tehuis werd toegewezen.”

De werkelijkheid van Engeland's belangstelling voor Palestina was niet alleen zo romantisch als Lloyd George schildert. Engeland's directe belangen in het Midden Oosten waren bij de vestiging van een Joodse gemeenschap volgens Westerse begrippen ingericht, ten zeerste gebaat. Bovendien verwierf Engeland in vele landen, niet slechts in de Verenigde Staten maar ook in Europa (en niet alleen in de neutrale landen) de sympathie van invloedrijke groepen; het kon die sympathie in die periode van de eerste wereldoorlog best gebruiken.

Thans, na dertig jaren is Palestina voor elken Britsen politicus, een bron van slapeloze nachten, om het even of hij met Bevin's beleid instemt. Het Palestina-probleem was in 1916 allesbehalve eenvoudig. Maar het was een voorbeeld van simpelheid vergeleken met het beeld, dat het thans vertoont.

Men begrijpt van de houding der Joden in Palestina (en daarbuiten) niets, wanneer men niet voortdurend enkele punten in gedachten houdt. Ten eerste: meer dan een jaar na de vernietiging van het Hitlerregime bevinden zich in Duitsland nog honderdduizenden Joden in kampen.

Ten tweede: de toestand van deze ongelukkigen schreit ten hemel. Materieel moge hun lot beter zijn dan toen Himmler over hun beschikte, hun toekomst is met de term „onzekerheid” niet voldoende beschreven. Zij komen om door lediggang, geestelijke verwaarlozing en menselijke ontaarding. (Deze feiten zijn niet ontsproten aan „Joodse propaganda”, maar onlangs beschreven in het rapport van de door de Amerikaanse en Britse regeringen ingestelde Gemeenschappelijke Commissie.

Ten derde: in Palestina is ruimte, niet alleen in geografisch maar ook in economisch opzicht, van deze ongelukkigen ten minste 100.000 op te nemen. De Gezamenlijke Commissie stelt voor deze 100.000 toe te laten. Ten vierde. De ongelukkigen zijn door vele banden (familie, gemeenschappelijke afkomst e.d.) verbonden met de Joden, die in de jaren sinds 1918 Palestina van een verzameling verwaarloosde moerassen heb-

ben gemaakt tot een welvarend beschaafd grondgebied. De Palestijnse Joden willen die honderdduizend stakkers (en zo mogelijk meer dan 100.000) verzorgen en tot het leven terugbrengen.

Dit zijn enkele aspecten van het Joodse standpunt.

Men begrijpt, anderzijds, van de officiële houding der Britten weinig, wanneer men niet voortdurend andere punten in gedachten houdt:

Ten eerste: Niet alleen Engeland heeft in het Midden-Oosten levensbelangen te verdedigen; ook Rusland. De Engelse belangen houden niet slechts verband met de „hartader”, het Suezkanaal. Het Suezkanaal was gedurende de laatste oorlog niet bepaald bruikbaar en toch heeft Engeland de oorlog gewonnen. In het Midden Oosten zijn het ook oliebelangen en luchtvaartbelangen, die de aandacht vragen. Bij die laatste belangen zijn de Verenigde Staten uitermate geïnteresseerd. Het is naief te veronderstellen, dat de Engelse, de Russische en de Amerikaansche belangen in dat deel van de wereld parallel lopen.

Ten tweede: Engeland's macht in de wereld is op tweeërlei wijze gedaald. In getalsterkte, omdat het mannen nodig heeft voor de wederopbouw van het eigen land, de industrie en met name voor de exportindustrie. Met betrekking tot de macht der anderen, omdat de kracht van Amerika en Rusland is toegenomen. Engeland is niet langer „de politieagent van de wereld”.

Ten derde: Er is bij alle Engelsen, die onder de wapenen zijn, een verlangen naar „rust”. De Britse bevolking heeft, begrijpelijkerwijze, het gevoel, dat er in de afgelopen jaren al genoeg mannen op de slagvelden, in de lucht en op de zeeën het leven hebben gelaten.

Ten vierde: Al moet men de zg. „Arabische beweging” niet opvatten als een „volksbeweging van autochtone elementen”, er bestaat bij de kleine maar invloedrijke heersende groep van feodale Arabische bezitters een georganiseerd politiek streven, dat zich o.a. uit in de vorming van buitenlandse propaganda-bureaux. Zij hebben belangrijke steunpunten bij het Amerikaansche luchtvaartkapitaal... en in de groepen hoofdofficieren van het Deutsche leger in het Midden-Oosten. Moeilijkheden met deze Arabische beweging kunnen schokken teweeg brengen in het Arabische deel van de wereld van Tanger (tegenover Gibraltar (tot in Britsch-Indië, waar een belangrijke groep Mohammedanen woonachtig is.

Het tragische bij dit alles is, dat politiek in grote en politiek in kleine stijl wordt bedreven... ten koste van honderdduizenden in Duitse kampen, dat... de tweede wereldoorlog is gevoerd niet alleen om deze mensen van Himmler te bevrijden, maar ook om hun zekerheid van bestaan, in de fundamenteelste betekenis van het woord, te verschaffen en dat de Labour-regeering met negatie, van een jarenlange socialistische traditie de hoofdofficieren te veel vrij spel laat.

In 1922 plaatste de Volkenbond Palestina onder mandaat van Engeland. In het mandaat was de Balfour-declaratie verwerkt. Het mandaat motiveerde de vestiging van een Joods Nationaal Tehuis in dat land o.a. door verwijzing naar de historische banden tussen Palestina en de Joden. Engeland werd opgedragen in Palestina zodanige politiek, administratieve en economische voorwaarden tot stand te brengen, dat de

vestiging van een Nationaal Tehuis verzekerd zou zijn. Onder Palestina werd verstaan het land bewesten de Jordaan.

Sinds 1922 is de aanwezigheid van een Joodse gemeenschap in Palestina dus niet alleen een zaak van Engeland. Alle leden van de Volkenbond delen in de verantwoordelijkheid. (De Verenigde Staten waren nooit en Rusland was toen nog geen lid van de Volkenbond.)

Sinds 1922 zijn de verschillende Britse regeringen, die achtereenvolgens aan het bewind kwamen, van het duidelijke standpunt, dat in het mandaat tot uitdrukking kwam, teruggekrabbeld. De fataalste terugtocht was het Witboek van de Chamberlain-regering (1939), waartegen niet alleen de Joodse organisaties protesteerden, maar waartegen in minstens even vernietigende bewoordingen Winston Churchill en sprekers van de Labour Party van leer trokken. Desondanks kan men aan de hand der practijk moeilijk volhouden, dat de Britsche autoriteiten in het Midden-Oosten dat Witboek hebben verloochend.

Gedurende de tweede wereldoorlog hebben de Palestijnse Joden hun plicht jegens hun vervolgde mede-Joden in Europa zonder aarzeling gedaan. Ofschoon zij, in feite, geen deel uitmaken van het Britse Gemeenebest der Volkeren, steunden zij de Britse oorlogvoering op elke wijze, die mogelijk was.

Maar om de erkenning van Palestijnse soldaten („als zodanig”) is tijdens de oorlog binnenskamers een harde strijd gevoerd. Er bestaat een lezing van de geallieerde veldtocht in Noord-Afrika, waar Rommel werd verslagen, die zegt, dat zonder de hulp van Joodse verkenners, Joodse deskundigen en Joodse bruggenbouwers Rommel de slag zou hebben gewonnen — hoe het ook zij, het is een historisch feit, dat de Palestijnse Joden zich gedurende de oorlog niet zonder reden „de vergeten bondgenoot” konden noemen.

Wie kennis neemt van wat door de Joden sinds 1918 in Palestina is bereikt, kan nauwelijks verwonderd zijn, dat de soldaten van het Palestijnse legioen een sterk gevoel van nationale trots bezaten. In 1918 bedroeg het aantal Joden in dat land 10.000, nu is hun aantal tot boven de 500.000 gestegen, ongeveer een kwart der totale bevolking. Zij hebben (zoals de Gezamenlijke Commissie, door de Britse en Amerikaanse regering benoemd, in haar rapport uitvoerig vermeldt), het land tot een voor het Midden Oosten ongekend peil van beschaving en bloei gebracht. Bijna vijftig millioen pond aan Joods kapitaal is in het land belegd. Ongeveer driehonderd nederzettingen van allerlei omvang hebben de grond ontgonnen. De moerassen in het Noorden zijn door hen drooggelegd. Het land bezit een actieve koopvaardijvloot onder Joodse vlag. De stad Tel Aviv, die voor Palestina het zinnebeeld is van het nieuwe leven, is een moderne stad met ongeveer 200.000 inwoners. Het oer-oude Hebreeus is een levende taal geworden. Het onderwijs is hyper modern. Er is een bloeiend universitair leven.

De moeilijkheden, die thans zijn gerezen omtrent de toelating van honderdduizend stakkers, die in Duitse kampen zullen verkwijnen, tenzij op een of andere manier de beschaafde wereld een radicale oplossing tot stand brengt — die moeilijkheden krijgen binnen de Palestijnse grenzen een ernstiger karakter dan zij reeds nu bezitten, omdat de

Joodse gemeenschap in het Midden Oosten vreest, dat het bestaan van alles wat in de afgelopen dertig jaren is bereikt, op het spel staat.

Slagwoorden en leuzen kunnen de juiste kijk op „de Arabische kwestie” slechts vertroebelen. Het „Palestine Royal Commission Report” van 1937 noemde de botsing van Arabische en Joodse belangen een „fundamenteel conflict van recht tegen recht” en een bekend Zionistisch publicist Ephraim Broido schreef in 1944, dat in deze omschrijving „some justification” (enige rechtvaardiging) zat.

De Arabische taalgemeenschap bestrijkt een gebied van de Atlantische Oceaan tot aan de Perzische Golf. Het is geen politieke gemeenschap. Het is evenmin een economische eenheid. Vroeg-middeleeuwse staten zoals Arabië, en min of meer moderne, zoals Egypte, maken van die taalgemeenschap deel uit. Dat taalgebied beslaat een oppervlakte van drie miljoen vierkante mijlen. Palestina heeft een oppervlakte van tien en een half duizend. In de Arabische taalgemeenschap wonen 40 miljoen Arabieren; in Palestina ongeveer een miljoen. In het weinig samenhangende economische geheel van die Arabische taalgemeenschap, heeft Palestina, totdat de Joden zich er na 1918 in grote aantallen vestigden, het minst ontwikkelde gebied gevormd.

De Arabische „fellah” in Palestina (de volstrekt bezitloze primitieve bewerker van een stuk grond, waarvan de groot-grondbezitter eigenaar is) leeft in een toestand van driekwart lijfeigenschap. Het stuk grond, dat tot zijn beschikking staat, was gemeenlijk voor zijn eigen krachten te groot; wat hij niet kon bewerken heeft hij eeuwenlang braak laten liggen.

Tussen het levenspeil der Joodse Palestijnen en dat der Arabieren bestaan grote verschillen.

Het Joodsche Palestina kan op het gebied van sociale wetgeving, economische organisatie en democratische instellingen de toets der vergelijking met het Westen doorstaan. Er bestaat vooral in de lagere regionen der vakbeweging, een onbetwistbare neiging tot samenwerking tussen Joden en Arabieren.

De Histadruth (de Joodse vakbeweging) heeft de stichting van Arabische bonden beyorderd. Maar een Arabisch industrieel en agrarisch proletariaat in de Westerse betekenis, bestaat in Palestina nauwelijks. De Arabische landeigenaren vrezen besmetting van „hun” lijfeigenen met Westerse aspiraties, d.w.z. met socialisme en democratie. Het Arabische vraagstuk is niet alleen een politiek, maar ook een economisch en sociaal vraagstuk — het is dat niet alleen in Palestina, maar in het gehele Midden Oosten. Palestina is het sociale, economische en politieke laboratorium van het Midden Oosten. Het laat zien welke vooruitgang mogelijk is.

In politiek opzicht streeft de zg. „Arabische beweging” naar een staatkundige eenheid, die het gehele taalgebied omvat. Een Joods of half-Joods Palestina zou een wig in die eenheid kunnen zijn. De mufti van Jeruzalem (pas ontsnapt uit Frankrijk en naar Syrië gereisd met een comfort, dat tienduizenden Joodse emigranten hem benijden) is de exponent van de niet onbelangrijke groep Arabieren, die voor en tijdens de oorlog openlijk met Hitler tegen Engeland hebben samengewerkt;

hij is in dit deel van de wereld Engeland's aartsvijand.

Objectief en met de cijfers als maatstaf oordelend, kan men zeggen: voor de Arabieren is er in dat grote Arabische taalgebied ruimte in overvloed om zich te vestigen.

Kunnen de Joden zich elders vestigen dan in Palestina? Waarom kunnen zij niet naar andere delen van de wereld gaan, naar Argentinië, Kenya, Tanganyika, Uganda, Brits Guyana, San Domingo bijvoorbeeld (de namen dier landen zijn niet willekeurig genoemd).

Wildernissen genoeg!

Wijlen Mussert heeft indertijd Nederlands Guyana genoemd.... en ook toen was hij niet origineel.

Wij leven in een tijd, waarin ook voor het aangeven van staatkundige oogmerken (gelukkig) niet uitsluitend rationele waarden gelden. Tussen Palestina en de Joden bestaan sterke mystieke banden. Maar nog geheel afgezien van dit aspect, welk antwoord kan men in redelijkheid geven, wanneer de Joden op deze vraag thans antwoorden: „Wij zijn na 1918, met het besluit van de Volkenbond als garantie, naar het Beloofde land gegaan. We hebben het ontgonnen, er arbeidskracht, mensenlevens en geld in belegd. Een tweede geslacht is er geboren en opgegroeid, een derde is er geboren en kent geen ander vaderland. Is het opportuun nu, in 1946 van ons te vragen, dat wij onze omzwervingen opnieuw zullen beginnen, dat wij elders in de wereld opnieuw een wildernis tot bloei zullen gaan brengen?”

De Gezamenlijke Commissie benoemd door de Amerikaanse en Britse regering om het vraagstuk der honderduizenden Joden te bestuderen, die een jaar na de bevrijding, nog in Duitse kampen moeten verblijven, omdat de wereld voor hen gesloten blijft — die commissie heeft geen half werk gedaan. Zij had niet tot taak het vraagstuk van Palestina in zijn volle omvang op te lossen. Hij heeft een voorstel van die strekking ook niet gedaan. Zij heeft slechts voorgesteld 100.000 ongelukkige mensen tot dit land toe te laten.

Arabische kringen hebben zich van meet af aan tegen de aanvaarding van dit voorstel verzet. De extremisten onder hen willen de situatie aangrijpen om alle Joden uit Palestina te werpen. Actie wekt reactie. Het optreden der Joodsche extremisten is laakbaar, maar is het ook onbegrijpelijk? Moskou-Radio en de Russische pers verkondigen, voordat de commissie met haar rapport gereed was, maar op een ogenblik, dat ingewijden moesten weten welke kant de beslissing zou uitvallen — Moskou verkondigde, dat inwilliging van dat voorstel pas in overweging kon worden genomen, wanneer de Britten Palestina definitief zouden hebben verlaten. Moskou is bij de Palestijnse oplossing van het Joodse vraagstuk slechts matig geïnteresseerd. Het heeft zijn eigen Russische oplossing: Birobidsjan. Maar dat wil nog niet zeggen, dat Moskou geen belangstelling heeft voor de vraag of de Britten in Palestina zullen blijven.

Voor het Arabische standpunt was Moskou's mening olie op het vuur. Bij de botsing van Russische en Engelse belangen in het Midden Oosten weet de Arabische beweging nu waar Rusland staat.... voorlopig tenminste.

De Verenigde Staten nemen officieel het standpunt in, dat de 100.000 Joden moeten worden toegelaten.

De kwestie is, dat Amerika en andere mogendheden wel kunnen aandringen op een bepaalde Britse politiek — maar dat zij tot dusver niet hebben verklaard ook de consequenties van die politiek te willen aanvaarden.

Het verwijt aan Arabieren en Joden in het verleden tegengestelde beloften te hebben gedaan, treft Amerika in ten minste even gelijke mate als de regering van Balfour.

„Eén wereld of géén wereld” luidt de titel van een geschrift, dat door een aantal vooraanstaande Amerikaanse geleerden onlangs is uitgegeven. Het houdt zich met het vraagstuk van de atoombom bezig. De wereld moet zich snel tot één samenwerkende gemeenschap van alle volkeren ontwikkelen, anders gaat de mensheid te gronde.

Maar is dit alleen maar het aspect van het vraagstuk der atoom-energie? Is diezelfde vraag niet toepasselijk op vele andere vraagstukken, die in onze moderne samenleving om oplossing roepen? En dateert dit vraagstuk pas van de jongste tijd, na de laatste wereldoorlog?

Was, per saldo, het vraagstuk van Mandsjoerije niet eveneens een vraagstuk van één wereld of geen wereld. Dat de Volkenbond in 1931 geen maatregelen nam tegen Japan's inpalming van drie Mandsjoerese provinciën leidde immers in rechte lijn tot Mussolini's inval in Abessinië. De aarzeling der verenigde volkeren leidde verder, eveneens in rechte lijn, tot de Italiaanse en Duitse hulp aan Franco. Zij leidde, eveneens, tot Hitler's overtuiging, dat hij een greep naar de wereldheerschappij kon doen, mits hij zijn slachtoffers niet tegelijkertijd, doch stuk voor stuk afslachtte. Eén wereld of géén wereld.

Velen bekruipt de vrees, dat het gebeurde in Palestina een vingerwijzing is. Men zegt geen woord te veel, wanneer men vaststelt, dat de onrust in de Britse Labour Party omtrent de jongste ontwikkeling in Palestina zeer groot is. Voor het eerst sinds het optreden van Attlee's regering wordt Bevin's beleid scherp gecritiseerd door kringen, die zich tot dusver angstvallig van de linkervleugel verre hadden gehouden. Voor den kenner van de verhoudingen in de Labour Party is dat geenszins verwonderlijk. Met de congresbesluiten van de Labour Party, welke door de jongste ontwikkeling, tot een aanfluiting zijn gemaakt, zou men een dikke brochure kunnen vullen; met de redevoeringen van Labour-leiders, die zich in gelijke geest hebben geuit, een lijvig boekdeel. Noch de Joden, noch de leden van de Labour Party hebben de historie vergeten. Degenen van hen, die coût que coût het beleid wilden verdedigen, opperden de mogelijkheid, dat Attlee door het Brits opperbevel in het Midden Oosten onjuist was voorgelicht. Maar kijkt men dieper, dat ligt aan het conflict in Palestina de botsing ten grondslag tussen principiële socialistische politiek en opportunisme. Het laatste is altijd gemakkelijker te verdedigen dan het eerste — men moet immers „practisch” zijn. Maar in onze gecompliceerde moderne maatschappij is de brandende vraag: een wereld of geen wereld?, eigenlijk dezelfde probleemstelling als: principieel buitenlands beleid of opportunistisch gezigzag?

Niet alleen bij het Palestijnse conflict, maar ook in de Spaanse kwestie

en boven alles bij het vraagstuk: hoe moet Duitschland behandeld worden?, doet zich het gemis van een eensgezinde weloverwogen socialistische buitenlandse staatkunde (die in groote lijnen door de democratiën wordt aanvaard) scherp gevoelen.

Labour zou, om weer tot de Palestijnse kwestie terug te keren, in de publieke mening en in de houding van andere mogendheden en democratisch socialistische partijen morele steun kunnen vinden voorwaarts te gaan in de menselijke richting, ondanks het feit dat Engeland's materiele macht thans kleiner is dan wij wensen.

20 Juli 1946.

M. SLUYSER

Boeken uit het Franse socialisme

Léon Blum: „*Al'Echelle Humaine*”. Uitgave NRF Gallimard Paris.

Georges Izard: „*L'homme est révolutionnaire*”. Grasset, Paris.

In een tweetal boeken, kortgeleden te Parijs verschenen, hebben twee vooraanstaande Franse socialisten hun opvattingen neergelegd over de recente en toekomstige ontwikkeling van het West-Europese socialisme. Léon Blum, de politieke leider der Franse socialistische partij, secretaris, leerling en opvolger van Jean Jaurès, plaatst zich in zijn nieuwe boek op een standpunt, dat afwijkt van de doctrinaire principes, die tientallen jaren lang de socialistische partijen beheerst hebben. Georges Izard, een der Franse socialistische parlementsleden, die een belangrijke plaats hebben ingenomen in het illegale werk tijdens de oorlog, komt in zijn boek tot eenzelfde conclusie, n.l. een aanvaarden van de marxistische critiek op de kapitalistische maatschappij, maar een verwerpen van het marxisme als uitsluitende politieke ideologie van de socialistische beweging.

Beide boeken zijn het resultaat van een kritische beschouwing der schrijvers van het geestelijk leven der socialistische beweging tijdens en na de oorlog. Uitgaande van een voor-oorlogs marxistisch standpunt, komen beide Franse socialisten tot de conclusie, dat het komende socialisme een humanistische, in sommige gevallen zelfs Christelijke ideologie niet zal kunnen ontberen.

Het marxisme van voor de oorlog was gekenmerkt door drie elementen: een critiek op de kapitalistische maatschappij, die als onrechtvaardig, onjuist en historisch verouderd werd beschouwd, een levensbeschouwing uitgaande van een materialistische gedachtengang, die voorafgaande metafysische ideologieën verwierp, en een methode, die van de klassenstrijd, volgens welke de nieuwe organisatie van de maatschappij zou worden verwezenlijkt.

De Franse auteurs komen tot de conclusie, dat gebleken is dat het onjuist en onmogelijk is, hogere waarden en ethische begrippen te herleiden tot uitingen en demonstraties van bepaalde klasseverhoudingen in de maatschappij. Economische omstandigheden, hoe belangrijk zij ook mogen zijn, bepalen niet altijd de geestelijke structuur der maatschappij, zoals het marxisme wel aanvaardde. Er bestaan absolute waarheden, zoals wetenschappelijke gegevens, die altijd waarheden blijven, al zijn zij ontdekt en ontstaan tijdens een fase der maatschappij-ontwikkeling, die als de kapitalistische gekenmerkt kan worden. Vooral Georges Izard toetst in zijn boek de wetenschappelijke vooruitgang der maatschappij aan de principes van het marxisme, zoals zij vooral door Lenin zijn ontwikkeld. Izard constateert dat de revolutionaire geest van het socialisme zich moet voeden niet meer uit theorieën en opvattingen, die

in het licht van de moderne ontwikkeling der wetenschap niet meer gehandhaafd kunnen blijven, maar dat het socialisme het humanisme in ruime zin als uitgangspunt moet gaan nemen.

Léon Blum wil het socialisme ontdoen van het klassekarakter, dat het lange tijd gedragen heeft: De economische factoren, de motor van de klassestrijd, hebben het socialisme zich doen ontplooien, nu het socialisme volwassen begint te worden, moet het zich richten tot de gehele mensheid, het proletariaat zal de spil blijven en de voorhoede van het socialisme, maar alle groepen der maatschappij, ook al worden zij niet door economische motieven gedreven, zullen de algemene menselijke waarden van het socialisme moeten erkennen. Omgekeerd moet de socialistische beweging, meer dan tot nu toe het geval was, teruggrijpen op algemeen erkende waarden, al dragen deze niet altijd een uitsluitend socialistisch karakter. Het socialisme heeft een taak voor de gehele mensheid, het moet niet langer marxistisch zijn als socialisme voor een bepaalde klasse, maar humanistische beweging voor een geheel volk.

De beide boeken hebben in de socialistische beweging van Frankrijk de geesten wakker geschud en tot zelfbezinning gewekt. Langzaam begint zich ook in de Franse socialistische partij een ontwikkeling af te tekenen die alle West-Europese socialisten hebben doorgemaakt, al leven tradities sterker in het revolutionaire Frankrijk, dan men geneigd is aan te nemen.

DRS. J. Z. BARUCH.

Socialisatie en rechtsherstel

Met genoegen las ik de beschouwing van pg. Ponsen in dit maandblad op blz. 186 e.v. Zijn opvattingen over het K.B. E. 100, „Herstel rechts-verkeer”, lijken mij echter onjuist.

Kennelijk wil pg. Ponsen het herstel van de in de oorlog geschonden rechten dienstbaar maken aan zijn socialisatieplannen; anders zou zijn critiek op de z.i. bestaande beperkte opzet van E. 100, om *privaatrechtelijke* verhoudingen te herstellen, geen zin hebben.

Hij miskent evenwel, dat dan een socialisatie zou geschieden ten koste van onze, meestal Joodse, oorlogsslachtoffers. Hetgeen onrecht zou betekenen en dus onjuist is.

Een geheel ander vraagstuk is of, zoals pg. Ponsen suggereert, E. 100 in zijn opzet er de oorzaak van is, dat de een wel en de ander niet zijn rechten terugkrijgt. Deze suggestie van pg. Ponsen is m.i. onjuist.

E. 100 heeft tot taak daar rechten te herstellen *waar zulks mogelijk is*. Tegen dit laatste zal pg. Ponsen toch geen bezwaren hebben? Of acht hij het bijvoorbeeld juist, dat een Joods landgenoot bij zijn terugkeer zijn eigendom nog aanwezig vindt en het niettemin niet terugkrijgt?

Inderdaad: E. 100 geeft geen schadevergoeding aan hem die zijn eigendom niet meer aanwezig vindt. Maar dat ligt niet aan E. 100, doch aan de bezettende macht, die de rechten en bezittingen van het slachtoffer heeft doen verdwijnen. Zodanig slachtoffer verkeert practisch in dezelfde positie als degene, wiens huis in puin gelegd of als de Arnhemmer, wiens huis leeggestolen is. Hij behoort geholpen te worden door de instanties voor de vergoeding van oorlogsschaden.

Nu oppert pg. Ponsen het plan om een „pool” te vormen uit de overgebleven „Joodse bezittingen” ten behoeve van onze Joodse landgenoten. In zover hij daarin die „Joodse bezittingen” wil brengen die nog achterhaald kunnen worden door de teruggekeerde Joodse landgenooten, acht ik dit onjuist. Zij zouden, dan ten onrechte achtergesteld worden bij die landgenoten, die na de oorlogshandelingen hun door de oorlog geschonden bezit wel zelf terugkregen (bijvoorbeeld niet-Joodse landgenoten, die voor oorlogshandelingen moesten vluchten, doch wier bezit niet ingerekend is).

Voorzover hij de „pool” wil doen werken ten gunste van onze Joodse oorlogsslachtoffers, acht ik dit evenzeer onjuist. Zij zouden daardoor bevoordeeld worden boven de andere landgenoten, die hun bezit door oorlogshandelingen verloren zagen gaan.

Met andere woorden: een „pool” moet m.i. worden afgewezen.

Wel dient er ten slotte rekening mede te worden gehouden, dat vele „Joodse vermogens” onbeheerd zijn gebleven, nu zovelen niet zijn teruggekeerd. M.i. behoort er voor gezorgd te worden dat voor *alle* afwezigen bewindvoerders worden benoemd, waartoe E. 100 aan het Beheersinstituut de bevoegdheid heeft gegeven, — omdat ook te dien aanzien rechtsherstel kan worden gevorderd en „Joods vermogen” kan worden gered.

In het kader der bestaande wetgeving kan ten aanzien van *die* vermogens (die immers tot onbeheerde nalatenschappen zullen behoren en dus aan de Staat vervallen) wel socialisatie worden toegepast.

W. MENSINK

Naschrift: Socialisatie *ten koste* van oorlogsslachtoffers zou inderdaad onrecht betekenen; ik meen echter, dat deze gevolgtrekking uit hetgeen ik schreef, niet gemaakt mag worden. Voor het overige geef ik gaarne toe, dat pg. Mensink de kwestie van het rechtsherstel op een instructieve wijze belicht. Ik vraag mij echter af, of het rechtsgevoel wel bevredigd wordt wanneer men de „oorlogsschade” voor Joodse landgenoten op dezelfde wijze regelt als voor de overige Nederlanders. De eersten werden immers als aparte groep getroffen door de maatregelen van den bezetter; een bijzondere regeling voor hen zou op die grond te verdedigen zijn. Vandaar dan ook, dat de gedachte aan het vormen van een pool uit de overgebleven bezittingen van Joodse landgenoten tot uitdrukking werd gebracht.

H. PONSEN

Kranenburg's jongste boek

Naar aanleiding van: *Prof. mr R. Kranenburg: De grondslagen der rechtswetenschap. Juridische kennisleer en methodologie*. Uitgave H. D. Tjeenk Willink en Zoon N.V., Haarlem. 1946. 181 blz.

In een land als Nederland, dat betrokken werd in de oorlog en zo lange tijd bezet was door den vijand met diens uitheems militair en burgerlijk bestuur, is het rechtsgevoel der burgers ernstig gestoord. De Duitse machthebbers huldigden de leer, dat recht macht is. Zij vervingen de democratische rechtsstaat door de autoritaire en totale machtsstaat. Onmetelijk onrecht werd de bevolking aangedaan. De waardevolle grondrechten der burgers, over welker fundering en rechtskarakter in het boek, dat wij hier bespreken, gehandeld wordt, werden dag in dag uit verkracht. Ook na de geleidelijke bevrijding gebeurde er nog 't een en ander, dat eer afbreuk aan het rechtsbewustzijn deed dan dit te versterken: bij de zuivering, het rechtsherstel en de toepassing van het geschreven en ongeschreven staatsnoodrecht, over welk laatste al veel in de afgelopen maanden door gezaghebbende juristen gezegd werd, ook reeds door den auteur van dit boek, die ook nu weer een viertal pagina's aan dit onderwerp wijdt. De terugkeer tot de rechtsstaat geschiedt slechts moeizaam.

Zijn hele leven lang heeft de Leidse hoogleraar in het staats- en administratief recht Kranenburg zich op de grondslagen van het recht, zijn wezen en betekenis, bezonnen. Het zuivere rechtspositivisme bevredigde hem niet. Altijd ging hij ervan uit, dat men er met het positieve recht alleen niet komt. Jarenlang reeds is hij voorzitter van de Vereniging voor de Wijsbegeerte des Rechts, die pas weer uit haar sluimer van de oorlogsjaren herrezen is. Laten de jonge socialistische juristen beseffen, hoe zij een taak hierin te vervullen hebben. Te weinig deden zij dit tot nu toe. in tegenstelling tot hun katholieke en calvinistische collega's. Laten zij in 't komend najaar ter vergadering komen en aan de discussies naar aanleiding der prae-adviezen deelnemen. Nog onlangs, in de eerste bijeenkomst na de bevrijding, schetste Kranenburg voor dit gezelschap in een der zalen van het gebouw van de Hoge Raad de betekenis en de waarde der rechtsfilosofie, welke volgens hem nauw verband met de juridische vakwetenschap dient te houden (blz. 58), voor deze tijd (Handelingen Ver. voor de Wijsbegeerte des Rechts, XXVIII, 1946). Nu verscheen dit grote samenvattende werk van zijn hand over de grondslagen der rechtswetenschap, waarin men zijn denkbelden over het wezen, de functie, de taak en de methoden van deze wetenschap systematisch bij elkaar vindt. Een dergelijk samenvattend werk over de rechtsfilosofie en de algemene rechtsleer, die nu eenmaal

niet scherp van elkaar te scheiden zijn, als vrucht van veel studie, denk arbeid en praktische ervaring als jurist en politicus, komt wel zeer op tijd, nu er juist zulk een twijfel heerst aan de waarde van het recht en ook weer eniger mate aan de waarde en het wetenschappelijk karakter van de toch zo oude rechtswetenschap.

Kranenburg aanvaardt niet de openbaring als de grondslag van het recht, zoals de theocratische leren doen. Ook verwerpt hij de scherpe scheiding van zijn en behoren („sein” en „sollen”), die Stammler en Kelsen maakten. Verwerpelijk acht hij ook de machtsleren. Hij is een volgeling van zijn leermeester en voorganger op de Leidse leerstoel Krabbe, die Europese vermaardheid genoot als bestrijder van de leer der staatssoevereiniteit, welke leer het fascisme en het nationaal-socialisme weer aanhingen. Als Krabbe is hij aanhanger van de leer van het rechtsbewustzijn als de bron van het recht, doch Kranenburg doet dit, de empyrisch-analytische methode volgend, meer psychologisch-sociologisch. Reeds jaren geleden meende Kranenburg de algemene (psychische) wetmatigheid ontdekt te hebben, waarnaar het rechtsbewustzijn der mensen functionneert: het evenredigheidspostulaat. Aan dit algemeen rechtspostulaat als algemeen criterium, dat in de rechtswaarderingsoordelen toegepast wordt, is zijn naam in Nederland verbonden. Dit evenredigheidsbeginsel luidt: „elk lid der rechtsgemeenschap is ten aanzien van de voorwaarden voor lust en onlust gelijkwaardig, voor zover hij niet zelve de voorwaarden schept voor het ontstaan van bijzondere lust en onlust; zoveel lust en onlust, als waarvoor elk de voorwaarden heeft geschapen, komen aan hem toe” (blz. 16). Altijd bleef dit de grondslag van zijn beschouwingen en het is 't ook nu weer. Het heeft geen zin er nu nog eens tegen in te gaan. Reeds zo vaak is er vanuit verschillende hoek mijns inziens gegronde critiek op de leer van het rechtsbewustzijn en op die van het evenredigheidspostulaat geleverd: P. Scholten, wien Kranenburg nu nog weer speciaal van repliek dient, diens broeder G. Scholten, H. L. A. Visser, Zuidema en tutti quanti. Ook nu heeft Kranenburg mij niet van de juistheid van zijn stelling overtuigd. Er zijn zo vele andere machten en invloeden, doorkruisingen en storingen, zo verschillende economische, sociale en andere belangen spelen een rol bij de rechtsvorming, dat ik mij ook nu weer afvraag, wat er dan nog over blijft van deze algemeen geldende wet van het rechtsbewustzijn.

Laat ik liever voor de lezers van dit maandblad een enkele greep doen uit de veelzijdige inhoud van dit boek. Na een beschrijving van de functie der rechtswetenschap, waaruit de sociologische oriëntatie van Kranenburg blijkt — „verzameling en ontleding der menselijke verhoudingen” —, worden o.m. de verschillende interpretatiemethoden, de betekenis van elk dier werkwijzen en de waarborgen voor de objectiviteit bij de toepassing ervan beschreven, een onderwerp, waaraan Kr. reeds eerder in woord en geschrift aandacht schonk. Natuurlijk keert Kranenburg zich weer tegen de verwerpelijke dogmatische „begripsjurisprudentie”. Hij laat de meerdere vrijheid van den rechter in de tegenwoordige tijd zien, een grotere vrijheid, welke ook de wetgever zelf hem nu dikwijls laat. Ook de nieuwste regelingen als het Pachtbesluit, het Huurbeschermingsbesluit en ook normen-complexen uit het publiekrecht van

het bedrijfsleven hadden hier als illustratiemateriaal gebruikt kunnen worden.

Gelijk de interpretatiemethoden is ook de aloude onderscheiding tussen privaats- en publiekrecht een speciaal studie-object van Kranenburg, het laatste reeds vanaf zijn betreden van de wetenschappelijke arena met zijn academisch proefschrift. Terwijl velen deze tweeledige onderscheiding van het objectieve recht als principieel beschouwen, bepleit Kr. ook nu weer een meer gedifferentieerde indeling van de rechtsstof in de plaats ervan. Het onderwerp is thans in hoge mate actueel en juist ook voor de democratische socialistten, die een geleide economie voorstaan, zeer belangrijk. Meer dan ooit krijgen wij te worstelen met de tegenstelling van het individu als enkeling en als lid van de gemeenschap. Het publiekrecht neemt telkens toe, zeker ten aanzien van het bedrijfsleven. Er is een voortdurende verschuiving naar het publiekrecht, op verschillende gebieden, o.a. bij de arbeidsovereenkomst, de pacht, de geldlening, het afbetalingscontract, de verzekering, de naamloze vennootschap, de Kamers van Koophandel, de vakverenigingen, de bedrijfsorganisatie, de ouderlijke macht. Privaatrechtelijke en publiekrechtelijke regelingen ziet men meer en meer in één en dezelfde wet door elkaar lopen. Toch acht ik ook nu nog de twee-deling niet geheel waardeloos. Al is niet 't ene complex normen meerwaardig aan 't andere en al zijn er diverse criteria, ik zou de tweedeling niet geheel loslaten, zoals Kranenburg doet. Er is inderdaad een voortdurende differentiatie: arbeidsrecht, agrarisch recht, ordeningsrecht, recht van het bedrijfsleven enz. enz., doch binnen elk gebied is de tweedeling bruikbaar. Ondanks de gestage toename van het publiekrecht in de moderne tijd moet en zal er altijd privaatrecht blijven: de individuele sfeer moet gehandhaafd blijven in het leven der burgers.

Telkens weer met toepassing van het evenredigheidspostulaat als wet van het rechtsbewustzijn schetst Kranenburg dan de grondslagen van het recht op verschillende gebieden. Wat het vermogenrecht betreft, doet hij dit bij de eigendom en de overeenkomst, die beide — men denke aan de talrijke eigendomsbeperkingen van overheidswege, de onteigening ten algemenen nutte, de gedwongen ruilverkaveling, de socialisatie van de beschikkingsmacht en ook van de eigendom der productiemiddelen — in de laatste decennia door wet en rechtspraak zo'n „belangrijke omvorming” ondergingen en nog steeds ondergaan. Natuurlijk schenkt Kranenburg, die reeds zoveel studie wijdde aan de groepsvorming en de groepspsychologie, aandacht aan het corporatief recht (in zijn nieuwe gedifferentieerde indeling) en de besluitvorming in de groepsverbanden. Bij het strafrecht komt de bekende objectieve vergeldingsleer van den zo jammerlijk omgekomen rechtsfilosoof Leo Polak ter sprake. In het administratief recht en het belastingrecht bepleit Kranenburg nog weer eens een goede administratieve rechtspraak. In hoge mate actueel zijn de bladzijden over het tussenstaatse recht, waarbij de gebreken zowel van de oude Volkenbond, als ook van de nieuwe organisatie uit het Handvest der Verenigde Naties wat de besluitvorming aangaat niet onder stoelen of banken gestoken werden (veto-recht!).

Met een pleidooi voor de zelfstandigheid van de rechtswetenschap

tegenover de ethiek, de metafysica en de sociologie eindigt het boek. Reeds eerder waarschuwde Kranenburg ertegen de rechtswetenschap zonder meer als onderdeel van de sociologie te zien, zoals Treub indertijd in W.P.N.R. no. 1287 voorstond, en tegen de overschatting van de plaats der rechtssociologie door geleerden als Ehrlich (en Hamaker had hij kunnen zeggen).

Wij, zijn leerlingen en ook andere Nederlandse juristen, kenden de in dit boek verkondigde opvattingen van Kranenburg meestal wel. Zij zijn verspreid in vele geschriften, grote en kleine, van zijn hand te vinden. Nu heeft men ze alle in één boekdeel bij elkaar. Zij zijn ook voor niet-juristen van groot belang. Laten velen er nu ernstig kennis van nemen ter versterking van hun rechtsbesef en rechtsinzicht. Het kan ons gesteerd en geschokt vaderland slechts ten goede komen.

J. VALKHOFF

Boekbespreking

Prof. Mr. Dr. G. van den Bergh: Eenheid in verscheidenheid. Een systematisch kritisch overzicht van alle kiesstelsels. Samsom, Alphen a.d. Rijn, 90 blz.

Prof. Van den Bergh heeft de beoefenaars van het staatsrecht in theorie en practijk aan zich verplicht door het schrijven van deze monographie over de verschillende systemen van kiesrecht. Hij is op dit gebied deskundig als geen ander; de materie, die een mathematische inslag heeft, heeft kennelijk zijn voorkeur. Zo heeft hij dan nu een overzicht samengesteld, dat volledig, duidelijk en bondig is. Een zeer bruikbaar boekje; de bruikbaarheid wordt nog verhoogd door het opnemen van een aantal bijlagen, waarin gegevens bijeen zijn gebracht, die anders niet zo gemakkelijk beschikbaar zouden zijn, en die toch de zaak bijzonder verhelderen. Zo de bijlage I over het Angelsaksische kiesstelsel, waarin ettelijke cijfers over de verkiezingsuitslagen volgens het in Engeland geldende systeem zijn opgenomen, die naar Nederlandse opvattingen uiterst merkwaardig zijn. Zo verkreeg bij de laatste verkiezingen Labour bij 11.971.464 stemmen 389 zetels, d.i. per zetel 30.775 stemmen; de Conservatieve partij bij 9.938.679 stemmen 209 zetels, d.i. per zetel 47.553 stemmen; de Liberale partij bij 2.282.197 stemmen 11 zetels, d.i. per zetel 207.472 stemmen. Bij een systeem van evenredige vertegenwoordiging zou de zetelverdeling geweest zijn: Labour 299; Conservatieven 249; Liberalen 57; m.a.w. Labour zou de absolute meerderheid niet hebben gehaald. Nu heeft de Labourpartij een overweldigende meerderheid. Uit deze cijfers is echter ook wel duidelijk, hoe een betrekkelijk geringe verplaatsing van stemmen soms tot zeer belangrijke wijzigingen in de samenstelling van het Parlement kan leiden en dus elke meerderheidspartij rekening moet houden met die mogelijkheid. Dat bevordert gematigdheid in de methoden en erkenning van de belangen van de minderheid; heden ik, morgen gij!

Zo is het stelsel van kiesrecht van grote betekenis voor de gehele functionering van het bestel. Van den Bergh doet niet mee aan de verguizing van het bij ons bestaande systeem. „Ons bestaand lijststelsel van E.V. heeft stellig zeer grote verdiensten”, schrijft hij (blz. 35), en de buitenlandse literatuur erkent dat ook. De kieskring, zoals wij die kennen, is een uitvinding van Mr. Van Geleïn Vitringa, die van grote waarde is, omdat zij een vrij sterke territoriale decentralisatie combineert met een kiesgebied, dat een eenheid vormt: „een min of meer geniale vondst”, vindt Van den Bergh. Maar er zijn bezwaren. Hij is van oordeel, dat het personenstelsel de voorkeur verdient boven het lijststelsel. Voor den twijfel, of het personenstelsel bij verkiezingen op grote schaal wel toepassing zou kunnen vinden, gezien de moeilijkheden voor den gemiddelden kiezer en de technische moeilijkheid

van het dépouillement bij een zeer groot aantal biljetten, acht hij thans, na de ervaringen van de practijk in een aantal landen (Tasmanië, Ierland, Raadsverkiezingen in Canada en de Verenigde Staten) geen voldoende grond meer aanwezig. In Bijlage III wordt de methode van overdracht der stemmen-overschotten en het uitschakelen van het element van toeval behandeld. Ik kan daarop in dit bestek niet ingaan. Naar mijn indruk is de schrijver wel geslaagd in de uitschakeling van het element van toeval of willekeur. Of echter het vaststellen voor de uitslag toch niet een moeilijk en tijdrovend werk zal zijn?

„Men hebbe geen al te grote vrees, dat de kiezers met hun stembiljet geen raad zullen weten”, zegt Van den Bergh (blz. 80) en drukt een verkleine reproductie af van een Amerikaans stembiljet, zoals dat, volgens hem, door millioenen kiezers met succes pleegt te worden gebruikt. Zou dat succes niet goeddeels op de „skill” van de ervaren „bosses” der politieke partijen in Amerika, „vakmannen” met grote organisatorische begaafdheid, neerkomen? Als ik het stembiljet bekijk met het oog op eventueel gebruik door Nederlandse kiezers, kan ik twijfel aan het succes niet onderdrukken. Intussen, geen van de velen, die met de herziening van ons kiesstelsel te maken zullen krijgen of zich daarvoor interesseren, mag deze verhandeling ongelezen laten.

R. KRANENBURG

Wij waren getuigen. Dertig tekeningen van Piet Klaase; inleiding Jan H. de Groot en Ed. Hoornik; gedichten van Theun de Vries. Uitgave van „Vrij Nederland”. A'dam 1946. Prijs f 7.50.

Men zou dit boek het best een herinneringsalbum kunnen noemen; daarmee is zijn functie nauwkeurig omschreven. Pijn en smart worden snel vergeten. Ons geheugen en de geschiedenis, het geheugen van een volk, zullen de feiten der afgelopen vijf jaren wel vasthouden, maar de stemming, waarin wij ze beleefden, verdampt snel, tenzij de kunst ze gefixeerd heeft. In de aanschouwing van het kunstwerk herbelevan we onze ervaringen en kunnen onze kleinkinderen onze emoties navoelen. Men achte dit niet gering. De vrees te vergeten heeft de besten onzer met zorg de toekomst doen inzien. Wijs is de mens en wijs is het volk, dat zijn ervaringen verwerkt in zijn zwoegen voor een betere toekomst. Dit boek is een goed herinneringsalbum. Het begint met een fraai opstel van Jan H. de Groot en Ed. Hoornik. Zij beschrijven de houding van die Nederlandse mensen, welke waardig geantwoord hebben op de nat. soc. aanslag. Het is niet louter geschiedenis, maar meer; het is een levend relaas van ooggetuigen, die subjectief — want zij waren partij — vertellen, wat zij innerlijk beleefden. Zij geven rekenschap van het getuigenis door te herinneren aan de gruwelen, die ons volk aangedaan werden, maar in een enkele anecdote, in een korte bezinning daartussendoor, schetsen zij, wat aanstonds in de tekeningen zal blijken en wat het centrale feit is: de geest van het verzet. Daarmee leiden zij voortreffelijk in tot de hoofdzak: de dertig tekeningen van Piet Klaase en de daarbij aansluitende verzen van Theun de Vries. Terwijl

de tekeningen soms teveel litteratuur zijn, d.w.z. gedachten — en woorden — spinsels, die een niet voldragen plastische verwerkelijking kregen, zijn de verzen vaak te weinig plastisch. Als men deze teksten leest, beseft men ineens, hoezeer onze dichters verleerd hebben emblemata-poëzie te schrijven. Versjes bij plaatjes, onze XVIIe eeuwse voorouders Vondel, Hooft, Huygens, Cats beoefenden deze kunst bij voorkeur.

Vaak is Theun de Vries blijven steken tussen de aanloop tot een hekeldicht, waarbij het op de puntige formulering aankomt en de aanloop tot een plastische vertaling van de tekening, waar het om fraaie uitvoerigheid en didactische duidelijkheid gaat. Het dichterlijk talent van Theun de Vries ligt elders: men leze het weemoedige „Naar de dag”, maar eenmaal toch schreef hij in dit boek een prachtig vers: In Holland staat een huis; in dit vers is de diepere zin van de tegenovergestelde tekening volkomen in taal ontsluitend, ja verdiept.

De tekeningen zijn, naar mijn smaak, ongelijk. Die indruk krijgt men allereerst doordat ze niet gelijksoortig zijn van opmaak, zoals in het album van Jordaan. Maar bij nadere beschouwing — en dat verdienen deze tekeningen! — rijst toch ook de twijfel of Piet Klaasse, die in elk geval een voortreffelijk tekenaar is, wel aanleg heeft voor de caricatuur. Ik noem hem liever een pathetisch tekenaar. Het aangrijpendst is hij, niet als hij spot of verontwaardigd is, maar als deernis of bewondering hem naar de tekenstift doen grijpen. (Febr. 1941; Vrijwillig afscheid; De Vrijheid, e.a.). Toch kan hij ook monsters tekenen, maar eerder uit ontzetting, dan uit spot: de bladen doen dan denken, — en het is geen geringe lof — aan Jeroen Bosch (Zwarte markt). Maar dit is alles een kwestie van accent. Er zijn bladen bij, zo gezellig volgetekend, dat het lezen van een dergelijke bladzij een apart genoegen is. (Aquarium; In Holland staat een huis, e.a.). Zodat ik maar zeggen wil, dat gij dit boek kopen moet. Het is, gezien de uitvoering, niet duur.

J. G. BOMHOFF.

Bibliografie

- ATTLEE, C., Mijn Labourpartij. 1946. 155 blz.
- BAYKOV, A., The development of the Soviet economic system. 1946. 514 blz.
- BRINK, H. VAN DEN, Een eisch van recht. (Indonesië; met een voorwoord van Ds. J. H. Bavinck). 1946. 87 blz.
- BURNHAM, J., The managerial revolution. 1941. 238 blz.
- DAVIDS, S., Journaal Juni—December 1945; wereldpolitiek van week tot week. 1946. 210 blz.
- DIJXHOORN, A. Q. H., Antwoord op „De wisseling in het opperbevel van land en zeemacht in Februari 1940”, van generaal I. H. Reijnders. 1946. 32 blz.
- FLEDDERUS, M. L., and M. VAN KLEECK, Technology and liveliness; an inquiry into the changing technological basis for production as affecting employment and living standards. Russell Sage Foundation, New York, 1944.
- KOELMA, A., Ideologie en bestuursstelsel; inaugurele rede. 1946. 29 blz.
- LEEUW, G. VAN DER, Balans van Nederland. 1946. 181 blz.
- NOTA, Eerste, over het „Nationaal welvaartsplan”. 1946. 56 blz.
- OMMEN KLOEKE, W. K. J. J. VAN, De vrijheid van beroep en bedrijf. 1946. 223 blz.
- OUD, P. J., Honderd jaren; hoofdzaken der Nederlandsche staatkundige geschiedenis, 1840—1940. 1946. 312 blz.
- PROEVE van een ontwerp van Wet op de bedrijfschappen en den Sociaal-economischen raad. 1946. 23 blz. Uitg. van „Het centrum voor staatkundige vorming”.
- REIJNDERS, I. H., Nogmaals: De wisseling in het opperbevel van land en zeemacht; antwoord aan de critiek van A. Q. H. Dijkshoorn. 1946. 55 blz.
- SLOTEMAKER DE BRUÏNE, M. C., Het joodsche vraagstuk. 1946. 197 blz.
- VALK, H. M. H. VAN DER, De geld en kapitaalmarkt. 1946. 147 blz.
- VERSLAG van het N.V.V. over de jaren 1940—1945. 1946. 138 blz.
- VRIES, C. W. DE, en W. SCHERMERHORN, Eenheid door democratie; debat over de democratische regeringsbeginselen. 1946. 31 blz.
- WERTHEIM, W. F., Nederland op den tweespiong. (Indonesië). 1946. 36 blz.
- ZUIJDEWINT, PH. J., Katholieken en partijvorming. 1946.

BERICHT VAN DE REDACTIE

In verband met de vacaties ontvangen de lezers hierbij het Juli- en Augustus-nummer gezamenlijk, echter in halve omvang. De ontbrekende 32 pagina's zullen aan de najaarsnummers, waarvan het eerste omstreeks 15 September zal verschijnen, worden toegevoegd.

DE REDACTIE

De idee van het socialisme en de machtsstrijd

Enkele opmerkingen over de „Proletarische Ideologie”

Prof. Banning heeft in No. 6 van dit tijdschrift het probleem van de ideologie van de socialistische beweging aan de orde gesteld, en meer in het bijzonder de vraag gesteld of de proletarische ideologie niet een „conservatieve, soms zelfs reactionnaire kracht” genoemd moet worden. Om niet langs elkaar heen te redeneren moeten we eerst vaststellen, wat we hier onder verstaan. Banning verstaat er onder de overtuiging, dat de klassenmaatschappij uitsluitend kan, maar ook beslist zal worden overwonnen door de proletarische klasse.

Dat is het dogma, dat oorspronkelijk aan de proletarische ideologie ten grondslag lag. Inmiddels zijn er niet velen meer, die dit *dogma* voor hun rekening nemen, maar de meest kenmerkende elementen van de *ideologie* als zodanig leven voort. Deze zou ik aldus willen omschrijven:

Een bezielend ideaal: sociale rechtvaardigheid voor allen, een ideaal, dat het meest gloed heeft voor hen, die het zwaarst lijden, voor het proletariaat;

een roeping: dit proletariaat is geroepen de duistere machten van het onrecht te vernietigen en de mensheid te bevrijden;

een ontwakend zelfbewustzijn: wij nemen geen gunsten aan, wij zelf willen en kunnen ons bevrijden.

Is deze ideologie nu gedoemd af te sterven, omdat het genoemde dogma onhoudbaar is? De waarachtige groeibodem van deze ideologie is echter niet dit *dogma*, maar is het *onrecht*, dat een gehele groep, een klasse, wordt aangedaan. En daarom leeft ze, en heeft ze een grote reële betekenis. Deze reële betekenis blijkt uit de groei van de communisten, en manifesteert zich ook in de Partij van de Arbeid. Na de nederlaag bij de Kamer- en Statenverkiezingen, vooral in de grote steden en industriegebieden hebben we veelal in onze propaganda weer de sfeer van de proletarische ideologie gebracht, en het opvallende daarbij was niet in de eerste plaats, dat we inderdaad de communisten tot staan brachten, maar dat onze eigen partijgenoten zich merkbaar opgelucht en „lekker” gevoelden in deze sfeer. Deze levende werkelijkheid is niet te ontkennen, en zal blijven leven, zolang de voedingsbodem: het sociale onrecht, bestaat. Bestaat dit dan nog?

Volgens Banning is dit onrecht aan het verminderen, en met de grotere sociale rechtvaardigheid zou gelijktijdig de „proletarische ideologie” behoren af te sterven, en waar ze dat niet doet als „conservatief” en „reactionnair” bestreden moeten worden. Daarbij miskent hij de menselijke reacties op bestaand onrecht. Wanneer iemand kiespijn heeft, is het een schrale troost hem te vertellen, dat zijn grootmoeder er veel slechter aan toe was. Wanneer de arbeider thans dagelijks onrecht

ondervindt, wanneer de woningnood hem het zwaarste treft, omdat hij toch al zo klein behuisd is, wanneer de hoge prijzen hem wanhopig maken, omdat hij tot de minst-betaalde klasse behoort, wanneer de textielnood bij hem het ergste nijpt, omdat vóór de oorlog zijn linnen- en klerenkast ook al zo goed als leeg was — dan bevredigt men zijn gemoed niet, wanneer men hem wijst op het èrgere onrecht van vroeger. Wanneer hij dagelijks in zijn werk zijn afhankelijkheid voelt, wanneer bij de minste tegenslag van ziekte, ongeval of werkloosheid nog grotere armoede hem aangrijnst, dan kan hij niet in geestdrift geraken over de sociale wetten, de werklozenuitkeringen en de Rijksbemiddelaars.

Zijn reactie op het door hemzelf ondervonden onrecht is even fel als die van zijn ouders en grootouders tegen het hun aangedane en ongetwijfeld nog veel èrgere onrecht.

Banning zegt: „Andere groepen, die geen deel krijgen aan het bestaande, en de kommer, ontbering en uitsluiting diep blijven gevoelen, blijven de revolutionnaire ideologie voeden.” Zolang erkend moet worden, dat er zulke groepen zijn, is de proletarische ideologie niet overleefd, niet reactionnair en conservatief. En er is geen scherpe scheiding tussen groepen, „die geen deel hebben aan het bestaande” en die dat wèl hebben. De arbeiders in de P.v.d.A. en in het N.V.V. waarderen „het bestaande” waaraan ze deel hebben misschien wat meer dan de communistische arbeiders, ook bij hen is echter primair: ons wordt onrecht aangedaan, we moeten ons verzetten, en vechten voor onze rechten. Zolang er onrecht heerst, zal er een „proletarische ideologie” zijn, zal het „Ontwaakt verworpenen der aarde” eigenaardige trillingen in elk socialistisch arbeidersgemoed wekken.

Het gaat er dan alleen maar om of deze proletarische ideologie geleid zal worden in de banen van het democratisch socialisme, of in de banen van communisme, anarchisme, en onder bepaalde omstandigheden zelfs nationaal-socialisme.

Welke rol speelt deze ideologie nu echter in de ontwikkeling van de maatschappij? Want ook al moet men erkennen, dat ze nog lang niet „afgestorven” is, en zolang er onrecht tegenover de arbeiders bestaat, ook niet zàl afsterven, dan is het theoretisch toch denkbaar, dat ze een kracht ten kwade is.

Wij zullen het er wel over eens zijn, dat het naastliggende doel voor de socialistten is: bestrijding van het bestaande onrecht, en onze gemeenschappelijke overtuiging is, dat dit onrecht alleen afdoende bestreden kan worden door een socialistische maatschappij-inrichting. De vraag moet dus aldus gesteld worden: is deze proletarische ideologie een kracht, die het socialisme nader brengt?

Nee, zegt Banning, integendeel; we moeten er iets anders voor in de plaats stellen, en wel: „de concrete principiële politiek, die de zedelijke idee demonstreert”. Dat is echter geen tegenstelling! De proletarische ideologie is niet in strijd met een concrete socialistische politiek, ze is juist ondenkbaar zonder deze politiek. Weliswaar is er een periode in de beweging geweest, dat men zich meer en meer concentreerde op kleine hervormingen zonder dat men het wezen van de kapitalistische maatschappij aantastte. Deze periode van „reformisme” viel juist samen met

een *verzwakking* van de proletarische ideologie. Het is zeer verheugend, dat we het er thans over eens zijn, dat de tijd aangebroken is voor een radicale politiek, die het socialisme concreet aan de orde stelt, maar het is niets nieuws. Al evenmin is „een sterk zedelijk pathos, een levende beweging met allen, die lijden onder het maatschappelijk onrecht” een tegenstelling tot de proletarische ideologie. Men hoeft slechts de liederenbundels van de oude beweging op te slaan, men behoeft slechts te denken aan het spontane solidariteitsgevoel van de arbeiders met de koloniale volkeren (soms dwars tegen het directe „klassebelang” in) om te weten, hoe 'n sterk bewogen „zedelijk pathos” er leeft in de proletarische ideologie.

Wanneer Banning dus zegt, dat we niet langer moeten stellen, dat onze kracht schuilt in de proletarische ideologie, maar in „de concrete principiële politiek, die de zedelijke idee demonstreert”, dan zegt hij niets anders, dan dat we twee elementen uit de proletarische ideologie moeten overnemen.

Hij elimineert het meest kenmerkende element: *de strijd van de sociaal-ontrechten zelf voor de verwezenlijking van deze concrete principiële politiek.*

Het is namelijk niet voldoende om radicale programma's op te stellen en met veel klem te proclameren, dat de Sociale Revolutie noodzakelijk is. De krachten van het behoud en de reactie zijn volkomen onaandoenlijk voor alle klemmende argumenten van rechtvaardigheid, logica en zedelijkheid, waarmee men ze al zo lang, lang voor het Marxisme, te lijf heeft willen gaan. De reactie is geen program, geen theorie, geen leuze, het is een zeer reële macht, de macht van een bevoorrechte klasse, die juist omdat ze bevoorrecht is over velerlei machtsmiddelen beschikt.

Het is nu juist het grote evenement in de geschiedenis, dat in onze tijd de droom van een rechtvaardige socialistische maatschappij reële betekenis gaat krijgen, omdat een andere macht, de macht van de arbeidersklasse, bereid is de strijd aan te binden tegen de duistere machten van het behoud. De strijd voor het socialisme is een strijd om ideeën, om gezindheid. Zonder mensen, die in zichzelf en eigen omgeving bereid zijn de strijd tegen de kapitalistisch-liberale gezindheid aan te binden, en deze te overwinnen, is opbouw van een socialistische beweging en voorbereiding van een socialistische maatschappij onmogelijk. Maar zo min als de kracht van de democratische Idee en de kracht van het Christelijk geloof alléén in staat waren het fascistische barbarendom te overwinnen zonder de bommenwerpers, de tanks en de slagschepen, zo min kan de Idee van het Socialisme alléén het kapitalisme overwinnen zonder de machtsstrijd. Wie dus niet alleen concrete principiële politiek wil *stellen*, maar deze ook *verwezenlijkt* wil zien, zal de machtsstrijd moeten aanvaarden.

In deze machtsstrijd is het verzet van de arbeidersklasse tegen het zelf ondervonden onrecht, het ontwakend zelfbewustzijn, en het vurig verlangen naar een rechtvaardige maatschappij dus de „proletarische ideologie” één van de sterkste krachten.

Daarom: zolang het kapitalisme niet overwonnen is, en dus machtsstrijd noodzakelijk is, zolang is de „proletarische ideologie” een vooruitstrevende kracht, ja een onontbeerlijke kracht om tot de verwezenlijking van ons doel te komen.

Omdat er op dit terrein zoveel misverstand bestaat, moet ik een zijsprongetje maken. Is dit nu „de klassenstrijd preken”? Dit woord wekt verkeerde voorstellingen, evenals het woord „proletariaat”, en ik kan er mee accoord gaan, dat het uit ons program en uit ons propaganda-jargon verdwijnt.

De maatschappij is niet in twee scherp gescheiden klassen uiteengevallen; de zaak van het socialisme is niet de zaak van één bepaalde klasse, en het is niet meer uitsluitend en alléén de arbeidersklasse in engere zin, die het kapitalisme zal overwinnen. In vele middengroepen leeft ook het verzet tegen onrecht, tegen het geestelijke en materiële leed van deze maatschappij, ontwaakt het verlangen naar een rechtvaardige maatschappij. Daarnaast zijn er altijd mensen geweest, die zuiver op grond van inzicht en van zedelijke of godsdienstige overtuiging bereid waren hun leven te wijden aan de zaak van het socialisme.

Het is voorts niet vol te houden, dat klassebelang altijd automatisch samenvalt met gemeenschapsbelang, en juist socialistische arbeiders zullen meer en meer zich verantwoordelijk moeten gevoelen voor het gemeenschapsbelang.

Tenslotte heeft de popularisering van de klassenstrijdtheorie geleid tot de opvatting, dat alleen een echte industrie-arbeider het ware socialisme kon begrijpen, terwijl bovendien het gevaar bestaat, dat de „klasse” tot een symbool verheven wordt, waaraan de persoonlijkheid geheel ondergeschikt gemaakt wordt, en waaraan zedelijke waarden opgeofferd worden („goed is, wat nuttig is voor de arbeidersklasse”). Dergelijke ontaarding van de klassenstrijdtheorie is echter in de Nederlandse sociaal-democratie steeds fel bestreden (Troelstra).

Om geen twijfel daarover meer te laten bestaan, kan de term „klassenstrijd” dus beter afgeschaft worden, maar daarmee mag niet tegelijk ontkend worden, dat er strijd geleverd moet worden tegen de kapitalistische klasse en dat uit de arbeidersklasse niet de enige, maar wel een zeer belangrijke en onmiskenbare kracht voortkomt in die strijd.

Deze kwestie is zeer actueel, omdat er sinds de bevrijding onzekerheid is gerezen bij vele arbeiders over de S.D.A.P., na de fusie over de Partij van de Arbeid. Deze onzekerheid werd niet weggenomen door radicale programma's, noch door het stellen van een concrete principiële politiek, en ook niet door een bewogen zedelijk pathos.

Deze arbeiders waren er n.l. niet meer van overtuigd, dat de sociaal-democratie ook de *machtsstrijd* voerde. Teveel werd de indruk gewekt, of de arbeiders hun machtsmiddelen maar moesten opbergen en zich onderwerpen aan het Recht, dat voor het grootste deel nog niet bestond. Instinctief voelden deze arbeiders dit als een groot gevaar: het prijsgeven van het strijddkarakter, terwijl zij dagelijks ondervonden, hoe sterk de machten nog waren, die tégen hen zijn.

In plaats, dat we nu zoveel mogelijk trachten te bewijzen, dat deze opvatting onjuist is, en dat de macht van de socialistische arbeiders door de vernieuwing vergroot kan worden, gaat Banning een soort socialisme-zonder-machtsstrijd-theorie scheppen, door de krachtigste motor in deze strijd, de proletarische ideologie, „conservatief en reactionnair” te noemen. Als Banning misschien hierop antwoordt, dat dat zijn bedoeling niet is,

en dat hij niet de machtsstrijd zelve, maar slechts het dogma, dat deze uitsluitend en alleen door de arbeidersklasse tot een goed einde gevoerd kan en zal worden, wilde veroordelen, dan hebben we tenminste een gemeenschappelijk uitgangspunt.

Wanneer hij de machtsstrijd aanvaardt, maar daarbij de „proletarische ideologie” wil uitschakelen, dan zal hij duidelijk moeten maken met welke machten hij dan het kapitalisme denkt te overwinnen.

Wanneer hij de machtsstrijd als zodanig verwerpt en slechts van de kracht van de Idee (het stellen van principiële politiek en bewogen zedelijk pathos) de overwinning verwacht, dan zal hij duidelijk moeten maken, hoe ooit de Idee alleen in staat kan zijn zonder machtsmiddelen het kapitalisme te vernietigen.

We zouden dan moeten wachten tot de economische machthebbers gegrepen worden door de zedelijke grootheid van de Socialistische Idee, of, wanneer de meerderheid in socialistische richting stuwt, zich geduldig onderwerpen aan de wil der meerderheid. Ik geloof, dat we er goed aan doen er rekening mee te houden, dat noch het één, noch het ander gebeuren gaat.

Wel is waar zijn de intelligentsten van deze heren bereid concessies te doen aan „historische noodzaak”. Deze noodzaak erkennen zij pas, wanneer er en politiek, en economisch een zeer krachtige socialistische beweging bestaat, een sterke partij en een sterke vakbeweging, die samenwerken en elkaar aanvullen. Wie kan ontkennen, dat de arbeiders hierbij het leeuwen-aandeel moeten leveren? En daartoe zijn zij alleen te brengen, wanneer een beroep wordt gedaan op hun proletarisch sentiment. Geen Gi-leonsbende van intellectuelen, geen elite van socialisten, voor wie de Idee levende werkelijkheid is, vermag enige indruk te maken op de heren machthebbers. Dat kan alleen een eensgezinde massa-beweging. Deze is gelukkig heel goed denkbaar zonder het dogma, dat „alleen en uitsluitend” de arbeidersklasse het kapitalisme kan en zal overwinnen, maar ze is *niet* denkbaar zonder proletarische ideologie.

En wanneer de heren machthebbers zich blijven verzetten tegen de opmars van het socialisme, wanneer ze door knappe economische manipulaties de zaak in het honderd sturen, of eenvoudig weigeren gevolg te geven aan de richtlijnen, die door de gemeenschap gesteld worden voor het bedrijfsleven, dan heeft men de keus te bukken voor de macht, zodat de verwezenlijking van de sociale rechtvaardigheid verder af is dan ooit, of er andere machtsmiddelen tegenover te stellen: de machtsmiddelen van de overheid als gevangenisstraf, het leger, de politie, of de machtsmiddelen van de arbeidersklasse: de staking. Natuurlijk moet bij toepassing van dit laatste middel steeds worden nagegaan of de gemeenschap niet harder getroffen wordt dan de reactionnaire werkgevers, natuurlijk mag het nooit toegepast worden om de wil van een minderheid door te drijven, maar als wapen tegen de reactie is het in bepaalde omstandigheden nodig en nuttig. De wetenschap, dat dit wapen bestaat en gebruikt kan worden is waarschijnlijk beter in staat de reactionnaire minderheid tot een „verstandige” houding te brengen, dan de kracht van de Idee van het Socialisme.

Ik zou echter niet graag het misverstand wekken, dat de machtsstrijd

voor mij begin en einde van de beweging is. Ik ben er diep van overtuigd, dat deze machtsstrijd *alleen* geen socialisme brengen kan, en zelfs de tendenz heeft nieuw onrecht te scheppen. De theorie, dat in en door deze machtsstrijd het proletariaat „vanzelf” socialistische eigenschappen verwerft, vindt in mij sinds lang een bestrijdster. De Idee moet grondslag en drijfveer van de socialistische beweging zijn. Het doel moet zijn geestelijke vernieuwing van den mens, niet in een verre toekomst, maar reeds nu. Reeds nu moet in het persoonlijke en politieke leven de zedelijke kracht van de Idee van het Socialisme gedemonstreerd worden.

Ook de wijze waarop de machtsstrijd gevoerd wordt, zal steeds getoetst moeten worden aan de Idee van het Socialisme, en dus steeds het hoge doel moeten dienen, niet het toevallig belang van een kleine groep, zelfs niet het directe enge klassebelang.

De Idee *alléén* echter, zonder de bereidheid de realiteit van de machtsstrijd te erkennen, hangt in de lucht, en leidt tot onvruchtbare fraseologie. En bij die machtsstrijd is de arbeidersklasse niet de enige, maar wel de belangrijkste en in elk geval een onmisbare kracht.

Moge het nieuwe beginselprogram klaarheid brengen over deze vraagstukken, en recht doen wedervaren aan de socialistische Idee als grondslag van de beweging, aan de machtsstrijd echter als onontkoombare weg tot verwezenlijking van deze Idee in de maatschappij.

De Idee van het socialisme vindt men terug in de dromen van het socialistische proletariaat over een rechtvaardige maatschappij, in hun solidariteit met allen, die lijden en verdrukt zijn, in hun toewijding en offervaardigheid in de strijd. Hun wil tot verzet, hun ontwakend zelfbewustzijn, dat in botsing komt met de neerdrukkende krachten in de maatschappij, (lang voor het woord „personalisme” uitgevonden was) maken de machtsstrijd mogelijk. Daarom is voor mij een socialistische beweging zonder „proletarische ideologie” ondenkbaar.

CHR. A. DE. RUYTER DE ZEEUW

RECTIFICATIE

Tot onze grote spijt is onder het artikel „De Molen maalt weer” in het vorig nummer van dit blad weggevallen de naam van den auteur: Mr. G. E. van Walsum. Wij bieden onze lezers en den auteur gaarne onze verontschuldiging voor deze omissie aan.

DE REDACTIE.

Over de noodzaak van een nieuw socialistisch maatschappijbeeld

Het is een groot woord, dat boven dit artikel staat. En de opmerkingen, die thans zullen volgen, zullen dan ook geenszins adaequaat zijn aan de grootte van dat woord — en vooral niet aan de dringende noodzaak, waarvan het spreekt. Het overgrote gedeelte van de Partij van de Arbeid is echter, naar het schijnt, zozeer in de direct praktische arbeid verdiept, dat men aan tal van meer theoretische vragen niet toekomt. Hetgeen te noodlottiger is, omdat veel van deze vragen zullen blijken een zeer innig verband te hebben met de dagelijkse arbeid. Mogen daarom de enkele bescheiden opmerkingen, die zullen volgen, bijdragen tot het weeropnemen ook van de op iets langere termijn werkende wetenschappelijke bezinning, die voor de partij dringend nodig is.

Dringend nodig: dan denk ik op het ogenblik vooral aan een punt, dat ervaren zal zijn door al diegenen, die sinds de bevrijding aan socialistische propaganda of aan concrete socialistische landspolitiek hebben gedaan: het ontbreken van een socialistisch maatschappijbeeld. Het is eigenlijk al het zwakke punt van de socialistische bewegingen geweest sinds daar het Marxisme als algemeen aanvaarde ideologie wegviel. Het Marxisme immers leerde in de praktijk zo zeer vanuit een deterministische maatschappijbeschouwing, dat men een concreet socialistisch maatschappijbeeld kon — en wilde — ontberen en, voor zoover gevoelsbehoeften toch bevredigd moesten worden, kon volstaan met een zeker romantisch utopisme. Bebel's „De Vrouw en het Socialisme” is voor mij nog altijd een van de meest typerende voorbeelden van dit op het eerste gezicht zo vreemde en toch psychologisch heel begrijpelijke naast elkaar leven van twee zo tegenstrijdige elementen. Zonder al te veel overdrijving kunnen we echter zeggen, dat deze ideologie sinds de eerste wereldoorlog geestelijk dood is, ook al zijn allerlei rudimenten daarvan lang in de psyche van voornamelijk proletarische volksgroepen blijven leven. De lacune is nooit helemaal gevuld. De socialisatieplannen en de voorstellen tot bedrijfsorganisatie en medezeggenschap uit de twintiger jaren gaven tot op zekere hoogte een nieuw maatschappijbeeld. Het bleef echter schematisch en fragmentarisch en het kon alleen voldoen aan zekere minimale eisen der socialistische propaganda — al heeft het nooit een sterke aantrekkingskracht uitgeoefend — enerzijds omdat het in de propaganda zo vaak gemengd werd met elementen uit het oude Marxistische jargon, anderzijds omdat de in hoofdzaak oppositionele werkzaamheid in het algemeen nog niet tot een confrontatie van dit vage maatschappijbeeld aan de praktische politiek dwong. Ook echter waar het socialisme wel regeringsverantwoordelijkheid moest dragen, zoals in Duitsland, bleef deze confrontatie uit; daarmede openbaarde zich de innerlijke machteloosheid van het socialisme tussen de beide oorlogen. Het is de onvergankelijke verdienste geweest van Hendrik de Man dit

probleem scherp te hebben gezien, de confrontatie te hebben volbracht en een forse poging te hebben gedaan, iets van een nieuw maatschappijbeeld te ontwikkelen in plaats van het oude vergruizelde: het Plan van de Arbeid. Ik laat de mate, waarin deze poging geslaagd mag heten, thans rusten, om slechts vast te stellen, dat een van de eigenaardigheden van het plan-socialisme is, dat het naar zijn concrete inhoud voortdurend verandert, althans veranderen moet, omdat de wereld verandert en bovendien, omdat grotere of kleinere gedeelten van elk plan geleidelijk worden verwezenlijkt. In ieder geval zijn de vooroorlogse „plannen van de arbeid” voor ons thans volstrekt onbruikbaar; ik mag mij waarschijnlijk ontslagen achten van de plicht, dat in concreto te motiveren.

Maar daarmee mist het socialisme ook vrijwel elk concreet maatschappijbeeld. De groepen, die uit de oude S.D.A.P. zijn gekomen, hebben het niet; de nieuwe socialistische groepen hebben het evenmin. Wat wij allen gemeen hebben is een zeker besef van de noodzaak ener grondige structurele verandering in de maatschappij en zijn voorts misschien een aantal normen, die naar onze mening bij die maatschappij-ombouw tot richtsnoer moeten worden genomen: erkenning van de belangen van den arbeidenden mens als richtsnoer voor de wijze van maatschappelijke productie; sociale rechtvaardigheid bij de verdeling van maatschappelijk inkomen en maatschappelijke macht; gelijke ontwikkelingsmogelijkheden voor ieder. De concrete voorstellingen echter, die zich bij deze schone woorden bij ons allen vormen, lopen sterk uiteen. Juist nu wij in de nieuwe Partij van de Arbeid uit zo verschillende hoeken zijn bijeengekomen, hebben wij minder dan ooit een gezamenlijk maatschappijbeeld. Wij kunnen niet alleen niet zeggen, hoe een socialistische maatschappij eruit zal zien — dat is vergeeflijk — maar wij kunnen zelfs niet bij benadering zeggen, hoe de maatschappij eruit zou zien, als men ons tien jaren zou laten werken. En dat is onvergeeflijk.

Dit tekort aan een maatschappelijk maatschappijbeeld heeft, als ik het goed zie, ten minste een viertal ernstige bezwaren.

1e. Het ondergraaft het eenheidsbesef der nieuwe partij. Wij weten van elkaar, dat wij op zeer belangrijke punten nog ver van elkaar staan en dat maakt ons innerlijk onzeker. Wij weten, dat er zijn, voor wie de oude socialisatie nog altijd een hoofdprogrammapunt is (maar wij weten niet, hoe ver zij die zouden willen toepassen), terwijl er anderen zijn, voor wie het vraagstuk van de socialisatie van het beheer kan worden opgelost zonder ouderwetse socialisatie van de eigendom. Het urgentieprogramma van de partij heeft daarover een passage, die meer in de richting van de laatste dan van de eerste opvatting wijst, maar welke „de daarvoor in aanmerking komende monopolistische bedrijven”, waarover het program spreekt, zijn, weet nog niemand concreet.

Wij weten voorts, om nog een tweede voorbeeld te noemen, van elkaar, dat wij ernstig verschillen ten aanzien van de bedrijfsorganisatie: het voorontwerp-Vos is ernstig bestreden zowel door Brongersma als door Slotemaker de Bruine, met argumenten, waaraan misschien belangrijke verschillen in maatschappijbeeld ten grondslag liggen. En zo zou ik kunnen doorgaan. Dit geeft een zeker gevoel van „niet weten, wat je aan elkaar hebt”.

2e. Het tekort aan een duidelijk maatschappijbeeld belemmert verder de propaganda en verzwakt de aantrekkingskracht, die het socialisme zou kunnen hebben, speciaal bij hen, die méér vragen dan een zeker „sentiment de gauche”, d.w.z. bij al die groepen, die meer zakelijk ingesteld zijn en concreet willen weten, wat ze aan ons hebben, vaak ook om er hun eigen belangen aan te confronteren. Wij hebben dat in de jongste verkiezingen duidelijk gezien. Het socialisme had zeker na de bevrijding een grote goodwill. Er zijn vele oorzaken, waardoor deze is weggeëbd. Maar één daarvan is zeker, dat ons maatschappijbeeld zo vaag en onklaar was, dat de genadeloze propaganda der tegenstanders ervan heeft kunnen maken; wat in *hun* kraam te pas kwam om er daarna de goegemeente de schrik mee in de benen te jagen. Wat er b.v. op het gebied van de ordening tegen ons is ingebracht, is daarvan een duidelijk bewijs. De bedrijfschappen uit het voorontwerp-Vos zijn dáárom op zoveel verzet gestuit, omdat de tegenstanders de voorstelling ingang hebben weten te doen vinden, dat zij de toekomstige dragers zouden zijn van een alles en allen ordenende staatswil, waarbij vergeleken de oorlogsbureaucratie kinderspel zou zijn. En, wat een onzin deze voorstelling ook bevatte, zij is er in gegaan, omdat wij onvoldoende duidelijk hebben weten te maken, wat de ordenende taak dier nieuwe organen eigenlijk zou inhouden, anders gezegd, omdat wij niet beschikbaar hadden een beeld van het sociaal-economische leven, waarin deze bedrijfschappen zouden moeten functioneren. Ook dit voorbeeld is met vele aan te vullen.

3e. Het tekort aan een duidelijk maatschappijbeeld belet ook een juist begrip van de maatregelen, die eventueel door socialistische ministers of een socialistische regering zouden worden genomen. Want het gebeurt maar zelden meer, dat de overheidsmaatregelen gemakkelijk en zonder meer in een bepaald schema kunnen worden ondergebracht. Meestal krijgen zij hun volle zin pas in het kader van een groter plan, dat duidelijk maakt, waarom zij, en op die wijze en op dat moment, moeten worden genomen. Het is de taak van de voorlichting der regering en de propaganda der partij ze in dat kader te plaatsen. Maar dan moet het plan er ook zijn! Voorbeelden treft men niet alleen aan bij de reeds genoemde bedrijfschappen uit het voorontwerp-Vos, doch ook b.v. in de financiële politiek van minister Lieftinck.

Daarom ook kan het slot van het artikel van Prof. Dr. W. Banning in het Juni-nummer van dit maandblad (pag. 365) misschien onbedoeld een misverstand wekken. Als Banning zegt: „in plaats van de ideologie trede een concrete socialistische politiek”, is dat alleen juist als onder concrete socialistische politiek niet alleen het practische regeringsbeleid en niet alleen een uit los naast elkaar staande eisen bestaand urgentieprogram verstaan worden, maar ook een verder strekkend plan, dat een nieuw socialistisch maatschappijbeeld duidelijk kan maken. Want zonder dit laatste zal een socialistische regeringspolitiek niet als zodanig door de massa's meer worden herkend en zullen de tegenpartijen, van rechts en van links, haar maar al te gemakkelijk als „revolutionnair” c.q. „reactionnair” kunnen interpreteren en kwalificeren. De jongste geschiedenis bewijst het.

4e. Daarmee is tenslotte ook reeds duidelijk gemaakt, dat zeker niet het

geringste bezwaar van het ontbreken van een socialistisch maatschappijbeeld gelegen is in het feit, dat een eventueel socialistisch bewind of socialistische ministers onvoldoende „geestelijke ruggesteun” hebben. Ook zij moeten hun maatregelen kunnen nemen in het kader van een verrijkend plan, dat ze hun ware zin en belang geeft. Zonder dat plan lopen zij gevaar zich te beperken tot de kleine vraagstukken van de dag, op zijn best tot een zekere reformistische politiek, maar komen zij aan structurele hervormingen niet dan misschien toevallig en a.h.w. per ongeluk toe.

Wij moeten dus een nieuw socialistisch maatschappijbeeld hebben. Betekent dat een terugkeer tot de utopie? Neen, dat is niet de bedoeling. Aan een nieuw utopisme, d.w.z. een nieuwe poging, ons opnieuw te laten bedrinken aan de veronderstelde weelden van een in verre toekomst liggende socialistische maatschappij, hebben we geen behoefte. Het zou trouwens niet lukken. Maar wij kunnen, zoals hierboven werd gemotiveerd, ook niet volstaan met een urgentieprogram en ook niet met een complex van normen — hoe noodzakelijk deze op zichzelf ook zijn —, die niet verder komen dan een periodieke transponering in even vage verkiezingsleuzen, in de trant zoals wij die in de twintiger en dertiger jaren ook tot vervelens toe hebben gekend. Wat wij nodig hebben is een beeld van het sociaal-economische leven, zoals dat er uit zou zien, als de socialistische politiek gedurende een zekere tijdsduur zich vrij zou kunnen ontplooiën. Deze tijdsduur moet enerzijds zo worden gekozen, dat de periode nog in zekere mate te overzien is en dat wij de stappen, die gedaan zullen moeten worden om vanuit het heden in die nieuwe toestand te komen, nog duidelijk en concreet voor ons kunnen zien. Die tijdsduur zal anderzijds voldoende gelegenheid moeten geven voor het inderdaad tot stand brengen van structurele hervormingen, waardoor de nieuwe samenleving duidelijk in iets meerdere mate aan de socialistische normen zal beantwoorden. Om de gedachten te bepalen: Wij moeten hebben een tienjarenplan, aan het eind waarvan het beeld van een nieuwe, méer-socialistische maatschappij oprijst.

Deze terminologie maakt al duidelijk, dat het daarbij niet gaat om *de* socialistische maatschappij — hoe die er uit zal zien, kan waarlijk nog niemand van ons zeggen: te veel nog volstrekt onoverzichtelijke elementen uit de feitelijke ontwikkeling zullen daarop invloed hebben (waarbij ik dan nog afzie van de moeilijkheid, dat wij het over wat uiteindelijk een socialistische maatschappij zou mogen heten, lang niet eens zullen zijn!). Maar wel moet het tien-jaren-plan een verdere benadering geven, het moet tot resultaat hebben: een maatschappelijke toestand, die aanwijsbaar en zichtbaar beter is dan de actuele. Het zal leidraad en richtsnoer kunnen zijn voor socialistische bewindvoerders en hen kunnen bewaren voor een zuiver reformistische politiek. Het zal de achtergrond zijn, waartegen door de voorlichtings- en propaganda-organen de concrete individuele maatregelen kunnen worden geprojecteerd en waaruit ze hun zin krijgen. Het zal de omgrenzing moeten vormen van de machtiging, die aan de kiezers zal worden gevraagd, zodat deze weten, waar ze in concreto aan toe zouden zijn, als ze een socialistisch bewind in het leven zouden helpen roepen.

Dit laatste is, ik wees er hierboven reeds op, een belangrijk punt. Wij

zullen nooit kunnen zeggen, dat met dit tien-jarenplan (of met een volgend) onze doeleinden zijn verwezenlijkt: daarvoor gaat onze critiek te diep en zijn de o.i. noodzakelijke wijzigingen te grondig. Dat zal altijd op onze actie blijven drukken en onze aantrekkingskracht tegenover een groot deel van ons voorzichtige en behoudende volk — sprak Huizinga niet van onze burgerlijke volksaard? — verzwakken, zolang wij niet duidelijk uitspreken, dat men van ons niet meer te wachten heeft, dan wat in ons tien-jarenplan eerlijk en duidelijk is neergelegd en dat wij geen verderstreckende ingrijpende maatregelen zullen nemen, dan nadat wij daarvoor een nieuwe uitdrukkelijke machtiging van het kiezersvolk zouden hebben verkregen.

Het is mij duidelijk, dat reeds het opstellen van een tien-jarenplan, vooral op dit ogenblik bij de onoverzichtelijkheid van de internationale conjunctuur en de internationale politieke situatie, een uitermate hachelijke onderneming is. Het is echter, naar mijn mening, voor de levenskracht der socialistische beweging een *conditio sine qua non*. Daarom moeten de moeilijkheden en de risico's worden aanvaard. Zij zijn trouwens niet onoverkomelijk. Men moet m.i. uitgaan van de huidige situatie en daarbij zo min mogelijk incalculeren een eventuele uit internationale oorzaken voortvloeiende verbetering. M.a.w. men moet in hoofdzaak rekenen op eigen krachten en voornamelijk de ontplooiing en besteding daarvan trachten aan te geven. Natuurlijk moet er plaats blijven voor tussentijdse wijzigingen en improvisaties, die dan echter zo spoedig mogelijk hun plaats in het totale plan en het eindbeeld zullen moeten vinden.

In een tien-jarenplan, als hierboven bedoeld, zouden, om enkele van de belangrijkste te noemen, de volgende elementen moeten zijn opgenomen: 1e. Aangegeven zou moeten worden, hoever wij ons, binnen het kader van dat plan, de economische ordening denken doorgevoerd, d.w.z. aan welke beperkingen het bedrijfsleven in zijn geheel zou zijn onderworpen en/of, en zo ja, welke, verdergaande maatregelen van ingrijpende aard t.a.v. bepaalde grote bedrijfstakken zouden nodig zijn. Ik weet, dat dit moeilijk is, maar meen, dat b.v. duidelijk kan worden gemaakt, dat — als de acute oorlogsschaarste achter de rug is — onze ordening voor de kleinhandel en het ambacht in het algemeen niet veel meer zal betekenen dan de ook door hen zelf gewilde vestigingscontrôle, terwijl de maatregelen van bedrijfspolitieke aard allereerst de industrie en de groothandel zullen treffen. Wij zullen dan tevens moeten trachten, duidelijk te maken, hoever dáár de vrijheidsbelemmering zal gaan en waarom.

2e. Daarbij zal tevens concreet moeten worden aangegeven in hoeverre — in die tien jaren — socialisatie van de eigendom van sommige productiemiddelen nodig wordt geacht. Wij kunnen ook op dit punt geen verstoppertje meer spelen. Al zullen wij wel kunnen en moeten zeggen, dat uiteraard een sabotage van bepaalde wezenlijke onderdelen van het tien-jarenplan door een bepaalde ondernemersgroep kan dwingen tot tussentijdse additionele socialisatie. Wij zullen tevens moeten duidelijk maken, hoe wij ons het beheer en gebruik der ev. gesocialiseerde productiemiddelen denken en hoe wij daarbij de door het publiek zo gevreesde bureaucratie kunnen voorkomen.

3e. Direct hierbij aansluitend rijst de te beantwoorden vraag, in hoeverre

wij de kapitaalrente als wettige inkomensbron zullen erkennen en of wij eventueel via het belastingrecht of via het erfrecht het arbeidsloos inkomen meer of minder zullen moeten aantasten.

4e. Het zal overbodig zijn, te vermelden, dat ook het vraagstuk van de bedrijfsorganisatie in ons tien-jarenplan een duidelijk en met de eerstgenoemde punten harmoniërend antwoord zal moeten vinden.

5e. Men zal echter niet alleen naar de externe bedrijfsorganisatie vragen, men vraagt ons ook en zeer terecht: wat wilt ge met de onderneming, in hoeverre wilt ge de structuur daarvan wijzigen en b.v. de arbeidende groepen daarin zeggenschap, b.v. t.a.v. directiebenoeming en winstbesteding, geven. Wij kunnen er niet omheen, deze vragen een — eventueel slechts voorlopig — antwoord te geven.

6e. Datzelfde geldt zeker ook voor het vraagstuk der „sociale zekerheid”, van zo fundamentele betekenis voor de inkomensverdeling en voor het welvaartspeil der economisch zwakkere groepen. Hoe zal onze maatschappij er in dat opzicht over 10 jaren uitzien — als men ons een machtiging geeft tot handelen?

Ik zou deze vragen met nog een groot aantal kunnen vermeerderen, ten dele van niet minder betekenis — men denke b.v. maar aan de loon- en prijspolitiek, aan de woningpolitiek en aan de noodzakelijke maatregelen om ons onderwijs inderdaad voor ons gehele volk toegankelijk te doen zijn, — doch ik neem aan, dat thans voldoende duidelijk is, wat ik bedoel en hoe urgent de schepping van een dergelijk tien-jarenplan en van het daarmee samenhangende nieuwe socialistische maatschappijbeeld is. Het ontwerpen daarvan is geen één-mans-werk, doch taak van een grote groep geestelijke werkers, beziel en geleid van uit één centraal punt. Zo is in 1934—1935 ook het Plan van de Arbeid geboren. Het nieuwe plan moet meer omvattend en verder-reikend zijn en werken in een nog moeilijker tijd, maar eist dan ook een samenwerking van nog sterkere geestelijke krachten. Ik ben overtuigd, dat de Partij van de Arbeid deze krachten heeft en mobiel kan maken.

Dr. J. F. DE JONGH.

In memoriam Jacob van der Wijk

De redactie verzoekt mij, enkele woorden te wijden aan Van der Wijk, die ons, zoals zo velen, gedurende de bezetting ontviel. Ik voldoe aan dat verzoek gaarne. Toch vrees ik, dat ik slechts een zeer onvolkomen beeld zal geven van Van der Wijk's leven: ik ben heel wat jonger en heb hem dus slechts in de laatste helft van zijn leven gekend.

Van der Wijk genoot een zwakke gezondheid, die telkens grenzen stelde aan zijn activiteit, zeer tot zijn spijt. Want in hem brandde een geweldig vuur. Fel was hij in zijn vriendschap en zijn strijd. Wellicht mede door zijn zwakke gezondheid was zijn woord vaak bitter, cynisch. Dit heeft velen tegen hem ingenomen; velen, die van zijn werk wellicht weinig wisten. Hij stond daardoor enigszins geïsoleerd. Zijn geestesinstelling, die in veel opzichten „mathematisch” mag worden genoemd, bevorderde dit. Hij was zeer uitgesproken in zijn denkbeelden; bepaalde zijn keuze met mathematische precisie; en alles wat afweek was dan ook veroordeeld. Binnen de sociaal-democratie rekende hij zich, met zijn vriend S. de Wolff, tot de Marxisten en de linkerzijde, zonder echter ooit de S.D.A.P. te verlaten. In verband daarmee had hij ook duidelijke critiek op de communisten en de buiten de S.D.A.P. verblijvende links-socialisten. Het was hem, om zo te zeggen, niet gemakkelijk naar de zin te maken. Dat zal uit het volgende nog blijken.

Zoals het echter bij zulke bewogen naturen veel voorkomt, was hij tevens in zijn vriendschappen zeer uitgesproken. Zijn vriendschap en bewondering voor De Wolff was daarvan het sprekendste voorbeeld. Niet zonder recht werden deze twee vrienden in de wetenschap en de politiek als „de Siamese tweelingen” aangeduid.

Ik zei het reeds: er brandde een fel vuur in hem. Hij had een zeer grote belangstelling en liefde voor de wetenschap in het algemeen, voor de wis- en natuurkunde, en voor economische, sociale en politieke vraagstukken in het bijzonder. Hij zette, wat deze belangstelling betreft, de Marxistische tradities en een negentiende-eeuwse traditie voort, niet slechts naar het innerlijk, maar ook naar het uiterlijk. De stijl zijner talrijke artikelen was, behalve door Joodse humor, gekenmerkt door die genoeglijk leesbare maar tijdrovende uitweidingen, die een tegenstander, na een veelheid van citaten, steeds verder in een nauwe trechter van onontkoombare logica drijven, waaruit hij slechts volkomen verslagen en verpletterd kan te voorschijn komen. Wat niet belet, dat de tegenstander op zijn manier hetzelfde uithaalde met den gewaanden overwinnaar. Doch wie onzer zou heden nog willen betogen, dat de twintigste-eeuwer het recht heeft, neer te zien op den negentiende-eeuwer? En zo is er in de geschriften van Van der Wijk nog zeer veel waarvan men genieten kan. In elk geval wordt de lezer getroffen door de veelzijdige belezenheid en door de diepe belangstelling en liefde voor het onderwerp van den auteur. Zijn veelzijdigheid blijkt uit de veelheid van onderwerpen, door hem in de loop der jaren behandeld. Zo vinden wij naast zijn

bekende beschouwingen „Wetmatigheid in Natuur en Maatschappij” (Soc. Gids 1921) en „Wetmatigheid in de Maatschappij” (Soc. Vereniging tot bestudering van maatschappelijke vraagstukken, 1930), uitvoerige beschouwingen over de fouten van de sociaal-democratische politiek in Duitsland (Soc. Gids 1933) het bevolkingsvraagstuk (1933), Max Adler's werk (1937), ethische normen (Soc. Gids, 1936), het causaliteitsbegrip, het materialisme (1938). In al deze bijdragen is hij de grote bewonderaar van Marx, zonder dezen overigens steeds te volgen. Want Van der Wijk was ook zelf wetenschapsman: hij hield van het denken om het denken, om het begrijpen en zou een opinie, zelfs al was zij van Marx, alleen aanvaarden, indien hij haar zelf kon verdedigen. Zijn eigen wetenschappelijke bijdragen betroffen in het bijzonder de statistiek van de inkomensverdeling. Evenals onderzoekers als Pareto, Gini en na hen nog anderen, was ook Van der Wijk gegrepen door de raadselachtige regelmatigheid van de inkomensverdeling. Daarin is een inderdaad merkwaaardige regelmaat te bespeuren. Niet alleen is de grafische voorstelling een zeer geleidelijk verlopende lijn, doch deze lijn laat zich door een zelfde wiskundige formule beschrijven, of men nu Engeland neemt of Pruisen van het midden der 19e eeuw of zelfs middeleeuwse steden; of men Engelse cijfers van 1815 neemt, van 1880 of van 1935. Wel is waar wijzigt zich de concentratie der inkomens — de mate van ongelijkheid, zou men ook kunnen zeggen —, doch deze wijzigingen zijn slechts betrekkelijk gering. Alle onderzoekers van dit verschijnsel hebben het gevoel gehad, hier op de een of andere wijze met een „universele wet” te doen te hebben. (In dit verband is het ook merkwaardig, dat de verdeling van de inkomens in de industrie in de Verenigde Staten en Rusland, blijkens een recent onderzoek, maar weinig verschilt.)

Van der Wijk heeft zich, evenals verschillende andere onderzoekers, diepgaand beziggehouden met de statistische beschrijving van deze inkomensverdelingen. Hij heeft nauwkeurig onderzocht of de formule van Pareto niet door een betere was te vervangen. Het bezwaar tegen de formule van Pareto was tweevoudig. Aan de ene kant kon deze formule niet exact zijn, ofschoon ze een goede benadering geeft voor de inkomens boven de belastinggrens. Want als men met behulp dezer formule het aantal inkomentrekkers met een inkomen „boven de nul” zou willen berekenen, zou men als uitkomst een oneindig groot aantal vinden. In werkelijkheid is dat aantal natuurlijk eindig en wel gelijk aan het aantal personen, dat een inkomen heeft. Aan de andere kant heeft de formule van Pareto het bezwaar, dat zij theoretisch niet kan worden verklaard. Er is geen enkele theorie, die haar wiskundige vorm aannemelijk kan maken.

Van der Wijk heeft, aanvankelijk in artikelen in „De Economist” en nadien, daartoe door het Nederlands Economisch Instituut uitgenodigd, in de serie monographieën van dat Instituut, beide vraagstukken trachten op te lossen¹⁾ Men kan in de wetenschap nooit zeggen, dat de eindstreep is bereikt. Er is bovendien meningsverschil mogelijk over onderdelen. Naar mijn mening kan men dan ook niet zeggen, dat de

¹⁾ J. v. d. Wijk, Inkomens- en vermogensverdeling, Haarlem 1939.

pogingen van Van der Wijk het vraagstuk geheel hebben opgelost. Maar zij hebben een belangrijke bijdrage geleverd tot de oplossing. De formule die hij heeft voorgesteld, bleek een benadering van de werkelijkheid te geven, die op zijn minst even goed was, in de onderzochte gevallen, als die van Pareto. Zijn formule lijdt voorts niet aan het bezwaar van die van Pareto, dat zij een oneindig aantal inkomentrekkers boven het inkomen „nul” oplevert. Of, in andere en nog sprekender termen: zijn formule slaagt er in, de top in de niet-gecumuleerde frequentie-curve weer te geven, die men, in de buurt van de belastinggrens, aantreft. Tenslotte verbindt Van der Wijk aan zijn formule ook een interpretatie, een verklaring. Zijn formule is nl. de zgn. toevalsformule. Deze formule geeft aan, hoeveel personen er in de verschillende inkomensklassen zouden vallen, indien het bezitten van een hoger of een lager inkomen dan het normale uitsluitend een gevolg is van het optreden van een groot aantal toevallige oorzaken. Bedoeld is een groot aantal oorzaken, die, onafhankelijk van elkaar, elk op zichzelf een kleine uitwerking hebben, die even goed gunstig als ongunstig kan uitvallen. Dit alles echter met dien verstande, dat de inkomensklassen geen gelijke breedte hebben, in geld uitgedrukt, doen slechts indien men let op het „psychisch inkomen”. Het zou wat ver voeren, de betekenis van deze term nauwkeurig te bespreken. Men verkrijgt er een denkbeeld van, indien men op de bevredigingsgraad let, die elk inkomen verschaft. Een inkomen, dat tweemaal zo hoog is als een ander, geeft niet altijd een dubbele bevrediging: de toegevoegde inkomensdelen schenken een telkens kleinere bevrediging. Als het inkomen verdubbelt, wordt het psychisch inkomen niet noodzakelijk ook verdubbeld.

De gedachtengang waarmede Van der Wijk zijn formule heeft willen aannemelijk maken, is ongeveer deze. Uit onderzoekingen van statistici en biologen is gebleken, dat allerlei fysieke eigenschappen van den mens — zijn lengte, zijn borstomvang en velerlei andere eigenschappen — volgens deze toevalscurve verdeeld zijn. Hier mag men inderdaad denken aan een inwerking van talrijke, elk voor zich kleine, van elkaar onafhankelijke krachten. Van der Wijk stelt zich voor, dat voor geestelijke eigenschappen soortgelijke wetten gelden en dat de inkomensverdeling daarmee ten nauwste samenhangt. Echter niet de verdeling der geldinkomens, doch die van de bevrediging die daarmee veroverd wordt.

Het zou te ver voeren, op deze theorie hier in te gaan. Ik zei reeds, dat daarover meningsverschil mogelijk is. Niettemin zijn de becijferingen en beschouwingen van Van der Wijk een belangwekkende bijdrage geweest tot dit vraagstuk, dat de onderzoekers reeds zolang bezighoudt. En het vervult ons met ontzetting en bitterheid, wanneer wij aan het tragische einde van dezen bescheiden, toegewijden wetenschapsman denken.

Prof. Dr. J. TINBERGEN

Loonpolitiek in de huidige overgangsfase

1. Het doel van dit artikel is, in korte trekken uiteen te zetten, welke functies het overheidsorgaan voor loonpolitiek (Rijksbemiddelaars) in het huidige stadium heeft te vervullen en welke consequenties met betrekking tot de organisatie van dit orgaan hieraan verbonden zijn.

Dat wij in een overgangstijd leven behoeft geen nadere toelichting. Voor ogen staat een geordende maatschappelijke samenleving, waarin een rechtsorde van de arbeid met een eigen democratisch karakter (bedrijfsdemocratie) rechts- en bestaanszekerheid aan de arbeiders geeft. Deze rechtsorde zal steun vinden in een maatschappelijke organisatie, waarvan de opbouw nog niet ter hand genomen kon worden, omdat het na-oorlogse puin ternauwernood geruimd is. De voorlopige maatregelen, welke getroffen zijn, werden min of meer geïmproviseerd ter voorziening in de onmiddellijke materiële- en rechtsbehoeften van ons volk. Hierbij werd — wat de loonpolitiek betreft — aangeknoopt bij een oude vorm, ongeacht of deze geschikt was om een nieuwe functie te vervullen en als uitgangspunt te dienen voor een ontwikkeling naar de toekomstige maatschappelijke organisatie.

Deze ontwikkeling zal, zij het sterk gestuwd, evolutionair dienen te geschieden, daar noch de geestelijke, noch de politieke toestand van ons volk op dit tijdstip een revolutionaire reorganisatie toelaten of wenselijk doen zijn. Niettemin mag de ontwikkeling niet aan de vrije werking van organiserende en desorganiserende particuliere krachten overgelaten worden, daar elke waarborg, dat het gestelde doel daarbij ooit bereikt zal worden, ontbreekt. Er is dus een doelbewuste hervorming nodig, waarbij verkeerd gerichte krachten omgebogen of uitgeschakeld worden en het loonpolitieke orgaan, wat zijn innerlijke structuur betreft, aangepast wordt bij de functionele wijzigingen.

2. Het voeren van een actieve loonpolitiek is voor de overheid in ons land een betrekkelijk nieuw vak. Voor de oorlog was wel een begin van werkzaamheid op dit gebied waarneembaar, doch wie de bezigheden van Rijksbemiddelaars, de landbouwarbiters en van de adviescommissie inzake het verbindend verklaren van collectieve arbeidsovereenkomsten van nabij aanschouwde, weet hoe bescheiden dit begin was. De Rijksbemiddelaars, die tot taak hadden in conflictsituaties de looneisen der arbeidersorganisaties te verzoenen met de wensen der werkgevers, deden dit op volkomen opportunistische wijze. Zij zochten in elk conflict naar de daarbij passende oplossing, uitgaande van de feitelijke omstandigheden. De landbouwarbiters volgden weliswaar enig systeem, doch de vooroorlogse verhoudingen en opvattingen lieten geen ruimte voor een landbouwloonpolitiek van betekenis. De CAO-commissie tenslotte, was passief. Zij beoordeelde slechts overeenkomsten, welke het

bedrijfsleven haar voorlegde. De zeer spaarzame resultaten, waartoe deze commissie kwam, werden niet in de laatste plaats bepaald door de tegengesteldheid der krachten welke in haar boezem werkten.

3. Tijdens de oorlog werden aanvankelijk de Rijksbemiddelaars, later de Gemachtigde van de Arbeid met een meer systematische loonpolitiek belast. In de eerste jaren werd de overgang van opportunisme naar systematiek beoefend, waarbij het overheidsorgaan nauw met werkgevers en arbeidersvertegenwoordigers samenwerkte. Naast de vooroorlogse al dan niet verbindend verklaarde CAO-en, werden tal van noodregelingen voor „ongeregelde” bedrijfstakken getrokken, uit welk conglomeraat geleidelijk een stelsel bedrijfstaksgewijs geldende, op vele punten in elkander grijpende loonregelingen groeide, zodat tenslotte voor 60 tot 70% der arbeiders de lonen en arbeidsvoorwaarden in een dezer regelingen vastgelegd waren. In het eerste jaar na de bevrijding is dit stelsel overeenkomstig de eisen der loonpolitiek gehanteerd, uitgebreid en gecorrigeerd.

4. De na-oorlogse loonpolitiek werd beheerst door de noodzaak, de loonstop te handhaven, nadat enigermate toegegeven was aan de opwaartse druk, voortspruitend uit de verhoogde kosten van het levensonderhoud. Hierbij werd tevens aandacht besteed aan het gelijktrekken van de lonen in achtergebleven bedrijfstakken. Door de gelijktijdige werking van de loondruk en -stop vond een samenpersing van de traditionele loonvlakken (geschoolden, geoefenden en ongeschoolden) plaats in de richting van een minimum-behoeftenpeil. In werkelijkheid springen hier, in een nog zeer ongewenste mate zwarte lonen (ernstige onderbezetting van de arbeidsmarkt) uit, terwijl — waar dit niet het geval is — door de egalisering van de loonstructuur het wegvallen van de stimulans tot verhoging van de arbeidsproductiviteit duidelijk waarneembaar is.

5. Een ander aspect verdient, ter beoordeling van de richting van het toekomstig overheidsbeleid in de sector der arbeidsvoorwaarden en -verhoudingen, nog aandacht. De bemiddelende functie der Rijksbemiddelaars is, nu zij loonregelaars geworden zijn, bij het merendeel der loonconflicten vervallen. In loongeschillen geven zij namens de regering bindende beslissingen. Arbeidsstakingen uit protest tegen onbevredigende loonregelingen kan de overheid evenmin aanvaarden als productiestaking van ondernemerszijde op grond van onbevredigende prijsregelingen. In wezen zijn dit politieke stakingen.

In een aantal gevallen kunnen zich stakingen voordoen, waarbij erkenning van de strijdende vakorganisatie hoofdinzet van de strijd is. Ten aanzien van deze stakingen geldt de bemiddelingsstop der regering niet. Het ongeluk wil, dat, naar schijn of in werkelijkheid, vele dezer stakingen een gemengd karakter dragen.

Door een onvoldoend functionerend, afschermend tweede platform, werden in het afgelopen jaar het merendeel der belangrijke conflicten rechtstreeks aan de verantwoordelijke ministers voorgelegd. In vele gevallen lang voordat zij uitgekristalliseerd waren en dus een beslissend stadium bereikt hadden. Ook werd weinig aandacht besteed aan de voorontwikkeling der conflicten, zodat de regering veelal te laat en

nadat het grootste kwaad reeds geschied was, in de conflicten betrokken werd.

6. Uit de hier geschetste feitelijke ontwikkeling kunnen enkele grote lijnen voor de functionele heroriëntering en reorganisatie van het uitvoerende orgaan voor de overheidsloonpolitiek afgeleid worden. Zij hebben betrekking op: a. de loonstop; b. wederopbouw van de loonstructuur; c. looncontrôle; d. de bedrijfsvrede en e. coördinatie in het kader ener homogene economische politiek.

Aan ieder dezer aspecten worden in een der volgende paragrafen enkele beschouwingen gewijd.

7. De loonstop, het verbod van loonsverhoging en -verlaging, geldt algemeen. Het peil, waarop de lonen vastgelegd zijn, is voor ca. 70 % der arbeiders uit de loonregelingen afleesbaar en voor onmiddellijke controle vatbaar. Voor 30 % der arbeiders ontbreekt dit houvast. Laatstgenoemden vormen — vooral ook omdat het hier om de slecht georganiseerde bedrijfstakken gaat — een onoverzichtelijke en dus ook lastig onder controle te brengen groep. Dit laatste zou kunnen geschieden, bijvoorbeeld door provisionele vaststelling van een minimum- en van een maximum dag- en weekloon, als richtloon voor alle categorieën arbeiders, die niet onder een reeds afgekondigde loonregeling vallen, behoudens door de Rijksbemiddelaars uitdrukkelijk, al dan niet voorwaardelijk toegestane uitzonderingen. Nadat de uit zulk een voorschrift voortvloeiende golf opgevangen en geïnventariseerd is, kan door het treffen van nieuwe partiële regelingen de restgroep geleidelijk verkleind en in de regelmatige loonstructuur opgenomen worden.

Deze of een soortgelijke maatregel is noodzakelijk, teneinde de loonstop hanteerbaar, dit is in de eerste plaats controleerbaar te maken. Een niet gecontroleerde loonstop is geen loonstop. Zelfs indien concrete en eenvoudige voorschriften het loonvlak alzijdig vastleggen zijn er natuurlijke lekken genoeg. Een opening die 30 % der arbeiders omvat is echter ontoelaatbaar.

Dit stuk loonbeheersing is des te noodzakelijker, nu de toenemende druk op het loonpeil het waarschijnlijk maakt dat een verhoging, onder handhaving van de stop op een nieuw vlak, voorbereid moet worden.

Zelfs indien de regering besluit het huidige loonpeil vooralsnog te handhaven en door prijsverlaging tegendruk te geven, dient de voorbereiding van een bedrijfstaksgewijze uitzetting van het loonpeil niettemin thans reeds ter hand genomen te worden. De samengedrukte loonvlakken zijn op den duur onhoudbaar, zodat t.z.t. weldoorwerkte en goed besproken maatregelen gereed behoren te liggen.

Noch een eenvoudige procentuële, noch een degressief procentuële stijging van de bestaande lonen mag als het voor de hand liggende middel beschouwd worden waarmede een eventueel noodzakelijke, algemene verhoging van het loonpeil tot stand komt. De omhoogstuwung van de nog veel te geringe arbeidsproductiviteit vergt het tegendeel ener verdergaande nivellering van de loonstructuur. Er bestaat behoefte aan meer gedifferentieerde maatregelen waardoor een weloverwogen uitzetting van de samengedrukte loonstructuur bevorderd wordt, zonder dat nochtans de werking van de loonstop verloren gaat. Verwacht mag

worden dat bij verwerkelijking van een hierop gerichte loonpolitiek, binnen het raam van de tegenwoordige mogelijkheden, een stijging van de arbeidsproductiviteit bereikt zal kunnen worden.

8. De verhoging van de arbeidsproductiviteit vormt een belangrijk motief om de voorbereiding van de wederopbouw (onder handhaving van het loonstop-principe) van de thans genivelleerde loonstructuur ter hand te nemen. Loondifferentiatie zal hierbij volgens een bepaalde methode toegepast dienen te worden.

Verdieping van de objectieve differentiatie van de lonen overeenkomstig de traditionele bekwaamheidsgroepen is, hoezeer gerechtvaardigd en noodzakelijk, niet terstond actueel. Vooral, daar in de bestaande loonregelingen althans nog van enig verschil in waardering van de (objectieve) prestatie der verschillende groepen sprake is. Verhoging van de arbeidsproductiviteit vergt primair versterking van het element van de persoonlijke prestatie van den arbeider bij de beloning. Hiertoe is het noodzakelijk de techniek der loonregelingen zodanig te wijzigen, dat de ondernemers, iets vrijer armslag gegeven wordt de subjectieve prestatie van de arbeiders te belonen. Deze grotere vrijheid zal met een aantal waarborgen omringd dienen te worden ten aanzien van: a. de handhaving van de loonstop; b. de handhaving van een redelijk minimum-loon voor iederen arbeider en c. een gelijkmatige spreiding der loonverschillen, zodat excessieve toppen en dalen voorkomen worden.

Als methode om tot het gestelde doel te geraken, kan bijvoorbeeld de weg gevolgd worden, dat de verhoging van het behoefte-loon zoveel mogelijk „gericht” geschiedt, terwijl de verhoging van het eigenlijke arbeidsloon aan productieverhoging gekoppeld wordt. De regering heeft reeds een aanzienlijke uitbreiding van de kinderbijslag in overweging. Indien hierdoor de ergste spanning, welke uit de stijging der kosten van het levensonderhoud voortkomt, weggenomen wordt, kan de volgende ronde in de loonstijging gericht worden op verhoging van de arbeidsproductiviteit. Dit zou kunnen geschieden door het minimum-loonvlak niet of slechts zeer gering te verhogen, doch boven het bestaande loonvlak bedrijfstaksgewijs een gemiddeld loon voor te schrijven, waarbij excessen voorkomen worden door het plaatsen van een loonplafond. Acht men een loonstijging van ca. 15 % toelaatbaar, dan zouden in de verschillende bedrijfstakken, met inachtneming van de nodige variaties overeenkomstig elks karakter, een daarmee overeenkomend gemiddeld loon (in de onderneming als groepsgemiddelden van gelijksoortige arbeiders te berekenen) vastgesteld kunnen worden, met een plafond b.v. ter hoogte van 30 % ¹⁾.

Bij het overleg met het bedrijfsleven over de doorvoering van dit stelsel van de „soepel” gemaakte loonstop (die door vrijheidsbeperking niettemin integraal gehandhaafd blijft), zal bedrijfstaksgewijs de toelaat-

¹⁾ De arbeiders kunnen op zeer verschillende wijzen, overeenkomstig het karakter van hun werk, naar subjectieve prestatie beloond worden: productieprijzen, tarief-lonen, verhoging individuele vaste lonen, enz. Bij enkele loonregelingen zijn reeds waardevolle ervaringen in deze richting opgedaan.

bare marge overeengekomen dienen te worden.

Bij een goed voorbereide doorvoering van het hier aangeduide beginsel, verkrijgt de ondernemer een vrij ruime marge, waarbinnen prestatie-loon ter stimulering van de productie mogelijk wordt. De medewerking van het bedrijfsleven en de steun van een psychologisch goed geleide productieslag zijn nodig om hier een maximum aan resultaat te boeken. Een forse stijl in het regeringsbeleid en ontzaggelijke harde, nauwgezette arbeid van het overheidsloonorgaan zijn voor welslagen onmisbaar. Het doel van het hier verdedigde stuk loonpolitiek is, door verhoging van de arbeidsproductiviteit de loonsverhoging, nationaal bezien, met een overschot terug te verdienen.

De verdergaande wederopbouw van de loonstructuur, in het bijzonder het herstel van een goed gedifferentieerde waardering van de objectieve prestatie der verschillende bekwaamheids- en beroepsgroepen, zal tot een volgend stadium moeten wachten. Hierbij zal in ons land voor het eerst op systematische wijze het vraagstuk van de evenredige waardering van de arbeid aangepakt dienen te worden. Als ideaal staat hier niet het star-Duitse systeem van „arbeitsbewertung”, welke tot een looncatalogus van enorme omvang leidt, voor ogen, doch wel een innerlijk evenwichtige loonstructuur, welke door zo rechtvaardig mogelijke onderlinge verhoudingen, talrijke wrijvingsvlakken wegneemt en bij de arbeidspolitiek (verdeling van arbeidskrachten) de remming, welke door onevenredige loonverhoudingen veroorzaakt wordt, vermindert.

Evenwel, de talrijke voorstudies en enkele experimenten, welke reeds op dit gebied verricht zijn, zullen systematisch voortgezet moeten worden. Het overheidsorgaan behoort hierbij een leidende rol te vervullen, daar het in een niet te verre toekomst ook in de practijk samenbundelende leiding zal moeten geven.

9. Reeds de handhaving van de thans geldende eenvoudige loonstop maakt een stelselmatige looncontrôle en een snelle bestraffing van overtredingen noodzakelijk. Men moet aannemen, dat op den duur de bedrijfsorganen met de eerste taak en, in ernstige gevallen, de economische rechter met de tweede taak belast zal worden. Onder deze omstandigheden mag het ongewenst heten, in het huidige tussenstadium onze samenleving met een nieuw, tijdelijk overheidscontrôle-apparaat te verrijken. Dit is echter, gelukkig, overbodig bovendien.

Iedere ingewijde weet, dat de overheidscontrôlediensten voor rationalisatie in aanmerking komen. In afwachting hiervan zou de looncontrôle aan de onder het Departement van Sociale Zaken ressorteerende contrôlediensten, alsmede aan die der prijsbeheersing en aan de politie in handen gegeven kunnen worden. De Arbeidsinspectie kan hierbij als centrale instantie, waaraan door de andere diensten de processenverbaal doorgegeven worden, fungeren, tevens bevoegd, in lichte gevallen boetes op te leggen (met beroep op den economischen rechter) en belast met het instellen van een vervolging in zware gevallen, leidende tot berechting door den economischen rechter.

Mocht het te zijner tijd nog eens tot samenvoeging van de daartoe zo uitermate geschikte buitendiensten van het Departement van Sociale Zaken komen tot een modern georganiseerd en veelzijdig werkzaam

orgaan, dat de verschillende taken, welke de arbeidspolitiek stelt, in goed onderling verband efficiënt vervult, dan zal de contrôledienst van dit orgaan de hier besproken taak van de Arbeidsinspectie over kunnen nemen.

Dit alles neemt niet weg, dat reeds van stonde af aan het bedrijfsleven op zo rationeel mogelijke wijze in de contrôle op de naleving ingeschakeld kan worden. De ervaringen van de laatste jaren, in enkele bedrijfstakken opgedaan, hebben bewezen, dat de Arbeidsinspectie, tezamen met het bedrijfsleven, soortgelijke taken zonder over-organisatie met vele goede resultaten kan vervullen.

10. In een voorafgaande paragraaf (5) werd reeds op de nieuwe positie van de Rijksbemiddelaars ten aanzien van stakingen en dreigende conflicten gewezen. Handhaving van het overheidsgezag en de noodzaak tot doorvoering van haar loonpolitiek maken het de regering onmogelijk, tegen haar beslissingen gerichte stakingen als rechtmatig te erkennen. Dit hoge standpunt vereist echter, dat de beginselen der bedrijfsdemocratie bij de totstandkoming der beslissingen nauwlettend in acht genomen worden. Het overheidsorgaan voor de loonpolitiek zal — zolang de bedrijfsdemocratie nog niet binnen het kader der publiekrechtelijke bedrijfsorganen georganiseerd is — de materiële regels der komende rechtsorde dienen toe te passen en aan de representatieve vertegenwoordigers van arbeiders en werkgevers (dit zijn vooralsnog hun vakorganisaties) bij de voorbereiding der loonregelingen de hun toekomende stem in het kapittel moeten toekennen. Dit gezamenlijk vooroverleg zal niet noodzakelijkerwijs uitsluitend binnen de Stichting van de Arbeid behoeven te geschieden, doch kan in de bedrijfstakken waarin dit in verband met de ontwikkeling van de N.V.V.—E.V.C.-combinatie beter mocht worden geoordeeld, onder leiding van de Rijksbemiddelaars in commissoriaal verband geschieden, waarin alle betrokken partijen hun vertegenwoordiger hebben.

In het algemeen is het van zeer groot belang te achten, dat juist bij dit vooroverleg van het begin af aan (ook binnen Stichtingsverband) de Rijksbemiddelaars de ontwikkeling waarnemen en dus te allen tijde leidinggevend kunnen inspringen.

Ik stipte reeds aan, dat tal van conflicten in het afgelopen jaar, nadat het hoogtepunt — de staking — reeds bereikt was, rechtstreeks aan de verantwoordelijke ministers werden voorgelegd. Hierdoor kwam het hoogste platform in de al te kwetsbare dwangpositie, welke voldongen feiten doorgaans scheppen. Door onvermoeid optreden in de voorfase van het conflict (dit is alleen mogelijk door „er bij” te zijn) en door voortgezette tussenkomst bij stakingen, dient het orgaan, dat het tweede platform vormt het eerste af te schermen. Hierdoor wordt de regering in lichte gevallen in het geheel niet gemengd en in zware gevallen niet, voordat de omstandigheden aan doortastend optreden op korte termijn succes verzekeren.

Het prestige der regering zal door deze wijze van behandeling der conflicten sterk toenemen, hetgeen in wisselwerking de afwikkeling van volgende conflicten wederom ten goede komt. Fouten en aarzelingen, het tasten en zoeken naar een goede oplossing, moeten op het

tweede platform plaats vinden. Aan het regeringsplatform moet succesvol optreden inhaerent zijn, waarbij vastberaden handelen en, zo nodig, gebruik van zeer krachtige middelen (tijdelijke overneming van bedrijven) past.

Evenwel, vooraf behoort een onafgebroken activiteit van de Rijksbemiddelaars een zo krachtig mogelijke preventieve werking uit te oefenen. De waarschuwingmethoden, welke voorheen de Rijksbemiddelaars tijdig alarmeerden, moeten wederom in ere hersteld worden, doch veel eerder dan voorheen tot actief optreden leiden. Hierdoor kunnen, zonder enige twijfel, tal van conflicten voorkomen worden. Het merendeel der conflicten ontstaat namelijk, doordat de geschillen, door het ontbreken van een tijdige tussenkomst van overheidswege, in handen der botsende partijen tot open conflicten uitdijen en — ongeacht de eigenlijke aanleiding — bij de huidige geestesgesteldheid zeer spoedig tot prestigekwesties worden.

11. Tot zover over de functies van het overheidsorgaan voor de loonpolitiek en de taken, welke daar voor de huidige fase uit voortvloeien. Alvorens hieruit conclusies te trekken ten aanzien van de interne organisatie van het orgaan, een enkel woord ter aanduiding van de interdependentie, welke tussen de loonpolitiek en de andere sectoren van de sociaal-economische overheidswerkzaamheid bestaat. De innerlijke samenhang, welke zich binnen het kader van een doelbewuste en dus goed programmatisch opgezette sociaal-economische regeringspolitiek voordoet tussen loonpolitiek, prijspolitiek, productieregeling, arbeidsverdeling, handelspolitiek, enz., maakt het noodzakelijk, de loonpolitiek reeds op het tweede platform met de andere activiteiten te synchroniseren. Hierdoor wordt een stevig steunvlak voor een sterk gecoördineerde en dus krachtige regeringspolitiek, zowel in het voorbereidende als in het uitvoerende stadium verkregen. Het beslissende moment, dat op het eerste (regerings) vlak ligt, wordt beter gefundeerd en vergemakkelijkt.

12. In de voorafgaande paragrafen zijn de materiële taken, welke de loonpolitiek voor de komende periode (die, dit zij hier in herinnering gebracht, het karakter van een overgangsfase heeft) gesteld. Zij betreffen:

- a. de loonpolitiek in engere zin;
- b. contrôle en berechting;
- c. handhaving bedrijfsvrede;
- d. coördinatie met andere activiteiten.

Thans volgen enkele denkbeelden over de organisatorische voorzieningen, welke een goede vervulling dezer taken in de eerstvolgende jaren mogelijk moeten maken. Na hetgeen hierover in paragraaf 9 reeds gezegd is, wordt niet nader ingegaan op de organisatie van de contrôle en berechting.

13. Het overheidsorgaan voor de loonpolitiek behoort een zelf-werkzaam instrument in handen van de regering te zijn. Onder „zelf-werkzaam” wordt verstaan, dat, hoezeer innige samenwerking met het

bedrijfsleven gewenst en noodzakelijk is, het orgaan ten aanzien van de oplossing van politieke en technische problemen in laatste instantie niet van het georganiseerde bedrijfsleven afhankelijk is. Bij de loonpolitiek is, evenals bij de prijspolitiek, een afhankelijkheidsverhouding een onjuiste machtsverhouding. Daarom moet het orgaan voor de loonpolitiek als het er op aankomt, evengoed als het Directoraat-Generaal voor de Prijzen, op eigen kracht kunnen steunen.

Onder „instrument” wordt verstaan, dat het orgaan in al zijn samenstellende delen een volkomen loyale uitvoering van de regeringspolitiek waarborgt. Dit geldt zeer in het bijzonder voor de top van het orgaan.

Zowel teneinde de zelf-werkzaamheid te verzekeren, als met het oog op de technische bekwaamheid en de voortdurende activiteit, welke de loonpolitiek thans vraagt, is het aanbevelenswaardig, in het midden van de Rijksbemiddelaars, die dit ambt als bijbetrekking uitoefenen, een kern te vormen, die de gestelde taken onder dezelfde verantwoordelijkheid als hoofdbetrekking heeft. Dus een college, gevormd door een hoog-ambtelijke kern, omgeven door de wijsheid van de honoraire Rijksbemiddelaars, tezamen de verantwoordelijkheid dragend. Hierdoor zou een overgangsvorm gevonden zijn naar een toekomstig ambtelijk orgaan, dat in het komende stelsel van bedrijfsorganen, een coördinerende-leidinggevende functie zal kunnen vervullen.

Bij aanvaarding van deze gedachtengang zou van de ombuiging in de interne organisatie gebruik gemaakt dienen te worden om het instrumentale karakter van het orgaan door zijn samenstelling te verzekeren. De noodtoestand van ons volk veroorlooft de regering niet, zich de weelde te permitteren, de efficiency van haar economische politiek op dit belangrijke onderdeel door weerstanden in de leiding van het orgaan zelf te verzwakken.

Ofschoon de uitoefening van het ambt van Rijksbemiddelaar door zijn tegenwoordige inhoud in wezen een incompatibiliteit vormt met de gelijktijdige uitoefening van het ambt van volksvertegenwoordiger (degene die verplicht is de overheidsloonpolitiek in volle loyaliteit, dus in feite in ambtelijke ondergeschiktheid aan de regering uit te voeren, staat niet langer vrij in zijn critiek op het overheidsbeleid), zou dit in de huidige overgangsfase nog niet tot uitdrukking behoeven te komen.

Overigens kan hieraan desgewenst tegemoet gekomen worden door een andere, iets verdergaande organisatievorm toe te passen en het loonorgaan een ambtelijke top te geven, welke omringd wordt door honoraire Rijksbemiddelaars als deskundige adviseurs. Deze vorm, die zuiverder verhoudingen zou scheppen, biedt bovendien de mogelijkheid de Rijksbemiddelaars-adviseurs wederom meer in het bijzonder met de bemiddelende taak in de geschetste conflictsituaties te belasten. Anderzijds kan dan de uitvoering van de eigenlijke overheids-loonpolitiek binnen de ambtelijke sector blijven, zij het dat de honoraire Rijksbemiddelaars door hun gezaghebbende adviezen hierop een even constructieve invloed als voorheen kunnen blijven uitoefenen. Ook stuit het aanhouden, c.q. aanstellen van tegenstanders der overheidspolitiek bij deze tweede constructie op minder doorslaggevende bezwaren.

Ik vraag mij af, waarom voor de prijsbeheersing een goed georganiseerd en bekwaam Directoraat-Generaal functionneert, terwijl de loonpolitiek

aan anachronistische organen toevertrouwd blijft. Zo ergens is vernieuwing hier noodzakelijk.

Wat de personeelsbezetting betreft, zij slechts terloops aangestipt, dat zeer grote aandacht aan het bezit en de ontwikkeling van de eigenschappen (vlotheid van werken en houding, gecombineerd met gedegen kennis en sociale verantwoordelijkheidszin), welke de veelzijdige taken van het orgaan vragen, geschonken dient te worden. Het gaat erom, een perfect functionerend, uitermate deskundig overheidsapparaat van beperkte omvang te ontwikkelen. Het uiten van een klacht, gelijk onlangs gehoord werd, dat de inzending van een belangrijke loonregeling na een jaar nog onbeantwoord was, moet tot de absolute onmogelijkheden behoren. Zulk een falen doet de aanhang van een op zich zelf ongewenste ontwikkeling toenemen. De onmacht van de overheid zou op deze wijze het fundament worden voor een principieel onjuiste sociale organisatie in deze sector.

14. De handhaving van de bedrijfsvrede door een brede, preventieve activiteit vergt een verbeterd alarmeringssysteem in het algemeen en een voortdurende waarneming van de moeilijke bedrijfstakken. In laatstbedoelde bedrijfstakken dienen de Rijksbemiddelaars door middel van waarnemers in de vooronderhandelingen te penetreren, teneinde in staat te zijn tijdig op komende moeilijkheden in te spelen. In het algemeen zullen de onderhandelende organisaties en ook de plaatselijke autoriteiten (Burgemeesters) er wederom op getraind moeten worden, bij dreigende moeilijkheden de Rijksbemiddelaars onmiddellijk te waarschuwen. Deze kunnen dan van een zo vroeg mogelijk liggend tijdstip af de ontwikkeling gadeslaan en het juiste oogenblik bepalen, waarop ingrijpen geboden is en de leiding der vooronderhandelingen in handen genomen kan worden.

Deze preventieve arbeid zal, mits actief en met tact verricht, vele onheilen kunnen voorkomen en bovendien verhoeden, dat de overheid achteraf enig verwijt treft. De positie der regering zal in conflictsituaties veel duidelijker en daardoor veel sterker zijn.

15. Er zijn enkele hoopvolle tekenen. De thans reeds bestaande constructie, waarbij de regeringsverantwoordelijkheid voor de loonpolitiek, door handen van den Minister van Sociale Zaken naar de Rijksbemiddelaars loopt, mag zeer gelukkig genoemd worden. Doch zeker niet minder, dat een interdepartementale commissie, onder leiding van den tweeden man van genoemd ministerie, een evenwichtige aanpassing van de loonpolitiek bij de behoeften van de actuele economische situatie (arbeidsproductiviteit, prijspeil, beheersing arbeidsmarkt, enz.) en bij de sociale situatie (arbeidersinkomen, arbeidsverhoudingen, enz.) mogelijk maakt. De werkzaamheid en betekenis van deze commissie kunnen, gezien de taken, die de loonpolitiek stelt, nog aanmerkelijk verdiept worden. Zij vormt de ambtelijke braintrust voor de regering en voor het orgaan voor de loonpolitiek; zij kan tevens geroepen worden, de verschillende activiteiten, die in haar midden samenvloeien, te coördineren tot een homogene politiek, zowel in het stadium van voorbereiding als bij de uitvoering. Bij de reconstructie van de loonstructuur en bij de loonpolitiek-in-beweging kan deze commissie, als steunvlak voor de regering

een onmisbare, uiterst belangrijke functie vervullen. Hieraan zou een vertegenwoordiging in haar midden ook van de toppen van het orgaan voor de arbeidspolitiek (verdeling arbeidskrachten) en van het controlerend orgaan, alsmede van de Regeringsvoorlichtingsdienst ten goede komen.

16. Het slotwoord kan kort zijn. Er ligt hier een stuk fundamentele opbouw- en vernieuwingsarbeid, dat onverwijld aangepakt dient te worden nu onze socialistische partij het heft mede in handen heeft. Anders zouden wij er in een later stadium mede schuldig aan zijn, dat de fundamenten voor de komende sociale structuur scheef liggen of blijven. De verwarring en wrijvingen, die thans reeds *in statu nascendi* waarneembaar zijn (men herinnere zich het laatstgehouden N.V.V.-congres), zouden hierdoor slechts toenemen. Het eerste ten voordele, het andere ten nadele van socialisme en democratie.

Juli 1946

B. W. HAVEMAN

Theorie en praktijk en het geld

Men hoort wel eens het verwijt uiten jegens minister Lieftinck, dat hij wel een knap professor van professie is, maar dat zijn maatregelen niet voldoende op de realiteit zijn afgestemd. Ik weet niet, of iemand hem dit ook wel eens persoonlijk heeft gezegd; zo ja, dan vermoed ik, dat hij glimlachend zich herinnerd heeft wat wij destijds in Utrecht Prof. C. A. Verrijn Stuart op college hoorden citeren: „Nichts ist so praktisch wie die Theorie!” Dergelijke verwijten miskennen inderdaad, dat men het in toepassing brengen van een economische theorie nooit kan bestrijden op gronden aan „de practijk” ontleend zonder tevens de juistheid van de theorie aan te vechten.

Maar dit betekent tevens, dat elke „theorie” met een bepaalde practijk correspondeert. Wil men een bepaalde realiteit niet — want daarom gaat het, wanneer men vanuit „de practijk” critiqueert —, dan bedoelt men, natuurlijk veronderstellend een logisch gesloten en juiste redeneertrant, te zeggen, dat de in casu toegepaste theorie daarom onaanvaardbaar is, omdat de uitgangspunten voor wat men er in de practijk mee bereiken wil, verworpen worden. Daaruit vloeit voort, dat de discussie, tussen practici en theoretici te voeren, zolang „wetenschappelijk” kan blijven, als men bereid is zich in elkaars maatschappelijke uitgangspunten te verdiepen. Zij kan deze uitgangspunten zelf niet méér onderling vergelijkbaar maken, dan zij vóór de discussie al waren. De theorie maakt duidelijker, waar de keuze ligt, maar helpt niet deze te voltrekken.

In de economie, en dan ook in de geldleer, is tegen het bovenstaande meermalen gezondigd. Economische wetten zijn in het liberale tijdvak en in liberale kringen meermalen voorgesteld als onvermijdelijke, niet voor waardering of diswaardering vatbare noodzakelijkheden, waarmee men de discussie over de maatschappelijke uitgangspunten meende te kunnen afsnijden. En ten aanzien van de monetaire vragen geldt, dat meermalen een zekere mystieke verering aanwezig is om niet-discutabele waarheden, die in dit heiligdom der kapitalistische aera zouden heersen. Het een en het ander zijn beide onjuist. De geldtheorie is evenzozeer een dienstbare in het leven van deze maatschappij als welk ander onderdeel der theoretische economie ook.

In een concreet geval, ten aanzien van een bepaald samenstel van maatregelen kan men het bovenstaande ook eenvoudiger zeggen (met dienovereenkomstig natuurlijk meer gevaar voor kortsluiting) door er op te wijzen, dat wie het doel wil, ook de middelen moet willen, en dat wie bepaalde middelen, die „theoretisch” de erkend juiste zijn, niet wil, daarmee blijk geeft een ander doel na te streven dan hij, die de middelen wél wil toepassen. Met betrekking tot onze huidige geldsituatie gezegd: het langzaam maar zeker depreciëren van onze gulden nu sinds ruim een jaar en vermoedelijk ook in de vóór ons liggende tijd is de uitdrukking van wat de leiders van ons geldwezen willen, van wat zij voor onze maatschappij, alles in aanmerking genomen, het meest gewenste achten;

en het critiseren van het verleden, maar meer nog pleiten voor een andere politiek in de toekomst gaat uit van een ander waarden der maatschappelijke gegevens dan bij „hogerhand” aanwezig is.

Vóór de oorlog was men het vrijwel algemeen eens over de wenselijkheid van waardevast geld. Dat in de practijk dit waarde vaste geld nog niet altijd aanwezig was, bewees o.a. het feit, dat men er bevordering en nandhaving ervan een afzonderlijke vereniging had gesticht. Momenteel is het waarde vaste geld bij ons — en in vele landen — ver te zoeken; vrij algemeen depreciëren de nationale ruilmiddelen. En dat niet in verband met een opwaartse beweging van de conjunctuurschommeling, door een uitzetting van de koopkracht op grond van een meer dan gebruikelijke credietverlening, zodat een bijzondere vraag naar goederen ontstaat op grond van een verwachte goede, d.i. oplopende prijzen-positie, maar tengevolge van een overgrote geldruimte, geschapen zonder enig verband met conjunctuur of prijsverwachtingen.

Ook nu is het natuurlijk de afwezigheid van evenwicht tussen goederenstroom en geldstroom, die de prijzen opdrijft; dit is immers altijd de vorm der gelddepreciatie. Maar dit afwezige evenwicht is thans niet veroorzaakt door de toevallige uitslag in de pendelbeweging van het moment in de conjunctuurpositie, maar door twee los van de conjunctuur staande momenten, t.w. enerzijds een terugval in de goederenproductie zonder dat daarmee gepaard ging een overeenkomstige inkrimping van de totale toedeling van koopkracht, en anderzijds een toekennen van extra koopkracht voor allerlei dienst buiten de goederensfeer (m.n. defensie) zonder dat door inperking van koopkracht elders de gelddepreciërende invloed daarvan wordt geneutraliseerd. De eerste oorzaak wordt gewoonlijk aangeduid als de vermindering van de productiviteit en de tweede als het niet sluitende budget. Het is echter duidelijk, dat daarmee uit het oogpunt van welvaartsbeoordeling wèl een en ander gezegd is, maar niets of weinig over de mogelijkheden van monetair evenwicht. De genoemde oorzaken zijn inderdaad evenwicht-verstorend naar één bepaalde zijde, de depreciërende; maar nagegaan dient dan nog altijd te worden, op welke wijze evenwichttherstellende maatregelen genomen kunnen worden.

Iets dergelijks kan gezegd worden van de zwarte handel. Ook deze heet vaak oorzaak van prijsverhoging; hij is echter veelmeer symptoom dan oorzaak van het verbroken evenwicht. En hoezeer dus ook gefulmineerd moet worden tegen hen, die zich daaraan schuldig maken, zij zijn ten slotte slechts de personen, in wier beurs zich het verbroken evenwicht manifesteert. De prijsvoorschriften bevatten eigenlijk slechts de helft van wat de werkgever bedoelde. Wie n.l. meer geld ter beschikking heeft, dan hij op geoorloofde wijze kan uitgeven, die behoort dit in zijn beurs te houden. Welnu, dit laatste is nergens wettelijk voorgeschreven. Kennelijk is de wissel op moraliteit onder categorie contant-geld-bezitters voor hen te zwaar: gesteld voor de beslissing vrijwillig te sparen of verboden prijzen te betalen kiezen zij veelal het laatste. En daarbij zijn het niet primair de zwarte (tussen-) handelaars, die het ervan nemen, maar de laatste verbruikers, dat zijn dus zij, die niet door de zwarte handel, maar uit andere, normale, inkomensbronnen een surplus aan

koopkracht hebben. Immers dáár begint de extra geldstroom, die bij de zwarte handelaars alleen de strijkstok ontmoet, waaraan dan natuurlijk een en ander blijft hangen.

Het begrip der economische veroorzaking speelt hier vaak parten. „Oorzaak” van de gelddepreciatie is n.l. de wanverhouding zelf tussen geld en goederen, en niet dus de handelende persoon, die ergens binnen dit verband zijn economische handeling verricht. De vroegere economie zag in oorzaak en gevolg een min of meer dynamisch proces, dat men dan nog bovendien graag causaal zag verlopen. Het gaat echter bij de economie veel meer om verhoudingen, dan om processen. En zo doet men beter bij de vragen van onze gelddepreciatie niet zozeer te zoeken naar „veroorzakende” en dus schuldige personen, als wel naar verstoorde ongewenste verhoudingen om dan vervolgens na te gaan, welke tegenwerkende maatregelen het evenwicht weer dichterbij kunnen brengen. Vergeleken bij de normale tijden wordt er in de richting van het zich-diensten-laten-bewijzen extra geld besteed. Zij n.l., die over een groter geldinkomen beschikken dan overeenkomt met het hun toegedachte aandeel in de geproduceerde goederen, „mogen” geen goederen zwart kopen en „behoren” hun geld in kas te houden. Er is echter nog een derde wijze van besteden, n.l. zich diensten-laten-bewijzen door anderen, die daarmee een geoorloofd inkomen zich verwerven, maar aan de goederenproductie geen deel hebben. Ik denk aan de hypertrofie van het amusementsbedrijf, aan het vele reizen e.d. Daarmee wordt dus het aantal stoffelijk-improductieve personen verhoogd, op soortgelijke (geoorloofde) wijze als de overheid met haar niet-sluitende budget. De gevolgen ten aanzien van de opwaartse druk van het prijspeil zijn intussen dezelfde als wanneer men de zwarte markt met dit geld betrad. Alleen grotere kas-voorraden zouden deze opwaartse druk doen afnemen.

De conclusie uit het voorafgaande kan geen andere zijn dan dat de gelddepreciatie door moet gaan, zo lang niet óf men vrijwillig zijn uitgaven beperkt tot het goederenkwantum, dat men claimen mag en het restant opspaart, óf door maatregelen van hogerhand dit niet-uitgeven van het meerdere gedwongen wordt geëffectueerd. En daar het eerste door wie realistisch denken, nooit in afdoende mate kan verwacht worden, is het alternatief, waarvoor wij staan: gedwongen sparen of muntdepreciatie. Wie het ene niet wil, zegt daarmee het andere te willen. Men kan deze dubbele keuze typeren als een moeilijk dilemma: daarmee ontkomt men er echter niet aan. Bovendien: aangezien de feitelijke toestand van het moment correspondeert met het tweede alternatief, n.l. dat van de muntdepreciatie, betekent niet-handelen een aanvaarden daarvan, en is het niet-aanvaarden alleen te realiseren door het gedwongen sparen feitelijk en daadwerkelijk in te voeren.

Aan dit gedwongen sparen zit deze economisch bijzondere kant — en men heeft er een argument tégen uitgeput —, dat daarmee de staatschuld vergroot wordt. Alleen de staat kan tot sparen dwingen en dan practisch ook alleen bij zichzelf laten sparen. Blokkering van particuliere schulden toch moet als 'n saneringsmaatregel worden gezien; gedwongen spaarsaldi moeten juist ook na de sanering als zodanig blijven bestaan om niet het resultaat der sanering in gevaar te brengen.

De vergroting van de staatsschuld, die openbaar wordt bij het gedwongen sparen, kan echter geen argument daartegen zijn, nauwkeuriger gezegd: of de staatsschuld „te” groot is, hangt af van oordeelvellingen, die liggen buiten monetaire positiekeuze. Kiest men eenmaal voor het sparen en tegen muntdepreciatie, dan *betekent dit* een bevrozen van wettig genoten inkomen, tot tijd en wijle men deze claim op een deel van de nationale productie weer kan doen gelden. Dit is dus *precies hetzelfde* als gebeurt bij uitgifte van staatsobligaties. Het gaat dus niet om een keuze voor of tegen vergroting van de staatsschuld, maar om een uitstel van besteding (die de claim op de toekomst handhaaft) dan wel muntdepreciatie. Door een regeling inzake het gedwongen sparen schept men geen nieuwe schuld, maar geeft alleen het bestaande surplus aan koopkracht zijn enige uitgebalanceerde vorm. Het bezigen van het argument inzake de verhoging van de staatsschuld in de monetaire discussie komt dus eigenlijk neer op een zekere struisvogelpolitiek, op een onoverwogen, een spontaan kiezen vóór de muntdepreciatie.

Of de staatsschuld in een bepaalde gemeenschap geacht moet worden hoger te zijn dan wenselijk is, hangt hiervan af, of men het juist acht, dat uit het productieve volksinkomen (arbeid en kapitaal i.c.) een zo groot deel als met de rente van deze schuld overeenkomt, aan de bezitters der staatsobligaties al dan niet wordt afgedragen. En wie meent, dat dit deel verlaagd dient te worden, is daarmee een voorstander van delging der schuld uit belastingen (vermogensaanaswasbelastingen, heffing ineens, versterkte aflossing). Elke kwaal heeft zijn eigen geneesmiddel.

Welke motieven nu bepalen de keuze tussen sparen en depreciëren, tussen waardevast geld en olopemde prijzen en lonen?

Afgezien van een zekere aanlooptijd, nodig om het probleem theoretisch en praktisch onder de knie te krijgen, hangt de beslissing af van de waardering, die men toekent aan de verschuivingen, die de depreciatie in de economische verhoudingen teweeg brengt, resp. aan de continuïteit, die het waardevaste geld kenmerkt. Deze beide spelen zich voor een groot deel af rondom de goederen, die in het economisch proces een rol spelen.

Fabricage en handel manipuleren met de goederen gedurende de tijd, die verloopt tussen de winning van de grondstoffen en de afzet aan den consument. Elke verwachting omtrent prijsverbetering stimuleert productie en omzet door de verwachte vergroting van de marge tussen onkosten en opbrengst. Echter ook elke niet-verwachte maar in feite genoten winstmarge levert winst op voor hem, die bij de aanvang der betreffende periode de goederen, in grondstof-vorm of in magazijn-situatie, bezat. Het achter ons liggende jaar heeft dan ook laten zien, dat en de industrie en de handel zich in een zekere bloei verheugden. Tot de kosten, die door hun achterblijven bij deze prijsstijging juist deze winstmogelijkheden schiepen, behoren, bij de productie meer dan bij de handel, de lonen. Duurte (alias: depreciatie) betekent dus een, voor een zekere periode van aanpassing, terugzetten van het loonaandeel in het maatschappelijk inkomen ten voordele van het kapitaalsaandeel daarin, dat zijn neerslag vond in het goederenbezit bij de aanvang van de productie- of handelsperiode.

Hierbij speelt de psychologie in zoverre een rol als de prijsverbetering een in het economisch gebeuren zich eenvoudig manifesterend gegeven vormt, terwijl het inlopen van de lonen via de ondervonden huishoudelijke zwaarigheden en de onderhandelingsprocedure geruime tijd in beslag neemt. Het omgekeerde verschijnsel, de prijsverlaging in depressietijd, vertoont trouwens, gelijk bekend, hetzelfde beeld.

Naast deze verschuiving in de arbeid—kapitaal-verhouding heeft depreciatie als voornaamste kenmerk het overhevelen van aanspraken op goederen, van koopkracht dus, van de crediteuren naar de debiteuren; deze laatste zien de reële waarde van hun schulden verminderen. Waar de crediteuren als regel de financieel sterkeren zijn, ligt hierin een zekere nivelleringsstendens besloten.

Onder de debiteuren, die zich dus rijker zien worden, nemen er twee een bijzondere plaats in, t.w. de staat (overheid) en de pensioenfondsen (verzekeringsmaatschappijen). Zij zijn toch de grootste debiteuren, de staat t.a.v. de staatsschuld, de pensioenfondsen t.a.v. de polisaanspraken. Voor beide geldt, dat op het nationale inkomen als geheel de verschuiving in rijkdom veroorzaakt door de depreciatie geen invloed heeft. Voor de pensioenfondsen geldt nog bovendien, dat tegenover de winst t.a.v. de polisverplichtingen als regel een daarmee overeenkomend (reëel) verlies staat op hun beleggingen. Het verlies in maatschappelijke aanspraken der polishouders komt hier dus uiteindelijk terecht als winst bij de staat, wier obligaties de verzekeraar in portefeuille heeft, en bij de andere debiteuren (bv. de eigenaars der verhypothekerde onroerende goederen). Hoe over deze beide verrijkingen en verarmingen te denken?

Dat de staatsschuld, in goederen uitgedrukt, vermindert, kan zoals boven reeds is aangeduid, niet anders dan toegejuicht worden door hem, die het nationale inkomen wil zien toevallen aan hen, die tot de vorming ertoe bijdragen. Het bijzondere van de vermindering der Staatsschuld na depreciatie is echter, dat niet zij met deze delging belast worden, die men daarvoor het meest aangewezen acht en die men dus in zijn belastingsysteem kan treffen, maar de toevallige bezitters van de staatsobligaties. Een redelijk motief is hiervoor niet aan te geven.

Dat de polishouders, met inbegrip van de verzekerden ingevolge de Invaliditeitswet, armer worden, mist op soortgelijke wijze zijn rechtvaardiging. De verrijking, die met deze verarming correspondeert, valt immers toe, voorzover de belegging in staatspapieren geschiedde, aan de belastingbetalers, en overigens aan de gewone particuliere debiteuren. Dat deze beide categorieën de aangewezenen zouden zijn, om de polishouders „lichter te maken”, kan niemand in ernst beweren.

De conclusie kan m.i. geen andere zijn, dan dat redelijke motieven om aan depreciatie de voorkeur te geven boven sparen ontbreken. De injecties in de economische activiteit, die bij ingezonken conjunctuur deze er weer bovenop moeten helpen, zijn van een geheel andere aard dan de moeilijkheden waarvoor wij momenteel in Nederland staan. Deze laatste eisen theoretisch, en dus practisch, een inkrimping van het gerede geld op straffe van naar alle zijden ongerechtvaardigheden en dus onrechtvaardigheden te begaan.

Wordt deze conclusie misschien aangetast door overwegingen van internationale aard? Ik ken er twee, die als zodanig worden aangevoerd.

De eerste betoogt, dat, wanneer internationaal de prijzen oplopen, wij nationaal niet naar waarde vast geld kunnen streven.

De schakelaar, die de binnen- en de buitenlandse prijzen verbindt, is het systeem der wisselkoersen, en de geformuleerde tegenwerping meent dus, dat stabiele wisselkoersen de voorkeur verdienen boven een stabiel prijsniveau.

Nu zijn stabiele wisselkoersen inderdaad een goed ding; maar men zie niet voorbij aan het feit, dat zij in zichzelf niet enig goed representeren, maar slechts symptoom zijn van het feit, dat de prijsniveau's van de beide vergeleken landen zich op overeenkomstige wijze bewegen. Het voor- of nadeel ervan moet dus berusten op een eventueel voor- of nadeel van deze gelijkgerichtheid der prijsniveau's. M.a.w. wanneer in enig land de munt depreciert, dan moet voor den handelspartner een nut gelegen zijn in de afwikkeling op 100 pct. van de lopende handelstransacties, dat groter is dan het nadeel van de eigen binnenlandse rijkdomverschuiving als boven omschreven. Waar bovendien de mogelijkheid bestaat dergelijke valutawinsten of -verliezen weg te belasten resp. te vergoeden, lijkt mij de keuze niet moeilijk.

De tweede overweging op internationaal terrein, die tegen waarde vast geld wordt aangevoerd, is deze, dat de buitenlandse mogendheden dergelijke koersmanipulaties niet zullen wenschen of zelfs niet zullen toestaan. Dit heeft zich mogelijk voorgedaan, toen zomer 1945 de koers van het pondsterling te hoog werd vastgesteld in vergelijking tot de beide prijspeilen en wellicht doet dit geval zich wederom voor, nu de Verenigde Staten hun munt laten depreciëren en wij het voorbeeld van Canada en Zweden niet volgen.

Het is duidelijk, dat hier geen economische of sociale motieven meer kunnen meespreken. Hier is alleen de internationale politiek aan het woord; deze kan ons, als kleine mogendheid, inderdaad tot allerlei dwingen, wat wij overigens niet zouden wenschen. Er zal dan echter aan tweërlei aandacht geschonken moeten worden. Ten eerste zal gepoogd moeten worden de verboden verandering van wisselkoers zoveel mogelijk op te vangen door premies en belastingen op import resp. export, waardoor de invloed op het binnenlandse prijspeil wordt getemperd. En ten tweede zal, wanneer het onrecht niet te keren valt, de distributieve gerechtigheid zoveel mogelijk moeten worden nagestreefd door het heffen van belasting op niet-verdiende winsten en het geven van toelagen of toeslagen daar waar niet-verdiend verlies geleden werd.

Wij zien de toekomst gespannen tegemoet, theoretisch en practisch.

Mr. G. H. SLOTEMAKER DE BRUINE.

Bibliografie

- ASBECK, F. M. Baron van, J. Tinbergen, en J. H. W. Verzijl: *Bouwstof voor de oplossing van naoorlogse vraagstukken*. 1946. 119 blz.
- AUBRAC, L.: *La résistance (naissance et organisation)*. Paris, 1945.
- BEGIN: *Het nieuwe; verslag van het Stichtingscongres van de Partij van de Arbeid, Amsterdam 9 Februari 1946*. 51 blz.
- BEVERIDGE, W.: *The price of peace*. 1945. 104 blz.
- BIERENS DE HAAN, J.: *Grondslagen der samenleving*. 1946. 143 blz.
- BLUM, L.: *Dagboek. 1940—1946*. 63 blz.
- BOAS, J. H.: *Het Indonesische vraagstuk en de Britsche pers*. 1946. 43 bl.
- BOEKE, J. H.: *Oosterse economie*. 1946. 109 blz.
- COURT, J. F. H. A. de la: *Het vraagstuk Indonesië*. 1945. 68 blz.
- DALTON, H.: *Financing Labour's plan*. 1946. 9 blz. (Labour publication).
- DAVIES, E.: *British transport*. 1945. 25 blz. (Fabian publication).
- DIEPENHORST, J. A., en J. Wiarda: *Het vraagstuk van de doodstraf. Verslag van het psychiatrisch-juridisch gezelschap*. 1946. 36 blz.
- DISTRIBUTION: *the case for a national census*. 1946. 27 blz. (Fabian publication).
- DOES, L. P. van der: *De economische b tekenis der sociale verzekering*. 1946. 239 blz.
- ENGERS, J. F.: *Het Indonesische vraagstuk en de Amerikaansche pers*. 1946. 36 blz.
- FACTS: *for socialists*; 15th ed. 1944. 48 blz. (Fabian publication).
- FUEL: *and power*. 1945. 17 blz. (Fabian publication).
- GEIJL, P.: *Eenheid en tweeheid in de Nederlanden. (Historisch)*. 1946. 221 blz.
- GILISSEN, J. H.: *Eigendomsrecht en eigendomsplichten*. 1946. 281 blz.
- HAMEL, J. A. van: *De vaste koers voor Neerlands schip van staat*. 1946. 166 blz. (buitenl. beleid en diplomatieke geschiedenis van ons vaderland).
- JACQUIER-BRUÈRE: *Demain la paix*. Paris, 1945.
- KADT, J. de: *Het fascisme en de nieuwe vrijheid*. 1946. 307 blz.
- KERK: *en samenleving; rapport uitgebracht door de gelijknamige commissie van de Hervormde Raad voor de inwendige zending*. 1946.
- KIEFT, J. van der: *Interne bedrijfsorganisatie*. 1946.
- LASKI, H. J.: *Reflections on the revolution of our time*. 1946.
- LESCURE, J.: *Etude sociale comparée des régimes de liberté et des régimes autoritaires*. Paris, 1946.
- LEWIS, W. A.: *Monopoly in British industry*. 1945. 25 blz. (Fabian publication).
- LICHTVELD, L.: *Suriname aan de tweesprong*. 1946.
- LIPPMANN, W.: *Vrijheid ondanks ordening*. 1946.
- MANNHELM, H.: *Criminal justice and social reconstruction*. 1946.
- MARCHAL, A.: *Le mouvement syndical en France*. Paris, 1945.
- MORRISON, H.: *Labour's economic plan*. 1946. 9 blz. (Labour publication).
- NOGARO, B.: *Cours d'économie politique*. Paris, 1945.
- OEDIN, S.: *De gemeente Huissen; proeve eener sociaal-geographische analyse*. 1946. 320 blz.

Enkele problemen der socialistische theorie

De Partij van de Arbeid staat na de praktische taak van de opbouw der organisatie ook voor de theoretische van een nieuw beginselprogram. Ik moge volstaan met de herinnering, dat deze Partij zich aan het Nederlandse volk heeft voorgesteld als een nieuw begin, als een nieuwe bladzijde in het boek der socialistische beweging in Nederland. Zij zal dienovereenkomstig haar beginselprogram hebben vast te stellen, voortbouwende op de korte en slechts gedeeltelijke principiële punten, die bij haar stichting als grondslag werden vastgelegd. Achter dit feit van het nieuwe begin, dat geestdriftig en vol vertrouwen door verschillende groepen nu tezamen werd gemaakt, leefde de overtuiging, dat de tweede wereldoorlog een zo diep insnijdende breukperiode der geschiedenis betekende, zoveel nieuwe problemen opwierp, dat reeds daardoor een herziening der socialistische theorie volstrekt geboden was, althans voor degenen die niet dogmatisch hun inzichten aan de maatschappij willen opleggen, doch realistisch haar veranderingen nauwkeurig volgen om ze te kunnen leiden.

Deze overtuigingen, die naar ik aanneem in de Partij van de Arbeid algemeen worden gedeeld, behoeven echter niet uit te sluiten, dat nochtans een continuïteit met het verleden wordt erkend. Op grond daarvan meen ik dat het zinvol genoeg is, om thans een overzicht te beproeven van wat er aan vernieuwende gedachten in de socialistische beweging aanwezig was. Ik richt mij daarbij in hoofdzaak tot het Angelsaksische buitenland: ten eerste omdat wij daarvan gewoonlijk het minst op de hoogte waren, ten tweede omdat de ontwikkeling van de socialistische beweging der wereld in hoofdzaak van deze landen afhangt. Ik wil daarmee allerminst zeggen, dat wij ons zonder meer b.v. naar de Engelse Labour Party zouden moeten richten — integendeel. Er dreigt ons in Europa, ook in Nederland, een overstroming met Engels-Amerikaanse cultuur (films!), die funest kan worden voor onze eigen beschaving en onze scheppende kracht wegdrücken achter een niet te verantwoorden serviliteit; wat de politiek betreft, in Nederland liggen de politieke, sociale en geestelijke voorwaarden belangrijk anders dan in Engeland, zodat een imitatie van de Labour Party op een mislukking moet uitloopen. Wij hebben scherp en klaar te weten, dat wij in Nederland onze eigen weg hebben te gaan, in trouw aan onze eigen aard en traditie. De al te grote afhankelijkheid van de Duitse sociaal-democratische inzichten voor 1914 heeft de Nederlandse arbeidersbeweging vroeger geen goed gedaan — zij behoeft niet te worden vervangen door een nieuwe afhankelijkheid van Engelse inzichten, al zullen wij daarnaar gaarne open en kritisch luisteren.

Ik beperk mij in dit artikel tot enkele economisch-sociale problemen, al spreekt het vanzelf, dat zij nauw met politieke en geestelijke samen-

hangen. In de critiek op de kapitalistische maatschappij, zoals die van socialistische zijde werd geuit, keren telkens dezelfde principiële gezichtspunten terug, al is er een opmerkelijke verschuiving zichtbaar, wanneer men de periode van vóór 1914 vergelijkt met die tussen de beide wereldoorlogen, waarbij tevens opvalt dat elementen dezer critiek óók aanwezig zijn bij groepen die men niet tot de arbeidersbeweging kan rekenen. De belangrijkste elementen der critiek waren m.i. de volgende: 1e. het verschijnsel der uitbuiting, een verschijnsel samenhangend met de economische structuur, maar met sociale en politieke aspecten tevens; 2e. het verschijnsel van de verspilling van productiekracht, waarvan werkloosheid en oorlog de schrijnendste symptomaten vormen; 3e. de anarchie der productie; 4e. de particuliere beschikkingsmacht der ondernemers niet alleen over de winst, maar over het productieapparaat, daarmee samenhangende de macht der economische en financiële heersers over het sociale, politieke en culturele leven (pers, film e.d.); 5e. de onvolledigheid, de begrensdheid, wil men de onwaarachtigheid der democratie in het kapitalisme, die immers voortdurend stootte op de economische en financiële machten waardoor de leuzen van vrijheid en gelijkberechtigtheid in het besef der niet-geprivilegieerde groepen een zo bittere smaak hadden.

In de periode tussen de wereldoorlogen werd de critiek vooral door enkele andere momenten beheerst: 1e. de onmacht der kapitalistische mogendheden niet alleen om een begin te maken met het leggen van grondslagen voor een rechtvaardige vrede, Volkenbondsidealen ten spijt, maar ook om de na-oorlogse economische chaos enigszins dragelijk te ordenen; 2e. de crisis, die 1929 inzette, bleek in haar verloop niet alleen van voorafgaande, periodieke en voor het kapitalisme karakteristieke crises af te wijken, — daarover kon door theoretici worden getwist — maar demonstreerde, óók voor talloze anderen dan socialisten, de innerlijke onmacht van het kapitalisme om de bronnen der welvaart behoorlijk te exploiteren; 3e. de massa-werkloosheid (in sommige landen tot 30 pct. der arbeiders omvattend) werd het alles-beheersende probleem, waarbij alle middelen van het kapitalisme faalden — waar enig succes werd bereikt, berustte dat op anti-kapitalistische motieven (New Deal). Een dieper gaande analyse zou stellig nog andere momenten aan het licht brengen; ik meen mij tot het bovenstaande te mogen beperken, omdat daarin is weergegeven, wat de openbare mening het sterkst heeft beïnvloed, de algemene stemming anti-kapitalistisch maakte, ook in verschillende niet-proletarische groepen.

Mogelijk stelt een lezer de vraag, waarom niet het oorlogsverschijnsel wordt vermeld: er is toch steeds door de socialistische critiek verband gelegd tussen kapitalisme (imperialisme) en oorlog? Inderdaad, men kan er aan toevoegen, dat dit niet alleen voor 1914 het geval was, maar ook nog in de periode tussen de oorlogen en de ontwapeningsactie b.v. in de Nederlandse S.D.A.P. bepaalde. Toch meen ik dit element thans terzijde te mogen laten. Waarlijk niet, omdat het oorlogsprobleem niet meer aan de orde zou zijn, maar wel omdat sinds de aanvaarding der landsverdediging en de geheel andere situatie der kleine volkeren na de tweede wereldoorlog, het vraagstuk *in een socialistische theorie alleen* geen oplossing vinden kan. Het zal afzonderlijk, in wijder verband aan

de orde moeten komen, ook in verband met de technische revolutie die de atoombom betekent.

De zoëven geanalyseerde critiek op het kapitalisme — critiek, die voor een belangrijk deel door een socialistische overtuiging wordt beheerst — loopt het gevaar van alle analyse, n.l. dat zij het verband des geheels uit het oog verliest. Ik meen, dat veel socialistische critiek aan dit gevaar inderdaad niet is ontkomen. Tracht men bewust de maatschappij als geheel te zien — hetgeen allerminst de aanvaarding van z.g. universalistische of organische theorieën behoeft in te sluiten —, waarin de verschillende gebieden in functioneel verband worden gesteld, dan wordt de critiek op het kapitalisme van insnijdender aard, en tevens constructiever. Dan let men niet alleen op het spaaklopen van b.v. de werkloosheidsbestrijding, maar houdt voortdurend de interdependentie, de onderlinge samenhang van het economische, sociale, politieke en culturele gebied in het oog (een visie die het Marxisme had, en latere niet-Marxisten ten onrechte verwaarloosden), en komt het probleem van de hiërarchie binnen het geheel aan de orde — welk probleem men niet voorbij mag gaan, wil men een waarlijk radicale oplossing der maatschappelijke noden. Socialisme zonder radicalisme, zonder een poging om inderdaad de grondslagen der maatschappelijke structuur te wijzigen, is geen socialisme meer.

Laat mij nu, na deze inleidende opmerkingen, een en ander naar voren halen uit de socialistische theorie, die met de bovengenoemde vraagstukken heeft geworsteld. Ik wijs in de eerste plaats op een boek van R. H. Tawney, reeds van 1921¹⁾, maar nog steeds om zijn principieel gezichtspunt van betekenis: hij grijpt n.l. het sociale vraagstuk aan van het functionele gezichtspunt. Hij kent de bovengenoemde feiten — verspilling, anarchie, uitbuiting, moordende concurrentie enz. — evengoed als wie ook; doch zijn scherpe critiek op het kapitalisme wordt bepaald door het gezichtspunt, dat in dit stelsel overheerst een fundamentele miskennis van de functie der productie, n.l. het gezichtspunt van dienst, waarop alle verantwoordelijkheid behoort te berusten: „de functie der industrie is dienst, daarom heeft zij als geheel haar rechten en plichten ten opzichte der gemeenschap, de ontkenning daarvan sluit in privileges. Haar methode is associatie; daarom hebben de samenwerkende delen rechten en plichten ten opzichte van elkaar; de verwaarlozing of verkrachting daarvan betekent onderdrukking.” (pag. 6) Zoekende naar een juiste organisatie der productie stelt Tawney de volgende beginselen op: 1e. de productie behoort ondergeschikt te zijn aan de gemeenschap zodanig, dat zij in staat is om de technisch best mogelijke dienst te bewijzen, dat degenen die deze dienst bewijzen er zeker van zijn, behoorlijk (honourably) te worden betaald, terwijl degenen die geen dienst bewijzen in het geheel niet worden betaald: want het is het wezenlijke van een functie dat zij haar zin vindt in de voldoening niet van zichzelf maar van het doel dat zij dient; 2e. dat leiding en bestuur (direction and government) in handen zijn van per-

¹⁾ R. H. Tawney, *The acquisitive Society*, London 1921; ik citeer de 8e druk van 1927.

sonen, die verantwoordelijk zijn aan hen die worden geleid en bestuurd: want het is de voorwaarde der economische vrijheid, dat men niet wordt geregeerd door een gezag dat men niet kan controleren. Het probleem der productie is inderdaad een probleem van recht, niet alleen van materiële ellende; omdat het een probleem van recht is, is het het meest acuut in die groepen der arbeidende klasse, wier materiële ellende het geringst is. Het is in de eerste plaats een kwestie van functie, in de tweede plaats van vrijheid. (pag. 7, 8)

Op grond van deze uitgangspunten critiqueert hij de kapitalistische werkelijkheid: in het kapitalisme wordt het genot van het privaatbezit en de leiding, de macht over de productie vanzelfsprekend geacht; zij behoeven geen verdere rechtvaardiging, zij worden beschouwd als rechten, die vast staan door hun eigen deugdelijkheid, niet als functies, die worden beoordeeld naar hun bijdrage aan het sociale doel. Wat het kapitalisme der laatste anderhalve eeuw kenmerkt is de hardnekkige overtuiging, dat er economische rechten zijn, die voorafgaan aan, onafhankelijk zijn van economische functies, en dat deze rechten geen enkele rechtvaardiging behoeven. Dit betekent in de praktijk, dat economische rechten blijven, onafhankelijk van de vraag of economische functies zich wijzigen. Hier ligt de grondslag, aldus Tawney, voor het nieuwe conservatisme, dat de maatschappij zodanig wil organiseren — politiek en economisch — dat men de bevoorrechte posities handhaaft, zonder de vraag te stellen of zij in het maatschappelijk geheel een zinvolle functie vervullen. (pag. 27—31)

Zijn socialisme daartegenover streeft naar een functionele maatschappij, met een evenwicht tussen beloning en dienst, met een principiële hoge waardering van wat een mens werkt, scheidt, tegenover de waardering van het bezit. Zo formuleert hij de principiële tegenstelling tussen „Acquisitive Societies” (maatschappijen gebaseerd op persoonlijk bezit en de daaraan verbonden concurrentie- en machtsstrijd) en „functional societies”, gericht op de uitvoering van functies. (pag. 32)

In een slothoofdstuk vat Tawney zijn stellingen nog eenmaal samen; daar vinden wij dan de volgende drie gezichtspunten: 1. eigendomsrechten worden gehandhaafd indien zij worden verbonden aan het verrichten van diensten aan de gemeenschap — anders worden zij afgeschaft; 2. de voortbrengers staan in directe relatie tot de gemeenschap voor welke zij werken, zodat hun verantwoordelijkheid klaar en duidelijk tegenover deze gemeenschap blijkt, terwijl de verantwoordelijkheid tegenover de aandeelhouders, wier doel winst en niet dienst is, verdwijnt; 3. de verplichting tot handhaving van het dienstkarakter der onderneming berust bij de beroepsorganisaties van hen die de dienst verrichten — deze behoren zoveel invloed in het bestuur der productie te bezitten als nodig is tot de vervulling der genoemde verplichting, een en ander onder toezicht en critiek der gebruikers. (pag. 222)

Het komt mij voor, dat een breed betoog ter verdediging van het belang van dit functionele gezichtspunt voor het socialisme thans niet meer nodig is. Ik wijs er slechts op, dat Tawney voor zijn gebied — het economisch-sociale — een gezichtspunt stelt, dat ook op andere terreinen (b.v. psychologie, pedagogiek) wordt toegepast en een typisch begrip is voor de kentering van het denken over de gehele linie, n.l.

van een analytisch-individualistisch naar een synthetisch-functioneel denken.

In Tawney's boek is op verschillende plaatsen rekening gehouden met die wijziging in de structuur der kapitalistische maatschappij, die vooral tussen de beide oorlogen in de theoretici van het socialisme sterk heeft beziggehouden, n.l. de opkomst van de z.g. nieuwe middenstand: ingenieurs, bedrijfsleiders en andere intellectuelen. Uit Amerika, waar in dit opzicht wellicht de strijd het hevigst is geweest — echter zonder tot socialisme te leiden — kwam de critiek, dat de houding en het belang der almachtige financiers botsten tegen die der ingenieurs, die het bedrijfsleven op wetenschappelijke basis wensten te organiseren en daarbij opkwamen voor de levensbelangen en het recht der arbeiders, met wie zij dagelijks verkeerden en zonder welke zij niets zouden kunnen tot stand brengen: het conflict tussen de „captains of finance” en degenen die zich zonder eigendomsrechten, maar op grond van hun geestelijke prestaties beschouwen als de „captains of industry”. Er zijn zelfs stemmen opgegaan (o.a. van Thornstein Veblen: *Engineers and the Price System*) om te komen tot de stichting van een Sowjet van technici, die verenigd met de arbeidersorganisaties, de macht der financiers zou moeten breken.

Nu komt, tijdens de tweede wereldoorlog een opzienbarend boek uit Amerika van James Burnham,²⁾ vriend en medewerker van Trotzki, redacteur van een tijdschrift, dat de theoretische denkbepelden van een groep intellectuelen rondom Trotzki verdedigt (*The new International*), tevens filosofie docerende aan de universiteit van New York. Opzienbarend is dit boek, o.a. omdat de schrijver bekend een stelling te verdedigen, die hij als radicaal socialist volstrekt niet plezierig vindt, maar die hem door de macht der feiten wordt opgedrongen, en die hij tegen zijn aanvankelijke begeerte, toch om der waarheid wil moet aanvaarden. Burnham erkent, dat de kapitalistische maatschappij zich volop in revolutie bevindt — zij is echter niet een proletarische. Het resultaat zal dan ook niet zijn een maatschappij onder leiding der arbeiders, maar onder die der „managers”, die de beheersing van de industriële machinerie aan zich trekken en reeds volop bezig zijn de nieuwe heersende klasse te worden. Zij steunen daarbij op het door allerlei verschijnselen geïllustreerde feit, dat het kapitalisme telkens faalt bij de oplossing der geweldige problemen die het oproept (crises, werkloosheid, landbouwcrisis) — welk feit het algemeen bewustzijn steeds meer bepaalt en de burgerlijke ideologie reeds in al haar onmacht heeft tentoongesteld. De Staat zal terwille van het algemeen belang steeds meer gedwongen worden om de leiding der productie aan zich te trekken, die in feite zal moeten worden uitgeoefend door de nieuwe heersende klasse der managers. Burnham sluit in zekere zin aan bij Tawney: deze nieuwe klasse dankt haar positie aan haar *functie*, niet aan het bezit van het kapitaal. De stelling, die Burnham toevoegt, luidt dus: de revolutie die zich thans voltrekt, leidt wèl tot een overwinning op het

²⁾ *The Managerial Revolution*, Goedkope uitgave in de Penguin Books 1945. Wij hopen binnenkort van de hand van een onzer redacteurs een uitvoerige bespreking van dit boek te brengen.

kapitalisme, maar niet tot de gedroomde klassenloze maatschappij van het socialisme; zij leidt tot een nieuwe klassenmaatschappij.

Ik vermeld Burnham's boek niet om het te beoordelen — ik acht mij daartoe niet bevoegd, omdat ik de Amerikaanse maatschappij niet voldoende ken. Maar het plaatst ook ons in Europa en Nederland voor een zeer reëel en dringend probleem: n.l. de verandering in de sociale positie der z.g. middenklasse en de betekenis daarvan voor het socialisme, zijn theorie en praktijk. Wij herinneren ons, hoe tussen de beide oorlogen de discussies over dit probleem reeds zijn gevoerd, hoe met grote nadruk werd gewezen op de noodzaak tot samenwerking tussen deze klasse en de arbeiders, hoe deze samenwerking werd geëist als voorwaarde om langs vreedzame en democratische weg te geraken tot een socialistische orde — het program der S.D.A.P. van 1937 droeg er de duidelijke kentekenen van. Wij herinneren ons ook, hoe het mislukken van deze samenwerking in Duitsland één van de factoren van de machtsverovering der nazi's is geweest. De politieke en militaire nederlaag van het fascisme stelt het probleem opnieuw voor ons, en geeft een nieuwe kans. In Nederland is de stichting van de Partij van de Arbeid mede daarom een belangrijke stap vooruit in de richting van een samenwerking aan een socialistische orde. Het door Burnham opnieuw gebruikte woord „klassenloze” maatschappij werkt m.i. eer vertroebelend dan verhelderend, omdat een socialistische maatschappij, die het industrialistisch kapitalisme opvolgt, per sé een zeer gedifferentieerde maatschappij zal zijn, stellig met „leidende groepen” — die wij echter geen „klassen” noemen, omdat het kenmerk van het bezit der economische macht als criterium der leiding is vervallen.

Het is juist omdat wij dit gezichtspunt principieel vasthouden — het is één der wezenlijke kenmerken van alle socialisme — dat wij scherp hebben te letten op de tendenz tot machtsconcentratie, die in de huidige maatschappij zo sterk aanwezig is. Ik wijs op de beschouwingen die prof. Harold J. Laski, de gewezen voorzitter der Engelse Labour Party aan dit probleem heeft gewijd.³⁾ Kenmerk van de moderne maatschappij — aldus de schrijver — is dat de grote industriële ondernemingen worden beheerst door een kaste van economische directeuren, wier vak eigenlijk het verrichten van financiële manipulaties is, die zowel de aandeelhouders als de consumenten beheersen, en niet zelden een grote invloed hebben op de Staat. „Hun macht is even massief in omvang als onverantwoordelijk in actie. Wij hebben een punt in de historische ontwikkeling bereikt, waarin of hun macht ondergeschikt moet worden gemaakt aan het belang der gemeenschap of het belang der gemeenschap een tragisch pseudoniem voor hun macht zal zijn.” Laski meent, dat de tweede wereldoorlog mede gevoerd is terwille van de democratisering der economische macht — de nederlaag van Hitler geeft daartoe opnieuw een kans, al moet men niet menen, dat zij daarom zal worden verwerkelijkt. Hij pleit niet voor het overnemen van industrie en landbouw door de staat — integendeel. Maar wel stelt hij heel scherp, dat

³⁾ Reflections on the Revolution of our Time. London 1943 4e dr. 1946. Men beschouwe wat ik over dit boek zeg, allerminst als een afdoende bespreking; wij komen stellig ook op andere gedachten ervan terug.

er geen mogelijkheid is om de geconcentreerde macht der bezitters te breken, dan door ze ondergeschikt te maken aan de gemeenschap, ze tot haar eigendom te maken en door haar te doen leiden. Hij onderscheidt vier bases der economische macht: de verschaffing van kapitaal en crediet, het bezit van de grond, de contrôle van import en export thans door de Staat uitgeoefend, de contrôle over het transport, brandstof en krachtbronnen. „Door de socialisatie van deze bronnen zou het mogelijk zijn om een ernstig begin te maken met de democratisering der economische macht.”

Het principiële gezichtspunt lijkt mij hier uiterst belangrijk: tegenover de aanwezige en zich doorzettende concentratie der economische macht haar democratisering. Derhalve: geen socialisatie om haarzelfs wil, geen socialisatie als panacee voor alle maatschappelijke kwalen, doch als een middel om de macht van het kapitalisme te breken en een gezonde democratisering mogelijk te maken, terwille der vrijheid — men kan de bovengegeven citaten vinden in het hoofdstuk: freedom in a planned democracy. (pag. 304—352)

Het komt mij voor, dat in het bovenstaande enkele elementen voor een theorie van het socialisme zijn gegeven, die aan de eisen der na-oorlogse situatie kan voldoen. Stellig niet alle — eigenlijk niet meer dan enkele weinige. Dit artikel heeft geen andere bedoeling dan de discussie en het coöperatief denken van daartoe gekwalificeerde partijgenoten op gang te brengen, en een eerste letter van het alfabet te spellen. Persoonlijk ben ik er vast van overtuigd, dat wij met de nieuwe Partij van de Arbeid niet alleen een nieuw beginselprogram, maar ook een nieuwe theorie broodnodig hebben. Zij zal de ervaringen en de feiten van het verleden moeten verwerken, en in staat moeten zijn om de weg te wijzen aan die sociale groepen der hedendaagse samenleving, die het socialisme begeren als maatschappijvorm van gerechtigheid en vrijheid, waarin de waarde van de menselijke persoon en de gemeenschap gelijkelijk worden erkend. Zij — deze nieuwe theorie — kan alleen tot stand komen, indien de beste koppen onzer partij zich zetten tot coöperatief denken, tot het vormen van een actieve braintrust. In volgende afleveringen van ons tijdschrift hopen wij er de bewijzen van te brengen.

W. BANNING

BERICHT VAN DE REDACTIE

Onze lezers zullen zich herinneren, dat het gecombineerde Juli—Augustus-nummer is verschenen met slechts 32 bladzijden en dat dus nog 32 bladzijden moeten worden ingehaald. In verband daarmee verschijnt dit nummer in een omvang van 48 bladzijden. De resterende 16 bladzijden zullen bij het November- of December-nummer worden ingehaald.

DE REDACTIE

Het Franse Socialisme zoekt zijn weg

Het Franse Socialisme heeft altijd een dubbel leven geleid: dat van de boeken, en dat van de congressen. De Franse socialistische litteratuur was steeds, en is nog, van een elders niet gekende rijkdom. In de tijd, dat het socialisme politiek nog geen verdeelde, machteloze beweging was, bloeide de litteratuur van Jaurès, van Guesde, van vele anderen, op. Nú worden op de congressen niet veel nieuwere klanken gehoord dan Marxisme en „lutte des classes” — en tegelijk verschijnt Léon Blum's loflied op de democratie, „A l'échelle humaine”; het boek van Georges Izard over hetzelfde onderwerp: „Le Socialisme humaniste” van Prof. Hauriou; de inspirerende studie tot hervorming van de Staat, „Hier — demain” van Vincent Auriol;

het constructief-socialistische boek „La République à refaire” van André Ferrat, met een voorrede van André Philip.

Op een Partij-congres in Frankrijk ervaart men dus slechts een deel van de waarde van het Franse socialisme — en nog niet de halve waarheid!

Dit jaar waren aan het congres van de Franse Socialistische Partij (S.F.I.O.), dat van 29 Aug. tot 1 Sept. te Parijs gehouden is, federatievergaderingen voorafgegaan, die reeds van een grote ontevredenheid met de gevoerde tactiek blijk gaven. Het was daar, dat feitelijk het lot van het Partijbestuur was beslist: de afgevaardigden kregen bindend mandaat mee, om tegen het jaarverslag te stemmen. Formeel stond de Partijleiding in haar recht: dit jaar is precies gewerkt volgens het schema, dat het vorig jaar is aangegeven, toen Léon Blum, teruggekeerd uit het concentratie-kamp, zijn grote rede hield, die culmineerde in de woorden: „le Socialisme est le maître de l'heure”. Inderdaad is het Socialisme troef, doch bij de verkiezingen is het beeld in Frankrijk — evenals in Nederland — vertroebed. Dit nu wordt de partijleiding verweten, m.i. ten onrechte.

Want ook materieel sloeg de Partijleiding de nieuwe, humanistische koers in, die, na de oorlog, de enig mogelijke was. Het ziet er dan ook niet naar uit, dat de oppositie, die thans meerderheid is, die koers zal wijzigen — ondanks het gebruik van het woord Marxisme. Dit woord heeft trouwens in Frankrijk een andere klank, een toch altijd nog humanistischer stempel, dan in andere landen!

Léon Blum, dien men van plan was weg te werken, werd de eerste Congres-dag met een ovatie begroet. Hij heeft het Congres harde waarheden

gezegd, en de verklaring van de oppositionele geest niet gezocht in een sterke overtuiging, maar in angst, communisten-angst, verkiezingsangst. Na de stemming van die dag, waarbij het jaarverslag met tweederde meerderheid verworpen werd, traden de secretarissen van de Partij af, waaronder de eigenlijke politieke leider, de jeugdige illegale werker Daniel Mayer.

Hadden de bladen na de eerste Congres-dag geschreven, dat de scheuring in de S.F.I.O. een feit was: de tweede dag bracht ovaties voor den afgetreden Daniel Mayer, toen bleek, dat minderheid en meerderheid het eens waren over het bewaren van een volkomen eenheid. Wel was de consequentie van de voorafbepaalde houding, dat ook het verslag over het Partij-dagblad *Le Populaire* verworpen werd, wat het aftreden van Léon Blum als hoofdredacteur tengevolge had.

De derde Congres-dag werd vooral gedragen door de speeches van Guy Mollet, den leider van de „overwinnaars” — en van André Philip, den geestelijken voorman der „verslagenen”. Maar ook Philip ontving een ovatie van het Congres, en na zijn rede riepen de afgevaardigden staande, dat deze in druk moest verschijnen! In het nieuwe Partijbestuur werd Philip met bijna het grootste aantal stemmen herkozen; dit was eveneens het geval met Daniel Mayer, dien men de eerste dag als secretaris-generaal had weggestemd. (Op de inhoud van de redevoering van Mollet en Philip kom ik nog terug.) Ook werd het vertrouwen in de socialistische ministers uitgesproken, en hun dank gebracht.

Ten aanzien van de tactiek kwam men algemeen tot de conclusie, dat de taak der Partij minder in een bemiddelende rol tussen M.R.P. en Communisten moet worden gezien, dan in een eigen socialistische en democratische politiek.

Het afbakenen van de posities tegenover de M.R.P., die vrij sterk de conservatieve kant uitgaat, en ook wel enigszins is aangestoken door het „caesarisme” van De Gaulle, heeft geenszins toenadering tot de Communisten tengevolge gehad: „De Socialisten verbreken ieder contact met de Communisten”, schreef een burgerlijk blad in een grote kop — daarbij ging het iets te ver, want voor zeer bepaalde doeleinden kan, ook nu nog, met meerdere organisaties — waaronder de communisten — worden samengewerkt.

Maurice Schumann, één van de „linkse” leiders van de M.R.P., volgde in l’Aube het Congres met sympathie. Hij schreef: „Wij zijn nu eenmaal zo, dat een zekere verwantschap ons toenadering doet zoeken tot hen, die de vrijheid niet beschouwen als een gewicht, dat te zwaar is voor het individuele of collectieve geweten.”

Thans de stellingen der twee groepen.

Mollet ontkent, dat er van een algemene angst in de Partij sprake is; het gaat integendeel om angst inboezemen! Hij vreest, dat een te groot accent op het humanisme, het wezenlijke van het socialisme op de achtergrond brengt. En het wezenlijke van het socialisme is: het klassebewustzijn en de klassesrijd. Dit wordt door Mollet de „Marxistische doctrine” genoemd. In het ministeriële, in het parlementaire werk moeten hervormingsmaatregelen minder het karakter hebben van goed beheer in het kader van het kapitalisme, dan van middelen tot voor-

bereiding van de toekomstige orde. Mollet wijst eenheid met de Communistische Partij af; deze is politiek en intellectueel onderworpen aan de Russische Staat, en zij kennen geen echte arbeiders-democratie. Maar toch staat hij tegenover de volgelingen der communisten anders dan tegenover de burgerlijken: met hén is er de „klasse-gemeenschap”....

André Philip, zelf gelovig protestant, gaat uit van twee feiten van het ogenblik: de verwoesting in Frankrijk maakt socialisatie der sleutel-industrieën noodzakelijk; de arbeidersklasse, niet als de bourgeoisie gecompromitteerd door Vichy, en aanvoester van de Verzetsbeweging, vertegenwoordigt meer dan ooit de natie. Men mag dan ook over machts-uitoefening thans niet meer spreken als over deelneming aan het kapitalistische stelsel; wij zijn reeds in een periode van overgang naar het socialisme. Dit hebben wij te aanvaarden, en heimwee naar de oppositie is onwerkelijk. Wij kunnen niet terug, wij zijn een regeringspartij geworden, zelfs al zouden wij tijdelijk in de oppositie gaan. „Dat betekent, dat we, zelfs wanneer we in de oppositie zijn, nooit iets mogen zeggen of doen, dat we niet onmiddellijk in staat zouden zijn, te realiseren, wanneer we morgen de teugels der regering in handen hebben.” Philip neemt stelling tegen de M.R.P., die zich tot confessionele partij ontwikkelt met een rechter- en een linker-vleugel, die elkaar in evenwicht houden, én tegen de Communisten, die hij in de regering heeft leren kennen als steeds illoyale bondgenoten, terwijl hun verhouding tot de Russische Staat onaanvaardbaar is.

In de houding van Guy Mollet is iets van ketterjagerij; door zijn afkomst heeft Philip sympathie voor ketters. Het gaat er niet om, het valse humanisme te bestrijden; het gaat er om, het ware humanisme te belijden. De klassestrijd behoeft niet ontkend te worden, maar men moet zien, hoe hij van karakter verandert, hoe men ook hier in een overgangsfase komt. Vooral is een klasse-nationalisme, een partij-clericalisme gevaarlijk; even gevaarlijk als een landen-nationalisme of een kerken-clericalisme. Er is toch reeds veel Hitler-isme, na zijn nederlaag, in de overwinnaars overgegaan. In de Nationale Vergadering kunnen wij soms twee fanatismen tot totalitarismen tegen elkaar zien ageren; het socialisme is dan de laatste hoop der vrijheid. Ook internationaal heeft het die taak tussen de grote tegenstellingen van het ogenblik. Het gaat daarbij om wat nog groter en nog hoger is dan het socialisme zelf: de vrijheid.

Na deze rede mag Philip — hoewel behorend tot de „verslagen” minderheid, als één van de voornaamste geestelijke leiders van de Partij ook in de toekomst worden gezien.

De Franse verhoudingen, ook in de Partij, zijn dus zeer subtiel. Men kan gemakkelijk vergissingen maken. Maar blunders behoeven niet gemaakt te worden, zoals die van Baumgarten in Christoffoor van 7 Sept. j.l., die o.a. schrijft: „De mannen van het soort van André Philip, die altijd een toenadering hebben gezocht tot de Communistische Partij en die fel afwijzend staan tegenover de politiek van Léon Blum, krijgen thans wellicht de overhand.”

Philip wordt dan op één hoop gegooid met Mollet(!) en ook deze wordt als „voorstander der samenwerking met de communisten” gestempeld,

welke samenwerking „de grondslag voor een nieuw kabinet” zou moeten vormen. Door lezing van het bovenstaande kan dit naar waarde worden geschat!

Er waren — als op ieder Congres — personen, die in sterke mate hun stempel drukten op de discussies. De invloed van Guy Mollet acht ik voorshands van negatieve aard, en in ieder geval meer tot de tactiek, dan tot de politiek zich uitstrekkend. De gedachte, dat men zich niet moet laten fijnmalen tussen M.R.P. en Communisten, werd wel door ieder aanvaard. Het optreden van Philip was van veel positiever aard; een Congres voelt dat zelf ook. Blum en Daniel Mayer, de voornaamste figuren van het vorig congres, namen nu een enigszins tragische positie in. Verder is er de merkwaardige figuur van Lepreux, den Minister van Binnenlandse Zaken, die een voortreffelijke constructieve rede heeft gehouden. Dan de Voorzitter der Constituante, Vincent Auriol, misschien wel de meest „stabiele” figuur van de gehele Franse politiek; tenslotte de internationaal vermaarde geleerde Paul Rivet, directeur van het Musée de l'Homme, en hoogleraar aan de Sorbonne, één van de voornaamste leiders der Verzetsbeweging, en tot aan het Congres lid van het Partijbestuur.

Al deze figuren behoren tot de „verslagen” minderheid — en blijkbaar heeft dit feit, dat natuurlijk geen toeval was, de nieuwe meerderheid toch wel iets gezegd. Men zal nauwlettend moeten toezien, dat belangrijke waarden van het Franse socialisme niet verloren gaan. De erfenis, die de grote schrijvers en staatslieden aan deze generatie hebben nagelaten, is overrijk. Zij vormt geen eenheid. Het humanisme van de schrijvers en het revolutionnaire sentiment der politici zijn twee verschillende zaken. Er zal naar een samenbundeling moeten worden gestreefd, die tevens een synthese van de minderheids- en meerderheids-gedachte zou brengen. Het is mijn overtuiging, dat hiernaar thans in de S.F.I.O. wordt gestreefd.

M. VAN DER GOES VAN NATERS

Het Franse Presidentschap

De Fransen dokteren aan hun Constitutie. Tot dusver met twijfelachtig succes. Met kunst en vliegwerk moesten meerderheden worden bijeengeslept voor oplossingen, die duidelijk het compromiskarakter hebben met al de gebreken van dien. Eén der meest omstreden punten is de staatsrechtelijke positie van den President. Wat moet deze worden? Het probleem is in de Franse staatsrechtelijke geschiedenis niet nieuw, integendeel. Vanaf het begin der Republiek heeft men er mee geworsteld. En wanneer men een „workable system” scheen te hebben gevonden, kwamen plotseling incidenten of persoonlijke omstandigheden de functionering moeilijkheden bereiden. Men heeft niet ingezien en schijnt nog niet in te zien, dat men moet kiezen of delen; men zocht steeds weer de quadratuur van de cirkel. Evenwel, van tweeën één: of men aanvaardt het systeem der ministeriële verantwoordelijkheid, maar dan is er voor een Gaullistischen president geen plaats. Of men aanvaardt een Gaullistischen president, maar dan breekt men met ministeriële verantwoordelijkheid en parlementair stelsel.

In de wet van 31 Augustus 1871, inhoudende: „dat het hoofd van de uitvoerende macht de titel van President der Franse Republiek zoude aannemen”, heeft men getracht de ministeriële verantwoordelijkheid met de presidentiële verantwoordelijkheid te combineren. In art. 2 dier wet werd n.l. bepaald, dat de President „de ministers benoemt en ontslaat. De ministerraad en de ministers zijn verantwoordelijk tegenover de Nationale Vergadering. Elk van de besluiten van den President der Republiek moet worden gecontrasigneerd door een minister”. Alzo de gewone, volledige ministeriële verantwoordelijkheid. Maar aan het slot van dit artikel schreef men neer: „De President van de Republiek is verantwoordelijk tegenover de vergadering.”

Wat was het resultaat? Thiers, de eerste President, was een staatsman van formaat, met grote staatkundige ervaring en ongelooflijke werkkraft, welsprekend en slagvaardig in het debat. Hij nam persoonlijk zeer levendig deel aan de parlementaire beraadslagingen over de wetgevende maatregelen, die onder zijn leiding werden ontworpen. Hij leidde en handelde dus zelf; de verantwoordelijkheid, die aan het handelen nu eenmaal onverbrekkelijk verbonden is, kwam op hem neer, en hij aanvaardde de consequentie. Hij verklaarde bereid te zijn heen te gaan, wanneer de meerderheid van de Nationale Vergadering hem haar vertrouwen zou onthouden. Zij heeft dit na een lange en vinnige strijd gedaan. De 23ste Mei 1873 hield de hertog van Broglie een interpellatie; deze werd door één der ministers beantwoord, maar in de morgenzitting van de 24ste Mei kwam de President Thiers zelf aan het woord met een lange rede. En toen werd in de middagvergadering na nog weer een rede van den minister van Binnenlandse Zaken, Casimir-Périer, een motie om over te gaan tot de orde van de dag „pur et simple” met 362 tegen 348 stemmen verworpen, en een motie van wantrouwen met

360 tegen 344 stemmen aangenomen. De positie van den President was hiermee onmogelijk geworden; Thiers begreep het en nam zijn ontslag. Tot President werd daarna maarschalk Mac Mahon gekozen met 391 op 392 uitgebrachte stemmen. De kleine helft der leden van de Vergadering had also niet gestemd.

De monarchisten zagen hun kans schoon. Er was n.l. in de Assemblée een monarchistische meerderheid. Deze viel echter uiteen in drie groepen, elk geïnspireerd door een bepaalde periode van monarchaal bewind in Frankrijk, n.l. de Legitimisten, de Orleanisten en de Bonapartisten. In de loop van de zomer scheen een vereniging van de Legitimisten en de Orleanisten niet onmogelijk. De candidaat van de Legitimisten was de graaf van Chambord, uit het Huis Bourbon; van de Orleanisten, de graaf van Parijs uit het Huis Orleans. De 5de Augustus bezocht de graaf van Parijs te Frohsdorf den graaf van Chambord, en een overeenstemming scheen tot stand te zullen komen. Maar toen bleek de macht van „het symbool!” De oude graaf van Chambord weigerde obstinaat afstand te doen van het oude symbool van het Huis van Bourbon, de witte (lelie) vlag, en de driekleur te aanvaarden, waaronder het Franse volk zoveel overwinningen had behaald. Men kan nu wel zeggen (ik heb het bij de behandeling van de symbolenkwestie in onze Partij nog gehoord): „De graaf van Chambord kòn niet anders, want de witte vlag wàs nu eenmaal het symbool van zijn *systeem*, en als hij die vlag overboord gooide, wierp hij daarmee ook zijn systeem overboord.”

Ik antwoord: „als hij inderdaad zijn systeem volkomen onveranderd wilde zien terugkomen, alzo de legitieme absolute monarchie van het Huis Bourbon, zoals deze vóór de Grote Revolutie was geweest, dan was zijn houding inderdaad te verdedigen. Maar als men moet erkennen, dat dit niet mogelijk èn ook niet gewenst was in de nieuwe verhoudingen, dat er nà de regering van de vroegere Bourbons zo het één en ander gebeurd was, dat nu eenmaal niet was weg te sponzen, dat het dogmatisch en onreëel was om dat alles te negeren, dan was het onverzettelijk vasthouden aan het oude symbool een formidabele psychologische en staatkundige fout”. Hij en zijn partij hebben die betaald met het verlies van alle staatkundige invloed. De monarchisten van verschillende schakering werden hopeloos uiteengedreven; de kans op de vorming van een constitutionele monarchie met parlementair stelsel, die Frankrijk wellicht wat meer stabiliteit in zijn kabinetten had kunnen geven, was verspeeld, voor goed. En zo had een Nationale Vergadering, met een principieel monarchistische meerderheid zich te zetten aan de vorming van een republikeins bestel. Een voldoende aantal van de monarchisten verenigde zich met de minderheid, om een regeringsvorm tot stand te brengen op de enige grondslag, die voorshands mogelijk bleek, de republikeinse. En geleidelijk brokkelden de monarchisten af; men „ralliërde” zich aan de republiek.

De staatsrechtelijke vorm, die men koos, sloot zo nauw mogelijk aan bij die der constitutionele monarchie. Met de verantwoordelijkheid van den President werd gebroken; „de President van de Republiek”, aldus art. 6, tweede zinsnede van de Constitutionele Wet van 25 Februari 1875, betreffende de organisatie van de Openbare Machten, „is *niet* verantwoordelijk, dan in geval van hoogverraad”. En de eerste zinsnede: „De

ministers zijn solidair verantwoordelijk tegenover de Kamers voor de algemene Regeringspolitiek, en individueel voor hun persoonlijke handelingen." De President werd gekozen bij absolute meerderheid van stemmen door de Senaat en de Kamer van Afgevaardigden, verenigd in Nationale Vergadering, en wel voor een termijn van zeven jaren. Hij was herkiesbaar (art. 2 der geciteerde wet).

De practijk, waartoe de constitutionele verhoudingen, door deze regeling geschapen, hebben geleid, was nu, dat meer en meer de Nationale Vergaderingen niet dien staatsman tot President kozen, die door zijn buitengewone persoonlijkheid en staatkundige capaciteiten leiding gaf aan het staatkundig leven, maar een minder scherp omlinjnde figuur; „een politicus", zo heeft de Temps het eens omschreven, „die het best het totaal weergaf van hun gemiddelde eigenschappen". Na de vorige wereld-oorlog koos de Nationale Vergadering niet Clémenceau, den man, die door zijn dominerende persoonlijkheid, zijn onbezweken moed en tomeloze energie, Frankrijk door dodelijke gevaren naar de overwinning had geleid, „le père de la Victoire", maar Paul Deschanel, een haast ideaal „gemiddelden" staatsman. Clémenceau, die zich candidaat had laten stellen, schijnt door dit resultaat zeer teleurgesteld en gegriefd te zijn geweest, maar de keuze was toch constitutioneel niet onjuist. Clémenceau was een man, die „Président du Conseil", Minister-President moest zijn, niet President van de Republiek.

Niettemin zijn, al werd zo de practijk meer en meer, er afwijkingen geweest; maar — die hebben dan ook tot ongelukken geleid. In 1894 werd na de vermoording van President Carnot, de staatsman Casimir-Périer, tot President van de Republiek gekozen. Casimir-Périer was toch tevoren Minister-President geweest, de leider van een gematigd rechts kabinet. Van linkse kant werd nu, na zijn verkiezing, eên felle campagne gevoerd niet alleen tegen het conservatieve kabinet, maar ook tegen den President der Republiek. En toen na zes maanden het kabinet ten val werd gebracht, had de President er ook genoeg van. Hij kondigde aan, dat hij het voorbeeld van het kabinet zou volgen, en ging heen. Tot zijn opvolger werd gekozen Felix Faure, weer een representatief „gemiddeld" man.

Een nog sterker sprekend geval is het Presidentschap van Millerand, een staatsman met een merkwaardige loopbaan. Eerst links socialist, in 1899 tegen de zin van zijn partijminister in het vrij radicale kabinet-Waldeck Rousseau, den eersten socialist-minister, later meer en meer in conservatief vaarwater gerakende. Millerand was in 1920 Minister-President. Na de ongelukkige dood van den President Paul Deschanel kwam een afvaardiging van senatoren hem vragen, of hij een candidatuur voor het Presidentschap der Republiek wilde aanvaarden; hij verklaarde zich toen, blijkens een uitgegeven communiqué, daartoe bereid met de toevoeging, dat hij een herziening der constitutie wenselijk achtte „die niet ten doel heeft de bevoegdheid van den President uit te breiden, doch haar beter in dienst te stellen der regeringsbevoegdheid". Bizonder duidelijk was deze verklaring niet, evenmin als die van de Gaullisten thans. Maar in elk geval kon men er wel dit uit begrijpen, dat Millerand zich niet tevreden zou stellen met de staatsrechtelijke positie van den President, zoals de practijk deze had gevormd. Hij hééft zich er niet

mee tevreden gesteld, nadat hij verkozen was. Maar met welk gevolg? Toen bij de parlementsverkiezingen van 1924 de linkse partijen in de meerderheid waren gekomen en de kabinetsformatie aan den leider der radicaal-socialisten werd opgedragen, weigerde deze de opdracht, omdat zijn partij niet het gevaar wilde lopen op critieke oogenblikken in de rug te worden aangevallen door een President, die voor zichzelf een aandeel in de bepaling van wetgeving en regeer-beleid opeiste, die, naar te verwachten was, op grond van zijn politieke figuur, in andere richting zou sturen dan de radicaal-socialisten de juiste achtten.

De weigering was begrijpelijk. De President had vóór de verkiezingen zich uitgesproken vóór het „nationale” — en tegen het linkse blok, en had dat duidelijk bekend gemaakt in de *Matin* van 27 Maart 1924. Van den leider der radicaal-socialisten, Herriot, was redelijkerwijze niet te vergen, dat hij de kabinetsformatie zou aanvaarden met dezen gevaarlijken en energieken tegenstander in de rug. Er bleef voor Millerand niets anders over dan heen te gaan. De stoere, taaië werker met zijn harde, doortzettende wil was politiek vastgelopen; zijn rol was uitgespeeld; hij heeft zich nimmer van zijn val hersteld. „Le sanglier”, zoals hij genoemd werd, „de ever”, was in een kuil gestormd, die hij zelf had gegraven. Of hebben listige tegenstanders hem er in gelokt? In elk geval, in het bestaande systeem paste zijn constructie niet.

Het bestaande systeem was het parlementaire. Eén der grote voordelen daarvan is, dat het bij regelmatige functionering mogelijk maakt op korte termijn eenheid van politiek te verkrijgen van het handelend executief orgaan en het algemeen regelend orgaan, de wetgevende macht. Er is éénparigheid van doeleinden bij de organen, die zeggenschap hebben over de middelen tot verwezenlijking dier doeleinden en de organen, die deze telkens in concreto hebben te verwezenlijken. Gaat die éénparigheid ontbreken, dan bestaat de mogelijkheid voor de vertegenwoordiging om in te grijpen, en te zorgen, dat zij hersteld wordt door een andere samenstelling van het uitvoerend orgaan.

In het Amerikaanse systeem bestaat die mogelijkheid niet. Door de strenge doorvoering van de gedachte der scheiding van machten, door aan de macht van den President der Republiek een eigen electorale grondslag te geven en hem te doen verkiezen voor een bepaalde termijn, is zuiver constitutioneel geen nauw verband van wetgevende en uitvoerende macht gelegd. *Politiek* verband is er in gewone omstandigheden, wanneer de President tot dezelfde staatkundige partij behoort, in de practijk wel; zelfs een vrij nauw contact. Maar, omdat de Congresverkiezingen en de Presidentsverkiezingen niet steeds samenvallen (de ambtsduur is verschillend), bestaat de mogelijkheid, dat de President de leider is van een politieke partij, die tijdelijk niet de meerderheid in de volksvertegenwoordiging heeft. Dan is éénparigheid van staatkundige doelstelling dus niet aanwezig, en wordt een steeds borrelende bron van conflicten tussen wetgevende en uitvoerende macht geopend. In dezelfde tijd, dat Millerand werd gekozen, had Amerika door het conflict van den democratischen President Woodrow Wilson en de republikeinse Congres-meerderheid geen buitenlandse politiek! Amerika kon het zich, toen nog, permitteren; voor Frankrijk was — en is — verdeeldheid tussen executieve en legislatieve macht een uitermate gevaarlijk experiment.

Millerand kon in 1920 nog wel op éénparigheid in doelstelling en keuze van middelen met de volksvertegenwoordiging rekenen. Maar hoe zou hij na enige jaren kunnen *bewijzen*, dat die éénparigheid nog bestond? In een staat met ministeriële verantwoordelijkheid en een parlementair stelsel bewijst het zittend kabinet, in het uiterste geval na ontbinding, dat het een politiek voert, die door de natie is aanvaard en door haar wordt gedragen. Het Franse parlement is met zijn betuigingen van instemming en afkeuring wat al te kwistig omgesprongen, en heeft daardoor aan de spankracht van het systeem te hoge eisen gesteld. De stabiliteit van de uitvoerende macht heeft daaronder zeer geleden. Het is daarom begrijpelijk, dat men thans naar correctieven zoekt. Maar voor Frankrijk moet men hopen, dat zij niet worden gevonden in constructies van het Presidentschap, die de praedispositie scheppen voor conflicten met de wetgevende macht. De leuze: „een sterk gezag” klinkt ferm en manhaftig; wij kennen dat; er horen uniformen bij en spreekkoren en massale demonstraties. Demagogie wordt bedreven in de bedenkelijkste vormen. Er is in Frankrijk tenslotte een sterk democratische gezindheid; er is ook een ontwikkelde staatsrechtelijke critiek; er is constitutionele ervaring. Zij kunnen veel ten goede doen; maar men houdt zijn hart vast en de adem in, als men het schouwspel aanziet; halsbrekend bij wijlen!

R. KRANENBURG

23—9—'46.

Binnenlandse notities

Onlangs verscheen *De Nederlandse Unie en haar Driemanschap*, rapport, uitgebracht door de daartoe op verzoek van het Driemanschap door Prof. Ir. W. Schermerhorn benoemde commissie. De conclusie dezer commissie is verschonend: „Ten opzichte van het Unie-werk als geheel genomen, sluit, naar ons gevoelen, de balans met een voordelig saldo.” Weinige dagen na de publicatie meldde de Staatscourant de benoeming van Prof. J. de Quay tot Commissaris der Koningin in Noord-Brabant. Dit laat geen ruimte voor misverstand. Het is of de overheid wil zeggen: Die kous is af. Men mag schrijven naar hartelust over de Nederlandse Unie en haar leiding, men mag waarderen of critiseren, maar het hoofdstuk zuivering is er uitgelicht. Wie de Nederlandse Unie diende, hoog of laag, sleept daardoor geen belemmering met zich mee voor openbaar optreden. Wij zijn op dit punt bereid te zeggen: accoord. Een eindoordeel over het gehele verschijnsel past thans nog niemand, door gebrek aan stof en aan afstand; al te zeer voelen wij de Unie-geschiedenis als een brok uit ons eigen leven en van het jongste verleden. Daarom slechts een notitie over enkele kernpunten.

Is het wel juist om de vorm ener balans te kiezen, als omlijsting voor meningsvorm over de Nederlandse Unie? Het is waar, het onderwerp zuigt die methode als het ware aan. Wie beoordelen moet, verzamelt materiaal en gaat dan schiften. Zojuist bladerden wij alle verschenen nummers van „De Unie” door. Dat roept herinneringen op. „Ja, dat was raak”, is onze weerslag op menige aanval op de N.S.B. en op talrijke warm-nationale uitingen. „Misselijk, halfslachtig, fout”, dat is de andere reactie, als we weer dat pseudo-Nederlands lezen, waarvan men zich bij de verdediging van menig kwalijk compromis meende te moeten bedienen, om voor de Duitsers verstaanbaar en toelaatbaar te blijven. Gaat men dan in het eerste geval plustekens, in het tweede geval minustekens plaatsen, om met een optelsom te eindigen, ja, dan is stellig het aantal plustekens ver in de meerderheid. Deze, door de commissie toegepaste, balans-methode onttrekt het kernprobleem van Juli 1940 aan het gezicht. Dit kernprobleem luidde: is er irgend ein Abkommen met de Duitsers mogelijk, ja of neen. *Ja*, zei de Unie, mits we gebruik maken van een rookgordijn van schijnbare tegemoetkomendheid. Op dit motief werden dan allerlei kwalijke pogingen en uitingen in de eigen organen gevoelig.

Neen, zei o.a. Dr. J. Eykman in zijn meesterlijk en moedig betoog „Wij Bouwen Verder, maar op welke Grondslag?”, in de zomer van 1940 in alle kiosken verkrijgbaar, maar weldra verboden. De bouwplannenmanie onzer toenmalige pers besprekend en critiserend, herinnert Eykman aan het woord van Paulus: „Niemand kan een ander fundament leggen dan hetgeen gelegd is, hetwelk is Jezus Christus.” Dit uitgangspunt wordt uitgewerkt in een uitvoerig betoog, dat ook de Neder-

landse Unie raakt: „Als ik nu alle bouwplannen van alle Nederlandse nieuwbouwers doorlees, mis ik, ook bij de heren van de Nederlandse Unie, wier oorspronkelijke bedoelingen ik volkomen respecteer, alles wat ons het meest moest bezighouden. Alleen staat er zoiets van „Christelijke grondbeginselen” en van „gewetensvrijheid”. Er mag niet van Oranje en de onafhankelijkheid gesproken worden. Zolang dat zuiver zakelijk, zelfs incidenteel bedoeld is, hebben wij dat in bezettingstijd te accepteren. Maar wij mogen, dit doende, niet iets verloochenen, dat voor iederen Nederlander meer betekent dan zijn leven. Ieder weet heel goed, dat voor heel veel eenvoudige Nederlanders zeer veel, wat wij met Christus als fundament bedoelen, in de praktijk door de woorden Oranje en Onafhankelijkheid uitgedrukt wordt. Ik vraag mij daarom af, nadat Oranje en Onafhankelijkheid als verboden in een programma achterwege moeten blijven, wat men nu nog bedoelt, als men nu toch nog spreekt over opvoeding in nationale geest. Wat blijft er dan nog over, dat typisch Nederlands is? . . .

Daar zijn klanken gebruikt, die herinneren aan vroeger, maar die thans iets anders betekenen, of waarvoor thans de tijd nog niet gekomen is, om ze weer inhoud te geven, o.a. „gewetensvrijheid”, o.a. „in nationale zin”, o.a. „vaderlands” . . .

Daarmede beneemt men aan zichzelf en aan ons volk de eerlijke gelegenheid om, vasthoudend aan hetgeen ons bovenal waard is, desnoods de weg van het lijden en van de druk op te gaan.”

Dat was de tweesprong: de weg van het compromis of de weg van het lijden. Het komt mij zeer aangemelijk voor, dat de geschiedschrijver éénmaal zal erkennen, dat ons volk onmogelijk kòn kiezen voor één van beide. Een voorhoede zag terstond, dat slechts de weg van lijden en druk de kans open liet op innerlijke vrede, op gemoedsrust, ondanks uiterlijke bedreiging. Deze voorhoede zag wat thans algemeen wordt erkend, doch destijds voor tallozen nog verborgen was: het nationaal-socialisme draagt een diabolisch, nihilistisch karakter en laat ons geen andere keuze dan die van het verzet. Destijds kon men op deze weg het gehoor van ons volk nog nauwelijks vinden. Een andere leidersgroep, de mannen van de Unie, ging de evenzeer riskante weg van het openbaar optreden. Ook dat kostte strijd en mensenlevens. En aldus ploeterend, vond men wèl gehoor bij de volksmassa: bijna een miljoen leden, tijdelijk 700.000 kranten per week, colportage, honderden periodieke kringvergaderingen, enz. Toen de dagen van de Unie in December 1941 ten einde liepen, was het slot tevens een nieuw begin: een massale toestroming naar de illegaliteit, die in bepaalde landstreken niets anders was dan de Nederlandse Unie in andere gedaante. Nog heden vertellen u de Limburgers, dat eerst *toen* voor hen de illegale periode begon en dat één der eerste vragen van S.D.-rechercheurs aan arrestanten steeds betrekking had op de *Oenie!* . . . En zo krijgt het rapport der commissie van onderzoek mogelijk toch gelijk, ondanks het weinig zakelijke karakter van het refererende deel en de subjectieve toon van het geheel.

Indien de balans-conclusie juist is, blijft dan de redenering van menig oppervlakkig criticus niet van kracht, die zegt: de aanhangers waren goed, de leiding deugde niet? Het verheugt ons, dat het rapport die

gedachtengang verwerpt. Zonder initiatief van het driemanschap geen Unie; zonder zijn leiding — ondanks vele, ook ernstige fouten — geen succes. De bestuursleden in het land wisten, dat zij slechts konden werken, omdat de leiding voor een rookgordijn zorgde. Het rapport stelt dat duidelijk in het licht, doch heeft te weinig oog voor een positieve factor van belang. Wat we vóór de oorlog waardeerden in Woudschoten, Bentveld en Bakkeveen, in de Groninger Gemeenschap en de Volkseenheidsbeweging onder studenten, wat we na de oorlog terugvonden in het Nationaal Instituut, de Nederlandse Jeugdgemeenschap, de Nederlandse Volksbeweging en de Partij van de Arbeid, kreeg tijdens de oorlog een tijdelijk en veelomstreden onderdak in de Nederlandse Unie. De Unie was wél in hoofdzaak, doch *niet* uitsluitend anti-nationaal-socialistisch afweerorgaan. De Nederlandse Unie was ook één der vormen, waarin doorbraak en vernieuwing zich zochten te realiseren. De vorm verdween en is geen bruikbaar omhulsel meer voor de idee. Maar menigeen werd in het Unie-contact door deze idee geraakt en gegrepen. Wil men enig bewijs? Men leze de namen van het gewestelijk Unie-kader. Zij vonden voor een niet gering deel, via de contacten der politiek daklozen, de weg naar de Partij van de Arbeid.

Tenslotte een vraag. Laat de Nederlandse Unie geen lege plaats achter? Is er door de verschrompeling van de Nederlandse Volksbeweging en het a-politieke karakter van het Nationaal Instituut, geen plaats open gebleven voor een federatief, nationaal, politiek orgaan? Heeft o.a. de sfeer van de verkiezingsstrijd de behoefte niet aan het licht gebracht van samenspraak en gemeenschappelijke handhaving ener politieke erencode? Het is maar een vraag. Het antwoord moet rijpen in de tijd.

* * *

Het parlementaire seizoen begon zoals het eindigde: met een interpellatie. Liet de eerste (de interpellatie-Joekes) gemengde gevoelens na, de tweede (de interpellatie-Wagenaar over de onrust in Amsterdam tengevolge van de troepen-uitzending naar Indonesië) was een opmerkelijk wan-succes. De communisten hebben een slechte zaak slecht verdedigd. Het fanatisme in hun rijen bereikte zulk een heftigheid, dat grommende, gemompelde verwensingen van ietwat ongekuiste aard, de woorden van sommigen onzer sprekers begeleidden. Tot een redelijke erkenning van de zakelijke juistheid der regeringsargumenten, kon men niet komen. Nadat de ministers hadden aangetoond, dat het optreden der marchaussees zeer waarschijnlijk geen critiek verdiende, riep de heer Wagenaar in tweede termijn, geheel ten behoeve der tribune, uit: „Laat men toch in vredesnaam geen militaire troepen en geen politietroepen naar Indonesië sturen, van wie de minister een beschrijving heeft gegeven; die, gewapend, tegenover vreedzame burgers niet in staat zijn de zaken zonder schieten of zonder het gebruik van geweld, de baas te zijn.” Dat deze uitroep sloeg op het gedrag der militairen te Amsterdam, werd voor niemand aannemelijk gemaakt, nadat de mededelingen van den minister van oorlog de indruk vestigden, dat er niet door de marchaussees, maar uit het publiek was geschoten.

Het debat werd door het deelnemen van vier communisten onnodig gerekt. De kwaliteit daalde daardoor en dat was jammer voor de zaak zelf. De weerzin van ons volk tegen militair optreden in Indonesië, zit diep en beheerst het denken en voelen van tallozen, ook in conservatieve kringen. Men vertrouwt de zaak niet. Wat bedoeld is als politie-taak, wat nodig is voor oorlogsliquidatie en voor het elimineren van Japanse resten en invloeden, kan, zo vreest men, de inleiding vormen tot een koloniale oorlog. Sterker: die koloniale oorlog *is* er volgens velen reeds. Het is duidelijk, dat deze stemming omslaat, als de Commissie-Generaal huiswaarts keert met een sprekend resultaat. Maar voor het eenvoudige argument, dat de Engelsen er ruimschoots recht op hebben, eindelijk te repatriëren en dat gebrek aan aflossing tienduizenden (Nederlanders, Chinezen, Indo-Europeanen, in sommige gevallen ook Indonesiërs) in direct levensgevaar zou brengen, sluit men thans de ogen. Een excuus voor onwetenden; niet voor communistische Kamerleden, die ook weten dat het gaat om een veel groter aantal mensenlevens dan er thans helaas verloren gaan en zijn gegaan. Het debat heeft de communisten nog sterker geïsoleerd dan tevoren reeds het geval was. Dat de communisten hierdoor minder belust zullen worden op buiten-parlementaire strijdmethoden, is niet bepaald aannemelijk.

Ons parlement bereidt zich thans voor op de behandeling van twee begrotingen, die voor 1946 en 1947. Naast de interpellatie-Wagenaar vormde allerlei kleingoed het voorgerecht. Daarbij bevond zich eindelijk een wettelijke regeling voor de schrijfwijze onzer taal. Tenslotte vermelden wij, dat de grondwetsherziening en de naturalisatie van oud-Spanje-strijders weldra in behandeling komen. Bij dit laatste past eveneens het woord *eindelijk!*

W. THOMASSEN

Arthur van Schendel

Ik zou liegen of veinzen als ik schreef dat het overlijden van Van Schendel me geschokt heeft; ik wist dat zijn einde naderde. Maar toen zijn dood voor mij werkelijkheid was geworden door de krant, toen ik zijn kop weer zag, die eeuwige foto met die rebelse witte haren, toen gebeurde wat me nog eenmaal eerder overkomen is, bij de dood van Marsman: het veranderen van de atmosfeer om me heen. Ik ben niet gestort in de diepte van wat men te gemakkelijk smart noemt, ik heb geen *grote* ontroering gevoeld, ik heb alleen maar die vreemde gewaarwording gehad van een lichte verandering, van een verschuiving die men misschien bezinning noemt, maar die in elk geval iets met verstilling te maken heeft.

Het is een vreemd geval voor mij met Van Schendel. Ik heb hem nooit ge-

zien en nooit zijn stem gehoord. Ik heb in de zes maanden dat ik weer in Holland zit, na twaalf jaar in Indonesië te hebben gewoond, de gelegenheid gehad Van Schendel te leren kennen; ik heb het niet gedaan en misschien is het om verschillende redenen wel beter zo geweest. Wel heb ik zijn oudere en jongere vrienden over hem horen spreken en met liefde; ik heb zelf tweemaal over hem gesproken met te weinig liefde. Dat was in Batavia en in Bandoeng, in 1941, tijdens een week die aan het Indische boek was gewijd en die „opgeluisterd” werd, zoals het heet, door een aantal lezingen. Op één zo'n commerciële propaganda-avond heb ik over Van Schendel gelezen, op een wijze en op een toon die ik hier gelukkig niet behoef aan te slaan. Het was daar nodig, dacht ik, Van Schendels rangorde nog eens vast te stellen, vooral tegenover een criticus die in één van de grote Indische dagbladen schreef en ik meende toen voor de Indische uitgave van *Mijnheer Oberon en Mevrouw* reclame te moeten maken door mijn lezing naar het publiek toe te trekken zonder mijn verhouding tot Van Schendel erin te betrekken.

Er zijn schrijvers waartoe wij nooit in een menselijke verhouding kunnen geraken, omdat er iets tussen hun zinnen doorloopt wat ons onherroepelijk van hen scheidt, zoals ik mij als socialist gescheiden voel van te veel socialistische auteurs.

Het heeft geen zin nu en hier mijn litteraire sympathieën en antipathieën bekend te maken, maar ik houd niet van hun stalen romantiek met

altijd een overmaat aan iets: aan ernst, aan idealisme, aan optimisme en aan klank-volume. Ze hebben naast deze overmaat ook een teveel van wat *onder* de maat is: het gevoel voor overgangen, voor iets, dat we hier „sfeer” zullen noemen, voor dat, waarvan ik gemerkt heb, dat het mijn leven op beslissende ogenblikken bepaalt.

Maar ik houd van Van Schendel, omdat zijn romantiek warmer is dan staal, omdat zijn droom werkelijk fantasie is en geen allegorie, omdat hij nooit te hard praat, omdat hij altijd met een juiste verdeling van accenten spreekt, omdat we altijd een stem horen zonder harde resonansen. Ik houd van Van Schendel om zijn gereserveerde humor, om zijn ingetogenheid, om zijn verdekt opgestelde intimiteit, om dat vaste geluid, dat een enkele keer bijna autocratisch klinkt.

Soms zweeft om de woorden een schone klank, maar dat is nu eenmaal Van Schendel's erfdeel, zijn uitgesproken gevoel voor gepaste stylering. We moeten inzien dat hij, ondanks alle soberheid, een schrijver van volzinnen is, een prozaïst en geen schrijver tout court.

De stylering, zelfs van de veelgeprezen „kroniekstijl”, vertegenwoordigt voor hem *zijn* tijd, maar voor het overige staat hij — niet pardoes *buiten* alle tijd (zo iets te zeggen zou me tegenstaan) — maar is hij de meester voor minstens drie generaties, en er is geen schrijver die hem dit nadoet of het zou Couperus moeten zijn.

Men komt al pratende en elkaar over Van Schendel napratende, altijd op diens „uiterst begaafd taalkunstenaarsschap”. Het zij zo. Van Schendel's „meesterschap over de taal” zij erkend en geprezen en desnoods met nadruk. Zonder dit zou Van Schendel geen Van Schendel zijn geweest en zeker niet de uitzondering op de regel. Hij is de enige superieure Hollandse schrijver met een *brede* Hollandse lezerskring. Van Schendel's eigen eerbied voor de taal en alles wat de schrijffbezigheid aangaat, is overbekend; dit is zijn recht, natuurlijk, en we begrijpen dit bij Van Schendel, dit past bij zijn tijd en dit past bij zijn vorm van waardigheid, hij zou anders zichzelf niet zijn geweest.

Maar het is pijnlijk dat hierop „een groot deel van zijn faam” zou moeten berusten volgens Drs. Pulinx, die een samenvattend boek over Van Schendel schreef en het is vooral pijnlijk dit steeds te horen herhalen. Ik kan het eenvoudig niet verdragen dit te moeten horen uit de mond van mensen als Drs. Pulinx of W. Kramer, die zich eenvoudig op Van Schendel hebben geworpen om hem stylistisch te verscheuren. Alsof men er zo ooit komt, alsof door een „stevig-wetenschappelijk stijl-critische” methode ook maar iets onthuld zal worden van wat we allen niet al eerder met onze klompen hebben kunnen aanvoelen.

Men voelt een weerstand en men is op zijn hoede. Zo bereikt men Van Schendel niet. Dit veelgeroemde „meesterschap over de taal” zou in hun mond weleens kunnen betekenen: de „sonore cadans” van de zinnen in voortgang en afwisseling, de voorname bijklank van het Van Schendelaanse proza, maar niettemin een *bijklank*. En hierom gaat het niet, het gaat om wat hiertussendoor, hieronder en hierachter zit, om Van Schendel-zelf, om een persoonlijke verhouding tot Van Schendel, omdat wij nu eenmaal zijn die wij zijn, mensen die zoeken, ruiken en vooral luisteren naar een geluid dat vrouwen inboezemt.

Een gevoel van verwantschap? Neen, niet in het geval van Van Schen-

del. Ik ben voor 80 % niet aan Van Schendel verwant, al was het alleen maar niet, omdat ik nog net niet geboren was, toen zijn eerste werk verscheen.

Niet alleen de wijze waarop Van Schendel de problemen stelt, maar ook de problemen zelf zijn nauwelijks meer de onze, onze tijd wordt hoogstens aangeraakt, nooit meegeleefd, voor de rest is zijn wereld die van de negentiende eeuw, een wereld, waarin de mensen bewegen als gedaanten en gestalten, als dragers van ideeën en onderworpen aan bovenpersoonlijke machten. De negentiende eeuw is de spiegel die hij ons voorhoudt, maar nooit opdringt. We kunnen ons herkennen (als we dat willen), we kunnen ook onze gang gaan, omdat dit alles geboden wordt „zonder enig ander doel dan tijdverdrijf”.

Deze „superieure luxe” in Van Schendel, dit welbewust en telkens weer „voorbijgaan”, is ons onmogelijk geworden sinds men ons gesproken heeft over de werking van „maatschappelijke krachten” en enkele andere dingen meer. We zitten in elk geval met ons sociaal gericht geweten.

Van Schendel was geen propagandist, geen revolutionair, hij was zelfs niet. . . . „progressief”! In de kwestie waar ik op het ogenblik een alles-beheersend belang aan hecht en die het land betreft waar wij-beiden geboren zijn, Van Schendel en ik, stond hij als het er op aan zou komen, aan de andere kant.

Maar bij Van Schendel gaat het om iets ondefinieerbaar anders: om de *toon*. Het valt niet duidelijker te zeggen, het valt eigenlijk alleen maar te zeggen aan goede verstaanders: we houden van Van Schendel, omdat we een *toon* herkennen, die aanslaat en omdat we daarachter een wereld vermoeden van een gehalte en een gevoeligheid die eenvoudig indrukwekkend is. Dit is eigenlijk alles.

En daarnaast zijn er natuurlijk de „toevalligheden”, die een gevoel van verplichting geven.

Ik hoop dat men zich kan indenken wat het betekent: zich vreemde te voelen in een tropisch land en dan *De Waterman* te lezen, een beeld te krijgen van rivieren, van kou, van water, van mist en grijze lichten, in „grootsch verband”, zoals Marsman zegt. Terwijl de lauwe avond vol is van het geluid van duizenden insecten: „De jongen voelde zijn handen en voeten stijf van de kou. En hij hoorde geluiden, van water dat sijpelde of zoog, van een voet uit de modder, een takje dat kraakte”. Zoiets maakt ineens alles anders!

En nu, na twaalf jaar, als vreemde terug te komen in een land dat men alleen nog maar uit gewoonte zijn vaderland noemt en op een stille avond — zoals het alleen in Holland werkelijk stil kan zijn — Van Schendel te lezen. Zoiets maakt óók ineens alles anders!

R. NIEUWENHUIS

Het Vlaanderen

van *Stijn Streuvels*

Voordat hij, op verzoek der redactie, tot hem gericht bij schrijven van Karel van de Woestijne, begon mede te werken aan de tweede reeks van het tijdschrift „Van Nu en Straks”, had Frank Lateur bijdragen afgestaan aan „Vlaamsch en Vrij” en aan „De Jonge Vlaming”. Dit betekent, dat Stijn Streuvels zich van het begin zijner carrière bewust is geweest van het natuurlijke aandeel der fraaie letteren aan de strijd om de culturele mondigwording der Vlaamse bevolkingsgroep. Oomzegger van Guido Gezelle, moest hij zulk een opvatting over de taak van den letterkundige wel van jongsaf in zich dragen als een prikkel tot daadvaardigheid. Hij heeft deze opvatting nooit verloochend.

Toch is Stijn Streuvels geen aanzienlijk partijman geworden in de Vlaamse strijd. Hij hield zich altijd terzijde van de politieke groeperingen, doch ook in zijn boeken liet hij de algemene stellingen van het Vlaamse strijdprogramma nauwelijks doordringen. Slechts zelden heeft hij iets geschreven om op te komen voor de rechten der Vlaamse taal. Het pathos van de Vlaamse heldenmoed bleef hem volkomen vreemd.

Misschien is er zelfs een zekere geringschatting in de glimlach, waarmee hij verhaalt, hoe de rentenier Koornaert, een der hoofdpersonen uit de roman „Dorpslucht”, zijn dromen voedt met de romans van Hendrik Conscience. Bij het begin dezer eeuw zochten de Vlaamse schrijvers hun volk op een andere wijze te dienen, dan door het vergulden der herinnering aan een diep terugliggend verleden. Zij wilden het Vlaanderen van hun eigen tijd tot zelfbewustzijn brengen. Zij wilden, overeenkomstig het beroemde woord van August Vermeylen, goede Vlamingen zijn om goede Europeërs te worden.

Cyriel Buysse had zich juist uit „Van Nu en Straks” teruggetrokken, toen Streuvels daarin aan het woord kwam. Buysse was naturalist. Zijn uitbeelding van het Vlaamse leven toonde vooral de ruwheid en de maatschappelijke achterlijkheid van de bevolking. Een Vlaamsgezinde strekking had deze uitbeelding niet. Integendeel: in zijn oudere werk laat Buysse zich vaak zeer laatdunkend uit over de Vlaamse zaak en haar voorvechters. Zoon van een fabrieksdirecteur, ging hij te Gent hoofdzakelijk om met de Franssprekende, liberale industriekringen, waar men wel belangstelling had voor de nieuwe stromingen in de Franse letterkunde en ook wel waarden kon, dat de school van

Zola navolging vond in de Vlaamse taal, doch waar men de eisen der Vlamingen voor het minst zeer overdreven vond, zoals men er de strijd om sociale rechtvaardigheid ook beoordeelde als een uitvloeisel van lompe dweepzucht. Buisse liet goed voelen, hoe arm het Vlaamse volk was, dit blijft zijn verdienste. Maar in zijn jeugdwerken beschouwde hij die armoede toch hoofdzakelijk als een belangwekkend onderwerp voor den beschrijvende kunstenaar. De toestanden, die zij schiep, leverden voor den naturalist een prachtig waarnemingsveld ter bestudering van menselijke hartstochten in hun eenvoudigste vorm. Vooral de grove zinnelijkheid van de doodarme landbevolking, doch daarnaast ook de sluwe rekenzucht van den kleinen boer, de benepen femelarij van egoïstische burgermensjes, boezemden hem belang in als stof tot uitbeelding. Dat er in zulke uitbeelding vanzelf critiek op de heersende toestanden school, ontging hem niet, doch liet hem in wezen onverschillig. Eerst in zijn latere boeken krijgt die critiek een meer gevormd karakter. Dan wordt hij bij het schetsen van wantoestanden kennelijker bewogen door persoonlijk medelijden met de uitgebuiten en onderdrukten. Zijn kunst maakte echter voorgoed een einde aan de lieflijke voorstellingen van het landvolk, die men in de romantische verhalen van Conscience en zijn volgelingen aangetroffen had. Eenvoudige hutjes, bewoond door zachtmoedige mensen, wier edelste vreugde gelegen is in een onderdanige tevredenheid, werden nu duidelijk zichtbaar als ellendige krotten, waar men nog bijna dierlijk leefde en nauwelijks enig ander geluk kende dan de bevrediging der eerste lijfsbegeerten en de diepe, onnozele slaap. Toen kwam Streuvels. Ook hij had zich geschoold bij de naturalisten, maar hij kwam zelf van het land. „Ik was een versnoekte kwâjongen in mijnen tijd. Geen boomen waren te hooge, geen waters te diep en, als er een haantje te veuren was, stond ik aan 't hoofd van de bende.” Deze beginwoorden van de eerste novelle uit zijn eerste bundel waren geheel met de waarheid in overeenstemming en gaven hem een bijzonder recht van spreken. Hij was geen waarnemer uit de hoge zakenwereld, die het leven van de boerenmensen op het platteland ontdekte als een tot dusver weinig ontgonnen werkterrein voor zijn nieuwsgierigheid. Stijn Streuvels bracht in zijn schrijfwijze de aard der buitenmensen mee. Zijn beschrijvingen toonden het landschap niet alleen in weidse, glooiende gestrektheid, ze maakten het voelbaar en proefbaar. Ze roken naar het land, ze ademden landlucht, ze glinsterden van landelijkheid. Uit zijn moedertaal, het West-Vlaams, haalde de schrijver nieuwe woorden, die de klank van de volksmond nog hadden en toch de schoonheid met zich voerden van een waarlijk nieuwe openbaring in de letterkunde: — „De dunne pijlekens koorn stonden, als naalden, te biggelen in hun blinkende nerschheid” — „De eendlijke velden stonden vol vluwhaarde koorn, dat wiegelde en vleide en richtte en blonk bij strepen lijk onder klaar deurschijnend water.” — Ten oosten was er een lange fijne kloof in den hemel gescheurd, uitgebokkeld, opengespleten en daar bachten, diep, een rood-gouden gloed, blinkend lijk een eendlijke koperen slang.” Het eerste, dat in Streuvels ieder trof, was deze taal. Gezelle had aandeel gehad aan haar wording, het was nochtans de taal niet van Gezelle. Het was iets geheel nieuws, een welbewust opheffen van de Vlaamse plattelandstaal in het rythme der letterkundige schoonheid; — een

gloednieuw gebruik van het overbekende en daardoor verrassend als al wat oorspronkelijk is. Hij was de meester der dagen, deze jonge schrijver van „Lenteleven”. Hij kende iedere dag afzonderlijk, gelijk men goede vrienden kent. Met feilloze nauwkeurigheid wist hij, hoe de zon ondergaat bij het begin van de lente en wat zij met haar laatste licht dan mooier maakt en inniger. In zijn proza was geen klok nodig om het uur aan te duiden, want de schets van een fatale zomerdag gaf u achtereenvolgens precies het zonnegevoel van 's morgens tien uur, als de heldere warmte begint; — van de lome middag, als de dingen om u heen âmechtig worden; — van de drukkende nanoen, waarin het vee de schaduw zoekt; — van de benauwenis vlak voor het onweer, als het geweld gaat werken van de wolken; het gevoel van de eerste windstoot, die siddert in peppels, hoost in lindeblären, onbedaarlijk gebaart met het loof van kastanjabomen; de harde zekerheid van de plensregen; de wreede lust der droppels; hun uitstervend tikken, als alles voorbij is. Een Octoberdag bij hem was geurig van late herfst, een Novemberdag strak van hard licht en ledige akkers, een sneeuwdag wijd van goorte en verlatenheid. Ze stond dicht bij de poëzie, deze nieuwe taal, veel dichter dan men ooit dacht, dat de taal van het naturalisme tot de poëzie zou kunnen naderen, doch ze bracht geen detailpoëzie als die van Gezelle. Ze kende de enkele bloem of de bezige spin niet. Ze overzag het landschap breed in grote, ruisende vlakten, zo breed, zo oneindiggestrekt, zo fors overwaaid van geweldige wind, dat de mens er klein in werd en wegdook voor de overmacht, Verre willekeurige figuurtjes, jongens in grauwig blauw, meiden met getinte hoofddoeken, zag men ginder op koornakker of vlaschaard als onderdelen van het landschap, meebewogen in de golving der weiden, meegeschroeid in de hitte van de zonnebrand. Hun innerlijk leven slorpte als onbewust de krachten der natuur in en werd hier geheel door beheerst. In hun binnenste straalde en verdonkerde geen ander licht dan 't algeweldige licht van de dagen, zich vereenzelvigend met al hun gepeins en gemijmer. De kracht der dagen was in hen hetzelfde als de drang der hartstochten, de vreugden der bevrediging, de droefheid om de somberheden van het leven. Werd er haat in een van hen ontstoken, dan gloeide en priemde die haat als zonnevuur, dat alles dor maakt. Was er vrolijkheid, dan daverde die uit hun inborst naar buiten, zoals zonlicht en westenwind daveren over de velden.

Dit Vlaanderen was groots-bewogen in de bewegende trek der seizoenen over de aarde. Het was een land vol weelde en strakheid. Overmachtig door de rijkdom zijner groeisels, was het nochtans gebiedend en hard, omdat het dagelijkse sleur van arbeid vroeg. Het wilde gehoorzaamd zijn door zijn bewoners, onverbiddelijk, onmeedogend.

Welstand of armoede leken onderscheidingen van bijna geen belang in deze overweldiging van den mens door het leven der jaargetijden. In de oudste novellen van Streuvels bestaat er geen maatschappelijk vraagstuk. De verhouding van de mensen tot elkander wordt geregeld door de natuur. Haar wetten zijn de hoogste wetten onzer samenleving. De natuur is eindeloos ouder, machtiger en wijzer dan wij. Zij vaart door ons henen en haar siddering in ons bewustzijn is al wat wij van onszelf gewaar worden. Onze gedachten zijn natuurbewegingen, die hun eerste beweegkracht ontvangen uit grillige vlagen van wind of storm, hitte of

ijs. Ze rimpelen in ons uit naar een vage einder, waar de aarde schijnt te raken aan het mysterie van de hemel. Opvattingen over geluk en leed komen overeen met ervaringen van welgedaanheid door zon en luwte of geplaagdheid door regen en vermoeienis. Wij lopen, zwervers, door het leven, pril beginnend, gelijk een lentedag begint, doch verwezen ten winter, die ieder onzer vinden en bevrozen zal. Wat daarachter is, dromen wij, zoals wij dromen wat er achter het azuur is, zonder het te weten, nochtans voelende, dat uit die ongekende diepte krachten naar ons binnenste heenstromen, waaraan wij geen naam kunnen geven. Dit zijn gelukbrengende krachten en noodlottige krachten uit een onzichtbaar ver rijk vol oergeweld. Horieneke smaakt van die allerdiepste krachten een ogenblik de volle zoetheid, als zij haar eerste communicatie doet, maar zelfs deze zoetheid is in het eerste werk van Streuvels een aanvulling van de zoetheid der natuur, bedreigd door de natuur. Straks zal Horieneke weer in haar grove werkdagse kleedje op het veld staan, haar goudrose krullekens als uitgetrokken kurkentrekkers nat in haar gezicht, zodat zij telkens het hoofd moet schudden om de vochtige haren te weren uit haar ogen.

Van alle menselijke figuren, die beschreven werden in de schetsen van „Lenteleven” (1899) is Horieneke de enige, die men onthoudt. De overigen blijven ons alleen als vage schimmen bij: hun levenshouding uitsluitend af van het algemene natuurbeeld, waarin de schrijver ze plaatste. Horieneke is sterker geïndividualiseerd. Ook Streuvels onthield haar het langst. Tien jaar nadat hij het verhaal van haar eerste communicatie verteld had, is hij daar op teruggekomen in een schets, te vinden in zijn bundel „Stille Avonden”. Hier ziet men, dat het schrijven van Horieneke's geschiedenis voor hem iets bijzonders is geweest. Hij noemt haar thans het verzinnebeelde wezen van zijn geluk in het verleden. Voor zijn latere uitbeelding van den Vlaamsen mens bleef de schildering van het tederreine kinderzieltje doorslaggevend, omdat hij hier een beginsel ontdekt had, waardoor de mens zich onttrekken kan aan de overmacht van het natuurgeweld. Dit beginsel is de ongereptheid. Het allerzuiverste in ons kan door de natuur niet worden overweldigd, indien wij het zelf niet prijsgeven. Dit allerzuiverste behoort namelijk niet tot de orde der louter-natuurlijke zaken; het voert iets bovennatuurlijks met zich, datgene, waardoor de mens geschapen blijkt naar het beeld Gods. Heel de opvatting van Streuvels over de aard van den mens en over diens plaats in de natuur, wordt getekend door deze ontmoeting van naturalisme en super-naturalisme in zijn eerste schetsenbundel. Wie hier geen acht op slaat, zal dezen schrijver niet begrijpen als een getuige van het Vlaamse leven. Hoe betrekkelijk zwak in Horieneke de trek naar mystiek moge zijn, die Streuvels blijkbaar als een karaktertrek van het Vlaamse landvolk beschouwt, er is nochtans in de verheerlijking harer ongereptheid een tegenwicht geschapen tegen de fatale daemonie van het geweld der natuur.

Aldus bezien, wordt „Lenteleven” in de Vlaamse letterkunde op het scheiden der eeuw een buitengewoon belangwekkende gebeurtenis, minder vanwege de vervoerende woordkunst, waarbij men aanvankelijk alle oorspronkelijkheid van dit geschrift meende te moeten zoeken, dan wel vanwege de houding ten opzichte van het naturalisme als leerstelsel.

Streuvels is veel meer naturalist dan allerhande knappe waarnemers van het uitwendig leven. Hij is naturalist krachtens de vereenzelviging van de menselijke gevoelens met de golfbewegingen der jaargetijden. Doch hij trekt meteen voor dit naturalisme een dwingende grens. In het diepste der ziel ontwaart hij een kracht, sterker dan het geweld der natuur, de kracht der zuivere menselijkheid. Wat later humanisme heten zou, boeide omstreeks 1900 niemand. Men sprak toen dit woord nauwelijks uit, behalve in de historische betekenis, dus wanneer men in de letterkunde figuren als Petrarca of Erasmus bedoelde. Nochtans wordt in het eerste boek van Streuvels de toenmaals geldende naturalistische zienswijze aangaande den mens op een bijzondere wijze verdiept en vervolgens doorbroken door een humanistische opvatting, die in haar perspectief een super-naturalistische, op het mystieke gerichte zienswijze meevoert.

De verhalende schrijver bepaalt zich tot uitbeelden. Er bestaat van Streuvels geen bladzijde, die deze uitbeelding verantwoorden zou in een min of meer wijsgerig betoog. Als kunstenaar is dit zijn kracht, doch het liet niet na, misverstanden te wekken omtrent zijn bedoelingen. Wie de samenhang zijner geschriften begrijpen wil, in het bijzonder in zoverre zij een spiegel van het Vlaamse leven zijn, moet die bedoelingen zelf ontdekken. De oorspronkelijke Streuvels heette doorgaans fatalistisch en pessimistisch. Men zag het verband niet goed tussen zijn gruwzame leedverbeelding en de betrekkelijke luchthartigheid, die meestal aan den Vlaamsen mens wordt toegeschreven. Men zocht de verklaring van dit eigenaardige pessimisme dientengevolge te uitsluitend in het maatschappelijke leven. Inderdaad geeft Streuvels omtrent de maatschappelijke omstandigheden in het Vlaanderen van het begin dezer eeuw soms uitermate scherpe indrukken; denk aan een novelle als „De Oogst”, waarin de doodarme landarbeiders uit Vlaanderen door hun Fransen werkgever worden uitgebuit en bedrogen; denk aan „De Werkman” met zijn neerdrukkende beschrijving van het leven der zwoegers, die nauwelijks terug van het graanpikken in Noord-Frankrijk, een enkele dag willen feesten, doch onmiddellijk weer naar Walenland vertrekken moeten, want „’t ergste wat ze vrezen is honger”. Het scherpst dringt die verzwegen aanklacht tegen maatschappelijk onrecht zich wellicht naar voren uit de achtergrond van de roman „Langs de wegen”, de geschiedenis van een stalknecht, die in het leven vereenzaamt. In „Dorpslicht” zegt de oude dokter Blondeel tot zijn zoon: „Er weegt een driehonderd jaar armoede hier op de bevolking en al heerst er nu een betrekkelijke welstand, toch blijft er altijd de vrees bij, dat de hongersnood terug kan komen, — de mensen durven niet eten of ze eten ellendige kost.” Ook „Land en leven in Vlaanderen” verhaalt van armoede, hard labuur en achterlijke arbeidstoestanden. Men vindt de sociale nood verondersteld in „De teleurgang van den Waterhoek”, de jongste landelijke roman van Stijn Streuvels. Er ware uit diens geschriften zelfs een bloemlezing samen te stellen, die niets vertonen zou dan maatschappelijke ellende en de deernis van den schrijver met uitgebuiten en onderdrukten.

Zulk een bloemlezing zou nochtans het wezen van Streuvels’ kunst niet zuiver weergeven, want ze zou zijn diepste gedachtengang slechts uiterst

eenzijdig belichten. Zomin als een politiek strijder voor het Vlaamse recht, is hij een sociaal strijder tegen het maatschappelijk onrecht. Als kunstenaar betreft hij de actualiteit der verschijnselen slechts terloops in zijn geschriften, die veeleer een eeuwig Vlaanderen uitbeelden, waarin wij de werking kunnen onderscheiden van drie krachtssferen: de sfeer der overmachtige natuur, de sfeer van het menselijke belang, de sfeer van de ongereptheid der ziel.

Herhaaldelijk komt in zijn boeken het gevoel tot uitdrukking, dat Vlaanderen oud is. Moderne problemen voegen zich toe aan de oude traditie, doch veranderen haar niet wezenlijk. Voor zover zij wijziging schijnen aan te brengen, betreurt de schrijver dit als een verlies. „Minnehandel” is als geheel genomen een levendige hymne aan oude Vlaamse gebruiken en volksgewoonten. In deze roman blijft de mens het meest in harmonie met de natuur, hoewel wij ook hier kennis maken met de sfeer van belang en berekening: „Met de schijn van fortuin en rijkdom, beulden boeren 't jaar lang, om voor de schulden te boeten die ze van hunne voorouders geërfd hadden, — en al 't andere, de betrekkingen ondereen, was konkelig op papier, zaken, die als kobbespinn, broos, verwarreld en verkluwend waren om in 't donker van de nacht, in de slaapkamer tussen man en wijf besproken te worden. Maar 's anderen daags kwamen zij weer met vergenoegde, dikke wezens, in de zonne staan en niets van kommer of angst was er nog op te zien; het werk draaide voort en op de doening kakelde het luide leven door de jaargetijden.” Nog scherper vindt men dezelfde visie op de Vlaamse boeren verantwoord in „De Vlaschaard”, dat doorgaans voor het meesterwerk van den schrijver wordt gehouden, omdat het onder zijn werken wel de meest dramatische botsing schildert tussen de sfeer der onaandoenlijke, overheerlijk natuur en de sfeer van het menselijk belang. Hier zien wij de boeren in de volle hardheid hunner belangzucht, nochtans onderworpen slaven van de seizoenkrachten: „Tenzij het hun gemeenschappelijke belangen betreft, blijven hun eigen inzichten voor elkaar gesloten, ze vertrouwen elkander niet, en elk op zijn erf, voelt ieder zich de zelfgenoegzame eenling.” De meeste novellen uit de bundels „Zomerland”, „Zonnetij”, „Doodendans”, „Stille Avonden”, „Najaar”, „Het Glorierijke Licht” tonen met welhaast fatalistische volstrektetheit de onderwerping van alle menselijk belang aan het oergeweld der natuur. Over het algemeen is het werk van Streuvels, vooral uit de eerste periode, dieper indrukwekkend, naarmate het de krachten van de natuur stilliger waarneembaar maakt. Hier voelt de meester zich thuis. De sfeer van het belang is hem veel minder vertrouwd. Uitstekend waarnemer der menselijke beweging in landschap of huis, is hij geen groot psycholoog.

Zijn enige omvangrijke verhaal, dat zich vrijwel geheel tot de sfeer van het menselijke belang zoekt te beperken, de roman „Dorpslucht”, is hierdoor in feite mislukt. De intrige blijft te onbeduidend. Deze kolossale roman behelst slechts een anecdote in zestien hoofdstukken (876 bladzijden!) Voor de ontwikkeling van de Vlaamse vertelkunst is het een werk van onmiskenbare betekenis. Men vindt er Walschaps' boeken reeds in aangekondigd, niet alleen door het onderwerp, doch ook door de methode van de innerlijke allenspraak, die de zielsinhoud der helden ontleedt en door de overvloedige, verhalenderwijs te verstaan gegeven,

critiek op kerkelijke en burgerlijke toestanden in de Vlaamse dorpsamenleving. Het Vlaanderen van vandaag wordt zelden bij Streuvels zo duidelijk zichtbaar. Maar de meest grootse gedeelten van het boek, zijn die, waarin het eeuwige Vlaanderen zich laat gelden: de passage, die vertelt, met welke gevoelens Poortere uit de gevangenis terugkomt naar huis, de beschrijving van de gruwelijke dood van Sisse Buschere, Tussen het gewurm van partijdige, zelfzuchtige klein-burgers, die het leven benepen en schriel maken, verschrompelt ook de sfeer der ongereptheid. In deze roman, meer dan in enige andere, houdt de schrijver zich bezig met de religieuze problematiek van het moderne Vlaanderen. Hij ziet er het grote mystieke élan uit de voortijd verschrompeld tot parochiële bekommernis om welvoeglijkheid en burgerfatsoen. Beklemde erotiek zoekt er een uitweg in devotie, terwijl tussen pastoor en kapeiaan de broeise spanning hangt, die er destijds was tussen modernisten en integralen. In dit milieu is Elvire de opvolgster van Horieneke, maar zij handhaaft haar ongereptheid niet, ofschoon er niets met haar gebeurt. „Dorpslucht” is van alle werken, die Stijn Streuvels schreef, het meest critische ten opzichte der Vlaamse levensverhoudingen. De natuur lijkt er aan de mensen niet besteed en de ongereptheid schijnt er niet opgewassen tegen hun gekonkel. In zoverre is deze anecdote met zijn betrekkelijk goedaardige humor wellicht het somberste boek van Stijn Streuvels. Het heeft een achtergrond van mensenhaat, bijna van haat jegens het menselijke leven, waardoor de heerlijkheid van de natuur ontlusterd wordt. Was deze haat wellicht teweeg gebracht door de oorlog van 1914? Er stak in Streuvels altijd een zekere hooghartigheid ten opzichte van den mens en diens geploeter om het dagelijkse brood. Het is echter waarschijnlijk, dat de oorlog hem de menselijke kleinheid en boosaardigheid pijnlijker heeft doen beseffen.

Na 1918 neemt zijn werk een wending. De sfeer der ongereptheid, die tot dusver op de achtergrond bleef, doch telkens even doorbrak en haar macht tegenover de fataliteit van 's mensen onderworpenheid aan het natuurgeweld terloops liet gelden, neemt voortaan den schrijver sterker in beslag. Tot dusver had hij het leven van kinderen bij herhaling liefdevol bespied. In zijn grote romans speelden kinderen echter zelden een belangrijke rol. Thans begint hij het kind met meer dan gewone aandacht gade te slaan.

Wat in Horieneke begonnen —, in Elvire uit „Dorpslucht” voortgezet was, de strijd der ongereptheid tegen de sfeer van natuurgeweld en mensenbelang, doch wat in die beide verhalen niet tot voltooiing kwam, wordt nu achtereenvolgens het hoofdmotief van „Genoveva van Brabant”, „Prutske”, de „Kerstvertelsels” en vooral van „Alma met de vlassen haren” en van het leven van Sint Arnoldus, gelijk dit wordt verhaald in het mooie boekje over „Tieghem, het Vlaamsche lustoord”. Over het algemeen zijn deze latere boeken door de letterkundige kritiek achtelozter ontvangen dan de jeugdwerken van Streuvels. Alleen „Prutske” bereikte een grote populariteit. Hier ervaart de lezer de zuiverende werking van het kindergemoed in natuur en maatschappij. De gelukzaligheid van het kind werkt als een bevrijding, die ons allen verlost van de fataliteit der natuurmacht. Ieder mens is ergens kind gebleven. In het primitivisme van den Vlaamsen mens bleef voor deze kinderlijkheid

een ruime kans bewaard. „Alma” wil de volledige verwerkelijking dier kans aan den lezer duidelijk maken: een ongerepte kinderziel stijgt in dit verhaal ver boven de sfeer van natuur-fataliteit en mensenbelang uit, tot de hoogte ener zelfpofferende mystiek van levenswijze en schouwing. Helaas is de opzet van het boek te doctrinair. Het verhaal mist de onmiddellijke overtuigingskracht, waarmede Streuvels in zijn jeugdwerken de heerlijkheid der alles overweldigende natuur wist uit te beelden. Toch schreef hij zijn meesterwerk juist in deze laatste periode. Terwijl hij zocht in zijn verhalen over „De oude Wiking” en over „Zeelieden en Zeevisscherij” het leven te verheerlijken, dat belangeloos in harmonie met de natuurkrachten geleefd wordt en terwijl hij in zijn verscheidene bundels „Kerstvertelsels” en „Kerstvertellingen” het ogenblik trachtte te betrappen, waarin de sfeer der belangzucht wijkt voor de hervonden ongereptheid, slaagde hij erin, een grootse novelle te ontwerpen, die alle oerkrachten, tot dusver in zijn werk voelbaar gemaakt, laat samenspelen in alomvattende harmonie. „Het Leven en de Dood in den Ast”, de slotnovelle van de bundel „Werkmensen”, toont ons suikerrijdrogers bij hun nachtelijke arbeid aan de ovens. Om de drie uren moeten de cichoreiwortels worden gekeerd. De drie mannen, die hiermede belast zijn, brengen de tussentijd door met hun eigen gemoedsleven, dat zich in droomverbeelding en fluistergesprek binnen de holte van de nacht verheft tot een scherp ervaren noodlotsbesef. Een landloper zoekt onderwijl de warmte van hun werkplaats om daar te komen sterven. Langs de arbeid der mannen scheert de gruwbaarheid van de dood. Hij maakt al hun menselijke gevoelens betrekkelijk en onvast. Doch uit deze benauwenis worstelt zich de diepste zielskracht vrij, de kracht, waarmede wij de dood overmogen. Als de zwerver Knorre gestorven is en zijn lijk is weggedragen uit de droogheest, gaat het leven verder, temidden der algeweldige natuur; de arbeid gaat verder, zinloos van zwaarte en matheid, doch boven lot en leven rijst de gedachte aan een bestemming, die alles zuivert tot de zuiverheid van de geboortestaats der menselijke ziel. De onderlinge ontmoeting der drie sferen van het Vlaamse leven, die in het werk van Streuvels hun uitbeelding vinden, is nooit zo pakkend en zo harmonisch door hem geschilderd. Meer dan elders in zijn werk is hij hier de getuige van het drievuldige Vlaanderen, dat hij heeft waargenomen: het Vlaanderen van zon en wind, koren en vlas, grond en eeuwigheid; het Vlaanderen van landbouwers en krotwoners, vlaswinners en wildstropers, onderpastors en renteniers, kwezels en femelaars; het Vlaanderen van de onsterflijke kinderziel. De sociologische structuur van het Vlaamse leven blijft ondergeschikt aan het spel dezer krachten en het geluk is gelegen in de zegepraal der ongereptheid. Heel het werk van Streuvels volgt deze gedachtengang en is eerst van die gedachtengang uit als geheel te beoordelen. Men moet dan zeggen, dat het zijn zwakke zijden heeft, doch die verre worden achtergelaten door de meeslepende uitbeeldingskracht, waarbij het rythme des dagelijkschen levens wordt opgenomen in het rythme van seizoen en eeuwigheid.

ANTON VAN DUINKERKEN

De katholieken en het socialisatievraagstuk

De geschiedenis van de sociale beweging onder de katholieken moet voor een goed deel nog geschreven worden. Gebeurt dit eenmaal, dan zal daarin met ere worden genoemd de Katholieke Unie voor economische en sociale studies te Freiburg, gesticht door Mgr. Mermillod, wiens onvermoeide activiteit op de totstandkoming van de encycliek *Rerum Novarum* (1891) van zó grote invloed is geweest. Hetgeen hier in besloten kring werd uitgewerkt, werd op de beroemde Sociale Congressen van Luik, geboren uit het initiatief van Mgr. Doutreloux, uitgedragen voor het forum der gehele katholieke wereld. Is het nodig om verdere namen te noemen, Mgr. Ariens in Nederland, Mgr. Von Ketteler in Duitsland en tientallen andere?

Uit deze eeuw hebben de *Semaines Sociales*, welke jaarlijks werden gehouden, voor het eerst in 1901, de grootste vermaardheid gekregen. Dit jaar werden zij gehouden te Straatsburg van 29 Juli tot 3 Augustus. Zij zijn op bijzondere wijze in de pers vermeld geworden, omdat de Paus aan den president van het congres een schrijven had gericht, waarin ook het vraagstuk van de socialisatie ter sprake kwam. De betreffende passage luidt als volgt: „Onze Voorgangers en Wijzelf hebben meermalen over de morele zijde van deze maatregel gesproken. Welnu, het is duidelijk, dat de nationalisatie, in plaats van het mechanisch karakter van het leven en de arbeid te verminderen, het gevaar loopt, zelfs wanneer zij is gewettigd, deze nog meer te versterken en dat bijgevolg het voordeel, dat zij brengt aan het welzijn van een waarachtige gemeenschap, zoals gij die verstaat, sterk aan twijfel onderhevig is. Wij zijn van mening, dat de instelling van corporatieve organisaties, in alle takken van het nationale economisch leven, meer bevorderlijk zou zijn tot het doel, dat gij nastreeft, meer bevorderlijk tegelijkertijd tot het beste rendement van de ondernemingen. In ieder geval geldt dit zeker overal daar, waar tot op heden de concentratie van ondernemingen en het verdwijnen van de kleine zelfstandige producenten slechts ten voordele kwam aan het kapitaal en niet aan een sociale economie. Het lijdt geen twijfel, dat onder de huidige omstandigheden de corporatieve vorm van het sociale leven, en in het bijzonder van het economisch leven, bevorderlijk is voor de Christelijke leer omtrent de persoonlijkheid, de gemeenschap, de arbeid en het *privaatbezit*.”

Deze woorden hebben niet nagelaten om de nodige deining te veroorzaken. Dit kan niet anders, nu op het ogenblik in geheel Europa het vraagstuk van de socialisatie niet alleen midden in de theoretische discussie staat, maar ook in dat van de practische politiek. Van Polen tot in Engeland en van Italië tot in Noorwegen worden op het ogenblik min of meer verreikende socialisatieplannen voorbereid en uitgevoerd. Dat men daarbij voor nog vaak onvermoede moeilijkheden komt te staan, bewijst wel hetgeen zich rondom de socialisatie van de staalindustrie in Engeland heeft afgespeeld, waar de Labourpartij nu de oplossing heeft gezocht in een gemengde vorm van gemeenschapsbezit en particu-

lier bezit. Dat daarbij vaak nog geheel andere overwegingen een rol spelen, bewijst wel het feit, dat de Russische bezettingsautoriteiten in Oostenrijk zich tegen de socialisatie hebben uitgesproken, omdat zij menen, dat dan hun schadevergoedingseisen in het gedrang komen. En wanneer Dimitrow aan de vooravond van de volksstemming in Bulgarije verklaart, dat het privaatbezit zal geëerbiedigd worden, dan weet men nauwelijks nog wat daarvan te denken. Maar in ieder geval: het vraagstuk van de socialisatie is actueel aan de orde in Europa.

In Frankrijk werd het pauselijk schrijven direct betrokken in de politieke strijd. De conservatieve katholieken van de Republikeinse Vrijheidsbeweging (niet te verwarren met de M.R.P.) smeadden er direct een wapen uit: het Vaticaan heeft stelling genomen tegen de socialisatie. Dit was natuurlijk koren op de molen van de communisten, die in de Humanité en in andere bladen reeds een agitatie waren begonnen tegen het conservatieve katholicisme. Door beide groepen werd echter over het hoofd gezien, dat de kerkelijke Overheid reeds in de encycielik Quadragesimo Anno tegenover het vraagstuk van de socialisatie duidelijk haar standpunt bepaalde in deze enkele zin: „Terecht immers wil men de eigendom van bepaalde soorten goederen aan de gemeenschap voorbehouden, daar het overwicht, dat zij meebrengen, zo groot is, dat het zonder gevaar voor de gemeenschap aan particulieren niet kan worden toegestaan.” Het moet op zichzelf reeds in hoge mate onwaarschijnlijk heten, dat het Vaticaan bij een incidentele gebeurtenis als de Semaines Sociales op een eenmaal officieel ingenomen standpunt zou terugkomen. De betrokken passage heeft dan ook betrekking meer op de morele dan op de practische zijde van het vraagstuk en binnen het kader van de hier getrokken richtlijnen blijft de mogelijkheid open tot oplossing in verschillende richting.

Etienne Gilson, de bekende Franse katholieke wijsgeer, heeft daarop gewezen in een artikel in „Le Monde”, het officieuze blad van de Quai d'Orsay. Hij schrijft daarin o.a. het volgende:

„Men zou in dit document tevergeefs de verdediging zoeken van een politieke partij, van een maatschappelijke klasse of van particuliere economische belangen. Paus Pius XII heeft hier klaarblijkelijk geen andere zorg gehad dan den mens van het Evangelie te verdedigen tegen den mens, die het evangelie van de productie ons voorbereidt.”

„Het is mogelijk, dat zekere nationale belangen een nationaal beheer eisen. Zouden wij de spoorwegen of de posterijen tot corporaties willen terugbrengen of terugkeren tot het systeem van tolbruggen, welke door hun bouwers worden geëxploiteerd? Staat het vast, dat in een klein land als Frankrijk de noodzakelijkheden van productie in serie niet bij voortduring zullen dwingen tot de nationalisatie van bepaalde typen en het gemeenschapsbezit van hun productiemiddelen? Als we verder gaan, heeft dan de formule „nationalisatie van de mijnen” wel een zin? Aan wie behoort werkelijk de steenkool, welke zich onder de Franse grond bevindt? Men kan niet nationaliseren hetgeen uit zichzelf nationaal is en het probleem is hier minder om te weten, hoe men iets van privaat tot nationaal bezit moet maken dan om uit te leggen, hoe een volledig nationaal bezit privaatbezit is kunnen worden. Er zijn hier talrijke verschillende gevallen, voor het geheel waarvan het waarschijnlijk

onvoorzichtig is met een enkele oplossing te volstaan. En wanneer het de eeuwige zending van de Kerk blijft om te waken zelfs over het tijdelijk welzijn van de menselijke persoonlijkheid, dan schijnen een zekere speling en een zekere vrijheid om te experimenteren in de praktijk onmisbaar bij de oplossing van de problemen, welke, volgens de leer van de Kerk zelf behoren tot de bevoegdheid van de Staat.

Staat het overigens vast, dat de corporatieve organisaties steeds het beste antwoord op deze vraagstukken zullen geven, daaronder ook verstaan de verzekering van de eerbied van het particulier bezit? Laten we hier niet spreken over de corporatieve staat, waaraan de pauselijke brief naar mijn mening niet denkt, maar waarvan zij misschien de schijn wekt haar aan te bevelen. Onze moderne wereld heeft van die eenheden gekend van dit soort, en iedereen kent hun natuurlijke vangarmen. Zij verstaan de kunst om elkander weg te werken en iedere corporatie is het zaad voor een trust, welke haar eigen nationalisatie onontkoombaar maakt. Wat het privaatbezit betreft, zou men kunnen staande houden, dat sommige nationalisaties juist tot doel hebben opnieuw onder allen te verdelen hetgeen waarlijk het eigendom van allen is."

Het is dan ook niet te verwonderen, dat de Osservatore Romano, het semi-officiële blad van het Vaticaan, kort geleden de gedachte absurd noemde, dat de Paus in deze brief de nationalisatie zou hebben veroordeeld en zich zou hebben uitgesproken ten gunste van het corporatisme. Het voormalige katholieke verzetsblad „Témoignage Chrétien", dat men het beste hier in Nederland met Christofoor kan vergelijken, schreef dan ook over dit vraagstuk: „Het is in de mate, waarin de nationalisatie beschouwd wordt als een doel in zichzelf en als een oplossing voor alle moeilijkheden en alle problemen, dat zij te veroordelen is. Maar zij wordt daarentegen geoorloofd, wanneer zij gesteld wordt als een middel om eindelijk ten dienste van mens en gemeenschap bepaalde sectoren van het economisch leven te stellen, nu ten dienste van het kapitaal of begeerd door de Staat."

Tenslotte wordt dit alles zeer duidelijk bevestigd door een officieus artikel in het bekende tijdschrift „Civiltà Catholica", waarin de volgende zes stellingen worden ontwikkeld:

1. De Kerk veroordeelt niet de nationalisatie in zichzelf, zij veroordeelt er slechts de excessen van.
2. De socialisatie van ondernemingen is onder bepaalde omstandigheden niet slechts gewettigd, maar wenselijk.
3. Het is in het algemeen juist, dat de Staat bepaalde bedrijven nationaliseert, in het bijzonder die, welke een middel tot uitbuiting zijn in handen van het private kapitalisme, of die minstens ingaan tegen het algemeen welzijn.
4. De nationalisatie is niet het enige noch het eerste middel, waarover de Staat beschikt om de gemeenschappelijke eigendom te doen beantwoorden aan zijn sociale functie en aan de dienst van het algemeen welzijn.
5. Een extreme nationalisatie dreigt het mechanisch karakter van het leven en van de arbeid te versterken in plaats van te verminderen.

6. Het gaat er niet slechts om de productie en de distributie van de goederen te regelen, maar ook om de waardigheid en de onafhankelijkheid van de menselijke persoon te waarborgen tegen iedere verdrukking, politiek en economisch, welke uit het kapitalisme voortvloeit, hetzij van particulieren, hetzij van de Staat.

Wanneer van de zijde van de Kerk stelling wordt genomen tegen een al te generaliserende en doctrinaire stellingname tegenover het socialisatievraagstuk, dan geschiedt dit allerm minst in naam van het zogenaamde „heilige en onschendbare eigendomsrecht”. In het verleden is dit beginsel door belanghebbenden, ook door katholieken, maar al te vaak misbruikt geworden. Voor de Kerk gaat het daarbij om geheel andere waarden, in de eerste plaats om de roeping van de menselijke persoonlijkheid en de mogelijkheid om deze naar eigen diepste verantwoording te vervullen.

In de eerste plaats kan worden gezegd, dat een zekere mate van eigen bezit onmisbaar is voor de ontplooiing van de persoonlijkheid. Het gaat hier niet in de eerste plaats om de bekende leuze: iedere arbeider zijn eigen huis en hof. Ofschoon een zekere waarde daaraan niet kan worden ontkend, is het de vraag, of een dergelijke leuze in de huidige massamenleving practisch realiseerbaar is. Maar het gaat hier toch ook om meer dan een eigen boekenkast en dit soort dingen. Feitelijk is het immers zo, dat de loonverhoudingen, welke voor het arbeidersgezin nauwelijks volstaan om hen van week tot week in het leven te houden, den arbeider brengen in een afhankelijke positie tegenover de economische machten dezer wereld. Het is de taak van de Staat om zodanige vormen van samenleving te scheppen, dat de mens, in de mate van het mogelijke, zelf de verantwoordelijkheid kan dragen voor zijn geestelijk en stoffelijk bestaan. Het is niet de taak van de Staat om deze verantwoordelijkheid van den mens zoveel mogelijk zelf over te nemen. Wanneer we deze weg zouden opgaan, dan dreigt aan het einde de collectivering en de totalitaire staat. Spreiding van het bezit over de massa van het werkende volk is daarom een eis van socialistische politiek.

Er is een tweede punt, dat hier nauw mee samenhangt en reeds werd aangeduid: het gevaar van het etatisme. In dezelfde pauselijke brief, welke hierboven uitvoerig werd geciteerd, heet het: „Nooit zult gij de grote waarheden, welke de grondslag moeten zijn bij de vorming der sociale gemeenschap, genoeg kunnen uitdragen en bevestigen, in een tijd, waarin allerwegen systemen, verworpen tot totalitaire aanmatiging, de kop opsteken, zonder ander ideaal dan een collectief egoïsme en zonder andere vorm dan een almachtig etatisme, dat de individuen gebruikt als pionnen op het politieke schaakbord of als cijfers in de economische berekeningen.” Wanneer het waar is, dat ook in de gesocialiseerde wereld de kapitalistische geest kan voortleven, dan levert een concentratie van de economische macht in de handen van een almachtige staat ernstige gevaren op. Staatssocialisme en staatskapitalisme liggen dicht bij elkaar, men zie slechts naar Rusland. De grote tegenstelling tussen staatssocialisme en democratisch socialisme heeft in de praktijk nog geen oplossing gevonden en het vraagstuk van de socialisatie is een van de punten, waarop deze strijd practisch uitgestreden zal worden.

Voor de katholiek ligt het zo, dat de socialisatie de vinger legt op een van de wonde plekken der huidige kapitalistische samenleving. Het vraagstuk is echter een zeer complex vraagstuk, dat vele aspecten vertoont en waarvoor het moeilijk zal blijken om een éénvormige oplossing te vinden. Economische en sociale vraagstukken liggen hier in een bonte mengeling dooreen. De tijd is voorbij, dat men met een simpele leuze meende dit vraagstuk te kunnen oplossen. Wanneer men in plaats van privaatbezit zegt gemeenschapsbezit, dan is het niet van ondergeschikt maar van essentieel belang, of men hier onder gemeenschap de staat verstaat of bijvoorbeeld de gehele werkende gemeenschap, welke een onderneming vormt. In de katholieke vakbewegingskringen in Frankrijk bijv. heeft men ernstig gezocht naar de mogelijkheden om tot een of andere vorm van gemeenschapsbezit te komen zonder te vervallen in staatsocialistische tendenzen. De Oostenrijkse Volkspartij neigt ook in deze richting, zij het meer in behoudende zin, de M.R.P. in Frankrijk in meer radicale zin. Ook de gedachte van het federalisme kan tot de oplossing van dit vraagstuk een vruchtbare bijdrage leveren. Maar zowel het particulier initiatief als de persoonlijke verantwoordelijkheid vertegenwoordigen een waarde, welke men over het hoofd ziet, wanneer men meent een planmatige economie te kunnen opbouwen op de wijze, waarop men een machine in elkaar zet.

Er zijn nog altijd lieden, die de juistheid en de graad van iemands socialistisch radicalisme afhankelijk stellen van de vraag, in hoeverre hij op min of meer consequente wijze de socialisatie als doctrine verdedigt. Het is deze probleemstelling, welke de katholiek afwijst. Hij gelooft niet, dat de socialisatie den mens zal binnenleiden in het aards paradijs. Het kan best zijn, dat hij in een concrete situatie minstens even ver gaat als de doctrinaire voorstander van socialisatie, maar hij benadert het vraagstuk van een andere kant. Het gaat hier niet om de vraag van min of meer radicalisme, maar om de vraag: welke weg voert het beste tot het gestelde doel: een socialistische maatschappij, waarin de mens, iedere mens, eindelijk waarlijk als mens leven kan. De katholiek, die innerlijk het socialisme heeft aanvaard, zal daarbij voor ingrijpende hervormingen niet terugschrikken. Zonder aarzeling zal hij alle consequenties aanvaarden, welke het socialisme heden ten dage stelt om in deze verwarde wereld, met haar toenemende groei van de massa, het gehele arbeidende volk geestelijke vrijheid en stoffelijke bestaanszekerheid te waarborgen. Maar hij weet ook, dat het boven de doctrine gaat om den mens en dat hij, die eenzijdig vasthoudt aan een leer, welke ontsproot uit een tijdgebonden en dus veranderlijke maatschappelijke werkelijkheid, noodzakelijk ten achter raakt in deze immer wijzigende wereld. Voor den doctrinair revolutionnair is de reactie meer een innerlijk probleem dan velen denken.

GEERT RUYGERS

Het beginselprogram van de Partij van de Arbeid

en de organisatie van het bedrijfsleven

Als zeker mag men wel aannemen, dat er in de eerstvolgende jaren in ons land een wettelijke regeling van de publiekrechtelijke bedrijfsorganisatie tot stand zal komen. Grote groepen van de bevolking willen dit ernstig en het is ook, economisch en sociaal gezien, uiterst gewenst. Het gaat er maar om, hoe hij zal wezen en daarover lopen de meningen in het bedrijfsleven, onder de werkgevers en onder de arbeiders, uiteen, ja is er speciaal ten aanzien van de details ener zodanige bedrijfsorganisatie een warreling van opvattingen.

Vóór de wereldoorlog van 1939—1945 kon men een publiekrechtelijke organisatie van het bedrijfsleven reeds zien aankomen. Het denkbeeld ervan leefde onder het katholieke en socialistische deel onzer bevolking. Kiemen van een publiekrechtelijke bedrijfsorganisatie waren er in de praktijk reeds aanwezig in de vorm van de bedrijfsraden in een achttiental industrieën en bedrijven (tot 1 Nov. 1939; later nog drie), de Middenstandsraad, de Nijverheidsraad, de Kamers van Koophandel, de verbindendverklaring van ondernemersovereenkomsten met uitvoeringsorganen voor elke overeenkomst enz. Nadat de Grondwetsherziening van 1922, op aandrang van Troelstra vooral, reeds de artikelen 78 en 194, respectievelijk over de vaste colleges van advies en bijstand aan de Regering en over de andere lichamen met verordenende bevoegdheid, in onze hoogste staatswet gebracht had, werd in 1938 de Grondwet verrijkt met twee nieuwe Hoofdstukken V en VI, waarmee de openbare lichamen voor bepaalde beroepen en bedrijven en groepen daarvan, alsmede voor het beroeps- en bedrijfsleven in de Grondwet geïntroduceerd werden. De katholieken waren met de socialisten de promotors hiervan. Dan werd tijdens de oorlog en de bezetting van ons land door vreemde troepen de publiekrechtelijke bedrijfsorganisatie een realiteit, maar enigszins anders dan we ons tevoren gedacht hadden; de zelfstandige organisatie van het bedrijfsleven van de Commissie Woltersom. Betwistbaar is of de in die jaren ingevoerde loonbelasting Duits is en deskundigen op dit gebied ontkennen het op goede gronden (Dr. Huysmans, Prof. Adriani).

Zeker is, dat deze fiscale regeling reeds vóór de oorlog door onze eigen regeerders rijpelijk overwogen en voorbereid werd, zoals ook met de tijdens de oorlog in 1941 gekomen regeling van het ziekenfondswezen (Ziekenfondsbesluit) het geval was. Ook bij de agrarisch-rechtelijke regeling, vervat in het Besluit houdende regelen met betrekking tot het vervreemden van (later: rechtshandelingen ten aanzien van) landbouw-

gronden, redeneert men te simplistisch door maar zonder meer te zeggen, dat zij een Duits karakter had en dus als nationaal-socialistisch in ieder opzicht verwerpelijk was. Maar de publiekrechtelijke bedrijfsorganisatie Woltersom was zeker onder Duitse invloed naar Duits model gesneden en is daarom niet acceptabel voor ons. Voor geen van ons als democraten vanwege het verderfelijke Führerprincipe en 't hiërarchisch karakter. Voor de arbeiders speciaal niet, omdat zij in de hoofdgroepen, de bedrijfsgroepen, de vkgroepen en de ondervakgroepen van ondernemers in 't geheel niet vertegenwoordigd zijn. Voor de socialisten als voorstanders van een geleide economie niet — volgens mijn mening althans, naar hieronder zal blijken — vanwege de in beginsel horizontale opbouw en indeling. Beter en meer aanvaardbaar was de verticaal opgezette publiekrechtelijke organisatie van het bedrijfsleven op het gebied van de voedselvoorziening, welke met haar hoofdbedrijfschappen en bedrijfschappen, bedrijfsgenoten en reglementen meer dan die van het overige bedrijfsleven op het hierboven genoemde Vijfde Hoofdstuk van de Nederlandse Grondwet (artt. 152 en 153) geënt was.

Dan werd in het begin van dit jaar door het Ministerie Schermerhorn—Drees een kort voor-ontwerp van wet op de bedrijfschappen ter openbare discussie gesteld. Zeer veel critiek, vooral uit de kringen van het bedrijfsleven, is er op los gekomen, in de hand gewerkt door enkele psychologische fouten bij de indiening ervan door de voorstellers gemaakt. Naast waardevolle opbouwende critiek was er veel ongerechtvaardigde critiek. En vooral: de critische beschouwingen, in woord en geschrift, waren niet altijd wel-doordacht, vaak verre van klaar en duidelijk. Eenstemmigheid was er allerminst onder de critici. Ook na de verdwijning van het kabinet Schermerhorn—Drees en de betreurenswaardige verhuizing van partijgenoot Vos naar een ander departement blijft het vraagstuk van de wettelijke regeling der publiekrechtelijke bedrijfsorganisatie aan de orde. De nieuwe regering-Beel houdt het, blijkens de Troonrede, op de agenda. Minister Huysmans zal, naar wij stellig verwachten, op de agenda. Minister Huysmans zal, naar wij stellig verwachten, op dit punt diligent en actief blijven en, afgaand op deskundige reeds gegeven of nog te geven adviezen, een wetsontwerp bij de Staten-Generaal indienen, waarbij hem een voorwaar niet gemakkelijke taak wacht.

Waar de zaken nu zo staan, is het beslist noodzakelijk, dat in het beginselprogram van de Partij van de Arbeid, dat thans voorbereid wordt, een passage over de publiekrechtelijke organisatie van het bedrijfsleven voorkomt. Een duidelijke en klare uitspraak over dit vraagstuk moet in het program gedaan worden. In het beginselprogram van de S.D.A.P., dat in het jaar 1937 vastgesteld werd, kwam de volgende passage voor: „De staat heeft voor de uitvoering van zijn groeiende taak bij de ordening van het economische en sociale leven behoefte aan nieuwe organen, naast de reeds bestaande. Bij overdracht van gedeelten van de Staatstaak aan niet-territoriale lichamen worden, naast vertegenwoordigers van het algemeen belang en deskundigen, vertegenwoordigers van bijzondere belangen in de uitvoering daarvan betrokken, waarbij zij aandeel krijgen in publiekrechtelijke verantwoordelijkheid. De nieuwe organen zullen staan onder contôle van het centrale gezag,

dat op zijn beurt verantwoordelijk is aan de, op de grondslag van het algemeen kiesrecht, gekozen volksvertegenwoordiging." Kennelijk had men bij de opstelling van deze, voor de huidige na-oorlogse situatie te elementaire en niet meer voldoende formulering het Rapport Nieuwe Organen van de S.D.A.P.-commissie (1931) gevolgd, dat op zijn beurt een aanvulling geweest was van het Rapport over Bedrijfsorganisatie en Medezeggenschap (met een Ontwerp Algemene Beginselenwet op de publiekrechtelijke bedrijfsorganisatie) van de S.D.A.P. en het N.V.V., die toen nog nauw verbonden waren, tezamen (1923). Toen — in 1931 — waren niet allen het eens in de partij. Bij dat Rapport Nieuwe Organen was een minderheidsnota, ondertekend door Bongers en Wibaut gevoegd. Deze beide partijgenoten vonden — met Van Dillen en anderen —, dat alleen de staat regelgevend moest optreden. De gedachte van een verordeningsbevoegdheid van het bedrijfs- en beroepsleven uit hoofde van art. 194 Grondwet qualificeerde Bongers op het Paas-congres van de S.D.A.P. te Amsterdam in 1935 op de hem typerende kernachtige wijze als een „dwaling die zijn loop moet hebben". Volkomen eensgezindheid in dergelijke vraagstukken is in een grote politieke partij nu eenmaal niet mogelijk en ook niet onvoorwaardelijk nodig. Wij hadden vóór de oorlog en hebben ook nu nog onderling meningsverschillen ten aanzien van de waarde en de betekenis van de socialisatie van de eigendom en de socialisatie van de beschikkingsmacht der productiemiddelen als geëigend middel om tot een socialistische maatschappij te geraken. Hoeveel meningsverschil is er ook niet onder de katholieken omtrent het vraagstuk van de socialisatie, dat van de „uitholling" van de eigendom en ook betreffende het onderwerp, dat ons hier thans bezighoudt, de publiekrechtelijke bedrijfsorganisatie. Zeker, zij hebben het subsidiariteitsbeginsel als principieel richtsnoer, maar hoe weinig houvast geeft dit, wanneer het gaat om de gevolgtrekkingen in concreto. Wanneer zij tot een praktische en zakelijke uitwerking moeten komen, blijken er zeer uiteenlopende conclusies gemaakt te worden en verschillende voorstellen los te komen.

Hoe dit ook zij, in elk geval zullen wij tot een opstelling der hoofdlijnen in het beginselprogramma op het punt van de publiekrechtelijke bedrijfsorganisatie moeten komen. Niet van de details. Dit is niet nodig; daar is de wetgever voor. Zelfs deze zal trouwens, wanneer hij de wet maakt, niet alles tot in de kleinste kleinigheden van tevoren kunnen zeggen. Hoe zal, om een voorbeeld te noemen, precies de verhouding zijn van de nieuwe wettelijke regeling inzake de bedrijfsorganisaties en het na de bevrijding gehandhaafd Kartelbesluit (1941) met zijn dwang-kartellering en kartelregistratie, waar beide zich bezig kunnen houden met bedrijfsregelingen betreffende „de mededinging, financiële verplichtingen daaronder begrepen" in „enige tak van handel of nijverheid in de ruimste zin?" Hoe zal het gaan met de beslissingen over vestiging, uitbreiding en sluiting van bedrijven, wanneer wij eens naast elkaar hebben de wet op de bedrijfsschappen aan de ene kant en het ook weer gehandhaafd Bedrijfsvergunningenbesluit 1941 met de Vestigingswet Kleinbedrijf 1937 en het Algemeen Vestigingsverbod Kleinbedrijf 1941 aan de andere kant? De centrale overheid zal voor een groot deel het sociaal-economisch beleid zelf in de hand willen houden, maar ook de publiekrechtelijke

bedrijfsorganisaties zullen dan een deel van dit beleid gaan voeren. Wat zal de taak van de centrale overheid in de staat zijn, op wie juist het Kartelbesluit en het Bedrijfsvergunningsbesluit meer het accent leggen dan de voorafgaande Ondernemersovereenkomstenwet 1935 en de Bedrijfsvergunningenwet 1938 deden? Welke is dan de taak der zelfstandige organen van het bedrijfsleven? Wie moet de taakverdeling uitmaken? De Sociaal-Economische Raad? In hoeverre moet de Regering daarbij 't laatste woord spreken? En zo is er meer, veel meer. Men denke aan de onderlinge verhouding der bedrijfsschappen en de gemeenten met hun vele diensten en bedrijven, aan die van de bedrijfsschappen tot de Stichting van de Arbeid en de Stichting van de Landbouw, de Kamers van Koophandel en Fabrieken etc. Toch moeten wij nu een begin met de publiekrechtelijke bedrijfsorganisatie maken. Wij bepleiten allerminst onvoorzichtig experimenteren op dit voor de volkswelvaart zo gewichtig en glibberig gebied, maar eens moeten wij starten. Men moet in deze tijd iets aan de toekomstige ontwikkeling durven overlaten. Ook als de bedrijfsschappen er eenmaal zijn, zal men op verschillende punten moeten zien, wat er dan van te maken valt. Puzzles zullen er blijven en in de komende jaren zal er allerlei bij nadere wetten en besluiten te herzien en door nieuwe voorzieningen te verbeteren blijven.

Bij het opstellen van het beginselprogram van de Partij van de Arbeid zullen wij 't stellig in deze partij eens kunnen worden over de opneming daarin van een verklaring van de noodzakelijkheid om bedrijfsschappen in 't leven te roepen, zoals deze in 't voorontwerp-Vos van een wet op de bedrijfsschappen voorkomen, n.l. een niet te groot aantal „schappen”, bestaande uit de bedrijfsgenoten als belanghebbenden met de overheid, die het algemeen belang vertegenwoordigt, als „meer of minder zelfstandige lichamen onder leiding van grotendeels door het bedrijfsleven zelf aangewezen personen”, gelijk de Memorie van Toelichting zegt. Niet dus organen alleen bestaande uit de bedrijfsgenoten, doch gemengde organen van bedrijfsleven en van overheid, deze laatste als vertegenwoordigster van het algemeen belang.

Ook over de taakomschrijving dier grote bedrijfsschappen voor bepaalde gebieden der volkshuishouding als drieledig, n.l. 1. besturend, 2. adviserend en 3. regelgevend, zal wel geen meningsverschil in de partij bestaan. De uitvoerende taak van de moderne staat op economisch en sociaal gebied wordt te groot. Niet alle uitvoering moet centraal-ambtelijk geschieden. Decentralisatie van uitvoering is nodig. Volledige uitvoering door de departementen, de Rijksbureau's en dergelijke organen is om allerlei redenen — bureaucratie e.d.! — ongewenst. De centrale overheid moet bij de uitvoerende taak ontlast worden. Wat de sub 3 genoemde regelgevende bevoegdheid betreft, reeds vóór de oorlog hebben wij gekozen voor de functionele decentralisatie naast de bestaande territoriale decentralisatie. Met 't oog op de funeste overbelasting van het parlement als wetgevend lichaam wilden wij toen reeds de functionele decentralisatie. Deze moet ook nu ons uitgangspunt blijven. Meer nog dan toen is een dergelijke ontlasting van de volksvertegenwoordiging op wetgevend terrein geboden, waar de staatsbemoeiing op economisch en sociaal gebied nog veel groter geworden is. Gelijk in de Memorie van Toelichting bij het voorontwerp-Vos van een wet op de be-

drijfschappen opgemerkt werd, dient men het bedrijfsleven een gerechtvaardigde invloed te geven op alle regelingen, die eigen lot bepalen. Waarbij er natuurlijk over te praten valt, tot welke punten deze regelgevende bevoegdheid der bedrijfsschappen zich moet uitstrekken. Door Kuin zijn indertijd enigszins andere denkbeelden over de regelgevende bevoegdheid op economisch terrein verkondigd dan wij in het voorontwerp-Vos aantreffen („Econ. Stat. Berichten” van 4 Maart 1942). Discussie daarover zal dus nodig zijn. De *functionele decentralisatie* blijve echter onze grondslag, d.w.z. regelgevende bevoegdheid der bedrijfsschappen, zowel op sociaal, als op economisch terrein. Hier staan wij vierkant tegenover het Verbond van de Ned. Werkgevers en de Vereniging voor de Effectenhandel, die regelgevende bevoegdheid op economisch terrein afwijzen.

De bovenomschreven bedrijfsschappen als gemengde organen van bedrijfsgenoten en overheid met besturende, adviserende en ook regelgevende bevoegdheid op sociaal en economisch gebied, moeten bij de wet worden in 't leven geroepen. Een Economische Kamer als wetgevend lichaam naast de bestaande politieke volksvertegenwoordiging wijzen wij, dunkt mij, allen af, maar een overkoepelend orgaan, de Sociaal-Economische Raad, dient te worden ingesteld en zal ook vrij gemakkelijk op korte termijn in 't leven geroepen kunnen worden. Deze zal als adviesorgaan voor de Regering voor de beoordeling van de regelingen van de bedrijfsschappen moeten dienen. In het Rapport van 1923 over bedrijfsorganisatie en medezeggenschap kwam een dergelijk orgaan als adviescollege van de Regering (en van de Staten-Generaal) ook voor. Het N.V.V. wil nu klaarblijkelijk aan de Sociaal-Economische Raad meer bevoegdheden geven. De omschrijving van de taak en de bevoegdheden van dit lichaam, dat er zeker zal komen, zal dus nog punt van enige nadere overweging in onze rijen moeten uitmaken.

Wat de kwestie van in hoofdzaak, primair verticale of primair horizontale organisatie betreft, kiest de Memorie van Toelichting bij het ontwerp-Vos het eerste. Ook de Ned. Maatschappij voor Nijverheid en Handel doet dit, in tegenstelling tot bijvoorbeeld de protestants-Christelijke werkgevers en vele katholieken. Vele katholieken, niet alle, want Brongersma bijvoorbeeld schrijft in zijn opmerkelijk boekje „Overheid en Bedrijfsleven”: „Mits deze verticale top-organen worden opgebouwd uit sub-organen van ondernemers en werknemers, en combinaties van deze sub-organen, waar hier behoefte aan bestaat; mits deze sub-organen den publiekrechtelijken status en dus ook het automatische lidmaatschap van alle betrokkenen verkrijgen, en mits deze aan het verticale top-orgaan alleen toevertrouwt het toezicht op de sub-organen en het aanvullen van de activiteit der sub-organen voorzover dit nodig is; mits dit alles in acht genomen wordt, kan de voorkeur voor de verticale organisatie alleen worden toegejuicht” (blz. 46). Met de geleide economie als richtsnoer — waarover straks — dient de publiekrechtelijke bedrijfsorganisaties in de eerste plaats verticaal te zijn. In de Memorie van Toelichting is echter te weinig aandacht aan de plaats en de betekenis der horizontale organisaties geschonken. Het systeem moet, rekening houdend met de eisen van doelmatigheid in de verschillende bedrijfstakken, gemengd zijn. Waar geen bedrijfskolom is als bij het verkeer, het bank-

en effectenwezen, het verzekeringswezen, het hotel-, restaurant- en café-bedrijf, is de horizontale vorm vanzelfsprekend aangewezen. Ook in het raam van de verticale kolommen moet echter een horizontale onderbouw komen, rekening houdend met de verschillende eisen van het bedrijfsleven, met den „eigen aard van datgene, wat georganiseerd moet worden”, zoals Brongersma op blz. 11 van zijn bovenvermeld werkje schrijft. Zo zijn bijvoorbeeld de middenstandsorganisaties begrijpelijkerwijs meer voor verticale organisatie geporteerd. Op sociaal terrein is meer horizontale organisatie aangewezen: de sociale regelingen vereisen meer horizontale organen van het bedrijf in eerste instantie dan de economische. De sociale problemen liggen meer in 't „horizontale vlak”, om met v. d. Grinten (in de „Naamloze Vennootschap”) te spreken, zij raken verschillende bedrijfstakken tegelijk. Het voorontwerp-Vos zwijgt over de horizontale organisaties, doch laat ze wel toe. De wetgever zal hierbij van geval tot geval moeten zien en meer dan tot nu toe geschiedde aandacht moeten schenken aan de lagere organen, de horizontale benedenbouw.

Economisch beleid en sociaal beleid zullen niet geheel door de centrale overheid gevoerd dienen te worden. De primair verticaal georganiseerde bedrijfschappen met de horizontale verbanden zullen en economische en sociale taken krijgen. Zouden zij alleen sociale aangelegenheden te behartigen krijgen, dan zouden 't waarschijnlijk, gezien vroegere ervaringen, min of meer doodgeboren kindjes zijn. Economische en sociale vraagstukken hangen samen. Zij zijn niet volkomen te scheiden, al dient men te onderscheiden. Zo gezien lijkt mij de verdeling der bestuurscolleges van de bedrijfschappen in, zo mogelijk (facultatief), twee kamers, n.l. een economische en een sociale, gelukkig. Er is dan onderscheid, terwijl de coördinatie door den commissaris, over wien natuurlijk hieronder meer, voldoende bereikt is. Wanneer dan een bedrijf inderdaad in twee kamers ingedeeld is, hetgeen facultatief is, wil het voorontwerp in beide Kamers arbeidersvertegenwoordigers opgenomen, doch de sociale kamer wel paritair, de economische kamer niet paritair uit vertegenwoordigers der werkgevers en der werknemers samengesteld zien. Ook mij lijkt dit voor de huidige omstandigheden voorlopig 't meest juist; De Jongh (in zijn, later in de handel gebracht juridisch proefschrift „De organen der sociaal-economische ordening”) en Quint („Perspectieven der bedrijfsorganisatie”) staan ook op dit standpunt. Wij willen allen bij beide medezeggenschap der arbeiders, dunkt mij. De paritaire medezeggenschap der arbeiders in sociale regelingen, zodat er evenveel werknemersvertegenwoordigers als werkgeversvertegenwoordigers zijn, daar is iedereen in onze rijen wel voor, doch over de vraag of er ook paritaire medezeggenschap der arbeiders in economische aangelegenheden moeten zijn, daarover bestaat verschil van mening. Daarover zullen wij dus nog moeten praten. In 't Veld bijvoorbeeld bepleitte één ongesplitste organisatie — in plaats van de mogelijke splitting in twee kamers met verschillend samengestelde besturen — met gelijke krachtsverhouding tussen arbeiders en ondernemers en „Het Vrije Volk van 7 Januari 1946 sloot zich, m.i. ten onrechte, daarbij aan. Ook het N.V.V. schijnt dit laatste, blijkens diverse schriftelijke en mondelinge uitlatingen uit die kringen, te willen. Zien zij werkelijk kans de

deskundige en bevoegde krachten daarvoor nu reeds op te brengen? Ik betwijfel het voorhands.

Een moeilijk punt, vooral tegenover de katholieken, is de figuur van den commissaris, zoals het voorontwerp-Vos deze, naar ieder weet, kent en die hierboven reeds even ten tonele verscheen. Overheidstoezicht van hoger gezag op de besluiten der bedrijfsschappen moet er natuurlijk zijn, om overheersing van eigen groepsbelangen tegen te gaan. Een dergelijk preventief en repressief overheidstoezicht van buiten af op de besluiten der bedrijfsschappen is echter niet afdoende. „Integratie”, zoals De Jongh het in zijn bovenvermelde dissertatie over de organen der sociaal-economische ordening gelukkig noemt, is absoluut noodzakelijk. Terwijl volgens het voorontwerp de besturen der bedrijfsschappen zullen bestaan uit ten hoogste 24 leden (al naar gelang het bestuur wel of niet ongedeeld is in een economische en sociale kamer), voor minstens 2/3 aangewezen door organisaties van werknemers en ondernemers in de takken van bedrijf, die onder het bedrijfsschap vallen, en voor de rest benoemd door den betrokken minister of door bepaalde bij deze bedrijfstakken geïnteresseerde lichamen, zal er in elk bedrijfsschap een door de Regering benoemde commissaris zijn als ambtshalve voorzitter van het bestuur en van het eventueel daaruit aan te wijzen dagelijks bestuur van het bedrijfsschap. Met dezen commissaris als neutrale en objectieve voorzitter van het bedrijfsschap, die in het voorontwerp met grote bevoegdheden bekleed is — inderdaad wel te groot, naar o.a. Vermeulen, lid van het hoofdbestuur van het N.V.V., in de bijeenkomst van de Algemene Bestuurdersbond te Amsterdam in Maart 1946 opmerkte —, is 't in zekere zin een wonderlijk ding. Sommigen — o.a. de hoogleraren P. Hennipman en N. J. Polak — duchten, dat deze door de Regering benoemde commissaris in de werkelijkheid onder invloed van de bedrijfsgenoten in zijn bedrijfsschap, die hem geleidelijk aan in weten te palmen, zal geraken, zodat hij te veel solidair met hen en te veel een man van het bedrijfsschap wordt. Anderen zijn daarentegen bang, dat de commissaris te veel een man van den minister zal worden, dat commissaris en departement volkomen één zullen zijn. Gedreven door onmiskenbare afkeer van elke overheidsinvloed spreekt de Federatie van Ned. Bedrijven ter bestrijding van economische dictatuur en bevordering van particulier initiatief in haar brochuretje: „De toekomst van ons bedrijfsleven en het voorontwerp wet op de Bedrijfsschappen” (blz. 12) van „staatsslavernij” en van een „dictatuur” van den commissaris. Ook Brongersma, die toch altijd nog neigt naar het door Hennipman terecht afgewezen corporatisme en die vanuit 't subsidiariteitsbeginsel redeneert, ducht een „dictatuur” van den commissaris in het heterogene bestuur van de bedrijfsschappen, ook door de veelomvattendheid van deze laatste. De eerste beduchtheid, n.l. die voor een vergroeiing en een te solidair worden van den voorzitter-commissaris met „zijn” bedrijfsschap lijkt mij reëler en meer op zijn plaats dan de tweede, maar 't is, zoals bij meer dergelijke functies, een in hoofdzaak psychologische kwestie en veel zal afhangen van de persoon van dien voorzitter en van zijn persoonlijke eigenschappen. Over de preciese omschrijving van zijn bevoegdheden valt te praten en ook is een aanbeveling — niet een bindende voordracht — van de bedrijfsgenoten bij zijn

benoeming door de Regering gewenst, naar ik reeds elders („Economist” 1946, blz. 324) voorstelde, maar om de regeringspolitiek tegen de groepsbelangen in door te kunnen zetten, is de commissaris — m.i. niet in strijd met het subsidiariteitsbeginsel — absoluut noodzakelijk en wel in verband met de plan-economie, waarover nu.

„Voorstanders van geleide economie zijn we allemaal”, schrijft H. B. Engelsman in „Paraat” van 19 Juli 1946. Inderdaad, allen willen wij de geleide economie, nationaal en internationaal, zonder dat deze in „geheime economie” (waarvoor Hennipman waarschuwt) ontaardt. Planhuishouding in plaats van het vrije spel der economische krachten is gewenst, neen noodzakelijk, ook in de toekomst. Mogen wij ons hierdoor laten leiden bij de opstelling van de paragraaf over de publiekrechtelijke bedrijfsorganisatie in het beginselprogram van de Partij van de Arbeid? Dit uitgangspunt mag — naast dat van de functionele decentralisatie — nimmer uit 't oog verloren worden. Het is hierom, dat wij een primair verticale bedrijfsorganisatie voorstaan. Bij de organisatie met verticale opbouw bereikt men beter dan bij de horizontale een „tempering van de groepsbelangen” (Hennipman). De verticale vorm is aangewezen om dienstbaar te zijn aan de plan-economie in nationaal en internationaal kader. Dit begrepen de prot. Christelijke werkgevers zeer goed en daarom verklaarden zij zich in Februari 1946 ertegen. Verder dan een zekere sociale ordening willen deze heren immers niet gaan. Een beperkt aantal, niet te kleine en veelomvattende „schappen” in primair verticale vorm is nodig om de centrale regering haar invloed te doen behouden, naar ook het N.V.V. begreep. Veelal is medewerking van de gehele bedrijfskolom nodig. Waar het de overheid zal zijn, die niet alleen in deze jaren van na-oorlogseconomie, maar ook in de toekomst de centrale richtlijnen voor het economisch beleid vaststelt, is overheidsdeelneming in de bedrijven onmisbaar, m.a.w. deze moeten gemengde organisaties van bedrijfsgenoten en overheid samen zijn. De bedrijven moeten geen verlengstukken zonder meer van het departement worden, allerlei zaken moeten zij zelf regelen en de uitvoering moet gedecentraliseerd geschieden door de bedrijven, maar zij mogen niet souverain en hun autonomie kan in het kader van een planhuishouding niet volledig en onbeperkt zijn. Waar de overheid in de geleide economie en planhuishouding het economisch beleid bepaalt, is behalve toezicht van hogerhand buitenaf een stringente verbinding tussen bedrijven en centrale overheid nodig, waarover de neutrale, door de regering na een aanbeveling van de bedrijfsgenoten benoemde voorzitter in het bedrijf dient (integratie). Tenslotte moeten ook de taken van het bedrijf met zijn kamers met de geleide economie als uitgangspunt voor ogen omschreven worden.

Als democratische socialistenvillen wij natuurlijk een uiteindelijke verantwoordelijkheid aan het met algemeen kiesrecht gekozen parlement, waarin de volksinvloed zich laat gelden. Door de ministeriële verantwoordelijkheid en de controlerende taak van de normale volksvertegenwoordiging (vragenrecht, interpellatierecht, enquêterecht en budgetrecht), die wij nu weer hebben, wordt deze verwezenlijkt. Een behoorlijke regeling van de administratieve rechtspraak mag nu niet langer uitblijven. Over bedrijfsrechtspraak en contrôle zwijgen wij ditmaal.

Op verzoek van de redactie van het Maandschrift „Socialisme en Democratie” schreef ik deze regels met 't oog op het op te stellen beginsel-program van de Partij van de Arbeid. Zij beogen de richtlijnen aan te geven, die naar mijn mening bij de formulering van de passage over de publiekrechtelijke bedrijfsorganisatie in dit program door de daartoe ingestelde commissie gevolgd moet worden. Gelijk reeds eerder bleek („Economist” 1946, blz. 322 e.v.), ben ik het in hoofdzaken eens met de voorstellen, die in het voorontwerp wet op de bedrijfsschappen Vos vervat zijn, en met de daarmee nauw verwante denkbeelden van De Jongh en Quint. Ten aanzien van de details dient men rekening te houden met de critiek en de wensen, welke door verschillende kringen van handel, industrie, verkeer, geldwezen en van arbeiderszijde geuit zijn, een critiek, die het departement, voordat dit met een eigenlijk wetsontwerp kwam, toch ook niet voor niets uitgelokt heeft. Een samenvatting van de hierboven in 't kort aangegeven richtlijnen lijkt mij niet meer nodig; zij spraken meen ik, voor zichzelf. Natuurlijk dragen zij een persoonlijk stempel; zij zijn uiting van mijn visie op het ingewikkeld vraagstuk. Wel heb ik, dunkt mij, bij de verschillende onderdelen genoeg rekening gehouden met en rekenschap gegeven van afwijkende standpunten en geuite critiek, die, speciaal in onze rijen, naar voren gekomen zijn. Er zijn daarbij nuances, er zijn ook principiële verschillen. Ten aanzien van bepaalde punten zijn wij 't eens, ten aanzien van andere niet. De bedoeling was het vraagstuk hier aan de orde te stellen, discussie en critiek uit te lokken. Maar is 't te optimistisch te geloven, dat er aan de hand van de hier door mij aangegeven richtlijnen overeenstemming onder ons bereikt kan worden bij de formulering van de paragraaf over de publiekrechtelijke bedrijfsorganisatie in het nieuwe beginselprogram? Wanneer men maar niet op elk detailpunt zijn zin wil hebben en zijn eigen ideeën en wensen in de kleinste kleinigheden verwezenlijkt wil zien, geloof ik, dat 't lukken zal.

J. VALKHOFF

Boekbespreking

De vernieuwing van ons staatkundig bestel, door mr. Jan F. de Jongh, Van Loghum Slaterus' Uitgeversmij., 1945. 184 blz.

Blijkens de inleiding was deze verhandeling goeddeels reeds geschreven in de eerste oorlogsjaren. Dat is wel te merken. De drang naar vernieuwing der politieke verhoudingen en staatsrechtelijke vormen wordt door den schrijver sterker geschat, dan hij daadwerkelijk is gebleken. Die staatkundige verhoudingen en constitutioneele vormen worden door mr. De Jongh intussen helder en met grote kennis van zaken uiteengezet. De groei van ons Nederlandse partijwezen en de verstarring van het partijen-systeem; ons kiesstelsel; de verhouding van Parlement en Regering; de waarborgen voor de vrijheid tegenover de gevaren van de groeiende macht van de executieve; de functionele decentralisatie; de waarborging van de autonomie van het culturele leven, het wordt alles door den schrijver levendig en boeiend, weloverdacht besproken.

In het algemeen zijn de tendenties van het boek te aanvaarden, naar het mij voorkomt. Maar ik heb toch hier en daar vraagtekens gezet. Zo op blz. 80, waar geschreven wordt: „De regering zal opnieuw het recht moeten hebben, in de gevestigde verhoudingen in te grijpen en den burgers verplichtingen op te leggen, door straffen te handhaven, zonder dat zij daartoe, hetzij de regeling zelf tevoren aan het parlement heeft voorgelegd, hetzij een speciale machtiging van het parlement heeft ontvangen.”

Dit gaat mij te ver; dit gaat terug tot vóór het beroemde arrest van 13 Januari 1879, waardoor men hier te lande de rechtsstaat als gevestigd kan rekenen. Ruime delegaties, vèr-gaande machtigingen van de executieve door de wetgevende macht, goed, mààr machtigingen; geen zelfstandige wetgevende macht van de executieve, behalve in tijd van nood. Als staatsnoodrecht kan originaire wetgevende macht van de executieve worden aanvaard; als bevoegdheid voor normale tijden is zij in strijd met het grondbeginsel der democratie.

Het kiesstelsel: Mr. De Jongh blijkt voorstander van het districtenstelsel, al sluit hij voor de bezwaren daartegen de ogen niet. Wanneer de „doorbraak” volledig was gelukt, zou voor de overgang op het districtenstelsel meer te zeggen zijn dan thans. Hoe wij bij de partijverbodding, die, helaas, nog is blijven bestaan, op enigermate bevredigende wijze met het districtenstelsel zouden kunnen werken, is mij nog niet duidelijk. Ik erken verschillende bezwaren tegen evenredige vertegenwoordiging. Maar bij een zó sterke partijsplitsing, als in ons Nederlands staatkundig leven ook nu nog valt te constateren, zal het toeval een àl te grote rol spelen bij aanvaarding van het districtensysteem en zal aan eventueele „koehandel” bij de herstemmingen te grote kans worden gegeven, vrees ik.

Tenslotte bij de functionele decentralisatie en de regeling der bedrijfsschappen de strenge doorvoering van de scheiding van economisch en

sociaal bestuur, met aanvaarding van pariteit tussen werkgever en werknemer in de sociale kamers der bedrijfsschappen en afwijzing dier pariteit voor de economische kamers (blz. 140 vlg.). Zal dat geen bron van strijd zijn en de besluitvorming buitengewoon bemoeilijken? Zullen niet de bezwaren van de economische kamer vaak tegen de sociale kamer worden uitgespeeld? Is het verband tussen de economische en de sociale elementen in de problemen, die men door regeling tot oplossing moet zien te brengen, niet zó nauw, dat de voorgestane scheiding van organen hier belemmerend op de functionering zou werken?

Het is, ik erken hen, een netelig probleem, maar mijn twijfel is door den schrijver nog niet opgeheven.

Met zijn beschouwingen over het moeilijke radiovraagstuk ben ik het goedgeedeels eens. De oude „zuilen“-theorie, waarover hij de staf breekt, is inderdaad onhoudbaar. Wat hebben wij daarover in de eerste Radio-raad, onder leiding van den christelijk-historischen oud-minister van Onderwijs, dr. De Visser, niet lang gedebatteerd! De Visser was zelf een groot tegenstander, al zocht hij met zijn irenische natuur steeds naar een compromis; helaas, zonder succes. Thans wordt de materie door de „historisch verkregen rechten“ veel moeilijker te ontwarren.

Zo geeft het boek van Mr. De Jongh veel belangrijke beschouwingen en suggesties op grote gebieden van ons staatkundig leven. Het boek is voortreffelijk geschreven; de stijl is helder en er zit gang in. Een aanbevelenswaardig boek.

R. KRANENBURG

Z. *Stokvis*: „Stalin“. Uitgeverij Vrij Nederland 1946. Dit is een interessant boekje. Het handelt niet alleen over Stalin, maar geeft in kort bestek een schets van wording en wezen van het bolsjewistische Rusland. Daaraan bestaat stellig grote behoefte. Er is een ontzaglijke belangstelling voor Rusland en er bestond nog vrijwel niets, dat in de behoefte aan feitelijke zakelijke voorlichting voor hen, die nog vrijwel niets van deze nieuwe wereldfactor afweten, kon voldoen.

Toch, na deze lof, ook critiek. We aanvaardden de noodzakelijke oppervlakkigheid. Maar er zijn momenten, dat de schrijver al te vlot en vaag over bepaalde episodén heenstapt: waarom is bijv. de strijd tussen bolsjewiki en mensjewiki zo ónklaar getekend? En evenzo het conflict tussen Stalin en Trotski? Het ging daarbij om vele voor óns zeer belangrijke punten. Een bezwaar vind ik ook, dat dit boekje eigenlijk maar tot aan de jongste oorlog loopt. Van de ontwikkeling tijdens en na de oorlog is vrijwel niets vermeld. Is het nog te vroeg om daarvan een overzicht te hebben? Misschien wel. Toch missen we node een heenwijzing naar nieuwe verschijnselen en tendenzen. Nochtans, onder de aangegeven reserves, nog eens: een nuttig boekje!

de J.

Bibliografie

- BRUGMANS, H.: Personalistische cultuurpolitiek. 1946. 89 blz.
- DEMOCRATIE: achtergronden en mogelijkheden door prof. dr H. J. Pos, prof. dr L. v. d. Horst, prof. mr P. Vrij, (e.a.). 1946. 205 blz.
- GORBOUNOV, A.: Les syndicats soviétiques et les assurances sociales. Moscou, 1945. 36 blz.
- KRUIJT, J. P.: De kerk en het sociale vraagstuk. 1946. 23 blz.
- LAVERGNE, B.: Le problème des nationalisations. 1946. 184 blz.
- MAREES VAN SWINDEREN, E. DE: Volkenbond en Verenigde Naties. 1946. 334 blz.
- OD, P. J.: Politieke vernieuwing. 1946. 47 blz.
- PARES: The Russian Revolution and the Peace.
- PERROUX: La démocratie; Paris, 1945. (collection groupes travail).
- PERROUX: Marxisme et pouvoir politique. Paris, 1945. (collection groupes travail).
- PERROUX: Le pouvoir politique et ses fonctions. Paris, 1945. (collection groupes travail).
- POPULATION: and the people, a national Policy. 1945. 60 blz. (Fabian society).
- PRINSEN, C.: De burgemeester. 1946. 190 blz.
- RANC, A.: Jean Ferrin; un grand savant au service du socialisme. Paris, 1945.
- RICHTLIJNEN voor een nieuwe woningpolitiek. 1946. 319 blz. Rapport van een commissie ingesteld door het Ned. Instituut voor Volkshuisvesting en Stedebouw.
- ROCA, H.: Résumé d'histoire des doctrines économiques. Paris, 1946.
- ROSENFELD, L.: De ontsluiting van de atoomkern; zes voordrachten gehouden voor studenten te Utrecht. 1946. 137 blz.
- SCELLE, G., ET G. BERLIO: La réforme constitutionnelle. Paris, 1945.
- SCHENCK, E. VON: Europa vor der deutschen Frage. (Zwitsers). 1946.
- SCHUMACHER, S. F.: Export policy and full employment. 1944. 33 blz. (Fabian publications).
- SMEETS, M. J. H.: De ontwikkeling van de inkomstenbelasting.
- SMIT, C.: Het verdrag tussen Nederland en België van 19 April 1939. Uitg. van het Ned. genootschap voor Internationale zaken. 1946.
- STOFFEL, S. H.: De massamensch en zijn toekomst. 1946. 301 blz.
- STOKVIS, Z.: Stalin. 1946. VIII, 102 blz.
- TAS, S.: De illusie van den ondergang. 1946. 311 blz.
- THORENAAR, A.: Overvloed in Insulinde; een landbouwwelvaartsplan. 1946. 98 blz.
- TIENHOVEN, G. K. C. VAN: De voorstellen van Bretton Woods. 118 blz. 1946.
- TINBERGEN, J.: Redelijke inkomstenverdeling. 1946. 80 blz.
- TSAREGRADSKY, I.: Cultural activities of Soviet trade unions. Moscow, 1945. 36 blz.
- TIJDPERK, Het, der atoomenergie; rapport van de commissie benoemd door de Britse Raad van kerken. 1946. 109 blz.
- VERKUIJL, J.: De achtergrond van het Indonesische vraagstuk. 1946. 43 blz.
- VERSLAG van de vereeniging voor de staathuishoudkunde en de statistiek, waarin opgenomen: Klaasse, C. A., en A. A. van Sandick. „Bestaat er verschil tusschen de functie der rente in de vrije economie en die in de geleide?“ 1946. 36 blz.
- VLEDDER, P. W. VAN: Christendom en coöperatie. 1946.
- VOS, H.: Enige kwantitatieve onderzoekingen over de betrekkingen tussen overheidsfinanciën en volkshuishouding. 1946. 239 blz.

Engeland en Nederland

tussen Rusland en Amerika¹⁾

Wat betekent Engeland — het Verenigd Koninkrijk — voor de wereld, voor Europa, voor ons Nederlanders? Wat hebben we van Engeland te verwachten, te hopen, te vrezen? Dit is de vraag die ik wil trachten te beantwoorden. Maar het antwoord dat ik wil geven, het beeld dat ik ga tekenen, blijft persoonlijk. De wereld zal ik schetsen zoals ik haar zie, niet zoals zij is. Immers, wie wetenschappelijk tracht te denken, moet eerst kunnen beseffen dat men zich nooit meer dan een gedeeltelijke voorstelling van de werkelijkheid kan vormen. Zo blijft ook mijn beeld van Engeland persoonlijk, niet noodzakelijk algemeen geldig. Gedeeltelijk en persoonlijk, moet tenslotte ook de voorstelling zijn, die ik zal geven van de plaats van Engeland in de wereld. Mijn doel is enkel, een aanleiding tot overweging, en misschien tot debat, te verschaffen.

Eén punt wil ik vooropstellen. Ik spreek in de overtuiging dat een socialistische maatschappijen, een maatschappij met „geplande” economie, en wel zeer bepaaldelijk met een collectivistisch „geplande” economie, de plaats moet innemen van de ons bekende en zogenaamd vrije economie, waaruit enkel onrechtvaardigheid, lijden, en periodiek terugkerende oorlog, kan komen.

Eerst, dan, ons wereldbeeld. Men hoeft werkelijk geen deskundige te zijn op het gebied van buitenlandse zaken om in te zien, dat de wereld zich voor 't ogenblik aan ons voordoet als een scherpe antithese, een tegenstelling tussen de Verenigde Staten van Amerika en de Sowjet-Unie. Of deze tegenstelling nu alles omvat? Allerminst. We kennen toch een Duits probleem. De millioenen van China en India en Indonesië passen nauwelijks of helemaal niet in deze antithese. Ook Afrika en de Arabische volken staan er vooralsnog gedeeltelijk buiten. Juist overwegingen van deze aard brengen mij ertoe met zoveel nadruk vast te stellen dat ik een persoonlijke en gedeeltelijke visie wil weergeven. Trouwens, weten is duidelijk zien, en duidelijk zien is vereenvoudigen. Laten wij ons dus met de vereenvoudigde tegenstelling tussen Rusland en Amerika tevreden stellen. De rest is er ook wel, maar die is nu niet aan de beurt.

Nu zijn er mensen, die in deze tegenstelling Amerika—Rusland niets anders willen zien dan de komende botsing tussen twee economische

¹⁾ Voordracht, door mij gehouden op de Conferentie over Internationale Problemen, die door de Wiardi Beckmanstichting van 15—18 Juli op de Born te Bennekom werd gehouden.

imperialismen: olie, invloedssferen, het testament van Tsaar Peter en wat de Amerikaanse parallel ook mag zijn, en tenslotte, natuurlijk, een nieuwe oorlog. Alsof alles wat om ons voorvalt zonder meer in economische termen kon worden uitgedrukt! Zeker, als we meten met de maatstaf van eeuwen, dan is de economie grondslag, en de rest bijkomstigheid. Maar binnen de eeuwen leven mensen, die voelen, en zijn er psychologische factoren aan het werk. Het Marxisme betekende een grote vooruitgang in het menselijk denken, maar niet het eind van alle vooruitgang. De wetenschap kent geen finaliteit, en we kunnen de wereld en het leven niet begrijpen als we ons laten opsluiten binnen de beperkingen van één leer. Laten wij dus zonder schroom naast het bestaan van economische factoren ook de macht erkennen van de ideologie. In de antithese Rusland—Amerika zullen wij dus eerst en vooral het tegenover elkaar staan van twee beginselen, van twee levensopvattingen, onderkennen.

Amerika. Een volk dat leeft onder de dode hand van een constitutie, waarin geen sterveling, ook niet de wijste, enige verandering van werkelijke betekenis kan brengen. Een volk, nog vers van de pionierenstrijd, waarin het een continent heeft veroverd, en dat alleen nog in één ding gelooft, in de individuele krachtsinspanning, de zgn. vrije economie, de ongebreidelde ondernemingsgeest. Ook wij hebben in onze Republiek die onbekookte jeugdperiode beleefd, met haar onbeperkt economisch individualisme. De Amerikanen worden er niet graag aan herinnerd, *maar ze zijn, als volk, nog zeer jong*. En het verschil tussen hun jeugd en die der Nederlanders uit de 17e eeuw is, dat de Amerikanen er nooit uit zullen groeien. Zij kunnen niet aan het tegenwoordige bestel ontsnappen, want hun geesten zijn verstard wegens de „granieten grondwet, waarin de woordenrijke domheid hunner vaderen gebeiteld staat”. Met die innerlijke tegenstrijdigheid hunner uod-jonge beschaving bieden de Amerikanen ons een karikatuur aan van de geijkte socialistische karakteristiek van het kapitalistisch stelsel. Eerbied voor de menselijke persoonlijkheid kennen zij niet. De mens is bij hen speelbal der economische wetten. Hij moet maar sterk genoeg zijn, om zich boven water te houden. Anders zinkt hij. Er moet een reserve van werklozen bestaan, om goedkope arbeidskrachten aan de industrie te verschaffen, en zonder blozen verwachten de Amerikaanse economen dan ook reeds, dat er weldra tien-, en misschien wel twintigmiljoen werklozen in Amerika zullen zijn. Dat hoort bij 't stelsel. Stakingen, waarbij van beide kanten zonder mededogen wordt gestreden, waarbij men de gewoonten en afspraken, die beschaving heten, overboord gooit. Dat hoort bij 't stelsel! Hoog-conjunctuur met zulke stakingen, malaise met het onnoemelijk lijden en de verwording die met de werkloosheid samengaan: het stelsel! Geen maximum-prijzen om de zwakkeren de hand onder de kin te houden, concurrentie. Ja, zo krijgt men een mannelijke samenleving. Daar zorgden de Batavieren ook voor. Zij hielden immers pasgeboren kinderen in het ijskoude water. Alleen wie sterk genoeg was bleef in het leven.

Voeg daar nu deze trek bij: de natuurlijke rijkdom van het Amerikaanse vasteland, die ons hier doet watertanden. Daardoor hebben de Ameri-

kanen het bijzonder gemakkelijk, zolang het hun voor de wind gaat. Daaruit spruit hun zelfvoldaanheid voort. Het succes van het stelsel kan in Amerika zo groot zijn, dat het een doorlopend argument ten gunste van de individualistische levensopvatting schijnt te verschaffen. Tot alles misloopt.

Nu zit deze Amerikaanse vrije economie vol van een geweldige dynamiek. Het economisch individualisme is voor de Amerikanen een dadenverwekkend geloof. Als enkelingen, als gemeenschap, voelen zij een apostolische roeping om hun geloof aan de wereld mede te delen. Zij zijn missionarissen, maar missionarissen, die liever niet op missie gaan. Op dat aspect van de Amerikaanse samenleving kom ik nog terug, hij is steeds bereid om de hele administratieve machine bij het missiewerk in te schakelen. De Amerikaanse regering tracht in Midden- en Oost-Europa werkelijk niet alleen de gelegenheid voor Amerikaanse ondernemingen te openen. Zij steunt het economisch individualisme ook in beginsel. De lening werd aan Engeland niet gegund, omdat zij Attlee's socialistisch experiment zou steunen. Zij werd evenwel tenslotte toegestaan, maar... vooral als een zet in de strijd tegen de Sowjet-Unie. Nogmaals, dit is niet louter baatzucht; het is idealisme. Want wij mogen niet vergeten, dat ook het dienen van een verkeerd ideaal idealisme is. Het vermelden van Amerika's idealisme brengt ons tot het andere aspect van zijn vreemde beschaving. De Noordamerikaanse samenleving is intens ethisch ingesteld. In het bijzonder valt deze richting in kerkelijke kringen waar te nemen. Daar stelt men zich te weer om onderdrukte minderheden te beschermen en daar wordt zelfs het bestaan van het Amerikaanse negerprobleem niet geheel over het hoofd gezien. Daar vindt men de voorstanders van de collectieve veiligheid en degenen voor wie het instituut der Verenigde Volken een heilige werkelijkheid is. Culturele voorlichting in het buitenland — men denke aan het Rockefeller Fund — wordt voor de aanhangers van de ethische stroming krachtig in de hand gewerkt¹⁾. Daarbij mogen we ook niet vergeten, dat een aantal Amerikaanse denkvormen en gewoonten overeenkomt met het beste, dat wij hier in West-Europa bezitten: eerbied voor de opvatting van een rechtstaat, gewoon en alledaags fatsoen.

Maar waar blijft dit alles, wanneer het met het hoofd-ideaal der onbeperkte concurrentie en der zgn. vrije economie in botsing komt? Want dáár gaat het om. Niet om het bezit van fraaie beginselen en deugdelijke instincten, maar om hun daadwerkelijkheid, om hun vermogen om zich ook vast en ononderbroken in daden om te zetten. En daar schiet Amerika tekort. Als het heilige beginsel van het economisch individualisme in het gedrang raakt, zwijgt in Amerika al het andere.

Zo komt het dan, dat Amerika een wereldpolitiek ter verdediging van de zuiver politieke democratie voert, van een regeringsstelsel dus, waarin de andere democratie, die der sociale rechtvaardigheid, niet mag meepraten. Maar terwijl Amerika zich een grote mogendheid waant, die in

¹⁾ Ikzelf, die voor mijn geestelijke vorming zoveel aan den Amerikaanschen filosoof William James te danken heb, zou nooit het bestaan van hogere waarden in de Amerikaanse cultuur ende Amerikaanse beschaving willen ontkennen.

staat is zijn opvatting ook met gewapende macht te steunen, is het eigenlijk toch maar potentiëel een grote mogendheid. De motor van Amerika's macht heeft drie jaar nodig om warm te lopen. Nu manoeuvreert Amerika om meer bases en steunpunten te verkrijgen, maar het heeft geen volk om die steunpunten permanent te bezetten. Amerikaanse troepen willen maar één ding: ze willen naar huis! Dat is merkwaardig voor een volk van emigranten en pioniers, maar het is waar, en erover praten helpt niet.

Onveranderbaar, omdat het ultra-kapitalisme, dat door de Amerikanen gehuldigd wordt, een eeuwige kringloop betekent, tussen hoogconjunctuur en malaise, gaat Amerika de toekomst tegemoet. Vrije concurrentie ten eeuwigden dage — wellicht fascisme, met als enige kans op bevrijding, revolutie. Daar hebt u het paradijs van Churchill en... van de Partij van de Vrijheid.

En nu, de Sowjet-Unie. Een regering van lastige, onbeleefde mensen, die bij het internationale spel uitsluitend eigengemaakte regels volgen. Een bevolking, die volkomen van het buitenland is afgezonderd, niet mag reizen en bovendien er een totaal andere logica op nahoudt dan wij in het Westen. Rusland, de zorgelijke gedachte, waarmee we 's avonds naar bed gaan. Om van dat Rusland te houden, moet men Communist zijn, evenals men, om van onze Communisten te houden, Rus moet zijn. Maar Rusland — Rusland! — dat is toch ook, het land van het Socialisme. Als we nu eens niet tactisch willen zijn, maar zuiver wetenschappelijk, dan moeten wij vaststellen, *dat Rusland datgene volbracht heeft, of aan 't volbrengen is, wat ook wij tot stand willen brengen*. Wie dat ontkent, is geen Socialist. Rusland heeft een collectivistisch stelsel. Willen wij dat soms ook niet? Rusland heeft, bijna, de klasse-loze maatschappij. Die komt hier ook, of wij het wensen of niet. Als Socialisten staan we dus oneindig minder ver van de Russen dan van de Amerikanen af.

Hoe is Rusland echter aan zijn Socialisme gekomen, hoe houdt het zijn Socialisme in het leven? Door methodes, waar wij. West-Europeanen, eenvoudig niet van willen horen. Door schrikbewind, door geweld, door revolutie en de daaropvolgende verdelging van de bourgeoisie. Nu weet ik wel, dat er ten gunste van dit stelsel één argument kan worden aangevoerd, waarop het antwoord mij in ieder geval onbekend is. De revolutionair zegt, terecht, dat zolang men de beschaafde methodes van politieke democratie met haar vrije oppositie, en haar persvrijheid blijft toepassen, de tegen-revolutie en de reactie steeds kunnen terugkeren, en overigens niet zullen aarzelen, de geweldmiddelen van het Fascisme te gebruiken. In hun land hebben de Russische revolutionairen dit gevaar bezworen. Maar verliezen zulke revolutionairen, juist door het miskennen van de historische wet der geleidelijkheid, niet hun gehele voorsprong? Is de verwording van menselijke harten en zielen, waar geweld en on-ethisch optreden regel zijn, niet gevaarlijker nog dan het risico, dat bij de geleidelijke rationalisering van het maatschappelijk leven wordt gelopen? Het zal evenveel generaties duren, voor de gewone Rus genezen is, als voor ons het wachten op betere dingen. Daarom zeggen wij: „Ja, dá t — m a a r n i e t z ó!”

Niet zo, trouwens, om nog een andere reden. Rusland behoort tot een andere beschaving dan wij, tot de Slavische tak van het Hellenisme, terwijl wij tot de Westelijke behoren. Dat verschil voelen wij iedere keer dat we met de Russen in aanmerking komen. Niet alleen *voelen ze*, maar *ze denken* ook anders dan wij. Een stelsel, dat hun misschien past, is voor ons niet het juiste.

Nog een woord over de beweegredenen van het buitenlands beleid der Sowjet-Unie. Hierbij wil ik het voorbehoud maken, dat zekerheid ómtrent dit onderwerp eerst het bezit kan worden van geschiedschrijvers in latere generaties. Nu kunnen we enkel gissen. Ik geloof dat er geen sprake kan zijn van een Russisch imperialisme, van een stelsel, dat uitgaat van nationalistische overwegingen, die samengaan met het zoeken van materiële baat op grote schaal. De Sowjet-regering bekommert zich allerminst om nationalistische doeleinden, zij zoekt macht en dominantie niet als een doel op zichzelf. Natuurlijke rijkdom buiten haar grenzen zoekt zij slechts in het voorbijgaan, als middel tot het bereiken van haar einddoel. *Dat einddoel, is eenvoudig, wereldrevolutie.*

Want, evenals Amerika, is Sowjet-Rusland idealistisch. Doch, evenals het Amerikaanse, is zijn idealisme van slecht allooi. De leiders der Sowjet-regering zijn, rechtstreeks of onrechtstreeks, in en door de kapitalistische maatschappij gevormd. Zij zijn besmet met de psychologische ziektekiemen, die zekere individuen automatisch tegen alle gezag in het geweer brengen, met de zielsziekte, die den beroepsrevolutionair maken. Ze blijven critisch en negatief ingesteld. Hun moeilijkheid is echter, dat er nu geen gezag meer boven hen staat, waartegen zij zich kunnen verzetten. Dat zij vrij zijn, baas in eigen huis, wil er bij hen nog niet in. Zij zoeken dus de symbolische autoriteit waartegen zij kunnen opstaan, en vinden die enkel in de niet-Communistische maatschappij van andere landen. Zij zoeken, bewust en volhardend, om daar ook de revolutie uit te lokken en trachten er zekerheid, ellende, ontevredenheid, in het leven te houden, tot de volken geen andere uitweg zien dan revolutie. Niet overal willen zij revolutie op dezelfde wijze teweeg brengen. In zekere landen verwachten zij de verwezenlijking van hun programma van een onbloedige staatsgreep, die het één-partij-stelsel zal invoeren. Slechts waar dit onmogelijk blijkt, sturen zij op de gewelddadige bloedige opstand aan.

Tegenover deze houding en levensopvatting weten wij, democratische socialisten, evengoed als tegenover de Amerikaanse levensfilosofie, wat onze eigen houding moet zijn. Wij beseffen, dat Amerika en Rusland dit gemeen hebben, dat ze de waarde van den mens, de waardigheid van de enkeling, eenvoudig opzij schuiven. Daar doen we niet aan mee, Tussen het anarchisme van de uitsluitend politieke democratie van Amerika, en de tyrannie van de zuiver economische democratie van Rusland *willen wij de personalistische, „geplande” samenleving, waarin de democratie tegelijk politiek en sociaal is.* Slagen wij erin de maatschappij in ons Westelijk Europa in die zin te hervormen, dan zullen de Russen moeten leren, dat ze niet in het bezit zijn van de alleenzaligmakende formule, van de formule, die voor de hele wereld geldt. Eer we hen tot dit inzicht brengen zullen we heel wat geduld moeten oefenen. Maar vooral, we zullen buitengewoon eerlijk moeten zijn, en

buitengewoon ernst maken met ons eigen slag van Socialisme. Alleen dan zal het mogelijk zijn voor rood en roodst te leren dat ze, hoewel ze nooit kunnen samengaan, ook nooit tegenover elkaar hoeven te staan. Is dat mogelijk? Er bestaat, in ieder geval, geen andere uitweg. Het mogelijk te maken is de grootste taak voor allen, die in de nieuwe maatschappij, waar sociale rechtvaardigheid zal heersen, geloven.

Laat ik nu de plaats en de rol van Engeland in onze verdeelde wereld bespreken. Er zijn in Nederland heel wat Anglofielen en Anglomanen. Ik ben zelf een overtuigd voorstander van een nauw samengaan van onze twee landen. In het verdiepen van wederkerig begrip en van vriendschap tussen Nederland en Engeland zie ik sedert jaren mijn levenstaak. Gedurende de oorlog heb ik me verheugd over de innige samenwerking tussen onze militaire staf en die der Britten, tussen de regering van Gerbrandy en die van Churchill. Ik heb er een voorteken in willen zien van het totstandkomen van een Westelijk Blok, van een regionale samenbundeling van de Lage Landen, Frankrijk en het Verenigd Koninkrijk. Toch zou ik aan de voorstanders van groter samenwerking met Engeland eerst dit willen zeggen: „Wat is Uw oogmerk? Wat is Uw doel? Ziet gij in Engeland enkel de brug naar het Angelsaksische Amerika, wilt gij, met Churchill, eigenlijk een verbond tegen de Sowjet-Unie, misschien zelfs een collectief gevoerde zgn. preventieve actie? Dan ben ik Uw vijand. Maar werkt gij voor een verbond der beschaafden, een samengaan van degenen die in een rechtsstaat, in de rechtszekerheid, in de heilige eerbied voor de menselijke persoonlijkheid geloven — wilt gij losblijven en van Rusland en van Amerika — ja, dan ben ik aan Uw kant.”

Immers, we staan voor 't ogenblik voor dit vraagstuk: Zoals we de wereld zien is er een plaats open voor een staat, die leiding wil geven aan een beweging ter bescherming van de heiligste menselijke waarden, die zowel door het Amerikaanse kapitalisme als door de Russische actie ten gunste van wereldrevolutie worden bedreigd. Kon deze leiding van Engeland komen? Het is boven alle twijfel verheven, dat de Britten op hun eiland een beschaving hebben ontwikkeld, die op zichzelf een blijvende waarde bezit. Het is een beschaving, die in deze tijd van hoogste crisis voor de hele wereld van waarde is, omdat zij als voorbeeld kan dienen voor de wijze, waarop tussen de twee dreigende klippen door kan worden gestuurd.

De Engelsman heeft een bijzondere levenswijsheid en een eigen levenshouding ontwikkeld. Hij heeft die reeds aan zijn mede-Britten, de Schotten en de mensen van Wales, meegedeeld. Het is een vorm van zelfbeheersing, van terughoudendheid, die de buitenstaander wel eens aandoet als arrogantie, maar die eigenlijk eenvoudig *discipline* is. Discipline evenwel, die van onder aanvaard, niet van boven is opgelegd. In Groot-Brittannië is het mechanisme der menselijke samenleving beter gesmeerd dan elders. Ruzietjes, stekeligheden, het vechten om plaatsen op openbare voertuigen, zijn er veel zeldzamer, evenals oneerlijkheden en de zondetjes, die den mens klein houden.

De volwassenheid der mensen in hun onderlinge betrekkingen kenmerkt hen ook in hun betrekking tot de staat. De Brit heeft een bijzondere

staatszin. Het is alsof iedere burger zichzelf als aandeelhouder in de georganiseerde gemeenschap beschouwt. In het Verenigd Koninkrijk voelt men dan ook niet voortdurend de tegenstelling tussen regeerders en gewone burgers. De staatsmachine bevindt zich wel boven het publiek, maar schijnt niet tegen het publiek gekeerd. Dit alles is niet louter theorie. Er is minder belastingontduiking, het publiek helpt de politie veel meer dan elders bij het opspeuren van misdadigers, minder politie is nodig om de openbare rust te verzekeren. Denk maar aan het feit, dat in Groot-Brittannië de leider van de oppositie deel uitmaakt van de parlementaire machine en als zodanig gesalarieerd wordt. Toen de nieuwe socialistische regering verleden jaar besloot, de kolenmijnen te nationaliseren, verklaarde de vereniging van eigenaars, dat zij deze beslissing betreurde, maar niettemin loyaal zou medewerken om haar ten uitvoer te brengen. Zo gaat het in 't groot, en zo gaat het in 't klein. Een automobilist staat bij het rode licht stil, ook al is er geen verkeer op de weg en in de verste verte geen agent te bespeuren.

Dit laatste is een treffend voorbeeld van een allerbelangrijkst aspect van de Britse staatszin. In Engeland kent men de heerschappij van de wet, „the rule of law”. De wet staat boven de samenleving. Ze is het werk van vele geslachten, en bezit daardoor een eigen bestaan en een eigen waardigheid. Zij is voor den Brit dan ook niet eerst en vooral *beperking*, maar *bescherming*. De Brit weet dat hij rechtszekerheid bezit, en dat steeds de wet hem en zijn rechten zal beschermen. Daarom kan de maatschappij, waarin hij leeft, een collectivistische koers inslaan zonder gevaar, althans zonder al te veel gevaar, dat dit een fascistische reactie zal veroorzaken. Het één-partij-stelsel der Russen is voor het Brits Socialisme overbodig, want via de politieke democratie kan daar ook de economische democratie werkelijkheid worden.

Dat de Britten er zulke burgerdeugden op na houden is overigens geen bewijs, dat hun innerlijk gehalte beter is dan dat van anderen. Hun deugden zijn voor hen als manna uit de lucht komen vallen. Dank zij hun aardrijkskundige ligging hebben de Britten in de loop van hun geschiedenis steeds anders en beter kunnen leven dan wij op het Europese vasteland. Sedert bijna negen eeuwen is Engeland vrij van vijandelijke invallen gebleven. Dat heeft het aan de zee te danken. Terwijl Fransen, Bourgondiërs, Oostenrijkers, en zovele anderen hun vorsten nog nodig hadden als leiders in de strijd tegen hun naburen, werd het voor de Engelsen mogelijk om met hun vorsten af te rekenen. Absolute vorstelijke macht was voor het goed der Engelsen allang niet meer nodig, toen elders aan 's vorsten prerogatieven nog niet getornd mocht worden. Zo hebben de Engelsen vroeger hun burgerlijke vrijheid veroverd, vroeger die deugden kunnen ontwikkelen, die bij het bezit van politieke verantwoordelijkheid passen, die er de vrucht van zijn.

Zodoende hebben de Britten een speciale beschaving ontwikkeld, die tot voorbeeld aan anderen kan strekken. Maar kunnen, willen de Britten meer doen dan anderen tot voorbeeld te dienen? *Willen de Britten de leiding op zich nemen? Mogen we op hen rekenen?* Deze vraag heeft eigenlijk twee aspecten: de toekomstkansen van het Socialisme in Engeland en de houding der Engelsen tegenover het Europese vasteland. Is Groot-Brittannië inderdaad het Mekka geworden van het revisionis-

tische Socialisme, zoals wij dat voorstaan? Dat is onze eerste vraag. Het Verenigd Koninkrijk heeft nu een Labour-regering met een programma, dat allerminst verwaterd Socialisme kan worden genoemd. Die regering blijft in ieder geval nog vier jaar op het kussen. Wat gebeurt er na deze vier jaar? Om een aantal redenen is dit zeer moeilijk te voorspellen. Om te beginnen vanwege het Britse kiesstelsel, waarin de evenredige vertegenwoordiging geen plaats heeft. Want dit heeft de evenredige op andere stelsels voor, dat zij de taak der profeten gemakkelijk maakt ¹⁾. Het Engelse stelsel gaat echter te ver in de tegenovergestelde richting. Het laat teveel aan onvoorziene omstandigheden over, dus aan wat wij, bij gebrek aan een betere naam, het toeval noemen. Minderheden kunnen bij het districtenstelsel zetels winnen. Bij een algemene verkiezing kan men een van die beruchte landverschuivingen beleven. Nu plegen we ons de Britten veel té lichtvaardig als standvastige mensen, mensen uit één stuk voor te stellen. Omdat de Engelsman in het dagelijks leven zo rustig en vastberaden is — hoe hebben wij zijn standvastigheid gedurende de Tweede Wereldoorlog niet bewonderd — menen wij, dat hij dit ook in al zijn doen en laten is. Wat een vergissing? *De Engelsman is geen man van vaste beginselen, ja eigenlijk helemaal geen man van beginselen.* Daarmee is nog niet gezegd, dat hij beginselloos is. Maar hij treedt het leven niet met vooropgezette principes tegemoet. Hij is door en door empirisch, experimenteel. Door de practijk wil hij zijn doel bereiken. Hij vaart niet op de kaart, doch volgt liever zijn instinct. Laten wij er dus niet al te vast op rekenen, dat ook een volgende keer de Britse kiezers de Arbeiderspartij met een meerderheid naar het Lagerhuis zullen sturen. Wat verleden jaar gebeurde was allerminst een bekering in massa tot het Socialisme. Er bestaat inderdaad een stevige kern van overtuigden; vrijwel de hele vakbeweging hoort daarbij. Daarnaast, onder de politiek minder bewuste volkslagen, bestond en bestaat er een dorsten naar gerechtigheid, een hunkeren naar een nieuwe en betere wereld — evenals elders, evenals bij ons. Men had geleden, nu wilde men zijn deel hebben aan wat gewonnen en verkregen was. We weten, hoe het bij ons, en in een korter tijdsbestek, verkeerd is. Wat zal Engeland overkomen, wanneer de harde werkelijkheid, het moeilijke na-oorlogse leven, teleurstelling en ontevredenheid met zich meebrengen? Ik weet het niet. Het socialistische schip ligt voor ander op de ree. Aan de wal vastgemeerd is het nog niet.

Daarbij komt dan die wonderlijke tweeslachtigheid in de houding der Engelsmen tegenover het vasteland van Europa. Zij wortelt diep in hun geschiedenis. Steeds weer hebben de Engelsmen bewezen, dat zij zich

¹⁾ Al behoort dit niet in het minst tot mijn betoog, ik kan toch de evenredige vertegenwoordiging niet vermelden zonder er in het voorbijgaan even het mijne over te zeggen. Menselijke zaken berusten op betrekkelijkheid. Vastheid en zekerheid bezit alleen het goddelijke, indien het bestaat. Maar volstrekke logica, rede in plaats van redelijkheid, na te streven in het menselijke, betekent dat men in een waan verkeert. Het is geloven dat er voor de mensheid een absolute formule kan worden ontdekt, die haar veilig in de haven brengt. Volstrekke zekerheid heeft de menschen al zoveel ellende bezorgd! U weet het zelf: evenredige vertegenwoordiging betekent cijfertjes in plaats van menschen, partijen waarin men geboren wordt in plaats van partijen, die men steunt om het algemeen welzijn te bevorderen.

tegelijktijd deel van het Europese vasteland, en volkomen ervan afscheiden, voelen. Tussen die twee gevoelens woedt een eeuwige strijd. Het valt nooit met zekerheid te voorspellen, welke van de twee tendenzen, die eruit voorspruiten op een gegeven ogenblik de overhand zal hebben.

Bijna negen eeuwen, ik vermeldde dit al, is Engeland van invasie vrijgebleven. De sloot — „the ditch” — heeft daarvoor gezorgd. Tot het vliegtuig en de duikboot hun intrede in het wereldgebeuren deden was dat water dan ook een afdoend argument tegen hen, die zich met ons vasteland wilden bemoeien. „Ons belang is de handel in verre streken”, heette het. „Wij hebben voor onze Rijksbelangen te zorgen. Laat Europa maar aan zijn eigen lot over.” Maar steeds zijn er ook Britten geweest, die beseften, dat de sloot tenslotte maar smal was, dat, om maar één voorbeeld te nemen, een vloot, die zich in de riviermonden van de Lage Landen schuil hield, op een goede dag met een Oostenwind voor de kust van Engeland kon verschijnen, eer de Britse vloot daar, tegen diezelfde Oostenwind in, iets tegen zou kunnen doen. Daarom heeft de Britse staatkunde er steeds voor willen zorgen, dat onze gewesten niet in de handen van een potentiëlen vijand zouden raken. Daarom heeft Engeland ons tegen Philips II, Lodewijk XIV, Napoleon en de Duitsers, beschermd. Maar bij iedere gelegenheid, voordat Engeland onder de invloed van het één-met-Europa-beginsel ingreep, moest het eerst een periode doormaken van acuut isolationisme. Ik memoreer enkel het laatste geval: Chamberlain en München zijn we nog niet vergeten. En hoe verouderd het beginsel „los-van-Europa” nu ook mag zijn geworden, toch zijn er, nu ook weer, stemmen, die zich ten gunste van isolatie uitspreken. Vroeg of laat komen de Britten tot bezinning. Maar nooit te vroeg, en wellicht, ééns, te laat.

Op 't ogenblik denk ik, denken wij, niet zozeer aan een crisistoestand. We denken meer aan hulp in de tegenwoordige moeilijke omstandigheden, aan verantwoordelijke leiding van de kant van Groot-Brittannië. Wat hebben we van het buitenlands beleid van dat land te verwachten? Het is bekend, dat Groot-Brittannië in zijn buitenlandse politiek het beginsel der continuïteit volgt. Dit is natuurlijk niet een beginsel, waarvan onder geen omstandigheden kan worden afgeweken. Tot nog toe kan ik echter in de buitenlandse politiek van de Labour-regering geen aanwijziging vinden, dat de continuïteit wordt opgegeven. In het Foreign Office blijft het oude personeel aan. De nieuwe krachten, die gedurende de oorlog voor en in dat ministerie hebben gewerkt, worden een voor een ontslagen, de nieuwe afdelingen, die vrijstonden van de oude en beperkte traditie, worden doodgedrukt. Vele socialistische ministers, en Bevin, de Foreign Secretary, voorop, zijn lang niet vrij van een kleinburgerlijke bewondering voor de geschoolde bourgeoisie met haar rijke traditie, voor het beschaafd accent van de oud-leerlingen der Public Schools. Van een hervorming van het personeel van het Ministerie van Buitenlandse Zaken, dat juist bij uitstek uit zulke mensen bestaat, is voorlopig geen sprake.

En bovenaan de Minister zelf? Bevin krijgt nu en dan meer applaus van de oppositie dan van zijn eigen aanhangers in het Lagerhuis. Wat de oppositie wil, weten wij. Churchill heeft het duidelijk gemaakt: samen-

gaan met Amerika, Rusland op zijn plaats houden. Geen pressie op Franco. Ja, continuïteit; de populariteit van Bevin buiten zijn partij bewijst dat die bestaat. Daar komt nog bij, dat de Russen geweldig op Bevin's zenuwen werken. Ik zei het al, ze zijn lastig en onbeleefd. Een van de grootste moeilijkheden bij onderhandeling met de Russen is, dat hun afgevaardigden met geboeide handen aan de conferentietafel zitten. Verder zijn de Russen, trouw aan de revolutionnaire leer, nog veel minder schappelijk tegenover hun concurrenten, de revisionisten, dan tegenover de zuivere kapitalisten.

Nu is de vraag, of er in deze moeilijke verhouding met de Russen een kentering kan komen. Zeker is het, dat het alternatief voor vriendschap met Rusland, een exclusief samengaan met Amerika, lang niet iedereen aantrekt. Zelfs bij de oppositie bestaat een wrok tegenover de Amerikanen. Men vindt ook hen toch eigenlijk wat lastig. Ze herinneren rechts zo goed als links een beetje te veel aan de onvergetelijke figuur van Shylock. Mocht het dus ooit bij de Russen opkomen, om het revisionisme eerlijk zijn kans te geven, dan zou dit in Engeland met grote voldoening worden begroet. Want in zijn eigen partij is Bevin's buitenlands beleid eigenlijk niet populair. De arbeiderspartij is geweldig gedisciplineerd. Alweer, natuurlijk, op zijn Engels. Het is geen discipline met sancties, maar de vrij aanvaarde tucht, die van binnen en van onderop komt. Daarom werkt die ontevredenheid langzaam. Maar ik zie haar toch aan 't werk. De partij-conferentie, die met Pinksteren te Bournemouth werd gehouden, leverde daarvan een typisch staaltje op. De afgevaardigden gingen ter conferentie met een wild verlangen, om nu eens van de regering actie tegen den beul van Spanje af te dwingen. Maar Bevin praatte, met zijn diepe buikstem, praatte met zijn hakkelige eerlijkheid, en de Conferentie liet zich bepraten. Bevin kreeg zijn votum, en de Conferentie vond goed, dat er dan maar niets zou gebeuren. Maar de dag daarop sprak Léon Blum. En in zijn zwaar toegejuichte rede was er geen passage, die meer en langer applaus kreeg, dan die, waarin hij zei, dat hij het besluit van de Conferentie omtrent Spanje diep betreunde. Dáár zweeg de discipline, daar spraken de overtuiging en het hart. Het is vanuit de rangen der gewone partijmannen, die op de Conferentie te Bournemouth vertegenwoordigd waren, dat we de hernieuwing mogen verwachten, dat een stoot zal worden gegeven ten gunste van een politiek, die vol durf de politieke democratie tegenover Rusland, en het Socialisme tegenover Amerika, zal voorstaan. Bevin is en blijft een overtuigd socialist. Op een goede dag krijgt hij genoeg van de wierook van rechts. Laat de Sowjet-Unie maar een klein gebaar maken, een gebaar van toenadering, laat zij eindelijk inzien, dat haar formule voor West-Europa niet dienstig, niet nodig is. Dan zal Bevin, van zijn ambtenaren geëmancipeerd, aan zijn eigen instincten gehoor geven.

Immers, binnen de Arbeiderspartij heerst een geweldige spanning. Laski, de gewezen voorzitter, doet soms zijn eigen zaak onrecht door zijn overdrijvingen en zijn jacht naar paradoxen. Maar hij staat allerminst alleen, integendeel, hij vertegenwoordigt een sterke richting. Voortdurend wordt er op de regering druk uitgeoefend, om haar ertoe te brengen in haar buitenlands beleid de koers meer links uit te zetten. En het is van een meer links gerichte koers dat we het meeste goeds te verwachten heb-

ben. Dat zit zo: het Socialisme is nóg een internationalistische beweging. Internationalisme, vergeten wij dit niet, is volstrekt niet onverenigbaar met gezonde vaderlandsliefde. Maar het is een leer, vooral een geesteshouding, die een uitmuntend correctief verschaft op die aangeboren Engelse neiging om steeds tussen inmenging en afzondering, tussen interventionisme en isolationisme, te schommelen. Socialisten zijn gewoon op internationale bijeenkomsten medestrijders uit het vasteland te ontmoeten. Zij voelen de problemen van andere landen sympathiek aan, begrijpen ze beter, zien ze in termen van menselijkheid, niet van machtsformules. Ze hebben minder neiging om aan de inblazingen van de persmagnaat Beaverbrook het oor te lenen, en om van hem aan te nemen, dat Groot-Brittannië zich uitsluitend naar zijn Imperium moet wenden en Europa aan zijn eigen lot moet overlaten.

Mij komt het voor, dat het ons belang is, dat de radicale richting in de Britse Arbeiderspartij aan invloed toeneemt, want die radicale richting staat meer activisme op buitenlands gebied voor. Als dat gebeurt, krijgt Bevin wat minder applaus van de oppositie en wat meer goedkeuring van zijn eigen linkervleugel en van de Socialisten van het vasteland.

Nu ben ik van mening toegedaan — het blijft een persoonlijke mening —, dat wij op het Vasteland, en in het bijzonder in Nederland, ertoe kunnen bijdragen om dat activisme te versterken. Wij willen met Groot-Brittannië samengaan, niet in een blinde anti-Sowjet-campagne aan de zijde van de Amerikaanse atoombomwerpers, om het twijfelachtige voordeel van Amerikaanse bescherming en van kortzichtig opgevatte veiligheid. Daarvoor willen wij ons Socialisme niet opgeven. Wij willen samengaan met Groot-Brittannië in een blok van progressieve West-europese landen, in een regionaal accoord, dat zich noch tegen de Verenigde Staten noch tegen de Sowjet-Unie. Rusland zal ons dit kwalijk nemen. Want terwijl het zelf Bulgarië en andere landen in zijn Oostelijk blok absorbeert, wil het 't vormen van een Westelijk blok onder Britse leiding voorkomen. Om dat te doen speelt het met bijna aandoenlijke eenvoud zijn berucht „wantrouwen” uit. We moeten Rusland laten zien, dat het ons ernst is met onze politiek van Westelijke onafhankelijkheid. We willen evenmin een dictatuur uit Moscou als we er een uit Berlijn hebben gewild. Maar, ik herhaal het, het Westelijk blok mag ook niet anti-Sowjet zijn. *Het is anti-niemand; het is pro-onzelf.*

Hoe krijgen we de Britten ertoe om blijvend aan het oprichten en in standhouden van zo'n blok mede te werken? Blijvend, want we willen nu eens, dat die Britse slinger zal stilstaan, we willen ook van Groot-Brittannië een land maken met een buitenlandse politiek, die zich laat voorspellen. Dat kunnen we alleen van de radicalisering van de Labour Party verwachten. En daar kunnen wij op velerlei wijze toe bijdragen. Laat ik slechts enkele punten aanduiden.

1. *Wij moeten het voor de Britten de moeite waard maken om ons te vriend te houden.* Daarom, eerst en vooral, geen terugkeer tot ons oude anti-militairisme. Dat heeft uitgediend. Laten we onze anti-militairistische traditie gebruiken en kanaliseren door actie te voeren voor de werkelijke democratisering van ons leger. En daarenboven: samengaan

met België. Zo nauw samengaan als dat maar kan zonder het eigene, dat beide landen en volken kenmerkt en onderscheidt, op te geven.

2. *We moeten de sympathie van de gezonde linkse elementen in Groot-Brittannië verdienen.* Door zelf gezond links te zijn. Door ons programma voor binnenlandse politiek niet te laten verwateren. In het bijzonder door onverschrokken voort te gaan met het zoeken naar een geweldloze democratische oplossing van het probleem van Indonesië. Groot-Brittannië geeft India zijn vrijheid. Het heeft, en heus niet alleen in socialistische kringen, weinig sympathie met onze Van Mook-vreters.

3. *We moeten weten wat we willen.* En wat we willen is dit:

We willen geen inschakeling bij de Amerikaanse verdediging van het ultra-kapitalistisch stelsel, al willen we toch, vanwege de dollars en het graan, ons bijzonder vriendelijk tegenover de Verenigde Staten vertonen. We willen geen inschakeling in het stelsel van de onvrije economische democratie van Rusland, maar wel willen we in dat land erkennen het land waar het socialisme werkelijkheid is geworden, en waar een voor ons lang niet onaantrekkelijke levensverhouding langzaam aan het worden is.

We willen een blok vormen dat tussen Amerika en Rusland een derde mogendheid in de wereld zal vormen, en dat daardoor de scherpheid van de antithese Amerika—Rusland zal doen verdwijnen.

In het kort, we willen, dat Groot-Brittannië progressief, vrijzinnig, socialistisch blijft, en met dat Groot-Brittannië willen we zo innig samenwerken als het maar kan.

4. *We moeten duidelijk maken, wat we willen.* We moeten onze geestverwanten in Groot-Brittannië bereiken, we moeten voor onze levensopvatting en voor ons streven in Groot-Brittannië propaganda voeren. In een gesprek met een Nederlandse journaliste heeft Laski de wens uitgesproken, dat in samenwerking met de Labour Party, Nederlandse publicaties en boeken over socialistische onderwerpen vertaald en in Engeland bekend zouden worden gemaakt. In die richting valt heel wat nuttige arbeid te verrichten. *De Partij van de Arbeid behoort alle goede voorlichting, niet alleen van de zijde der Partij, maar ook van die der Nederlandse Regering, te steunen.* Gedurende de oorlog heeft Nederland zich door zijn uitstekende propaganda veel vrienden in Engeland verworven. Voor Nederland en voor onze beweging komt het er opan, die goede wil en die vriendschap te behouden, te gebruiken, te vermeerderen.

Prof. Dr. G. J. RENIER

Binnenlandse notities

„Er heerst een geestelijke en sociale crisis.”

Het voorlopig Verslag over de hoofdstukken I en VII A der Rijksbegroting voor 1946 en 1947 is verschenen en de grote lijnen van het komende parlementaire debat tekenen zich dus af. Deze debatten vallen in een periode van politieke malaise, welke (om ons tot de regeringspartijen te beperken) in democratisch-socialistische kringen sterker doorwerkt, dan in de rijen van de K.V.P. De regering Schermerhorn—Drees had gezag en sympathie bij de Partij van de Arbeid en werd aarzelend en tegenstribbelend gevolgd door de K.V.P. Voor de huidige regering is dat precies omgekeerd; haar crediet onder socialisten is niet groot en er groeit allengs spanning tussen de regering en de socialistische ministers enerzijds en de aanhangers onzer partij anderzijds. De K.V.P. echter voelt zich aanmerkelijk behagelijker en dat feit op zichzelf schijnt somtijds bij haar partner irriterend te werken. Er is dus alle aanleiding de huidige politieke situatie aan de hand van de stukken te analyseren.

In het Voorlopig Verslag stellen „vele leden”, kennelijk de leden van de K.V.P., de vraag... „of de Troonrede van 23 Juli j.l. en de ingediende ontwerp-begroting voor 1947 een concrete bevestiging opleveren van de karakteristiek, welke in de Kamer omtrent het Kabinet was gegeven, n.l. „dat het vooruitstrevend wil zijn in Christelijke richting”. Zij meenden dat dit inderdaad het geval is. Zij wezen op verschillende in uitzicht gestelde maatregelen ter bevordering van de zedelijke, de geestelijke en de stoffelijke welvaart, waarin dit karakter zich weerspiegelt. Als voorbeelden noemden zij:

1. de aankondiging van een ernstig onderzoek, hoe ontduiking van artikel 263 B.W. (verbod van echtscheiding met onderling goedvinden) kan worden tegengegaan;
2. de voorbereiding van maatregelen ter voorkoming van lichtvaardige echtscheidingen;
3. de eerste stappen tot verbetering van de financiële positie van het bijzonder hoger onderwijs;
4. de steunverlening aan de jeugdbeweging, met inachtneming van de zelfstandigheid van levensrichting en erkenning van de rechten der ouders;
5. de bevordering van maatregelen om aan het economisch verantwoorde kleine boerenbedrijf een behoorlijk bestaan te verzekeren;
6. het geven van algemene leiding van Overheidswege aan het economisch-sociale leven en het betrekken van alle bedrijfsgnoten in het overleg over sociale en economische vraagstukken, zowel bedrijfstakgewijze als ondernemingsgewijze;

7. incidentele bevordering van socialisatie om redenen van algemeen belang;
8. de voorbereiding van een verplichte wachtgeldregeling en werkloosheidsverzekering;
9. de aankondiging van een wetsontwerp tot herziening van de bepalingen betreffende de beëindiging van arbeidsovereenkomsten, zulks ten einde aan de daarbij betrokkenen meer bestaanszekerheid te verschaffen.

Ook de volgende punten hebben — indien ze worden geconcretiseerd — instemming dezer leden:

10. de voorbereiding van maatregelen tot een meer doeltreffende bestrijding der openbare onzedelijkheid;
11. het ontwerpen van een wettelijke basis voor een nationaal omroepbestel met organische inschakeling der verschillende levensbeschouwingen;
12. het voornemen tot bescherming van de middenstand, waar nodig, tegen onredelijke concurrentie van het grootbedrijf;
13. de voortgezette voorbereiding van een wetsvoorstel op de publiekrechtelijke bedrijfsorganisatie, waarbij aan gerechtvaardigde verlangens van het bedrijfsleven alle aandacht zal worden geschonken.

Wij hebben het verslag op de voet gevolgd en de lezer zal bespeurd hebben, dat de barometer bij de K.V.P. op mooi weer staat. Een enkele notitie bij de 13 punten mag niet ontbreken. In de punten 1, 2, 3 en 10 zijn typische desiderata vervat, die los staan van de grote staatkundige en sociaal-economische problemen van onze tijd. De ingenomenheid van de kant van de K.V.P. roept in andere kringen de vraag op, wat men nu eigenlijk wil en of we te doen zullen krijgen met een poging, om typisch katholieke verlangens te verwezenlijken met behulp van de Partij van de Arbeid. De vraag is kenmerkend voor de sceptische gezindheid van velen t.a.v. de K.V.P. De zaak zelf rechtvaardigt de aangeduide vrees niet. Er ligt nog geen enkel concreet voorstel op tafel. Alvorens het zover is, zal er ruimschoots gelegenheid zijn, de denkbeelden in de week- en maandbladen te onderzoeken. Het echtscheidingsprobleem lijkt ons niet onoplosbaar, doch het vraagt zorgvuldige en rustige behandeling in de objectieve sfeer. Eerst dan kan blijken, of er in het Nederlandse rechtsbewustzijn een grondslag voor wetswijziging vorhanden is. Iedere oplossing, die door een ruime minderheid als hinderlijk of onrechtvaardig wordt gevoeld, roept spanningen op, die o.a. de positie dezer regering schaden. Voor dergelijke „oplossingen” zou bovendien de Partij van de Arbeid niet worden gewonnen.

Ook de critische noot ontbreekt niet. Na de 13 punten, die tot volvoering stemmen, wordt door dezelfde leden betoogd, dat zij het als een pijnlijk gemis gevoelen. . . .” dat de regering noch in de troonrede, noch in de begrotingsstukken enige mededeling heeft gedaan omtrent het gewichtige vraagstuk, hoe de massa des volks te brengen tot eigen bezit, hetgeen wordt beschouwd als een noodzakelijke maatregel voor

de opbouw van een solide samenleving. Het onderzoek naar de daartoe dienstige middelen dient zonder uitstel ter hand te worden genomen." Hier is het vraagstuk der bezitsspreiding aan de orde, waaraan kort geleden de professoren Van den Brink en Romme een brochure hebben gewijd. Wanneer we niet te doen hebben met een maatregel, die er gewild of ongewild toe strekt de arbeiders en de kleine luyden te verzoenen met de huidige maatschappelijke structuur, zal onderzijds het denkbeeld zonder vooroordeel worden onderzocht. Doch, zo moet worden gevraagd, hoe kan men zich gerechtigd achten van een *pijnlijk gemis* te spreken? Hier hebben de leden der K.V.P. de geïrriteerdheid, die zij dreigen op te roepen, aan zichzelf te wijten. Vraagstukken als het onderhavige zijn geen dag eerder rijp voor oplossing, dan nadat is gebleken, dat de voorstellen door de rechtsovertuiging ener grote meerderheid van ons volk worden gedragen. Hier past een conclusie, die tevens kan steunen op het voorafgaande relaas: er is tussen de K.V.P. en de Partij van de Arbeid interfractioneel overleg nodig, waardoor vooreerst alle onzake-lijke, storende factoren kunnen vervallen en vervolgens het maximum effect der samenwerking kan worden bereikt.

De punten 4—9 en 11—13 van de desiderata der K.V.P.-leden bewijzen andermaal, dat er voor deze samenwerking een basis van voldoende draagkracht voorhanden is. Dat blijkt ook te gelden voor het vraagstuk Indonesië. Naarmate het duidelijker wordt, dat het driemaanschap Schermerhorn—Van Poll—De Boer met een gezamenlijk resultaat huiswaarts zal keren, maakt men zich gereed deze situatie zonder schok op te vangen. Het voorgaande leidt er toe, dat de leden van de Partij van de Arbeid de politieke grondslag der regering verdedigen met de volgende woorden: „Bij oppervlakkige beschouwing zou men nu zeggen, dat de Kamerverkiezingen het accent verlegd hebben; immers het aantal leden van de Partij van de Arbeid is kleiner geworden en dat van de K.V.P. is met één toegenomen. Echter heeft een deel van het kiezers-corps, dat socialistische hervormingen wenst, ditmaal op de C.P.N. gestemd, die daardoor 10 zetels heeft behaald. Thans zijn er diensten-gevolge in de Kamer 39 verklaarde voorstanders van socialistische maatregelen, meer dan ooit te voren. Voor het beoordelen van de mogelijkheden van politieke samenwerking mag men echter nooit communistische bij socialistische, anti-democratische bij democratische zetels optellen. De laatste interpellatie in de Kamer heeft dit weer bewezen. Een parlementaire regering kon in Nederland alleen tot stand komen, indien men, de democratische partijen als uitgangspunt nemende en aanvaardende de erkenning van de zedelijke beginselen, welke aan onze beschaving ten grondslag liggen, als toetssteen aanvaardde de onderscheiding tussen vooruitstrevend en behoudend, en dit zowel wat de economische en sociale politiek als wat de cultuurpolitiek en het beleid ten opzichte van Indonesië aangaat.”

Hoe reageert de oppositie op het oordeel der meerderheid? De communisten lieten de bewering dat zij geen democraten zouden zijn, niet onweersproken. Letterlijk heet het: „Er zijn echter verschillende opvattingen over de democratie. De hier aan het woord zijnde leden beschouwden als de ware democratie die, welke aan de werkende bevolking haar rechten en een behoorlijk bestaan waarborgt.” Dit is in zijn

korthed veelzeggend: er zijn blijkbaar *soorten* democratie en bepaalde bevolkingsgroepen, die wèl, andere die *niet* onder de werking dezer democratie vallen! En dan verwonderen de communisten zich nóg, dat ze geacht worden te staan buiten de cirkel der democratie!

De oppositie van rechts is gematigd. Men acht het nodig... „de opinie te bestrijden, dat een Parlementair Kabinet alleen op de basis van een verdeling in twee groepen — volgens de scheidslijn vooruitstrevend/behoudend — mogelijk zou zijn. Een Kabinet op breder basis dan de thans aanvaarde zou eveneens een parlementair karakter kunnen dragen. Deze leden betreuren, dat het Kabinet niet op nationale basis is samengesteld.” Hier blijkt dus, dat de poging om de K.V.P. los te maken uit het accoord met de Partij van de Arbeid, beleidvol wordt ondernomen. Het nationale Kabinet dient als lokvogel. Het is echter te naïef: men weet dat voor onze partij een nationaal Kabinet thans niet meer in aanmerking komt en de K.V.P. vertoont geen neiging om een weg in te slaan, die noodwendig tot herstel van de oude coalitie voert. Voorts wordt gevraagd naar... „de opvatting der regering omtrent de juiste verhouding van Staat en maatschappij en de richting, waarin de regering te dezen aanzien wil koersen. Dit achtten zij één van de belangrijkste aangelegenheden van deze tijd, nu zovelen van oordeel schijnen te zijn, dat de Staat alles kan en alles mag en dat hij zich ook moet bemoeien met levensgebieden, welke de zijne niet zijn. Een duidelijk antwoord op dit punt zou eveneens van grote waarde zijn ter beantwoording van de vragen, of het Kabinet met behulp van de fiscale wetgeving een anders verdeling van vermogen en inkomen tot stand wil brengen en wat het verstaat onder geleide economie, onder publiekrechtelijke bedrijfsorganisatie en onder zijn culturele taak.”

Het is duidelijk, dat de regering nu de kans heeft het karakter van de rechtsstaat en zijn taak in deze overgangperiode onzer geschiedenis deugdelijk te omschrijven. Eén en ander opent het uitzicht op een interessant openbaar debat van principieel karakter.

Men vraagt zich bij het voorgaande keer op keer af, of men van uit de parlementaire sfeer vat kan krijgen op de geest van ons volk en op de actuele noden. De leden van de Partij van de Arbeid noemden o.m. de thans... „in de binnenlandse politiek overheersende problemen van lonen en prijzen, bestrijding van de zwarte handel en de corruptie, tegengaan van bureaucratie en verspilling, ook in overheidsdienst, reorganisatie van het landsbestuur en een nieuwe organisatie van het maatschappelijk bestel. Met spanning ook wachten zij een omvattend sociaal verzekeringsplan en een noodregeling voor ouden van dagen af, waarop duizenden hun hoop gevestigd hebben. Op het ogenblik bevinden wij ons in een gevaarlijke situatie. Het is een feit, dat er onder grote groepen van ons volk een egoïstische mentaliteit heerst, zich uitend in corruptie en zwarte handel. Bij vele burgers heerst een gevoel van teleurstelling, dat de bevrijding geen zuiverder sfeer heeft weten te scheppen. Er is een gevoel van rechtsonzekerheid bij grote groepen, welk gevoel is versterkt door de teleurstelling over de houding van en ten aanzien van de Hoge Raad, over de gang van zaken ten aanzien van de zuivering

en van de berechting en vrijlating van de politieke delinquenten. Er heerst een geestelijke en sociale crisis." Tot zover het Voorlopig Verslag.

Wie dit leest, realiseert zich dat het zwaartepunt van ons staatkundig leven ligt buiten het parlement. De actuele politieke vraag is, of ons volk zich zal kunnen losmaken van wrok, teleurstelling en vooroordeel, en evenzeer of men voldoende werkelijkheidsbesef zal hebben om de onvermijdelijke gevolgen onze verarming te onderkennen en met enige objectiviteit tegemoet te treden. Indien dit lukt (en fataal zou een mislukking zijn) verliest men wellicht ook de blindheid ten aanzien van regeringsdaden, die in zuiverder sfeer grote lof in brede kringen zouden oogsten (voorbeelden: de belastingplannen van minister Lieftinck, de vacantieregeling en de sociale verzekeringsplannen van minister Drees, de successen onzer partij in de Indonesië-politiek, enz.).

Onder de recente gebeurtenissen heeft de verwerping in de Tweede Kamer van de herziening van Hoofdstuk 13 van de Grondwet aandacht getrokken. Een vlottere procedure van grondwetswijziging is hierdoor onmogelijk gemaakt, een geschenk van de nieuwe coalitie C.H.—A.R.—C.P.N. Dit kan er toe leiden, dat de verandering in de grondwet, die t.z.t. de nieuwe verhouding tot Indonesië zal bezegelen, vervoegde verkiezingen noodzakelijk maakt. De belustheid op deze verkiezingen heeft de communistische keuze bepaald. Een succes echter inzake Indonesië kan op de politieke conjunctuur grote invloed hebben. Bovendien is hier „conjunctuurbeheersing” mogelijk, méér door de regering (die met de afkondiging der herzieningswet het tijdstip der Kamerontbinding bepaalt) dan door de oppositie, hetgeen niet wegneemt dat er met verkiezingen vóór 1950 ernstig rekening moet worden gehouden.

W. THOMASSEN

Actieve cultuurpolitiek

Cultuur is datgene wat den mens van het dier onderscheidt. Het dier is deel van de natuur, die het omringt, is daarmee één. De mens is in staat zich boven zijn omgeving te verheffen. De mens heeft pas kort geleden vliegtuigen uitgevonden, maar eigenlijk is hij altijd in staat geweest de hem gegeven wereld van een hoger standpunt te bezien. Doordat hij zich aldus los kon maken van de natuur, wist hij die tot op zekere hoogte te beheersen. Een boom was voor hem niet alleen een ding om op te klimmen, om zijn nest in te maken of er de vruchten van op te eten, maar hij kon de boom ook zien in breder verband, hem vellen en van de planken een hut bouwen. Het dier was voor hem niet alleen een mededier, gevaarlijk en te ontvluchten, dan wel kleiner van kracht en potentieel voedsel, maar ook een wezen, dat hij in zijn dienst gebruikte, dat hij temmen en africhten kon.

Uit het bovenstaande blijkt reeds, dat bij sommige dieren een begin van cultuur aanwezig is. Vogels bouwen nesten, bevers dammen, bijen gecompliceerde woningen. Toch is dit geen eigenlijke cultuur. Want het proces, volgens hetwelk zij te werk gaan, is onveranderlijk. Sedert onheugelijke tijden bouwen vogels, bevers en bijen op precies dezelfde wijze en er is nimmer een revolutionnair onder hen opgestaan, die „een nieuwe cultuurperiode” inluidde. De mens echter heeft zich zover van zijn omgeving verwijderd, dat hij verschillende mogelijkheden kan zien en niet alleen weet van traditie, maar ook van ontwikkeling en revolutie.

Dit bezien „van hoger standpunt” heeft de oermens steeds in religieuze zin opgevat. Zijn cultuur is van het oudste Palaeolithicum (tijdvak der stenen werktuigen) af niet slechts van godsdienstige motieven doortrokken, maar in de religie gefundeerd. Overal en te allen tijde vinden wij de meest belangrijke cultuur-handelingen, landbouw, handel, kunst, oorlog, onafscheidelijk met de godsdienst verbonden en soms daarvan nauwelijks te onderscheiden. De oudste cultuur is dan ook zonder enige twijfel de religieuze cultuur. De religieuze teksten zijn ouder dan de gewone literatuur, het altaar is ouder dan de slachtbank. Ik kan hierop in dit verband niet verder ingaan, maar merk alleen op, dat dit religieuze karakter van de oudste cultuur een zeer actuele kant heeft. Als religieuze cultuur is zij namelijk bij uitstek gemeenschapscultuur. De oudste en oude godsdiensten zijn essentieel zaak van de ganse gemeenschap. Zo is ook de oudste en oude beschaving niet zaak van bepaalde individuen, maar van de gemeenschap. Niet de enkeling brengt het in de natuur gegevene in cultuur, maar de stam, het volk.

Natuurlijk is er altijd een wisselwerking tussen individu en gemeenschap. Zonder de uitvinders, kunstenaars, geleerden kan geen beschaving be- of zelfs maar ontstaan. Maar de geniale gedachte wordt toch eerst cultuur, wanneer de gemeenschap zich van haar meester maakt en zij de

gemeenschap doordringt, wanneer in en door haar die gemeenschap zich verheffen kan. Dat geldt van de uitvinding van de ploeg en van een symphonie van Mozart. In deze cultuurdaden werkt de mensheid, in den genialen uitvinder of kunstenaar spreken generaties mede. Omgekeerd beïnvloedt het werk van den enkeling vele geslachten en helpt ze om zich te verheffen boven de natuur en een waarlijk menselijk leven te leiden.

Is cultuur gemeenschapszaak, dan is zij ook staatszaak. Want met de staat is het juist als met de godsdienst: enerzijds is de staat een van de oudste en belangrijkste „voortbrengselen der beschaving”, anderzijds oefent hij van zijn kant invloed uit op de cultuur. Want de staat is een ordening van de samenleving; in de staat wordt de horde tot maatschappij, de kudde tot een geordend en geleed geheel. In de cultuur neemt dan ook, naast godsdienst, wetenschap, kunst, de politiek een allerbelangrijkste plaats in. Het gewone spraakgebruik is hier geheel mis, wanneer het de cultuur beperkt tot kunst en wetenschap. En ook deze misvatting is van actuele betekenis. Want het isolement van kunst en wetenschap is door niets gerechtvaardigd. Kunst en wetenschap zijn zeer hoge cultuurgoederen, maar ze zijn in wezen niets anders dan landbouw, handel en nijverheid. Symphonie en vliegtuig, schilderij en margarine, betekenen even zovele pogingen van den mens om de hem gegeven wereld om te zetten in zijn eigen wereld, voorzien van zijn eigen stempel, in het grote proces van oorbaarmaking der natuur. Of hij nu een bos rooit of een melodie schrijft, een land bezaait of een filosofie opstelt, het cultuurproces is hetzelfde, — al hebben de cultuurproducten natuurlijk zeer verschillende waarde. En het kunstmatig isolement van kunst en wetenschap heeft dit fatale en helaas actuele gevolg, dat men deze beide met een diepe neiging van eerbied apart zet om ze daar te laten staan en met een kleine subsidie af te doen.

Zo gezien, spreekt het vanzelf, dat de cultuur staatszaak is. Want geen ordening van het mensenleven is mogelijk, die de cultuur buiten spel laat. Zulk een ordening ware een regeling van het leven der horde, een bezorging van de massa en zou aan het menselijke niet toe komen. De staat is de ordening van het leven van cultuurmensen, d.w.z. van wezens, die in handel en landbouw, muziek en dans, wetenschap en religie, hun leven trachten te vermenschlijken en steeds verder van het dierlijke te verwijderen.

Het spreekt dan ook voor ons vanzelf, dat de staat zich bemoeit met de handel en de industrie. Maar het spreekt evenzeer vanzelf, dat hij zich inlaat met de wetenschap en de kunst.

Laat ons dit goed begrijpen: de staat is zelf een stuk cultuur en daarom kan hij nooit of te nimmer cultuur scheppen. Het is belangrijk dit vast te leggen. Er kan niet alleen geen staatssymphonie zijn, maar ook geen staatslandbouw of staatshandel. De culturele krachten moeten uit een diepere laag van het leven komen, onnaspeurbaar en onherkenbaar, onafdwingbaar. De impuls tot het cultuurwerk, of dit nu een uitvinding, een kunstwerk of een filosofie is, komt uit die sfeer, die de primitieve mens de sacrale noemde. Daarom kan de staat, zelf een cultuurgoed, de cultuur niet beheersen, evenmin als de godsdienst dit kan. En wanneer hij dit toch probeert, dan is het in wezen hetzelfde of hij het op het ene

dan wel op het andere gebied doet; staatskunst of staatsfilosofie is niet gekker en niet wijzer dan staatshandel of staatslandbouw. Alle staats-socialisme is cultureel gezien uit den boze, omdat het onder het voor-geven bronnen te doen ontspringen, bronnen verstoppt. Het Derde Rijk heeft dit overvloedig getoond.

Maar kan de staat geen bronnen doen ontspringen, hij kan wel bronnen openen. Is het staats-socialisme cultureel gezien de vijand, het socialisme is de vriend van de cultuur. De cultuur is immers zaak van de geordende gemeenschap. Deze kan haar niet scheppen, maar zij moet haar begrijpen in haar ordening, en nu, omgekeerd, niet alleen handel en nijverheid, maar evengoed kunst en wetenschap.

Hiermede zijn de grote lijnen voor actieve cultuurpolitiek in wezen gegeven. Dat wil zeggen, dat het gemeenschapskarakter van de beschaving medebrenkt, dat de gemeenschap de taak heeft haar bronnen zoveel mogelijk voor alle leden der gemeenschap te ontsluiten. De deelneming in het cultuurproces, het profijt van de cultuurgoederen moeten voor allen mogelijk zijn, al zullen niet allen gelijkelijk van de geboden gelegenheid kunnen profiteren. Wat de z.g. materiële cultuurgoederen betreft, lijkt hier een communis opinio te bestaan, in zoverre als men het er over eens is, dat zij voor ieder bereikbaar moeten zijn. Ik zeg: lijkt, omdat in werkelijkheid deze communis opinio niet bestaat. Men geeft sedert enige tijd toe, dat een zeker minimum voor ieder verkrijgbaar moet zijn (het befaamde levensmiddelenpakket!), maar de rest is voor de weinigen. Het vraagstuk van de weelde is nog steeds urgent en onafgedaan.

Wat de z.g. geestelijke cultuurgoederen betreft, staan de zaken nog ongunstiger. Weliswaar is men het ook eens geworden over een zeker geestelijk minimum, een soort geestelijk levensmiddelenpakket, dat in de vorm van Lagere School-ontwikkeling aan ieder wordt meegegeven, — wel zijn ook de mogelijkheden om dit minimum uit te breiden, wanneer daartoe neiging en begaafdheid bestaan, in de jaren voor de oorlog belangrijk uitgebreid. Maar noch de regeling der collegegelden aan de universiteit, noch het beurzenstelsel ten behoeve van minder welgestelden (welk stelsel zijn voornaamste gebrek daaraan heeft, dat het helemaal geen stelsel is!), kunnen aan de bovengestelde eis voldoen. En dan is nog niet eens gesproken van het grote deficit aan die cultuurgoederen, die men niet op school of aan de universiteit meekrijgt, maar die zeker niet minder belangrijk zijn dan min of meer elementaire wetenschap: die van de kunst, zowel in de vorm van kunstgenieting als in de nog belangrijker vorm van zelfstandige kunstbeoefening. Er gebeurt tot nu toe weinig om deze beschavingsschatten onder het bereik van allen te brengen. Dat zou in de eerste plaats moeten geschieden door er het onderwijs van te doordringen. En in de tweede door een grondige herziening en uitbreiding van het huidige subsidiestelsel. Het hele woord „subsidie”, dat nog te veel doet denken aan goedgunstige, maar onverplichte steun voor zaken, die eigenlijk ieder zelf moest betalen, zou moeten vervallen. Want het is niet in te zien, waarom de staat, bij gebleken schaarste, wel levensmiddelen zou distribueren, maar niet de middelen, nodig tot een gezond geestelijk leven. De taak van de Over-

heid is de distributie van kunst en wetenschap, overal, waar de verspreiding daarvan te wensen overlaat.

Dit betekent nu echter weer volstrekt niet de uitschakeling van het „particulier initiatief”. Zoals wij zagen, kan dit bij geen enkel cultuurdoel worden uitgeschakeld. Wie het in kunst of wetenschap op zij zou willen zetten zou den dichter en den geleerde buiten de deur zetten. Ook op deze gebieden moet een samenwerking tot stand komen tussen alle krachten, die in de maatschappij leven, en de overheidsorganen. Het is niet in te zien, waarom ook op het gebied van kunst en wetenschap niet „bedrijfsschappen” (of hoe men ze noemen wil) tot stand zouden kunnen komen, waarin de werkers, kunstenaars of geleerden, de verbruikers, het publiek en de overheid samen zouden werken.

De laatste zal men daarbij niet kunnen missen. En dat niet alleen omdat geen efficiënte beoefening van kunst of wetenschap in de tegenwoordige tijd mogelijk is zonder dat de gemeenschap daarvoor de financiële verantwoordelijkheid aanvaardt, maar ook en vooral omdat de Overheid er de verantwoordelijkheid voor draagt, dat de beschaving een zaak wordt van het gehele volk in al zijn lagen: arbeider en intellectueel, stad en platteland, jong en oud.

Een overheidsapparaat, dat zeker niet behoeft te gelijken op ons huidige distributie-apparaat, maar dat niettemin behoorlijk moet zijn uitgerust met een voldoende aantal kundige krachten, is hiertoe onmisbaar. Het schijnt, dat de huidige regering het cultuurdepartement weer wil maken tot het oude subsidiedepartement, waarvan ieder een lik kon krijgen, al naar de richting, welke hij voorstond en de invloed, die hij kon doen gelden. Dat ware in de hoogste mate verderfelijk. Men regeert Landbouw of Wederopbouw ook niet met een beperkt stelletje hoofdcommiezen. Daartoe zijn de beste mensen nodig, die men krijgen kan, niet zeer vele, maar wel zeer goede, mannen met een brede blik en een grote kennis, die kunnen coördineren en die de waarde van een cultuurgoed weten te schatten. Distributie van beschavingsgoederen geschiedt nu eenmaal niet in den blinde. En dat geldt evengoed van het Onderwijs, waar de blinde subsidiëeringsmethode, zonder research, zonder paedagogische planning, heeft geleid tot een wel zeer onbevredigend resultaat.

Is dus een overheidsapparaat nodig, niet minder nodig is wat ik zou willen noemen: de organisatie van de autonomie. Want niet alleen de zelfstandige, spontane waarde van de cultuur moet volstrekt gegarandeerd blijven, maar wij mogen ook geen oogenblik vergeten, dat kunst en wetenschap geestelijke zaken zijn en dat de opvoeding daartoe en de beoefening daarvan niet kunnen worden losgemaakt van wat wij in ons leven als de diepste dingen beschouwen. De oermens kon dat niet en wij kunnen het ook niet. De autonomie, niet slechts van de cultuur, maar ook van de zich daarin openbarende geestelijke stromingen moet dus worden gewaarborgd en zelfs gestimuleerd. Tegenover het overheidsapparaat moet een tweede apparaat staan, dat het eerste in evenwicht houdt en daardoor in evenwicht gehouden wordt. Beide apparaten moeten en kunnen ten nauwste samenwerken.

Natuurlijk betekent dit niet, dat het cultuurleven alleen in verschillende, van elkander hermetisch gescheiden kampen kan worden beoefend. De

nauwe samenwerking zal vanzelf toenadering brengen, veel sterker dan bij het subsidie-systeem. Maar het betekent wel, dat men overal en altijd, waar men meent, dat 's mensen hoogste belangen in het spel zijn, de gelegenheid moet hebben om dit in zijn cultuurbeoefening te doen uitkomen, desnoods afzonderlijk, wanneer anderen voor die belangen geen begrip tonen.

Deze grote lijnen van een actieve cultuurpolitiek moeten worden doorgetrokken op alle terreinen van de beschaving. Dat kan niet in dit korte verband. Ik hoop er elders gelegenheid voor te hebben. In het bovenstaande heb ik slechts trachten aan te duiden welke richting een actieve cultuurpolitiek van socialistische stempel naar mijn mening moet volgen.

Prof. dr. G. VAN DER LEEUW

De Tol-unie

met België en Luxemburg

Op 5 September 1944 sloot de Nederlandse Regering te Londen een overeenkomst met de Belgische en Luxemburgse regeringen aldaar, ten einde „op het ogenblik van de bevrijding de meest gunstige voorwaarden te scheppen voor de uiteindelijke verwezenlijking van een volledige, duurzame douane-unie en voor het herstel van de economische bedrijvigheid”¹⁾. Ter bereiking van dit doel hield de overeenkomst twee dingen in. In de eerste plaats werd daarbij vastgesteld een gemeenschappelijk tarief van invoerrechten; in de tweede plaats werd overeengekomen wederkerig vrijstelling van invoerrecht te verlenen voor de goederen, die uit een ander van de contracterende landen werden ingevoerd.

De bedoeling was, dat de aldus overeengekomen „tol-unie”, in afwachting van de definitieve bekrachtigingen, voorlopig zou worden toegepast met ingang van de dag, waarop de Nederlandse en de Belgische Regeringen weder op hun grondgebied zouden zijn teruggekeerd²⁾. Toen het zover was, bleek echter wegens onvoldoende voorbereiding uitstel onvermijdelijk. Bij notawisseling werd de overeenkomst derhalve voor enige tijd opgeschort, hetgeen te gemakkelijker kon, omdat zowel in Nederland als in het Belgisch-Luxemburgse douanegebied op algemeen-economische overwegingen aanvankelijk van de wederinvoering van de vroeger geldende invoerrechten werd afgezien.

Sindsdien hebben de regeringen niet stil gezeten. In een regelmatig contact van de wederzijdse administraties door middel van een drietal uit ambtenaren bestaande internationale commissies zijn de plannen verder uitgewerkt. Dit overleg is thans zover gevorderd, dat, naar dezer dagen³⁾ werd medegedeeld, overeenstemming is bereikt omtrent het gemeenschappelijke douanetarief. Verwacht mag daarom worden, dat de plannen eerlang aan de vertegenwoordigende lichamen van de drie landen zullen worden voorgelegd, en het wordt dus tijd, dat ook wij als partij aandacht aan dit onderwerp gaan wijden⁴⁾.

Blijkens de considerans van de overeenkomst zijn de vrijstelling van de

¹⁾ De overeenkomst is gepubliceerd in Staatsblad E 77.

²⁾ Artikel 9 van de overeenkomst.

³⁾ Ik schrijf dit artikel half October 1946.

⁴⁾ Het is merkwaardig, dat deze toch zeer ingrijpende plannen aanvankelijk slechts weinig aandacht hebben getrokken, hetgeen wel een gevolg zal zijn van de gecompliceerdheid van de overige problemen, die na de bevrijding van ons land kwamen te rijzen. Wat de literatuur betreft, is er — voor zover mij bekend — uitsluitend een artikel van Prof. Dr. C. Weststrate in E.S.B. 18 October 1945, No. 1484; zie mede E.S.B. 27 December 1945, No. 1494. Ook het grote publiek bleef voor het vraagstuk volkomen onverschillig. In de laatste tijd neemt echter

invoerrechten in het onderlinge verkeer en het gemeenschappelijke tarief bedoeld als een middel om tot een nauwere samenwerking tussen de drie landen te geraken. Onderzocht moet dus worden, of wij als socialisten een zodanige samenwerking wensen en zo ja, hoe ver wij met deze samenwerking willen gaan, in hoever de beraamde maatregelen daartoe geschikt zijn en welke hun draagwijdte is.

Men kan dit vraagstuk aanvatten van wat ik de technisch-economische zijde zou willen noemen, door n.l. een analyse te maken van de omvang van en de verhoudingen in de onderscheidene bedrijfstakken in de afzonderlijke landen, teneinde te onderzoeken in hoever het mogelijk is van deze fragmenten tezamen een organisch en gaaf geheel te vormen. Zelfs kan men, egoïstisch, dit onderzoek tot de vraag beperken, of het eigen land al dan niet voordeel van de samenwerking heeft.

Uiteraard is een dergelijke studie van overgroot belang; zonder kennis van deze bijzonderheden is het niet goed mogelijk om in het concrete geval tot een beslissing te komen. Toch ligt hier niet de kern van de kwestie. Zuiver theoretisch gezien zijn er n.l. ten aanzien van de afzonderlijke productiegebieden slechts drie mogelijkheden, te weten:

1. beide ⁵⁾ landen kunnen de eigen behoefte niet dekken;
2. beide landen hebben een overschot;
3. het ene land heeft een tekort, het andere een overschot.

In het derde geval zal, in het algemeen gesproken, een zeer nauwe economische samenwerking een voordeel zijn: wij kunnen elkander dan aanvullen. In het eerste geval heeft samengaan weinig betekenis: het gebied van de economische unie zal in totaal moeten invoeren wat de afzonderlijke landen tevoren elk voor zich importeerden. In het tweede geval ontstaat een grotere onderlinge concurrentie, die een nadeel kan zijn, doch die bij een doeltreffende samenwerking misschien de positie op de internationale markt kan versterken. In totaal zal er, door de vergroting van de binnenlandse markt en van de mogelijkheden binnen het gebied van de economische unie enerzijds, door de versterking van onze internationale positie anderzijds, zeker een voordeel zijn, welk voordeel te groter zal zijn naarmate de bereidheid tot samenwerking tussen de drie landen groter is. Wel kunnen ernstige storingen in de afzonderlijke landen optreden door een verschil in niveau, waarop de ontwikkeling

de belangstelling toe. Ik wijs b.v. op een speciaal nummer van het blad van de Hoofdgroep Industrie („De Industrie” van 1 Juli 1946), op een speciaal nummer van het weekblad van de Bedrijfsgroep Groothandel („Groothandel” van 21 September 1946, No. 38), en op een artikel van Minister Van Kleffens over „Het verband tussen de tolunie met België-Luxemburg en de International Trade Organisation” in E.S.B. van 2 October 1946, No. 1534. Van de buitenlandse literatuur over het vraagstuk noem ik een tweetal voortreffelijke artikelen in de (Engelse) Economist van 10 en 17 Augustus 1946, Nrs. 5372 en 5373, blz. 205 en 244. Ook in vergaderingen en congressen begint thans de Tolunie de aandacht te krijgen die zij verdient.

⁵⁾ Gemakshalve spreek ik slechts van 2 partijen, en reken ik België en Luxemburg als één. Dit is alleen gedaan omdat het betoog dan eenvoudiger wordt. De bedoeling is natuurlijk niet, Luxemburg als zelfstandige partij te onderschatten.

van bepaalde bedrijfstakken zich aan weerszijden van de grens bevindt. Zo staat het thans wel reeds vast, dat de Belgische landbouw, later tot ontwikkeling gekomen dan de Nederlandse en minder goed georganiseerd, ernstig vreest voor de Nederlandse concurrentie op de Belgische markt, die bij een volledig openstellen van de grenzen zou optreden. Op dit punt kom ik trouwens nog terug.

Zoals ik reeds opmerkte, mag echter met een zodanig onderzoek niet worden volstaan. Belangrijker nog zijn immers de vraagstukken van algemene aard, die in samenhang met de douane-overeenkomst rijzen, niet slechts omdat deze een algemene strekking hebben en gelijkelijk voor alle bedrijfstakken van invloed zijn, doch ook omdat zij herhaaldelijk de economische zijde van het vraagstuk te buiten gaan.

Bij mijn verdere beschouwingen stel ik nu voorop, dat men gemakkelijk over een „tolunie” spreekt, doch dat de inhoud van dat begrip weinig vaststaat.

Op het ogenblik zijn de beide gebieden, Nederland enerzijds, België-Luxemburg anderzijds, elk voor zich economisch zelfstandig. Het eigen economische leven wordt beschermd door:

- a. invoerrechten;
- b. contingenteringen, deviezenrestricties en dergelijke maatregelen van niet-fiscale aard.

Wil men nu tot een gemakkelijker goederenverkeer komen, dan zijn in beginsel twee oplossingen denkbaar, te weten:

1. de volledige samensmelting op economisch gebied van de drie landen door afschaffing zowel van de invoerrechten in het onderlinge verkeer als van de contingenteringen, enz.;
2. de afschaffing uitsluitend van de invoerrechten in het onderlinge verkeer, met handhaving van de hierboven onder b. bedoelde restrictieve voorschriften.

Beide mogelijkheden vertonen bovendien weer variaties, door de wijze waarop zij technisch worden uitgevoerd, met name wat de heffing van de invoerrechten betreft. Men kan n.l.:

- I. de wederzijdse douane-diensten coördineren of zelfs samensmelten, zodat elk land de invoerrechten heft van de goederen, die toevallig uit derde landen via zijn grensstations of havens worden ingevoerd, al dan niet met verrekening van de in een gemeenschappelijke „pot” te storten opbrengsten, volgens een overeengekomen formule;
- II. de wederzijdse douane-diensten zelfstandig houden, waarbij uitsluitend vrijstelling van invoerrecht wordt verleend voor de goederen waarvan wordt aangetoond, dat zij uit het andere land afkomstig zijn.

In geval I kan, wanneer ook de accijnzen en de omzetbelasting worden geüniformeerd en voor gemeenschappelijke rekening geheven, de fiscale grensbewaking geheel komen te vervallen. In geval II blijft uiteraard de douanegrens in stand: alleen veranderen er formaliteiten en vervalt het recht, voor zover wordt aangetoond dat de goederen uit het andere land afkomstig zijn. Voorts is in geval I uiteraard één gemeenschappe-

lijk tarief noodzakelijk, om te voorkomen dat de importeurs voor elk afzonderlijk goed de goedkoopste „entree” in het gemeenschappelijke douanegebied uitkiezen; in geval II is een gemeenschappelijk tarief wellicht wenselijk, doch niet bepaald noodzakelijk. Op den duur gezien, zal de volledige economische samensmelting (geval I hierboven) tenderen naar douanestelsel I, terwijl douanestelsel II meer past bij een minder intensieve samenwerking. Begripsmatig zouden wij derhalve moeten onderscheiden tussen:

- a. de volledige samensmelting, die ik noem een *economische unie*;
- b. de beperking van de overeenkomst tot een wederzijdse vrijstelling van invoerrechten (deze behoeft niet in te houden een vrijstelling van accijnzen en in beginsel ook niet van omzetbelasting): de *douane-overeenkomst*.

Opmerking hierbij verdient, dat de overeenkomst, die in September 1944 tussen de Nederlandse en Belgische regeringen te Londen is gesloten, niet meer is dan een douane-overeenkomst in de onder *b.* bedoelde zin: in een opheffing van contingenteringen en van deviezenrestricties voorziet deze overeenkomst niet. Wel schijnt een uniformering van de accijnzen en van de omzetbelasting in het voornemen te liggen.

Wat de *betekenis van een douane-overeenkomst* betreft kan worden opgemerkt, dat de prijs bij de huidige goederenschaarste voor vele goederen een secundaire factor is geworden. Men heeft een bepaald goed nodig en koopt het, tot op zekere hoogte onverschillig voor de prijs. De kostprijs wordt toch als grondslag genomen voor de door de prijscontrole toegestane prijs van het eindproduct: en de koper op zijn beurt neemt het goed, weer ongeacht de prijs, omdat hij het dringend nodig heeft.

Onder deze omstandigheden — die wellicht nog wel enkele jaren zullen voortduren — speelt de prijsverhoging van wellicht 10 op 20 procent, die het gevolg is van de invoerrechten, een veel geringere rol dan in normale tijden. De positie en de mogelijkheden van de Belgische industrie in Nederland en die van de Nederlandse industrie in België worden voorshands niet meer bepaald door de invoerrechten, doch door de omvang van de invoer, die het andere land toestaat door zijn contingenteringen en deviezenbepalingen. Hieruit volgt, dat een overeenkomst, die niet meer geeft dan een vrijstelling van invoerrecht, met handhaving van alle andere belemmerende bepalingen, voorshands voor de uitbreiding van het onderlinge goederenverkeer slechts van zeer geringe betekenis is, van zó geringe betekenis, dat het de vraag is, of zij opweegt tegen alle technische moeilijkheden, die een zodanige overeenkomst kan meebrengen, hetzij door de z.g. certificaten van oorsprong, hetzij door de onderlinge verrekening die althans op den duur nodig zal worden.

Van geheel andere aard is de *economische unie*. Deze doordringt het economische leven van beide landen tot in zijn diepste diepten. De gehele Nederlandse productie verschijnt althans potentieel als mededingster op de Belgische markt en omgekeerd. Ook naar de vraagzijde wordt de markt verdubbeld. Ingrijpende verschuivingen in het economi-

sche leven kunnen hiervan het gevolg zijn. Een technisch hoogstaande productietak met grote capaciteit in het ene land, die tot dusver uit het andere land werd gehouden door contingenteringen en deviezenrestricties, zal nu wellicht de eigen productie op dat gebied van het andere land door een scherpe concurrentie vernietigen (men denke aan het reeds genoemde voorbeeld van de Belgische landbouw); bepaalde goederen en diensten (bijv. toeristenverkeer) in het ene land, zullen wellicht tot een verandering in de behoeftenschaal van de inwoners van het andere land leiden en daarmee tot een andere besteding van het nationale inkomen, met alle gevolgen van dien. Verschillen in loonniveau en belastingdruk zullen kunnen leiden tot een verplaatsing van industrieën van het ene land naar het andere; verschillen in prijsniveau zullen een eenzijdige beweging te voorschijn roepen van goederen en diensten van het ene land naar het andere. De economische unie dwingt derhalve niet slechts tot een zekere aanpassing op het gebied van het economische leven, doch tevens op dat van de sociale verhoudingen en van het monetaire, financiële en fiscale beleid. Ook zal de economische unie op den duur slechts kunnen slagen bij een zekere psychologische aanpassing, bij een naar elkaar toegroei in levensgewoonten en mentaliteit, bij een gelijke zorg voor de handhaving van de wetgeving. Worden voorschriften in het voordeel van arbeider of onderneming in het ene land naar de letter uitgevoerd, in het andere land slechts slap, dan zal dit een stroom van arbeiders of van kapitaal veroorzaken naar het land, dat die wetten wèl uitvoert; gaat het om wetten, die een last leggen op arbeiders of ondernemingen, dan zal zich het omgekeerde verschijnsel voordoen. Tenslotte moet een economische unie op den duur leiden tot een uitholling van de nationale zelfstandigheid. De unie kan slechts slagen wanneer de beide landen sociaal, economisch, cultureel, financieel „in de pas” lopen. Hiertoe is nodig, dat de regeringspolitiek aan weerszijden van de grens min of meer parallel loopt. Een kapitalistische regering in het ene land, een socialistische in het andere, moet tot spanningen leiden, die de unie op een zware proef stellen en zelfs kunnen doen mislukken. Ook de buitenlandse politiek moet nauwkeurig op elkaar worden afgestemd. De oplossing kan slechts worden gevonden in zekere gemeenschappelijke organen, aan welke beslissingen de nationale regeringen van *beide* landen zich moeten houden. Een economische unie is derhalve niet slechts een technisch-economisch, doch in hoofdzaak een politiek probleem.

Uit een en ander volgt, dat de keuze, die wij thans doen, voor beide landen van historische betekenis is. Wij mogen daarom dit experiment niet beginnen zonder ons nauwkeurig rekenschap te geven van de vraag, *wat wij nu eigenlijk gaan doen*. Blijven wij staan bij de simpele douane-overeenkomst, in de hoop, dat deze na de eerste jaren van goederenschaarste en bij het ruimer worden van de deviezenmogelijkheden toch van groeiende betekenis zal worden? Of sturen wij reeds thans definitief en doelbewust op een verder liggend doel, op een hereniging van de „Verenigde Nederlanden” in economisch, sociaal, cultureel en politiek opzicht aan?

Stellen wij het probleem aldus, dan zijn twee dingen duidelijk, en wel:

1. dat het juist de algemene aspecten van de kwestie zijn, die de meeste betekenis hebben;
2. dat het voor één mens niet gegeven is, hier een verantwoorde beslissing te nemen, doch dat daarvoor een samenwerking nodig is tussen economen, sociologen, kenners van de cultuur van beide volkeren, historici en politici.

Over enkele algemene vraagstukken zal ik hieronder afzonderlijk spreken. Wat het tweede punt betreft, thans het volgende:

Voor ons, socialisten, schijnt mij het primaire punt, welke gevolgen de economische unie heeft voor de mogelijkheden tot verwezenlijking van de hogere vorm van samenleving, die wij door het socialisme hopen te brengen. Dit zeker niet uit beperkte partij-politieke overwegingen, doch uit het hogere motief, dat wij terwille van de gerechtigheid en van de culturele verheffing van de grote massa van het volk een socialistische samenleving wensen. Wij Nederlanders hebben dus van onze kant niet het recht, te werken in de richting van een economische unie, indien wij daardoor de mogelijkheden van het socialisme in ons eigen land belangrijk zouden verkleinen, ook al zou de unie een grotere welvaart voor ons land kunnen brengen: voor de Belgen geldt uiteraard hetzelfde. En omgekeerd: wanneer de economische unie de mogelijkheden voor het socialisme vergroot, *moeten* wij haar nastreven, ook al zou dit moeten worden gekocht met tijdelijke moeilijkheden voor onze nationale economie. Tenslotte: slechts wanneer de balans in evenwicht blijft, mogen wij andere overwegingen laten gelden.

Juist op grond van mijn opvatting, dat een verantwoorde beslissing slechts door een samenwerking van velen kan worden verkregen, onderhoud ik mij van een uitvoerige uiteenzetting omtrent het vóór en het tegen van de nauwe vorm van economische samenwerking, die een economische unie nu eenmaal is. Slechts om de discussie hierover uit te lokken vermeld ik mijn persoonlijke oordeel, dat wij als socialisten een zoo nauw mogelijke samenwerking met België en Luxemburg inderdaad moeten nastreven, en wel in hoofdzaak op grond van onze internationale gezindheid in het algemeen, en van de overwegingen, dat Nederland op zich zelf te klein is om alleen het socialisme te kunnen verwezenlijken, dat deze eerste samenwerking wellicht voor uitbreiding vatbaar blijkt te zijn en dat het democratische socialisme door een krachtige eenheid in Noord-West Europa ten zeerste kan worden versterkt in het bijzonder. De vrees van Protestantse zijde tegen een versterking van de Roomse invloed, hoe belangrijk ook als psychologische factor, weegt daartegen ongetwijfeld niet op. Dit betekent, dat wij naar mijn mening de reeds gesloten douane-overeenkomst in beginsel, en afgezien van critiek op detailpunten, moeten toejuichen, als eerste stap tot de veel verdergaande samenwerking, die wij voor de toekomst wensen, en wij zoveel mogelijk willen trachten te bevorderen.

Tenslotte merk is met betrekking tot enkele algemene aspecten van de economische unie nog het volgende op.

Eén van de moeilijkste punten is het prijs- en loonpeil. Noodzakelijk is een ongeveer gelijk loonpeil en prijspeil. Is er verschil, dan geeft dit aanleiding tot grote, niet te controleren en niet te rechtvaardigen verschuivingen. De goederen zullen stromen naar het land met het hoogste prijspeil, de arbeiders naar het land met het hoogste loonpeil, de ondernemingen naar het land met de gunstige productievoorwaarden (dat zal dikwijls zijn naar het land van het laagste prijspeil). Een evenwicht zal pas worden bereikt na lange en moeizame verwickelingen. Wat dan het resultaat zal zijn, valt niet te overzien. Zelfs kan men tevoren niet zeggen, die hier de „winner” zal zijn: dit hangt nl. van de verhoudingen af. Een *iets* lager prijsniveau versterkt de exportpositie en kan dus voordelig zijn; maar een *véél* lager prijsniveau leidt tot een uitverkoop van het land tegen afbraakprijzen (denk aan Duitsland in de inflatie-tijd 1920—1923).

Wil de samensmelting van de beide landen geleidelijk gaan, dan moeten zowel prijspeil als loonpeil van te voren aan elkander worden aangepast, eventueel door wijziging van de wisselkoers van een of van beide landen, terwijl eventuele spanningen tussen prijs- en loonpeil tot gelijke proporties moeten worden teruggebracht.

Hier ligt een veel grotere oorzaak van moeilijkheden dan bij de vraag of de afzonderlijke productietakken elkander al dan niet precies aanvullen. Zeer nauwkeurige statistische gegevens zullen nodig zijn alvorens een definitieve conclusie kan worden getrokken.

Ook de algemene economische en sociale politiek zal bij een economische unie nauwkeurig moeten worden aangepast. De industrie moet onder gelijke productievoorwaarden werken, opdat zij niet verhuist naar het gebied waar de voorwaarden het gunstigste zijn: de sociale toestanden mogen niet te zeer verschillen, teneinde geen verplaatsing van arbeidskrachten te krijgen. Ook hier is een nauwkeurig onderzoek aan weerszijden van de grens nodig.

Vervolgens is van belang, dat de monetaire politiek van beide landen uiteraard onverbreekelijk aan elkander komt vast te zitten. Gedurende het bestaan van de economische unie is het buitengesloten, dat een van de daarvan deel uitmakende landen eigenmachtig tot een verandering zou overgaan van de waarde van zijn valuta, zonder dat het andere land *precies* hetzelfde doet.

Van zeer groot belang is mede de fiscale politiek. Op den duur moet de economische unie tot één uniform belastingstelsel leiden. *Reeds thans zouden de B.S.P. en de Partij van de Arbeid een commissie in het leven moeten roepen teneinde nauwkeurig te bestuderen hoe wij, socialisten, dit gemeenschappelijke belastingstelsel wensen te zien opgebouwd.*

Een belangrijk punt, dat wellicht een van de grootste struikelblokken zal zijn, is het *niveau van de belastingdruk*. De Belgische staatsdienst is altijd soberder geweest dan de Nederlandse; de Nederlandse staats-schuld is op het ogenblik wellicht dubbel zo hoog als de Belgische, evenals de rente en de aflossingen, die op de leningen moeten worden betaald. De belastingdruk in Nederland zal dus hoger moeten zijn dan die in België: zowel absoluut als in verhouding tot het nationale inkomen. Het leidt echter tot onoverkomelijke moeilijkheden, om bij een economische unie — om één enkel voorbeeld te noemen — de vennoot-

schapsbelasting in het ene land te stellen op 25 % en in het andere op 50 %; dan stroomt n.l. de industrie zo snel zij kan naar het land met het lage tarief, en het land met het hoge tarief moet dat tarief nog verder verhogen, omdat alleen de slechte klanten van den fiscus overblijven.

Aanpassing dus van de staatsuitgaven: aanpassing ook van de staats-schuld door verandering van de verhouding tussen de wisselkoersen.

Dit laatste is echter bijna het zoeken van de quadratuur van de cirkel. Uit een oogpunt van prijspeil en loonpeil n.l. zou de Nederlandse gulden moeten revalueren, de Belgische franc devalueren: immers het Belgische loon- en prijspeil is op het ogenblik, voor zover de beschikbare gegevens een beoordeling toelaten, hoger dan het Nederlandse. Wat het financiële en fiscale beleid betreft moet echter juist het omgekeerde gebeuren: immers de druk van de Nederlandse staats-schuld kan slechts tot het Belgische peil worden teruggebracht door een belangrijke devaluatie.

Zo is het zelfs de vraag, of niet onze prijs- en loonpolitiek door het vraagstuk van de overheidsfinanciën wordt overheerst. Wat hiervan ook zij, ook hier is een *probleem, dat véél belangrijker is dan de inventarisatie van de afzonderlijke productietakken, omdat het hier factoren betreft, die voor alle productietakken gelijkelijk gelden*; een probleem voorts, dat slechts na zeer nauwgezette overweging zal kunnen worden opgelost.

Tenslotte culmineert de betekenis van de economische unie in de vraag naar de politieke zelfstandigheid.

Reeds een simpele douane-unie maakt een regelmatig contact nodig, waarvoor een speciaal orgaan in het leven moet worden geroepen. Dit orgaan bestaat reeds: het secretariaat-generaal van de Tolunie, gevestigd te Brussel, met een Nederlandsen voorzitter (Mr. Dr. Jaspar) en een Belgischen vice-voorzitter.

Zou het komen tot een werkelijke economische unie, dan is echter een veel inniger contact nodig, dat dan ook niet slechts *technisch*, doch mede *politiek* moet zijn. Zoals uit het bovenstaande volgt, maakt een economische unie immers een parallel-verlopende politieke ontwikkeling wenselijk, en een coördinatie van belangrijke beslissingen van politieke aard. In dit geval rijst derhalve de *staatsrechtelijke* vraag, welke organen daartoe moeten worden ingesteld, hoe de verhouding is tussen deze „bovenstatelijke” organen en de nationale organen, en welke consequenties dit heeft voor de souvereiniteit van de afzonderlijke landen, en bovendien de *politieke vraag*, hoe de socialistische beweging zich daarin de haer toekomstige invloed moet verschaffen.

Tot dusver zijn n.l. de besprekingen, zoals reeds werd opgemerkt, buiten de politieke partijen omgegaan. Ook hier ligt echter voor de Partij van de Arbeid een grote taak, die zij niet zonder overleg met de Belgische Socialistische Partij — en eventueel met de socialistische partijen van Frankrijk en andere indirect belanghebbende landen — kan oplossen.

H. J. HOFSTRA

Boekbespreking

dr. W. J. R. Thorbecke. Zal Nederland herrijzen? Haarlem H. D. Tjeenk Willink. Uitg. 1946 — 126 blz. f 2.40.

Hoeveel bezwaren men ook tegen dit boekje inbrengen kan — er wordt in kort bestek zo veel voor ons gezet, dat de vraag wel moet opkomen, of men zó kort zo grote problemen mag behandelen — het is een weldadig voorbeeld van een pogen om tot bezonnenheid en evenwichtigheid van oordeel te geraken. De schr. overziet héél veel, heeft zich rekenschap gegeven van het feit dat de herrijzenis van Nederland voor een groot deel afhangt van wereldverhoudingen, en dwingt ons van den beginne tot internationaal denken. Zo leidt hij ons in tot de principes van de New Deal en de Britse economische politiek. Wat hij zegt over het communisme acht ik te oppervlakkig — al was het alleen reeds omdat een duidelijke scheiding tussen Rusland van nu en het communisme wordt verzuimd. Het slot van het boekje geeft, in aansluiting bij onze Nederlandse tradities, een program van herstellpolitiek, waarin allerlei verwantschap met democratisch-socialisme naar voren komt — en dat men gaarne wat scherper, ook wat radicaler had gezien. Toch: om zijn geest een weldadig betoog. W. B.

Dr. R. F. Beerling: Protestantisme en kapitalisme; Max Weber in de critiek. No. 3 van de publicaties van het Sociologisch Instituut der Rijksuniversiteit te Groningen. Uitg. Wolters Groningen 1946. — 64 blz. f 1.75.

De eerste 50 bladzijden van de studie bevatten een kritisch overzicht van de voornaamste literatuur die ontstaan is over de wel beroemde, maar niet steeds gekende stelling van Weber over het verband van Protestantisme, in het bijzonder Calvinisme en Kapitalisme. Men moet dr. Beerling zeer erkentelijk zijn voor het samenstellen van dit overzicht, waarachter niet alleen een zware arbeid schuilt maar waarin een kritisch vermogen naar voren komt, dat iederen student voort helpt om in deze ingewikkelde stof een weg te vinden. De laatste 14 bladzijden geven des schrijvers oordeel over de betekenis der critiek, aldus: „Samenvattend, lijkt het ons overijld om uit de... critiek die tegen Weber is ingebracht, de conclusie te trekken, dat het door hem geschetste beeld van zijn voetstuk gestoten is en... louter anecdotische waarde gekregen heeft.” Waaraan de wijze opmerking wordt toegevoegd, dat zelfs wie in de hypothese van Weber een vergissing ziet, toch zal moeten toegeven, dat er in de wetenschap zelden een vruchtbaarder vergissing werd begaan.

Persoonlijk meen ik, dat Beerlings conclusie wel wat positiever had kunnen luiden, maar ik moet bekennen niet alle door hem genoemde literatuur te hebben verwerkt — er zijn ook wel eens niet zo heel belangrijke verhandelingen gememoreerd. Ik volsta met mijn grote erkentelijkheid uit te spreken voor dit beheerste, scherp analyserend overzicht uit te spreken, dat menigeen tot eigen bronnenstudie moge aansporen. W. B.

Bibliografie

- Boers, J. J. L. A.*, Proletariaat en deproletarisatie; een synthese van het proletarisch probleem. 1946. 423 blz.
- Cloeck, H. P.*, Adoptie als vraagstuk van kinderbescherming. 1946. 180 blz.
- Feenstra, A.*, De gronden der staatsinrichting van Nederland en Indonesië, Suriname en Curaçao. 25e dr. 1946. 338 blz.
- Greidanus, Tj.*, De toekomst van de gulden, en de zelfstandigheid van de Nederlandse Bank. 1946. 32 blz.
- Jong, A. M. de*, Inleiding tot het bevolkingsvraagstuk. 1946. XII. 224 blz.
- Leener, G. de*, L'Union économique Hollando-Belgo-Luxembourgoise. 1945. 142 blz.
- Mannheim, H.*, Criminal justice and social reconstruction. 1946.
- Nederland, Nieuw*, bijdragen van buiten bezet gebied in verband met den wederopbouw van ons land. 2e dr. 1946. 344 blz.
- Nota*, Eerste; (globaal plan —, van het Centraal Economisch plan. 1947. 64 blz.
- Rapport*, uitgebracht door de Comm. tot bestudeering van het vraagstuk der gezinsverzorging . . . van Volksherstel. 1946. 37 blz.
- Unie*, De Nederlandsche, en haar driemanschap; rapport uitgebracht door de door prof. ir. W. Schermerhorn benoemde commissie. 1946. 167 blz.
- Wiardi Beckman*, verzamelde opstellen. 1946. 90 blz.
- Wolff, S. de*, Geschiedenis der Joden in Nederland; laatste bedrijf. 1946. 90 blz.
- Wootton, B.*, Freedom under planning; 2nd ed. London. 1946 163 blz.
- Zwalf, M.*, European transport; the way to unity. 1946. 39 blz. (Fabian publications).

Studie en Socialisme

De Dr. Wiardi Beckman Stichting (Partij van de Arbeid) schrijft ons:

Dat het socialisme niet vanzelf komt, dat hebben we allemaal wel begrepen. Dat er, naast het actief werken er voor, ook gestudeerd moet worden om met werkelijk begrip en inzicht onze taak straks te kunnen vervullen, dat is de grondslag van de Dr. Wiardi Beckman Stichting. Deze Stichting, waaraan ook het Wetenschappelijk Bureau van de Partij van de Arbeid verbonden is, nodigt iedereen, die zich op de vragen van het komende socialisme bezinnen wil, uit zich bij haar aan te sluiten.

Wij geven voor dit maal alleen een opsomming van wat de aangeslotenen dit jaar reeds gekregen hebben; over de andere werkzaamheden als studiekringen e.d. een andere maal meer.

De aangeslotenen ontvingen o.m.:

1. De „Mededelingen” (4 nummers), waarin naast allerlei Stichtingsnieuws o.a. werden opgenomen een literatuuroverzicht over het voorontwerp-bedrijfschappen, een overzicht van uit te lenen literatuur en een artikel over loon en behoefte.
2. Kleine brochures van 8—20 bladzijden (Syllabi voor studiekringen, „Kleine Geschriften” e.d.) over het Indonesische nationalisme, over de heffing·ineens, over koloniale politiek, over sociale politiek onder socialistisch perspectief en over grondwetsvragen.

Men sluit zich aan voor f 2.60 of f 10.— per jaar, naar eigen indeling volgens draagkracht; allen hebben dezelfde rechten.

Voor inlichtingen over aansluiting, over deelnemen aan studiekringen, over het opbouwen van een eigen bibliotheek, enz. wende men zich tot het kantoor der Stichting: Tesselschadestraat 31, Amsterdam (W.)

De ontwerp-overeenkomst van Linggadjati

in het licht der voorafgegane onderhandelingen

Ruim een jaar na de terugkomst der Ned. Indische regering op Java werd op 15 November jl. de overeenkomst van Linggadjati geparafeerd door vertegenwoordigers van de regeringen van Nederland en de republiek Indonesia en daarmee een basis voor overeenstemming tussen beide landen gelegd. Een goede dertien maanden lijken lang. Maar zij zijn kort, indien men denkt aan het aanvankelijk grote verschil in uitgangspunt. Het ontwerp-accoord is wel heel anders uitgevallen dan in de Koninklijke rede van December 1942 voorzien was. Tot goed begrip is het daarom niet ondienstig een blik terug te werpen. Dat doende heeft men zich dan in de eerste plaats te realiseren, dat de feitelijke toestand bij de terugkeer der Indische regering op Java eveneens geheel anders was dan die welke de Koningin in 1942 voorondersteld had. Houdt men dit in het oog dan begrijpt men ook dat de bekende rede de oplossing niet meer kon brengen.

De Koningin ging er van uit, dat Indonesië door Nederland met zijn geallieerden van de Japanse overheersing zou worden bevrijd, waarbij de Nederlanders als bevrijders zouden verwelkomd worden en het herstel van het Nederlands-Indische gezag door de bevolking zou worden aanvaard in vertrouwen op de in uitzicht gestelde hervormingen. Zo geschiedde het ook op enkele eilanden die vóór de Japanse capitulatie werden bezet. Misschien had het ook zo op Java en Sumatra kunnen gaan, indien deze eilanden door of met ons waren bevrijd. De werkelijkheid was anders. Nog vóór de Japanners op Java hun capitulatie bekend hadden laten worden, werd daar op 17 Augustus 1945 onder drang van nationalistische studenten en met begunstiging van de Japanners de republiek Indonesia uitgeroepen. Een constitutie werd vastgesteld, Ir. Soekarno en Drs. Moh. Hatta tot president en vice-president gemaakt, een voorlopige volksvertegenwoordiging in de vorm van plaatselijke en centrale nationale comité's ingesteld, een ministerie benoemd. Toen een maand na de uitroeping der republiek de Engelsen met een kleine troepenmacht te Batavia landden, vonden zij politie, openbare gebouwen en diensten in handen van de republikeinse staat en gemeente en overal opschriften in het Engels, dat men zijn vrijheid wilde behouden en terugkomst der Nederlanders niet wenste. Daar de Britten niet genoeg troepen hadden om de stad werkelijk in bezit te nemen, moesten zij wel met de republikeinse autoriteiten in overleg treden en drongen zij er bij de Nederlanders op aan, dat ook deze tot overeenstemming met de republikeinen zouden trachten te komen.

Toen bovendien bleek dat de geallieerden slechts enkele steden zouden bezetten en zich wilden beperken tot ontwapening en afvoer van de

Japanners en evacuatie van geallieerde krijgsgevangenen en burgergeïnterneerden, zonder zich in het geschil tussen Nederlanders en Indonesiërs partij te stellen, was de republiek veilig gesteld en kon zij zich consolideren.

2

De Nederlandse regering had aanvankelijk door gebrek aan feitelijke gegevens onvoldoende inzicht in de situatie. Soekarno en zijn regering van lieden, die, evenals hij, met de Japanners hadden samengewerkt, werd niet ernstig genomen. Minister Logemann noemde in een radiorede van 5 October 1945 de republiek een „incident-Soekarno”, had de Britse en de Indische regeringen doen weten, dat onderhandelen met de „Soekarno-regering” voor Nederland uitgesloten was en meende dat beloften tegenover de „Soekarno-beweging” even onwaardig als onvruchtbaar zouden zijn. De vervanging van Soekarno's kabinet door dat van Soetan Sjahrir midden November, een kabinet zonder collaborateurs en van democratische signatuur, bracht, hoezeer de nieuwe mannen door de Nederlandse regering acceptabel werden geacht, geen principiële verandering. Met deze lieden kon wel gepraat worden, maar alleen als op de voorgrond tredende nationalist, niet als vertegenwoordigers der republiek. Wel het nationalisme doch niet de republiek werd au sérieux genomen. Ook de Indische regering meende dat onbekendheid met de Koninklijke rede van December 1942 de houding der nationalist ongunstig beïnvloedde. Op 6 November 1945 gaf zij daarom te Batavia een verklaring uit, waarbij zij de voornaamste passages uit de rede aanhaalde, een parafrase gaf en een beknopt program, in uitzicht werd gesteld een volksvertegenwoordiging met een belangrijke Indonesische meerderheid en een ministerraad onder den Gouverneur-Generaal als vertegenwoordiger der Kroon, welke regering de inwendige aangelegenheden van het land zou besturen. Indonesië zou volledig deelgenoot in het Koninkrijk worden, maar de vorm daarvan zou, na overleg in een ronde-tafel-conferentie, door den Nederlandsen wetgever worden vastgesteld. Het dualisme in bestuur en rechtspraak zou worden opgeheven, de opnemng van niet-Nederlanders in openbare diensten tot de hoogste rangen met kracht worden doorgevoerd en ook hun opname in stafbetrekkingen en leiding van het bedrijfsleven worden bevorderd. Verder werden aangekondigd: hervorming van het onderwijs, erkenning van het Indonesisch als officiële taal naast het Nederlands, diverse economische maatregelen, instelling van een Indonesisch burgerschap. Deze verklaring had geen enkel effect. Zij bood alleen hervormingen binnen het kader van het herstelde Nederlandse gezag, dat de uiteindelijke beslissing hield. Vijf jaren tevoren zou directe invoering van een dergelijke herziening van grote betekenis zijn geweest, thans had zij voor de republieken geen enkele aantrekkelijkheid. Die hadden juist kort tevoren, op 1 November, hun Makloemat Politik, Politiek Manifest, uitgegeven, waarin men verklaart, de Nederlandse souvereiniteit niet te kunnen erkennen, daar het Indonesische volk reeds zijn eigen souvereiniteit had geproclameerd. Men vroeg erkenning van de republiek en haar regering, waarna deze alle schulden der Nederlands-

Indische regering van vóór de Japanse capitulatie, die men verantwoord kon, voor haar rekening zou nemen en alle eigendommen van niet-Indonesiërs aan de rechthebbenden zou teruggeven met uitzondering van die, welke de staat voor eigen exploitatie nodig had, waarvoor „op de meest billijke wijze” vergoeding zou worden gegeven. Men was zich er terdege van bewust, het voorlopig niet zonder de hulp van buitenlands kapitaal en buitenlandse technici en intellectuelen te kunnen stellen en was niet blind voor het feit dat als zodanig in de eerste plaats Nederlanders in aanmerking kwamen. Men garandeerde aan iederen ingezetene veiligheid van bedrijf.

Deze beide verklaringen van 1 en 7 November lagen zo ver uiteen, dat de enkele ontmoetingen, die Van Mook met de nationalistische voor mannen had, tot niets konden leiden.

Inmiddels was een hevige terreur aan de gang. Eerst van de Indonesische jeugd tegen de eigen landgenoten ter voorkoming dat zij enig contact met Nederlanders zouden hebben. Spoedig ook tegen de Nederlanders zelf om hen van Java te verdrijven, althans het leven daar onmogelijk te maken. Kidnapping was te Batavia aan de orde van de dag. Telkens weer bleek dat de regering der republiek nog weinig gezag had en zich niet tegenover het extremisme kon of wilde doen gelden. Onder deze omstandigheden leek gebruik van geweld, zodra de machtsmiddelen dat toelieten, tot herstel van orde en rust onvermijdelijk. In zijn rede in de Tweede Kamer van 7 Mei 1946 verklaarde minister Logemann dan ook: „De Nederlandse regering heeft het van de eerste dag af aan haar plicht geacht om weliswaar het politieke conflict op minnelijke, vreedzame wijze tot oplossing te brengen, maar ook om te zorgen, dat de macht werd opgebouwd, waardoor als het nodig en onafwendbaar werd, de orde en rust met kracht konden worden hersteld. Zij is daar tot op de huidige dag mee bezig.”

3

Geleidelijk kregen Indische en Nederlandse regering een betere kijk op de situatie en begrip voor haar ontstaan. De Indonesiërs, zelf eigenlijk niet bij de verdediging van hun land betrokken, hadden de oorlog niet als hun eigen zaak gevoeld, zij waren object, geen subject er van geweest. De slechte verdediging van Java had ons prestige in Indonesische ogen zeer verzwakt en gaf ruimte aan het verwijt, dat de Indonesiërs onvoldoende door ons waren beschermd. Tijdens de bezetting waren de Nederlanders uitgeschakeld en vernederd, de Indonesiërs verhoogd. De incompetentie van de Japanners in bestuurszaken had de leiding in feite bij de Indonesiërs doen berusten, zeer tot sterking van hun zelfvertrouwen en gevoel van eigenwaarde. Dank zij de medewerking van Soekarno en anderen met de Japanners kregen de Indonesiërs gelegenheid propaganda voor hun zelfstandigheidsideaal te maken, vooral toen in 1944 Japan de onafhankelijkheid van Indonesië na de oorlog toezegde en voorbereidingen daartoe liet treffen. Zoals wij hier meenden dat van de Nederlanders in Indonesië, voor zover zij nog leefden, door uitputting en ziekten voorlopig niets meer te verwachten viel, zo hadden de Indonesiërs begrepen, dat Nederland door vernielingen en honger niet mee-

telde. Men rekende met de zegevierende Amerikanen, niet met de Hollanders. Toen er een einde kwam aan de Japanse overheersing, dacht men niet aan opnieuw aanvaarden van het Nederlandse gezag, maar nam men zelf het gezag in handen. Nu men de vrijheid had en zijn eigen republiek, wilde men daarvan geen afstand meer doen. De terugkomst van Nederlandse ambtenaren en militairen werd door de nationalisten dan ook als een agressie gevoeld, waartegen zij zich teweer stelden. Zij beriepen zich daarvoor op het Atlantic Charter en het Handvest der Verenigde Naties. Dagelijks ontving de regering der republiek verklaringen van alle mogelijke organisaties uit alle delen van Java en Sumatra en ook wel van elders, waarin volledige onafhankelijkheid werd geëist als uitgangspunt voor besprekingen met de Nederlanders. Op zijn eerste persconferentie op 5 December erkende Sjahrir wel de noodzaak van onderhandelen, maar dan op basis van de volledige onafhankelijkheid zonder enige politieke contrôle van Nederland. Onder deze omstandigheden was het duidelijk dat op basis van de verklaring van 7 November geen vruchtdragend overleg mogelijk was. Een betere grondslag voor besprekingen moest worden gevonden maar tevens besloot men aan geallieerde zijde zich militair en politieel krachtiger te doen gelden. Na een bespreking van Van Mook met Mountbatten te Singapore, begin December 1945, kreeg generaal Christison uitgebreide bevoegdheden om in het grootst mogelijke gebied onder medewerking van Nederlandse troepen orde en rust te herstellen. Eind December namen de geallieerden in Batavia de politie geheel in eigen handen en bezetten zij de openbare nutsbedrijven behalve de spoorwegen. Aan de terreur der pemoeda's werd paal en perk gesteld. Ondertussen was Van Mook 18 December naar Nederland vertrokken en had einde dier maand een bespreking tussen hem en Nederlandse met Britse ministers te Chequers plaats gehad. Het resultaat was een betere samenwerking tussen Britten en Nederlanders in Indonesië: zowel de Engelse opperbevelhebber als de Nederlandse vlootvoogd en legercommandant werden vervangen, een Brits diplomaat, Sir Archibald Clark Kerr, zou als voorzitter optreden bij de tussen Nederlandse en Indonesische delegaties te houden besprekingen. Op 10 Februari 1946 legde minister Logemann aan de Staten-Generaal een verklaring af en overhandigde Lt.G.G. Van Mook die aan Sjahrir. Volgens dit stuk zou, na een begrensde periode van voorbereiding, de bevolking van Indonesië in vrijheid over haar staatkundig lot kunnen beslissen, dus ook uit het verband van het Koninkrijk kunnen treden, al werd de verwachting uitgesproken, dat zij de band zou willen voortzetten „op de grondslag van een alsdan volledig en vrijwillig deelgenootschap”. Voor de periode van voorbereiding zou een federatief gemenebest Indonesië worden ingesteld, welks inwendige aangelegenheden zouden worden behartigd door een volksvertegenwoordiging met substantiële Indonesische meerderheid, een ministerie, samengesteld in politieke harmonie met de volksvertegenwoordiging en een vertegenwoordiger van de Kroon als hoofd van de regering en bovendien, onder verantwoordelijkheid aan de regering van het Koninkrijk, „bekleed met enkele bijzondere bevoegdheden ter waarborging van fundamentele rechten, van goed bestuur en gezonde financiën”. Voor het Rijk, waarvan het Gemenebest deel zou uitmaken, werd gedacht aan een rijkskabinet,

samengesteld uit ministers uit alle rijksdelen, en een rijkswetgeving, die de instemming zou behoeven van de volksvertegenwoordigingen der rijksdelen. Na de inwerkingtreding dezer structuur zou de Nederlandse regering de spoedige toelating bevorderen van het Gemenebest Indonesië als lid van de organisatie der Verenigde Naties.

4

De grote betekenis dezer verklaring van 10 Februari was, dat daarmee enerzijds het recht der Indonesiërs op een zelfstandig nationaal bestaan werd erkend en de verwezenlijking daarvan „in onze tijd” — als Van Mook in zijn toelichting zeide — verzekerd werd, anderzijds gedurende een periode van voorbereiding Nederland door middel van den vertegenwoordiger der Kroon invloed zou kunnen uitoefenen tot het scheppen van geordende verhoudingen en van de voorwaarden voor blijvende constructieve samenwerking. De verklaring gaf bovendien een concretisering van de wat vage doelstellingen van de Koninklijke rede van December 1942 en de Verklaring van 7 November 1945. Zij bleek inderdaad een bruikbaar uitgangspunt voor verdere besprekingen. Op een bewogen zitting van het Centrale Nationale Comité te Djocja, waarin hij de portefeuillekwestie stelde, Soekarno meekreeg en een vertrouwensvotum verwierf, aanvaardde Sjahrir een opdracht tot vorming van een kabinet op breder basis en kreeg hij volmacht tot onderhandelen op basis van de erkenning der republiek. De 13e Maart, op de eerste bijeenkomst der beide delegaties ten huize van Sir Archibald, overhandigde hij Van Mook zijn tegenvoorstellen. Hoewel geheim gehouden, is toch de hoofdinhoud daarvan bekend geworden: erkenning van de republiek voor het gehele territorium van Nederlands-Indië en het sluiten van een verbond tussen de republiek en Nederland, waarbij een staatkundige organisatie zou worden gevormd met bevoegdheden ten aanzien van buitenlandse zaken en defensie en met betrekking tot toezicht ter waarborging van gezonde financiën en goed bestuur. De besprekingen werden voortgezet. Extremisten als Tan Malaka, Soebardjo en Iskandat di Nata, werden door de republiek gearresteerd, Indonesische journalisten uit het binnenland naar Batavia genood. Een accord werd getroffen tussen het geallieerde opperbevel en de regering der republiek tot evacuering van de Nederlandse geïnterneerden uit het binnenland. Kortom het mogelijke werd gedaan om een gunstige sfeer te scheppen. Eind Maart waren de standpunten der beide delegaties elkaar zo zeer genaderd, dat Van Mook begin April met een aantal Indonesische gedelegeerden naar Nederland kon vertrekken met medebrenging van een ontwerp-préliminaire overeenkomst, waarin de grondslagen van de verklaring van 10 Februari waren aanvaard tegen erkenning van de republiek op Java en Sumatra als deel van de op te richten federatieve vrije staat Indonesië.

Het merkwaardige van dit compromis was niet zozeer, dat de republiek voor een deel van Indonesië zou worden erkend — terecht toch verklaarde minister Logemann op 2 Mei in de Tweede Kamer het loslaten van de republiek een voor het gehele Javaanse nationalisme onverteerbaar denkbeeld — als wel dat Sjahrir en de zijnen het mogelijk achtten de republiek mede te krijgen tot aanvaarding van een Indonesische staat

onder leiding van een vertegenwoordiger der Kroon en binnen het Rijksverband, zij het ook voor een overgangperiode. Het is de vraag of het hem inderdaad gelukt zou zijn het volk hiervoor te winnen. Helaas werd de ontwerp-préliminaire overeenkomst op de Hoge Veluwe door de Nederlandse ministers niet aanvaard.

5

Minister Logemann legde op 2 Mei 1946 in de Tweede Kamer een verklaring af inzake de op de Hoge Veluwe gehouden besprekingen. Deze verklaring met het verslag van de parlementaire commissie Van Poll vormde het onderwerp van op 6 en 7 Mei in de Kamer gehouden discussies, eindigende in de met de stemmen van Katholieken, Partij van de Arbeid en Communisten aangenomen motie-Van Poll, waarin de kamer, van oordeel, dat aan Indonësië als deelgenoot van het Koninkrijk een autonome bestuursvorm behoorde te worden toegekend, o.m. overwoog dat bij de vormbepaling dier autonomie enigerlei republikeinse vorm voor het inwendig bestel van Indonesië of een zijner onderdelen, mits gezuiverd van van Japanse invloeden, niet bij voorbaat uitgesloten behoefde te worden geacht. De Nederlandse regering bood daarop de 19e Mei aan Sjahrir een ontwerp-protocol aan, waarin de beginselen van 10 Februari waren gehandhaafd, de erkenning van de republiek tot Java werd beperkt en de Nederlandse regering het recht verkreeg om, voorzover de republiek te kort zou schieten in het herstel en de handhaving van recht en orde, de bescherming van persoon en goed en het onverwijd in vrijheid stellen van de geïnterneerden, deze taak door haar eigen organen — dus door Nederlandse troepen! — te doen uitvoeren. Deze afwijkingen van de préliminaire overeenkomst niet alleen naar de inhoud maar ook naar de vorm — conclusies der delegaties ter voorbereiding van de rijksconferentie in plaats van een bindende overeenkomst tussen de regeringen — veroorzaakte in de republiek grote teleurstelling. Het gevolg was een tegenvoorstel van 15 Juni, in de vorm wederom van een overeenkomst, waarin niet alleen vastgehouden werd aan erkenning van de republiek als de facto het gezag uitoefende over Java en Sumatra, maar ook de basis van 10 Februari werd losgelaten. Geen rijksverband, maar een bondgenootschap werd voorgesteld, waarbij niettemin de verhouding van de Indonesische staat tot vreemde mogendheden, zijn samenwerking met Nederland en de behartiging van de materiële en culturele belangen van Nederland en buitenlanders in het algemeen zouden worden geregeld. Tegenover het Nederlandse verlangen om zo nodig militair-politioneel in het gebied der republiek te kunnen optreden, stelde deze, dat over en weer geen uitbreiding aan de krijgsmachten zou worden gegeven en dat geschillen onderworpen zouden worden aan een arbitrage-commissie.

Dit tegenvoorstel werd aan Nederlandse zijde onaannemelijk geacht en zo waren de met de verklaring van 10 Februari zo goed begonnen onderhandelingen mislukt.

6

Nadat op 15 Juli 1946 de verantwoordelijkheid voor het bestuur over de Grote Oost, Borneo, Banka en Biliton van den geallieerden opperbevel-

hebber op de Indische regering was overgedragen en in deze gebieden (op Bali en enkele delen van Borneo na) de staat van beleg was opgeheven en het burgerlijk gezag hersteld, had in de daarop volgende week te Malino het overleg met de vertegenwoordigers dier eilanden en van de Riouw-archipel plaats. Hoewel bij ontstentenis van de nodige locale vertegenwoordigende lichamen de aanwijzing van afgevaardigden slechts onvoldoende met alle stromingen onder de bevolkingen rekening had kunnen houden en de feodale structuur vooral adathoofden en bestuursambtenaren naar Malino had gebracht, kwam op deze conferentie, waar met grote openhartigheid werd gediscussieerd, het verrassende feit aan het licht, dat de vertegenwoordigers van de belangrijke gebieden Zuid-Celebes en Zuid-Borneo eenzelfde standpunt innamen als de republiek, n.l. geen overgangperiode binnen rijksverband, maar een alliantie van Indonesië met Nederland wilden, een standpunt, waarbij Oost Borneo, Noord-Molukken en Timor zich aansloten, terwijl de afgevaardigden van Banka en Riouw verklaarden dat deze eilanden bij Sumatra behoorden en zich dan ook straks bij de republiek wilden aansluiten. Wel wensten allen een federatieve en geen eenheidsstaat, als de republiek volgens haar grondwet is. De naam Verenigde Staten van Indonesië is zelfs van den vertegenwoordiger van Zuid-Celebes afkomstig. West-Borneo, Noord-Celebes, Zuid-Molukken (Ambon), Bali, Lombok, Soemba, Flores, Dajaks en Papoea's toonden zich voorstanders van samenwerking binnen rijksverband. Na overleg binnenskamers werden tenslotte met algemene stemmen resoluties aangenomen voor samenwerking binnen het Koninkrijk, teneinde de V.S. in staat te stellen de organisatie en apparatuur te verwerven, waardoor zij in volledige vrijheid zelfstandig een beslissing zouden kunnen nemen betreffende de voortzetting van de betrekkingen tussen Nederland en Indonesië. Een deel der vertegenwoordigers achtte daarvoor een tijdsduur van vijf jaren voldoende, een ander deel zou die eventueel tot hoogstens tien jaren verlengd willen zien, een derde deel wilde de vaststelling overlaten aan de rijksconferentie. Die zou een statuut voor de verhouding tussen beide rijkdelen gedurende de overgangperiode moeten vaststellen, dat o.m. aan Indonesië een eigen grondwet zou moeten waarborgen. Een blijvende, maar dan ook geheel vrijwillige samenwerking na afloop van de tijd van voorbereiding werd algemeen wenselijk geacht: enkele leden verklaarden dat de bereidheid van hun gebieden om tot de V.S.I. te blijven behoren, afhankelijk was van het voortbestaan van het Rijksverband.

7

Nog vóór de conferentie van Malino begonnen was, berichtte de Londenese correspondent van een Amerikaans blad, dat de Britse regering overwoog, Nederlanders en Indonesiërs uit te nodigen tot nieuwe besprekingen onder voorzitterschap van Lord Killearn. Men mag daaruit afleiden dat het initiatief tot het hervatten van de onderhandelingen van de Engelsen is uitgegaan, althans, dat deze het Indonesische vraagstuk opgelost wensten te zien voordat hun troepen eind November Indonesië zouden hebben verlaten. De krachtens een speciale wet van Nederlandse zijde uitgezonden commissie-generaal kwam nog op tijd voor de confe-

rentie van Pangkal Pinang, waar de minderheidsgroepen gelegenheid kregen zich te laten horen. Ondertussen vormde Sjahrir met het oog op de a.s. besprekingen zijn derde kabinet, waarin naast den Sultan van Djocja, vertegenwoordigers van Arabische, Chinese en Christelijke minderheden zitting hebben met die van alle belangrijke partijen met uitzondering van de communisten, wier leider echter voorzitter van het Centrale Nationale Comité is.

Het eerste werk van de beide delegaties, inderdaad onder voorzitterschap van Lord Killearn, was de staking der vijandelijkheden voor te bereiden. Zij bracht medio October een bestand, dat echter nog weinig effectief schijnt te zijn. Daarna volgde in snel tempo bespreking der politieke vraagstukken, resulterende in de op 15 November j.l. door de delegaties gearafaerde, nader door beide volksvertegenwoordigingen goed te keuren ontwerp-overeenkomst van Linggadjati. Het karakter van dit ontwerp wordt duidelijk aangegeven in de considerans, dat beide regeringen geleid zijn door een oprecht verlangen om een goede verhouding te verzekeren tussen de volken van Nederland en Indonesië in nieuwe vormen van vrijwillige samenwerking. Dit bracht mede, dat het oude rijksverband, nog in de op de Hoge Veluwe behandelde ontwerp-préliminaire overeenkomst gehandhaafd, plaats moest maken voor een nieuwe vorm, die der Nederlands-Indonesische Unie. Deze Unie is meer dan een verbond, omdat de Koningin aan haar hoofd zal staan. En zij is ook meer dan een personele unie, omdat zij een eigen statuut krijgt en zal beschikken over eigen organen, die in naam der Koningin decreten en besluiten zullen uitvaardigen ter behartiging van de gemeenschappelijke belangen der deelgenoten, n.l. „samenwerking inzake buitenlandse betrekkingen, defensie en voor zover nodig financiën, alsmede onderwerpen van economische en culturele aard”. Het statuut der Unie zal voorzieningen bevatten voor het geval door haar organen geen overeenstemming kan worden bereikt, alsmede een regeling van de wijze waarop en de voorwaarden waaronder de organen van het Koninkrijk bijstand zullen verlenen aan de Verenigde Staten van Indonesië, zolang deze niet of onvoldoende over eigen organen beschikken. Hierbij valt wel in de eerste plaas te denken aan vertegenwoordiging in het buitenland en bescherming door de Nederlandse vloot. In feite is de Unie dus een vorm van rijksverband, maar dan één, waarin de deelgenoten gelijke rechten bezitten, zich hierin uitende dat het statuut zal worden ontworpen door een conferentie van vertegenwoordigers van het Koninkrijk en de V.S.I. en de goedkeuring behoeft van de onderscheiden volksvertegenwoordigingen. De verklaringen van 10 Februari en vroeger waren inzoverre nog „koloniaal”, dat daarbij in een slechts adviserende rijksconferentie voorzien werd, doch de uiteindelijke beslissing bij den Nederlandsen wetgever alleen zou berusten. De tegenstand der conservatieven tegen het z.g.n. loslaten van de rijkseenheid betekent dan ook dat men een bepaalde vorm van rijksverband wil behouden, die aan Nederland nog een zekere macht over Indonesië verzekert. Indien de beide delegaties het eens hadden kunnen worden over behoud van een rijksverband welks statuut niet eenzijdig in de Nederlandse grondwet, maar door de gezamenlijke deelgenoten zou worden vastgesteld, zou daartegen van conservatieve zijde ongetwijfeld eveneens bezwaar zijn gemaakt. Het is daarom beter.

dat de nieuwe vorm van onderlinge verbondenheid ook in de nieuwe naam van Unie tot uitdrukking komt.

Dat de Koningin aan het hoofd der Unie staat, is geen inbreuk op de gelijkgerechtigheid der delen, daar de Nederlandse regering daaraan geen bevoegdheden ontleent. Waarschijnlijk zal de Koningin het hoofd van de V.S.I. aanwijzen in overeenstemming met de wens van het Indonesische parlement, maar dat moet in het statuut der Unie of in de Grondwet der V.S.I. geregeld worden.

In overeenstemming met de besluiten ter conferentie van Malino zal de Indonesische staat de vorm krijgen van een souverain, democratisch, federatief gemenebest, de Verenigde staten van Indonesië, van welke de republiek, omvattende Java, Madoera en Sumatra, er één zal zijn. Eveneens in aansluiting aan Malino is de mogelijkheid opengelaten voor de bevolking van gebieden die niet of nog niet tot de V.S.I. zouden willen toetreden (zoals misschien Ambon) om in een bijzondere verhouding tot die staten en tot het Koninkrijk te komen. Ook kan de bevolking van enig gebiedsdeel de wens te kennen geven om haar plaats in de V.S.I. op andere voet geregeld te zien. Hierbij is waarschijnlijk bedoeld de mogelijkheid te openen, dat bepaalde gebieden buiten de drie staten Republiek, Borneo en de Grote Oost blijven of zich bij een andere staat aansluiten dan waarvan zij geografisch deel uitmaken. Denkbaar is zowel, dat delen van het z.g.n. Malino-gebied tot de republiek willen toetreden, zoals Banka en Riouw reeds in Malino hebben aangekondigd, als dat op Sumatra gelegen gebiedsdelen buiten de republiek zouden willen blijven. Aldus zijn de rechten der geografisch-technische minderheden gewaarborgd. Ook de fundamentele en menselijke vrijheden zullen in het statuut der Unie worden verzekerd. Aan de constituerende vergadering der V.S.I. zullen vertegenwoordigers der minderheidsgroepen deelnemen, zodat ook met Pangkal-Pinang rekening is gehouden.

Evenals in de verklaring van 10 Februari was toegezegd, zal ook volgens het nieuwe ontwerp de Nederlandse regering het nodige doen, opdat de V.S.I. onmiddellijk na het totstandkomen der Unie als lid van de U.N. worden toegelaten.

Hoewel er noodzakelijk nog enige tijd gemoeid zal zijn met de vestiging van de V.S.I. en de Unie o.a., omdat grondwet en statuut nog moeten worden vastgesteld en de vertegenwoordigers der staten nog moeten worden gekozen (er zal naar gestreefd worden één en ander vóór 1 Januari 1949 zijn beslag te doen krijgen), zal dadelijk na goedkeuring der ontwerp-overeenkomst een gemengde commissie worden samengesteld tot herstel van de rechten van niet-Indonesiërs en teruggave van hun goederen binnen het gezagsgebied der republiek. Hieruit blijkt het grote belang dat beide partijen hechten aan een zo snel mogelijke hervatting van het Westerse bedrijfsleven in Indonesië. Het trekt daarbij de aandacht, dat geen enkel voorbehoud is gemaakt ten aanzien van nationalisatie van sleutelbedrijven, hoewel die van de aanvang af op het program der republiek heeft gestaan. Wellicht moet men daarin de verklaring zoeken voor de alsdan zeer begrijpelijke heftigheid der debatten, die volgens Aneta in de ministerraad der republiek over de restitutie van niet-Indonesische bezittingen zouden zij gevoerd. Dit zou dan de „goede prijs” zijn, die Sjahrir reeds begin October verklaarde bereid te zijn voor de vrijheid te betalen.

Overeengekomen is verder, dat terstond zal worden overgegaan tot vermindering van de strijdkrachten van beide partijen. Een gelukkig denkbeeld is ten slotte, dat geschillen zullen worden behandeld in een conferentie tussen vaste delegaties voor samenwerking van beide partijen met een gemeenschappelijk secretariaat en zo nodig zullen worden beslecht door arbitrage.

8

Is de ontwerp-overeenkomst van Linggadjati voor Nederland aanvaardbaar? Zij biedt de enige mogelijkheid om met ere en op korte termijn het Indonesische probleem tot oplossing te brengen. Verwerping kan alleen tot oorlog en interventie leiden. Uit heel de hiervoren getekende loop der onderhandelingen blijkt zonneklaar dat men aan republikeinse zijde steeds consequent heeft vastgehouden aan de eis van een nieuwe verhouding tot Nederland van een vrij en als gelijkwaardig partner medebeslissend Indonesië. Misschien had het rijksverband op de Hoge Veluwe behouden kunnen worden. Die kans is echter voorbij en komt nooit terug. Thans is de mogelijkheid geboden van een samengaan in een Nederlands-Indonesische Unie. Zou ook deze kans worden verzuimd, dan zou voor verdere onderhandelingen nog slechts op een bondgenootschap zonder Unie gehoopt mogen worden. En waarschijnlijk zelfs dat niet. Want verwerpen van het ontwerp zou betekenen, dat Nederland koloniaal-behoudzuchtig was. Een goede verhouding tot Indonesië, niet alleen tot de republiek, maar ook tot belangrijke delen der Malino-gebieden, zou daardoor uiterst moeilijk worden. De radicale stromingen in Indonesië zouden veld winnen, het bestand zou door de militairen over en weer worden verbroken, de strijd worden hervat, de partijen scherp tegenover elkaar komen te staan. Het is een gevaarlijke illusie te menen, dat door verwerping van het ontwerp door Nederland „betere” voorwaarden zouden kunnen worden bedongen. Verwerping heeft dan ook alleen zin voor hen die streven naar herstel van het Nederlandse gezag door militair-politioneel optreden.

Vroeger, in de periode van terreur, hebben ook vooruitstrevenden wel een militaire actie als onvermijdelijk gezien. Maar zij stelden zich dan een gezamenlijk optreden met de groep-Sjahrir voor en niet tegen de republiek, maar tegen hen, die een door de republiek met Nederland aan te gaan accoord niet zouden willen aanvaarden. Sindsdien is gebleken dat het gezag der republikeinse autoriteiten zo op Sumatra als op Java voortdurend toeneemt en dat de beste wijze van herstel van orde en rust is dit over te laten aan de republiek zelve, die daarbij meer overreding dan geweld gebruikt. Volledig succes zal ook de republiek echter eerst kunnen bereiken wanneer een accoord met Nederland tot stand is gekomen en de houding van strijd voor een van samenwerking heeft plaats gemaakt.

Een militair optreden thans, een geleidelijk of sprongsgewijs uitbreiden van de door de Nederlandse troepen bezette gebieden, zou de republiek niet murw maken, maar allen tegen de Nederlanders in het geweer roepen. . . . behoudens enkele Slamets. Het zou Nederland in de ogen der wereld doen verschijnen als een niet tot schikking bereid reactionnaire,

imperialistische staat. De moeilijkheden in een deel der eilanden buiten Java en Sumatra zouden toenemen, omdat daar het vertrouwen in een (conservatief gebleken) Nederland verloren zou gaan. Interventie zou waarschijnlijk worden met als gevolg dat de grote mogendheden de lakens zouden uitdelen en Nederland, vernederd, terzijde zou komen te staan. Voor het geval de militairen zouden doorstoten naar het binnenland zou de ramp nog groter worden door de dan te verwachten jarenlange guérilla onder toepassing van de politiek der verschroeide aarde. Zelfs bij een uiteindelijk volledig militair succes zou de „winst” zijn een met harde hand onderdrukt land met vernielde plantages, fabrieken, kunstwerken en steden, dat schatten zou kosten in plaats van baten te brengen. Een oorlog, als waarop een deel der conservatieven bewust of onbewust aanstuurt, is misdadig en waanzin en noch door het Nederlandse volk noch door de Verenigde naties te aanvaarden.

9

Ook vele vooruitstrevenden vragen zich niet zonder zorg af, of Indonesië al tot voldoende ontwikkeling is gekomen om geheel op eigen benen te staan en of de Westerse bedrijven daar zonder gevaar zullen kunnen worden hervat. Inderdaad staat Indonesië nog aan het begin van zijn politieke en economische ontwikkeling en mist het ervaring. Een geleidelijker overgang van Nederlandse leiding naar algehele zelfstandigheid ware inderdaad gewenst geweest. In de eerste plaats door toedoen van de conservatieven vóór en na de oorlog is zodanige geleidelijkheid onmogelijk geworden. Nochtans laat zich de toekomst niet ongunstig aanzien. In de republiek is een voortgaande ontwikkeling in democratische richting duidelijk merkbaar, de onmisbare leidende groep van intellectueel is trouwens Nederlands-democratisch opgevoed en zeer gevoelig voor de wereldopinie: men wil een volwaardig lid van een democratische gemeenschap van naties zijn. Het gevaar voor de democratie van een analphabete plattelandsmassa is omzeild door een voorlopig kiesstelsel dat overwegende invloed aan de organisaties geeft. Ongetwijfeld zal men bovendien de emancipatie van het dorp en de bestrijding van het analphabete met kracht aanvatten. De ontwerp-overeenkomst van Linggadjati bevat verder een aantal waarborgen voor democratie, minderheden en fundamentele rechten. De gemeenschappelijke organen der Nederlands-Indonesische Unie geven aan Nederland invloed op de financiële en economische politiek. Nederlanders zullen nog in ruime mate in de ambtenarencorpsen en als adviseurs der Verenigde Staten van Indonesië werkzaam zijn. Het is ook zeer wel mogelijk dat het nog vast te stellen statuut der Unie en de grondwet der V.S.I. verdere waarborgen zullen bevatten voor gezonde financiën en goed beheer. En wat speciaal het Westerse bedrijfsleven betreft: hoewel het voor de hand ligt, dat de V.S.I. zullen streven naar de opbouw ener nationale economie en vermindering van de economische afhankelijkheid van Nederland en het buitenland, zijn de leidende Indonesiërs zich zeer wel bewust dat men ook het Westerse bedrijf nodig heeft en dat het Indonesisch belang medebrengt dit het voortbestaan mogelijk te maken. Juist in de ontworpen overeenkomst komt dat op treffende wijze tot uiting. In dat gemeen-

schappelijk belang ligt de beste waarborg voor het Westerse bedrijfsleven.

Tenslotte bedenke men nog dit. Elke vorm van Nederlands gezag, van directe Nederlandse leiding in Indonesië zou daar weerstanden wekken, aangezien het nationalisme naar zijn aard niet kan rusten voordat aan alle vreemd gezag een einde is gemaakt en het nationalisme in deze jaren een grote kracht is geworden. Nederlandse leiding zou daarom thans geen stabiliserende maar een onrust verwekkende factor zijn. Een eigen nationaal gouvernement kan bovendien maatregelen doorvoeren, waaraan, hoe nodig ook, een vreemd gezag zich niet kan wagen. In Soetan Sjahrir eindelijk beschikt het nieuwe Indonesië over een waarlijk democratisch, wijs en gematigd staatsman van formaat, die beter dan wie ook in staat is, de ontwikkeling in goede banen te leiden.

Er is, behoudens bij een betrekkelijk kleine groep extremisten, geen haat tegenover de Nederlanders. Men wil gaarne met hen samenwerken, mits de nationale zelfstandigheid worde erkend en geëerbiedigd. De ontwerp-overeenkomst van Linggadjati, indien aanvaard en loyaal uitgevoerd, legt een stevige basis voor een blijvende goede samenwerking tussen Nederlanders en Indonesiërs.

TH. A. FRUIN

3 December 1946.

Binnenlandsche Notities

„Wij zijn bezig uit elkaar te werken”.

Er is vandaag één allesoverheersend nationaal probleem: de verhouding Nederland—Indonesië. Toch kunnen deze regels niet aan dat vraagstuk worden gewijd, omdat de grote beslissing van deze week thans (1 December) nog onbekend is, doch reeds enkele dagen oud zal zijn, als deze aflevering den lezer bereikt. Daarom slechts twee negatieve opmerkingen. De eerste betreft het nationale aspect. Het onbeschaamde tumult, dat in reactionnaire en „neutrale” kringen is losgebroken, verbergt slechts eigen machteloosheid. Schermerhorn's opmerking bij aankomst op Schiphol: „Ik geef een kwartje voor een beter voorstel” was méér dan een geslaagd grapje. Er is geen alternatief. De oppositie wijst een weg, die tot koloniale oorlog voert. Zulk een oorlog lost het vraagstuk, dat er ligt tussen Nederland en Indonesië, niet op, doch is bovendien onuitvoerbaar tengevolge van de Nederlandse volkswil en de internationale verhoudingen. Dit brengt ons tot het tweede aspect. In het rumoer der agitatie tegen de regering en de Commissie-Generaal raakt het essentiële in deze zaak op de achtergrond. Het vraagstuk Indonesië is méér een internationaal dan een nationaal probleem. De ontvangst van Linggadjati in de Engelse en Amerikaanse pers is duidelijk genoeg en laat geen ruimte voor een andere conclusie dan deze: het voorstel, dat Engelse en Amerikaanse instemming heeft, stelt ons in wezen voor de keuze: *aannemen* of *internationale interventie*. Dat lijkt meer op een dwangpositie dan op een keuze. Zo voelt men het echter niet in en rondom de Partij van de Arbeid, omdat het voorstel der Commissie-Generaal door ons met warme instemming is begroet. Op dit moment kan slechts de wens worden uitgesproken, dat dit voorstel zal leiden tot een nationale daad, dat het steun zal verwerven bij een grote meerderheid van ons volk. Wordt er terecht in onze kringen getwijfeld aan de instemming, die het voorstel bij de K.V.P. zal vinden? Wij menen: ten onrechte. De lezer kent intussen de ons nog onbekende feiten, die uitmaken, of onze mening juist is. De laatste overwegingen brengen ons op de vraag, of het verbond tussen K.V.P. en P.v.d.A. hecht genoeg zal blijken om de huidige krachtproef te doorstaan en de verdere uitvoering van het regeringsprogram te leiden. Dit is het thema van ons opstel.

„Het gaat scheef! We zijn bezig uit elkaar te werken in plaats van naar elkaar toe!”

Die woorden komen uit de mond van een Kamerlid voor de K.V.P. in een gesprek na de stemming over de motie-Donker inzake de Hoge Raad. Het heeft er de schijn van, dat die opmerking juist is. Aan beide zijden hoopt zich de critiek op den partner op. Laat ons de inventaris opmaken. De motie-Donker, die de houding van de Hoge Raad in

oorlogstijd afkeurde, werd in K.V.P.-kring (o.i. ten onrechte) aangevoeld als critiek op het beleid van minister Van Maarsseveen. De bezwaren van Scheps tegen de recente burgemeestersbenoeming in Arnhem en de benoeming van prof. De Quay tot Commissaris der Koningin in de provincie Noord-Brabant (overigens niet door al onze Kamerleden gedeeld) zijn op zodanige wijze door de persverslagen aangedikt, dat ergernis aan K.V.P.-zijde niet kon uitblijven. De twee veelbesproken artikelen in de „Nieuwe Nederlander”, die op kabinetscrisis aanstuurden, werden in rechtse kringen beschouwd als gecamoufleerde uitingen van de partijleiding van de P.v.d.A. Hoewel een artikel van Van der Goes van Naters de onjuistheid dezer opvatting demonstreerde, vond het gerucht gretig gehoor. De oppositie tegen het voorstel van minister Beel om in de gemeente Opsterland een regeringscommissaris aan te stellen, werd door een deel onzer Kamerleden gesteund en prompt werd hun dit euvel geduid. De geprikkeldheid bleek misschien het duidelijkst in „De Tijd” van 22 November. In een artikel, getiteld: „Dilettantisme of kwade wil” werd in dit dagblad, dat de regeringspolitiek dikwijls onbekrompen steunt (vooral inzake Indonesië), geschreven over „stokende artikelen” in de organen van de P.v.d.A. en over „kwade wil... die aan partijpolitiek de eenvoudigste trouw als regeringsbondgenoot opoffert”. Zwaar geschut! En nu zwijgen we nog over de geluiden van regionale Katholieke bladen.

Onze waslijst is minstens even lang. Men kent onze critiek op de burgemeestersbenoemingen sinds de bevrijding. In Groningen is bevrediging, in enkele andere provincies (Drente en Gelderland voorop) is de ergernis groot. De in- en uitpraterij van sommige K.V.P.-bladen ten aanzien van Indonesië wekt aan onze zijde het gevoel, dat het accoord op drijfzand zal rusten. Bij de herziening van de kinderbijslag, waarbij Drees de geopperde verlangens zeer ver was tegemoetgekomen, pingelde de K.V.P.-fractie bij amendement om een dubbeltje en lokte een stemming uit, waarbij de gehele Kamer tegenover den heer Andriessen en de zijnen stond. Zulk een stemming geeft dan weer stof voor aanvallen op de katholieke Kamerleden van de P.v.d.A. De landbouwbegroting, knap verdedigd door Mansholt, gaf de K.V.P. de kans een op zichzelf onschuldige prik te geven. De minister wilde de zuivelschool verplaatsen van Bolsward naar Leeuwarden, doch de K.V.P. stemde met de conservatieven tegen. De laatste gebeurtenis in deze reeks is tevens de meest ergerlijke: op 29 November behandelde de Tweede Kamer een technische wijziging van enkele sociale wetten, waarbij de K.V.P.-afgevaardigde Steinmetz een motie indiende, die een wens behelsde, welke later aan de orde kon komen bij een principiële herziening der sociale wetgeving. Het ging om de gelijkstelling van de gehuwde en de ongehuwde moeder bij uitkering van kraamgeld. Dat de motie, bij aanvaarding door de Kamer, geen materiële gevolgen zou hebben, stond tevoren vast, evenals de instemming van de gehele voormalige rechterzijde. De K.V.P. heeft het latente schaduw-bestaan van de oude coalitie aan 't licht gebracht, aan de vooravond van de behandeling der zaak-Indonesië; een bedenkelijk politiek gebaar! En wil men ten slotte nog enkele buiten-parlementaire ergernissen releveren, dan zij het voldoende te herinneren aan de fanatieke drijfverij van den heer A. C. de Bruyn, die

leden der Katholieke Arbeidersbeweging wil royeren, als zij lid zijn van de P.v.d.A., een streven, waar het laatste woord nog niet over is gezegd. Deze heer De Bruyn is Eerste Kamerlid voor de K.V.P. Voorts liggen de verkiezingen van wethouders en Gedeputeerde Staten nog vers in 't geheugen. De P.v.d.A. hield zich vrijwel overal aan de regel der evenredige samenstelling. De K.V.P. bruskeerde deze regel in verschillende gevallen, waar de zaak zeer gevoelig lag (Gedeputeerde Staten van Noord-Brabant). Maar genoeg van dit alles; teveel zelfs.

Het voorgaande heeft bij den lezer de vraag doen rijzen, of het verbond van K.V.P. en P.v.d.A. zal bezwijken door 't groeien van een tegenstelling, die wordt toegespitst door een reeks van opzichzelf niet altijd belangrijke kwesties. Het zou beschamend zijn! Om tweeërlei reden. Vooreerst is het in confesso, dat de oplossing van het Indonesië-probleem slechts met kans van slagen kon worden beproefd door een progressieve regering. Vervolgens lijdten sommige landgenoten aan vergeetachtigheid en bijziendheid met betrekking tot het regeringsprogram en de regeringsdaden. Een samenvattende notitie over de regeringsverklaring van 5 Juli kan daarom nuttig zijn.

Na een woord van hulde aan Schermerhorn en de zijnen, werd het kabinet in dit stuk aangeduid als een uiting van herstel naar de vorm (een parlementair kabinet) en van vernieuwing naar de inhoud. De doelstelling was een zo snel en zo volledig mogelijk herstel van de stoffelijke en geestelijke volkswelvaart. Productieverhoging, export en wederopbouw hebben alle aandacht. Voor leiding aan het herstel der welvaart ontwerpt het Centrale Planbureau een nationaal welvaartsplan. Socialisatie van de Nederlandse Bank volgt spoedig; onderzoek naar de wenselijkheid voor andere bedrijven volgt; voor de mijnen ligt deze in 't voornemen. De sociale verzekering komt op de helling, een noodvoorziening voor ouden van dagen gaat vooraf. Verstrekkende belastingvoorstellen zijn ingediend of volgen spoedig. Bedrijfsorganisatie zal haar plaats in de wet vinden. Hulp aan de opbouw van de UNO zal worden geboden. Een verstrekkende grondwetsherziening wordt voorbereid.

Deze opsomming is niet compleet, maar indrukwekkend genoeg om de vraag te billijken, of deze problemen beter door een zakenkabinet of een conservatieve regering tot oplossing kunnen worden gebracht dan door het huidige bewind. De vraag stellen is de vraag beantwoorden. De K.V.P. en de P.v.d.A. moeten daarom naar elkaar toe werken. Een eerste eis is daarbij het scheppen van een zakelijke verhouding, die niet telkenmale door kleine en grotere ergernissen wordt doorkruist. Wij schreven in het vorige nummer van S. en D.: „Er is tussen de K.V.P. en de Partij van de Arbeid interfractioneel overleg nodig, waardoor vooreerst alle onzakelijke, storende factoren kunnen vervallen en vervolgens het maximum effect der samenwerking kan worden bereikt.” In de daarop volgende weken hebben tal van gebeurtenissen deze opvatting onderstreept. Wij zijn dus niet van oordeel, dat het verbond met de K.V.P. uitsluitend gewettigd was door de Indonesië-politiek. De doeleinden zijn talrijker. In het regeringsprogram herkennen wij punt voor punt zaken, die door ieder bewind, dat de weg wil effenen in de richting van het democratisch socialisme, aangepakt moeten worden

op de wijze, die het regeringsprogram aangeeft. Dit program is daarom ons richtsnoer. Indien het niet langer gevolgd zou worden, verhuizen wij van de regeringstafel naar de oppositie. Wij weten echter, wat daarbij op het spel staat. Stellen wij de geschetste bijzaken terzijde, dan moet worden erkend, dat het regeringsprogram, wat de hoofdpunten betreft, met krachtige hand wordt uitgevoerd, hoeveel critiek men overigens op die uitvoering en op de onpsychologische begeleidingsverschijnselen moge hebben.

Een slotwoord over het internationale aspect. Halfslachtige of conservatieve politiek zuigt in de West-Europese landen het communisme aan. Waar de Katholieke partijen blijven aarzelen in een wankele middenpositie, waar het program van het democratisch socialisme niet leidend is voor de binnenlandse politiek, daar ontstaan heilloze tegenstellingen, die ernstige gevaren oproepen voor geheel West-Europa. Frankrijk, België en Duitsland geven ons de les, dat samenwerking op progressieve basis met een Katholieke partij vruchtbaarder is dan het handhaven van verlamme tegenstellingen, Dezelfde landen geven aan de K.V.P. de les, dat een radicaal progressief program slechts kan zijn een program, dat het geestesmerk van het democratisch socialisme draagt. Maar er is meer. De geschetste situatie, die ons duidelijk maakt, op welke wijze het communisme kan worden gekeerd, toont ons tevens, dat een doorbraak, die het democratisch socialisme op brede grondslag plaatst, onmisbaar is. Men kan dus in de K.V.P. niet verwachten, dat de samenwerking ons zal verleiden tot een soort status-quo-politiek, waarbij onzerzijds genoeg wordt genomen met het kleine bruggenhoofd, dat we in de Katholieke, en het iets grotere, dat wij in de calvinistische wereld hebben verworven. Het zou wel eens kunnen zijn, dat de toekomst van Kerk en Christendom hangt aan de macht en de kracht van het democratisch-socialisme. Het zijn niet de rechtse partijen, noch de K.V.P. als progressieve middenpartij, die staan op het bolwerk, waar de strijd tegen het communisme wordt gevoerd. Maar is het wèl de uitkomst van die strijd, die mede beslist over onze toekomst. Slechts het verdere succes der doorbraak kan de strijd op dit bolwerk gunstig doen eindigen. Welk verbond wij ook aangaan, dit richtsnoer blijft het onze.

W. THOMASSEN

Legendevorming

Sedert de bevrijding zijn zich ten aanzien van de topleiding van de *Nederlandse Unie* en haar wekelijks orgaan legenden gaan vormen waarvan de oorsprong niet moeilijk te raden is. Een ieder is geneigd eigen fouten tegenover anderen en ook tegenover zichzelf te verdoezelen, door motieven die indertijd geen of een onderschikte rol speelden later als de beslissende voor te stellen. Dit is menselijk. Maar dat is geen reden voor anderen daaraan mee te doen, anderen die niet als advocaat tot taak menen te hebben een dergelijke vervalste voorstelling ingang te doen vinden.

De lange pleitnota, die de door prof. Schermerhorn op verzoek van het „Driemanschap” ingestelde commissie-Fockema Andreae als haar eindrapport het licht heeft doen zien, zal ongetwijfeld veel tot de bedoelde legendevorming bijdragen. Niet dat rapport zelf echter, maar het enige commentaar erop dat in „Socialisme en Democratie” verscheen, was mij aanleiding hier enige opmerkingen over dit onderwerp te maken. Alleen de overweging dat bij niet reageren dergelijke legenden al gauw onuitroeibaar plegen te worden, kon mijn tegenzin overwinnen tegen een oprakelen van de onverkwikkelijke zaak, die het openbaar optreden van Driemanschap en leiding van het orgaan van de Unie gedurende het eerste bezettingsjaar was.

In „Socialisme en Democratie” van October j.l. schreef W. Thomassen in zijn „Binnenlandse notities” een korte beschouwing over het rapport „De Nederlandse Unie en haar Driemanschap”. Het is waar, hij heeft enige critiek op het rapport, spreekt van „de subjectieve toon van het geheel” en stelt „dat de door de commissie toegepaste methode het kernprobleem aan het gezicht onttrekt. Maar bij de grondstellingen en de conclusie van het rapport sluit de schrijver zich aan, en helpt zelf actief aan de legendevorming mee door de Unie te kenschetsen als een „anti-nationaal-socialistisch afweerorgaan”, een karakteristiek die zelfs de commissie-Fockema Andreae zou aarzelen voor haar rekening te nemen.

De heer Thomassen vertelt, dat, toen hij alle verschenen nummers van „De Unie” doorbladerend in gedachten plustekens zette bij de „talrijke warm-nationale uitingen” en minustekens bij de halfslachtige of mispelijke uitlatingen, „stellig het aantal plustekens ver in de meerderheid was.” Zijn standaard bij de beoordeling van wat in oorlogstijd nationaal-acceptabel was, is blijkbaar wel een geheel andere dan die de mijne was in 1940 en '41 en thans nog is. De in de 50 verschenen nummers van „De Unie” opgenomen stukjes, waaruit niet op één of meer plaatsen een in wezen pro-Duitse, nationaal-socialistische of halfslachtige gezindheid bleek, zou ik op mijn vingers kunnen aftellen; en daarbij zou het nog niet eens noodzakelijk zijn om tot tien te kunnen tellen. Maar ik ben het met den schrijver eens, het opmaken van een dergelijke balans

is eigenlijk van weinig belang en raakt het kernprobleem nauwelijks. Is het voor de beslissing over de al dan niet strafbaarheid van den man die zijn vrouw vermoordde essentieel, dat hij lief tegen andere vrouwen deed?

Maar nu de legende, die zich hoe langer hoe meer zal vastzetten, als Driemanschap en leiding van het blad van de Unie hun zin zullen krijgen. Volgens deze legende zouden alle kwalijke uitingen en daden hunnerzijds niet anders geweest zijn dan een rookgordijn, een opzettelijk misleiden van de Duitsers.

Het steeds aandringen op „loyale samenwerking met de bezettende overheid”? Een rookgordijn.

Het afkeuren van ieder verzet tegen den vijand; de stelling, dat zij die ondergronds werk deden „hun persoonlijke gevoelens belangrijker achten dan de zaak van het volk”; dat „sabotage in elke vorm dom, oerdom is”, omdat het „weinig heldhaftig is zijn volk bloot te stellen aan straffen, welke in *iedere* oorlogstijd de bezetter zal toepassen na daden van onbekenden” (De Unie No. 24)? Een rookgordijn.

Het voortdurend helpen verspreiden van de Duitse propagandastunts over het verdrag van Versailles, de Roerbetzing etc.? Een rookgordijn. Het actief medewerken aan de Winterhulp — met trots meldt „De Unie” no. 23 dat „de meeste collectanten in den lande uit onze kringen voortkomen”? Een rookgordijn, niet anders.

Het reclamemaken voor de Arbeidsdienst, waarbij de Duitse Arbeidsdienst als voorbeeld wordt gesteld: „Goeddeels door den Arbeidsdienst is men er in Duitsland in geslaagd den mens te vormen, die het nieuwe Duitsland gestalte geeft.... Zo zal het ook bij ons moeten worden.” (Unie no. 29)? Natuurlijk een rookgordijn.

En, tenslotte — embarras de choix — de vette rookwolk in „De Unie” no. 29, waarin het door de leiding van De Unie gepropageerde „Nederlandse Socialisme” een gewas uit hetzelfde zaad wordt genoemd, waaruit Nationaal-Socialisme, Fascisme, Falangisme en tutti quanti is voortgesproten, in welke „wijde kring ook Nederland zich een plaats zoekt”. Maar, zal de lezer, die met een pijnlijk goed geheugen begaafd is, naar voren brengen: heeft er dan niet in „De Unie” No. 30 uitdrukkelijk gestaan, dat de Unieleiding volledig meende, wat in haar publicaties stond: „Wij spreken en schrijven zoals wij zulks zelf nodig en wenselijk achten — zonder enige drang of bedreiging en zonder huichelarij of camouflage”? Wij kunnen dien lezer gelukkig uit de waan helpen: dit was uiteraard een rookgordijn om het rookgordijn te verbergen.

Waar deze zware rookontwikkeling voor diende? Het antwoord is duidelijk: om de even zware illegale activiteit van Unie-kader en -leden te dekken, activiteit ontwikkelt op staatkundig gebied, maar vooral om de grondslagen van het latere massale verzet te leggen. Thans is de legende nog, dat dit alles zou geschied zijn met medeweten van Driemanschap en redactie van het blad; over een jaar heet het ongetwijfeld, dat het op hun initiatief gebeurde.

Dan zal de legende compleet zijn, dan zal het Driemanschap bewonderd worden als de eersten in den lande, die hebben ingezien, dat de weg van het algemeen verzet de enige was die voor ons volk na 14 Mei 1940 openstond. Dan zal het hele openbare optreden van De Unie in 1940

en 1941 beschouwd worden als één grote misleidingsmanoeuvre van een bijna duivels raffinement, welke de Duitsers niet door hebben gehad. Dat kon ook moeilijk, want alles was zo duivels geraffineerd, dat het Driemanschap zelf het ook pas in 1945 dóór heeft gekregen.

De door prof. Schermerhorn benoemde commissie heeft dit rookgordijn-sprookje au sérieux genomen en daar in zekere zin haar gehele rapport op gebaseerd. De heer Thomassen sluit zich in dit opzicht geheel bij de commissie aan. Het is haast onbegrijpelijk dat mensen, die zelf de bezettingsjaren in Nederland hebben meegemaakt en zich weer in de eerste periode daarvan hebben verdiept, een dergelijke voorstelling van zaken naïeflijk kunnen accepteren. Want die hele rookgordijntheorie is een wel aardig bedacht, maar doorzichtig sprookje. Wat „De Unie” no. 30 zelf zei, was volkomen de waarheid: Driemanschap en redactie „spraken en schreven, zoals zij zulks zelf nodig en wenselijk achtten, zonder enige drang en zonder huichelarij of camouflage.” Hoe het dan mogelijk is geweest, dat zij, zich goede vaderlanders noemende, in dat eerste bezettingsjaar publiekelijk dingen hebben gezegd en geschreven, waarover een ieder nu een rood hoofd van schaamte krijgt bij de gedachte, dat landgenoten dit vrijwillig in volle oorlogstijd hebben kunnen doen? Voornamelijk drie factoren zijn hier mijns inziens in het spel geweest: opportunisme; een anti-democratische gezindheid met een daarmee gepaard gaande sympathie met veel wat sedert 1933 in Duitsland gebeurde; en een hopeloos gebrek aan politiek inzicht. Dezelfde factoren, die Pétain sedert Juni 1940 zijn fatale rol in Frankrijk hebben doen spelen.

Opportunisme. In de maanden van het ontstaan van de Unie, scheen het velen toe, dat Duitsland zich blijvend de hegemonie op het Europese continent had veroverd. In dit „nieuwe Europa” moest Nederland dus maar zo goed en zo kwaad als het ging een plaats innemen in loyale samenwerking met den overwinnaar.

Een anti-democratische gezindheid en het correlaat daarvan: een openlijk of heimelijk sympathiseren met het nationaal-socialistische Duitsland. Dit is de factor die wellicht de sterkste invloed heeft gehad. In het hoofdartikel in „De Unie” no. 31 („Voor of tegen ons”) — waar de leiding van het blad vele felicitaties voor kreeg — wordt dit erkend: het spreekt van de „belangrijke groep Nederlanders, die vlak voor de bezettingstijd pro-Duitse gevoelens koesterden, die dus (sic!) een waarlijk Europese solidariteit voorstonden en voorstaan en waaronder zich ook vele leden van de Nederlandse Unie bevinden.” Trouwens, men behoeft zich slechts de groepen te herinneren waaruit de Unie is ontstaan — ik noem o.a. Brabantia Nostra — om van de juistheid hiervan overtuigd te zijn. Nu heeft gelukkig het merendeel van de Nederlanders, die vóór de oorlog, ondanks of dankzij Hitlers nationaal-socialisme, pro-Duits waren, begrepen, dat een toegeven aan deze gevoelens en zeker een publiekelijk uitdragen ervan in oorlogstijd geestelijk landverraad betekende. Helaas hebben Driemanschap en Unie-redactie dit blijkbaar pas goed ingezien, toen ook zij tenslotte de overtuiging kregen, dat Duitsland de oorlog niet zou winnen.

Tenslotte het gebrek aan politiek inzicht. Ook het rapport van de commissie Fockema Andreae wijst hierop. Het is de enige factor die

de voormalige Unie-leiding wil toegeven, ja, waarmee zij eigenlijk coquetteert: Hoe immers kon bij hen, die op de „oude partij-politici” steeds neerkeken, een politieke scholing verwacht worden? Nu zou inderdaad niemand thans de heren Linthorst Homan, Eindhoven en De Quay er hard om vallen, als zij de eerste oorlogsjaren alleen in de huiselijke kring hun politiek analphabetisme hadden doen blijken; zoals ook Pétain niet ter dood veroordeeld zou zijn, als hij eenvoudig generaal op non-actief gebleven was. Maar wie zichzelf, tegen het advies der politiek geschoolden in, als leider van een volk opwerpt en als zodanig voor het voetlicht treedt neemt daardoor de verantwoordelijkheid voor zijn politieke misstappen op zich. Niemand zal van mij een chirurgische bekwaamheid vergen; maar als ik als chirurg ga optreden en een essentiële fout bega, kom ik wegens dood door schuld in de gevangenis terecht.

Maar, zelfs al zou het rookgordijn-verhaal geen sprookje zijn, dan nog ware de Unieleiding niet geëxcuseerd. Men légt niet een rookgordijn van gifgas. De militair die dit doet en daardoor de eigen troepen vergiftigt, komt zonder twijfel voor de krijgsraad. En het zogenaamd rookgordijn van Driemanschap en Unie-redactie was gifgas. Zelfs de commissie-Fockema Andreae moet toegeven, dat de Unie-leiding „gevaarlijk heeft gehandeld” met haar pro-Duits geschrijf; „als verontschuldiging kan niet gelden de wens om zo lang mogelijk het Uniewerk te gedogen. Het Driemanschap had, naar het oordeel onzer commissie, zulk een wijze van schrijven niet mogen toelaten en daaraan dadelijk een einde moeten maken”. Hoe de commissie tegelijkertijd een bladzijde verder in haar rapport bij het maken van de slotconclusie op de creditzijde van het Driemanschap kan zetten de „scholing van vele honderdduizenden Nederlanders in vaderlandsen geest en in een geest van verzet tegen den vijand” en mede op grond daarvan kan concluderen „dat het optreden van het Driemanschap.... over het geheel genomen in het belang van Nederland is geweest” is mij niet recht duidelijk. Zij die sedert de bevrijding ervaring hadden met de zuivering in ons land, hebben bemerkt dat het Unie-gif zijn te verwachten uitwerking heeft gehad. Vooral, omdat het bij zeer velen in bedrijfsleven en overheidsdienst gewerkt heeft als verdovingsmiddel voor het geweten, dat daardoor niet sprak wanneer persoonlijk gemak of voordeel tot schipperen dreef. Zij die wegens daden van collaboratie gedurende het eerste oorlogsjaar sedert de bevrijding ter verantwoording werden geroepen, plegen zich dan ook te beroepen als fait d'excuse — en met recht — op het optreden van de Nederlandse Unie in die periode.

De heer Thomassen stelt, dat de tweesprong, waarvoor ons volk gedurende de bezetting stond, was: de weg van het compromis of de weg van het lijden. Hij bedoelt hiermee: compromis of verzet, maar maakt, door de zaak aldus te stellen, dezelfde fout die zovelen, speciaal de hoge ambtenaren, gedurende de bezetting hebben gemaakt. De weg van het verzet was voor ons volk de enige weg, niet in de eerste plaats omdat deze alleen, ondanks het lijden dat hij met zich bracht, kans openliet op innerlijke vrede, op gemoedsrust, zoals de heer Thomassen het uitdrukt; maar omdat het andere alternatief, de weg van het com-

promis, in het algemeen een groter verlies en onvergelykelijk meer lijden betekende, natuurlijk niet voor den schipperaar persoonlijk, maar voor ons volk als geheel. Toen in December 1944 de vijand decreeteerde, dat alle mannen van 17—45 jaar naar Duitsland zouden worden weggevoerd voor dwangarbeid met uitzondering van hen die een speciale „Ausweis” zouden ontvangen, ontstond er een heftige controverse tussen de illegaliteit enerzijds en industriëlen en hoge ambtenaren anderzijds, over de vraag of men deze „Ausweise” diende aan te vragen. De verzetsbeweging adviseerde met klem hiertegen, omdat alleen op deze wijze het den vijand onmogelijk zou worden gemaakt zijn plannen uit te voeren; van de andere zijde werd met heftigheid de weg van het compromis verdedigd, uit vrees dat anders het gehele maatschappelijk leven in Nederland lamgeslagen zou worden. Gelukkig heeft de regering in Londen het advies van de verzetsbeweging overgenomen en bevel gegeven geen „Ausweise” aan te vragen; zoals de illegaliteit had voorspeld moest de vijand tengevolge daarvan zijn gehele plan laten varen. De weg van het verzet had voor ons volk en speciaal voor de tienduizenden mannen, die voor geen „Ausweis” in aanmerking zouden gekomen zijn, onzegbaar veel leed bespaard, dat de weg van het compromis over hen zou hebben gebracht.

Ik ben bang, dat ik volgens de heer Thomassen gerekend moet worden tot de rubriek van „oppervlakkige critici” die zeggen: „de aanhangers waren goed, de leiding deugde niet”. De juistheid van deze stelling wordt echter bewezen door de talrijke conflicten gedurende het bestaan van De Unie tussen leiding en aanhangers, waarvan de grote meerderheid niet geneigd was door opportunistische, anti-democratische gezindheid en gebrek aan politiek inzicht water in de wijn te doen. Bij deze conflicten schaarden velen uit het kader van De Unie zich achter de bedoelde leden. Met het oog op hen kan de conclusie, die de regering, volgens den heer Thomassen terecht, uit de pleitnoto van de commissie trok — dat „wie de Ned. Unie diende, hoog of laag, daardoor geen belemmering met zich sleept voor openbaar optreden” — wel worden onderschreven wat het „laag” betreft. Maar geenszins het „hoog”: zij die verantwoordelijk zijn geweest voor de oorspronkelijke opzet van De Unie en de uitvoering daarvan gedurende bijna een jaar, derhalve met name het Driemanschap en de redactie van het blad, hebben in een van de kritiekste perioden van onze geschiedenis zodanig misgetast, dat zij op verantwoordelijke staatsposten niet op hun plaats zijn. Zeker niet in de eerste jaren, waarin het vraagstuk van de collaboratie moet worden geliquideerd en Nederland zijn standpunt zal moeten bepalen in het probleem-Duitsland.

Maar, zal men tegenwerpen, men kan toch de goede vaderlandse gezindheid van de Unie-leiding niet in twijfel trekken? Het begrip vaderlandse gezindheid is vaag. Neemt men het zó ruim, dat daarbuiten alleen vallen zij die handelden uit een motief van persoonlijk finantieel voordeel, ik zou niet aarzelen bovenstaande vraag ontkennend te beantwoorden. Maar met deze definitie zou men ook de goede vaderlandse gezindheid van een Pétain, zelfs van zeer vele NSB-ers niet in twijfel mogen trekken. De commissie neemt het woord „vaderlandse gevoelens” blijkbaar in deze zeer ruime zin, waar zij enige malen ver-

zekert „dat de zuivere, warm-vaderlandse gevoelens van ieder der leden van het Driemanschap boven twijfel verheven zijn”, maar enkele regels verder mededeelt, dat een dezer Driemannen enige malen in 1940 en 1941 de wenselijkheid van een „3—2-overwinning” van den vijand heeft verdedigd. Een stelling, die ik nog steeds niet zo erg „zuiver, warm-vaderlands” kan vinden. Zoals ik ook met de beste wil ter wereld de opvattingen der redactie van het blad niet als zuiver en warm-vaderlands kan beschouwen, hoezeer zij ook bij het bepleiten van door den vijand gepromoveerde nazi-instellingen stelde dat overneming ervan „in Nederlandse zin” moest geschieden. Vond men niet precies dezelfde verzekering voortdurend in „Volk en Vaderland”, „Nationaal Dagblad” en „De Waag”? Dit toch was een der meest typische verschillen tussen NSB en Nationaal Front enerzijds en NSNAP anderzijds.

Deze opmerkingen, reactie op het Unie-rapport en de notities daarover van den heer Thomassen, hebben uit de aard der zaak speciaal de debetzijde belicht van de door de commissie bedoelde balans.

Het was niet de bedoeling daarmee het bestaan van een creditzijde te ontkennen. Daarop zou ik niet zozeer willen plaatsnemen het optreden van de Unie tegen de NSB. Dit toch is daarom van twijfelachtige waarde geweest, omdat het de aandacht van het enige essentiële: non-coöperatie met en verzet tegen den vijand, heeft afgeleid. Het heeft de in het eerste bezettingsjaar zo verspreide opvatting gekweekt, dat men met het bestrijden van de NSB — zoveel minder riskant dan het tegenwerken van de Duitsers — aan zijn vaderlandse plicht zou hebben voldaan.

Wel echter op de creditzijde van de Ned. Unie als geheel moet geschreven worden het feit, dat door het werk in de Unie veel contacten gelegd zijn, die later waardevol geworden zijn voor het verzet. Maar dit is gebeurd niet dankzij maar ondanks de opzet van Driemanschap en redactie van het orgaan in 1940. Niet dankzij maar ondanks hun streven en optreden heeft tenslotte in steeds breder lagen in ons volk de opvatting de overwinning behaald, dat één houding slechts de juiste was: non-coöperatie; dat één weg slechts openlag: die van het verzet en de strijd. Die overwinning hebben Driemanschap en redactie tegengegaan en vertraagd; het feit dat enigen hunner in later jaren zelf een actieve rol in dat verzet hebben gespeeld, kan hierin geen verandering brengen. „Il y a”, zei Duhamel eens, „des victoires *per se*, et des victoires *per accidens*.”

J. DRION

Onderschrift.

De heer Drion maakt dezelfde fout als het rapport-Fockema Andreae. Hij hanteert de balansmethode, besteedt vijf bladzijden aan de debetzijde, een halve aan de creditzijde en verduistert, aldus doende, ons zicht op de kern van de zaak. Het heeft daarom geen nut de draad van zijn boeiend betoog te volgen. Ik verzoek den lezer nummer 10 dezer jaargang te willen opslaan en pag. 273 en 274 te herlezen. Mij dunkt dat de door mij geciteerde critiek van Eykman dieper snijdt dan die van den heer Drion. Men zal dan ook zien, dat mijn waardering voor het verzet dezelfde is als die van den heer Drion, al suggereert deze een verschil van opvatting. Ik schreef: „Deze voorhoede zag wat thans

algemeen wordt erkend, doch destijds voor tallozen nog verborgen was: het nat. soc. draagt een diabolisch, nihilistisch karakter en laat ons geen andere keuze dan die van het verzet." Dit zijn woorden, die ik mij herinner uit de besprekingen in de A.J.C. einde Juli 1940, toen Rost van Tonningen het huis leeg zag lopen.

Waarom lijkt mij de conclusie van het rapport-Fockema Andreae c.s., ondanks de opsomming van den heer Drion die geen enkel nieuw gegeven behelsde, tóch juist? Men moet niet beschrijven wat de Unie *scheen* te zijn; de heer Drion deed dat meesterlijk maar eenzijdig. Men moet trachten te schetsen wat de Unie *was*, ondanks het feit dat we door gebrek aan afstand nog geen eindoordeel kunnen vormen. Wie de Unie gekend heeft, weet dat honderdduizenden Nederlanders daar te hoop liepen in een laatste openbare demonstratie tegen het nationaal-socialisme; de NSB-ers die aanslag na aanslag pleegden en de Duitsers die talloze functionarissen arresteerden begrepen de Unie beter dan de heer Drion. De geest die onder deze mensen heerste, maakte hen rijp voor latere illegale actie. Men herkent de boom aan zijn vruchten. Vóór Stalingrad, lang vóór 1944 kwam de stroom van Unie-mensen naar de illegaliteit in beweging. Wat er nog ter discussie moge staan, de Unie was inderdaad een anti-nationaal-socialistisch afweerorgaan. Geen citaat, geen blunder, geen politieke onnozelheid verandert iets aan dat kernfeit.

W. TH.

(Discussie gesloten. — Redactie.)

Het Cultuurcongres van de Partij

Een zaal. Een podium. Een doordeweekse dag. Dat betekende: de routine van het congresseren met mensen, die het temidden van hun werk deden. Het stempelde de sfeer: velen waren gekomen uit vrije en semi-vrije beroepen. De gewone arbeider — akèlig woord — was zo goed als afwezig. Misschien, omdat het niet zo eenvoudig is en tegen zijn gewoonte om voor zulke zaken uit zijn werk te breken, maar mogelijk ook, omdat de zorgen voor het dagelijkse leven rondom loon en prijs hem meer in beslag nemen, dan de evenzeer kwellende vragen van de toekomst onzer cultuur. Hetgeen ons niet mag verbazen. Integendeel, het moet ons waarschuwen.

Het congresseren ondergaat een rationalisatie. Dat is onvermijdelijk. De referaten krijgt men thuis, ten congresse slechts summier toegelicht. Het stelt deelnemers in staat zich voor te bereiden, maar het doet afbreuk aan de spanning, aan de gretigheid, waarmede het levende woord wordt ingedronken. Voeg daarbij, dat bij deze mogelijke voorbereiding de sluisen der welsprekendheid opendraaien, dan begrijpt men, hoe de tijdnood het geheel enigszins beklemd en dus het slot — de kunst — in het gedrang kwam.

Intussen: dit congres was zéér nodig. Naar binnen en naar buiten. Naar buiten, om gelegenheid te hebben de diepe verontrusting uit te spreken over de stand van zaken op dit gebied, waarbij uiteraard de onderwijssituatie het meest de aandacht trok. Maar ook naar binnen, omdat de culturele vragen en hun oplossing de gegevens zijn, waarmee juist de Partij van de Arbeid als partij van de doorbraak klaar moet komen. Op dit punt ligt de toetssteen of een politieke partij, die divergerende levensbeschouwingen (laten wij niet aarzelen het zo scherp te stellen) samen wil brengen voor de strijd om gelijke doeleinden in het staatkundig leven, zal slagen een krachtige eenheid te worden. Noodzakelijk was het, deze divergentiën aan het licht te brengen, onverschrokken, want met zelfvertrouwen.

De vraag mag nu gesteld worden, of het congres aan deze beide doeleinden heeft beantwoord.

Ja, dat heeft het, indien wij letten op zijn invloed naar buiten. Krachtig is men opgekomen voor de sanering van de onderwijsmisère. Dat de salariskwestie daarbij een grote rol speelde, ligt voor de hand. Maar daarachter lag meer: de zorg voor de randgebieden, de mogelijkheid van onderwijsvernieuwing, de vragen van de uitbreiding der leerplicht speelden eveneens een rol. Helaas hebben de geringe publicatie-mogelijkheden de doorwerking van deze wekroep niet bevorderd. Buiten de eigenlijke socialistische pers is er weinig aandacht aan besteed. Maar wellicht zal men het in de politieke kringen en in de regeringsdomeinen goed hebben verstaan: het is de Partij van de Arbeid op dit punt grote ernst.

Nu moet echter onmiddellijk worden toegevoegd, dat de vraag gewettigd is, of de doorwerking naar binnen, naar de brede kringen der partijgenoten en sympathiserenden wel voldoende tot haar recht zal komen. Dat is niet alleen een kwestie van organisatie der publiciteit. Het is ook een zaak van moed, om de dieperliggende problemen aan het licht te brengen.

En op dat punt mag van dit congres gezegd worden, dat het slechts een allereerst begin is.

Laat mij concreet zijn.

Het woord van mr. De Roos, die sprak over de toekomst van ons onderwijs, was voortreffelijk en het vond veel weerklank. Maar het ging langs de brandende kwestie van de grondslagen heen. Terecht wees Daalder daar op, toen hij vroeg: waar is uw fundering? In welk licht ziet ge het onderwijs? Wat is zijn doel? Tekenend was ook, dat te enerzijde dr Van der Heide als man van het bijzondere onderwijs pleitte voor de school-aan-de-ouders, terwijl Sandifort en van Gaasbeek opkwamen, zeker, op de grondslag der pacificatie, voor een duidelijker voorkeur voor het Openbaar Onderwijs van Overheidswege. Een van de zegeningen van de „doorbraak” is, dat deze dingen rustig en open gezegd kunnen worden — maar dan moet toch het gehele onderwijsvraagstuk (zijn grondslag, zijn doel en zijn vorm) opnieuw op de helling genomen worden. Doet men dat, dan raakt men aan vele vezelen. Aan die vezelen raakte mr. De Roos in zijn referaat niet.

Geert Ruygers, refereerde over „Overheid en Cultuur”, ging dieper op deze vragen in, maar daarop kwam dan ook een van de meest principieele opmerkingen, die het congres te horen kreeg, n.l. de tegenwerpingen van dr. Idenburg. Juist omdat zijn woorden — tekenend overigens! — in enige bladen het felst onder de lichtbundel van de critiek geplaatst zijn, is het goed, hier nader op in te gaan.

Ruygers had de taak van de „Overheid” aangewezen. Zij moet, zei hij, een zodanige opbouw van het gemeenschapsleven bevorderen, dat de enkele mens in de levensverbanden, waarin hij zich van nature en door keuze bevindt, de eenheid van het leven door al zijn uitingen in religie, cultuur en arbeid kan ervaren, daarin zijn zelfrespect kan verwerven of herwinnen en zijn verantwoordelijkheid tegenover de gemeenschap tot gelding kan brengen.

Accoord, zei mr. Idenburg, maar als gij verderop de liberale kleurloze neutraliteit van de overheid afwijst, welke positieve grondslagen voor het overheidshandelen geeft gij dan wel? Een andere neutraliteit? Maar daar hebben wij niets aan. De overheid zal — zonder te breken met de verdraagzaamheid — zelve moeten tonen waar zij staat en waar zij heen wil. Zij zal moeten opkomen voor de onvergankelijke waarden, welke in onze westerse beschaving door Christendom en Humanisme zijn ingedragen.

Men voelt het wel: rondom deze opmerking zoemen honderd vragen. Maar het is niet anders. Wie actieve cultuurpolitiek wil, zal de relatie tussen Overheid en cultuurbeginselen moeten bepalen. Die zal moeten aanvaarden, dat de Overheid een duidelijke voorkeur heeft. Niet krachtens een toevallig meerderheidsbesluit, niet vanwege de persoon-

lijke mening van een ambtsdrager, maar omdat de overheid als zodanig „beginselen” heeft.

Het was duidelijk, dat dit congres over deze vragen geen uitsluitsel kon geven. Er is een programcommissie en straks komen de discussies daarover. Dus ook over deze zeer belangrijke en spannende vragen. Hoe spannend ze zijn, had, dunkt ons, iets duidelijker naar voren kunnen komen. Dát ze in de referaten niet naar voren kwamen, moet toegeschreven worden aan de onbesliste discussies over actuele kwesties. Onbeslist is immers b.v. de vraag van de organisatie van het radio-bestel. Helaas. Want in de huidige verwarring zou het juist op de weg van onze Partij als doorbraakpartij gelegen hebben wegen te wijzen uit de wildernis van belangen en strevingen. Maar het congres moest er over zwijgen, omdat het hem aan gegevens ontbrak.

Met enige berustende humor constateerde prof. v. d. Leeuw, dat de kunst weer achteraan kwam. Wat hij daarover zeide, was belangrijk genoeg. De kunst weer in organische samenhang met de gehele cultuur te brengen, moet zeker aan de overheid gevraagd worden. Wij weten, hoe Prof. v. d. Leeuw daar zelf een begin mee heeft gemaakt. Maar wij weten ook, dat de arbeid voor dit doel geen maanden, maar decennien vraagt. Want pas als de mens geen nummer in de massa meer is, maar zelf weet in de volle zin mens te zijn, zal de mentaliteit gunstig zijn voor deze opvatting aangaande de plaats der kunst.

In dit verband moet de interessante opmerking van mr. Verkade genoemd worden. Hij gaf scherp de lijnen aan, die de overheid bij haar bemoeiing met deze dingen in acht had te nemen. Hij wilde ruimte en waarborg voor sociale veiligheid voor die kunstuitingen, waar alles op individuele expressie aankomt: muziek, schilderkunst, beeldhouwkunst en letterkunde. Maar nu reeds moet de overheid positief leiding geven op die gebieden, waar massa en zakendoen een rol spelen: radio, film, pers, op die gebieden zal de overheid beschermend en leidinggevend (zowel t.o. de massa als t.o. de scheppende geest) moeten optreden.

Maar alweer: hier doemt de vraag op, onder welke norm, welk gezichtspunt, welke overtuiging de overheid dit zal moeten doen.

Met dit alles is de Partij niet klaar. Dit congres heeft de grote verdienste dit velen duidelijk te hebben gemaakt. Moge de Partij het temidden van de vele vragen, die haar omringen, gelukken, ook deze vraag levend te houden en naar een oplossing te streven.

L. H. RUITENBERG

Random een Partijprogram

Zowel de leden van een partij en haar aanhangers als de buitenstaanders dienen te weten wat die partij wil, en dus beschikt wel iedere partij over een document, dat we in Nederland met het germanisme „partij-program” aanduiden, en dat geacht wordt het voornaamste omtrent de „beginselen” en de bedoelingen van die partij te bevatten.

In die papieren wereld der programs bestaan sedert lang zekere tradities, die hierop neerkomen, dat men er een „beginsel-program” op nahoudt, dat gewoonlijk aangeeft welke kijk de partij op de maatschappij heeft, hoe ze die maatschappij wil veranderen of in stand wil houden, hoe ze dus over doel en middelen denkt, waarbij soms die kijk op de maatschappij als een resultaat van haar kijk op de wereld en op het leven wordt gepresenteerd, en in bijzondere gevallen zelfs als het resultaat van haar opvattingen omtrent zaken die boven de wereld en boven het leven uitgaan.

Maar hoe dan ook, het „beginsel-program” geeft de hoofdzaken aan van wat die partij voor ogen heeft op haar tocht door een hele historische periode heen, ongeacht de lotgevallen van dag en jaar, kleinere en grotere veranderingen in de toestand, gunstig of ongunstig getij. Het geeft alleen het allerbelangrijkste en het algemene, en het gaat niet in op bijzonderheden of onderdelen. Alles wat meer betrekking heeft op onderdelen of bijzondere kwesties, alles wat niet een historische periode vraagt om verwezenlijkt te worden, maar wat veel directer aan de orde is, wordt dan gewoonlijk in een strijd-program bijeengebracht, terwijl bepaalde belangrijke onderdelen dan nog in speciale programs worden uitgewerkt: een landbouw-program, een socialisatie-program, een middenstands-program, enz. enz.

Het behoort ook al tot de gewoonten, een aantal punten, wier verwezenlijking als de meest dringende noodzaak wordt gezien, bijeen te brengen in een urgentie-program, dat niet zonder meer een bloemlezing uit het strijdprogram behoeft te zijn, maar heel goed iets uit het beginselprogram kan bevatten, dat door de omstandigheden direct aan de orde is gesteld, b.v. de verdediging der democratie tegen een opkomende bedreiging, of de verdediging van een reeds genomen regeringsbesluit.

Voor alle partijen die de democratische en parlementaire wegen als de normale beschouwen, is een verkiezingsprogram, telkens als verkiezingen aan de orde zijn, vanzelfsprekend. Maar het is gewoonlijk meer een bloemlezing uit de reeds genoemde documenten dan een origineel document. Het hangt van de uitslag der verkiezingen, van de sterkte en van de geaardheid der partij af, of het regeringsprogram op dat verkiezingsprogram kan volgen, en of het er mee overeenstemt, of slechts een verre verwantschap er mee vertoont. En wat er dan van dit regeringsprogram verwezenlijkt wordt, dat is een geschiedenis die hier niet verhaald wordt.

Wij leven dus in een wereld van programs, en we hebben er zo lang in geleefd en met zulke hoeveelheden ervan te maken gehad, dat, zoal niet in de programs, dan toch in het geloof er in, een zekere inflatie is gekomen. Het is gewenst enige nadruk op dit feit te leggen. Wat ook vroeger de betekenis van programs moge zijn geweest, ze is nu, misschien niet geringer, maar zeer zeker anders geworden. De hartstocht waarmee vroeger over iedere formulering, ieder woord en iedere komma van de programs gediscuteerd, ja geworsteld werd, bestaat nog maar bij heel weinigen. Als dit zo is, is het dan een achteruitgang, een daling van het theoretisch peil, een triomf van het opportunisme en een verdwijnen van principiële gezindheid? Het kan óók zijn, dat het een groei in werkelijke ernst, in rijpheid en in inzicht is. Een verdwijnen van een wat fetischistische eerbied voor papier en formules, een geringer respect voor wat uit de mond der partijen komt, en een wat scherper toezien op het werk hunner handen.

Het zou, ook van uit de gezichtshoek der „theorie” niet te betreuren zijn als we in dit stadium waren gekomen. Want zó ooit de verhouding zo mocht zijn geweest, dat de theoretici de onaantastbare wetenschappelijke formuleringen opstelden, die in het program bijeengebracht werden, en dat het kader en de werkers van de partij zich die dan eigen maakten en er de massa voor wonnen, zodat tenslotte het program door de straten schreed, tegenwoordig werkt dit mechanisme zeker niet meer op deze wijze.

Het is trouwens de vraag of het ooit zo gefunctionneerd heeft. Immers als het program gereed was, bestond het uit een verzameling van formuleringen, zó compact, en zó zwaar van betekenis, dat men tot een zeer speciaal mensentype moest behoren om het te kunnen of te willen lezen. En gesteld dat het werkelijk een program uit één stuk was, en niet het resultaat van menig compromis (wat in de beste partijen voorkwam), dan nog was het alleen na interpretatie en uitleg, voor anderen dan een kleine groep ingewijden begrijpelijk.

Neem bijvoorbeeld het beroemde program van Erfurt, dat in de Duitse, en ook in de internationale, sociaal-democratie zo'n grote rol heeft gespeeld. Het is jarenlang een model-program geweest, maar wie het leest zal slechts moeilijk begrijpen wat nu de bijzondere betekenis ervan is. Zelfs het eerste, korte commentaar erop, deed dit nog onvoldoende uitkomen. Eerst nadat Kautsky zijn befaamde boek erover had geschreven, en op die wijze aangaf hoe de sociaal-democratie van toen de maatschappij zag en haar wilde veranderen, werd dat program voor de toenmalige socialisten tot leven gebracht. Niet het program, maar het boek van Kautsky, op duizenden cursusvergaderingen verduidelijkt, en dag aan dag door partij-pers en openbare vergaderingen gepopulariseerd, heeft bepaalde gedachtengangen bij de Duitse arbeiders doen postvatten.

Maar het zou volkomen onwerkkelijk zijn, te menen, dat de miljoenen-aanhang van de Duitse sociaal-democratie door en op dat program gewonnen was, en dat niet het verzet tegen de economische en politieke (en wellicht nog meer tegen de morele) druk en vernedering waaronder de Duitse arbeiders in het Wilhelminische tijdperk leefden, die miljoenen in de oppositie had gedreven en van de sociaal-democratie de grote

oppositie-partij had gemaakt. En de historie, vooral die van 1914, heeft geleerd, dat er tussen die massa en haar vaderland toch nog heel andere bindingen bestonden dan tussen de massa en de partij, laat staan het partij-program, dat overigens, toen het er op aan kwam, wel een vage beschouwing over de maatschappelijke ontwikkeling bleek te bevatten, maar allesbehalve duidelijk was over de houding, die aangenomen moest worden als er een kwestie aan de orde kwam, die er letterlijk een van leven en dood was, en die veel belangrijker was dan alles wat er in het program stond.

Deze lotgevallen van een model-program mogen, met vele soortgelijke die ik hier buiten bespreking laat, ter waarschuwing dienen voor de Partij van de Arbeid nu zij haar program gaat opstellen.

Men concludere er vooral niet uit dat dus een program overbodig, van weinig betekenis, misschien zelfs wel schadelijk is. Het kan dat zijn, en misschien zelfs nog erger, als het zoiets is als de stelten waarop de partij wil lopen om indrukwekkender te schijnen dan ze in werkelijkheid is. De opvatting dat een program de „idealén” van een beweging aangeeft, maar dat ieder verstandig mens nu eenmaal weet dat ieder individu, iedere partij en iedere beweging natuurlijk ten achter moet blijven bij zijn idealen, die opvatting acht ik volkomen funest.

Wij leven in een tijd waarin de waarde van het woord aanmerkelijk gedaald is, met het gevolg, dat er een ongewoon groot wantrouwen is in alle woorden, en vooral in de grote en indrukwekkende woorden. Een deel van de nazi-demagogie kon uitwerking hebben, omdat er een onevenredigheid tussen woord en werkelijkheid bestond in het openbare leven. Dat ook de nazi-woorden slechts een onverkwikkelijke werkelijkheid bedekten, heeft het vertrouwen in het woord niet hersteld, doch integendeel het wantrouwen nog groter gemaakt. Het wantrouwen in het politieke woord is uitgegroeid tot een wantrouwen in, en een afkeer van alle politiek. En dat is voor de openbare zaak onheilspellend, omdat het leidt òf tot onverschilligheid, òf tot een zich hechten aan bewegingen, die men niet om politieke redenen aanhangt, maar omdat men er bindingen van emotionele aard mee heeft, die ongevoelig maken voor wat zich in de politieke werkelijkheid voltrekt. Herstel van vertrouwen, dat is in dit geval herstel van politieke en democratische gezondheid, kan alleen ontstaan, als een partij aanwezig is die er voor zorgt dat bij haar, woorden, beloften en daden elkaar volkomen dekken. Wie een beginselprogram maakt, dat een visie op het socialisme tot uitdrukking brengt, neemt daarmee de plicht op zich, in de politiek van iedere dag aan de wil tot dat socialisme te doen geloven, en dus met een energie en onverzettelijkheid op te treden, en ook natuurlijk met een zodanige beheersing van de problemen die aan de orde zijn, dat daardoor vertrouwen gewekt en gewonnen kan worden. Wie dat niet wil, wiè meent dat men nu eenmaal in de tegenwoordige omstandigheden weinig principieels kan laten zien, doet beter ook heel bescheiden te zijn in zijn program van beginselen. Liever een voorzichtige hervormingspartij met een hervormingsprogram, dan een partij met een sonoor-klinkend socialistisch beginselprogram, en met een propaganda en een dagelijkse politiek waarin dat socialisme alleen als een fanfare aanwezig is.

Wie deze opvattingen over de functie van het program heeft, voelt zekere bezwaren tegen vorm en inhoud van de programs zoals we ze altijd gekend hebben. Eigenlijk heeft hij een zekere afkeer van de scheiding van beginsel-program en strijdprogram, vooral in een periode als de onze, waarin, naar wij menen, het socialisme actueel is geworden. Als onze praktische politiek er niet langer een behoefte te zijn van uitsluitend hervormingen, zoals in het verleden nodig was, omdat toen immers de maatschappelijke rijpheid en de kracht van onze beweging weinig anders toelieten dan de prediking van het socialistisch ideaal en de praktische strijd voor zulke belangrijke, maar historisch gezien toch nog heel ver van het socialisme verwijderde hervormingen als algemeen kiesrecht en achturedag — als onze praktische politiek bestaan kan in het aan de orde stellen van een reeks van socialisatiemaatregelen, die als geheel de socialistische structuur-verandering der maatschappij teweeg brengt (tezamen natuurlijk met andere reeksen van veranderingen, die eveneens in onze dagelijkse politiek thuis horen) dan is eigenlijk een eenheid van beginsel- en strijd-program, een direct overgaan van het een in het ander, voor de hand liggend.

Het bezwaar hiertegen zou dan kunnen bestaan in de vrees dat ons eenheidsprogram te lang en daardoor onleesbaar zou worden. Maar dat bezwaar kan ondervangen worden door het hoofdprogram van de partij zo kort mogelijk te formuleren, zodat het, en in zeer grote trekken onze beginselen bevat, en in grote trekken aangeeft wat voor ons in de praktische politiek het allervoornaamste is. Wie dan ons „hoofd-program” heeft gelezen weet het belangrijkste van ons. En voor de rest kunnen de uitgewerkte programs (socialisatie-, landbouw- en andere programs) dan de nodige opheldering geven. Men zou ook nu niet kunnen volstaan met het verwijzen naar ons beginsel-program, maar men zou er het strijd-program tegelijkertijd bij moeten overhandigen als men een denkbeeld wil geven van wat we zijn en wat we willen.

Die eis van een „hoofdprogram” dat in zijn eenheid inlicht over doel en streven, en de eis dat dit hoofdprogram dan ook nog kort moet zijn, is meer een eis van esthetiek en stijl, hij is er een die met de stijl van het tijdperk samenhangt. In onze tijd verlangen de beste mensen naar een zakelijkheid die het scheiden van beginsel en leven niet toelaat, en die tegelijkertijd vindt dat wie werkelijk wat te zeggen heeft het sober kan doen. Het zou enige indruk maken als onze partij, naast de programs van de andere partijen, die in dit opzicht niet uitmunten, een dergelijk modern program kon stellen.

Dit voert dan weer terug naar de wijze waarop de beginselen geformuleerd moeten worden. Men zou de eis kunnen stellen dat het beginsel-program een analyse geeft van de wereld waarin we ons bevinden, om daaruit dan te laten volgen waarom we een andere wereld noodzakelijk achten, hoe die wereld er naar onze wensen en naar ons inzicht in de mogelijkheden uit moet zien, en hoe we tot die nieuwe orde komen.

Maar een analyse, alleen al van de tegenwoordige wereld, zou een vrij uitvoerig document worden, vooral omdat we niet kunnen volstaan met een uitsluitend of hoofdzakelijk economische analyse, waarmee de

vroegere marxistische partijen meenden het belangrijkste te hebben gegeven. Het ligt in het karakter van deze tijd om minstens zoveel waarde te hechten aan een politiek beeld van de wereld, immers we hebben niet alleen met crises te maken gehad, maar ook een paar wereldoorlogen, en we zien de wereld van morgen minstens zoveel beïnvloed door de politiek der grote mogendheden, door de „blokken”, dan door de economische factoren. We willen ook een sociaal beeld, sociaal-psychologisch vooral, voor ons zien, want de vraag: hoe reageert men op economische, sociale en politieke toestanden is van minstens evenveel betekenis als het schetsen van die toestanden zelf. En van het sociaal-psychologische komt men dus noodzakelijkerwijze in de algemene culturele toestanden en strekkingen terecht.

Maar het analyseren van dit alles, is, afgezien nog van de moeilijkheid om tot een overeenstemming te komen tussen degenen die zich hiermee bezighouden, niet meer mogelijk binnen het kader van een program, dat immers nog heel wat meer moet bevatten dan die analyse.

Vandaar dan ook dat het wenselijk zou zijn, iets anders te geven, niet een analyse, maar een samenvattende korte schets van de hoofdtrekken der wereld waarin we leven. De vraag is maar, zal het mogelijk zijn een beeld van die wereld en de in haar plaatsvindende strijd om het democratische socialisme te geven, waarmee onze partijgenoten en geestverwanten het in grote trekken eens zijn, een beeld dat dan bovendien suggestief genoeg moet zijn om ook tot de grote massa van de buitenstaanders te spreken, en dus wervende kracht te hebben bij degenen die nog niet tot ons kwamen of die van ons vandaan gingen? Ik vrees dat we hier niet aan toe komen. Want om het wèl zover te brengen zouden we een figuur in ons midden moeten hebben, die niet alleen over de capaciteiten beschikte om een dergelijke visie op onze tijd en onze strijd te kunnen geven, en die visie dan te verbinden met ons gedrag in de praktijk, maar die dan ook nog een zodanig prestige in onze beweging bezat, dat men bereid zou zijn de nadruk te leggen op datgene wat men in die visie zou bewonderen, en af te zien van wat deze richting, of die groep, of gindse figuur, vindt dat in elk geval in het program moet worden opgenomen.

Het is wellicht te veel geëist, in een partij, die nog zo kort bestaat als de onze, iets dergelijks te verlangen.

Toch geloof ik dat het niet verkeerd is met dergelijke verlangens naar voren te komen. Het nadenken er over kan zijn nut hebben voor het accentueren van het soort van eenheid dat in onze partij mogelijk en nodig is, niet alleen bij het samenstellen van programs, maar bij het bepalen en het formuleren van onze politiek, onze uitspraken, onze manifesten, en de leidinggevende artikelen in de partijpers.

En als het niet mogelijk is te komen tot een program van het hier bedoelde type, als we dus weer het bekende garnituur krijgen, waarover in de aanhef van deze artikelen gesproken werd, dan heeft het misschien zijn nut iets gezegd te hebben over wat er wel en niet noodzakelijk in opgenomen moet worden, en de nadruk te hebben gelegd op wat er in deze tijd van programs geëist en verwacht wordt.

Het is zo erg niet als onze programs minder goed zijn dan we graag zouden willen, al mogen we niet nalaten alles te doen om tot een

verantwoord program te komen. We weten dat men ons niet in de eerste, en zelfs niet in de tweede plaats, naar onze programs beoordelen zal. Men zal ons beoordelen, en men beoordeelt ons al, naar wat onze practijk is. De practijk van onze nationale en onze gemeenschappelijke politiek, de practijk van onze propaganda, van wat onze sprekers in het land zeggen en *hoe* ze het zeggen, de practijk van onze pers en onze manifesten en verdere publicaties. Dat alles tezamen is ons levend program, en als dat in orde is, dan zal men ons heel wat onvolkomenheden in de theoretische programs vergeven. Doch om de partij tot een geschoolde en actieve eenheid te maken, daartoe zou een geslaagd program een belangrijke bijdrage zijn.

J. DE KADT

De derde Weg

In de twee grote landen, die op het ogenblik het centrum vormen van de wereldpolitiek, bestaan twee verschillende sociale systemen, die in ettelijke opzichten elkaars tegenbeeld zijn.

De Verenigde Staten, nog steeds enigszins een land van pioniers, zijn een toonbeeld van ongebondenheid in het economisch zowel als in het culturele en morele. Ook al zijn er op het ogenblik belangrijke bindingen als gevolg van de oorlog, het verlangen naar herstel van de vrijheid in het economisch leven is er sterk. Het is een land van grote en kleine ondernemers, waar zelfs een belangrijk gedeelte van de arbeidersklasse vóór economische vrijheid is geporteerd. Het oude kapitalisme is er in vele opzichten nog een levende werkelijkheid.

In Rusland daarentegen bestaat een maximum van gebondenheid in het economisch leven. Een enorm staatsapparaat beheert een belangrijk gedeelte van de productie en de distributie, terwijl ook op cultureel gebied een zeer krachtige leiding van de overheid uitgaat. Men heeft het nodig geoordeeld de „bourgeoisie” te „liquideren”. Een aantal misstanden uit het kapitalisme zijn inderdaad uitgeroeid, doch vrijheid is niet een der meest op de voorgrond tredende trekken van het Russische leven. Een almachtige partijmachine beheerst er een zeer groot gedeelte niet alleen van het economische, maar ook van het culturele en morele leven. Van sommige kanten wordt ons gesuggereerd, dat het gaat om een keuze tussen deze twee stelsels. Voor ieder is het langzamerhand duidelijk, dat daarbij de keuze op economisch gebied niet geheel en al losgemaakt kan worden van de keuze op de andere levensgebieden. Bovendien hebben wij allen door de oorlog ervaren, dat nog andere dan economische waarden voor ons leven van zeer grote betekenis zijn. De vraag, die wij ons telkens weer stellen is: heeft Europa, waarbij dan in het bijzonder gedacht is aan West-Europa, Noord-Europa en misschien Centraal-Europa, aan de wereld nog een eigen oplossing te bieden — Europa, waar een oude cultuur meer dan elders op de wereld het leven van een groot deel van de volkeren op een relatief hoog peil heeft gebracht?

Wat is de kern van de moeilijkheid? Zoals reeds gezegd, beseffen wij op het ogenblik allen, dat er behalve economische nog andere levensproblemen zijn. De onmenselijkheid van de oorlog en van het nationaal-socialisme heeft ons doen zien, dat wij niet alleen een huis, brood en kleren en sport of muziek begeren, doch ook een zekere vrijheid, een zekere eerbied van de ene mens voor de andere, een besef van hogere en fijnere waarden, die moeten worden nagestreefd.

Daarbij voegt zich een andere omstandigheid. Om voor de volken van Europa — en dit geldt voor grote delen van de wereld — een menswaardig bestaan mogelijk te maken, hebben wij dringend behoefte aan een groot aantal mensen met een diepgaande kennis op technisch gebied, kennis van vreemde talen en landen, gevoel voor het omgaan met vele verschillende soorten mensen, gevoel voor de rechten en plichten

van vele en verschillende mensen, kortom er is behoefte aan personen van grote bekwaamheid en van cultuur. Zonder hen is het ingewikkelde, fijnvertakte economische en maatschappelijke leven niet tot bloei te brengen en wordt van het maatschappelijk leven niet gemaakt wat ervan te maken is. En nu doet zich t.a.v. deze zo kostbare cultuurgoederen het bekende verschijnsel voor, dat ook reeds in de geschiedenis zovele malen tot tragische situaties heeft geleid, dat hun dragers, die zich vooral bevinden onder de leidende figuren van het maatschappelijk leven, ook veelal behoren tot hen, die afwijzend staan tegenover de nieuwe maatschappelijke opvattingen, of, om het in een bekende formule te gieten: „de ondergaande klasse” is nog steeds de draagster van een groot deel der cultuur; deze cultuur in de breedste zin van het woord opgevat, dus ook omvattende de zuiver economische en technische kennis, die nodig is voor het doen functionneren van de productie. Herhaaldelijk is in de geschiedenis gebleken, dat de overgang naar een nieuwe tijd het gelukkigste daar verliep, waar de cultuur van het overwonnen land of de overwonnen klasse werd overgenomen door den overwinnaar; uiteraard geschiedt dit het beste, wanneer de ontwikkelingsprocessen zich in geleidelijkheid voltrekken. Het is niet bij toeval, dat Engeland, het land van de geleidelijke evoluties, een der landen is met de diepst verankerde volkscultuur.

Voor de voormalige bezette landen in West-Europa komt daarbij nog een andere omstandigheid. In de bezettingstijd is gebleken, dat figuren van groot formeel formaat te vinden waren in alle klassen van de bevolking, zowel onder arbeiders als onder grootondernemers, onder bezitlozen en bezittenden, onder ongelovigen en gelovigen. Dit heeft bijgedragen tot een grotere onderlinge waardering en nu wij allen gezien hebben, hoezeer fanatisme en onverdraagzaamheid tot onmenselijkheden voeren, dienen wij de in de oorlogstijd gegroeide verdraagzaamheid niet te zien als een onbelangrijk goed, maar als een van de belangrijkste geestelijke goederen, welke het de moeite waard is de volle aandacht te schenken.

Wanneer wij nu tegen deze geestelijke achtergrond ons opnieuw de vraag stellen, of Europa een eigen oplossing voor het sociale vraagstuk heeft; dan moet het antwoord naar mijn mening bevestigend luiden. Wij behoeven nog steeds onze doeleinden niet te ontlenen aan een der twee grote extremen. Wij moeten ons zelf zijn en een eigen weg volgen. Aan onze sociale idealen van meer gelijkheid en meer volksinvloed op het economisch leven moeten wij bewust toevoegen het ideaal, onze cultuur te bewaren en te verdiepen. Menselijk tegenover elkaar te staan, eerbied te hebben voor een andere opvatting en zelfs een zeker behagen te scheppen in de bontheid van de menselijke verschillen in levensopvattingen, brengt ons leven op een hoger plan. Het brengen van een behoorlijk bestaan aan iedereen maakt de aanwezigheid van een brede klasse van geschoolden, van deskundigen, intellectuelen en van tot leiding geven in staat zijnde personen nodig.

Een zekere mate van vrijheid in het economisch leven, tot ontplooiing van initiatieven, die van betekenis zijn voor alle lagen der bevolking, is daarbij noodzakelijk. Het tot in de kleinste details regelen van het economisch leven door als ambtenaren gebonden personen leidt tot

wrijvingen en tot een starheid, die wij ons niet kunnen veroorloven. Noch de ongebondenheid van den Amerikaanschen pionier, noch de gebondenheid van den Russischen staatsambtenaar kunnen in Europa de oplossing brengen. Er is niet alleen zwart en wit in de wereld; er zijn vele tussentinten, waaronder de mooiste die natuur en leven doen zien. Aan de ene kant zullen wij de gedachten van een overheidsleiding in grote lijnen kunnen en moeten huldigen, aan de andere kant de vrijheid in vele bijzaken en enkele hoofdzaken, moeten erkennen en zelfs begeren. Die vrijheid zal in het geestelijk leven in ieder geval moeten bestaan. Ook in het economisch leven echter zal zij een zekere plaats dienen in te nemen.

Voor de periode van wederopbouw zal in verschillende opzichten een wat straffere leiding nodig zijn dan waarmee later kan worden volstaan. Zolang buitenlandse betaalmiddelen, grondstoffen en kapitaalgoederen zo schaars zijn als thans het geval is, moet de overheid er voor zorgen, dat zij zo juist mogelijk worden aangewend. De kansen op misbruik zijn nog te groot. De overheid moet dus de deviezen beheren en zo goed mogelijk verdelen, waarbij het voor de gehele bevolking meest noodzakelijke het eerst moet worden gekocht en het minder noodzakelijke pas later. Zolang bovendien het verzorgingspeil zo laag is als thans, kan niet veel luxe worden toegelaten. De voor allen gelijke rantsoenen zijn een symbool van wat er in een dergelijke noodtoestand moet geschieden.

Op den duur echter moeten verschillende van deze bindingen verdwijnen. Er moet een stimulans zijn om bijzondere prestaties te verrichten, er moet een drijfveer zijn tot scholing en ontwikkeling, er moet een beloning zijn voor den man, die belangrijke nieuwe economische processen durft aan te vatten en daarmee het bestaanspeil van het gehele volk omhoog kan brengen. Dit wil niet zeggen, dat toch ook niet voor later allerlei bindingen noodzakelijk zullen zijn. In de eerste plaats staat het als een paal boven water, dat de strijd tegen eventuele werkloosheid punt één moet zijn van elk regeringsprogramma. In verband daarmee heeft de staat een belangrijke functie in het economisch leven, die kan worden uitgeoefend door uitgaven-, belasting- en leningpolitiek en als tweede verdedigingslinies de contrôle op investeringen en de prijsbeheersing. Deze twee laatste middelen dienen, naar het persoonlijk inzicht van den schrijver, gehanteerd te worden als stok achter de deur. Daarover kan echter meningsverschil bestaan: het is ook denkbaar dat men beide instrumenten in zekere mate permanent wil toepassen. Het is hier niet de plaats om op een dergelijke technische discussie in te gaan. Het is voldoende, vast te stellen, dat de economische wetenschap verschillende oplossingen aan de hand heeft gedaan om te komen tot een grotere stabiliteit in de werkgelegenheid, zonder dat het daarbij nodig is aan elke onderneming afzonderlijk haar productieprogramma en haar prijzen voor te schrijven.

Andere punten van economische binding voor de toekomst zijn gelegen in de verwezenlijking van een grotere gelijkheid der inkomens. Ook daarbij zal de belastingpolitiek een rol hebben te spelen, doordat de inkomstenbelasting enerzijds en de successierechten anderzijds worden verscherpt. De inkomensbelasting leidt tot een grotere gelijkheid in het

voor ieder beschikbare inkomen en opvoering van de successierechten brengt een verzwakking van het erfrecht en daarmee van de ongemotiveerde ophoping van vermogens in één hand.

Het is mogelijk, dat ook verder wordt gegaan in de richting van socialisatie der productie. Zelfs daarbij echter kan een grotere mate van vrijheid worden gehandhaafd dan veelal door de tegenstanders wordt aangenomen. De practijk zelf heeft reeds geleid tot het scheppen van bedrijfspvormen, die noch de volkomen ongebondenheid van het vroegere particuliere grootbedrijf, noch de starheid van het oude staatsbedrijf bezitten. De vraag hoever men met socialisatie moet gaan, is nog in vele opzichten een open vraag. Het algemeen belang zal hierbij steeds richtsnoer moeten zijn, en het is duidelijk dat er bij voorbaat belangrijke gedeelten van het economisch leven zijn aan te wijzen, waarin de particuliere ondernemer de taak der productie beter kan uitvoeren dan een ambtelijke instantie. Op de discussies, die hierover stellig nog zullen komen, behoeft niet te worden vooruitgelopen, doch wel worde gewezen op de tekenen van een typisch Europese oplossing der tegenstellingen, die hier mogelijk is. De afstand tussen bezitters en bedrijfsleiding heeft zich vergroot; de mentaliteit der waarlijk grote bedrijfsleiders is niet meer dezelfde als 50 jaar geleden. De belangstelling voor het op juiste wijze uitvoeren van zijn taak — met een modewoord kan men zeggen de gedachte aan het „dienst-ideaal” — is reeds gerezen naast het materiële eigenbelang. In mindere mate dan de economische theorieën aan weerszijden van de sociale scheidingslijn hebben gemeend, wordt welke mens ook alleen door materieel belang gedreven.

Wij moeten met alle kracht helpen zoeken naar de mogelijkheid dat de personen van groot formaat, die dikwijls te vinden zijn onder de leiders van het economisch leven, onder veranderde sociale en organisatorische omstandigheden toch hun krachten zullen blijven inspannen. Het is dwaas bij voorbaat te willen betogen, dat deze mogelijkheden er niet zijn.

Een der bijdragen, die wij kunnen leveren is dat van weerskanten de problemen, waarvoor zich de maatschappij bevindt, zo zuiver en zo concreet mogelijk worden gesteld en dat naar oplossingen wordt gezocht, die niet ingegeven zijn door dogma's. Lering trekkende uit de oude idealen van het socialisme en van de menselijkheid, lering trekkende voorts uit wat de moderne wetenschappen der economie, der psychologie en der organisatieleer ons hebben gebracht, moet de tegenwoordige Europese generatie een tussenweg vinden, waarvan er zelfs nog verschillende zijn. Wellicht zal daarbij elk der Europese landen naar zijn eigen aard het accent wat verschillend leggen. Ook hier zal een zekere bonte verscheidenheid heilzaam zijn; zij zal tot verruiming van blik leiden en tot verhoging van de mogelijkheid, van elkaar te leren.

J. TINBERGEN

Katholicisme en Vrijheid

„Ik ben een zoon van den man, die vele jaren lang leider is geweest van de conservatieve partij gedurende het constitutionele koningschap van Don Alfonso XIII in Spanje en die in mijn land tussen 1900 en 1923 herhaalde malen aan het bewind was, achtereenvolgens belast met het voorzitterschap van de ministerraad en met het voorzitterschap van de Kamer, zich steeds onderscheidende (al klinkt het misschien eigenaardig, dat zijn zoon dit zegt) door zijn manier om ieder gehoor te betoveren, door zijn wilskracht, door zijn gezag en door zijn algemeen erkende en vereerde onbesprokenheid van levenswandel.”

De man, die Zondagochtend 24 November 1946 in het Concertgebouw te Amsterdam deze woorden uitsprak, Rafael Sánchez—Guerra, leeft te Parijs in ballingschap en zetelt in het republikeinse Spaanse oppositie-ministerie. Hij is katholiek. Het is misschien moeilijk voor een man om dit met de juiste woorden duidelijk te maken, wanneer het zijn eigen persoon geldt, doch hij verzekerde zijn gehoor, dat hij vurig katholiek is. Of, zoals hij het zelf uitdrukte: „un hombre profundamente católico” — een man, die diep gelovig katholiek is.

Het voorrecht, zijn redevoering bij te wonen, was mij door de omstandigheden ontzegd, doch enige dagen daarna ontmoette ik Don Rafael in een restaurant te Amsterdam. Mijn indrukken over zijn persoon heb ik meegedeeld in Elseviers Weekblad van Zaterdag 7 December. De minister van zo welwillend, mij de Spaanse tekst zijner in het Frans uitgesproken rede voor enige dagen ter beschikking te stellen. Die rede handelde over het katholicisme en de vrijheid. Ze is een getuigenis. Ze is het getuigenis van iemand, die voor zijn opvattingen onnoemelijk veel heeft geleden. Ze is diep ernstig. Ze is tevens diep gelovig. Wat de spreker aan zijn publiek verzekerde omtrent de waarachtigheid van zijn trouw aan de kerk van Rome, bevestigde hij bij een persoonlijke ontmoeting niet alleen door blijk te geven van een levende en levendige geloofskennis, maar ook door dat eigenaardige accent der overtuiging, waaraan de leden van hetzelfde lichaam der kerk elkander in alle talen der wereld gemakkelijk kunnen herkennen. Hoewel ik den minister van onderwijs in het oppositie-kabinet hoofdzakelijk wilde horen over culturele aangelegenheden, de Spaanse democratie betreffende, bleek mij direct, hoe juist hij zichzelf kenschetste, toen hij in zijn rede in het Concertgebouw verzekerde, een man te zijn die van zijn eerste jeugd het meest in beslag genomen was door godsdienstige denkbeelden en in wien de scherpte en de helderheid dezer denkbeelden niet, zoals het veelal gaat, door de wereldse zorgen zijner volwassenheid waren vervaagd.

Niet de Spaanse politiek, het Spaanse Christendom gaat hem het meest ter harte. Hij is politicus met de eigenaardige achtergrond van eruditie, die men in de staatskunst aantreft bij vele klassiek-geschoolde juristen, thuis in Cicero en in de Pandecten, belezen in historieschrijvers en memorialisten, vertrouwd met hedendaagse stelsels van wijsbegeerte,

doch in moeilijkheden troost en rust vindend bij de avonturen van Don Quichote de la Mancha of bij de bijna even zonderlinge, zeker niet minder spannende ervaringen, verhaald in het Boek der Kloosterstichtingen door de heilige Teresia van Avila.

Hij is Christen met de zeldzame onbevangenheid van iemand, die door alle studie heen, het evangelie vasthield als de bovenwetenschappelijke wijsheid, waaraan iedere menselijk kennis ware vruchtbaarheid ontleent. „De laatsten zullen de eersten zijn” — „God haalt de machtigen neer van hun troon, maar Hij verheft de geringen. Behoeftigen overlaadt Hij met gaven en rijken zendt Hij van zich weg met ledige handen” — „Zalig zij, die hongeren en dorsten naar rechtvaardigheid, want zij zullen verzadigd worden” — „Het is moeilijker voor een rijke, binnen te gaan door de poorten der hemelen, dan voor een kameel, te kruipen door het oog van een naald”. — Dit zijn voor Don Rafael geen beminnelijke paradoxen, doch de grondwijsheden van het leven op aarde, zelfs van het politieke leven.

De geschiedenis van Spanje, aldus Sánchez-Guerra, is doortrokken van katholicisme, zij is gedrenkt in katholicisme, niets in deze geschiedenis is geheel begrijpelijk zonder kennis van het katholicisme. Soms schijnt het, dat de geschiedenis van Spanje en de geest van de Katholieke Kerk elkander willen loslaten, maar zij zijn onafscheidelijk en juist op de meest critieke momenten, zoals thans, gaat het om hun gezamenlijk voortbestaan. Veelal meent men, dat Franco, zijn regiem moge dan gebreken hebben, het voortbestaan van de katholieke geest in Spanje verzekert. Zijn propaganda laat niet ná, dit rond te bazuinen. Doch de waarheid is, dat de geest van de godsdienst onder zijn dwingelandij geweld lijdt. De ware geest van het Christendom kan niet gedijen in de atmosfeer, door het phalangisme geschapen.

Het is volmaakt onjuist, aldus Don Rafael, dat in Spanje alle priesters zouden streven naar een macht, die hun niet toekomt. Het is niet waar, dat Franco slechts de exponent zou zijn ener staatzuchtige presbyterocratie. Verre van daar! Er zijn bij hoge en lage geestelijkheid tal van voorbeeldige priesters, moedige mannen, spiegels der deugd, voorname intelligenties, verdraagzaam, liefderijk, welwillend, vol begrip. Lang niet al deze priesters zijn republikeins, maar ze zijn ook bij lange niet allen medestanders van het huidige regiem. Zodra Franco ten val komt, zal Spanje op deze talrijke priesters kunnen rekenen. Want de voorstelling is leugenachtig, als zou het Franco-regiem in aanzien worden gehouden door de behoudzucht der volledige Spaanse geestelijkheid. Het is waar, dat onder een deel van de clergé een dergelijke behoudzucht bestaat. Deze priesters, waaronder zeer hoog geplaatste, kunnen zich de godsdienst niet voorstellen, afgescheiden van de toestanden, sociaal-erbarmelijke toestanden, die zij in hun jeugd hebben aangetroffen en waarin zij zijn opgegroeid. Voor hen vallen die toestanden samen met de katholieke traditie. Verzet tegen die toestanden vereenzelvigen zij ten onrechte met verzet tegen de godsdienst. Dit vindt zijn oorzaak meer in een tekort aan verbeeldingskracht en in een tekort aan onderscheidingsvermogen dan in een tekort aan goede wil. Het begrip der naastenliefde verstarde in hun bewustzijn tot een conventionele opvatting omtrent aalmoezen en liefdadigheid, die hen blind maakt voor de middelen,

waarmede de werkelijke noden gelenigd konden worden. Nochtans is deze verblinding niet in overeenstemming met de geest der Kerk.

Men voelt, dat het Don Rafael aan het hart gaat, dit te moeten zeggen, doch hij wil verklaren, hoe het komt, dat in de propaganda van Franco het fascistische Spanje regelmatig wordt verheerlijkt als de enige behoeder der Kerk, die geweld zou lijden onder een republikeins regiem. Hier speelt het conservatisme van een deel van de clerus inderdaad een gevaarlijke rol.

In het gesprek, ietwat vrijer dan in de redevoering, behandelt de minister ook de steeds verbreide suggestie, als zou na de val van Franco geen andere mogelijkheid overblijven dan een communistische dictatuur. Die suggestie noemt hij de meest perfide leugen van de Franco-propaganda. Men kan het communisme niet stelliger in de hand werken dan door het verspreiden van deze suggestie. Zij is vals. Er bestaan geen volkeren, die niet vatbaar zouden zijn voor een normale democratie. Wil Franco zich tevreden stellen met de gedachte, dat hij geduld wordt als het minste van twee kwade kansen voor zijn vaderland, dan kan dit zijn karakter missschien tekenen, maar het kan de waarheid niet bevorderen, die leert, dat er voor ieder individu en voor iedere staat naast tal van kwade kansen tenminste één goede kans bestaat. Dit is de kans om zich in vrijheid toe te leggen op de bevordering van rechtvaardigheid en liefde.

Uitvoerig verdedigt Sánchez-Guerra zijn mening, dat het befaamde artikel 26, uit de grondwet van 1931, herziening behoeft. Dit grondwetsartikel, waarbij geestelijke orden, die krachtens hun voorschriften, behalve de drie kanonieke beloften, nog een gelofte eisen van gehoorzaamheid jegens een ander gezag dan dat van de wettige staatsoverheid, ontbonden werden verklaard, is door Sánchez-Guerra van de aanvang af bestreden als een jammerlijke politieke vergissing: „un lamentable error politico”. Een stofwolk van godsdienstig en anti-godsdienstig fanatisme door dit ellendige grondwetsartikel opgewaaid, heeft menigeen belet, de bedoelingen zijner tegenpartij op hun zuivere waarde te schatten. Dit artikel was in strijd met de vrijheid van het individu, in strijd met het recht van vereniging, in strijd met het beginsel van de gelijkheid der staatsburgers. Katholiek verzet tegen dit republikeinse grondwetsartikel was in wezen democratisch verzet tegen tyrannieke inperking der persoonlijke vrijheid. Met klem zet de minister uiteen, dat dit artikel het enige was, waaraan een vrijheidlievend Christen zich bij de lezing der Spaanse republikeinse grondwet kon stoten. Hij kon en moest er zich aan stoten, omdat het de geest der overige grondwetsartikelen verloochende.

Het ongelukkige bestaan van dit artikel heeft veel bijgedragen tot de clericale propaganda ten gunste van Franco. Immers tot weerstand tegen deze bepaling gebod het geweten van ieder vrijheidlievend man en daarvan is politiek misbruik gemaakt ten gunste van een stelsel, dat in veel uitgebreider mate de persoonlijke vrijheid zou kwetsen. Hetzelfde katholieke geweten, dat de vrijheid verdedigde tegen artikel 26, moet dan ook de consequentie aandurven, de vrijheid te verdedigen tegen Franco. Deze consequentie dreef scherpzinnige katholieke Spaanse denkers als Bergamin, Semprun y Gurrea, Sánchez-Guerra tot hardnekkig

verzet tegen het phalangisme, want het is nuttig, de vrijheid der Jezuiten te verdedigen, doch het is daarom niet overbodig, zijn leven te wagen voor de vrijheid van andere staatsburgers.

Sánchez Guerra heeft in gevangenschap na gevangenschap zijn leven gewaagd voor deze zaak. Hij is de zoon van een conservatieven katholieken minister-president. Hij had zich op vele manieren kunnen schikken in de toestand, zelfs zonder zich op enigerlei wijze te blameren. Begaafd advocaat, goed stylist, man met onnoemelijk veel relaties, had hij zich inkomen en veiligheid kunnen waarborgen. Dit verbood hem zijn geweten. Liever miste hij zelf zijn vrijheid dan dat hij de vrijheid van den naaste geweld zag aangedaan. Dit bracht zijn vrouw en hem in ontelbare moeilijkheden. Slechts enkele uren was ik in beider gezelschap. Die korte tijd was genoeg om mij te doen beseffen, dat ik een echtpaar had leeren kennen, voor hetwelk de leer van het evangelie het eenvoudige richtsnoer is van gevolgtrekking tot gevolgtrekking, dit betekent hier omlaag bij eerlijke mensen heel vaak: van leed tot leed.

ANTON VAN DUINKERKEN

Kerk en klassenstrijd

Toen de Synode der Hervormde Kerk na de bevrijding tot ons volk een oproep richtte, om in alle verhoudingen van het volksleven gerechtigheid te betrachten, vroeg zij aan werkgevers en werknemers in naam van die gerechtigheid niet terug te keren tot de schrijnende klassentegenstellingen en de felle klassenstrijd van het verleden, maar alle krachten in te spannen tot opbouw van een rechtsorde van de arbeid. Zij stelde dus tegenover de kapitalistische maatschappij de rechtsorde van de arbeid en zeer bewust deed zij een keuze.

In naam der gerechtigheid sprak zij haar oordeel uit over de kapitalistische maatschappij met haar schrijnende klassentegenstellingen. In naam van diezelfde gerechtigheid voerde zij het pleit voor de rechtsorde van de arbeid, waarin de arbeider als verantwoordelijk medewerker wordt erkend en zijn bestaanszekerheid is gewaarborgd.

Wanneer wij naar het getuigenis van de Synode luisteren, dringt zich een vraag naar voren, die in de oproep van de Synode en ook in latere getuigenissen van de Hervormde Kerk — wij denken aan de rapporten over „Kerk en Vakbeweging” en „Kerk en Samenleving” — niet gesteld en dus ook niet beantwoord wordt. Het is deze vraag: Indien de kerk het pleit voert voor de rechtsorde van de arbeid en de kapitalistische maatschappij afwijst, betekent dit dan ook, dat zij, zoals velen menen, de klassenstrijd zonder meer veroordeelt?

Vele kerkelijke mensen hebben het getuigenis van de Synode inderdaad in deze zin opgevat. Vroeger, voor de oorlog, waren er schrijnende klassentegenstellingen en was er felle klassenstrijd. Nu de oorlog tot het verleden behoort en wij allen worden opgeroepen tot opbouw van een volksleven, mag er echter van klassenstrijd geen sprake meer zijn. Vele kerkelijke mensen menen bovendien, dat dit toch zeker voor christenen vanzelf spreekt. Klassenstrijd, zo zeggen zij, is voor een christen onaanvaardbaar. Hij is een uitvinding van Marx, maar wordt door het Evangelie veroordeeld en dus spreekt het vanzelf, dat ook de Kerk de klassenstrijd veroordeelt.

Wanneer men zo denkt en spreekt, vergist men zich en wordt men in zijn exegese van het getuigenis der Synode al te veel bepaald door de tot nog toe in kerkelijke kringen gangbare beschouwingen over de klassenstrijd. Er bestaat ten opzichte van deze dingen zo ontzaggelijk veel misverstand. Het kerkelijke publiek heeft in het algemeen weinig idee van de problemen die met het woord klassenstrijd gegeven zijn. Het is er eenvoudig tegen, omdat hij een uitvinding van Marx en daarom een bij uitstek goddeloze geschiedenis is. Marxisme als levens- en wereldbeschouwing en christelijk geloof sluiten elkander uit. Het is overbodig hierbij lang stil te staan. Maar het is niet overbodig met nadruk uit te spreken dat ook zij, die van uit hun christelijk geloof het Marxisme als levens- en wereldbeschouwing afwijzen, van Marx toch dit éne kunnen en moeten leren, dat de klassenstrijd een feit is.

Wij onderscheiden dus de klassenstrijdleer van Marx en de klassenstrijd als maatschappelijk gegeven.

Marx heeft de klassenstrijd niet uitgevonden, hij heeft hem gevonden. Hij is een harde en bittere werkelijkheid, die geboren wordt uit de harde en bittere werkelijkheid van onze maatschappij met haar klassentegenstellingen. Wie tegen de woorden klassenstrijd en klassentegenstellingen bezwaar heeft, omdat zij de maatschappelijke verhoudingen teveel schematiseren en te eenvoudig met de tegenstellingen wit-zwart werken, mag, wat ons betreft, spreken over sociale strijd en sociale tegenstellingen, indien de zaak, om welke het gaat, slechts vaststaat. Sociale strijd is binnen de grenzen van het kapitalisme de enig mogelijke weg, om tot opbouw van een rechtsorde van de arbeid te komen. De strijd is fel en hard, maar het diepste motief is de pijn om de geschonden menselijkheid en het verlangen naar gerechtigheid. De niet te loochenen werkelijkheid blijft echter, dat klassentegenstellingen en klassenstrijd zeer wezenlijk tot de wereld van het kapitalisme behoren. In een kapitalistische maatschappij zijn er nu eenmaal sociale tegenstellingen: de belangen van de bezittende klasse botsen met de belangen van de grote massa van het volk.

De grote fout van vele christenen is, dat zij, al weten zij van de pijn om de geschonden menselijkheid en al kennen zij het verlangen naar gerechtigheid, de klassentegenstellingen loochenen en de klassenstrijd afwijzen, zonder te beseffen, dat beide behoren tot het kapitalisme, dat zij niet radicaal veroordelen.

Tot deze christenen moet worden gezegd, dat de klassenstrijd en de klassentegenstellingen, hoezeer wij beide ook verafschuwen, zullen blijven, indien het kapitalisme blijft.

Men kan de woorden vermijden, maar daarmee is men niet af van de werkelijkheid, over welke die woorden spreken. Het gevaar dreigt, dat men, indien men deze woorden uit het woordenboek schrapt, de werkelijkheid uit het oog verliest en den vijand, zoals Stufkens zegt, in zijn verbetenheid onderschat, dat de strijd een verraderlijke allure van sportiviteit krijgt, daar men immers op wederzijdse inachtneming van de spelregels mag rekenen. Dan dromen wij weg in de idylle. Wie klassenstrijd zegt, weet van de barre weerstand, die de aanval op de gevestigde belangen altijd weer oproept.

Berdjajew zegt, dat er in het woord klassenstrijd een grimmigheid ligt, die een wrede en harde werkelijkheid weerspiegelt. Berdjajew heeft er ook op gewezen, dat de gangbare mening, dat de klassenstrijd alleen door de arbeiders in stand wordt gehouden, vals is. In feite wordt de strijd evengoed gestreden door de bourgeoisie en de heersende klasse.

Het merkwaardige is echter, dat deze strijd, wanneer hij tot doel heeft de verdediging van een bevoorrechte heerserspositie, op ons veel minder de indruk maakt een strijd te zijn, dan wanneer hij tot doel heeft de verandering van het bestaande maatschappelijk stelsel. Daarom zijn het uitsluitend de arbeiders en niet de werkgevers, die naar het oordeel van velen de klassenstrijd voeren. In feite doen echter de werkgevers het evengoed als de arbeiders. Zelfs moet gezegd worden, dat ook zij, die vanuit hun christelijk geloof niet alleen het orthodoxe klassenstrijddogma afwijzen, maar ook het feit van de klassenstrijd ontkennen, in de klassen-

strijd en de sociale tegenstellingen betrokken zijn en de sociale strijd — vaak zonder het te weten — meestrijden, al staan zij dan daarbij aan de kant van reactie en behoud.

Zolang er geen rechtsorde van de arbeid wordt opgebouwd, zolang er geen socialisme is en het kapitalisme onaangetast blijft, zal de tegenstelling en de strijd tussen de klassen blijven. De rechtsorde van de arbeid komt echter niet uit de lucht vallen. Dat moeten juist zij, die als christenen weten wat zonde is, beseffen. Zonder strijd, zonder machtsvorming kan de rechtsorde van de arbeid niet worden opgebouwd. Wie dat ontken, negeert eenvoudig de werkelijkheid. Zoals wij om tot een internationale rechtsorde tussen de volken te komen door heel veel harde maar noodzakelijke strijd heen moeten, zo moet ook de sociale strijd — de klassenstrijd — gestreden worden, om tot de rechtsorde van de arbeid te komen. Indien wij maar één ding vasthouden, dat het doel van de strijd de rechtsorde van de arbeid is, een maatschappij, waarin de klassentegenstellingen zijn opgeheven.

De sociale strijd moet gestreden worden, ook, ja vooral door hen, die christenen zijn, indien wij maar beseffen, dat deze strijd niet uitsluitend een belangenstrijd, maar ook en vooral een rechtsstrijd is, niet uitsluitend een strijd voor één enkele klasse, maar ook en vooral voor heel ons volk, een strijd voor gerechtigheid en menselijkheid in ons maatschappelijk leven, die ten doel heeft de opbouw van een maatschappij, die niet alleen tot zegen zal zijn voor het proletariaat, maar ook van de kapitalistische klasse, terwijl de kapitalistische maatschappij voor beide een vloek is. Daarom is de klassenstrijd, zoals Vorrink zegt, onderworpen aan de eis der gerechtigheid.

Nu verstaan wij ook de taak en de roeping van de Kerk. De Kerk, die het Evangelie predikt, daarom ook de boodschap van menselijkheid en gerechtigheid, moet getuigen dat de klassentegenstellingen en de klassenstrijd inderdaad een goddeloze geschiedenis zijn, maar dat deze goddeloze geschiedenis alleen haar einde zal vinden, indien het kapitalisme zijn einde zal vinden. Daarom kan en mag de Kerk nooit vragen, dat de arbeiders de klassenstrijd zullen prijsgeven. Daarom kan en mag en moct de Kerk vragen, dat de arbeiders de strijd die zij voeren, zien zullen als een rechtsstrijd.

Vraagt de Kerk het prijsgeven van de klassenstrijd, dan maakt zij zich schuldig aan onwerkelijke romantiek, doordat zij de harde en bittere werkelijkheid van het maatschappelijk leven miskent en meent met een beroep op welwillendheid en sociale gezindheid te kunnen volstaan. Dit beroep zonder meer is onwerkelijk en uitzichtloos. Het enige resultaat is, dat ondanks alle mooie en vrome woorden over gerechtigheid, verantwoordelijkheid en overleg, de zaak op de oude voet wordt voortgezet. Dan wordt de godsdienst opnieuw opium voor het volk.

Zonder organisatie en machtsvorming kan de rechtsstrijd in een zondige wereld met zondige mensen niet gestreden worden.

De Kerk heeft de taak de strijders voortdurend te herinneren aan het doel en hen te doordringen van het besef, dat de strijdmiddelen, om dat doel te bereiken, mede door het doel zullen moeten worden bepaald, dat de sociale strijd dus onderworpen blijft aan de eis der gerechtigheid.

De Kerk heeft ook de taak, om allen, die Jezus Christus belijden als

Heer der Wereld, op te roepen, de strijd tot opbouw van de rechtsorde van de arbeid, die een machtsstrijd is, maar een machtsstrijd in dienst van het recht, mede te strijden, daar een maatschappij met tegenstellingen, zoals wij die kennen, vanuit het Evangelie alleen maar veroordeeld kan worden, terwijl in datzelfde Evangelie de voor de op te bouwen rechtsorde onmisbare wereld van geestelijk gezag gevonden wordt.

Dat de rechtsorde van de arbeid niet uit de lucht komt vallen, betekent dus, dat de rechtsstrijd als machtsstrijd gestreden moet worden. Het betekent echter ook, dat de overgang van kapitalisme tot socialisme niet een abrupte, maar een geleidelijke is. Het is niet zo, dat onze maatschappij op 31 December nog een kapitalistische is, om op 1 Januari van het volgende jaar een socialistische te zijn. De komst van het socialisme is een geschiedenis van vele jaren. En dus zijn wij demagogen, indien wij in een bepaalde periode van deze geschiedenis uitsluitend met een wit-zwart schema blijven werken. Op dat bepaalde moment is de maatschappij niet kapitalistisch en niet socialistisch, niet meer kapitalistisch, nog niet socialistisch, maar opgenomen in de historische ontwikkeling van kapitalisme tot socialisme.

Wij zullen niet uitmaken in welke periode van dit historisch proces West-Europa zich op dit ogenblik bevindt. De één is in dit opzicht optimist, de ander pessimist. Wij stellen alleen het probleem. Klassenstrijd behoort tot de kapitalistische maatschappij met zijn klassentegenstellingen. In een socialistische maatschappij vindt de klassenstrijd zijn einde. Welke plaats komt hem toe in de overgangperiode, waarin de rechtsorde van de arbeid steen voor steen wordt opgebouwd?

Het komt ons voor, dat het uiterst moeilijk is, zo niet onmogelijk, om deze vraag in theorie te beantwoorden. De practijk zal hier moeten beslissen. Wanneer het socialisme een werkelijkheid begint te worden, mogen wij niet met de oude schema's blijven werken en zullen wij het begrip klassenstrijd met voorzichtig beleid hebben te hanteren. De mogelijkheid bestaat, dat wij, in schijn zeer vooruitstrevend en radicaal, aan de historische ontwikkeling in de weg staan, door te blijven werken met schema's en begrippen, die niet aangepast worden aan de voortgaande ontwikkeling der maatschappelijke verhoudingen. Zoals sociaalvoelende christenen, die van Marx weinig of niet geleerd hebben, het begrip klassenstrijd al te gemakkelijk prijsgeven, zo werken sommige socialisten uit de oude beweging al te gemakkelijk met een verstard klassenstrijdbegrip. Beiden vergeten, dat het socialisme niet als een *deus ex machina* komen zal.

De eersten vergeten, dat er in een harde strijd van vele jaren nog heel wat bereikt moet worden, de laatsten, dat er in een harde strijd van vele jaren al heel veel bereikt is. De eersten doen, alsof onze maatschappij al een socialistische is, terwijl ze vergeten, dat de machten van het behoud nog zeer reële machten zijn. De laatsten doen, alsof onze maatschappij nog een uitsluitend kapitalistische is, terwijl ze vergeten, dat de arbeidersbeweging in de wereld van West-Europa een zeer reële macht geworden is.

In een maatschappij, die in een overgangperiode verkeert — van kapitalisme tot socialisme — kunnen en mogen wij niet met onwezenlijke,

maar evenmin met verouderde begrippen en schema's werken, willen wij niet de reactie in de kaart spelen en de komst van het socialisme in de weg staan.

Met welke machtsmiddelen de strijd voor het socialisme op een bepaald ogenblik getreden moet worden, moet door de socialistische beweging op dat bepaalde ogenblik worden uitgemaakt, in verband met de maat-De mogelijkheid bestaat, dat juist bij de voortgang der ontwikkeling de schappelijke verhoudingen van dat ogenblik. In geen geval mag zij zich machten van behoud en reactie zich als machten van behoud en reactie tevoren vastleggen.

breed maken. Dan zal de strijd voor het socialisme toch nog voluit machtsstrijd moeten zijn.

De mogelijkheid bestaat ook, dat bij dezelfde ontwikkeling de macht van de socialistische beweging zo groot is, dat er voor wezenlijk overleg ruimte is en er een beroep moet worden gedaan op het besef van recht en menselijkheid. De machtsstrijd is immers een rechtsstrijd.

Wij kunnen alleen maar dankbaar zijn, dat de Synode der Hervormde Kerk heel ons volk tot opbouw van de rechtsorde van de arbeid heeft opgeroepen en daarbij heeft uitgesproken, dat, indien deze rechtsorde niet wordt opgebouwd, de schrijnende klassentegenstellingen en de felle klassenstrijd onherroepelijk zullen terugkeren.

Wie op grond van het Evangelie de klassenstrijd verfoeit, kan slechts één ding doen: zich keren tegen het kapitalisme en strijden voor het socialisme. Wie het kapitalisme onaangetast laat, heeft het recht verspeeld de klassenstrijd te veroordelen.

J. J. BUSKES Jr.

Boekbespreking

Paul Reiwald *Vom Geist der Massen*, Handbuch der Massenpsychologie. Pan Verlag Zürich 1946. 620 blz. ± f 16.—.

Dr. Kurt Baschwitz *Du und die Masse*. Studien zu einer exacten Massenpsychologie. Amsterdam 1938. 340 blz. f 4.40, thans ook in Nederlandse vertaling verkrijgbaar.

Boeken als het eerstgenoemde zijn even nuttig als gevaarlijk. De schrijver geeft na een inleiding van ruim 40 blz. waarin het probleem wordt gesteld, een geordende verzameling critische excerpten: eerst van wat biologen en dierpsychologen over het verschijnsel der massa in de dierenwereld hebben te zeggen, daarna wat psychologen, sociologen, mannen der politiek, literatoren en historici over de massa in de mensenwereld hebben gedacht. Over zulk een goed geordende verzameling excerpten denke men niet gering — ik heb wel eens de boosaardige opmerking gehoord, dat iemand professor werd, omdat hij zulke voortreffelijke excerpten wist te maken. Zij zijn in elk geval een nuttig en onmisbaar hulpmiddel bij de studie.

Nu moet ik bekennen, dat ik veel van wat de heer Reiwald ons in dit boek voorziet niet kan beoordelen. Zijn eerste hoofdstuk — weergave van de beschouwingen van biologen en dierpsychologen — lees ik geboeid, maar het valt buiten mijn eigen gebied. Ik ben wel even kopschuw: wordt mij hier een neo-evolutionistische sociologie voorgezet à la Spencer, moet de *mensen*maatschappij, als voortgekomen uit een diereendo, met behulp van biologische begrippen en methoden worden verstaan? Dat blijkt niet het geval te zijn; de schr. heeft als conscientieus verzamelaar, deze beschouwingen ter wille der volledigheid willen opnemen, en als zodanig aanvaard ik ze gaarne.

Kom ik tot schrijvers, die ik zelf heb bestudeerd en over wie ik meen enigermate een oordeel te hebben, dan vind ik in Reiwald's samenvattingen veel te waarden. Soms heb ik de indruk, dat ik andere momenten naar voren zou halen, maar dat blijft bij een verzameling excerpten altijd het geval, en het heeft weinig zin, daarover te twisten. Ik aanvaard dit geheel gaarne als een plezierig hulpmiddel.

Het gevaarlijke van zulk een boek is daarmee tevens aangegeven. Het is niet meer dan een verzameling eerste overzichten over theorieën. Nergens wordt de lezer ingeleid tot zelfstandige analyse. Het boek van Kurt Baschwitz, hierna aan te kondigen, helpt op een andere wijze verder: deze schrijver analyseert nauwkeurig b.v. de bestorming van de Bastille of de verovering van het stadhuis in Hamburg 1919, en leert ons aldus zelf met de stof omgaan. Het gevaar van boeken als dat van Reiwald (men kan wellicht zeggen: van alle inleidende handboeken), is dat zij door gemakzuchtige studerenden worden gehanteerd als afweermiddel tegen eigen studie — hetgeen overigens meer tegen de studenten dan tegen hun handboeken pleit. Ook een wetenschappelijk inzicht kan niet worden veroverd, zonder dat men de weg tot dat inzicht bereid is te gaan. Handboeken mogen niet meer dan wegwijzers zijn; zij kunnen niet gehanteerd worden als verzamelde wijsheid.

Het boek van dr. Baschwitz is van anderen aard. Eerst geeft de schr. een kritisch overzicht van de weg die de moderne massapsychologie is gegaan: van Lebon,

Sighele, von Bechterew af tot Mac Dougall en von Wiese toe. Zijn critiek op de veel geciteerde en bewonderde Ortéga y Gasset is mij uit het hart gegrepen („de massa-mens van Ortéga is een figuur uit een boetpredicatie”; ik zou er aan toevoegen: met weinig solidariteit en barmhartigheid). Het belangrijkste gedeelte van het boek is m.i. de analyse van bepaalde gevallen, waaruit conclusies worden getrokken, die dwars tegen al te vlot gepopulariseerde voorstellingen ingaan. In het bijzonder heeft mij getroffen wat de schr. zegt over „de stomme paniek”, het dulden en zwijgen tegenover een onbegrensde terreur, waardoor b.v. parlementen en rechtbanken tot volstrekt onwaardige besluiten komen: de achter ons liggende jaren gaven voorbeelden van deze stomme paniek te over.

Het boek is van 1938. Als ik, met de problemen van heden in gedachte, onder de conclusies van Baschwitz lees, dat nieuwe regeringen van overwonnen landen nodig hebben de aanmoediging van haar zelfvertrouwen en zelfhandavingswil, opdat chaos worde voorkomen, vraag ik mij af hoe de kloof tussen wetenschap en practische politiek te overwinnen. Of zou hier de psychologische factor der overwinning, de verzoeking van de macht in handen van een sterken overwinnaar tegenover een ook in zijn vernietigende nederlaag gehaten vijand, alle wetenschappelijk inzicht verhinderen — om van moraal nog te zwijgen?

Over de conclusie van dr. Baschwitz nog een opmerking. Eén, waaraan hijzelf grote waarde hecht, is de volgende: de overgrote meerderheid der mensen is; ondanks alle hun aanklevende gebreken, tamelijk verstandig en goedig, tenzij zij met geweld worden verhinderd om de eisen van verstand en gemoed op te volgen. Men zou kunnen zeggen: deze conclusie is „tamelijk verstandig en goedig”, en daarmee iets meer dan een aardigheidje poneren. Er ligt hier een probleem achter, dat mij bij de lezing van dr. Baschwitz' boek meer dan eens bewust werd: de schrijver meent in oprechtheid, dat hij alleen de wetenschap aan het woord laat, terwijl ik telkens wijsgerige, vooral anthropologische vooronderstellingen bij hem tegenkom, waarover nog wel een en ander te zeggen ware. In de zo even aangehaalde „conclusie” spreekt deze vooronderstelling m.i. volkomen duidelijk: B. huldigt en rationalistische anthropologie, waardoor het betrekkelijk optimisme van zijn conclusies wordt bepaald. Ik kom daarin b.v. ook tegen de uitspraak: de normale mens dreigt zonder meer niet het gevaar, dat hij de prooi wordt van massa-hartstochten. Ik vrees, dat het rationalisme van den schrijver hem hier gevaarlijke parten speelt.

Ondanks dit nog al diepgaand bezwaar acht ik het boek van Baschwitz — mag ik zeggen, dat het uit de school van Bonger komt, althans daaraan sterk doet denken? — een belangrijke aanwinst onzer sociaal-psychologische literatuur. Het is een boek dat tot de werkelijke problemen inleidt en den studerende zelf leert werken. Over de Nederlandse vertaling heb ik geen oordeel.

W. B.

Bibliografie

- Bakker Schut F., Nationaal plan en streekplan. 1943. 108 blz.
- Bartstra, J. S., en W. Banning (red.), Nederland tussen de naties; een bijdrage tot onze cultuurgeschiedenis. Dl. I. 1946. 288 blz.
- Belastingdruk, in Nederland, 1944 en 1945. 1946. 53 blz.
- Beveridge, W., Het Beveridge-plan, sociale verzekering en daarmee verwante diensten; rapport, het Britse parlement ter hand gesteld in November 1942. 1946. 204 blz.
- Evans, Bevin. 1946.
- Gool, J. van, Korte geschiedenis van de coöperatie. 1946. 39 blz.
- Horrabin, J. F., en J. S. Gregory, Atlas van de Sowjet-Unie. 1946. 62 blz.
- Klapper, op de wetgeving, te vinden in het Staatsblad van het Koninkrijk der Nederlanden, het Verordeningblad voor het bezette Nederlandse gebied, de Nederlandse Staatscourant en het Publicatieblad van Militair gezag van 15 Mei 1940 tot 31 December 1945, voor zover op laatstgenoemde dag in werking. 1946. 96 blz.
- Lühns, A., Burgerlijk en socialistisch denken; een sociologische studie. 1946.
- Mok, S., Vrijheid en gebondenheid in het arbeidsrecht; openbare les, gehouden op 5 November 1946. 26 blz.
- Mounier, E., Personalisme. 1946.
- Schermerhorn, W., Nederland in de wereld; rede, gehouden op de Dag der Ver. Naties voor de Vereniging voor Internationale rechtsorde. 1946. 38 blz.
- Tinbergen, J., Economische bewijsingsleer. 3e dr. 1946. 379 blz.
- Vansittart, Bones of contention. 1945. 146 blz.

Mededeling van de Redactie

Zoals onze lezers zich zullen herinneren is het gecombineerde Juli—Augustus-nummer slechts met 32 pagina's verschenen in plaats van met 64. Van de aldus gereserveerde 32 pagina's hebben onze lezers nog slechts 16 ontvangen — bij het October-nummer, dat 48 in plaats van 32 pagina's telde —. Daarom verschijnt ook het huidige nummer met 48 pagina's.